PIERWSZE DZIESIĘCIOLECIE GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO

TOM I

HISTORJA OGÓLNA GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO OD ROKU 1918 DO ROKU 1928

WARSZAWA 1930

NAKŁADEM GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO
PUBLICATION DE L'OFFICE CENTRAL DE STATISTIQUE

PIERWSZE DZIESIĘCIOLECIE GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO

TOM I

HISTORJA OGÓLNA GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO OD ROKU 1918 DO ROKU 1928

WARSZAWA 1930

NAKŁADEM GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO
PUBLICATION DE L'OFFICE CENTRAL DE STATISTIQUE

TREŚĆ — SOMMAIRE

Pierwsze dziesięciolecie Głównego Urzędu Statystycznego

Tom I

Les premiers dix ans d'existence de l'Office Central de Statistique

Tom I

PIERWSZE DZIESIĘCIOLECIE GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO[1]

DR. JÓZEF BUZEK

Historja ogólna Głównego Urzędu Statystycznego od roku 1918 do roku 1928

Uwagi wstępne

§ 1. Cele wydawnictwa i prace podjęte celem jego przygotowania

Główny Urząd Statystyczny powstał w lipcu 1918 roku na mocy reskryptu Rady Regencyjnej z 13 lipca 1918 roku o utworzeniu i organizacji Głównego Urzędu Statystycznego. Szerszą działalność statystyczną mógł jednak Urząd rozwinąć dopiero od czasów niepodległości państwowej, t. j. od dnia 11 listopada 1918 roku. W roku 1928 upłynęło więc pierwsze dziesięciolecie od czasu powstania Urzędu, to też nadszedł czas, by zastanowić się nad rozwojem i obecnym stanem Urzędu, przedstawić czem Urząd dla całości organizacji państwowej i dla narodu naszego był i jest, co w ubiegłych latach zdziałał i jakim jest ustrój i działalność Urzędu w dobie obecnej. Pożyteczność niniejszej publikacji wynika bezpośrednio z jej celów. Chodzi o to przedewszystkiem, aby te dość liczne koła interesantów statystyki, które w swej działalności stosują przedewszystkiem cyfry Głównego Urzędu Statystycznego, mogły dowiedzieć się w sposób autentyczny, jak powstają cyfry przez nich stosowane i jaki jest wskutek tego stopień ich wiarogodności. Rozumny użytek z cyfr można czynić tylko, zdając sobie sprawę dokładnie z powstania cyfry, rozpowszechnienie więc wiadomości o sposobach prac Urzędu, dążących do produkcji cyfr statystycznych, leży bezpośrednio w interesie samego Urzędu. Do tego należy dodać, iż z przedstawieniem stanu faktycznego łączy się zawsze ocena krytyczna tego stanu, łączy się więc dokładne znawstwo tego, co być powinno. W ten sposób znajomość historji Urzędu jest koniecznym wstępem wszelkiej reformy, zdążającej do udoskonalenia jego działalności, a przedewszystkiem cyfr przezeń obliczanych i drukowanych. Okazało się to w całej pełni podczas powstania niniejszej historji. Niezawodnie przyczyniła ona bardzo dużo pracy Urzędowi a zwłaszcza naczelnikom wydziałów, którzy byli zajęci nietylko pisaniem historji ale i analizą stanu obecnego prac swojego wydziału. Jednakże praca ta była bardzo owocną, gdyż krytyka obecnego stanu wydziału dała inicjatywę do niejednej reformy.

Wydawnictwo niniejsze zostało zapoczątkowane dwoma okólnikami niżej podpisanego. Pismem z dnia 11 lutego 1928 roku zwrócił się Dyrektor Urzędu do naczelnika Wydziału Spisu Ludności z wezwaniem do podjęcia odnośnych prac, przedstawiających: „historję Wydziału Spisu Ludności oraz dokładne sprawozdanie o organizacji powszechnego spisu ludności i o zasadach jego opracowania". Według tego pisma należało przytoczyć „nietylko przepisy wydane celem przeprowadzenia spisu, ale także wszystkie ważniejsze, instrukcje wydane podczas jego opracowania. Zwłaszcza należałoby przytoczyć te ważniejsze instrukcje, które obowiązywały ostatecznie, a więc po poprawieniu instrukcyj pierwotnych. Chodzi tutaj głównie o te instrukcje, których wiadomość jest potrzebna celem należytej interpretacji cyfrowych wyników spisu ludności. Wszystkie doświadczenia poczynione podczas spisu ludności, których wiadomość jest ważna przy przygotowaniu innych spisów, winnyby się znaleźć także w referacie. Nareszcie należałoby podać także

[1] Wobec zmniejszenia wydatków Głównego Urzędu Statystycznego na wydawnictwa, praca ta jest drukowana w *Kwartalniku Statystycznym* a nie, jak projektowano poprzednio, jako specjalne wydawnictwo (przypisek Redakcji).

regulamin obowiązujący dla Biura Ewidencji podziału administracyjnego Państwa". Na zakończenie powinnoby sprawozdanie zawierać „wykaz ogólny liczby godzin pracy przy opracowaniu poszczególnych części spisu z podziałem na poszczególne fazy opracowania i poszczególne miesiące tak, by można było uzyskać pogląd na intensywność pracy w poszczególnych działach i fazach pracy, tudzież na jej rozwój z upływem czasu".

Co się tyczy wszystkich innych naczelników wydziałów z wyjątkiem naczelnika Wydziału Spisu Ludności, to został dla nich wydany okólnik z 27 lutego 1928 roku. Okólnik ten wymaga, by w dziale przedstawiającym „historję poszczególnego wydziału i obecny stan prac tego wydziału zostały przytoczone obowiązujące jeszcze obecnie przepisy, wydane czy to przez Dyrektora, czy też przez naczelnika wydziału. Dalej należałoby napisać dokładne sprawozdanie o organizacji prac statystycznych danego wydziału i o zasadach opracowania tychże. Sprawozdanie winnoby się składać z dwóch części: 1) część historyczna, 2) część przedstawiająca stan obecny prac wydziału i przepisy, instrukcje w tej mierze obowiązujące. Wzorem tej drugiej części winnaby być publikacja zawarta w tomie 201 Statystyki niemieckiej pod tytułem: *Das Arbeitsgebiet des Kaiserlichen Statistischen Amtes*. W części historycznej byłoby wskazanem podać także cyfry przedstawiające rozwój intensywności pracy urzędników, o ile to wogóle jest możliwem". Prace poszczególnych wydziałów powinny były być dostarczone w dniu 1 lipca 1928 r. Na podstawie tych prac miał Dyrektor przedstawić część ogólną, całe wydawnictwo winno zaś było się ukazać w druku w dniu 11 listopada 1928 roku.

Niestety okazało się, iż w większej części wydziałów praca nad opracowaniem sprawozdania nie może być przy innych zajęciach naczelnika wydziału w czasie wskazanym dokonana, wskutek tego musiał odpaść powyższy termin ukazania się pracy a tem samem chęć połączenia wydawnictwa z wzniosłym dniem pamiątkowym dziesięciolecia niepodległości państwowej.

§ 2. Plan wydawnictwa

Z powyższego wynika bezpośrednio podział całego wydawnictwa na poszczególne części. Część ogólną (tom I) obejmuje wydawnictwo pod tytułem „Historja ogólna Głównego Urzędu Statystycznego od roku 1918 do roku 1928". Część ta została napisana przez niżej podpisanego.

Co do podziału historji Urzędu na poszczególne epoki, to możnaby stosować różne kryterja. W pracy niniejszej zastosowano jedynie kryterjum bezwątpienia najważniejsze, t. j. kryterjum ustaw miarodajnych dla ustroju Urzędu. Ustaw tego rodzaju mieliśmy trzy. Są niemi:

1) Reskrypt Rady Regencyjnej z dnia 13 lipca 1918 roku o utworzeniu i organizacji Głównego Urzędu Statystycznego,
2) Ustawa z dnia 21 października 1919 roku o organizacji statystyki administracyjnej,
3) Nowela do tej ustawy z dnia 1 czerwca 1923 roku.

Ustawy te tworzące podstawę ustroju i działalności Głównego Urzędu Statystycznego zostały opublikowane:

1) w Monitorze Polskim z dnia 19 lipca 1918 roku Nr. 100,
2) w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 listopada 1919 roku Nr. 85,
3) w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 czerwca 1923 roku, Nr. 60.

Wszystkie wymienione ustawy weszły w życie z dniem ogłoszenia. W ten sposób będziemy uwzględniali w części ogólnej wydawnictwa trzy epoki:

1) Główny Urząd Statystyczny od czasów reskryptu Rady Regencyjnej z 13 lipca 1918 roku,
2) Główny Urząd Statystyczny na mocy ustawy o organizacji statystyki administracyjnej z 21 października 1919 roku aż do wydania noweli do tej ustawy z 1 czerwca 1923 roku.
3) Główny Urząd Statystyczny na mocy ustawy z 1 czerwca 1923 roku w przedmiocie zmiany ustawy z dnia 21 października 1919 roku o organizacji statystyki administracyjnej.

W rozdziale pierwszym omawiamy dla każdej z trzech epok szczegółowo ustawę stanowiącą podstawę epoki. W rozdziałach następnych omawiamy najprzód organizację Urzędu, potem personel, finanse a nareszcie porównywamy urząd nasz z urzędami zagranicznemi.

Działalność Urzędu jest podobnie jak działalność innych urzędów statystycznych

czworakiego rodzaju, polega bowiem: 1) na produkcji cyfr statystycznych, 2) na recepcji opracowanego przez inne urzędy krajowe i zagraniczne materjału statystycznego, 3) na publikowaniu danych statystycznych, i 4) na informowaniu innych władz lub osób prywatnych o stosunkach, będących przedmiotem działalności Urzędu. Cała ta działalność Urzędu zostanie omówiona w części ujmującej pracę ogólnych biur Urzędu w tomie niniejszym oraz w sprawozdaniach o pracach poszczególnych wydziałów w tomie drugim i trzecim.

Do ogólnych biur zaliczam: Bibljotekę i archiwum, Redakcję wydawnictw, Oddział maszyn elektrycznych, Oddział drukarski, Biuro tłumaczeń, Administrację wydawnictw oraz Referat informacyjny.

Podział części szczegółowej wydawnictwa (tom II i III) jest dostosowany ściśle do obecnego podziału Urzędu na wydziały. Oprócz dwóch wydziałów ogólnego charakteru (Wydział Prezydjalny i Wydział Wydawnictw) posiada Urząd siedem wydziałów specjalnych, a to:

1) Wydział III—Spisu Ludności,
2) Wydział IV—Ruchu Naturalnego Ludności,
3) Wydział V—Statystyki Szkolnej,
4) Wydział VI—Statystyki Rolnej i Cen,
5) Wydział VII—Statystyki Przemysłu i Pracy,
6) Wydział VIII—Handlu Zagranicznego,
7) Wydział IX—Statystyki Finansów i Samorządu.

Oprócz tego istnieje przy Wydziale Prezydjalnym Oddział Statystyki Kryminalnej, uprawiający oprócz statystyki kryminalnej także niemal wszystkie te części statystyki, w których materjału pierwotnego dostarczają sądy.

Podział Urzędu na wydziały nie jest zupełnie ściśle dostosowany do podziału naukowego statystyki, w grubszych jednak zarysach oba podziały są ze sobą naogół zgodne. W ten sposób dzieli się część szczegółowa wydawnictwa na osiem części, z których każda została napisaną przez naczelnika odnośnego wydziału, względnie przez kierownika Oddziału Statystyki Kryminalnej.

Na czele części szczegółowej wydawnictwa idzie część demograficzna, czyli statystyka ludności. Dział pierwszy części szczegółowej przedstawia spis ludności, przeprowadzony w Rzeczypospolitej Polskiej dnia 30 września 1921 r. Dział drugi zaś poświęcony jest ruchowi ludności a zwłaszcza statystyce ruchu naturalnego ludności.

Po demografji następuje statystyka moralności, a więc jako najważniejsza jej część statystyka kryminalna. Wskutek tego dział trzeci omawia pracę Oddziału Statystyki Kryminalnej i Statystyki Sądowej.

Po statystyce demograficznej i statystyce moralności idzie statystyka oświaty, jako więc czwarty dział części szczegółowej przedstawia się pracę Wydziału Statystyki Szkolnej.

Najwięcej pola w pracach Głównego Urzędu Statystycznego zajmuje statystyka gospodarcza, to też dalsze cztery wydziały opracowują głównie sprawy statystyki gospodarczej. Z pracami temi łączy się także opracowanie statystyki politycznej, uprawianej szczególnie przez Wydział IX—Finansów i Samorządu. W szczególności przedstawia dział piąty prace Wydziału Rolnictwa i Cen, dział szósty prace Wydziału Przemysłu i Pracy, dział siódmy prace Wydziału Handlu Zagranicznego, Komunikacji i Wyborów, dział ósmy i ostatni prace Wydziału Finansów i Samorządu.

Dane dotyczące Wydziału Spisu Ludności, jako mające zupełnie odrębne znaczenie, będą stanowiły tom III a dane dla pozostałych wydziałów tom II niniejszego wydawnictwa.

Rozdział I. Przepisy ustawowe

A. Uwagi ogólne

§ 3. Rozwój historyczny zadań państwowych urzędów statystycznych

W historji ustroju państwowej statystyki administracyjnej należy odróżniać dwie ważne epoki: epokę biur statystycznych i epokę urzędów statystycznych. W historji zaś państwowych urzędów statystycznych należy odróżniać ściśle perjod przewagi specjalnych urzędów statystycznych od perjodu przewagi urzędów ogólno-statystycznych. Scharakteryzujmy pokrótce te epoki.

W pierwszych dziesięcioleciach rozwoju państwowej statystyki administracyjnej, naogół na początku XIX stulecia, była działalność statystyczna władz tylko prostą przyczepką działalności administracyjnej tychże władz. Statystyka nie była od reszty działalności administracyjnej zupełnie wyodrębniona. O ile przy jakich władzach administracyjnych istniało osobne biuro statystyczne, to działal-

ność jego ograniczała się do zaprojektowania dochodzeń statystycznych i do opublikowania, a ewentualnie i krytycznej analizy wyników dochodzenia statystycznego, natomiast pozostawiano wówczas przeprowadzenie samego badania statystycznego (obserwacje statystyczne) i opracowania zebranego surowego materjału statystycznego zwykłym władzom administracyjnym. Doświadczenie wykazało, iż uzyskane w ten sposób cyfry statystyczne nie posiadały dostatecznego stopnia dla wiarogodności. Władze administracyjne uważały działalność statystyczną za działalność zupełnie podrzędną, zwłaszcza opracowanie cyfrowe zebranego materjału surowego było dokonywane przez władze niższe administracyjne bardzo niedbale. Nie ma w tem nic dziwnego, iż władze administracyjne odczuwały wszelką pracę statystyczną jako zbyteczną, nie czuły potrzeby zapewnienia zupełnej poprawności obliczeń. Do tego nie posiadały władze te odpowiednich wiadomości fachowych ani też nie rozporządzały odpowiedniemi środkami technicznemi. By umożliwić dokładniejsze i szczegółowsze zebranie dat więcej szczegółowych i więcej wiarogodnych musiano odebrać opracowanie dat niższym władzom administracyjnym i musiano je scentralizować w jednym centralnym urzędzie statystycznym. Dodatnie skutki tego rodzaju centralizacji były następujące:

1) centralny urząd statystyczny interesuje się i odczuwa daleko intensywniej od władz administracyjnych potrzebę produkowania jak najdokładniejszych cyfr statystycznych;

2) cyfry zebrane i opracowywane przez niższe władze administracyjne były w wielu wypadkach zupełnie ze sobą nieporównalne, władze te postępowały bowiem z natury rzeczy różnie przy zaliczaniu poszczególnych jednostek obserwacji pod poszczególne rubryki zestawień statystycznych, tak np. zaliczały starostwa małopolskie małorolnych przy spisach ludności gdzieniegdzie do robotników rolnych gdzieindziej do włościan. Dowolności w klasyfikacji nie było końca, to też odnośne dane statystyki zawodowej nie posiadały żadnego znaczenia, dopiero centralne opracowanie przez jeden organ statystyczny państwowy umożliwia zupełnie jednolitą dla całego państwa statystykę zawodową;

3) centralny urząd statystyczny może stosować najlepsze środki techniki statystycznej, zwłaszcza stosowanie techniki elektrycznej jest bez jak najdalej posuniętej centralizacji zupełnie niemożliwe;

4) centralny urząd statystyczny może stale kontrolować dokładność materjału statystycznego zebranego przez władze niższe, chociaż musi pozostawić władzom niższym z reguły samą obserwacją statystyczną, czyli samo zbieranie surowego materjału statystycznego;

5) używanie postępowej techniki umożliwia opracowanie bardziej szczegółowych i skombinowanych tablic statystycznych, co przy opracowaniu zdecentralizowanem jest często rzeczą zupełnie niemożliwą. Dokładniejsze poznanie skomplikowanej budowy społeczeństwa, stosunków gospodarczych i społecznych państwa zostało umożliwionem dopiero przez scentralizowanie opracowania statystycznego.

Te dodatnie strony scentralizowania opracowania materjału surowego, zebranego podczas obserwacji statystycznej, były głównym powodem przekształcenia dawnych biur statystycznych na nowożytne urzędy statystyczne.

Urząd statystyczny, któremu polecono opracowanie zebranego materjału, musiał otrzymać prawo kontrolowania dokładności tego materjału, musiał więc otrzymać prawo bezpośredniego żądania od innych władz państwowych i od społeczeństwa wyjaśnień, prawo bezpośredniego wydawania rozkazów o sprostowanie, a względnie o uzupełnienie materjałów, a więc musiał otrzymać przywileje rzeczywistego urzędu państwowego. Bardzo często odłączano przytem dawne biura statystyczne od danej władzy administracyjnej i tworzono zupełnie samodzielny urząd statystyczny. W ten sposób wyodrębniono działalność statystyczną ze zwyczajnej działalności administracyjnej i urząd statystyczny stał się wyrazem usamodzielnienia statystyki jako jednego z ważnych zadań nowożytnej administracji.

W związku z tym procesem pozostaje proces drugi. W epoce biur statystycznych każde ministerstwo niemal posiadało odrębne biuro statystyczne. W epoce urzędów statystycznych koncentruje się działalność statystyczną państwa coraz to więcej w jednym głównym urzędzie statystycznym, tylko w niektórych państwach utrzymał się jeszcze po dziś dzień system specjalnych urzędów statystycznych. Według tego systemu brak jednego urzędu ogólnego statystycznego, natomiast posiada każde niemal ministerstwo

jeden, a czasem i więcej urzędów statystycznych. Przykładem państwa o wielu specjalnych urzędach statystycznych może być Anglja. Istnieje tam dla opracowania statystyki handlu zagranicznego, zorganizowanej w r. 1700, Statistical Office of Department of Customs and Excise. Dla opracowania statystyki ruchu naturalnego ludności i spisów ludności istnieje założony w roku 1837 General Register Office. Najważniejszemi jednak są dla statystyki dwa biura statystyczne, istniejące w departamencie handlowym i w departamencie pracy Board of Trade. Biuro departamentu handlowego (założone w roku 1660) zajmuje się statystyką żeglugi, statystyką ruchu towarowego na kolejach, statystyką produkcji przemysłowej i publikuje corocznie rocznik statystyki gospodarczej Anglji i jej kolonji Statistical Abstracts. Zorganizowane w r. 1866 biuro departamentu pracy opracowuje oprócz statystyki pracy także statystykę produkcji przemysłowej. Z pośród innych ministerstw wymienimy zorganizowany w r. 1889 wydział statystyczny (Statistical Division) ministerstwa rolnictwa i rybołówstwa, dalej biuro statystyczne ministerstwa spraw wewnętrznych, które opracowuje statystykę sądową, kryminalną, górniczą, statystykę inspekcji przemysłowej, tudzież biuro statystyczne ministerstwa wychowania publicznego, ministerstwa dawniej samorządu, a obecnie zdrowia i t. d.

W przeciwstawieniu do Anglji w Niemczech koncentruje się największa część statystyki państwowej administracyjnej w jednym urzędzie, mianowicie urzędzie statystycznym Rzeszy Niemieckiej. Początkowo urząd ten utworzony w r. 1872 ograniczał swą działalność do statystyki handlu zagranicznego i wewnętrznego i do statystyki administracji podatkowej i celnej Rzeszy. Niebawem jednak rozpoczął obejmować także spisy ludności, statystykę ruchu ludności, statystykę bydła, statystykę rolnictwa. W r. 1882 objął także opracowanie statystyki kryminalnej i opracowanie spisów zawodowych i spisów przemysłowych i rolniczych. W r. 1885 rozszerzyła się jego działalność na statystykę ubogich i na statystykę ubezpieczeń od choroby. W następnych latach przydzielano mu coraz to dalsze dziedziny statystyki socjalnej. Od roku 1902 istnieje w tym urzędzie osobny oddział dla statystyki robotniczej, później trochę, bo w r. 1906 zorganizowano w tym urzędzie statystykę spółek akcyjnych, w r. 1909 statystykę ruchu towarowego i t. d. W ten sposób tylko nieliczne względnie dziedziny statystyki administracyjnej są w Niemczech wykonywane poza statystycznym urzędem Rzeszy w biurach statystycznych niektórych władz centralnych, jak np. statystyka lekarzy, aptek i szpitali w urzędzie zdrowia Rzeszy, statystyka sprawiedliwości, ale bez statystyki kryminalnej, w urzędzie sprawiedliwości Rzeszy i t. p.

Korzyści połączone ze skoncentrowania najważniejszych dziedzin statystyki administracyjnej w jednym głównym urzędzie statystycznym wynikają zwłaszcza z intensywniejszego i z oszczędniejszego wyzyskania środków technicznych, a w szczególności maszyn elektrycznych, oprócz tego jednak zeześrodkowania wszelkich doświadczeń statystycznych i wiedzy statystycznej w jednym punkcie, co gwarantuje daleko lepsze zorganizowanie dochodzeń statystycznych i daleko umiejętniejsze wyzyskanie wyników tych dochodzeń. Korzyści te są tak znaczne, iż w najnowszych czasach organizuje się coraz to powszechniej główne urzędy statystyczne. Urzędem takim jest utworzony w Stanach Zjednoczonych w r. 1902 urząd cenzusowy „Bureau of te Census". Znacznie więcej niż w Stanach Zjednoczonych scentralizowano państwową statystykę administracyjną w jednym urzędzie głównym we wszystkich nowopowstających państwach, jak w Czechosłowacji, Estonji, Łotwie i Rosji sowieckiej.

B. Powstanie Głównego Urzędu Statystycznego i pierwszy jego statut z 13 lipca 1918 r.

§ 4. Zaczątki Głównego Urzędu Statystycznego przed wydaniem statutu z 13 lipca 1918 roku

W myśl artykułu 24 dekretu Rady Regencyjnej o tymczasowej organizacji władz naczelnych w Królestwie Polskiem z dnia 3 stycznia 1918 roku (Dziennik Praw Królestwa Polskiego Nr. 1, poz. 1) sprawy wchodzące w zakres statystyki ogólnej przekazane były Ministrowi Spraw Wewnętrznych. Na tej podstawie utworzony został jeszcze w styczniu 1918 roku Wydział Statystyczny, wchodzący w skład sekcji ogólnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Wydział ten objął w spuściźnie po dawnym Komitecie Statystycznym, istniejącym za czasów rosyjskich przy Urzędzie Generał-Gubernatora Warszawskiego, archiwum, bibljotekę i wszystkie urządzenia biurowe tegoż Komitetu, Komitet ten należał bowiem do liczby tych wyjątkowych instytucyj rosyjskich, których nie zdążono ewakuować. Wyjechali jedynie urzędnicy Komitetu z wyjątkiem je-

dnego urzędnika Polaka, który później wszedł w skład Wydziału Statystycznego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych a następnie w skład Głównego Urzędu Statystycznego. Komitet Obywatelski miasta Warszawy objął nad opuszczonym przez Rosjan Komitetem Statystycznym opiekę w chwili opuszczenia Warszawy przez wojska rosyjskie, mianując kustoszem prof. Ludwika Krzywickiego (sierpień roku 1915). Po rozwiązaniu Komitetu Obywatelskiego przyłączono Komitet Statystyczny jako sekcję III do utworzonego przy Magistracie miasta Warszawy Wydziału Statystycznego z zastrzeżeniem, że jest to urząd państwowy, który oddany zostanie tworzącemu się Państwu Polskiemu.

Dnia 15 stycznia 1918 roku rząd polski przejął od Magistratu miasta Warszawy sekcję III wraz z jej personelem. W sekcji tej pracowali: prof. Ludwik Krzywicki, jako naczelnik, dwie stałe siły pomocnicze a nadto kilka zmieniających się osób z ramienia sekcji pomocy dla inteligencji, z których dwie zaliczono do etatu przy tworzeniu się Wydziału Statystycznego. W ten sposób liczył Wydział Statystyczny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych wnet po swem powstaniu oprócz kierownika Ludwika Krzywickiego 4 urzędników pomocniczych. Później powołał szef sekcji ogólnej Ministerstwa p. Stefan Dziewulski do Wydziału Statystycznego jeszcze czterech dalszych urzędników, między nimi prof. J. Rutkowskiego i Gustawa Wertheima. W ten sposób składał się Wydział z końcem czerwca 1918 roku z 9 osób, a mianowicie: kierownika, 2 urzędników naukowych i 6 sił pomocniczych.

Jeszcze w styczniu 1918 roku przystąpił Wydział Statystyczny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do opracowania projektu statutu Centralnego Urzędu Statystycznego w Państwie Polskiem. Przed przystąpieniem do narad decydujących uchwaliła Rada Ministrów, iż Wydział Statystyczny Ministerstwa ma być przekształcony w samoistny urząd, podlegający bezpośrednio Radzie Ministrów. Rada Ministrów stanęła przytem na nowożytnej zasadzie centralizacji statystyki państwowej w jednym urzędzie statystycznym, wchodzącym jako samoistny urząd w skład Prezydjum Rady Ministrów. Na tej podstawie opracował Wydział Statystyczny projekt reskryptu Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego o utworzeniu i organizacji Głównego Urzędu Statystycznego. Projekt ten został przedyskutowany na trzech konferencjach międzyministerjalnych dnia 18 lutego, 5 marca i 21 maja 1918 roku. Oprócz delegatów ministerstw uczestniczyli w obradach przedstawiciele organizacyj naukowych i gospodarczych. Projekt zmodyfikowany stosownie do życzeń i uchwał konferencji został przedłożony przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Radzie Ministrów, która uchwaliła projekt z niektóremi zmianami. Projekt ten uzyskał dnia 13 lipca 1918 roku zatwierdzenie przez Radę Regencyjną, został ogłoszony urzędownie w Monitorze Polskim z dnia 19 lipca 1918 roku Nr. 100 i stał się w ten sposób powszechnie obowiązującym. Jeszcze w lipcu 1918 roku przekształcił się w wykonaniu tego reskryptu Wydział Statystyczny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w obecny Główny Urząd Statystyczny.

§ 5. Przepisy pierwszego statutu Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 13 lipca 1918 roku

Reskrypt Rady Regencyjnej z 13 lipca 1918 roku o utworzeniu i organizacji Głównego Urzędu Statystycznego tworzy „Główny Urząd Statystyczny Królestwa Polskiego w celu zbierania, opracowywania i publikowania danych statystycznych, tyczących się Królestwa Polskiego“. Już ten wstęp reskryptu kładzie nacisk na scentralizowanie prac statystycznych administracji państwowej w państwowym Głównym Urzędzie Statystycznym, Urząd ten winien bowiem zbierać, opracowywać i publikować wszelkie dane statystyczne, tyczące się Królestwa Polskiego. Tej zasadzie centralizacji pozostaje reskrypt wiernym we wszystkich swoich przepisach, tyczących się stosunku Urzędu do innych centralnych władz państwowych. W szczególności należy pod tym względem przytoczyć następujące przepisy artykułów 1—8 reskryptu.

1) Jako organ, centralizujący w sobie wszystkie dziedziny statystyki państwowej, Główny Urząd Statystyczny jest samodzielnym urzędem i podlega Prezydjum Rady Ministrów. Reskrypt jest pod tym względem zgodny ze wszystkiemi niemal statutami nowszych urzędów statystycznych, które przydzielają Urząd ten do Prezydjum Rady Ministrów, by w ten sposób uwidocznić, iż Urząd przeznaczony jest dla dokonywania prac statystycznych z zakresu działania wszystkich ministerstw.

2) By podkreślić zasadę centralizacji statystyki stanowi dalej art. 2 reskryptu, iż Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego

uczestniczy w posiedzeniach Rady Ministrów z głosem doradczym, ilekroć chodzi o ustalenie zadań i budżetu Urzędu i wogóle o sprawy, dotyczące statystyki. W ten sposób zapewniono dyrektorowi możliwość zajęcia stanowiska na Radzie Ministrów we wszelkich sprawach, dotyczących statystyki, a zwłaszcza w sprawach ustalenia zakresu działania i środków materjalnych Urzędu.

3) Jako normalny organ statystyczny państwowy winien Główny Urząd Statystyczny przeprowadzać badania statystyczne według programu, zatwierdzonego przez Radę Ministrów. Produkcja danych statystycznych należy więc z zasady do Urzędu. Inne ministerstwa lub urzędy państwowe mogą w myśl art. 4 „z własnej inicjatywy podejmować badania statystyczne tylko w obrębie swej działalności i przez własne organa i jedynie po uprzedniem porozumieniu się z Głównym Urzędem Statystycznym. W razie niemożności osiągnięcia porozumienia decyduje Rada Ministrów". Z tego przepisu wynika, iż normalnym organem statystyki państwowej we wszelkich dziedzinach statystyki wydzielonej jest Główny Urząd Statystyczny. W tych dziedzinach, gdzie działalność statystyczna nie da się odłączyć od normalnych działalności administracyjnych, albo gdzie takie wyłączenie jest wprawdzie możliwem, ale ze względu na koszta niewskazanem, łączy się produkcja cyfr statystycznych z normalną działalnością administracyjną. To samo ma miejsce, gdzie Główny Urząd Statystyczny zgodzi się wyraźnie na produkcję cyfr statystycznych przez dane ministerstwo w obrębie statystyki wydzielonej, pozostającej jednak w obrębie działalności ministerstwa i dokonywanej przez własne organa tegoż ministerstwa, w obrębie jego normalnej działalności administracyjnej. Zupełnie wyłączona z produkcji cyfr statystycznych poszczególnych ministerstw jest zatem ta dziedzina, w której celem dokonania statystyki pewien urząd musi się zwracać do publiczności, w której urząd ten wogóle występuje poza obręb własnych organów, te dziedziny są zastrzeżone bowiem dla Głównego Urzędu Statystycznego.

4) Zadania Urzędu rozszerza art. 3 lit. 2 reskryptu, nakładając na Urząd obowiązek „nadawania jednolitego kierunku wszystkim badaniom statystycznym, podejmowanym przez polskie władze państwowe z wyjątkiem tych tylko badań, którę drogą specjalnej ustawy przekazane zostaną innemu urzędowi". Stosownie do tego, cośmy wyżej powiedzieli, mogą być niektóre badania przekazane innemu urzędowi. Dotyczy to oczywiście tych badań, które mogą być wydzielone z normalnej działalności administracyjnej urzędu, a więc z zakresu statystyki wydzielonej. Przekazanie takie wymaga zawsze specjalnej ustawy, a wtenczas ma ustawa ta także ten skutek, iż znosi obowiązek Urzędu Statystycznego nadawania jednolitego kierunku względem tych badań. Przepis ten nie może być uważany za szczęśliwy, cała działalność statystyczna wszystkich organów państwowych winna być bowiem skoordynowana. Główny Urząd Statystyczny winien więc dążyć do nadawania jednolitego kierunku wszystkim bez wyjątku badaniom statystycznym. Swoją drogą może Urząd zadanie to wypełniać w różny sposób, a więc naprzykład także z racji opublikowania cyfr statystycznych ogłoszonych przez inną władzę państwową.

5) Główny Urząd Statystyczny jest normalnym organem wszelkich badań statystycznych naszego Państwa, dlatego stanowi art. 7 reskryptu, że „przy zbieraniu dat statystycznych Główny Urząd Statystyczny może posługiwać się wszystkiemi urzędami państwowemi", naturalnie winien się Urząd uprzednio porozumieć z właściwem ministerstwem, aparatem pewnego ministerstwa rozporządza bowiem tylko właściwy minister.

6) W zatwierdzonym przez Radę Ministrów programie badań statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego mogą brakować prace statystyczne potrzebne jakiemuś urzędowi statystycznemu państwowemu dla celów administracyjnych. Może też zajść ten wypadek, iż odnośne prace statystyczne są przewidziane w planie prac Głównego Urzędu Statystycznego, ale wykończenie tych wykazów statystycznych jest przewidziane w terminie późniejszym, aniżeli tego potrzeba danemu urzędowi. W obydwu wypadkach może kierownik tego urzędu „przydzielić do Głównego Urzędu Statystycznego swego referenta i potrzebną ilość sił pomocniczych dla przeprowadzenia lub przyśpieszenia potrzebnej mu statystyki". W ten sposób usiłuje reskrypt pogodzić zasadę monopolu statystycznego Głównego Urzędu z potrzebami administracji. Zaznaczamy przytem, iż w praktyce zachodzą dość często wypadki potrzeby dla celów administracyjnych wykazów, nie objętych planem prac Głównego Urzędu Statystycznego. W wypadku takim dokonywa z reguły na żądanie zainteresowanego ministerstwa odnośnych obliczeń sam Urząd Statystyczny.

Jeżeli chodzi o prace większe, których nie można dokonać normalnemi środkami Urzędu, wtenczas dokonywa się tych prac w godzinach pozabiurowych na koszt odnośnego ministerstwa.

7) Nietylko produkcja cyfr statystycznych, ale także ich opublikowanie jest z zasady scentralizowane w Głównym Urzędzie Statystycznym. Pod tym względem zawiera postanowienie zasadnicze artykuł 3 reskryptu stanowiący, iż zadaniem Urzędu jest „ogłaszanie wyników badań statystycznych, przeprowadzonych zarówno przez Główny Urząd Statystyczny, jak również przez inne urzędy państwowe". Monopol publikacyjny Urzędu jest ustanowiony dla ułatwienia korzystania publiczności z cyfr statystycznych. Publiczność winna przyzwyczaić się do tego, iż cyfry statystyczne są opublikowane w wydawnictwach Urzędu. Wszystko jedno, kto jest producentem tych cyfr, Urząd, czy inna władza państwowa, zresztą i w tym wypadku nie chodzi o monopol absolutnie. Pierwsze zdania art. 6 stanowi bowiem, iż „wyniki badań statystycznych przeprowadzanych przez urzędy państwowe są ogłaszane w wydawnictwach Głównego Urzędu Statystycznego, lub też po porozumieniu się z Głównym Urzędem Statystycznym w wydawnictwach poszczególnych ministerstw albo innych urzędów państwowych". W każdym razie więc jest wymaganą zgoda Głównego Urzędu Statystycznego na publikowanie pewnych cyfr w wydawnictwach poszczególnych ministerstw lub innych urzędów państwowych.

8) Oprócz działalności produkcyjnej i publikacyjnej winien Urząd rozwijać także działalność informacyjną; co do tego nadaje zdanie 2-gie art. 6 Urzędowi prawdziwy monopol stanowiąc, iż „dane statystyczne bez pozwolenia Głównego Urzędu Statystycznego nie mogą być przez urzędy państwowe udzielane osobom prywatnym". Potrzebując więc jakiejś informacji statystycznej winna się osoba prywatna normalnie zwracać do Głównego Urzędu Statystycznego, inny urząd państwowy może udzielić informacji tej stronie prywatnej tylko za zezwoleniem Głównego Urzędu Statystycznego. Informacji należy odmówić bezwzględnie wtenczas, jeżeli cyfra statystyczna została uznaną za tajemnicę urzędową. Odnośne kompetencje posiada Rada Ministrów. Artykuł 8 reskryptu stanowi bowiem, iż Rada Ministrów „może uznać pewne wyniki badań statystycznych za tajemnicę urzędową, a to na wniosek ministerstwa zainteresowanego tajemnicą". Normalnie należy cyfry statystyczne uważać za jawne, to znaczy przeznaczone dla publikacji i dla udzielania informacyj.

9) Oprócz przepisów, regulujących działalność produkcyjną, publikacyjną i informacyjną Urzędu, zawiera reskrypt także przepisy o składzie osobowym Urzędu, tudzież przepisy o organie doradczym Urzędu—Głównej Radzie Statystycznej. Co do składu osobowego Urzędu ogranicza się art. 9 reskryptu do przepisów, iż „Główny Urząd Statystyczny składa się z dyrektora, kierującego całą działalnością biura, kierowników wydziałów, radców ministerjalnych, referentów, oraz personelu pomocniczego rachmistrzów, kontrolerów i t. d.".

Znacznie więcej szczegółowe są przepisy, dotyczące Głównej Rady Statystycznej, istniejącej według art. 10 reskryptu „przy Głównym Urzędzie Statystycznym w charakterze organu doradczego". Główna Rada Statystyczna składa się z członków rzeczywistych i członków z głosem doradczym. Głos doradczy mają kierownicy wydziałów Głównego Urzędu Statystycznego. Wszyscy inni członkowie są członkami rzeczywistymi, mają więc głos stanowczy, a należą do nich:

a) Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego,
b) Przedstawiciele wszystkich ministerstw, delegowani przez odnośnych ministrów,
c) Przedstawiciele biur statystycznych urzędów autonomicznych, upoważnionych przez Prezydenta Ministrów do wysyłania swych przedstawicieli do Głównej Rady Statystycznej,
d) Przedstawiciele najważniejszych stowarzyszeń naukowych społecznych i gospodarczych, upoważnionych przez Prezydenta Ministrów do wysyłania swych przedstawicieli do Głównej Rady Statystycznej,
e) Profesorowie ekonomji i statystyki wyższych państwowych zakładów naukowych powołani przez Prezydenta Ministrów.

Główna Rada Statystyczna składa się więc z przedstawicieli wszystkich ministerstw, z czynnika fachowo-statystycznego, tudzież z delegatów najważniejszych stowarzyszeń społecznych i gospodarczych Państwa. Obecność przedstawicieli wszystkich ministerstw wynika z scentralizacji statystyki w Głównym Urzędzie Statystycznym. Czynnik fachowo-statystyczny reprezentują: dyrektor Urzędu, przedstawiciele biur statystycznych, urzędów

autonomicznych, profesorowie ekonomji i statystyki, tudzież przedstawiciele najważniejszych stowarzyszeń naukowych. Wśród profesorów i przedstawicieli stowarzyszeń naukowych znajdują się także profesorowie ekonomji, względnie stowarzyszenia ekonomistów. Należy pamiętać, że największa część działalności Urzędu (obecnie mniej więcej 4/5), dotyczy statystyki gospodarczej, obecność więc ekonomistów jest konieczną, nietylko z punktu widzenia metody statystycznej, ale też ze względu na realny charakter pracy. Z tego drugiego powodu zwłaszcza wchodzą w skład Rady Statystycznej również przedstawiciele najważniejszych stowarzyszeń społecznych i gospodarczych Państwa, reprezentujących rolników, przemysłowców i t. p. oraz świat pracowników i robotników.

Oprócz przepisów powyższych zawiera reskrypt jeszcze najważniejsze przepisy regulaminu Głównej Rady Statystycznej, i tak w myśl art. 10 jest Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego jednocześnie przewodniczącym Rady Statystycznej, co uwidocznia nazewnątrz samodzielność Głównego Urzędu Statystycznego. Zastępcą przewodniczącego mianuje z pośród członków Głównej Rady Statystycznej Prezydent Ministrów, jako szef Prezydjum Rady Ministrów, któremu Urząd bezpośrednio podlega.

Co się tyczy posiedzeń Głównej Rady Statystycznej, to reskrypt przewiduje, iż posiedzenia te odbywają się na zaproszenie Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego, w miarę potrzeby oraz obowiązkowo raz na rok. Posiedzenia doroczne mają na celu rozpatrzenie działalności Głównego Urzędu Statystycznego w roku ubiegłym i planów jego pracy na rok przyszły. W ten sposób miała pozostawać działalność Głównej Rady Statystycznej w ścisłym związku z ustaleniem programu prac Urzędu, ustalanego ostatecznie przez Radę Ministrów. Niestety stosunki walutowe, uniemożliwiając ustalenie corocznego budżetu realnego Urzędu, uniemożliwiły tem samem także określanie zgóry corocznego planu pracy.

§ 6. Bliższe określenie granicy między zakresem działania Głównego Urzędu Statystycznego, a działalnością biur lub wydziałów statystycznych poszczególnych ministerstw

Reskrypt z 13 lipca 1918 roku nie określił szczegółowo, w jakich działach statystyki produkcja danych statystycznych winna przysługiwać Głównemu Urzędowi Statystycznemu a w jakim innym urzędom lub biurom statystycznym. Określenie tej granicy wynika jednak jasno z ogólnych przepisów reskryptu powyżej już przytoczonych i samej teorji statystyki. Teorja statystyczna rozróżnia badania pierwotnie statystyczne od badań statystycznych pochodnych. Różnica polega w tem, iż przy badaniach pochodnych statystycznych podlegają dane zjawiska społeczne obserwacji urzędowej w celach nie statystycznych. Rezultaty tej obserwacji są jednak później zużytkowane statystycznie. Natomiast badania pierwotnie statystyczne mają wtenczas miejsce, jeżeli dane zjawisko społeczne podlega obserwacji urzędowej przedewszystkiem w celach statystycznych. W wypadkach pochodnej statystyki administracyjnej zajmuje się państwo danem zjawiskiem społecznem w celach przedewszystkiem administracyjnych. Załatwiając zwykłą swoją działalność administracyjną otrzymuje państwo materjał, który można zużytkować następnie także statystycznie. Wypadek ten zachodzi naprzykład przy poborze rekrutów, przy poborze podatków, przy ustalaniu spisu wyborców, przy wymiarze sprawiedliwości i t. d. We wszystkich tych wypadkach stwarza działalność administracyjna państwa materjał, na podstawie którego można potem zestawić statystykę rekrutów, statystykę podatków i podatników, statystykę wyborców i statystykę wyborów, statystykę kryminalną i t. d. We wszystkich tych wypadkach mamy do czynienia ze statystyką pochodną. Statystyką pierwotną natomiast jest, naprzykład, spis ludności, spis bydła, spis przedsiębiorstw przemysłowych lub rolniczych, spis upraw rolnych, spis bezrobotnych, a dalej statystyka produkcji rolniczej, statystyka produkcji przemysłowej, statystyka cen, statystyka zarobków i t. d. We wszystkich tych wypadkach poddaje się dane zjawisko społeczne obserwacji urzędowej tylko w celach statystycznych. Materjału do danej statystyki nie daje zwyczajna działalność administracyjna państwa. Materjał ten musi sobie stworzyć sama działalność statystyczna. Materjał statystyczny nie jest w tym wypadku produktem ubocznym zwykłej działalności administracyjnej państwa, ale produktem działalności pierwotnej statystycznej.

Jeżeli teraz do tej różnicy teoretycznej zastosujemy przepisy reskryptu z 13 lipca 1918 roku, to okaże się, iż w myśl jego przepisów wszelkie badania pierwotnie statystyczne są zastrzeżone wyłącznie Głównemu Urzędowi Statystycznemu. W myśl art. 4 mogą bowiem ministerstwa lub inne urzę-

dy państwowe podejmować badania statystyczne tylko w obrębie swej działalności i przez własne organa, t. j. mogą dokonywać dochodzeń statystycznych, o ile dochodzenia te opierają się na materjale surowym, otrzymanym przy załatwianiu zwykłej swojej działalności administracyjnej podwładnych sobie organów. W ten sposób mogą poszczególne ministerstwa i urzędy centralne występować jako producenci dat statystycznych tylko w dziedzinie statystyki pochodnej. Ale i w tej dziedzinie czyni je reskrypt zależnym od Głównego Urzędu Statystycznego. Główny Urząd Statystyczny winien zgodzić się na opracowanie danej statystyki pochodnej przez daną władzę wtenczas, jeżeli pozostawienie danego materjału statystycznego pierwotnego danej władzy jest bezwzględnie w interesie administracyjnym potrzebne. Jeżeli natomiast dany materjał surowy może być odstąpiony dla dokonania obliczeń statystycznych Głównemu Urzędowi Statystycznemu, wtenczas z reguły powinno opracowanie nastąpić w Głównym Urzędzie Statystycznym. Dotyczy to zwłaszcza tych wypadków, w których materjał surowy jest tak obszerny, iż może być najtaniej i najdokładniej opracowany przy zastosowaniu obliczenia maszynowego. Instalacja maszyn i konserwacja maszyn tudzież kierowanie pracą maszyn wymaga dość znacznych kosztów, któreby się kilkakrotnie powiększyły, gdyby oprócz Głównego Urzędu Statystycznego maszyny tego rodzaju były czynne także i w innych ministerstwach. Jeżeli opracowanie statystyczne może być w ministerstwie wykonane równie tanio i równie dobrze jak w Głównym Urzędzie Statystycznym, wtenczas niema żadnych przeszkód do uskutecznienia danego opracowania poza Głównym Urzędem.

Wypadek ten ma zwłaszcza wówczas miejsce, jeżeli ministerstwo jest silnie zainteresowane tem, by otrzymać dokładne daty do załatwiania bieżącej administracji i jeżeli celem dokonania obliczeń wystarczy zwykły personel administracyjny ministerstwa. W wypadku tym bowiem dokonanie obliczenia przez ministerstwo da również dobre dane i będzie mogło być równie dobrze dokonane co w Głównym Urzędzie Statystycznym. Jeżeli natomiast ministerstwu zupełnie ścisłe dane statystyczne nie są potrzebne do załatwiania bieżącej administracji, jeżeli więc ministerstwo skłonneby było nie przypisywać większego znaczenia danej pracy statystycznej, to lepiej będzie oddać opracowanie materjału Głównemu Urzędowi Statystycznemu. To samo ma miejsce wtenczas, gdy obliczenie musiałoby być dokonane przez personel przez ministerstwo przyjęty. Personel ten byłby bowiem znacznie mniej wyszkolony, niż nim są nawet pracownicy Głównego Urzędu Statystycznego przyjmowani do robót przejściowych. Znaczna część tych pracowników pracowała już uprzednio przy innych robotach przejściowych statystycznych, posiada więc odpowiednie wyszkolenie.

§ 7. Rozgraniczenie działalności Głównego Urzędu Statystycznego i wydziałów statystycznych poszczególnych ministerstw

Utworzone, na mocy dekretu Rady Regencyjnej z 3 stycznia 1918 roku o tymczasowej organizacji władz naczelnych w Królestwie Polskiem, ministerstwa nie mogły po największej części aż do listopada 1918 roku rozwijać normalnej działalności administracyjnej, wykonywały ją bowiem z małemi wyjątkami władze okupacyjne. Wobec tego działalność powstających z początkiem roku 1918 ministerstw polegała na pracach przygotowawczych, organizacyjnych i statystycznych. Wskutek tego niemal wszystkie te ministerstwa miały osobne wydziały statystyczne. Stan ten był sprzeczny z przepisami statutu Głównego Urzędu Statystycznego, nadanego reskryptem Rady Regencyjnej z 13 lipca 1918 roku. By uzgodnić stan faktyczny ze stanem przez reskrypt nakazanym potrzeba było długich pertraktacyj. Tylko niektóre ministerstwa zgodziły się na rozwiązanie swych wydziałów statystycznych i przekazanie agend tychże Głównemu Urzędowi Statystycznemu. Z czterema ministerstwami zawarł Główny Urząd Statystyczny osobne umowy, rozgraniczające obopólny zakres działania, z wszystkiemi innemi ministerstwami nastąpiło rozgraniczenie i to w drodze faktycznej lub też w drodze rozporządzeń Rady Ministrów, wydanych od początku roku 1920. Na tem miejscu należy nam podać treść umów zawartych z wymienionemi czterema ministerstwami.

Umowa z Ministerstwem Wyznań i Oświecenia Publicznego

Dnia 14 lutego 1919 roku zgodził się Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Jan Łukasiewicz na przeniesienie wydziału statystycznego ministerstwa do Głównego Urzędu Statystycznego pod następującemi warunkami [1]:

[1] Obacz okólnik Nr. 43 w sprawie przydzielenia wydziału statystycznego do Głównego Urzędu Statystycznego wydrukowany w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Wyznań Rel. i Oświecenia Publicznego 1 sierpnia 1919 roku — II Nr. 8.

1) Etat wydziału statystycznego został wydzielony wraz z personelem z etatu Ministerstwa i przydzielony do etatu Głównego Urzędu Statystycznego.

2) Statystyce oświatowej winien być poświęcony oddzielny wydział w obrębie Głównego Urzędu Statystycznego. Kierownik tego wydziału ma być mianowany przez odpowiednią władzę Głównego Urzędu Statystycznego po uzyskaniu zgody na tę nominację ze strony Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

3) Wydział Oświatowy w Głównym Urzędzie Statystycznym ma obowiązek przeprowadzania pod ogólnem kierownictwem Głównego Urzędu Statystycznego takich prac statystycznych, które zdaniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego są dla celów związanych ze szkolnictwem i oświatą niezbędne.

Umowa z Ministerstwem Pracy i Opieki Społecznej

Umowa ta została zainicjonowaną jeszcze w ciągu epoki omawianej. Podpisaną została jednak dopiero 24 grudnia 1919 r. przez Ministra Pepłowskiego. W myśl tej umowy należą do zakresu działania Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej badania statystyczne związane tak ściśle z działalnością administracyjną tegoż Ministerstwa, iż mogą być wykonane w zupełności przez własne jego organa i nie wymagają ani odwołania się do współdziałania innych urzędów lub publiczności ani też utworzenia odrębnego biura statystycznego w temże Ministerstwie. Program tych badań będzie ustalony przez Ministerstwo w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym. Wyniki tych badań mają być opublikowane zależnie od osobnego co do tego porozumienia bądź w wydawnictwach Głównego Urzędu Statystycznego bądź też w wydawnictwach Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. W tym drugim wypadku odpowiedni skrót ma być ogłaszany w Roczniku Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Upełnomocniony przez Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego urzędnik ma prawo korzystania z materjałów statystycznych, znajdujących się w posiadaniu Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej.

Wszelkie inne dochodzenia statystyczne w sprawach, wchodzących w zakres działania Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, należą do Głównego Urzędu Statystycznego. Program tych dochodzeń statystycznych będzie ustalony w porozumieniu z Ministerstwem Pracy i Opieki Społecznej, o ile ustalenie tego programu nie jest rzeczą Rady Ministrów albo Głównej Rady Statystycznej. Upełnomocniony przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej urzędnik ma prawo korzystać z materjałów statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego.

Stosownie do przepisów podanych wyżej należy do zakresu działalności Głównego Urzędu Statystycznego w pierwszym rzędzie:

Statystyka strajków i lokautów, statystyka umów zbiorowych, statystyka konjunktury pracy, statystyka płac robotników łącznie z badaniem poziomu życiowego klas pracujących (budżety rodzinne), ogólna statystyka pośrednictwa pracy, statystyka ubogich, badania dotyczące położenia i warunków pracy klas pracujących o charakterze zasadniczym i przeprowadzane na terenie całego państwa i t. p.

Natomiast należy do zakresu działalności Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej: statystyka ubezpieczeń społecznych, statystyka związana z działalnością inspektorów pracy na podstawie danych zbieranych przez samych inspektorów, statystyka działalności pośredniczącej inspektorów przy strajkach, lokautach i umowach zbiorowych, statystyka pracy dzieci, kobiet, statystyka nieszczęśliwych wypadków oraz zarobków robotników niewykwalifikowanych, dopóki jest to ściśle związane z działalnością administracyjną inspektorów pracy, prowadzenie ewidencji zakładów przemysłowych i t. p., statystyka pośrednictwa pracy urzędów państwowych, statystyka instytucyj dobroczynnych, podlegających inspekcji Ministerstwa Pracy i wreszcie badania i ankiety niezbędne dla bezpośrednich, administracyjnych celów Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej a oparte na danych zbieranych przez własne jego organa.

W sprawie statystyki wychodźtwa oraz statystyki związków zawodowych miało nastąpić oddzielne porozumienie.

Z dniem 1 stycznia 1920 roku przeszedł radca ministerjalny w Ministerstwie Pracy p. Edward Lipiński na etat Głównego Urzędu Statystycznego jako pierwszy kierownik wydziału statystyki pracy Głównego Urzędu Statystycznego. Na przyszłość miał przedstawiać Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego naczelnika tego wydziału do nominacji Prezesowi Rady Ministrów po porozumieniu się z Ministrem Pracy i Opieki Społecznej.

Umowa z Ministerstwem Przemysłu i Handlu

Dnia 16 lipca 1919 r. została podpisana umowa między Głównym Urzędem Statystycznym a Ministrem Przemysłu i Handlu.

Na mocy tej umowy zastrzegło sobie Ministerstwo Przemysłu i Handlu zbieranie i opracowanie statystyki elektryfikacyjnej przy Urzędzie Elektryfikacyjnym. Statystykę handlu zagranicznego i spisy przedsiębiorstw przemysłowych miał przeprowadzać Główny Urząd Statystyczny w porozumieniu z Ministerstwem Przemysłu i Handlu. Dat dotyczących statystyki produkcji przemysłowej nie powinien Główny Urząd Statystyczny publikować bez porozumienia się z Ministerstwem Przemysłu i Handlu, dane te bowiem w wielu razach „nie nadają się do publikacji ze względu na zachowanie tajemnicy handlowej (przemysłowej)“. Poza tem zawiera umowa ta tylko bliższe szczegóły co do wykonania art. 4 statutu Głównego Urzędu Statystycznego.

Umowa z Ministerstwem Rolnictwa i Dóbr Państwowych

Umowa ta podpisana dnia 30 stycznia 1919 roku przez Ministra Rolnictwa Chmielewskiego rozgranicza zakres działania Ministerstwa Rolnictwa i Głównego Urzędu Statystycznego tylko o tyle, iż zastrzega prowadzenie statystyki cen ziemi Ministerstwu Rolnictwa, które też ponosić ma koszta związane z temi badaniami. Poza tem zawiera umowa ta tylko przepisy następujące:

1) Badania statystyczne w zakresie stosunków rolnych przedsiębrane zarówno przez Główny Urząd Statystyczny jak i przez Ministerstwo Rolnictwa, mogą być przeprowadzane jedynie na podstawie formularzy, instrukcyj i wogóle całej metody zbierania i opracowywania materjałów, zatwierdzonych przez Komisję składającą się z Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego, jego zastępcy—fachowego referenta Głównego Urzędu Statystycznego oraz kierownika wydziału statystycznego Ministerstwa Rolnictwa względnie innego przedstawiciela tegoż Ministerstwa.

2) Wyniki badań przeprowadzonych przez Ministerstwo Rolnictwa drukowane są w publikacjach Głównego Urzędu Statystycznego. Gotowe prace z tego zakresu kwalifikuje do druku Komisja przewidziana w art. 1. — Imprimatur podpisuje Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego.

3) Wydelegowany przez Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego urzędnik ma prawo wglądu w materjały statystyczne, znajdujące się w posiadaniu Ministerstwa Rolnictwa.

Umowy z innemi ministerstwami

W ciągu roku 1918/19 pertraktował także Urząd Statystyczny z innemi ministerstwami co do rozgraniczenia obopólnego zakresu działania w dziedzinie statystyki. Do zawarcia formalnych umów z innemi ministerstwami wprawdzie nie przyszło, jednak doszło w wielu wypadkach do pewnego uzgodnienia poglądów obopólnych. Ministerstwo Zdrowia Publicznego pismem z dnia 28 grudnia 1918 roku oświadczyło, iż wydziałowi statystycznemu Ministerstwa zostało poruczone prowadzenie:

1) statystyki szpitalnej,
2) „ zachorowań (choroby nagminne i zatrucia zawodowe),
3) rejestracji i statystyki personelu lekarskiego, zakładów leczniczych, szpitali i uzdrowisk.

Ze względu, iż powyższe trzy zadania są tak ściśle związane z urzędową działalnością Ministerstwa, iż trudno byłoby je wydzielić z agend administracyjnych Ministerstwa, oświadczył Główny Urząd Statystyczny pismem z dn. 3 stycznia 1919 roku, iż zgadza się na prowadzenie wymienionych agend przez samo Ministerstwo pod pewnemi warunkami.

Z Ministerstwem Poczt i Telegrafów porozumiał się Urząd, iż statystyka pocztowa, telegraficzna i telefoniczna będzie prowadzona w samem Ministerstwie. Natomiast ogłaszanie wyników tych badań statystyki będzie rzeczą Głównego Urzędu Statystycznego. Na tej podstawie wychodzi corocznie statystyka pocztowa i telegraficzna jako osobny dodatek do Miesięcznika względnie Kwartalnika Statystycznego.

Pertraktacje z Ministerstwem Sprawiedliwości rozbijały się dosyć długo o spór, kto ma prowadzić statystykę kryminalną; ostatecznie zgodzono się, iż wydział statystyczny Ministerstwa Sprawiedliwości będzie prowadził statystykę sądową, to znaczy statystykę personelu sądowego, statystykę działalności sądów cywilnych i karnych; statystykę kryminalną miało prowadzić Ministerstwo Sprawiedliwości tymczasowo, poczem miała ona przejść do Głównego Urzędu Statystycznego.

Najdłużej trwały pertraktacje między Głównym Urzędem Statystycznym i Ministerstwem Kolei co do prowadzenia statystyki ruchu towarowego na kolejach. Ostatecznie postanowiono, ale dopiero w maju 1923 roku, iż Ministerstwo Kolei będzie opracowywało tę statystykę, ale w bardzo szczupłym zakresie.

§ 8. Obszar działania Głównego Urzędu Statystycznego

Za czasów Rady Regencyjnej, a więc aż do dnia 11 listopada 1918 roku działalność Głównego Urzędu Statystycznego ograniczała się do obszaru ówczesnego „Królestwa Polskiego" t. j. do obszaru Generał-Gubernatorstwa Warszawskiego i Lubelskiego, które obejmowały dawne Królestwo Kongresowe bez gubernji suwalskiej i bez 4 powiatów b. gubernji siedleckiej (powiaty Radzyń, Konstantynów, Biała i Włodawa). W ciągu roku 1919 rozszerzyła się działalność Głównego Urzędu Statystycznego na Małopolskę, na wymienione 4 powiaty dawnej gub. siedleckiej i na obwód białostocki, obejmujący powiaty Bielsk, Białystok i Sokółkę. Dla zajętych przez wojska polskie części dawnej gub. wołyńskiej, grodzieńskiej, kowieńskiej, wileńskiej i mińskiej zorganizował Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich osobny Urząd Statystyczny w Wilnie, którego kierownikiem był p. Władysław Studnicki. Na obszarze, podlegającym Naczelnej Radzie Ludowej w Poznaniu a później Ministerstwu b. Dzielnicy Pruskiej, funkcje statystyki administracyjnej spełniały organy tych instytucyj a w szczególności wydział statystyczny departamentu aprowizacyjnego, zorganizowany z wydziału statystycznego głównego urzędu żywnościowego przez Dr. Rajmunda Buławskiego.

C. Ustawa z dnia 21 października 1919 roku o organizacji statystyki administracyjnej

§ 9. Prawne podstawy działalności produkcyjnej urzędów statystycznych i główne zasady statystycznego prawa administracyjnego

Podstawy prawne administracji statystycznej są bardzo różne zależnie od tego, czy chodzi o badania statystyczne pierwotne lub też o badania statystyczne pochodne (por. str. 9).

I. Pochodne dochodzenia statystyczne nie potrzebują osobnej podstawy prawnej, podstawą ich są bowiem akta władz administracyjnych, powstałe w toku normalnego urzędowania tych władz przy wykonywaniu niestatystycznej działalności tychże. Władza administracyjna rozporządza zupełnie temi aktami i może także nakazać zużytkowanie zapisków zawartych w tych aktach do celów statystycznych. Celem bliższego wyjaśnienia przytaczamy następujące trzy przykłady:

1) Podstawą statystyki przestępczości są akta sądów karnych i zapiski w tych aktach co do dat personalnych osób skazanych za przestępstwa. Zużytkowanie tych aktów dla celów statystyki kryminalnej zostało u nas unormowane rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości.

2) W myśl art. 2 ustawy z dnia 25 lipca 1919 roku w przedmiocie zwalczania chorób zakaźnych oraz innych chorób występujących nagminnie należy o każdym przypadku zachorowania lub śmierci na choroby zakaźne wyliczone w art. 3 ustawy (dżuma, ospa naturalna, cholera azjatycka, dur brzuszny i rzekomy, dur plamisty, powrotny i t. d.), a tak samo po każdym przypadku choroby odzwierzęcej (wąglik, nosacizna, włośnica i wodowstręt) lub też o występujących masowo zatruciach jadami mięsnemi i rybiemi, chemikaljami i t. p. zawiadomić właściwą władzę komunalną. Zgłoszenie następuje w celach sanitarnych, by umożliwić zwalczanie natychmiastowe chorób zakaźnych. Może być jednak także wyzyskiwane w celach statystycznych. Władze komunalne podają natychmiast otrzymane zgłoszenie choroby zakaźnej do wiadomości właściwego lekarza powiatowego, na podstawie zaś sprawozdań lekarzy powiatowych ustala Departament Służby Zdrowia (dawniej Ministerstwo Zdrowia) statystykę chorób zakaźnych.

3) W państwach, w których obowiązują śluby cywilne, może być małżeństwo ważnie zawartem tylko przed państwowym urzędem stanu cywilnego. Na podstawie aktów urzędu cywilnego nie trudno potem zestawić statystykę ślubów.

Cechą statystyki pochodnej jest, iż działalność statystyczna władzy nie występuje paza obręb organizmu urzędowego, publiczność więc nie odczuwa zupełnie tej działalności. Wskutek tego rozporządzenia władzy, nakazujące statystyczne wyzyskiwanie aktów urzędowych lub wyciągów statystycznych, są sprawą wewnętrzną administracji i dlatego też ustawodawstwo nie zajmuje się z reguły tego rodzaju dochodzeniami statystycznemi. Od tej zasady zachodzą jednak czasem wyjątki w trzech następujących kierunkach:

1) ustawodawca może uważać urządzenie stałej statystycznej kontroli nad wykonywaniem pewnej ustawy za rzecz tak ważną, iż ustawa zawiera tak zwany paragraf statystyczny, to znaczy zawiera nakaz corocznego przeprowadzenia dochodzeń statystycznych co do wykonywania ustawy. Jako przykład takich paragrafów statystycznych przytaczamy: par. 60 austrjackiej ustawy o ubezpieczeniu od wypadków, tudzież paragrafy 721, 984, 1157 i 1358 niemieckiej ordynacji ubezpieczeniowej w roku 1911;

2) drugim wyjątkiem jest wprowadzenie opłat statystycznych od towarów wywożonych lub importowanych przez granice państwa. Gdyby opłat statystycznych nie wprowadzono, zwróciłyby władze celne swą uwagę jedynie na towary obłożone cłem. By zmusić władze celne do zwrócenia swej uwagi także na przywóz i wywóz towarów od cła uwolnionych wprowadzono właśnie opłatę statystyczną jako rodzaj cła minimalnego, pobieranego od wszystkich towarów wywożonych lub importowanych. Przez wprowadzenie opłaty statystycznej przestaje być nadzór nad importem lub wywozem towarów od cła uwolnionych sprawą czysto statystyczną, a nabiera charakteru sprawy wybitnie skarbowej;

3) ustawa może nakazać zachowanie tajemnicy urzędowej co do pewnych faktów; skutkiem takiego zakazu nie mogą być w danej sprawie dochodzenia statystyczne przeprowadzane, albo też jeżeli brzmienie zakazu na to pozwala, to w każdym razie nie mogą być podane do publicznej wiadomości wyniki dochodzenia w formie lub w sposób naruszający tajemnicę urzędową.

II. Dochodzenia pierwotne statystyczne potrzebują niemal zawsze upoważnienia ustawowego i podstawy prawnej. Ogół norm prawnych obowiązujących w tej dziedzinie stanowi statystyczne prawo administracyjne.

Zadaniem norm statystycznego prawa administracyjnego jest uniezależnienie dochodzenia statystycznego od dobrej woli osób, na zeznaniach których dochodzenie ma się opierać. Dochodzenia pierwotne statystyczne odbywają się w ten sposób, iż władza publiczna żąda od obywateli odpowiedzi na pytania zawarte w kwestjonarjuszu statystycznym, albo też w ten sposób, iż obywatel jest zobowiązany zgłaszać bez osobnego zapytania ze strony władzy pewne fakta o znaczeniu statystycznem. Jako przykład dochodzeń statystycznych pierwszego rodzaju przytaczamy miarodajny w tej mierze par. 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 9 czerwca 1921 roku w sprawie przeprowadzenia powszechnego spisu ludności: „wszystkie podlegające spisowi osoby, a przedewszystkiem głowy gospodarstw rodzinnych oraz osoby, najmujące na swoje imię lokal, obowiązane są udzielać władzom spisowym i ich organom zeznań w zakresie objętym wymienionemi w par. 1 formularzami spisowemi i okazywać na ich żądanie potrzebne do sprawdzenia tych zeznań dokumenta“.

Jako przykład dochodzeń statystycznych drugiego rodzaju należy przytoczyć par. 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 8 lutego 1921 roku w przedmiocie statystyki strajków i lokautów: „wszystkie zakłady i przedsiębiorstwa prywatne, zatrudniające przynajmniej 5 pracowników najemnych, obowiązane są o każdym wypadku strajku lub lokautu przesyłać do właściwego inspektora pracy następujące zawiadomienie:

a) pierwsze zawiadomienie natychmiast po wybuchu strajku względnie lokautu, z podaniem daty wybuchu zatargu i liczby pracowników, którzy pracę przerwali (mężczyzn, kobiet i młodocianych);

b) drugie zawiadomienie natychmiast po ukończeniu zatargu z podaniem daty ponownego podjęcia pracy względnie daty, od której zatarg należy uważać za zakończony“.

Zarówno obowiązek publiczności udzielania wyjaśnień prawdziwych na pytania statystyczne jak i obowiązek zgłaszania bez osobnego wezwania pewnych faktów, mających znaczenie statystyczne, nazywamy obowiązkiem deklaracji statystycznej. Naczelną zasadą prawa konstytucyjnego jest, iż obowiązek deklaracji statystycznej może być nałożony na obywateli lub na urzędy nie państwowe tylko osobną ustawą albo też rozporządzeniem władzy wyraźnie w ustawie do nakładania tego obowiązku upoważnionej. Zagranicą nakładają z reguły same ustawy na obywateli obowiązek deklaracji statystycznej, a czynią to albo tylko dla dokonania pewnego jednorazowego dochodzenia statystycznego, albo też dla całego szeregu dochodzeń statystycznych pewnego ściśle określonego rodzaju. Jako przykład pierwszego rodzaju przytaczamy ustawę niemiecką z dnia 25 marca 1907 roku, upoważniającą rząd do przeprowadzenia w tym roku powszechnego spisu zawodowego, rolniczego i przemysłowego. Ustawa ta nakłada na obywateli obowiązek udzielania prawdziwych odpowiedzi na wystosowane przez władze spisowe zapytania, ogranicza jednak przytem zakres pytań, jakie władzy stawiać wolno. Co do tego stanowi par. 3 tej ustawy, iż pytania mogą dotyczyć tylko stanu familijnego i osobistego, tudzież wyznania i stosunków zawodowych, natomiast zadawanie pytań co do stosunków majątkowych i dochodowych było zakazanem. Przykładem ustaw drugiego rodzaju jest austrjacka ustawa o spisie ludności z dnia 20 marca 1869 roku. Ustawa ta przepisywała, iż spisy ludności mają się odbywać co lat 10 dnia 31 grudnia roku 1880,

1890, 1900 i t. d. Przy wszelkich tych spisach byli obywatele zobowiązani do udzielania prawdziwych zeznań na pytania zawarte w formularzach spisowych.

W wypadkach tych nakładają same ustawy obowiązek deklaracji statystycznej; oprócz tego rodzaju ustaw znajdujemy jednak zagranicą, chociaż rzadko, ustawy ramowe, upoważniające władze rządowe do nakładania na obywateli obowiązku deklaracji statystycznej w drodze rozporządzenia. Przykładem tego rodzaju ustawy może być ustawa węgierska w roku 1897 o centralnym urzędzie statystycznym. Ustawa ta obowiązuje obywateli do udzielania zeznań przy wszelkiego rodzaju dochodzeniach statystycznych, zarządzonych przez władzę statystyczną, ale tylko pod następującemi warunkami: centralny urząd statystyczny musi przedłożyć program swych prac sejmowi i musi w programie tym zaznaczyć wyraźnie, iż pewne dochodzenie ma się opierać bezpośrednio lub pośrednio o zeznania osób prywatnych. Sejm musi przedłożony program prac zatwierdzić. Urzędowi statystycznemu nie wolno zamieścić w programie swych prac zbierania dat statystycznych, tyczących się stosunków dochodowych i majątkowych, albo wewnętrznych stosunków życia rodzinnego, towarzyskiego lub moralnego jednostki.

W niektórych wypadkach przeprowadza się pierwotne dochodzenia statystyczne także bez nałożenia na obywateli obowiązku prawnego deklaracji statystycznej. W wypadkach tego rodzaju zależy to więc od dobrej woli ludności, czy zechce odpowiedzieć na stawiane sobie pytania. Nie trzeba chyba dowodzić, że w ten sposób bardzo trudno jest przeprowadzić wyczerpujące dochodzenie statystyczne zwłaszcza wtenczas, gdy publiczność zna się o tyle na przepisach prawnych, iż potrafi odróżniać wypadki, gdzie jest prawnie do udzielenia odpowiedzi zobowiązaną, od wypadków, gdzie tego obowiązku prawnego niema, wówczas tego rodzaju dochodzenie musi chybić celu.

We wszystkich wypadkach, w których na strony nałożono prawnie obowiązek deklaracji statystycznej, musi prawo zawierać także przepisy celem poskromienia osób, niechcących uczynić zadość nałożonemu nań obowiązkowi. Przepisy te mogą być dwojakiego rodzaju:

1) przedewszystkiem może ustawa zagrażać karami za naruszenie obowiązku deklaracji statystycznej. Ustawy państw europejskich zadawalniają się z reguły karą pieniężną, którą zamienia się na karę aresztu tylko w razie niemożności uiszczenia, natomiast ustawy Stanów Zjednoczonych A. P. przewidują bądź grzywny, bądź kary aresztu jako kary główne. Najwyższa grzywna, jaką wymierzać można, wynosiła podczas spisu ludności w Stanach Zjednoczonych 100 dolarów, w Anglji 5 funt. szt., w Holandji 100 guldenów, w Belgji 100 franków, we Włoszech 50 lirów, w Austrji 40 koron, w Niemczech 30 marek. Różnice wysokości grzywn były już przed wojną bardzo znaczne;

2) ustawy upoważniają bardzo często władze administracyjne, by na wypadek odmowy zeznań lub wogóle na wypadek niewykonania przez obywatela obowiązku deklaracji przeprowadzić dochodzenie z urzędu w inny sposób. Tego rodzaju przepisy zawiera np. belgijska ustawa z r. 1896 o spisie przemysłowym. Jeszcze dalej idzie w tym kierunku powołana już wyżej ustawa o węgierskim centralnym urzędzie statystycznym z r. 1897. W myśl tej ustawy odpowiadają osoby prywatne, stowarzyszenia, korporacje, zakłady i urzędy państwowe i samorządowe za terminowe przedłożenie dat statystycznych centralnemu urzędowi statystycznemu. Daty niedostarczone w terminie bez dostatecznego usprawiedliwienia może centralny urząd statystyczny zebrać przez własne organa na miejscu na koszt osoby lub władzy zalegającej.

Obowiązkowi deklaracji statystycznej, nałożonemu na strony prywatne, odpowiada obowiązek urzędu statystycznego do zachowania tajemnicy statystycznej. Strona, która zeznaje o swoich stosunkach, winna posiadać pewność, iż zeznania te nie dostaną się w ręce niepowołane. Z tego powodu zaręczają ustawy bardzo często, iż zeznania mogą być używane wyłącznie tylko w celach statystycznych i nie mogą być udzielane innym władzom, albo innym osobom w innych celach. Na tej podstawie odmawia np. Główny Urząd Statystyczny udzielania odpowiedzi na skierowane doń przez kupców zapytania, skąd firma X sprowadza dany towar zagraniczny. Tak samo nie może być mowy o tem, by materjał zebrany w celach statystycznych był udzielany władzom podatkowym celem wymierzania indywidualnym obywatelom podatków. Rozumie się samo przez się, iż także przy publikowaniu wyników dochodzeń statystycznych należy unikać podawania do wiadomości dat indywidualnych, odnoszących się więc tylko do jednej osoby, albo imiennie pośrednio albo bezpośrednio oznaczonej.

§ 10. Najważniejsze przepisy ustawy z dnia 21 październik a 1919 r. i polskie prawo administracyjno-statystyczne

Reskrypt Rady Regencyjnej z dnia 13 lipca 1918 r. o utworzeniu i organizacji Głównego Urzędu Statystycznego ograniczył się do określenia stanowiska Głównego Urzędu Statystycznego w administracji państwowej, do ustalenia jego uprawnień i obowiązków w stosunku do innych agend władzy państwowej. W reskrypcie tym nie znajdujemy jednak wcale norm, określających podstawowe przepisy w dziedzinie statystycznego prawa administracyjnego, t. j. stosunku Głównego Urzędu Statystycznego do ludności a specjalnie unormowania sprawy obowiązku deklaracyj statystycznych. Biorąc ponadto pod uwagę, że reskrypt Rady Regencyjnej mógł budzić pewne wątpliwości co do swej mocy prawnej nawet w dziedzinie stosunków uregulowanych tym reskryptem, koniecznem było możliwie szybkie wydanie ustawy regulującej całokształt statystyki administracyjnej w Polsce. Zostało to dokonane ustawą z dnia 21 października 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej [1].

Ustawa z 21 października 1919 r. dzieli się na dwie zasadnicze części: właściwą ustawę i statut Głównego Urzędu Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej, który stanowi załącznik do art. I tej ustawy. Statut zawiera prawie zupełnie bez zmiany przepisy, ujęte w reskrypcie Rady Regencyjnej z dnia 13 lipca; o niewielkich zmianach wspomnimy później. Właściwa ustawa natomiast ujmuje przepisy nowe, które nie były uwzględnione w reskrypcie Rady Regencyjnej. Jedynie art. I tej ustawy „organem naczelnym państwowej statystyki administracyjnej jest Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej" oraz że „organizację i stosunek Urzędu do władz państwowych określa podany w dodatku do niniejszej ustawy statut Głównego Urzędu Statystycznego", wynikał bezpośrednio z przepisów wydanych przez Radę Regencyjną.

Najważniejszem postanowieniem ustawy z dnia 21 października jest art. 2, którego ustęp pierwszy i drugi podajemy poniżej.

„Rada Ministrów władna jest wydawać rozporządzenia potrzebne celem przeprowadzenia spisu ludności i wszelkich innych dochodzeń statystycznych oraz nakładać obowiązek zeznawania pewnych faktów, względnie zdawania z nich sprawozdań statystycznych.

Uprawnienia organów, przeprowadzających dochodzenie do kontrolowania prawdziwości złożonych zeznań lub sprawozdań, oznaczone będą w rozporządzeniu Rady Ministrów".

Nasza ustawa, upoważniając Radę Ministrów do nakładania na ludność obowiązku deklaracyj statystycznych, zapewniła z jednej strony możność przeprowadzenia dochodzeń statystycznych bez każdorazowego nakładania tego obowiązku w drodze ustawowej, co byłoby drogą zbyt trudną, biorąc pod uwagę szeroki zakres obecnie prowadzonych badań statystycznych, z drugiej zaś strony stara się ochronić obywateli od zbyt daleko idących dochodzeń statystycznych, które mogłyby być możliwe przy zmniejszeniu formalności, niezbędnych do ustalenia obowiązku deklaracyj statystycznych, jeżeli obowiązek ten mógłby być ustalany chociażby przez Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego, względnie nawet któregoś z ministrów.

Sankcję obowiązku nakładanego rozporządzeniem Rady Ministrów przewiduje art. 5 ustawy:

„Kto nie czyni zadość obowiązkom, nałożonym w rozporządzeniu, wydanem na mocy art. 2 niniejszej ustawy, podlega karom, w odnośnem rozporządzeniu Rady Ministrów ustanowionym.

Kary te będą wymierzane w drodze administracyjnej i nie mogą w żadnym razie przewyższać kary grzywny w kwocie 600 marek [2], a w razie niemożności uiszczenia grzywny—kary aresztu do 1 miesiąca, względnie w razie powtórnego wykroczenia—kary podwójnej".

Nasze więc ustawodawstwo wybrało drogę kar pieniężnych, zastępowanych aresztem tylko przy niemożności uiszczenia kar pieniężnych.

Przewidując możliwość nakładania na ludność daleko idących obowiązków deklaracyj statystycznych, ustawa chroni jednocześnie obywateli od nadużywania temi deklaracjami w art. 4 ustawy, a mianowicie:

„Zeznania, poczynione na podstawie obowiązku, nałożonego w myśl art. 2, mogą być używane tylko do celów statystycznych i nie mogą być udzielane władzom publicznym, ani też osobom prywatnym w innym celu. Za ścisłe przestrzeganie tego przepisu odpowiadają osobiście funkcjonarjusze, biorący udział w dochodzeniu".

W celu uniknięcia nieporozumień, czy art. 2 upoważnia Radę Ministrów do nakła-

1 Dz. U. R. P. 1919 r. Nr. 85, poz. 464.

2 Obecnie 500 złotych.

dania obowiązku na instytucje publiczne, pierwszy i drugi ustęp art. 3 postanawiają:

„Wszelkie władze, urzędy i zakłady publiczne oraz związki komunalne są zobowiązane współdziałać przy dochodzeniach statystycznych, zarządzonych na podstawie art. 2 niniejszej ustawy, w granicach i w sposób w rozporządzeniu Rady Ministrów zakreślonych.

Rada Ministrów władna jest również nałożyć na nie obowiązek przedłożenia Głównemu Urzędowi Statystycznemu akt, potrzebnych do dokonania obliczeń statystycznych.

Poza temi ogólnemi przepisami stanowiącemi podstawę polskiego prawa administracyjno-statystycznego, w ustawie z dnia 21 października 1919 r. znajdujemy jeszcze kilka przepisów specjalnych. Ustęp trzeci art. 2 normuje kwestję opłat statystycznych: „Celem pokrycia kosztów statystyki handlu zagranicznego może Rada Ministrów wprowadzić osobną opłatę statystyczną, pobieraną od towarów przewożonych przez granicę Państwa. Inne opłaty statystyczne mogą być wprowadzone tylko na mocy osobnej ustawy".

Zupełnie słusznie wprowadzenie opłat statystycznych jest możliwe tylko drogą specjalnej ustawy, gdyż nieracjonalnem byłoby wprowadzanie w celach zdobycia środków na badania statystyczne specjalnych opłat, związanych z dochodzeniem statystycznem, gdyż może to w bardzo silnym stopniu zniechęcić ludność do przeprowadzanych badań.

Przepis ten był jednak przez niektóre osoby mylnie interpretowany, a mianowicie głoszono opinję, że drogą rozporządzenia Rady Ministrów nie można nałożyć takiego obowiązku deklaracyj statystycznych szczególnie na związki komunalne, które pociągają za sobą koszta. Interpretacja ta nie jest słuszną; przepis ustępu trzeciego art. 2 o opłatach statystycznych jest przepisem specjalnym i nie może w niczem zmniejszyć uprawnień Rady Ministrów przewidzianych w ustępie pierwszym i drugim art. 2 oraz w art. 3.

W ustawie z dnia 21 października 1919 r. znajdujemy również dwa postanowienia, dotyczące meritum prac statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego, a mianowicie ustęp trzeci art. 3 postanawia:

„Celem opracowania statystyki wyborów sejmowych udzieli Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego Głównemu Urzędowi Statystycznemu akta wyborcze odesłane do niego na mocy artykułu 86 ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego, a to po zatwierdzeniu przez Sejm ważności wyborów niezaprotestowanych, względnie po rozstrzygnięciu przez Sąd Najwyższy wniesionych protestów wyborczych".

Art. 6 brzmi: „Pierwszy, powszechny spis ludności odbędzie się w ciągu roku 1920[1], następny dnia 31 grudnia 1930, dalsze zaś co lat dziesięć.

Rada Ministrów może uchwalić, iż operaty spisowe mogą być używane albo do założenia i poprawienia ksiąg ludności albo też zamiast tych ksiąg na ściśle określone cele administracyjne.

Ten ostatni artykuł jest bardzo ważnym, gdyż ustalił w pierwszym roku istnienia Państwa zasadę regularności spisu ludności, które dają podstawowy materjał dla badań naukowych i dla działalności administracyjnej.

Jak już wspominaliśmy, przepisy zawarte w reskrypcie Rady Regencyjnej z dnia 13 lipca 1918 r. zostały ujęte prawie bez zmiany w statucie Głównego Urzędu Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej, załączonym do art. 1 ustawy z dnia 21 października 1919 r. Zmieniono jedynie przepis art. 1—„Główny Urząd Statystyczny Królestwa Polskiego, podlegający bezpośrednio Prezydjum Rady Ministrów" na „Główny Urząd Statystyczny podlega bezpośrednio Radzie Ministrów", zamiast więc Prezydjum Rady Ministrów, mamy Radę Ministrów.

W art. 6, który omawia dane, dotyczące publikacyj statystycznych, wprowadzono nowy ustęp—„Te ostatnie muszą być ogłoszone w stosownem skróceniu w Roczniku Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej", wskutek czego wyniki badań statystycznych opublikowanych w wydawnictwach poszczególnych ministerstw, albo innych urzędów państwowych muszą być również przynajmniej w części ujęte w publikacjach Głównego Urzędu Statystycznego.

Poza tem zmieniono nieco redakcję art. 11 reskryptu przez opuszczenie ostatniego ustępu, który określał bliżej zakres czynności Głównej Rady Statystycznej na dorocznych posiedzeniach, nie mówiąc o dwóch nieznacznych stylistycznych zmianach.

Naogół więc przepisy ujęte w reskrypcie Rady Regencyjnej nie uległy zmianie, nie będziemy więc ich powtórnie omawiali.

1 Wobec działań wojennych I spis ludności odbył się dnia 30 września 1921 r.

§ 11. Główna Rada Statystyczna

Przy Głównym Urzędzie Statystycznym każdego niemal państwa organizowano jako organ opinjodawczy osobne kolegja statystyczne noszące bardzo różne nazwy, jak: konferencja urzędowych statystyków niemieckich przy urzędzie statystycznym niemieckim, centralna komisja statystyczna przy urzędzie statystycznym pruskim i austrjackim, Conseil de la Statistique Générale przy Statistique Générale de la France i t. d. Skład tych rad przybocznych statystycznych jest bardzo różny. Francuska rada składa się z 11 członków, z czego 9 ze sfer naukowych; w Prusach składa się centralna komisja statystyczna z delegatów poszczególnych ministerstw z 6 członków sejmu krajowego i z kilku uczonych statystyków. Zadania tych rad przybocznych są niemal wszędzie jednakowe, winny one służyć swą radą, by dochodzenia statystyczne przeprowadzane przez Główny Urząd Statystyczny lub przez inne władze państwowe były przeprowadzane i opracowane zgodnie z wymogami nauki i zgodnie do potrzeb administracyjnych różnych resortów. Na takiem przygotowaniu dochodzeń statystycznych i planu opracowania kończy się z reguły praca ciał doradczych.

Podstawowe przepisy o naszej Głównej Radzie Statystycznej zostały podane w reskrypcie Rady Regencyjnej z dnia 13 lipca 1918 r. i w ustawie z dnia 21 października 1919 r., o czem już wspominaliśmy. Bardziej szczegółowe sprecyzowanie zadań Głównej Rady Statystycznej zawiera statut Głównej Rady Statystycznej ogłoszony w Monitorze Polskim z dnia 24 stycznia 1920 r. w drodze rozporządzenia Prezydenta Ministrów.

W myśl tego statutu Główna Rada Statystyczna działa w charakterze organu doradczego przy Głównym Urzędzie Statystycznym.

Główna Rada Statystyczna wydaje opinję o programie i organizacji dochodzeń statystycznych, projektowanych przez Główny Urząd Statystyczny lub przez inne władze i urzędy państwowe.

W szczególności wszelkie projekty rozporządzeń Rady Ministrów, wydawane w myśl art. 2 ustawy z dnia 21 października 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej, będą przedkładane Głównej Radzie Statystycznej do opinji.

Główny Urząd Statystyczny zasięga opinji Głównej Rady Statystycznej w wypadku przewidzianym w artykule 2 statutu Głównego Urzędu Statystycznego, a mianowicie w razie niemożności osiągnięcia porozumienia między nim a interesowanem ministerstwem. W wypadku tym decyduje Rada Ministrów, po wysłuchaniu opinji Głównej Rady Statystycznej.

W innych wypadkach Główna Rada Statystyczna wydaje swoją opinję na wniosek dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego, względnie na wniosek zainteresowanego ministra, zarówno, gdy chodzi o dochodzenia statystyczne projektowane przez Główny Urząd Statystyczny, jak i przez inne władze i urzędy państwowe.

Członkowie Głównej Rady Statystycznej mają prawo do występowania z samodzielnemi wnioskami. Wnioski te powinny być zgłoszone na piśmie w terminie conajmniej 3 dniowym przed zwołaniem posiedzenia Głównej Rady Statystycznej i, o ile pochodzą od przedstawicieli ministerstw, powinny mieć aprobatę właściwego ministra.

W razie potrzeby, Główna Rada Statystyczna ustanawia komisję, która w wypadkach nagłych decyduje zamiast Głównej Rady Statystycznej.

Główna Rada Statystyczna może delegować komisję celem przedwstępnego rozważenia projektów, przedkładanych Głównej Radzie Statystycznej.

W pracach komisji uczestniczą oprócz członków wybranych przez Główną Radę Statystyczną dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego, lub jego zastępca, zaś z głosem doradczym referenci fachowi Głównego Urzędu Statystycznego.

Posiedzenia Głównej Rady Statystycznej lub jej komisji zwołuje dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego.

Uchwały Głównej Rady Statystycznej a także uchwały komisji zapadają większością głosów. W razie równego podziału głosów rozstrzyga głos przewodniczącego.

Sprawy interesujące poszczególne ministerstwa nie mogą być rozstrzygane w razie usprawiedliwionej nieobecności przedstawiciela tego ministerstwa. O kwestji, czy ministerstwo jest zainteresowane, decyduje odnośny minister — winien jednak zawiadomić dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego o swojej decyzji przed posiedzeniem Głównej Rady Statystycznej, względnie jej komisji.

Każde ministerstwo komunikuje Głównemu Urzędowi Statystycznemu nazwisko stałego delegata, który będzie je reprezentował aż do chwili odwołania go przez ministra; nadto, każde ministerstwo ma prawo wysy-

łania referentów zarówno na posiedzenia samej Rady Statystycznej, jak i jej komisji. W wypadku, gdyby stały delegat ministerstwa nie mógł brać udziału w posiedzeniach Głównej Rady Statystycznej, lub w posiedzeniach tej komisji, zastępować go będzie w tym celu mianowany zastępca.

Głosować nad uchwałami ma prawo jedynie stały delegat ministerstwa względnie stały jego zastępca.

Członkowie Głównej Rady Statystycznej pełnią obowiązki bezpłatnie. Członkowie zamieszkali poza Warszawą otrzymują zwrot kosztów podróży oraz pobierają djety przysługujące urzędnikom państwowym V kategorji płacy.

Na podstawie niniejszego statutu uchwali Główna Rada Statystyczna regulamin.

W wykonaniu par. *c*, *d*, *e* art. 10 statutu Głównego Urzędu Statystycznego Prezydent Ministrów zarządzeniem ogłoszonym w Monitorze Polskim z dnia 20 kwietnia 1920 r. upoważnił na lat 3 magistraty miast Warszawy, Krakowa, Lwowa, Poznania, Wilna i Łodzi do wysyłania po jednym przedstawicielu do Głównej Rady Statystycznej. W temże zarządzeniu zostały określone stowarzyszenia rolnicze, stowarzyszenia przemysłowe i stowarzyszenia robotnicze, które miały wysyłać przedstawiciela do Głównej Rady Statystycznej, poza tem mianowano 7 profesorów na członków Rady Statystycznej.

Pierwsza sesja Głównej Rady Statystycznej została zwołana w dniu 10 i 11 czerwca 1920 r. Materjał do prac Głównej Rady Statystycznej był przygotowany bardzo starannie i Głównej Radzie Statystycznej zostały złożone następujące referaty:

Grosman Henryk — Znaczenie i zadania pierwszego powszechnego spisu ludności w Polsce.

Bornstein Benedykt — Projekt organizacji statystyki ruchu naturalnego ludności.

Krzywicki Ludwik — Projekt organizacji statystyki cen.

Lipiński Edward — Statystyka strajków.

Piekałkiewicz Jan — Projekt organizacji statystyki pożarów.

Poza tem Główny Urząd Statystyczny opracował projekt regulaminu Głównej Rady Statystycznej. Przedstawiony regulamin został rozważony przez specjalną komisję Rady i następnie zaakceptowany z pewnemi poprawkami przez Główną Radę Statystyczną na posiedzeniu w dniu 10 czerwca [1].

W myśl tego regulaminu miejsce i czas posiedzeń Głównej Rady Statystycznej, jako też i wszystkich komisyj wyznacza dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego.

Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego wyznacza referentów do zreferowania na posiedzeniu spraw, podanych w zaproszeniu, a zgłoszonych przez Główny Urząd Statystyczny. Referentami do spraw, zgłoszonych przez ministerstwa, są delegaci odnośnych ministerstw, względnie urzędnicy ministerstwa przez delegatów wskazani. Referentów, zdających sprawy z prac komisji, wyznacza sama komisja. Dyrektorowi Głównego Urzędu Statystycznego przysługuje prawo wyznaczenia koreferentów w sprawach referowanych przez delegatów, względnie urzędników ministerstwa lub przez referentów komisyj.

Sekretarza Głównej Rady Statystycznej i jej komisyj i jego zastępców powołuje dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego z grona urzędników tegoż Urzędu. Na sekretarzu ciąży obowiązek sporządzenia protokułów z posiedzeń Głównej Rady Statystycznej jako też i komisyj.

Główna Rada Statystyczna podczas posiedzień w dniach 10 i 11 czerwca 1920 r. przeprowadziła szczegółową dyskusję, przedewszystkiem nad sprawą powszechnego spisu ludności. Po przyjęciu szeregu wniosków ostateczne rozważenie kwestji powszechnego spisu ludności przekazano specjalnej komisji. Następnie Główna Rada Statystyczna omówiła kwestję organizacji statystyki ruchu naturalnego ludności; po przeprowadzeniu dyskusji sprawę przekazano specjalnej komisji ruchu naturalnego ludności. Dalej dyskutowano nad sprawą statystyki handlu zagranicznego; po dyskusji i dla tego działu utworzono specjalną komisję. Następnie Główna Rada Statystyczna omówiła kwestję statystyki cen, przyczem przedstawiony projekt został przez Radę z niewielkiemi poprawkami zaakceptowany, a Główna Rada Statystyczna wyznaczyła członków do komisji badania wzrostu kosztów utrzymania, poruczając tej komisji kwestje związane ze statystyką cen. W dalszym ciągu obrad omówiono kwestję statystyki pracy i przyjęto podstawowe uchwały, przekazując szczegółowe roz-

[1] *Miesięcznik Statystyczny* rok 1920, tom II, str. 52.

ważanie tej sprawy specjalnej komisji. Następnie omówiono sprawę statystyki pożarów, wyznaczając i w tej dziedzinie specjalną komisję. Ponadto utworzono komisję statystyki przemysłowej, statystyki kolei i dróg wodnych, statystyki skarbowej, spółdzielczej i kredytowej oraz komisję statystyki większej własności ziemskiej.

Porządek obrad Głównej Rady Statystycznej był więc nadzwyczaj obfity, gdyż był to okres organizowania prawie wszystkich działów statystyki administracyjnej.

Następne posiedzenie Głównej Rady Statystycznej odbyło się w dniu 28 i 29 maja 1923 r. Podczas tej sesji omawiano projekt rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie przeprowadzenia statystyki przemysłowej, projekt rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie statystyki upraw gospodarstw ponad 50 *ha* ogólnego obszaru, statystyki prywatnego ruchu budowlanego w miastach, ankietę w sprawie budżetów rodzinnych w miastach, program opracowania spisu ludności, program opracowania statystyki ruchu naturalnego ludności i ponadto szereg spraw bieżących.

§ 12. Kwestja wojewódzkich i powiatowych referentów statystycznych

W ciągu lat 1919 do 1921 domagano się kilkakrotnie, by Główny Urząd Statystyczny zorganizował w województwach i powiatach sieć podległych sobie urzędników statystycznych. Projektodawcy powoływali się przytem na przykład Rosji. Urząd nasz był zawsze przeciwny organizowaniu wojewódzkich lub powiatowych referentów statystycznych, a jeśli mimo to za czasów Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich ustanowiono w każdym powiecie referentów statystycznych i jeżeli w niektórych urzędach wojewódzkich poza granicami kresów wschodnich wojewodowie potworzyli osobne referaty statystyczne, działo się to bez inicjatywy ze strony Głównego Urzędu Statystycznego. Wszystkie tego rodzaju referaty zostały później zgodnie z opinją Urzędu zniesione. Stanowisko Urzędu wynikało wprost z zadań państwowej statystyki administracyjnej w chwili obecnej. Zadanie to polega na produkowaniu dokładnych dat statystycznych potrzebnych dla wszystkich dziedzin życia państwowego. Z powodów wyłuszczonych wyżej musi być opracowanie pierwotnego materjału statystycznego z reguły scentralizowane, niższym władzom administracyjnym, a więc starostwom i województwom pozostają tylko funkcje pomocnicze, t. j. przeprowadzenie samej obserwacji statystycznej i zebranie surowego materjału statystycznego; w tym celu nie potrzebują jednak władze te ustanawiać osobnych urzędników statystycznych a to z tego powodu, ponieważ urzędnicy ci nie byliby dostatecznie zatrudnieni. Wspomniane funkcje pomocnicze mogą wykonać ogólno-administracyjni urzędnicy, o ile Urząd Statystyczny nie zaangażuje w tym celu osób, pełniących swe funkcje honorowo jako służbę obywatelską. W ten sposób naprzykład zorganizował Główny Urząd Statystyczny statystykę zbiorów i statystykę rolniczą. Potrzebnego materjału statystycznego dostarczają Urzędowi właściciele ziemscy, włościanie, nauczyciele ludowi i inne osoby obznajmione ze stosunkami rolniczemi, na kartach korespondencyjnych wysyłanych co miesiąc do Urzędu. Osoby te pełnią swe funkcje bezpłatnie. Dalej nie ulegało wątpliwości, iż utrzymanie sztabu referentów wojewódzkich i powiatowych wymagałoby znacznego stałego wydatku ze strony Skarbu Państwa, wynoszącego, najskromniej licząc, więcej aniżeli 300 000 mk. złotych rocznie. Pieniądze te mogłyby być daleko lepiej użyte na przeprowadzenie wielkich spisów, dlatego to Główny Urząd Statystyczny zamiast organizować referentów statystycznych po powiatach i województwach obstawał przy szybkiem przeprowadzeniu spisu ludności, spisu bydła, spisu przedsiębiorstw rolniczych, spisu wielkiej własności, spisu mieszkań i budynków, które to spisy miały dostarczyć najniezbędniejszych danych potrzebnych dla władz administracyjnych wszelkiego rodzaju. Dane te muszą być oczywiście opublikowane, co wprawdzie wymaga dalszych kosztów, uprzystępnia jednak wynik badań statystycznych nietylko dla władz, ale dla całej ludności państwa. O ile chodzi o władze administracyjne państwowe, to powinny one w publikacjach Głównego Urzędu Statystycznego znaleźć wszystkie te dane, które są dla nich niezbędne. Nie potrzebują więc z zasady tworzyć celem produkowania danych statystycznych osobnych urzędników statystycznych.

Zupełnie inaczej aniżeli z władzami państwowemi ma się rzecz z władzami samorządowemi. Władze samorządowe, posiadające niezawisły od państwa zakres działania, jak naprzykład Sejm i Rada Wojewódzka Śląska, albo rady miejskie i magistraty wielkich miast, mają bardzo wiele zadań administracyjnych, które spełnić można odpowiednio tylko za pomocą badań statystycznych, wychodzących poza ramy działalności statystyki

administracyjnej państwa. Badania te będą najlepiej przeprowadzone przez organ fachowy, jakiem jest biuro statystyczne miejskie.

Wychodząc z tych założeń, Główny Urząd Statystyczny starał się współdziałać w rozwoju statystyki samorządowej a przedewszystkiem statystyki miejskiej. W celu skoordynowania i ożywienia prac miejskich biur statystycznych Główny Urząd Statystyczny zwołał w 1921 r. zjazd statystyków miejskich, na który zostali zaproszeni przedstawiciele wszystkich miast polskich, liczących powyżej 20 tys. mieszkańców [1].

Na zjazd ten współpracownicy Głównego Urzędu Statystycznego zgłosili następujące referaty:

Dr. Zweig—Organizacja i zakres działania statystyki miejskiej.

Ludwik Krzywicki—O spisie ludności.

Dr. Bornstein—Statystyka ruchu naturalnego ludności.

Edward Lipiński—Statystyka pracy i cen.

Dr. J. Piekałkiewicz—Statystyka finansowa.

Na zjeździe było reprezentowanych 14 miast. Z uchwał powziętych podczas zjazdu należy zanotować uchwały naskutek referatu Dr. Zweiga, który wysunął postulat, ażeby we wszystkich miastach z ludnością powyżej 50 tys. mieszkańców były utworzone biura statystyczne, w miastach zaś z ludnością powyżej 20 tys. mieszkańców—specjalne referaty statystyczne. Zjazd zaakceptował ten wniosek i zwrócił się do zarządu Związku Miast, aby wpłynął na zarządy poszczególnych miast w celu urzeczywistnienia postulatów podanych powyżej.

Jednocześnie z sesją Głównej Rady Statystycznej w dniu 28 i 29 maja 1923 r. odbył się drugi zjazd statystyków miejskich, na który zaproszono około 60 miast Rzeczypospolitej, delegaci jednak zostali przysłani przez 11 miast.

Najważniejszą sprawą omawianą na zjeździe była kwestja wydawania Rocznika Miast. Ustalono zasadniczą treść Rocznika i ogólny nadzór i pieczę nad ujednostajnieniem tablic zostały przekazane komitetowi redakcyjnemu w składzie przedstawicieli miast Warszawy, Łodzi, Poznania, Lwowa, Krakowa oraz przedstawiciela Głównego Urzędu Statystycznego. Komitet ten wyłania ściślejszy komitet w składzie przedstawicieli miasta Warszawy i Głównego Urzędu Statystycznego. Opracowanie tablic Rocznika podzielono pomiędzy miasta, posiadające przedstawicieli w komitecie.

Dla ułatwienia miejskim biurom statystycznym korzystania z materjałów państwowych w celach statystycznych, zgodnie z uchwałą zjazdu statystyków miejskich, Główny Urząd Statystyczny spowodował wydanie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 października 1922 r. [2] w przedmiocie nałożenia obowiązku na władze i organa państwowe dostarczania miejskim biurom statystycznym posiadanych materjałów dla celów statystycznych.

W myśl paragrafu 1 tego rozporządzenia wszystkie miejscowe władze i organa państwowe obowiązane są udzielać miejskim biurom statystycznym przy magistratach miast: Białegostoku, Bydgoszczy, Krakowa, Lublina, Lwowa, Łodzi, Piotrkowa, Poznania, Sosnowca, Warszawy i Włocławka na ich prośbę — posiadane materjały, dotyczące stosunków kulturalnych, zdrowotnych, gospodarczych danego miasta dla dokonania opracowań statystycznych.

W razie gdyby między urzędem państwowym a biurem statystycznem miejskiem wynikła różnica zdań co do konieczności lub możliwości udzielenia wymaganych danych, sprawę rozstrzyga właściwy minister w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym.

Wiadomości uzyskane przez biura statystyczne w myśl § 1 mogą służyć tylko do celów statystycznych i nie mogą być, stosownie do art. 4 ustawy z dnia 21 października 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej [3], używane do żadnych innych celów.

Rozciąganie w miarę potrzeby powyższego rozporządzenia na biura statystyczne miejskie przy magistratach innych miast zostało poruczone Prezydentowi Ministrów w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych na wniosek Głównego Urzędu Statystycznego.

Rozporządzenie to znacznie ułatwia pracę miejskich biur statystycznych.

1 Sprawozdanie o zjeździe, ob. *Miesięcznik Statystyczny* rok 1921, tom III, str. 183—197.
2 *Monitor Polski* z dnia 19 października 1922 r.
3 Dz. U. R. P. Nr. 85, poz. 464.

D. Okres od ustawy z dnia 1 czerwca 1923 r.

§ 13. Najważniejsze przepisy ustawy z dnia 1 czerwca 1923 roku

W pierwszej epoce rozwoju statystyki administracyjnej były biura statystyczne częścią składową odnośnych ministerstw. Po powstaniu głównych urzędów statystycznych wyrastających swą działalnością daleko poza zakres działania jednego ministerstwa, wydzielano je zwykle z ram organizacyjnych ministerstwa i organizowano jako odrębne urzędy, podlegające bądź pewnemu ministerstwu, bądź też wyłącznie pewnemu ministrowi. O tem, do jakiego ministerstwa główny urząd statystyczny przydzielano, decydowały względy bardzo rozmaite. W Niemczech, w Prusach, w Bawarji, w Belgji, w Holandji i Szwajcarji podlega główny państwowy urząd statystyczny Ministerstwu, względnie Ministrowi Spraw Wewnętrznych. Za przydziałem tym przemawia charakter Ministerstwa Spraw Wewnętrznych jako ministerstwa ogólno-administracyjnego, do którego przydziela się wszystkie te działy administracji, które nie znajdują dla siebie właściwego miejsca w żadnym innym resorcie. Dalej było miarodajnem, iż przy dochodzeniach statystycznych główny urząd statystyczny posługiwał się względnie najczęściej pomocą władz niższych, podlegających Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Wprost odwrotnie w dwóch państwach skandynawskich—w Szwecji i Danji podlega główny urząd statystyczny Ministerstwu Skarbu, we Włoszech — Ministerstwu Gospodarstwa Społecznego, w Jugosławji — Ministerstwu Rolnictwa, Przemysłu i Handlu, w Bułgarji, w Węgrzech i Norwegji — Ministerstwu Handlu i Przemysłu. Widocznie uważano w tych ostatnich państwach, iż najważniejszym działem statystyki jest statystyka rolnictwa, przemysłu i handlu. Zupełnie inaczej zapatrywano się na tę sprawę we Francji, przydzielając tutaj statystykę jeneralną francuską, która może uchodzić za szczupły zawiązek głównego urzędu statystycznego we Francji, do Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. Ze względu na naukowy charakter statystyki administracyjnej poddano nareszcie w Austrji i w Hiszpanji główny urząd statystyczny Ministerstwu Oświaty.

W myśl ustawy z dnia 21 października 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej podlegał bezpośrednio Radzie Ministrów.

Po wydaniu Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r. zwrócono uwagę, że niektóre przepisy ustawy z dnia 21 października 1919 r. są sprzeczne z Konstytucją. Artykuł 55 Konstytucji stanowi: „Ministrowie tworzą Radę Ministrów pod przewodnictwem Prezesa Rady Ministrów", żadnych więc uczestników z głosem doradczym w Radzie Ministrów Konstytucja nie przewiduje, wówczas gdy na podstawie artykułu 2 statutu Głównego Urzędu Statystycznego dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego uczestniczy w posiedzeniach Rady Ministrów z głosem doradczym, ilekroć chodzi o ustalenie budżetu Urzędu i wogóle o sprawy dotyczące statystyki. Artykuł 43 Konstytucji stanowi: „Prezydent Rzeczypospolitej sprawuje władzę wykonawczą przez odpowiedzialnych przed Sejmem ministrów i podległych im urzędników". Wszyscy więc funkcjonarjusze państwowi powinni podlegać ministrom, wówczas gdy w myśl art. 1 statutu Główny Urząd Statystyczny podlegał Radzie Ministrów. Niezgodności te wywołały formalną konieczność znowelizowania ustawy z dnia 21 października 1919 r. Zbiegło się to z tendencją, panującą wówczas w Prezydjum Rady Ministrów, do odciążenia Prezydjum przez przydzielenie poszczególnych instytucyj, będących w związku z Prezydjum Rady Ministrów i ujmowanych w budżecie w tym dziale, do poszczególnych ministerstw. Należało więc ustalić jakiemu ministrowi należy podporządkować Główny Urząd Statystyczny. Zdecydowano, biorąc pod uwagę argumenty, które przytoczyliśmy wyżej, uzależnić Główny Urząd Statystyczny od Ministra Spraw Wewnętrznych. Nowelizacja ustawy z dnia 21 października 1919 r. została przeprowadzona ustawą z dnia 1 czerwca 1923 r.[1]

W myśl ustawy z dnia 1 czerwca 1923 r. organem naczelnym państwowej statystyki administracyjnej jest Główny Urząd Statystyczny przy Ministrze Spraw Wewnętrznych[2].

Jednocześnie z tem art. 1 statutu Głównego Urzędu Statystycznego otrzymał brzmienie następujące: „Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego podlega i referuje bezpośrednio Ministrowi Spraw Wewnętrznych". W myśl więc przepisów ustawy z dnia 1 czerwca 1923 r. Główny Urząd Statystyczny

1 Dz. U. R. P. r. 1923 Nr. 60, poz. 436.

2 W Nr. 60 z r. 1923 Dz. U. R. P. omyłkowo ogłoszono „przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych". Omylka ta została sprostowana w Nr. 71, poz. 558, Dz. U. R. P. z dnia 25 czerwca 1923 r.

nie stanowi części Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, lecz podlega jedynie bezpośrednio Ministrowi Spraw Wewnętrznych.

W wykonaniu ustawy z dnia 1 czerwca 1923 r. Minister Spraw Wewnętrznych wydał okólnik № 120 w dniu 18 października 1923 r. № Pr. 9636, którego treść podajemy poniżej:

„W związku z art. 4 ustawy z dnia 1 czerwca r. b. w przedmiocie zmiany ustawy z dnia 21. X 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej (Dz. U. R. P. № 60, poz. 436) zarządzam, co następuje:

Ze spraw, należących do kompetencji Głównego Urzędu Statystycznego, zastrzegam do mojej decyzji następujące sprawy:

a) projekty ustaw i rozporządzenia wykonawcze,
b) sprawy odnoszące się do Sejmu, Senatu, Prezydenta Rzeczypospolitej, Prezesa Rady Ministrów oraz do Ministrów osobiście,
c) sprawy organizacyjne Urzędu,
d) nominacje i zwolnienia ze służby urzędników etatowych od VIII st. sł. włącznie wzwyż (art. 17 ustawy o państwowej służbie cywilnej Dz. U. R. P. № 21, poz. 164),
e) wszelkie sprawy, które poza powyższemi dla siebie zarezerwuję.

We wszystkich sprawach, niezastrzeżonych do mojej decyzji, decyduje ostatecznie Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego.

W wypadkach mojej czasowej nieobecności, zastępstwo moje w zakresie działania Głównego Urzędu Statystycznego należy do Dyrektora tegoż Urzędu.

Po objęciu przezemnie z powrotem obowiązków służbowych, Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego składać mi będzie urzędowy raport we wszystkich zdecydowanych przez siebie w mojem zastępstwie sprawach, przedkładając odnośne akta.

Decydując w czasie mojej nieobecności, sprawy zastrzeżone do mojej decyzji, Dyrektor Urzędu podpisuje pod wyrazami „za Ministra". Pod wyrazami „za Ministra", winny być podpisywane również akty, dotyczące nominacji urzędników zgodnie z punkt. d)".

Minister Spraw Wewnętrznych zastrzega więc sobie do swojej decyzji nieznaczny względnie zakres najważniejszych spraw, przyczem, co jest bardzo ważnem, w pozostałych decyduje ostatecznie Dyrektor Urzędu. W wypadkach czasowej nieobecności Ministra zastępstwo w zakresie działań Głównego Urzędu Statystycznego należy do Dyrektora tegoż Urzędu, a nie do osoby zastępującej Ministra w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Przepis ten wynika zresztą oczywiście z art. 1 statutu, który uzależnił Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego bezpośrednio od Ministra Spraw Wewnętrznych.

W okólniku tym następnie zaszła ta zmiana, wprowadzona okólnikiem № 65 z dnia 8 lipca 1925 r., że nominacje urzędników etatowych VIII st. sł. zostały przekazane do kompetencji Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego.

Poza tą zasadniczą zmianą został znowelizowany również art. 5 ustawy z dnia 21 października, który otrzymał brzmienie następujące:

„Kto nie czyni zadość obowiązkom nałożonym w rozporządzeniu wydanem na mocy art. 2 niniejszej ustawy, podlega karze grzywny do wysokości 100 000 marek, a w razie niemożności uiszczenia grzywny karze aresztu do 1 miesiąca; w razie powtórnego wykroczenia grzywna może być wymierzona w wysokości podwójnej. Kary te wymierza władza administracyjna I instancji, a względnie władza celna, stronie zaś służy odwołanie się według obowiązujących przepisów, a w szczególności w województwach poznańskiem i pomorskiem oraz górnośląskiej części województwa śląskiego przy odpowiedniem zastosowaniu przepisów pruskiej ustawy o wydawaniu policyjnych rozporządzeń karnych w sprawach o wykroczenia z dnia 23 kwietnia 1883 roku (Pr. Zb. Ust. str. 65).

Wysokość grzywny może być na wniosek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych rozporządzeniem Rady Ministrów podwyższona lub obniżona".

Poza zmianami formalnemi nowem jest upoważnienie władz celnych do nakładania kar, co było koniecznem ze względu na uproszczenie procedury wymiaru kar przy statystyce handlu zagranicznego, pozatem wprowadzono przepis upoważniający Radę Ministrów do podwyższania lub obniżania kar w związku z silnym spadkiem marki polskiej, której stabilizacja nie była jeszcze wówczas dokonana.

Poza zasadniczą zmianą art. I statutu Głównego Urzędu Statystycznego, o którym już wspominaliśmy, w statucie zostały przeprowadzone pewne zmiany stylistyczne, lub też wynikające z podporządkowania dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego Mini-

strowi Spraw Wewnętrznych, częściowo bardziej merytoryczne, wskażemy tylko na te ostatnie zmiany.

Zmienia się art. 4 statutu, w nowej ustawie stanowią przepisy te artykuł 3, w którym wprowadzono zmiany merytoryczne:

„Z własnej inicjatywy mogą ministerstwa lub inne urzędy państwowe podejmować badania statystyczne w obrębie swej działalności i przez własne organa jedynie po wysłuchaniu opinji Głównego Urzędu Statystycznego.

W razie nieprzychylenia się zainteresowanego ministerstwa do opinji wyrażonej przez Główny Urząd Statystyczny, ministerstwo powiadamia o tem Główny Urząd Statystyczny.

W ciągu miesiąca od otrzymania powyższego powiadomienia Głównemu Urzędowi Statystycznemu przysługuje prawo wniesienia sprawy przez Ministra Spraw Wewnętrznych na Radę Ministrów celem jej rozstrzygnięcia. Do czasu rozstrzygnięcia sprawy przez Radę Ministrów zainteresowane ministerstwo nie może rozpoczynać badań, którym sprzeciwia się Główny Urząd Statystyczny. Przepis ten nie dotyczy tych badań, które drogą specjalnej ustawy są przekazane innemu urzędowi".

Szczegółowo więc określono postępowanie w wypadkach nieuzgodnienia poglądów Głównego Urzędu Statystycznego i zainteresowanego ministerstwa, ważnym jest przytem przepis, że do czasu rozstrzygnięcia sprawy przez Radę Ministrów, zainteresowane ministerstwo nie może rozpoczynać badań, aby Rada Ministrów nie była postawiona przed faktem dokonanym.

W art. 6, obecnie 5-ym, opuszczony jest ustęp ostatni „Dane statystyczne bez pozwolenia Głównego Urzędu Statystycznego nie mogą być przez urzędy państwowe udzielane osobom prywatnym".

Dawny art. 9, który mówił o składzie Głównego Urzędu Statystycznego, został zupełnie skreślony.

W punkcie *b* art. 10 obecnie art. 8-go, który mówi o składzie Głównej Rady Statystycznej, mamy „przedstawiciele najważniejszych stowarzyszeń naukowych, społecznych i gospodarczych są upoważnieni do przysyłania swych delegacyj przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z właściwemi ministerstwami", wówczas gdy poprzednio delegował Prezes Rady Ministrów.

Punkt *e* dawnego art. 10 obecnie 8-go zmieniono, zamiast słów „profesorowie ekonomji i statystyki wyższych zakładów naukowych państwowych" znajdujemy wyrazy „profesorowie szkół akademickich", przyczem mianuje ich Minister Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

§ 14. Statystyka administracyjna prowadzona poza Głównym Urzędem Statystycznym

Przepisy ustawy o statystyce administracyjnej przeprowadziły, jak widzieliśmy, bardzo szeroką centralizację statystyki administracyjnej i ograniczyły w bardzo silnym stopniu prace statystyczne poszczególnych ministerstw. W rzeczywistości jednak przepisy te nie były ściśle wykonywane. Ministerstwa dla własnych potrzeb bardzo często prowadziły stałe lub dorywcze badania statystyczne. W szczególności ministerstwa rozsyłały cały szereg ankiet, które obarczały zbytnio urzędy państwowe oraz samorządowe. Sprawą tą zajęła się Rada Ministrów i w dniu 5 grudnia 1924 r. powzięła następującą uchwałę:

„Rada Ministrów zleca nadto Ministrowi Spraw Wewnętrznych wydanie odpowiednich zarządzeń, aby Główny Urząd Statystyczny wszedł bezzwłocznie w porozumienie z władzami centralnemi w celu ujednostajnienia prac statystycznych, a w szczególności stwierdzenia, czy i jakie urzędy państwowe prowadzą samodzielne badania statystyczne bez przestrzegania postanowień art. 3 i 4 statutu Głównego Urzędu Statystycznego. O wyniku wydanych zarządzeń powiadomi Minister Spraw Wewnętrznych Radę Ministrów, przedkładając odpowiednie wnioski.

Rada Ministrów zleca zarazem ministrom wydanie podwładnym urzędom zarządzeń, aby te urzędy nie zwracały się bezpośrednio do organów samorządowych (gmin) o dostarczenie dat statystycznych, lecz aby czyniły to za pośrednictwem Głównego Urzędu Statystycznego, któremu służyć będzie wyłączne prawo zapotrzebowania tych dat od organów samorządowych. Minister Spraw Wewnętrznych zawiadomi we właściwej drodze zarządy gminne, że zbierać mają daty statystyczne tylko na zlecenie starostw i województw".

Na podstawie tej uchwały Ministerstwo Spraw Wewnętrznych okólnikiem Nr. 38 z dnia 13 kwietnia 1925 r. zarządziło, aby podwładne mu organa zwracały się na przyszłość o daty statystyczne wyłącznie do Głównego Urzędu Statystycznego przy ści-

słem przestrzeganiu postanowień art. 3 i 4 statutu Głównego Urzędu Statystycznego, oraz aby organa te nie zwracały się o daty statystyczne bezpośrednio do władz samorządowych. Prawo zapotrzebowania dat statystycznych od organów samorządowych służyć będzie na przyszłość wyłącznie Głównemu Urzędowi Statystycznemu, który będzie żądał dat za pośrednictwem województw i starostw.

Dla zbadania, w jakiej mierze przepisy ustawy o statystyce administracyjnej są wykonywane, Rada Ministrów w dniu 30 grudnia 1925 r. powzięła następującą uchwałę, która w znacznej mierze była spowodowana dążeniem do przeprowadzenia w budżecie państwowym jak najdalej idących oszczędności:

„Panowie Ministrowie nadeślą Prezesowi Rady Ministrów do dni 14 wyjaśnienia, czy w ministerstwie względnie innych podległych im urzędach prowadzi się statystykę. W dodatnim wypadku dołączą dalsze wyjaśnienia na podstawie jakich przepisów czy instrukcyj i zarządzą dołączenie tych przepisów względnie instrukcyj oraz wyszczególnią personel, zajmujący się zebraniem i opracowaniem dat statystycznych".

W wykonaniu powyższej uchwały przesłałem Panu Prezesowi Rady Ministrów w dniu 21 maja 1926 r. następujące uwagi:

„Rada Ministrów uchwałą z dn. 30 grudnia 1925 roku wezwała panów ministrów, by nadesłali Prezesowi Rady Ministrów do dni 14-tu wyjaśnienia, czy w ministerstwie, względnie w innych pedległych im urzędach prowadzi się statystykę. Stosując się do tego wezwania przesłali panowie ministrowie Prezesowi Rady Ministrów sprawozdania o pracach statystycznych, wykonywanych przez podległe im władze. Po przestudjowaniu odnośnych sprawozdań i uzupełnieniu ich w niektórych punktach informacjami, posiadanemi przez Główny Urząd Statystyczny, mam zaszczyt przesłać następującą opinję Głównego Urzędu Statystycznego, zwracając równocześnie przesłane mi akta.

I. Część ogólna

Działalność statystyczna poszczególnych ministerstw jest bardzo różnorodnego rodzaju, zależnie od tego, czy działalność ta polega na produkowaniu cyfr statystycznych, czy na publikowaniu tych cyfr, czy też na konsumowaniu, t. j. na przystosowaniu wyprodukowanych już cyfr statystycznych do potrzeb danego resortu w tym celu, by wyciągnąć z nich potrzebne dla administracji lub ustawodawstwa wnioski.

Rozumie się samo przez się, iż działalność statystyczna konsumcyjna musi być pozostawiona zupełnie uznaniu danego ministra, z reguły też działalność ta nie wymaga ani osobnych biur, ani też referatów statystycznych, a jeżeli wyjątkowo okaże się potrzeba odrębnego biura lub referatu, to biuro to lub referat może się ograniczyć do jednego lub kilku pracowników. Inaczej ma się rzecz co do działalności produkcyjnej i publikacyjnej.

Co się tyczy p r o d u k c j i cyfr statystycznych, to doświadczenie wszystkich narodów stwierdza, iż najracjonalniejszym i równocześnie najtańszym sposobem produkowania cyfr statystycznych jest ześrodkowanie całej produkcji statystycznej, o ile się produkcja ta da wydzielić z działalności władz administracyjnych, w jednym centralnym urzędzie statystycznym. Co do tego pozwalam sobie w załączeniu przesłać w 3 egzemplarzach moją rozprawę, ogłoszoną w *Kwartalniku Statystycznym* p. t. *Zakres działania i budżety państwowych urzędów statystycznych przed wojną i obecnie.* Z rozprawy tej wynika, iż we wszystkich państwach nowopowstałych, a także w tych państwach, w których w czasach nowszych zreorganizowano statystykę administracyjną, zorganizowano ją według zasady, iż cała działalność produkcyjna w obrębie statystyki wydzielonej powinna być skoncentrowana w jednym państwowym urzędzie statystycznym, natomiast produkcję cyfr statystycznych w zakresie statystyki niewydzielonej należy pozostawić odnośnym władzom administracyjnym. Za statystykę niewydzieloną należy uważać produkowanie takich cyfr statystycznych, gdzie cyfra statystyczna jest ubocznym produktem normalnej działalności administracyjnej, dokonywanej nie w celach statystycznych, ale w celach bezpośredniej administracji. Należy tutaj zaliczyć np. cyfry, wykazujące dochody i wydatki państwa, cyfry zgłoszonych wypadków zachorowań na choroby epidemiczne w myśl ustawy o chorobach zaraźliwych i t. p. Cyfry te zbiera się nie w celach statystycznych, ale w celach bezpośredniej administracji. Tutaj należy także zaliczyć statystykę wewnętrzną wojskową, prowadzoną przez poszczególne departamenty Ministerstwa Spraw Wojskowych. Łączy się ona najściślej z prowadzoną przez organa wojskowe ewidencją osobową i materjałową, dlatego też nie tworzy się dla niej osobnych biur w departamentach i niema personelu wyłącznie tej

pracy poświęconego. To samo należy stwierdzić co do całej niemal działalności statystycznej Ministerstwa Kolei, z jedynym wyjątkiem statystyki przewozu towarów koleją, która posiada wszelkie cechy statystyki wydzielonej. Statystyką niewydzieloną jest dalej statystyka Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej, albo statystyka pocztowa, telegraficzna i telefoniczna i t. p. Statystyka ta jest niczem innem jak tylko statystycznem sprawozdaniem działalności odnośnych urzędów, a więc Urzędu Patentowego, urzędów pocztowych, telegraficznych, telefonicznych i t. d.

Tak samo jest i musi być statystyką niewydzieloną statystyka podatków bezpośrednich, prowadzona w dotychczasowym zakresie przez Departament Podatkowy Ministerstwa Skarbu. Gdyby jednak statystykę tę znacznie rozszerzono, np. gdyby rozwinięto statystykę podatku dochodowego do tych rozmiarów, jakie statystyka ta czasem posiada na zachodzie, musianoby wydzielić ją z normalnej działalności władz skarbowych i utworzyć dla niej osobne biuro lub przekazać jej opracowanie Głównemu Urzędowi Statystycznemu.

Co się tyczy Rzeczypospolitej Polskiej, to o organizacji produkcji statystycznej w Polsce stanowi ustawa z dn. 1 czerwca 1923 roku o organizacji statystyki administracyjnej[1]. Stanowiący część istotną tej ustawy statut Głównego Urzędu Statystycznego zawiera w tej kwestji następujące przepisy:

Art. 3 opiewa: „Z własnej inicjatywy mogą ministerstwa lub inne urzędy państwowe podejmować badania statystyczne w obrębie swej działalności i przez własne organa jedynie po wysłuchaniu opinji Głównego Urzędu Statystycznego.

W razie nieprzychylenia się zainteresowanego ministerstwa do opinji wyrażonej przez Główny Urząd Statystyczny, ministerstwo powiadamia o tem Główny Urząd Statystyczny.

W ciągu miesiąca od otrzymania powyższego powiadomienia Głównemu Urzędowi Statystycznemu przysługuje prawo wniesienia sprawy przez Ministra Spraw Wewnętrznych na Radę Ministrów celem jej rozstrzygnięcia. Do czasu rozstrzygnięcia sprawy przez Radę Ministrów zainteresowane ministerstwo nie może rozpoczynać badań, którym sprzeciwia się Główny Urząd Statystyczny. Przepis ten nie dotyczy tych badań, które drogą specjalnej ustawy są przekazane innemu urzędowi."

Oprócz tego należy przytoczyć punkt 2 art. 2 stanowiący, iż „zadaniem Głównego Urzędu Statystycznego jest nadawanie jednolitego kierunku wszystkim badaniom statystycznym, podejmowanym przez polskie władze państwowe, z wyjątkiem tych tylko badań, które drogą specjalnej ustawy przekazane są innemu urzędowi".

Z tego wynika, iż ustawa nasza stoi na stanowisku, że produkcja cyfr statystycznych w zakresie statystyki wydzielonej powinna należeć do zakresu działania Głównego Urzędu Statystycznego, w zakresie zaś statystyki niewydzielonej do kompetentnych ministerstw, przyczem jednak kompetentne ministerstwa powinny się stosować do opinji Głównego Urzędu Statystycznego, który powinien czuwać nad nadawaniem jednolitego kierunku wszystkim badaniom statystycznym, podejmowanym przez polskie władze państwowe. Od tej zasady wyjmuje ustawa produkcję tych cyfr statystycznych, które drogą specjalnej ustawy przekazane są innemu urzędowi. Wyjątek ten nie jest racjonalny, na szczęście jednak liczba ustaw specjalnych, polecających pewne badania statystyczne poszczególnym władzom ministerjalnym, nie jest duża.

Przy tej sposobności nie mogę jednak pominąć, iż w niektórych ministerstwach istnieje tendencja przeciwdziałania systemowi centralizacji produkcji statystycznej w Głównym Urzędzie Statystycznym. I tak np. zgłosiło Ministerstwo Przemysłu i Handlu w trakcie rozpraw sejmowych na komisji nad projektem nowej ustawy przemysłowej przepis, upoważniający Ministra Przemysłu i Handlu do nakładania na przedsiębiorstwa przemysłowe obowiązku nadsyłania ministerstwu sprawozdań statystycznych o produkcji danego zakładu. Innemi słowy, Ministerstwo Przemysłu i Handlu pragnie przekazać statystykę produkcji przemysłowej ministerstwu, podczas gdy statystyka ta należy na mocy dotychczasowych ustaw i rozporządzeń Rady Ministrów do Głównego Urzędu Statystycznego, który statystykę tę stopniowo rozwija. Gdyby urzeczywistniono odnośny projekt Ministerstwa Przemysłu i Handlu, musianoby w tem ministerstwie zorganizować osobne biuro statystyczne, któreby musiało zatrudniać znacznie więcej osób, aniżeli w tym celu jest potrzebne w Głów-

1 Dz. U. Nr. 60, poz. 436.

nym Urzędzie Statystycznym. Poza tem rozerwanoby naturalny związek, istniejący między statystyką produkcji przemysłowej, a innemi działami statystyki przemysłowej i zawodowej.

Wobec tego upraszałbym Pana Prezesa Rady Ministrów, by wydał polecenie właściwemu wydziałowi Prezydjum Rady Ministrów, żeby przestrzegano, aby tego rodzaju przepisy będące w sprzeczności z obowiązującą ustawą o organizacji statystyki administracyjnej nie były w projektach ustaw zamieszczane i by o każdym tego rodzaju wypadku Prezydjum Rady Ministrów zawiadamiało Główny Urząd Statystyczny, aby mógł on, za pośrednictwem Pana Ministra Spraw Wewnętrznych, zająć stanowisko w danej sprawie.

Poza tem prosiłbym o wydanie zarządzeń, aby poszczególne ministerstwa w toku rozpraw sejmowych nie występowały z inicjatywą tego rodzaju.

Poza tem pozwalam sobie zwrócić uwagę, iż nie wszystkie ministerstwa przestrzegają powołanych powyżej przepisów statutu Głównego Urzędu Statystycznego. Wobec tego nie jest Główny Urząd Statystyczny w stanie nadawać jednolitego kierunku wszystkim badaniom statystycznym władz państwowych. By pod tym względem uczynić zadość przepisom ustawy o organizacji statystyki administracyjnej należałoby spowodować: 1) wydanie rozporządzenia, na zasadzie którego wszystkie urzędy państwowe byłyby obowiązane nadsyłać Głównemu Urzędowi Statystycznemu wszelkie formularze, druki i t. p., na których podstawie robione są zestawienia statystyczne, nie wyłączając formularzy, przeznaczonych dla zwykłych sprawozdań perjodycznych, 2) porozumieć się z poszczególnemi ministerstwami i podległemi im urzędami co do formy stałych (rocznych lub częstszych) i jednorazowych sprawozdań statystycznych, przedstawianych Głównemu Urzędowi Statystycznemu.

Co się tyczy działalności publikacyjnej poszczególnych ministerstw w dziedzinie statystycznej, to zwracam uwagę na art. 2 statutu Głównego Urzędu Statystycznego, według którego zadaniem Urzędu jest ogłaszanie wyników badań statystycznych, przeprowadzanych zarówno przez Główny Urząd Statystyczny, jak również przez inne urzędy państwowe.

Dalej należy jeszcze przytoczyć art. 5 ustawy, opiewający następująco:

„Wyniki badań statystycznych, przeprowadzanych przez urzędy państwowe, ogłaszane są w wydawnictwach Głównego Urzędu Statystycznego lub też, po porozumieniu się z Głównym Urzędem Statystycznym w wydawnictwach poszczególnych ministerstw, albo innych urzędów państwowych. W tym ostatnim wypadku wyniki te muszą być ogłoszone w stosownem skróceniu w *Roczniku Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej.*

Pozwalam sobie zaznaczyć, iż i te przepisy nie są niekiedy przez ministerstwa przestrzegane i prosiłbym o wydanie stosownych zarządzeń.

Przechodząc teraz do sprawozdań poszczególnych ministerstw zaznaczam, iż co do sprawozdań przedstawionych przez ministerstwa: Spraw Zagranicznych, Spraw Wojskowych, Sprawiedliwości oraz Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nie mam żadnych uwag, natomiast pozwalam sobie zwrócić uwagę na sprawozdania innych ministerstw, względnie na sprawozdania niektórych części i proszę Pana Prezesa Rady Ministrów o wydanie stosownych zarządzeń

II. Część szczegółowa

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Z zakresu działania Ministerstwa Spraw Wewnętrznych należy wspomnieć tylko działalność statystyczną Generalnej Dyrekcji Służby Zdrowia. Prace statystyczne przez nią prowadzone i przedstawione w piśmie ministerstwa wchodzą w zakres statystyki lekarskiej, przekazanej b. Ministerstwu Zdrowia Publicznego zasadniczą ustawą sanitarną z 19 lipca 1919 r. Statystyka lekarska jest więc na mocy ustawy wyłączona z pod ingerencji Głównego Urzędu Statystycznego. Z drugiej strony pozwalam sobie zwrócić uwagę, iż także w zakresie statystyki lekarskiej istnieją dziedziny, które mogłyby być owocnie i tanio wykonane jedynie przy zastosowaniu maszyn posiadanych przez Główny Urząd Statystyczny. Należy tu zwłaszcza statystyka chorych leczonych w szpitalach; statystyka ta dotyczy kilkuset tysięcy jednostek rocznie, ręczne opracowanie byłoby więc niezmiernie kosztowne. Z tego powodu skłonną jest Generalna Dyrekcja Służby Zdrowia porozumieć się w sprawie opracowania tej statystyki z Głównym Urzędem Statystycznym.

Tak samo porozumiała się już Generalna Dyrekcja Służby Zdrowia z Urzędem co do prowadzenia statystyki przyczyn zgonów

łącznie ze statystyką ruchu naturalnego ludności.

Ministerstwo Skarbu. Co do prac statystycznych Ministerstwa Skarbu uważam za swój obowiązek zrobić następujące zastrzeżenia:

1) Wydawanie przez Ministerstwo Skarbu specjalnego *Biuletynu Statystycznego Ministerstwa Skarbu* w językach polskim, francuskim i angielskim oraz *Rocznika Ministerstwa Skarbu* nasuwa dość poważne wątpliwości, albowiem w znacznej mierze ogłaszane w tych wydawnictwach materjały są już publikowane w wydawnictwach Głównego Urzędu Statystycznego i nieznaczne ich rozszerzenie mogłoby ująć całokształt materjałów ogłaszanych przez Ministerstwo Skarbu. Poza tem wydawnictwa Ministerstwa Skarbu w języku francuskim i angielskim cieszą się zagranicą, jako publikacje ministerstwa zainteresowanego bezpośrednio w przychylnej ocenie sytuacji finansowej i gospodarczej Polski, mniejszem zaufaniem, niż wydawnictwa stojącego poza bezpośrednią administracją Głównego Urzędu Statystycznego. Dlatego też celom propagandy zagranicznej daleko lepiej odpowiadają wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego, należałoby je jednak wydawać nie tylko jak dotychczas w języku polsko-francuskim, lecz również i polsko-angielskim. Zaznaczam, iż w najbliższym czasie przystępuje Główny Urząd Statystyczny do wydawania najważniejszych pod względem propagandowym publikacyj także w wydaniu polsko-angielskiem.

Nie ulega wątpliwości, iż porozumienie się Ministerstwa Skarbu z Głównym Urzędem Statystycznym w sprawie poruszonej spowodowałoby dość znaczne oszczędności dla Skarbu Państwa.

2) Prace referatu statystycznego przy departamencie podatków i opłat nie przekraczają w obecnym swym rozmiarze zakresu statystyki niewydzielonej. Opracowania idące dalej i mające ogólniejsze znaczenie, jak statystyka wymiaru podatku dochodowego, podatku spadkowego, przedsiębiorstw przemysłowych i t. d., winny być dokonywane w Głównym Urzędzie Statystycznym ze względu na to, że już obecnie Główny Urząd Statystyczny po części zbiera i opracowuje odnośne dane (statystyka zakładów przemysłowych), i że szczegółowe opracowanie większej ilości materjałów może być przeprowadzone oszczędniej przy użyciu maszyn elektrycznych.

3) W istniejącym przy Ministerstwie Skarbu sekretarjacie Komitetu Ekonomicznego Ministrów są, jak o tem posiadam informacje, prowadzone różne prace statystyczne, przyczem nie ograniczają się one jedynie do zestawień niezbędnych komitetowi na podstawie istniejących już materjałów, lecz są dokonywane próby bezpośredniego produkowania cyfr statystycznych. Przykładem może służyć uchwała Rady Ministrów z dnia 22 grudnia 1924 r. o organizacji Biura Badania Cen[1]. W myśl art. 1 tej uchwały przy Komitecie Ekonomicznym Ministrów ustanawia się Biuro Badania Cen, którego zadania i obowiązki obejmują między innemi „opracowywanie materjału statystycznego i faktycznego, dotyczącego ruchu cen podstawowych artykułów użytkowych i świadczeń, mających powszechne znaczenie, a zebranego zarówno od władz państwowych, instytucyj społeczno-gospodarczych, jak wreszcie od wiarogodnych i powołanych do tego osób". Biuro Badania Cen miało więc za zadanie nie tylko zbieranie i opracowywanie materjału statystycznego dotyczącego cen, lecz również i produkowanie takowego, t. j. kompetencja jego co do produkowania cyfr statystycznych miała się pokrywać z kompetencją Głównego Urzędu Statystycznego, który w dziedzinie statystyki cen zbiera i opracowuje obfite dane. Ma się rozumieć próba taka nie mogła nie zawieść, lecz jej dokonywanie musiało wywołać znaczne wydatki.

Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych. Co do zbierania i opracowywania przez Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych różnego rodzaju statystyk mogę nadmienić co następuje:

I. Departament Rolnictwa:

a) Wydział produkcji roślinnej:

Zbieranie danych, dotyczących statystyki szkółek drzew owocowych, dokonywane na zasadzie ustawy z dn. 2.VIII 1919 r. w sprawie zwalczania mszycy wełnistej[2] wchodzi w zakres kompetencji Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych.

Dane te jednak nie są w dostatecznym stopniu opracowywane i wyzyskiwane, dlatego też uważam za konieczne porozumienie się w tej sprawie Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych z Głównym Urzędem Statystycznym.

Wobec tego, że statystyka wiklin i roślin lekarskich oraz statystyka nasiennych gospodarstw może być prowadzona jedynie przy

1 Monitor Polski Nr. 7 z 10 stycznia 1925 r.
2 Dz. U. R. P. Nr. 67, poz. 407.

współdziałaniu osób i instytucyj prywatnych drogą zbierania odnośnych informacyj — jestem zdania, że metody zbierania a również i opracowania tych działów statystyki winny być ustalane w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym, jeśli te dochodzenia nie mają być bezpośrednio prowadzone przez Główny Urząd Statystyczny.

Co do ewidencji produkcji i zużycia nawozów sztucznych na podstawie sprawozdań producentów, uważam, że statystyka ta opierająca się na danych, które mogłyby być dostarczane przez osoby prywatne a nie organy Ministerstwa, wykracza poza kompetencje Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych. Statystyka ta zresztą jest już obecnie prowadzona przez Główny Urząd Statystyczny.

Zbieranie i opracowywanie odnośnych danych przez Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych uważam za pracę nieprodukcyjną i zbyteczną.

b) Wydział rybactwa:

Według zebranych informacyj Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych w związku z likwidacją Morskiego Urzędu w Wejherowie ma zamiar zaprzestać zbierania danych, dotyczących rybołówstwa morskiego.

Wobec tego, że powyższe dane mają dosyć poważne znaczenie i że istnieje już pewien aparat złożony głównie z przedstawicieli związków rybackich oraz osób prywatnych, przyzwyczajonych do zbierania odnośnych danych, jestem zdania, że Główny Urząd Statystyczny powinien przejąć na siebie zbieranie i opracowywanie danych, dotyczących rybołówstwa morskiego.

c) Wydział hodowli zwierząt:

Według zebranych informacyj wydział hodowli zwierząt ma zamiar opracować materjały, dotyczące przewozu zwierząt kolejami na podstawie posiadanych danych, posiłkując się materjałami Ministerstwa Kolei oraz przeprowadzić ze względu na doniosłość sprawy spis zwierząt domowych metodą reprezentacyjną.

Główny Urząd Statystyczny jest zdania, że prace powyższe muszą być dokonane przynajmniej w ścisłem porozumieniu, jeśli nie przeprowadzone bezpośrednio przez Główny Urząd Statystyczny.

d) Statystyka szkół rolniczych w Ministerstwie Rolnictwa i Dóbr Państwowych prowadzona jest w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym, opracowanie zaś jej całkowicie prowadzi Główny Urząd Statystyczny.

e) Wydział meljoracyj rolnych:

Według posiadanych informacyj w wydziale tym zostały zebrane dane dotyczące:

1. Torfowisk w lasach państwowych.
2. Nieużytków na terenach ziem wschodnich.
3. Cegielni i zakładów, wyrabiających dreny na terenie Państwa.
4. Stowarzyszeń meljoracyjnych na terenie Państwa.

Nie posiadając dokładnych informacyj o sposobach zbierania i zakresie tych wszystkich statystyk, nie mogę wypowiedzieć swojego ostatecznego zdania, jednakże uważam, że przynajmniej po części zbieranie ich nie jest celowe, albowiem dane te już są w posiadaniu innych urzędów, np. dane o cegielniach i ich produkcji są zebrane przez Główny Urząd Statystyczny.

II. Departament Leśnictwa.

Zbieranie danych, nadsyłanych przez podwładne Ministerstwu organa, administrację lasów państwowych i władze ochrony lasów, wchodzi bezpośrednio w kompetencję Ministerstwa.

Poza ich znaczeniem dla celów kontroli administracyjnej i gospodarczej mają one i ogólne doniosłe znaczenie: wymienię tu dla przykładu dane dotyczące pozwoleń na wyrąb lasów prywatnych.

Dlatego też uważam, że opracowywanie posiadanych przez departament materjałów winno być dokonywane w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym.

III. Departament Weterynarji.

Zbieranie przez Departament Weterynarji danych statystycznych wymienionych w wykazie jest prawnie dostatecznie uzasadnione. Ich opracowanie powinno być dokonywane w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym.

M i n i s t e r s t w o R e f o r m R o l n y c h. Jak wynika z pisma Ministerstwa Reform Rolnych, Ministerstwo to uskutecznia zbieranie danych statystycznych, wynikające wyłącznie z tytułu nadzoru służbowego nad działalnością podległych urzędów.

Dane te jednak mają doniosłe ogólne znaczenie, wobec czego uważam za konieczne uzgodnienie istniejących wzorów sprawozdań Ministerstwa z wymaganiami statystyki ogólnej.

Według posiadanych informacyj Ministerstwo Reform Rolnych ma obecnie zamiar gruntownie zreorganizować system zbierania

niezbędnych danych. Powinno to nastąpić po uprzedniem porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznem tak w celu odpowiedniego ujęcia niezbędnych danych, jak i w celu ograniczenia ich zakresu do granic rzeczywistej potrzeby i jednocześnie do danych możliwych do otrzymania.

Ministerstwo Przemysłu i Handlu. Co do sprawozdania Ministerstwa Przemysłu i Handlu nasuwają się następujące uwagi:

1) Prace statystyczne, prowadzone przez Departament IV Handlowy można podzielić na dwie grupy: a) prace, polegające na przerabianiu i dostosowywaniu danych statystycznych do potrzeb wewnętrznych Ministerstwa Przemysłu i Handlu, oraz b) zestawienia statystyczne, sporządzane na użytek zewnętrzny, do których należą prace wyszczególnione w punkt. 4, 5 i 7 wykazu prac. Opracowania dla potrzeb własnych są sprawą wewnętrzną Ministerstwa Przemysłu i Handlu, natomiast druga grupa prac nasuwa szereg zastrzeżeń.

Prace wskazane w punkt. 5 i 7, polegające na udzielaniu informacyj w zakresie statystyki handlu zagranicznego polskim placówkom zagranicznym oraz przedstawicielstwom państw obcych w Polsce, należą bezwarunkowo do zakresu działania Głównego Urzędu Statystycznego, który posiadając wszystkie materjały na miejscu, może informować szybciej i dokładniej. Uznając zwłaszcza doniosłość dostarczania polskim placówkom zagranicznym odpowiedniego materjału informacyjnego, Główny Urząd Statystyczny w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Zagranicznych przesyła tym placówkom swoje publikacje, przyczem Ministerstwo Spraw Zagranicznych ustaliło, jakie wydawnictwa mogą być pożyteczne poszczególnym placówkom. Jeżeli chodzi o dane nieopublikowane, Urząd zawsze udzielał ich z całą gotowością i nadal udzielać będzie. Ministerstwo Przemysłu i Handlu mówi także o zestawieniu tabel statystycznych obrotów z poszczególnemi krajami przy przygotowywaniu materjałów dla rokowań w sprawach traktatów handlowych. Ponieważ jednak zarówno prace przygotowawcze, jak i same rokowania odbywają się przy współudziale innych ministerstw, niejednokrotnie te same dane bywają żądane z różnych stron, a różnorodne ich zestawianie powoduje możliwość poważnych sprzeczności pomiędzy danemi, pochodzącemi z tego samego źródła, t. j. z Głównego Urzędu Statystycznego. Zdarzać się to może zwłaszcza przy grupowaniu materjału według pozycyj polskiej lub obcej taryfy celnej, gdzie niejednolite zaliczanie towarów do poszczególnych grup powodować może poważne różnice.

W jeszcze wyższym stopniu nieporozumienia takie powstawać mogą przy takich pracach, jak np. praca nad rewizją taryfy, ustalanie ulg celnych i t. p., o czem pismo Ministerstwa Przemysłu i Handlu nie wspomina. W tym jednak wypadku koniecznem jest uzyskanie dla Głównego Urzędu Statystycznego przedstawicielstwa w odnośnych komisjach z tem, że przedstawiciel Urzędu dostarczałby odpowiedniego materjału statystycznego. Udział uczestnika ze strony Urzędu zapewni zupełność i dokładność materjału statystycznego oraz jednolite jego grupowanie, w niczem zaś nie zmniejszy kompetencji innych ministerstw.

2) W Departamencie II Górniczo-Hutniczym prowadzona jest statystyka z zakresu górnictwa i hutnictwa przy pośrednictwie urzędów górniczych. Opartą jest na ustawie górniczej i wypływa z administracyjnej działalności i ścisłej kontroli nad przedsiębiorstwami górniczo-hutniczemi, ich produkcją, uruchomieniem i t. p. Departament posiada referat statystyczny, ponadto poszczególne wydziały prowadzą statystykę w ich zakresie.

Jedynie pożądanem byłoby, aby prowadzona przez Departament Górniczo-Hutniczy w związku i na podstawie statystyki górniczej—statystyka zarobków robotniczych w zakładach górniczo-hutniczych była prowadzoną w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym w celu uzgodnienia tej statystyki z ogólną statystyką płac i zarobków.

3) O Departamencie III Przemysłowym w piśmie Ministerstwa Przemysłu i Handlu zaznaczono, że „Departament Przemysłowy nie prowadzi samodzielnej statystyki we właściwem tego słowa znaczeniu, jedynie na podstawie materjałów Głównego Urzędu Statystycznego, tudzież informacyj przemysłowców, sporządzane są w miarę potrzeby notatki i zestawienia cyfrowe". Do niedawna jednakże w Departamencie Przemysłowym opracowywane były co miesiąc dość obszerne (dwudziestokilkostronicowe) sprawozdania miesięczne o konjunkturze przemysłowej, rozsyłane do poszczególnych ministerstw i zrzeszeń gospodarczych, a zawierające ogólne uwagi o konjunkturze oraz zestawienia tabelaryczne. Uwagi ogólne były opracowywane na podstawie przedewszystkiem formularzy statystyki stanu zatrudnienia, które to

formularze w odpisie w myśl rozporządzenia Rady Ministrów w przedmiocie statystyki stanu zatrudnienia otrzymywało Ministerstwo z poszczególnych zakładów za pośrednictwem wojewódzkich wydziałów przemysłowych. Zestawienia tabelaryczne były równorzędnem opracowywaniem statystycznem formularzy statystyki stanu zatrudnienia, które są szczegółowo opracowywane przez Główny Urząd Statystyczny. Ze względu na nieposiadanie odpowiedniego aparatu, zestawienia te były bardzo niekompletne, dające wyniki przypadkowe, a stąd znacznie różniące się od ścisłych zestawień statystyki stanu zatrudnienia Głównego Urzędu Statystycznego. Sądząc z pisma Ministerstwa opracowywania te zostały zaniechane. Do niedawna Ministerstwo, jak wynika z korespondencji Głównego Urzędu Statystycznego z Ministerstwem, ujawniało dążność do przejęcia prowadzenia statystyki stanu zatrudnienia w swe ręce. Zarazem wykazało chęć, jak to wynika z powyższej korespondencji oraz z obrad konferencji naczelników wojewódzkich wydziałów przemysłowych, do prowadzenia tej statystyki przez wojewódzkie wydziały przemysłowe celem stworzenia w tych wydziałach kartotek przedsiębiorstw przemysłowych oraz do prowadzenia ewidencji zachodzących zmian i stanu zatrudnienia w zakładach przemysłowych. Ponadto zaś, sądząc z przeprowadzonych przez poszczególne wojewódzkie wydziały przemysłowe dochodzeń o produkcji przemysłowej, miało to ułatwić przeprowadzenie takich dochodzeń; dochodzenia te, o ile nie miały szerszych względów, miały służyć do sprawozdań przedkładanych Ministerstwu przez wojewódzkie wydziały przemysłowe o stanie przemysłu odnośnych ośrodków.

Główny Urząd Staty tyczny, dążąc do centralizacji, w danym wypadku do centralizacji statystyki stanu zatrudnienia, spowodował zbędność prowadzenia obecnie przez wojewódzkie wydziały przemysłowe samodzielnej ewidencji zakładów, bowiem odpis kartoteki tych zakładów przesyła wojewódzkim wydziałom przemysłowym. O ile wojewódzkim wydziałom przemysłowym może być pożyteczną kartoteka zakładów przemysłowych, którą dostarcza Główny Urząd Statystyczny i z tego powodu całkowicie zbędnem jest prowadzenie samodzielnej rejestracji zakładów, to całkowicie zbytecznem jest prowadzenie takiej rejestracji przez starostwa, które, jak podaje pismo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w omawianej sprawie, prowadzą „statystykę czynnych i nieczynnych zakładów przemysłowych, zatrudnionych w nich robotników oraz produkcji na podstawie rozporządzenia Ministerstwa Przemysłu i Handlu z dnia 3. VIII 1922 r. № 11. 3090". O ile prowadzenie przez starostwa takiej statystyki a w szczególności statystyki produkcji istotnie ma miejsce, jest to zupełnie zbyteczne a nawet szkodliwe i bezprawne, bowiem nie ma prawnej podstawy do ściągania przez władze policyjne danych o produkcji w poszczególnych zakładach. Główny Urząd Statystyczny przy przeprowadzaniu statystyki stanu zatrudnienia oraz statystyki produkcji przemysłowej posługuje się starostwami za pośrednictwem wojewódzkich wydziałów przemysłowych jedynie przy wymierzaniu kar administracyjnych za niestosowanie się do przepisów statystyki administracyjnej oraz przy stwierdzaniu likwidacji zakładu, zmiany firmy i ewentualnem doręczaniu formularzy w tych wypadkach, gdy zakłady, obowiązane do przedkładania powyższych danych Głównemu Urzędowi Statystycznemu, nie spełniły swego obowiązku. Postępowanie to należy uważać za wstępne postępowanie administracyjno-karne. Jednakże powyższe postępowanie Głównego Urzędu Statystycznego nie powinno powodować prowadzenie przez starostwa statystyki przemysłowej. Również prowadzenie statystyki przemysłowej a w szczególności statystyki produkcji przemysłowej przez wojewódzkie wydziały przemysłowe jest wysoce niepożądane prócz innych względów również i z tego względu, że nie jest oparte na żadnym przepisie prawnym.

Również opracowywanie liczbowe statystyki stanu zatrudnienia przez Ministerstwo jest wysoce niepożądane i całkowicie zbędne, jak również zbędne jest i wysoce niepożądane, o ile ma to miejsce, opracowywanie statystyczne innych danych statystyki przemysłowej, jak np. danych o produkcji, które to dane może dostarczyć Główny Urząd Statystyczny, a porozumienie Ministerstwa z Głównym Urzędem Statystycznym zagwarantuje uwzględnienie potrzeb Ministerstwa w tym przedmiocie.

4) Co do statystyki prowadzonej w Departamencie V Marynarki Handlowej uważam, że statystykę frachtów opłat portowych, statystykę poborów (płac) załóg na statkach handlowych, statystykę handlu morskiego, oraz statystykę budowy statków należy prowadzić w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym, a to ze względu na ścisłą łączność statystyki frachtów i opłat portowych ze statystyką cen i kosztów, statystykę

poborów załóg ze statystyką zarobków oraz statystykę handlu morskiego ze statystyką handlu zagranicznego, jak również statystykę budowy statków z ogólną statystyką przemysłową.

Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej. Co do sprawozdania Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej zaznaczam, co następuje:

1) Statystyka bezrobocia prowadzona jest odrębnie od statystyki Funduszu Bezrobocia. Statystykę bezrobocia prowadzą Państwowe Urzędy Pośrednictwa Pracy a za ich pośrednictwem wojewódzkie wydziały pracy i opieki społecznej oraz centrala Ministerstwa. Dane o bezrobociu Państwowych Urzędów Pośrednictwa Pracy opierają się na danych o pośrednictwie pracy (i w tej części są ścisłe z punktu widzenia poszukujących pracy a nie bezrobotnych) oraz na szacunku przybliżonej liczby bezrobotnych przeprowadzanym przez poszczególne P. U. P. P. na ich terenie przy pomocy wywiadów z miejscowemi autorytetami oraz subjektywnej oceny. Sprawozdania przedkładają w formie „rozumowanego" opisu rynku pracy oraz w formie zestawień tabelarycznych. Również w tych dwóch formach opracowywane są dane, dotyczące bezrobotnych przez wojewódzkie wydziały pracy i opieki oraz przez samo Ministerstwo. Ze względu na charakter i sposób zbierania tych danych dane o bezrobociu są bardzo nieścisłe i częstokroć nie odźwierciadlają faktycznego przebiegu bezrobocia, a uzależnione są prócz subjektywnych opinij na natężeniu lub spadku rejestrujących się w Państwowych Urzędach Pośrednictwa Pracy. Jak wykazały porównania tendencji wzrostu bezrobotnych z wahaniami liczby zatrudnionych robotników, tendencja wzrostu bezrobocia niezawsze odpowiada zmianom w liczbie zatrudnionych. Jak wykazała analiza danych, dotyczących bezrobocia w miesiącu styczniu b. r. (w którym wzrost bezrobocia o 45 000 nie odpowiadał zmianom w liczbie zatrudnionych, liczba zatrudnionych nieco się nawet zwiększyła), wykazany wzrost bezrobocia uwarunkowany był częściowo wzmożeniem się rejestracji z różnych względów. To też uważałbym za pożądane dążyć do zaniechania ogłaszania danych o przybliżonej liczbie bezrobotnych szczególnie zaś w formie tabelarycznych zestawień, dających złudzenie dokładności, oraz podawanie ogólnych danych z zaznaczeniem ich szacunkowego charakteru i przybliżonej liczby i wyłącznie w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym. Pożądanem jest natomiast spowodować posiłkowanie się przez zainteresowane czynniki oraz społeczeństwo danemi o liczbie poszukujących pracy i liczbie pobierających zasiłki, jako bardziej wiarogodnemi.

2) Statystyka ubezpieczeń społecznych, Kas Chorych, ubezpieczenia od nieszczęśliwych wypadków, ubezpieczenia pensyjne funkcjonarjuszów prywatnych i t. p. prowadzone są przez Ministerstwo w związku i w wyniku nadzorczych czynności Ministerstwa nad odpowiedniemi instytucjami oraz dla celów matematyki ubezpieczeniowej. Główny Urząd Statystyczny tej statystyki nie prowadzi, a posiłkuje się w tym przedmiocie danemi Ministerstwa. Jedynie pożądanem byłoby bardziej ścisłe niż dotychczas porozumienie się Ministerstwa z Głównym Urzędem Statystycznym przy opracowywaniu planów opracowań danych, które są podawane do publicznej wiadomości oraz ścisłe porozumienie się przy opracowaniu formy tych zestawień dla publikacji.

3) Statystyka migracji prowadzona jest przez Urząd Emigracyjny. Na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 20. X 1924 r. w sprawie zakresu działania i organizacji Urzędu Emigracyjnego[1] „Urząd Emigracyjny prowadzi statystykę w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym". Ostatnia reorganizacja statystyki migracji daje podstawę i materjał dla dokładnej statystyki, jedynie pożądanem jest ścisłe porozumienie, jak dotąd nie dość bliskie z Głównym Urzędem Statystycznym dla ustalenia zasad opracowania materjałów i form zestawienia tych materjałów.

4) Inspekcja Pracy. Inspektorzy pracy obwodowi i okręgowi prowadzą prócz statystyki administracyjnej o działalności i inspekcji pracy, co jest uzasadnione (statystyka wizytacji zakładów, zleceń zakładom, nieszczęśliwych wypadków przy pracy, wykroczeń zakładów, pośrednictwa przy zatargach i t. p.), również zbyteczną rejestrację zakładów przemysłowych i statystykę zatrudnionych w nich robotników; nie jest ona ani ścisła, ani kompletna. Również wielce niepożądanem jest ogłaszanie w „Sprawozdaniu okręgowych inspektorów pracy", wydawanem przez Główną Inspekcję Pracy, danych o liczbie zakładów i zatrudnionych w nich

1 Dz. U. R. P. № 94, poz. 873.

robotników, które jest częstokroć nietylko niekompletne lecz błędne. Ponadto inspektorzy pracy zbierają na polecenie Ministerstwa i dla wewnętrznego użytku Ministerstwa dane o płacach i zarobkach jako orjentacyjne. Jedynie niepożądanem jest ogłaszanie tych danych w „Sprawozdaniu okręgowych inspektorów pracy“ (tych orjentacyjnych danych o zarobkach).

5) Zarząd Funduszu Bezrobocia. W planie prac zarządu głównego Funduszu Bezrobocia przewidziane jest dokładne prowadzenie statystyki związanej z ubezpieczeniem od bezrobocia, a mianowicie: w myśl planu prac zarząd główny Funduszu Bezrobocia ma posiadać statystykę zakładów przemysłowych objętych przymusem ubezpieczenia, statystykę zatrudnionych w nich robotników, statystykę robotników ubezpieczonych w tych zakładach, statystykę bezrobotnych ubezpieczonych oraz bezrobotnych pobierających zasiłki. Tak pomyślany zakres statystyki byłby jednem z podstawowych źródeł statystyki pracy i statystyki przemysłowej, jednakże ze względu na całkowite wyodrębnienie statystyki z działalności buchalteryjnej Urzędu zakrojona na tak szeroką skalę statystyka Funduszu Bezrobocia, traktowana jako samodzielny dział, nie została zorganizowaną ani samodzielnie, ani też nie posiada danych na podstawie buchalteryjnej czynności funduszu bezrobocia. Ponadto Fundusz Bezrobocia nie jest jeszcze ostatecznie zorganizowany, a prowadzenie samodzielnej statystyki w tak szerokim zakresie, jak było projektowane, o ileby ona miała mieć istotne znaczenie być ścisłą i kompletną, musiałaby posiadać nader liczny i wykwalifikowany personel. Ze względu na prowadzenie statystyki zakładów przemysłowych i zatrudnionych w nich robotników przez Główny Urząd Statystyczny niezbędnem byłoby ścisłe porozumienie z zarządem Funduszu Bezrobocia co do prowadzenia statystyki dla jej ujednostajnienia i uniknięcia równorzędnego opracowywania.

6) Ponadto uważam za niezbędne zainicjowanie przez Główny Urząd Statystyczny uproszczenia zbierania dat statystycznych, dotyczących zakładów przemysłowych (ewidencja zakładów przemysłowych), liczby zatrudnionych w nich robotników i t. p., a prowadzonych obecnie zbytecznie przez szereg władz administracyjnych, a mianowicie: przez wojewódzkie urzędy przemysłowe, starostwa, władze skarbowe, inspekcje pracy, kasy chorych, Fundusz Bezrobocia, zakłady ubezpieczeniowe, oraz Główny Urząd Statystyczny.

Ministerstwo Kolei. Co do statystyk prowadzonych przez Ministerstwo Kolei, względnie przedsiębiorstwo Kolei Żelaznych, jestem zdania, że chociaż takowe są prowadzone głównie w celach należytej ewidencji i kontroli działalności kolei żelaznych, to jednakże mają one również i ogólne znaczenie, dlatego też inne władze, w szczególności Główny Urząd Statystyczny są zainteresowane w ich racjonalnem zorganizowaniu i należytem wykorzystaniu danych otrzymywanych przez koleje.

Poza działami statystycznemi związanemi bezpośrednio z pracą i administracją kolei, statystyka obrotu ważniejszych towarów nie stoi w tak ścisłej zależności od administracji kolei, aby nie mogła być wyodrębniona i prowadzona poza Ministerstwem Kolei Żelaznych, a to tem więcej, iż ten dział statystyki ma największe ogólne gospodarcze znaczenie wśród działów prowadzonych przez koleje żelazne, albowiem dane o obrocie wewnętrznym towarów bezpośrednio interesują Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych i Ministerstwo Przemysłu i Handlu i mają poza tem doniosłe znaczenie dla scharakteryzowania stanu Polski w całości i jej poszczególnych części. Obecna organizacja tej statystyki, a w szczególności przyjęty system publikowania materjałów, które charakteryzują ruch towarów pomiędzy poszczególnemi stacjami, a nie okręgami gospodarczemi, nie może być uznany za zadawalający, gdyż dla wszelkiej analizy tych danych niezbędna jest jeszcze dodatkowa bardzo znaczna praca rachunkowa. Z prowadzeniem tego działu przez Ministerstwo Kolei łączą się poza tem wyższe koszta, niż wynosiłyby one przy opracowywaniu odnośnych materjałów w Głównym Urzędzie Statystycznym. W myśl pisma Ministerstwa Kolei z dnia 4. II 1926 r. Nr. Pr. 243/26 w tym dziale statystyki zatrudniona jest duża ilość osób, w chwili zaś pisania powyższego listu liczba ta wynosiła 84 osoby. Według obliczeń Głównego Urzędu Statystycznego pracy tej mogłoby dokonać około 60 osób przy pomocy maszyn elektrycznych posiadanych przez Główny Urząd Statystyczny. Poza tem dane o obrocie towarów zmieniają się naogół dość nieznacznie i mogą być opracowywane nie dla każdego roku, lecz co pewien czas np. co 5 lat. Podobny system jest stosowany w Czechosłowacji, gdzie dane o statystyce towarowej opracowuje Centralny Urząd Statystyczny.

Oszczędności, jakieby wynikły z przeniesienia tego działu statystyki do Głównego Urzędu Statystycznego, byłyby więc bardzo wielkie.

Ministerstwo Robót Publicznych

Co do statystyk prowadzonych w Ministerstwie Robót Publicznych jestem zdania:

1) Statystyka cen robocizny i materjałów budowlanych prowadzona zapomocą specjalnej komisji, w której skład wchodzą przedstawiciele innych resortów i która zbiera materjały również od osób prywatnych, przekracza, mojem zdaniem, kompetencje Ministerstwa Robót Publicznych i jej zorganizowanie powinno było być dokonane w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym w celu jej możliwego uproszczenia i uzgodnienia z wymaganiami ogólnemi. Ewidencja cen robocizny i materjałów budowlanych może mieć znaczenie nietylko dla Ministerstwa Robót Publicznych, lecz również i dla innych resortów; dlatego też odpowiednie zorganizowanie i wykorzystanie danych co do składników kosztów robót budowlanych powinno być i ze względów merytorycznych przeprowadzone w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym.

2) Sprawozdanie z gospodarki drogowej obejmuje również i działalność samorządów, dlatego też formalnie i ten dział statystyki winien byłby być uzgodniony z Głównym Urzędem Statystycznym.

3) Statystyka wydatków samorządowych na cele drogowe jest poza Ministerstwem Robót Publicznych prowadzona również i w Głównym Urzędzie Statystycznym jako część statystyki finansów samorządowych, możliwem byłoby więc jej prowadzenie w Głównym Urzędzie Statystycznym z uwzględnieniem wymagań Ministerstwa Robót Publicznych.

4) Co do danych statystycznych, ujętych w punktach 3, 4 i 5 działu drogowego pisma Ministerstwa Robót Publicznych z dnia 25 marca 1926 r. Nr. 147/Pr., nie mogę wypowiedzieć swego zdania, albowiem okólniki i wykazy, o których mowa, nie zostały do pisma dołączone.

5) Prowadzona w Ministerstwie, jak podaje wyżej wspomniane pismo, „niezupełnie ścisła statystyka ruchu towarowego przeważnie obrotu drzewem w tratwach dla celów własnej administracji“ nasuwa dość poważne wątpliwości. Ministerstwo Robót Publicznych nie podaje bliższych szczegółów co do organizacji zbierania danych i sposobu ich opracowywania, przypuszczać jednak należy, że związana z tem praca jest dość duża i obciąża niepotrzebnie osoby prywatne, a wszelka nie dość systematyczna statystyka jest nieprodukcyjną zatratą sił. Prowadzenie takiej połowicznej statystyki transportu towarowego na drogach wodnych jest tembardziej dziwne, że obecnie Ministerstwo Robót Publicznych i Główny Urząd Statystyczny, jak wspomina o tem powołane pismo, opracowują projekt statystyki obrotu towarowego na drogach wodnych.

6) Co do prac biura hydrograficznego, oddziału pomiarów i studjów, oddziału pomiaru sił wodnych mogę jedynie nadmienić, że otrzymywane przez powyższe urzędy materjały winny być udzielane i Głównemu Urzędowi Statystycznemu, celem ich wykorzystania w statystyce ogólnej.

7) Według posiadanych informacyj wydział elektryczny poza statystyką zakładów elektrycznych, prowadzoną zupełnie racjonalnie w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym, zbiera i zestawia różne dane związane z elektryfikacją kraju, a nawet publikuje je w swojem wydawnictwie; dane o przedsiębiorstwach przemysłowych, torfowiskach (zbiera je również wydział meljoracji rolnych Ministerstwa Rolnictwa), pokładach węgla, energji wodnej i t. p. Dane te są przy tem niezawsze zgodne z rzeczywistością, np. co do ilości zakładów przemysłowych w Polsce. Wobec tego, że powyższe wiadomości mają ogólniejsze znaczenie i po części są, a po części mogą być zbierane przez Główny Urząd Statystyczny z mniejszą zatratą sił i lepszym wynikiem, jestem zdania, że wydział elektryczny powinien ograniczyć się do prowadzenia jedynie statystyki zakładów elektrycznych.

8) Dane statystyczne, tyczące się odbudowy, których zbieranie poruczyło Ministerstwo Robót Publicznych okólnikiem z dnia 10. IX 1924 r. L. 4279/Od. i okólnikiem z dnia 9. I 1926 r. L. 64/Od. władzom administracyjnym drugiej, względnie pierwszej instancji są, mojem zdaniem, zupełnie niemożliwe do zebrania, albowiem władze administracyjne nie posiadają dostatecznych wiadomości o budynkach, wybudowanych względnie odbudowanych w poszczególnych miejscowościach powiatu i należących do osób prywatnych. Wszelkie zaś próby zebrania tych danych przez gminy wiejskie, a po części i miejskie pociągną za sobą jedynie znaczne koszta i nie dadzą pozytywnych wyników, dlatego też trzeba byłoby jedynie ograniczyć się do

danych o odbudowie szkół, kościołów i budynków użyteczności publicznej. Te jednak dane mogą być zebrane w sposób daleko prostszy niż to zamierza Ministerstwo Robót Publicznych.

Z powyższych względów uważam, że zarządzone przez Ministerstwo Robót Publicznych zbieranie powyższych materjałów jest niecelowe i przekracza kompetencje Ministerstwa, gdyż dla zebrania odnośnych materjałów koniecznem jest współdziałanie gmin, a nawet osób prywatnych, wobec czego jestem zdania, iż należałoby zbierania powyższych materjałów zaniechać".

Stan obecny nie wiele się różni od stanu stwierdzonego w powyższem pismie. Do dziś znaczna część uwag podanych wyżej nie straciła na znaczeniu, bardzo częste są nadal głosy ze sfer samorządowych i prywatnych, szczególnie przemysłowo-handlowych o zbytniem obarczaniu instytucyj i osób prywatnych różnego rodzaju ankietami, niedostatecznie opracowanemi i często całkowicie lub częściowo powtarzającemi te same zapytania.

§ 15. Instytut Badania Konjunktur Gospodarczych

W 1926 roku w Głównym Urzędzie Statystycznym powstał zaczątek Instytutu Badania Konjunktur, pierwszy wynik prac którego został ogłoszony w specjalnem wydawnictwie Głównego Urzędu Statystycznego *Konjunktura Gospodarcza w Polsce 1924—1927*.

Dla rozszerzenia zakresu tych prac, nadania im należytej podstawy prawnej, Główny Urząd Statystyczny wniósł na Radę Ministrów projekt rozporządzenia w sprawie utworzenia Instytutu Badania Konjunktur, przyczem uzasadniono konieczność tego rozporządzenia w sposób następujący:

„Powstawanie w różnych krajach „instytutów badania konjunktury gospodarczej" jest dziełem lat ostatnich. Pierwszy instytut tego rodzaju utworzono w roku 1919 przy uniwersytecie Harwarda t. zw. „Harvard Economic Service". Idea amerykańska przyjęła się bardzo szybko, odpowiadała ona bowiem istotnej i poważnej potrzebie. Wielkie wstrząśnienia wojenne i powojenne, kryzys ekonomiczny ujawniły konieczność zracjonalizowania polityki podstawowych instytucyj gospodarczych (banki, skarb), wywierających zasadniczy wpływ na ukształtowanie się stosunków ekonomicznych. Masowe, niewidziane dotąd bezrobocie i ciężki kryzys produkcji postawiły na porządku dziennym zagadnienie możliwości celowego wpływania na przebieg konjunktury ekonomicznej, celem zapewnienia możliwie równomiernego rozwoju produkcji i osiągnięcia maximum pomyślności gospodarczej. Powstała konieczność takiego udoskonalenia analizy przebiegu gospodarczego, aby można było z największą ścisłością określić charakter fazy przeżywanej aktualnie przez gospodarstwo społeczne na rynku narodowym i światowym, oraz postawić pewne hipotezy co do dalszego tej fazy rozwoju.

Analogicznie do racjonalizacji produkcji technicznej, postawiono zagadnienie racjonalizacji polityki ekonomicznej. Polityka kredytowa banków emisyjnych i prywatnych, polityka skarbowa, polityka każdego prywatnego przedsiębiorcy — powinna opierać się na szczegółowej analizie istniejącej sytuacji gospodarczej, analizie pozwalającej przewidywać najbliższy tej sytuacji rozwój, aby uchronić się od wszelkich niespodzianek, a nawet niespodziankom tym zapobiegać. Analiza tego rodzaju jest całkowicie możliwa, ponieważ współczesne metody naukowe pozwalają nietylko na ścisłe postawienie djagnozy położenia gospodarczego, lecz nawet w pewnych granicach czynią możliwą prognozę.

Instytuty badania konjunktury gospodarczej istnieją dziś niemal powszechnie: w Ameryce (kilka), w Anglji (London and Cambridge Economic Service), we Francji (przy Instytucie Statystycznym Uniwersytetu w Paryżu), w Niemczech (Institut zur Konjunkturforschung związany z Reichsstatistisches Amt), w Rosji (Konjunkturnyj Institut przy Ministerstwie Skarbu), we Włoszech (przy Instytucie Statystycznym Uniwersytetu w Padwie) i w Szwecji.

Proponowany przez Główny Urząd Statystyczny Instytut Badania Konjunktury Gospodarczej byłby instytucją, wypełniającą zadania, o których mowa wyżej. Utworzenie Instytutu przy Głównym Urzędzie Statystycznym wydaje się najbardziej celowe ze względu na konieczną współpracę z instytucją, która prowadzi lwią część dochodzeń statystycznych podstawowo ważnych dla wszelkiej analizy ekonomicznej. Z drugiej strony, Instytut Badania Konjunktur Gospodarczych powinien być całkowicie niezależny naukowo, aby nie podlegał wpływom z czyjejkolwiek strony i mógł wypowiadać niezależne opinje. Aby mu jednak zapewnić odpowiednie współdziałanie z najważniejszemi instytucjami, kierującemi naszą polityką kredytową i skarbową, przewiduje się w „Radzie Instytutu" przedstawicielstwo ministerstw gospodarczych, Ban-

ku Polskiego, Banku Gospodarstwa Krajowego i Banku Rolnego. Odpowiedni wpływ zagwarantowano sferom gospodarczym, przedstawicielstwu związków zawodowych robotniczych oraz wyższym uczelniom.

Projekt przedstawiony Radzie Ministrów został uzgodniony na szeregu konferencyj, w których brały udział zainteresowane ministerstwa, a mianowicie: Prezydjum Rady Ministrów, Ministerstwo Skarbu, Min. Przemysłu i Handlu, Min. Rolnictwa i Dóbr Państwowych i Min. Pracy. Tak samo został projekt niniejszy przyjęty w całej pełni przez Bank Gospodarstwa Krajowego i Bank Polski.

Rada Ministrów na posiedzeniu w dniu 23 lutego 1927 r. uchwaliła sprawę odroczyć, celem uprzedniego jej uzgodnienia z ministerstwami Przemysłu i Handlu, Spraw Wewnętrznych, Skarbu, Rolnictwa i Dóbr Państwowych oraz Komunikacji. Zasadniczą rozbieżność zdań wywołał wniosek Ministerstwa Przemysłu i Handlu, dążący do połączenia Instytutu Badania Konjunktur z Biurem Badania Cen i Kosztów Produkcji. Po szeregu konferencyj sprawa powtórnie znalazła się na Radzie Ministrów w dniu 3 lutego 1928 r., przyczem sprawa została zdecydowana w myśl stanowiska zajętego przez Pana Ministra Przemysłu i Handlu. Art. 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 lutego 1928 r. o ustanowieniu Instytutu Badania Konjunktur Gospodarczych i Cen postanawia: „Przy Ministerstwie Przemyslu i Handlu ustanawia się Instytut Badania Konjunktur Gospodarczych i Cen, którego zadaniem jest badanie życia gospodarczego ze stanowiska rozwoju konjunkturalnego oraz badanie cen i kosztów własnych w przemyśle i handlu a także kosztów usług gospodarczych".

§ 16. Statystyka samorządowa

Zrozumienie konieczności zorganizowania statystyki samorządowej stawało się coraz szersze, szereg powiatowych związków komunalnych zwrócił się do Głównego Urzędu Statystycznego z prośbą o udzielenie wskazówek i pomocy przy organizowaniu referatów statystycznych w powiatach samorządowych.

Dla ułatwienia formalnej strony prac referatów statystycznych przy powiatach samorządowych Główny Urząd Statystyczny spowodował zmianę rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 października 1922 r. w przedmiocie nałożenia obowiązku na władze i organa państwowe dostarczania miejskim biurom statystycznym posiadanych materjałów dla celów statystycznych, o czem mówiliśmy już wyżej. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 listopada 1923 r.[1] zmieniło § 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 października 1922 r. w sposób następujący: „Rozciąganie w miarę potrzeb niniejszego rozporządzenia na biura statystyczne miejskie przy magistratach innych miast jak również na biura statystyczne samorządu powiatowego i wojewódzkiego porucza się Ministrowi Spraw Wewnętrznych".

Dla opracowania jednolitego planu całokształtu prac statystycznych w powiatowych związkach komunalnych została utworzona w Głównym Urzędzie Statystycznym pod przewodnictwem Dr. J. Piekałkiewicza specjalna komisja, wyniki pracy której, *Projekt organizacji prac statystycznych w powiatowych związkach komunalnych*, zostały ogłoszone w Kwartalniku Statystycznym i osobnej odbitce[2], w celu udostępnienia tej pracy możliwie szerokiemu ogółowi.

Celem możliwie dokładnego scharakteryzowania działalności miast Główny Urząd Statystyczny rozesłał w marcu 1925 r. specjalną ankietę do wszystkich miast liczących ponad 20 tys. mieszkańców. Wyniki ankiety, poparte analizą publikacyj naszych miast i kilku miast zagranicznych, zostały ogłoszone w pracy Dr. J. Piekałkiewicza *Statystyka miejska w Polsce*[3].

Wobec tego, że prace nad wydaniem Rocznika Statystyki miast polskich prowadzone przez biura statystyczne poszczególnych miast, o czem wspominaliśmy poprzednio, nie zostały ukończone, co należy tłumaczyć głównie brakiem personelu i nawałem prac w miejskich biurach statystycznych, Główny Urząd Statystyczny podjął się bezpośrednio opracować tablice i wydać Rocznik Statystyki Miast Polski, któryby już następnie ułatwił miejskim biurom statystycznym wydawanie dalszych roczników. W myśl tych założeń Główny Urząd Statystyczny wydał w 1928 r. *Rocznik Statystyki Miast Rzeczypospolitej Polskiej*. Ostatnio zjazd statystyków miejskich podjął się opracowania następnego Rocznika przy pewnym współudziale Głównego Urzędu Statystycznego.

Naogół można powiedzieć, że statystyka samorządowa w Polsce stopniowo się roz-

1 Monitor Polski r. 1923, Nr. 280, poz. 298.
2 Kwartalnik Statystyczny r. 1925, tom II zesz 4.
3 Kwartalnik Statystyczny r. 1927, tom IV zesz. 1.

wija. W celu przyśpieszenia i ułatwienia jej rozwoju powinna być wydana ustawa, której projekt obecnie jest już opracowywany w Głównym Urzędzie Statystycznym.

Rozdział II. Organizacja wewnętrzna Głównego Urzędu Statystycznego

§ 17. Podział na wydziały i zakres ich prac

W myśl reskryptu Rady Regencyjnej z dnia 13 lipca 1918 r. Główny Urząd Statystyczny składa się z Dyrektora, kierującego całą działalnością biura, kierowników wydziałów i t. p. Przyjęty był więc podział Urzędu Statystycznego na wydziały bezpośrednio i statut Urzędu nie przewidywał podziału na sekcje, jak wówczas nazywano departamenty. Podział na wydziały w związku z rozszerzającym się stale zakresem prac Głównego Urzędu Statystycznego był w pierwszych latach dość płynny, przyczem cały szereg prac był często poza wydziałami poruczany poszczególnym osobom, które w tych sprawach podlegały bezpośrednio Dyrektorowi Głównego Urzędu Statystycznego.

Na początku 1919 r. dzieli się Urząd na 4 wydziały, przyczem należy zaznaczyć, iż sprawy gospodarcze i kancelaryjne Urzędu, redakcja wydawnictw i bibljoteka nie były przydzielone do żadnego wydziału, ale podlegały bezpośrednio Dyrektorowi. Do wydziału I, pozostającego pod kierownictwem prof. Krzywickiego, należały wszystkie działy statystyki nieprzydzielone innym wydziałom. Do wydziału II, pozostającego pod kierownictwem początkowo prof. Rutkowskiego a następnie prof. D-ra Bornsteina, należały: statystyka rolnicza i statystyka ruchu naturalnego ludności. Wydział III obejmował statystykę przemysłu, handlu i środków komunikacyjnych i pozostawał pod kierownictwem prof. Sujkowskiego. Kierownikiem wydziału IV, obejmującego statystykę finansową, kredytową i samorządową, był prof. Dr. Marcin Nadobnik.

W połowie lipca 1919 r. został przeniesiony do Głównego Urzędu Statystycznego wydział statystyczny Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i odtąd stanowi V wydział Urzędu.

W dniu 1 stycznia 1920 r. zgodnie z porozumieniem z Ministerstwem Pracy i Opieki Społecznej został utworzony w Głównym Urzędzie Statystycznym wydział, który miał za zadanie opracowanie statystyki społecznej.

W dniu 1 grudnia 1920 r. w myśl porozumienia z Ministerstwem Aprowizacji Główny Urząd Statystyczny przejął statystykę aprowizacji, która została dołączona do wydziału statystyki rolnej.

Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 18 marca 1921 r. w przedmiocie statutów organizacyjnych ministerstw i urzędów centralnych[1] został formalnie ustalony statut Głównego Urzędu Statystycznego zgodnie z rzeczywistym stanem rzeczy w tym okresie, który podajemy poniżej:

§ 1.

„Główny Urząd Statystyczny dzieli się na dziewięć wydziałów: 1) Prezydjalny, 2) Wydawnictw i Pomocy Naukowych, 3) Spisu Jednodniowego, 4) Statystyki Ruchu Naturalnego Ludności, 5) Statystyki Szkolnej, 6) Statystyki Rolniczej i Aprowizacyjnej, 7) Statystyki Pracy, 8) Statystyki Handlu Zagranicznego i 9) Statystyki Finansów i Samorządu.

§ 2.

Wydział Prezydjalny załatwia sprawy osobowe, budżetowe, kasowe i gospodarcze oraz prowadzi dochodzenie statystyczne, dla którego nie utworzono odrębnego wydziału; wydział ten obejmuje nadto kancelarję Urzędu i referat stosunków z Międzynarodowym Instytutem Statystycznym.

§ 3.

Wydział Wydawnictw i Pomocy Naukowych zajmuje się ogłaszaniem prac statystycznych i bibljoteką Urzędu.

§ 4.

Wydział Spisu Jednodniowego przygotowuje spis jednodniowy ludności, domów, lokali, zwierząt gospodarskich i przedsiębiorstw rolniczych, oraz obejmuje do czasu utworzenia wydziału statystyki przemysłowej referat statystyki przemysłowej.

§ 5.

Wydział Statystyki Ruchu Naturalnego Ludności prowadzi statystykę urodzeń, ślubów i zgonów, samobójstw, ruchu emigracyjnego i wędrownego, oraz statystykę sanitarną.

§ 6.

Wydział Statystyki Szkolnej prowadzi statystykę szkół powszechnych, średnich, wyższych i oświaty pozaszkolnej.

[1] Monitor Polski r. 1921 № 74, poz. 115.

§ 7.

Wydział Statystyki Rolniczej i Aprowizacyjnej prowadzi statystykę miesięcznego stanu zasiewów, przestrzeni uprawnej i plonów.

§ 8.

Wydział Statystyki Pracy prowadzi statystykę strajków i lokautów, umów zbiorowych, płac i zarobków, cen hurtowych i detalicznych, pośrednictwa pracy i konjunktur na rynku pracy.

§ 9.

Wydział Statystyki Handlu Zagranicznego prowadzi statystykę wywozu i przywozu towarów w handlu zagranicznym.

§ 10.

Wydział Statystyki Finansów i Samorządu prowadzi statystykę skarbową, finansów komunalnych, kredytową, spółdzielczą i pożarów".

W roku 1923 zorganizowano Wydział Statystyki Przemysłowej, która w myśl statutu Urzędu do czasu utworzenia wydziału statystyki przemysłowej stanowiła referat w Wydziale Spisu Jednodniowego.

Zarządzeniem z dnia 31 października 1923 r. została przeprowadzona dość zasadnicza reorganizacja. Z Wydziału Statystyki Pracy referat statystyki cen hurtowych i detalicznych został przekazany do Wydziału Statystyki Rolnej, a pozostała część wydziału została przekazana do Wydziału Statystyki Przemysłowej, który od tego czasu stał się Wydziałem Statystyki Pracy i Przemysłu.

Kompetencje poszczególnych wydziałów na początku 1924 roku dość ściśle określa załącznik do regulaminu kancelarji głównej Urzędu, który podajemy poniżej:

Rozkład czynności Głównego Urzędu Statystycznego

I. Wydział Prezydjalny

A.

1. Budżet,
2. Korespondencja w sprawie rachunkowości,
3. Korespondencja z Najwyższą Izbą Kontroli Państwa,
4. Korespondencja z Kasą Chorych,
5. Zaliczki z Ministerstwa Skarbu,
6. Korespondencja w sprawach gospodarczych Urzędu (obstalunki, oferty, sprawy lokalu, komornego i t. p.),
7. Korespondencja dotycząca Głównej Rady Statystycznej,
8. Korespondencja w sprawie administracji wydawnictw.

B.

9. Sprawy personalne,
10. Zarządzenia wewnętrzne,
11. Okólniki,
12. Pisma tajne oraz inne specjalnie przekazane,
13. Korespondencja z Międzynarodowym Instytutem Statystycznym.

II. Wydział Wydawnictw i Pomocy Naukowych

1. Informacje udzielane osobom i instytucjom w kraju i zagranicą,
2. Redakcja Kwartalnika,
3. Korespondencja w sprawach dotyczących danych statystycznych dla Ligi Narodów,
4. Korespondencja w sprawach dotyczących danych statystycznych dla „Institut International du Commerce" w Brukseli,
5. Korespondencja w sprawach dotyczących danych statystycznych dla „Institut International de Statistique" w Hadze,
6. Wymiana wydawnictw w kraju i zagranicą (z instytucjami międzynarodowemi, państwowemi, komunalnemi i prywatnemi),
7. Korespondencja dotycząca kupna książek i czasopism (dla bibljoteki),
8. Korespondencja dotycząca bezpłatnych wydawnictw,
9. Korespondencja różna dotycząca bibljoteki i archiwum,
10. Wypożyczanie wydawnictw biljoteki Urzędu.

III. Wydział Spisu Ludności

1. Administracja lokalu,
2. Korespondencja w sprawach komisarzy spisowych ze starostwami (w sprawie odznak honorowych),
3. Kasa Chorych (wyłącznie w sprawach urzędników III wydziału),
4. Korespondencja w sprawie maszyn elektrycznych (dziurkarki, segregatory),
5. Korespondencja w sprawie przesyłania materjału spisowego,
6. Korespondencja w sprawie przeprowadzenia spisu,
7. Korespondencja w sprawie tymczasowych wyników spisu,
8. Korespondencja w sprawie spisu wojskowego,

9. Korespondencja w sprawie wykazów miejscowości (ze starostwami, Min. Poczt i Telegr. i Kolei Żelaznych),
10. Korespondencja w sprawie opracowania Skorowidza Miejscowości,
11. Korespondencja w sprawie spisu ludności na Górnym Śląsku i Ziemi Wileńskiej.

IV. Wydział Ruchu Naturalnego Ludności

1. Korespondencja z urzędnikami stanu cywilnego,
2. Korespondencja z władzami państwowemi i komunalnemi,
3. Korespondencja z władzami duchownemi,
4. Korespondencja dotycząca statystyki rozwodów,
5. Korespondencja dotycząca emigracji i immigracji.

V. Wydział Statystyki Szkolnej

1. Korespondencja ogólna w sprawie statystyki szkolnej,
2. Szkolnictwo powszechne,
3. Seminarja nauczycielskie,
4. Szkolnictwo średnie,
5. „ zawodowe,
6. „ wyższe,
7. Oświata pozaszkolna,
8. Szkolnictwo polskie zagranicą.

VI. Wydział Statystyki Rolnej i Cen

1. Korespondencja ogólna w sprawach produkcji rolnej,
2. Korespondencja w sprawie statystyki upraw (z województwami),
3. Ankiety specjalne (nawozy sztuczne, produkcja cukru, ogrodnictwo, produkcja krochmalu i syropu),
4. Wykazy korespondentów,
5. Korespondencja z Międzynarodowym Instytutem w Rzymie,
6. Ogólne sprawy statystyki cen i kosztów utrzymania,
7. Statystyka cen detalicznych,
8. Statystyka cen hurtowych,
9. Komisja dla badania wzrostu kosztów utrzymania: w Krakowie, Warszawie, Częstochowie, Poznaniu, Lublinie, Łodzi, Sosnowcu, Kielcach, Radomiu, Wilnie,
10. Zaświadczenia dotyczące cen.

VII. Wydział Statystyki Pracy i Przemysłu

1. Korespondencja w sprawie ogólnych danych, dotyczących przemysłu i pracy (zatrudnienie, płace, strajki, umowy i t. p. oraz produkcja przemysłowa),
2. Korespondencja w sprawie zatrudnienia w przemyśle,
3. Korespondencja w sprawie płac (kwestjonarjusze, odpisy cenników, umów, okólniki związków i t. p.),
4. Korespondencja w sprawie statystyki strajków i lokautów (z Min. Pracy i Opieki Społ., z inspektorami pracy i starostwami),
5. Korespondencja w sprawie pośrednictwa pracy i bezrobocia (koresp. z Min. Pracy i Opieki Społ., z Państwowemi Urzędami Pośrednictwa Pracy; sprawozdania wojewódzkich Urzędów Pośr. Pracy, z rynku pracy oraz związków zawodowych),
6. Umowy zbiorowe,
7. Korespondencja ze związkami zawodowemi,
8. Materjały statystyki górniczo-hutniczej,
9. Sprawozdania o produkcji przemysłowej,
10. Sprawozdania izb handlowych o konjunkturze przemysłowej i rynku pracy,
11. Sprawozdania konsularne i inne pisma, dotyczące przemysłu i pracy,
12. Sprawozdania statystyki prywatnego ruchu budowlanego.

VIII. Wydział Statystyki Handlu Zagranicznego

1. Korespondencja w sprawie materjałów statystycznych,
2. Korespondencja w sprawie zamówień,
3. „ „ zwrotu znaczków, kwitarjuszów i formularzów,
4. Korespondencja w sprawie cenników,
5. „ „ sprawozdań konsularnych,
6. Sprawozdania z inspekcji urzędów celnych,
7. Korespondencja w sprawie organizacji opracowania oraz publikacji,
8. Korespondencja w sprawie opłat statystycznych,
9. Korespondencja w sprawie druków płatnych,
10. Korespondencja w sprawie nieścisłego wypełniania deklaracyj celnych.

IX. Wydział Statystyki Finansów i Samorządu

1. Korespondencja dotycząca statystyki skarbowej,
2. Korespondencja dotycząca statystyki finansów komunalnych,
3. Korespondencja dotycząca pożyczek komunalnych,
4. Korespondencja z P. K. K. P. i P. K. O.,
5. „ dotycząca giełd, banków, kredytu hipotecznego i spółdzielni,
6. Statystyka pożarów,
7. „ spółek akcyjnych, rejestrów handlowych,

8. Statystyka kolejowa,
9. „ urzędników,
10. Korespondencja dotycząca statystyki miejskiej,
11. Korespondencja dotycząca statystyki sanitarnej [1]
12. Korespondencja dotycząca statystyki sądowej [1].

Zarządzeniem z dnia 1 lutego 1924 r. referat statystyki zdrowotności, który podlegał bezpośrednio Dyrektorowi, został przydzielony do Wydziału Ruchu Naturalnego Ludności.

Zarządzeniem z dnia 14 grudnia 1925 r. ze względu na przekazanie statystyki kryminalnej z kompetencji Ministerstwa Sprawiedliwości do kompetencji Głównego Urzędu Statystycznego został utworzony w Wydziale Prezydjalnym osobny Oddział Statystyki Kryminalnej. Do kompetencji tego oddziału przydzielono: 1) statystykę kryminalną, 2) wszystkie inne dziedziny statystyki sądowej, t. j. gałęzie statystyki, dla których materjału dostarczają sądy z wyjątkiem tych działów, które należą do Wydziału Statystyki Finansów i Samorządu, 3) statystykę pożarów, która została przeniesiona do Oddziału Statystyki Kryminalnej z Wydziału Finansów i Samorządu, 4) statystykę wyborów politycznych i komunalnych, 5) statystykę gruntów wspólnych; ten ostatni dział statystyki przeszedł do Oddziału Statystyki Kryminalnej wobec tego, że urzędnik mianowany kierownikiem Oddziału Statystyki Kryminalnej uprzednio zajmował się statystyką gruntów wspólnych.

Zarządzeniem z dnia 19 stycznia 1927 r. referat statystyki poczt, telegrafów i telefonów, który podlegał poprzednio bezpośrednio Dyrektorowi Głównego Urzędu Statystycznego, został przydzielony do Wydziału Statystyki Finansów i Samorządu.

Zarządzeniem z tegoż dnia statystykę samochodów, stanowiącą część statystyki transportowej, przydzielono do Wydziału Statystyki Finansów i Samorządów, w którym ześrodkowano w ten sposób całą statystykę transportową.

W 1927 r., jak już zresztą wspominaliśmy, zostało utworzone w Głównym Urzędzie Statystycznym na razie na prawach wydziału Biuro Badania Konjunktur, które następnie jednak przeszło do Ministerstwa Przemysłu i Handlu.

Biorąc pod uwagę, że statystyka komunikacyjna ma więcej wspólnego ze statystyką handlu zagranicznego niż ze statystyką finansową i kredytową, oraz ze względu na zbytnie obciążenie Wydziału Statystyki Finansów i Samorządu, zarządzeniem z dnia 28 listopada 1927 r. statystyka komunikacyjna, a mianowicie: 1) statystyka drogowa, 2) statystyka kolejowa bez statystyki wydatków i dochodów kolei państwowych, 3) statystyka żeglugi śródlądowej wraz ze statystyką przewozów drogami wodnemi i śródziemnemi, 4) statystyka żeglugi morskiej, 5) statystyka portowa, 6) statystyka lotnictwa, 7) statystyka samochodów, 8) statystyka rowerów i motocykli, 9) statystyka poczt, telegrafów i telefonów, 10) statystyka radjowa zostały przekazane do Wydziału Handlu Zagranicznego.

Zarządzeniem z dnia 28 listopada 1927 r. statystyka wyborcza została wydzielona z Oddziału Statystyki Kryminalnej i został utworzony w Oddziale Prezydjalnym osobny referat statystyki wyborczej. Do referatu tego należała: 1) statystyka wyborów do Sejmu i Senatu, tudzież do Sejmu Śląskiego, 2) statystyka wyborów do sejmików powiatowych i do rad miejskich gminnych, sejmiku wojewódzkiego i t. d., 3) statystyka wyborów do kas chorych i innych organów samorządu zawodowego, 4) statystyka składu osobowego Sejmu, Senatu, Sejmu Śląskiego, sejmików powiatowych, rad miejskich, gminnych.

Zarządzeniem z dnia 4.VI 1928 r. statystyka protestów wekslowych została przydzielona do Oddziału Statystyki Kryminalnej.

Prowadzenie badań statystycznych, a specjalnie opracowania i publikacje wyników są związane z czynnościami, które mogą być oddzielone od prac poszczególnych wydziałów w celu ich ześrodkowania w specjalnych biurach. Częściowo prace te były wykonywane dla wszystkich wydziałów w Wydziale Prezydjalnym, względnie w Wydziale Wydawnictw i Pomocy Naukowych, w którym w szczególności ześrodkowały się prace związane z wydawaniem publikacyj Głównego Urzędu Statystycznego. Prace te są jednak dość różnego charakteru i dla sprawniejszego wykonania pożądanem było stworzenie specjalnej organizacji. Kwestja redakcji wydawnictw została zreformowana zarządzeniem z dn. 17 grudnia 1926 r. W myśl tego zarządzenia redaktorem *Statystyki Polski* jest Dyrektor, oraz osoby przez niego każdora-

1 Referaty te nie podlegały naczelnikowi wydziału, lecz bezpośrednio Dyrektorowi Urzędu.

zowo wyznaczone. Redaktorem *Handlu Zagranicznego Polski* i *Rocznika Handlu Zagranicznego* jest naczelnik Wydziału Statystyki Handlu Zagranicznego. Redakcja pozostałych wydawnictw, t. j. *Rocznika Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej, Wiadomości Statystycznych, Kwartalnika Statystycznego* i *Statystyki Pracy* należy do Komitetu Redakcyjnego, składającego się z trzech członków, wyznaczonych przez Dyrektora z pośród naczelników wydziałów lub innych urzędników Głównego Urzędu Statystycznego. Do współpracy redakcyjnej w związku ze *Statystyką Pracy* wchodzi naczelnik Wydziału Statystyki Pracy i Przemysłu, gdyby tenże nie był członkiem Komitetu. Jeden z członków Komitetu Redakcyjnego wyznaczony przez Dyrektora przewodniczy na zebraniach Komitetu, reprezentuje Komitet w stosunkach z wydziałami Głównego Urzędu Statystycznego i w miarę potrzeby nazewnątrz oraz jest odpowiedzialnym za całokształt prac Komitetu.

Zarządzeniem z dnia 27 grudnia 1928 r. celem utrzymania jednolitego kierunku wydawnictw perjodycznych Urzędu, wydawnictwo *Handlu Zagranicznego (miesięcznik) i Rocznika Handlu Zagranicznego,* zostało podporządkowane Komitetowi Redakcyjnemu z tem, że naczelnik Wydziału Statystyki Handlu Zagranicznego, nie będący członkiem Komitetu Redakcyjnego wchodzi do współpracy redakcyjnej przy wydawnictwach, dotyczących statystyki handlu zagranicznego. Nie będziemy bliżej omawiali tej kwestji, gdyż szczegółowe omówienie prac Komitetu Redakcyjnego będzie podane osobno.

Techniczna strona druku wydawnictw Urzędu została unormowana zarządzeniem z dnia 5 stycznia 1926 r., w którem w celu ścisłego ujednostajnienia technicznych prac drukarskich Głównego Urzędu Statystycznego, oraz dla scentralizowania prac wchodzących w zakres drukarstwa z dniem 16 stycznia 1926 r. został utworzony w Wydziale Prezydjalnym Oddział Drukarski. Do wydania tego zarządzenia druk wydawnictw należał częściowo do Wydziału Administracji i Wydawnictw, częściowo do innych wydziałów, które opracowywały dane do poszczególnych wydawnictw Urzędu. Szczegółowe omówienie prac Oddziału Drukarskiego będzie podane osobno.

Jednocześnie w celu zapewnienia szybkiego, wiernego i jednolitego pod względem terminologji tłumaczenia na języki obce tekstu wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego zostały scentralizowane wszystkie tłumaczenia w Biurze Tłumaczeń w Wydziale Prezydjalnym, które pozatem pomaga wydziałom w tłumaczeniu korespondencji zagranicznej Urzędu. Bliższe omówienie prac Biura Tłumaczeń zostanie podane osobno.

Nowy regulamin Administracji Wydawnictw Urzędu zatwierdzony przez Pana Ministra Spraw Wewnętrznych został wprowadzony zarządzeniem z dnia 21 stycznia 1927 r. W myśl tego regulaminu Administracja Wydawnictw wchodzi w skład referatu rachunkowego i podlega naczelnikowi Wydziału Prezydjalnego. Bliższe omówienie działalności Administracji Wydawnictw i tego zarządzenia będzie podane osobno.

Opracowanie maszynowe wyników badań statystycznych może być oddzielone od prac fachowych wydziałów. Korzystnem jest ich scentralizowanie w celu należytego wykorzystania maszyn i personelu zajętych ich obsługą. Zarządzeniem z dnia 25 lipca 1925 r. w celu złączenia w jednym dziale wszystkich prac Urzędu, wykonywanych za pomocą maszyn systemu Powers'a, został utworzony Oddział Maszyn wchodzący pod względem organizacyjnym do Wydziału Prezydjalnego, przyczem został wydany specjalny regulamin tego oddziału. Bliższe omówienie tego oddziału zostało podane osobno.

Zarządzeniem z dnia 30 listopada 1925 r. został utworzony referat kartograficzny przy Wydziale Wydawnictw i Pomocy Naukowych dla opracowania map i wszelkich robót kreślarskich Głównego Urzędu Statystycznego.

Celem należytego przechowania materjałów statystycznych został utworzony magazyn Głównego Urzędu Statystycznego podlegający intendentowi Urzędu, a więc wchodzący do Wydziału Prezydjalnego.

Zarządzenie z dnia 29 marca 1926 r. ustala szczegółowe przepisy w tej kwestji które podajemy poniżej.

1. „Wszelkie materjały statystyczne, przechowywanie których w lokalach biurowych i na korytarzach nie jest koniecznem, winny być zdawane na przechowanie do magazynu lub archiwum.

Bezwzględnie zabrania się przechowywania materjałów statystycznych na strychach, w piwnicach i t. p. miejscach do tego nie przeznaczonych.

2. W magazynie mogą być przechowywane, na żądanie naczelnika Wydziału Wydawnictw, także materjały przekazane do archiwum.

3. Materjały przekazywane z wydziałów do magazynu lub do archiwum winny być uporządkowane i zaopatrzone przez przekazujący wydział w dokładny spis rzeczy i niezbędne wyjaśnienia.

4. Przekazywanie materjałów z wydziałów do magazynu lub archiwum winno być dokonywane po orzeczeniu Komisji, składającej się: z naczelnika Wydziału Prezydjalnego jako przewodniczącego, naczelnika Wydziału Wydawnictw, naczelnika wydziału przekazującego materjały oraz intendenta.

Komisja ta władna jest orzec, czy materjał należy sprzedać bez oddania do magazynu, czy też wcielić do archiwum, względnie oddać do magazynu na czas ściśle określony.

Po upływie tego terminu Komisja orzeka, czy materjał należy sprzedać, czy oddać do archiwum.

Uchwały Komisji, orzekające sprzedanie materjałów, o ile nie zapadły jednomyślnie, wymagają zatwierdzenia Dyrektora.

5. Komisja utworzona w myśl § 5 przeprowadza do dnia 1 maja r. b. jednorazową lustrację wszystkich materjałów statystycznych, znajdujących się w wydziałach i poza niemi i zakwalifikuje je albo do oddania do magazynu lub archiwum dla przechowania albo na sprzedaż.

Niejednomyślne uchwały Komisji zarządzające sprzedaż wymagają zatwierdzenia Dyrektora.

6. Magazynier składa do Wydziału Prezydjalnego kwartalne sprawozdanie: 1.I, 1.IV, 1.VI i 1.X o stanie magazynu i ruchu materjałów w nim".

W myśl zarządzenia z dnia 6 kwietnia 1926 r. został utworzony referat informacyjny w celu udzielania informacji na zapytania listowne lub ustne. W myśl tego zarządzenia naczelnicy wydziałów winni okazywać temu referatowi swą pomoc przy udzielaniu informacji, a gdyby zaś udzielenie takiej informacji przekraczało siły kierownika referatu, winni na żądanie sami odpowiedzieć na pytania, względnie przejrzeć projekt odpowiedzi napisany przez kierownika referatu.

Zarządzeniem wewnętrznem z dnia 25 stycznia 1927 r. dotychczasowe biuro informacyjne funkcjonujące jako referat w Wydziale Prezydjalnym zostało przekształcone na Biuro Informacyjno-Prasowe. W myśl tego zarządzenia wszelkie informacje przeznaczone dla prasy w formie komunikatów prasowych Urzędu mogą być udzielane wyłącznie przez Biuro Informacyjno-Prasowe, wówczas gdy dotychczas informacje prasowe nie były tak ścisle scentralizowane. Bliższe omówienie prac Biura Informacyjno-Prasowego będzie podane osobno.

W 1928 r. organizacja Urzędu została w znacznej mierze już skrystalizowana, jednakże w Wydziale Pracy i Przemysłu, który powstał z połączenia statystyki pracy i statystyki przemysłu w jednym wydziale, odczuwało się zbytnie przeciążenie działami statystyki, które nie były pomiędzy sobą w zupełnie ścisłym związku. Z drugiej strony Oddział Statystyki Kryminalnej po rozszerzeniu jego kompetencji miał dostateczny zakres dla stworzenia z niego samodzielnego wydziału, odwrotnie zaś Wydział Statystyki Wydawnictw i Pomocy Naukowych wskutek utworzenia specjalnych biur, o których mówiliśmy wyżej, miał zakres prac zbyt szczupły, tak że nawet kierownictwo tym wydziałem było połączone z kierownictwem Wydziału Statystyki Ruchu Naturalnego Ludności. Dla formalnego przeprowadzenia wszystkich tych zmian został opracowany projekt nowego statutu organizacyjnego Głównego Urzędu Statystycznego, któryby po skasowaniu Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowej stworzył nowy Wydział Statystyki Sądowej, zaś Wydział Statystyki Pracy i Przemysłu podzielił na dwa wydziały—na Wydział Statystyki Przemysłu i Wydział Statystyki Społecznej.

Projekt zmienionego statutu Głównego Urzędu Statystycznego przedstawia się jak następuje [1]

§ 1.

Główny Urząd Statystyczny dzieli się na 10 wydziałów:

1) Prezydjalny,
2) Spisu Ludności,
3) Statystyki Ruchu Ludności,
4) Statystyki Sądowej,
5) Statystyki Oświaty,
6) Statystyki Rolniczej,
7) Statystyki Przemysłowej,
8) Statystyki Handlu Zagranicznego i Komunikacji,
9) Statystyki Finansów i Samorządu,
10) Statystyki Społecznej.

§ 2.

Wydział I Prezydjalny prowadzi sprawy wspólne dla całego Urzędu i załatwia w

1 Statut ten został zatwierdzony i ogłoszony w Monitorze Polskim dn. 26. XI 1929 r. № 272 (przypisek redakcji).

szczególności sprawy budżetowe, kasowe i gospodarcze. Wydział ten obejmuje także kancelarję Urzędu, rejestraturę, oddział drukarski, administrację wydawnictw, biuro tłumaczeń, biuro informacyjne i oddział maszyn.

§ 3.

Wydział II Spisu Ludności przygotowuje i opracowuje spisy ludności i spisy zawodowe, prowadzi ewidencję podziału administracyjnego Państwa i opracowuje statystykę poborowych, nadto prowadzi statystykę wyborów i inne działy statystyki politycznej.

§ 4.

Wydział III Statystyki Ruchu Ludności prowadzi statystykę małżeństw, urodzeń i zgonów, statystykę emigracji i immigracji oraz wędrówek wewnętrznych, statystykę sanitarną i kościelną, jak również biuro kartograficzne i bibljotekę Urzędu.

§ 5.

Wydział IV Statystyki Sądowej prowadzi w myśl zasad uzgodnionych z Ministrem Sprawiedliwości statystykę przestępczości, statystykę zmian własności i wpisów hipotecznych, statystykę protestów weksli, statystykę pożarów i ubezpieczeń z wyjątkiem ubezpieczeń społecznych.

§ 6.

Wydział V Statystyki Oświaty prowadzi statystykę szkół wszelkiego rodzaju i typu, tudzież statystykę oświaty pozaszkolnej i życia kulturalnego.

§ 7.

Wydział VI Statystyki Rolniczej przeprowadza spisy rolnicze, a także prowadzi roczną statystykę produkcji roślinnej i zwierzęcej, statystykę lasów i produkcji leśnej, statystykę cen płodów rolniczych płaconych rolnikom, statystykę wartości produkcji rolnej i kosztów jej produkcji.

§ 8.

Wydział VII Statystyki Przemysłowej prowadzi statystykę przedsiębiorstw przemysłowych i wszelkie spisy przemysłowe, statystykę produkcji przemysłowej, statystykę stanu zatrudnienia i statystykę budowlaną.

§ 9.

Wydział VIII Statystyki Handlu Zagranicznego i Komunikacji prowadzi statystykę przywozu i wywozu towarów handlu zagranicznego, statystykę tranzytu i statystykę komunikacji.

§ 10.

Wydział IX Statystyki Finansów i Samorządu prowadzi statystykę skarbową, statystykę finansów komunalnych, statystykę kredytową, banków, kas oszczędności, bilansu płatniczego, statystykę spółek akcyjnych, statystykę spółdzielni, rejestrów handlowych, upadłości oraz dochodu i majątku narodowego.

§ 11.

Wydział X Statystyki Społecznej prowadzi statystykę prac i zarobków, strajków i lokautów, umów zbiorowych, ubezpieczeń społecznych, statystykę budżetów rodzinnych, tudzież statystykę cen hurtowych, cen detalicznych i kosztów utrzymania.

§ 18. Tok urzędowania

Na początku swego istnienia Główny Urząd Statystyczny miał stosunkowo nieznaczny zakres działania, dlatego też wszystkie sprawy mogły wówczas być rozstrzygane przez Dyrektora Urzędu. W regulaminie kancelarji z dnia 14. I 1919 r. znajdujemy następujące przepisy w tej mierze:

„Korespondencję zaadresowaną do Głównego Urzędu Statystycznego otwiera Kierownik Kancelarji; wpisuje ją do dziennika i alfabetycznego indeksu rzeczowego, przedstawia ją Dyrektorowi do przydzielenia referentom i wręcza referentom. Korespondecja powinna być doręczona Dyrektorowi tego samego dnia, w którym nadeszła do Głównego Urzędu Statystycznego. Referenci powinni otrzymywać akta tego samego dnia, w którym akta te zostały im przez Dyrektora przydzielone".

„Załatwianie pism obcych, oraz pisma własne podpisywane są przez referenta i aprobowane przez Dyrektora; poczem pismo otrzymuje Kancelarja i postępuje stosownie do polecenia, zawartego w załatwieniu; wykonanie polecenia zanotowuje w bruljonie i składa akt do archiwum".

„Tylko te akta i załączniki, które uzyskały aprobatę Dyrektora, mogą być przez Kancelarję przepisywane. Czystopisy wysyłane na zewnątrz zaopatrywane są w pieczęcie Głównego Urzędu Statystycznego i podpisywane przez Dyrektora, względnie podczas jego nieobecności przez ustanowionego przez tegoż zastępcę, o ile zaaprobowany przez Dyrektora referat nie polecił czego innego".

Jak z tych przepisów widzimy cała korespondencja była przedstawiana Dyrektorowi Urzędu, wszystkie pisma wychodzące były aprobowane przez Dyrektora, przyczem nawet przepisywanie akt i załączników wymagało aprobaty Dyrektora. Taki stan rzeczy, ma się rozumieć, nie mógł potrwać długo; zwiększenie korespondencji szczególnie w sprawach dochodzeń statystycznych zasadniczo już rozstrzygniętych spowodowało, że jej przeglądanie przez Dyrektora stało się niecelowem i niemożliwem, tak samo aprobowanie wszelkich pism nie mogło pozostać nadal w kompetencji wyłącznie Dyrektora, dlatego też w zarządzeniu z dnia 14. I 1920 r. w sprawie podpisywania czystopisów przez referentów znajdujemy następujący ustęp:

„Referenci podpisują sami wszystkie czystopisy, dotyczące sprawy już wszczętej i będącej w toku, naturalnie o ile załatwienie sprawy następuje według zasad przy rozpoczynaniu jej przez Dyrektora lub jego zastępcę ustalonych, a zatem referenci podpisują czystopisy, które towarzyszą rozsyłaniu formularzy do korespondentów, duchowieństwa i innych, zwracają się o sprostowania w sprawie wypełnionych formularzy, przypominają, że urzędy nie nadesłały ich na termin i t. d. Dla uniknięcia różnych ewentualności, każdy z referentów porozumie się w zakresie każdej prowadzonej czynności z Dyrektorem lub jego zastępcą, jakie specjalnie czystopisy będzie podpisywał. Natomiast jedynie Dyrektor lub jego zastępca podpisuje wszystkie te czystopisy, w których chodzi o stosunek z władzami centralnemi, wszczęcie dochodzenia jakiegokolwiek, lub o sprawy zasadnicze, które wystąpiły już w wszczętem dochodzeniu".

Przepisy dotyczące biurowości Urzędu Statystycznego zostały skodyfikowane w zarządzeniu, które obowiązuje od 1. V 1921 r. Tekst tego zarządzenia był następujący:

„1. Biurowość w Głównym Urzędzie Statystycznym opiera się na zasadach następujących:

2. Pisma nadchodzące do Głównego Urzędu Statystycznego gromadzą się w biurze informacyjno-podawczem. Wydziały mieszczące się w osobnych gmachach, mogą otrzymywać pisma bezpośrednio.

Rozdziału pism pomiędzy wydziały dokonywa urzędnik wyznaczony przez Dyrektora. Podstawą rozdziału pism jest szczegółowy rozkład czynności Głównego Urzędu Statystycznego, zatwierdzony przez Dyrektora.

Naczelnicy wydziałów rozdzielają pisma pomiędzy podległych im referentów. Wpływy, które nie są wciągane do ogólnego dziennika (art. 3), biuro informacyjno-podawcze odsyła bezpośrednio do odnośnych wydziałów.

3. Kontrola pism wchodzących i wychodzących prowadzi się w ogólnym dzienniku, obejmującym następujące rubryki: 1) liczba bieżąca, 2) data wejścia, 3) nadawca, 4) data i liczba pisma, 5) w sprawie, 6) znak wydziału, 7) załatwienie, 8) znak akt, do których pismo zostało dołączone po załatwieniu.

Przed wpisywaniem do dziennika w nagłówku pisma odbija się stemplem „Główny Urząd Statystyczny" z następującemi rubrykami do wypełnienia: 1) data wejścia, 2) liczba bieżąca dziennika, 3) znak wydziału, 4) znak akt, 5) ilość załączników.

Do ogólnego dziennika nie wpisuje się:

1) wszelkiej korespondencji w sprawach osobistych t. j. nominacje, zwolnienia urzędników i t. p. i pisma oznaczone jako tajne. Kontrolę tych pism w osobnym dzienniku prowadzi sekretarka Dyrektora,

2) perjodycznie nadchodzących danych statystycznych od urzędów celnych, stanu cywilnego i t. d. i pism Głównego Urzędu Statystycznego, żądających poprawienia przysłanych materjałów, przyśpieszenia ich nadesłania i t. d. Rejestracja tych pism jest prowadzona w każdym poszczególnym wydziale, szczegółowy ich wykaz podaje załącznik Nr. 1, który może być zmieniony na wniosek naczelnika odnośnego wydziału, lub inspektora kancelarji przez Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego.

4. Pisma, które zostały wciągnięte do ogólnego dziennika, przechowuje się w rejestraturze, przez zeszywanie ich według ich treści w zeszyty (w akta), na okładce których oznacza się: 1) wydział, do którego należą, 2) przedmiot, którego dotyczą (tytuł akt), 3) tom, 4) datę założenia i zakończenia i 5) liczbę bieżącą, pod którą zostały wpisane do rejestru akt.

Pojedyńcze pisma nie mogą być wyjmowane z akt i wypożyczane wydziałom. W razie koniecznej potrzeby może być wypożyczony cały zeszyt na termin nie dłuższy od 2 dni.

Rejestr akt obejmuje następujące rubryki: 1) liczba bieżąca, 2) znak wydziału, 3) tytuł akt, 4) tom, 5) datę założenia i zakończenia każdego tomu i 6) uwagi. Wykaz podziału pism według ich rodzajów na poszczególne akta podaje się w załączniku Nr. 2.

O założeniu nowych akt i ich tytule decyduje Dyrektor na wniosek naczelnika odnośnego wydziału, lub inspektora kancelarji.

Prócz tego prowadzi się kartkowy katalog wysłanych i otrzymanych pism. Na oddzielnej dla każdego aktu kartce odnotowuje się: 1) data, 2) liczba pisma, 3) do kogo zostało wysłane, lub od kogo było otrzymane.

Inspektor kancelarji prowadzi dziennik, rejestr akt i kartkowy katalog oraz przedkłada Dyrektorowi przynajmniej co 2 tygodnie wykaz zaległości wydziałów. Zaległemi są te pisma, które nie zostały zwrócone z wydziałów w ciągu 7 dni po ich doręczeniu wydziałom.

Pisma wciągnięte do specjalnego dziennika sekretarki Dyrektora (art. 3) przechowuje ta ostatnia w wyżej wskazany sposób.

Pisma rejestrowane w poszczególnych wydziałach (art. 3) przechowuje się w odnośnych wydziałach w sposób wskazany przez naczelnika wydziału.

5. Przełożony udziela wskazówek urzędnikom, bądź ustnie w wyznaczonym czasie, bądź przez odpowiednie adnotacje na pismach, które poleca załatwić. Sprawę przedkłada się przełożonemu do aprobaty z projektem jej załatwienia na tem samem piśmie, a w braku miejsca na osobnej kartce. Pisemne uzasadnienie projektu załatwiania przedkłada się na zlecenie przełożonego.

Dla uniknięcia korespondencji wewnętrznej, wydziały porozumiewają się ze sobą ustnie i telefonicznie, a w razie koniecznej potrzeby przez przesłanie odnośnego pisma dla zaznaczenia na niem opinji.

6. Obrót pism przesyłanych wewnątrz Głównego Urzędu Statystycznego odbywa się w teczkach, których kolor oznacza w jakiej kolei mają być traktowane (czerwony—zaraz, żółty—pilno, niebieski—pozostałe). Na okładce teczki nakleja się arkusz porubrykowany w kratki z odznaczeniem wydziału, do którego należy; w kratkach wskazuje się drogę, którą ma odbyć teczka. Otrzymujący teczkę, po załatwieniu pisma w niej przesyłanego, wykreśla swój znak na okładce i oddaje woźnemu dla doręczenia według wskazówki zawartej w następnej kratce.

7. Wspólna dla wszystkich wydziałów kancelarja Głównego Urzędu Statystycznego obejmuje prócz biura informacyjno-podawczego i rejestratury, oddział maszyn do pisania i ekspedycję. Wydziały mieszczące się w osobnych gmachach mogą mieć osobne kancelarje.

Inspektor kancelarji skierowuje otrzymany bruljon pism w zależności od ich rodzaju. Pisma naczelników wydziałów w poruczonym im zakresie, które jednak są wciągane do ogólnego dziennika inspektora kancelarji, oddaje się do wpisania do dziennika, a następnie do przepisywania. Bruljony tych pism powinny być podpisane „Za Dyrektora"—Naczelnik Wydziału...............

Bruljony pism, których rejestracja prowadzi się w wydziałach, inspektor kancelarji bezpośrednio oddaje do przepisywania. Bruljony tych pism muszą być podpisane „Za Dyrektora"—Naczelnik Wydziału.............
i prócz tego nad tytułem sprawy, umieszczonej zgóry po lewej stronie na marginesie, powinna być wskazana nazwa wydziału.

Pisma, które wymagają aprobaty Dyrektora, muszą ją uzyskać przed wpisaniem do dziennika. W tych bruljonach na końcu ich treści pisze się „Dyrektor".

Inspektor kancelarji rozdziela bruljony pism do przepisywania pomiędzy maszynistki i prowadzi ich kontrolę obejmującą następujące rubryki: 1) data otrzymania, 2) znak wydziału, 3) liczba pisma podług dziennika, 4) data ekspedycji.

Przed wpisaniem do kontroli odbija na bruljonie pisma stempel kancelarji z następującemi rubrykami do wypełnienia: 1) weszło dnia, 2) pisała, 3) sprawdziła, 4) wysłano dnia.

Po przepisaniu teczka wraca do wydziału dla sprawdzenia czystopisu przez referenta, załatwiającego sprawę i uzyskania podpisu przełożonego.

Na bruljonach powinny być podpisy referenta i tych przełożonych, którzy załatwienie rewidowali i podpisali; przy podpisie oznacza się datę jego złożenia. Data aprobaty stanowi datę pisma.

Ekspedytor wyjmuje podpisany czystopis z teczki, oznacza w stemplu na bruljonie datę ekspedycji i adresuje kopertę. Pisma przeznaczone dla jednego urzędu łączy w jednej kopercie z oznaczeniem na niej liczb pism przesyłanych. Co tydzień inspektor kancelarji sporządza wykaz pism, które po przepisaniu nie wróciły do ekspedycji i przesyła go naczelnikom właściwych wydziałów.

8. Po ekspedycji podpisanych czystopisów, pozostała zawartość teczki dołącza się do akt wskazanych w stemplu na piśmie, wpisując na drugiej stronie okładki akt, liczbę pisma dołączonego i nazwisko jego nadawcy i równocześnie w dzienniku przy

właściwej liczbie, podkreślając znak akt, do których pismo dołączono.

Jeżeli sprawa została wyznaczona do wznowienia, jej liczbę wpisuje się w kalendarzu terminowym przed datą wyznaczoną dla wznowienia i w tym dniu przedkłada się przełożonemu właściwe akta.

9. Zeszyty akt z rejestratury mogą być wydawane na pisemne żądanie innych wydziałów lub urzędów tylko za zgodą naczelnika odnośnego wydziału. W miejsce wydanego zeszytu zostawia się jego wkładkę zastępczą, na której oznacza się komu zeszyt wydano. Gdy zeszyt jest na miejscu wkładkę zastępczą przechowuje wewnątrz zeszytu pod okładką.

Przekazywanie akt z rejestratury do archiwów państwowych dokonywa się w porozumieniu z ich zarządem.

Żadne akta nie mogą być niszczone bez upoważnienia zarządu archiwów państwowych".

Zarządzeniem z dnia 9 lutego 1923 r. ogólny dziennik przewidziany zarządzeniem z 1. V 1921 r. został skasowany i zamiast niego w poszczególnych wydziałach utworzono dzienniki specjalne, do których wciągana jest korespondencja, dotycząca poszczególnych wydziałów. Reforma ta została spowodowana tem, że wskutek zwiększenia korespondencji Urzędu dziennik ogólny ogromnie się rozszerzył i wskutek tego nie mógł być przejrzysty, a więc kontrolę nadchodzącej korespondencji bardziej celowem było prowadzić w dziennikach specjalnych. W Wydziale Prezydjalnym zarządzeniem z tegoż dnia 9 lutego zostały wprowadzone dwa dzienniki: jeden obejmuje ruch służbowy, zarządzenia, okólniki, pisma tajne, pisma dotyczące Głównej Rady Statystycznej oraz inne pisma specjalne, drugi obejmuje sprawy budżetowe, gospodarcze i sprawy administracyjne.

W regulaminie dla kancelarji Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 25 stycznia 1924 r. zostały bliżej sprecyzowane obowiązki kancelarji i jako załącznik do tego regulaminu został podany rozkład czynności Głównego Urzędu Statystycznego, który przytoczyliśmy wyżej w celu scharakteryzowania kompetencji poszczególnych wydziałów.

Kwestja przygotowania tablic statystycznych do druku została uregulowana zarządzeniem z dnia 10. X 1924 r., które poleca naczelnikom wydziałów:

1) „By przy układzie tablic przeznaczonych do publikacyj pamiętali zawsze o tem, iż tablica powinna być ułożona tak, by była jasną i łatwo zrozumiałą, a przedewszystkiem by nie wprowadzała w błąd czytelników. Tablica powinna być zrozumiałą dla przeciętnego czytelnika, a nietylko dla wtajemniczonego fachowca. W danym razie należy w przypiskach dać wyjaśnienia, co poszczególne rubryki oznaczają. Wzgląd na oszczędność miejsca, który był powodem skarg powyższych, nie może być odtąd powodem niejasnego układu tablic.

2) Tablice powinny być oddane naczelnikowi Wydziału Wydawnictw za własnoręcznym podpisem naczelnika danego wydziału, a w razie jego urlopu lub choroby za podpisem odpowiedzialnego jego zastępcy. Oddawanie do druku tablic jest rzeczą tak ważną, iż zastępowanie naczelnika wydziału przy ostatecznem badaniu danej tablicy, czy nadaje się ona do druku, jest rzeczą niedopuszczalną. Naczelnik Wydziału Wydawnictw jest zobowiązany nie przyjmować tablic, za które naczelnik odnośnego wydziału osobiście nie wziął odpowiedzialności.

3) Tablice powinny być oddane do druku w takim stanie, by później nie wymagały przeróbek, lub uzupełnień; podraża to bowiem koszta druku, a co główniejsze otwiera drzwi naoścież dla błędów.

4) Naczelnik wydziału powinien kontrolować nietylko ścisłość danej tablicy, ale także zgodność cyfr w niej zawartych z cyframi już uprzednio w tej samej kwestji opublikowanemi. Nie może się zdarzać np., iż *Wiadomości Statystyczne* podają bez wyjaśnienia cyfry inne, aniżeli ostatni tom *Rocznika Statystyki*.

5) Tablice przeznaczone do wydawnictw perjodycznych powinny być oddane najpóźniej w terminie zgóry oznaczonym, tak by naczelnik Wydziału Wydawnictw mógł jeszcze dokonać rewizji danej tablicy.

Tablice oddane po terminie nie mogą być przez naczelnika Wydziału Wydawnictw przyjmowane.

Naczelnik Wydziału Wydawnictw odpowiada na równi z naczelnikiem odnośnego wydziału za jasność, przejrzystość i zrozumiałość tablicy. Za błędy w cyfrach odpowiada wyłącznie naczelnik odnośnego wydziału.

6) Za zgodność druku z manuskryptem odpowiada naczelnik Wydziału Wydawnictw, który jednak przedłoży tablicę w korekcie naczelnikowi danego wydziału do kontroli celem skonstatowania przez tegoż, czy w tablicy jest wszystko w porządku.

7) Tablice oddane naczelnikowi Wydziału Wydawnictw do druku winny być napisane czytelnie i przejrzyście, tak by mogły być bez przepisywania oddane do druku".

Zarządzenie wewnętrzne z dnia 10. IX 1927 r. normuje całokształt zasad urzędowania w Głównym Urzędzie Statystycznym. Tekst tego zarządzenia podajemy poniżej:

„Stosując analogiczne przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 sierpnia 1926 r. w sprawie zasad organizacji i urzędowania ministerstw (Monitor Polski z 6 września 1926 r.), wydaję następujące zarządzenia:

§ 1.

Główny Urząd Statystyczny dzieli się na wydziały, ustanowione w statucie organizacyjnym Urzędu, zatwierdzonym przez Radę Ministrów.

§ 2.

Na podstawie statutu organizacyjnego ustala Dyrektor szczegółowy rozkład czynności Urzędu pomiędzy wydziały i poddaje go rewizji z końcem każdego roku kalendarzowego na wniosek naczelnika Wydziału Prezydjalnego.

§ 3.

Na czele wydziału stoi naczelnik wydziału.

Gdy naczelnik wydziału nie może pełnić swoich obowiązków, zastępuje go wyznaczony przez Dyrektora urzędnik referujący lub inny w braku pierwszych.

Zastępcy służą te same prawa, jakie przysługują zastępowanemu, i ciąży na nim taka sama odpowiedzialność.

§ 4.

Urzędnicy zatrudnieni w wydziale, pozostają w bezpośredniej zależności od naczelnika wydziału, naczelnicy wydziałów zaś od Dyrektora.

Urzędnicy Głównego Urzędu Statystycznego otrzymują zlecenia służbowe od swoich bezpośrednich przełożonych. Urzędnik, który otrzyma zlecenie służbowe z pominięciem tej kolejności, powinien je zakomunikować bezzwłocznie swojemu bezpośredniemu przełożonemu.

§ 5.

Naczelnik wydziału kieruje pracą powierzonego mu wydziału i jest odpowiedzialnym:

a) za należyte urzędowanie wydziału, odpowiednie zatrudnienie urzędników, ich obeznanie się z obowiązującemi ustawami, rozporządzeniami i okólnikami i t. d.,

b) za należyte wykonywanie wszelkich prac, wykonywanych w wydziale,

c) za stronę prawną załatwień, zgodność ich z dyrektywami Ministra lub Dyrektora oraz celowość w ramach przepisów prawa i dyrektyw Ministra lub Dyrektora,

d) za przestrzeganie zasad oszczędności,

e) za podjęcie inicjatywy wobec Dyrektora co do wydania niezbędnych zarządzeń, wynikających czy to z przepisów prawnych, czy stosunków faktycznych związanych z zakresem czynności wydziału (np. wydanie zarządzeń wykonawczych do ogłoszonej ustawy lub rozporządzenia, zbadanie sprawy w związku z artykułami w prasie, wystąpienie na czas z inicjatywą co do druku formularzy i t. p.).

f) za dotrzymanie terminów, wyznaczonych dla poszczególnych czynności wydziałów czy to przez obowiązujące przepisy i zarządzenia, czy też wynikających z samej natury rzeczy.

§ 6.

Naczelnik wydziału aprobuje ostatecznie wszystkie sprawy, należące do kompetencji wydziału, z wyjątkiem spraw zastrzeżonych do aprobaty Dyrektora, tudzież spraw załatwianych samodzielnie przez urzędników do tego upoważnionych (par. 10).

§ 7.

Do aprobaty Dyrektora przedkładają naczelnicy wydziałów sprawy następujące:

1) sprawy zastrzeżone do aprobaty Ministra na mocy § 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 sierpnia 1926 r. (Monitor Polski № 207, poz. 578), tudzież na mocy okólników Ministra Spraw Wewnętrznych № 120 z dnia 18 października 1923 r. № Pr. 9636, tudzież okólnika № 65 z 8 lipca 1925 r. względnie okólników, któreby jeszcze zostały wydane,

2) sprawy zastrzeżone do decyzji Dyrektora na mocy obowiązujących ustaw, rozporządzeń lub zarządzeń wewnętrznych Dyrektora,

3) sprawy przeznaczone na porządek dzienny posiedzeń Głównej Rady Statystycznej,

4) projekty rozporządzeń, instrukcji i okólników, tudzież projekty kwestjonarjuszów

i tablic koncentracyjnych i publikacyjnych dla poszczególnych dochodzeń statystycznych,

5) przyjmowanie i zwalnianie pracowników Urzędu, oznaczanie kategorji służbowej tychże, wdrożenie postępowania dyscyplinarnego w myśl art. 17 ustawy z dnia 17 lutego 1922 r. (Dz. U. poz. 165), przyznawanie urzędnikom awansów, remuneracji, zaliczek, zapomóg i urlopów,

6) dysponowanie kredytami przyzwolonemi w budżecie Urzędu, o ile dysponowanie to nie jest wykonywaniem obowiązujących przepisów względnie zarządzeń,

7) sprawy o charakterze politycznym, za które to sprawy uważa się w szczególności:

a) wykonanie rezolucji ciał ustawodawczych,
b) sprawy, będące w związku z decyzjami Rady Ministrów lub poleceniami Ministra Spraw Wewnętrznych,
c) sprawy, w których Prezes Rady Ministrów względnie inni ministrowie wystosowali pisma do Ministra Spraw Wewnętrznych lub do Dyrektora ad personam,
d) sprawy, które były poruszane w prasie w oświetleniu nieprzychylnem dla Głównego Urzędu Statystycznego, lub dla działalności statystycznej innych władz państwowych i samorządowych,

8) sprawy wątpliwe pod względem prawnym i rzeczowym.

Za sprawy wątpliwe uważa się:

a) sprawy sporne z innemi centralnemi władzami państwowemi,
b) sprawy, w których projekt załatwienia odstępuje od stosowanej dotąd przez Urząd praktyki, względnie interpretacji albo judykatury,
c) sprawy, w których projekt załatwienia odstępuje od poprzednich decyzyj Dyrektora lub Ministra Spraw Wewnętrznych w sprawach analogicznych,
d) sprawy, w których projekt załatwienia odstępuje od otrzymanych dyrektyw Dyrektora względnie Ministra Spraw Wewnętrznych,
e) sprawy, które naczelnik wydziału uważa z jakichkolwiek innych względów za wątpliwe.

9) sprawy załatwiane w porozumieniu z innemi wydziałami Urzędu, o ile takiego porozumienia nie osiągnięto.

§ 8.

W razie nieobecności Dyrektora lub niemożności sprawowania przezeń urzędu z innych przyczyn zastępuje go naczelnik wydziału wyznaczony przez Ministra.

O ile nic innego nie zostało zastrzeżone posiada naczelnik wydziału zastępujący Dyrektora wszelkie jego prawa i obowiązki, nie posiada jednak prawa zastępowania Ministra w zakresie działalności Głównego Urzędu Statystycznego w wypadku czasowej jego nieobecności ani też prawa decyzji w sprawach, których ostateczne załatwienie, jakkolwiek zasadniczo wymagające aprobaty Pana Ministra, zostałoby przez niego Dyrektorowi przekazane.

§ 9.

Urzędnicy referendarscy i podreferendarscy przygotowują załatwienie spraw i ponoszą odpowiedzialność:

a) za przedstawienie sprawy zgodnie z aktami,
b) za dokładne i bez błędu przytoczenie w załatwieniu wszelkich dat, nazwisk, nazw, obliczeń cyfrowych i t. p.,
c) za ścisłe stosowanie obowiązujących przepisów o biurowości,
d) za układ tablic statystycznych, ich zgodność z materjałami, prawidłowość rachunkową, redakcje uwag i wyjaśnień,
e) za dopilnowanie terminów, zarówno wynikających z ustaw i rozporządzeń (np. termin przed Najwyższym Trybunałem Administracyjnym), jak i zakreślonych przez Radę Ministrów, władze równorzędne, przez Ministra, Dyrektora lub wynikające z okoliczności sprawy,
f) za zaprojektowanie załatwienia lub opracowania w ten sposób, ażeby ono bądź odrazu załatwiało sprawę w sposób ostateczny (do czego należy w pierwszym rzędzie zdążać), bądź też obejmowało odrazu wszystkie niezbędne szczegóły i nie wywoływało potrzeby dalszej przygotowawczej korespondencji (w wypadku zbierania materjałów, żądania wyjaśnień i t. p.).

§ 10.

Urzędnicy, przydzieleni do pomocy urzędnikom referendarskim lub podreferendarskim, wykonywują ściśle otrzymane polecenia i ponoszą odpowiedzialność:

a) za ścisłe stosowanie obowiązujących przepisów o biurowości,

b) za dotrzymanie terminów wyznaczonych przez przełożonych,

c) za opracowanie zestawień statystycznych zgodnie z otrzymanemi wskazówkami i materjałami statystycznemi oraz za rachunkową prawidłowość opracowanych tablic statystycznych.

§ 11.

Za zgodą Dyrektora naczelnik wydziału może upoważnić poszczególnych urzędników referendarskich a wyjątkowo i podreferendarskich do samodzielnych załatwień spraw powtarzających się i załatwianych w pewien stale przyjęty sposób, jak również o charakterze informacyjnym lub porządkowym (przypomnienia, zapytania i t. p.), które nie przesądzają ostatecznego załatwienia sprawy ani pod względem prawnym, ani rzeczowym. Tego rodzaju załatwienia urzędnik referujący sam podpisuje i ponosi za nie całkowitą i wyłączną odpowiedzialność.

§ 12.

Sekretarjat Dyrektora w zakresie swoich czynności otrzymuje zlecenia bezpośrednio od Dyrektora, jednakże pod względem nadzoru służbowego jest włączony do Wydziału Prezydjalnego.

Zakres czynności sekretarjatu obejmuje sprawy oznaczone przez Dyrektora a zwłaszcza sprawy reprezentacyjne, sprawy wynikające ze stosunku Dyrektora do Prezydenta Rzeczypospolitej, Prezesa Rady Ministrów i Ministra Spraw Wewnętrznych, Rady Ministrów i poszczególnych ministrów ad personam oraz do instytucyj społecznych i osób prywatnych.

§ 13.

Pisma, wychodzące z Urzędu, podpisują z reguły te osoby, do których kompetencji należy ich ostateczna aprobata. W poszczególnych wypadkach mogą uprawnieni upoważnić do podpisu zdecydowanego przez siebie załatwienia swoich podwładnych.

Pisma zastrzeżone do aprobaty Dyrektora podpisuje, o ile nie wymagają one podpisu Ministra, Dyrektor lub zastępujący go naczelnik wydziału. W tym drugim wypadku pisma są podpisywane z oznaczeniem: „za Dyrektora", poczem następuje nazwisko osoby zastępującej i jej stanowisko służbowe (naczelnik wydziału).

Tę samą zasadę stosuje się, gdy naczelnika wydziału zastępuje urzędnik przez Dyrektora wyznaczony, W wypadku tym nad nazwiskiem osoby podpisującej dodaje się oznaczenie: „za Naczelnika Wydziału", po nazwisku zaś następuje określenie stanowiska służbowego, jakie zajmuje podpisujący.

Jeżeli na mocy upoważnienia w poszczególnym wypadku korespondencję podpisuje podwładny za swego zwierzchnika, który załatwienie zaaprobował, wtedy przed podpisem dodaje się oznaczenie: „z polecenia (Dyrektora, Naczelnika Wydziału)", po nazwisku zaś następuje określenie stanowiska służbowego osoby podpisującej.

We wszystkich innych wypadkach podpisuje się korespondencję w ten sposób, że po nazwisku podpisującego wymienia się jego stanowisko służbowe bez jakichkolwiek innych określeń i dodatków.

Przepisy przechodnie

§ 14.

Naczelnicy wydziałów przedstawią do dnia 5 listopada 1927 r. wnioski, co do udzielenia poszczególnym urzędnikom referującym podległych im wydziałów prawa samodzielnego załatwiania i podpisywania spraw. Wnioski winny szczegółowo określać sprawy, do których upoważnienie do samodzielnego załatwiania spraw ma się odnosić.

§ 15.

Naczelnicy wydziałów pouczą podległych im urzędników referujących i przygotowujących korespondencję, tudzież pracowników kancelarji o wprowadzonych w § 13 niniejszego zarządzenia przepisach o sposobie podpisywania korespondencji.

§ 16.

Przepisy niniejszego zarządzenia obowiązują od dnia 1 listopada 1927 r."

§ 19. Lokal

W r. 1918 i 1919 znajdował się lokal urzędowy Głównego Urzędu Statystycznego przy ul. Jasnej № 10 (naprzeciw Filharmonji). Lokal ten był zanadto szczupły, by umożliwić prawidłowy rozwój Urzędu, składał się bowiem tylko z 8 ubikacyj. Należało postarać się o dom własny, w którym można byłoby pomieścić zwłaszcza wszystkie maszyny potrzebne dla dokonania prac Urzędu, bibljotekę, archiwum, magazyny potrzebne do przechowania materjału masowego i t. d. Korzystając z okazji, udało się niżej podpisanemu dn. 26 lipca 1919 r. zakupić na rzecz Skarbu Państwa dom położony przy Al. Jerozolimskich № 80 i 80-a, obecnie № 32.

Dom ten składa się właściwie z dwóch domów, z których każdy ma od ulicy 5 piątr a w oficynach 4 piętra (nie licząc zupełnie parteru i ubikacyj ubocznych); oba domy mają 130 pokojów i 18 kuchen. Dom ten nabyto za kwotę 2 i pół miljona mkp. Cały dom był zajęty przez lokatorów, których ze względu na wielki brak mieszkań w Warszawie można było usunąć tylko częściowo. Odstąpione przez lokatorów części domów zostały objęte przez Urząd z końcem stycznia 1920 r. i wystarczały początkowo zupełnie dla potrzeb urzędowych. Tymczasem wydano nową ustawę o ochronie lokatorów, która poddała ochronie także lokatorów, mieszkających w gmachach rządowych. Lokatorów tych wolno było usunąć tylko pod warunkiem, iż dostarczy im się gdzieindziej stosownego pomieszczenia. Wobec katastrofalnego braku mieszkań, nie można było marzyć o dostarczeniu pomieszczeń dla lokatora, którego usunięcie byłoby konieczne, to też od czasu wejścia w życie powołanej ustawy zaczął Urząd walczyć z bardzo wielkiemi trudnościami. Trudności te pokonano tylko w ten sposób, iż wprowadzono dwurazowe urzędowanie, jedna część urzędników pracowała od godziny 8 do pół do 3-ej, a druga od pół do 3 do pół do 10-tej. Że w tych warunkach nie można było pomieścić w gmachu urzędowym wydziału spisu ludności, nie zadziwi nikogo. Wydział ten musiano rozmieścić w 7 lokalach, umieszczonych w różnych częściach miasta. Zdobywanie tych lokali szło z wielkim trudem, co wpłynęło na opóźnienie prac spisu, a rozrzucenie tych lokali po całem mieście podniosło znacznie koszty opracowania spisu.

Brak lokalu dający się odczuwać w r. 1922 i 1923 był także powodem, iż Urząd Statystyczny nie mógł rozszerzyć swej działalności na niektóre działy statystyki administracyjnej; i tak, upraszało kilkakrotnie Ministerstwo Sprawiedliwości, by Urząd przejął wydział statystyczny Ministerstwa opracowujący statystykę kryminalną; żądaniu temu musiał Urząd odmówić ze względu na niemożliwość pomieszczenia nowego wydziału. Z tego też powodu nie mógł Urząd zająć się opracowaniem statystyki ruchu towarowego na kolejach.

Z biegiem czasu sytuacja Urzędu pod względem mieszkaniowym uległa poprawie, a to w głównej mierze wskutek wykończenia opracowań spisu ludności i związanej z tem likwidacji pracowników tego wydziału, przyczem z lokali zajętych w swoim czasie na spis ludności zatrzymano lokal przy ul. Nowowiejskiej i Złotej oraz magazyn przy ulicy Ogrodowej. Na ulicę Nowowiejską zostały przeniesione 3 wydziały z gmachu centrali przy ul. Al. Jerozolimskie 32 i Oddział Statystyki Kryminalnej, następnie jednak jeden z wydziałów był z powrotem przeniesiony do centrali. W lokalu przy ul. Złotej znalazł pomieszczenie Oddział Maszyn. Magazyn przy ul. Ogrodowej został zachowany jako magazyn dla całego Urzędu Statystycznego.

Poza zwolnieniem lokalu przez Wydział Spisu Ludności, również i w centrali przy ul. Aleje Jerozolimskie 32 zakres posiadania Urzędu stopniowo się rozszerzył, czy to drogą dobrowolnych ugód, czy też opierając się na noweli do ustawy o ochronie lokatorów, wprowadzonej rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 lutego 1928 r.[1] a mianowicie do punktu *b* art. 2. W myśl tej noweli zostały wyjęte z pod działania ustawy o ochronie lokatorów pomieszczenia w budynkach będących w dniu 1 kwietnia 1924 r. własnością Państwa, wynajęte lub użytkowane na obowiązane do opłacenia podatku przemysłowego przedsiębiorstwa przemysłowe, handlowe i inne, lub biura tych przedsiębiorstw.

Przepis dotyczył również pomieszczeń wynajętych na przedsiębiorstwa przemysłowe i handlowe, chociażby przeznaczenie tych pomieszczeń zostało zmienione bez zgody Skarbu Państwa, a to bez względu na to, w jaki sposób pomieszczenia te są użytkowane (lokale mieszkalne, instytucje i t. p.).

Chociaż obecnie Główny Urząd Statystyczny nie odczuwa tak katastrofalnego braku lokali, jak w latach poprzednich, jednakże lokale obecnie posiadane nie są całkowicie przystosowane do potrzeb biurowych w szczególności do potrzeb biur statystycznych. Poza tem bardzo niekorzystnie na prace Urzędu wpływa rozmieszczenie biur Urzędu w różnych częściach miasta. Jeżeli ponadto weźmiemy pod uwagę, że Główny Urząd Statystyczny nie rozporządza lokalem, który mógłby wykorzystać dla przyszłych spisów ludności, spisów przemysłowych, spisów rolnych, to kwestja budowy własnego gmachu Głównego Urzędu Statystycznego staje się oczywistą. Kilkakrotnie już opracowywano projekty przedwstępne budowy takiego gma-

[1] Dz. U. R. P. r. 1928, Nr. 15, poz. 110.

chu, który można byłoby całkowicie przystosować do potrzeb biur statystycznych, operujących wielkiemi masami materjału i posiadających maszyny elektryczne, bibljotekę i t. p. Jednakże dotychczas kwestja ta nie ruszyła z martwego punktu wobec niemożliwości uzyskania w budżecie odpowiednich kwot. Z całą stanowczością można jednak stwierdzić, że sprawa lokalu dla Głównego Urzędu Statystycznego może być racjonalnie rozstrzygnięta tylko drogą budowy własnego gmachu.

Rozdział III

Warunki osobowe rozwoju Głównego Urzędu Statystycznego

§ 20. Uwagi ogólne

W myśl § 9 reskryptu Rady Regencyjnej z dnia 13 lipca 1918 r. winien Główny Urząd Statystyczny składać się z dyrektora, kierującego całą działalnością Urzędu, z kierowników wydziałów, z radców ministerjalnych, referentów oraz personelu pomocniczego: rachmistrzów, kontrolerów i t. d. Reskrypt rozróżnia więc następujące kategorje urzędników:

1) Dyrektor jako kierownik całego urzędu i naczelnicy wydziałów, kierujący pracą poszczególnych wydziałów,

2) Urzędnicy naukowi, pomagający dyrektorowi i kierownikom wydziałów, a posiadający rangę radców ministerjalnych lub referentów,

3) Personel pomocniczy, składający się z rachmistrzów, kontrolerów i t. p.

W urzędach statystycznych innnych państw rozróżnia się oprócz woźnych i robotników zwykle następujące kategorje pracowników:

1) pracowników naukowych,

2) pracowników obliczeniowych zwykłych,

3) pracowników kontrolujących, personel obliczeniowy i kwalifikowanych pracowników obliczeniowych,

4) personel dla załatwienia czynności pomocniczych.

ad 1. Kwalifikacje personelu naukowego wynikają z zadań statystyki administracyjnej; ponieważ zadaniem statystyki administracyjnej jest zbieranie, publikowanie, zużytkowanie dat statystycznych dla potrzeb administracji a zwłaszcza dla polityki administracyjnej, winni pracownicy naukowi posiadać dokładną znajomość administracji państwowej i jej potrzeb, muszą dalej odznaczać się znajomością teorji, techniki i metody statystyki i muszą być uzdolnieni do samodzielnej pracy naukowej. Dla największej części pracowników naukowych należy żądać ukończonych studjów prawniczych i ekonomicznych. Dla pewnych specjalnych działów statystyki może zajść potrzeba ustanowienia urzędników naukowych z wykształceniem lekarskiem, matematycznem lub technicznem. Wszystkich urzędników tego rodzaju nazywa się w Polsce urzędnikami referendarskimi.

ad 2. Personel obliczeniowy zwykle musi się składać z pracowników stale zajętych i z pracowników przyjmowanych na pewien czas dla dokonania nadzwyczajnych obliczeń jednorazowych, których personelem stałym dokonać niepodobna, jak np. spis ludności, spis przedsiębiorstw rolniczych, spis urzędników i t. p. Specjalną kategorję pracowników obliczeniowych stanowią: pracownicy przy maszynach elektrycznych t. j. przy dziurkaczach, segregatorach i tabulatorach. Dla personelu obliczeniowego zwykłego wystarcza ukończenie dobrej szkoły ludowej, albo kilka klas szkoły średniej. Personel tej kategorji nazywa się u nas personelem kancelaryjnym.

ad 3. Pracownicy naukowi nie mogą całego czasu poświęcać kontrolowaniu pracowników obliczeniowych. Z tego powodu staje się koniecznem ustanowienie osobnego personelu kontrolującego o wyższych kwalifikacjach. Takich wyższych kwalifikacyj wymaga także dokonanie niektórych obliczeń statystycznych. Od tego „wyższego" personelu obliczeniowego, tudzież od personelu kontrolującego należy wymagać z reguły ukończonego wykształcenia średniego. Personel obu tych kategoryj nazywa się u nas personelem podreferendarskim.

ad 4. Normalny tok pracy każdego większego urzędu statystycznego wymaga współpracy szeregu funkcjonarjuszów pomocniczych w bibljotece i archiwum urzędu, w kancelarji przy drukowaniu i tłumaczeniu wydawnictw na obce języki, przy kasowości i buchalterji urzędu, przy naprawie maszyn elektrycznych i t. p. Fachowych pracowników w referacie budżetowo-kasowym, w buchalterji i w referacie gospodarczym nazywa się u nas personelem rachunkowym.

Rozwój Głównego Urzędu Statystycznego zależał głównie od dyrektora i pracowników naukowych, to też doborowi ich poświęcimy tutaj kilka szczegółowych uwag.

Reskryptem Rady Regencyjnej z dnia 8 listopada 1918 roku został autor niniejszego artykułu mianowany pierwszym Dyrektorem Głównego Urzędu Statystycznego. Przed nominacją był niżej podpisany od r. 1905 profesorem administracji i statystyki w Uniwersytecie Lwowskim. Faktyczne kierownictwo Urzędu objął podpisany już dnia 30 października 1918 r. Postanowieniem Naczelnika Państwa z dnia 17 lipca 1919 roku został podpisany mianowany podsekretarzem Stanu z powołaniem na stanowisko Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego.

Aż do końca października 1918 r. kierował faktycznie Urzędem prof. Ludwik Krzywicki. Od 30 października 1918 roku aż do ustąpienia z Urzędu (dnia 15 października 1921 r.) z powodu objęcia katedry zwyczajnej w Uniwersytecie Warszawskim pełnił prof. Krzywicki obowiązki zastępcy dyrektora. Po ustąpieniu prof. Krzywickiego został zamianowany postanowieniem Prezesa Ministrów z dnia 16 listopada 1922 r. zastępcą dyrektora podsekretarz stanu w Ministerstwie Skarbu i docent nauki skarbowości na Uniwersytecie Lwowskim Dr. Ignacy Weinfeld, który ustąpił z Urzędu 1.III 1924 r. dla objęcia stanowiska prezesa Izby Skarbowej we Lwowie.

Z urzędników naukowych oprócz dyrektora i jego zastępcy posiadał Główny Urząd Statystyczny z końcem roku 1918 tylko 2 urzędników naukowych Dr. Rutkowskiego i Dr. Bornsteina. Dr. Rutkowski ustąpił z Urzędu z dniem 1 października 1919 r. wskutek zamianowania go profesorem Uniwersytetu Poznańskiego. Dr. Bornstein pozostał w Urzędzie aż do 1 października 1921 roku t. j. aż do objęcia katedry w Wolnej Wszechnicy w Warszawie. W ciągu roku 1919 pozyskał Główny Urząd Statystyczny 8 urzędników naukowych, a mianowicie dnia 1 stycznia 1919 r. p. Stefana Szulca docenta Wolnej Wszechnicy w Warszawie; dnia 1 marca p. Antoniego Sujkowskiego prof. Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie; z dniem 1 kwietnia 1919 r.—p. Dr. Marję Zawadzką; z dniem 1 lipca 1919 r. — p. Dr. Edwarda Grabowskiego, kierownika wydziału statystycznego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, znanego z licznych prac naukowych z zakresu statystyki; dnia 1 sierpnia 1919 r. — p. Ignacego Kräutlera, p. Jana Piekałkiewicza i p. Dr. Jana Landau, dnia 1 listopada tegoż roku Dr. Henryka Grossmana.

Z urzędników tych pracuje trzech po dziś dzień jako naczelnicy wydziałów w Głównym Urzędzie Statystycznym, inni wystąpili z Głównego Urzędu Statystycznego, a to Dr. Jan Landau dnia 1 lutego 1920 r., Dr. Grabowski dnia 15 lipca 1920 r., Dr. Zawadzka dnia 28 lutego 1921 r., Dr. Grossman dnia 1 sierpnia 1921 r. oraz prof. Sujkowski 1 stycznia 1928 r., nie licząc czasu, podczas którego profesor Sujkowski był Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Z końcem roku 1919 liczył Główny Urząd Statystyczny łącznie z dyrektorem 11 urzędników naukowych.

W roku 1920 pozyskał Urząd 4 nowych pracowników naukowych, a mianowicie dnia 1 stycznia 1920 r. p. Edwarda Lipińskiego naczelnika wydziału w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej; dnia 1 kwietnia 1920 r. p. Leona Błaszkowskiego; dnia 1 października Dr. Ferdynanda Zweiga; dnia 1 grudnia 1920 r. p. Edwarda Szturm de Sztrema naczelnika wydziału w Ministerstwie Aprowizacji. Z urzędników tych ustąpił z Urzędu dnia 1 marca 1922 roku Dr. Ferdynand Zweig.

W roku 1921—powiększył się zastęp pracowników naukowych Urzędu o panów: p. Jerzego Kurnatowskiego (z dniem 1 marca 1921 r.), który ustąpił dnia 1 marca 1923 r., p. Jana Lewickiego od 1 czerwca 1921 r. do 1 kwietnia 1922 r., Dr. Rajmunda Buławskiego (od 15 października 1921 r.) i p. Feliksa Gadomskiego (od 1.X 1921 do 1.V 1925). W ciągu roku 1922 pozyskał Urząd p. Brunona Balukiewicza od 1 października 1922 roku.

Zaznaczyć wypada, iż pozyskanie nowych sił naukowych napotykało na bardzo wielkie trudności. Państwo Polskie nie posiadało zbyt wielkiej ilości kwalifikowanych sił naukowych, a siły, które były, znalazły daleko korzystniejsze dla siebie stanowiska na katedrach uniwersyteckich i w wyższej służbie administracyjnej, poza tem bardzo znaczna część młodzieży pozostawała aż do roku 1921 w wojsku. By zapełnić dające się odczuwać luki w szeregach pracowników naukowych Urząd był zmuszony powierzać stanowiska naukowe celującym zdolnościami słuchaczom uniwersytetu, w ten sposób powołał Urząd oprócz innych na stanowiska naukowe panów: Stefana Rzepkiewicza (od 1 marca 1920 roku), Stanisława Pszczółkowskiego i Tadeusza Janiszowskiego (od 1 czerwca 1921 roku) i Bolesława Zejca (od 16 lipca 1922 r.).

System wychowywania pracowników naukowych w obrębie samego Urzędu był i nadal stosowany, gdyż uzyskanie wyrobionego pracownika naukowego z zewnątrz stale było bardzo utrudnione. Główny Urząd Statystyczny przytem wyrabiał pracowników naukowo-referendarskich nietylko dla własnych potrzeb; bardzo znaczna ilość młodych współpracowników, którzy dali się poznać czy to drogą ogłoszonych prac, czy też na różnego rodzaju konferencjach, przechodziła następnie do innych ministerstw i instytucyj, dlatego też Główny Urząd Statystyczny stale odczuwa brak wyrobionych pracowników naukowych, co w znacznej mierze jest spowodowane względnie niskiemi poborami urzędników w Głównym Urzędzie Statystycznym. Dla utrzymania więc stałego kontyngentu pracowników naukowych koniecznem jest ulepszenie ich materjalnych warunków bytu, w szczególności przez przyznanie urzędnikom naukowym Głównego Urzędu Statystycznego specjalnych dodatków naukowych, jak to już ma miejsce w innych naukowych instytucjach państwowych. W projekcie budżetu na rok 1930/31, ułożonym przez Główny Urząd Statystyczny, dodatki takie zostały przewidziane, jednakże z braku zgody Min. Skarbu w związku z polityką oszczędnościową Rządu, musiały być skreślone.

Aż do połowy roku 1921 zatrudniał Urząd tylko urzędników stale zajętych, nie przyjmował zaś dla dokonywania robót jednorazowych pracowników przejściowych; ewentualne prace nadzwyczajne dokonywali w godzinach pozasłużbowych stali pracownicy Urzędu. Dopiero od początku II półrocza r. 1921 rozpoczęto przyjmować pracowników czasowych, a to naprzód dla przygotowania, a następnie dla opracowania pierwszego powszechnego spisu ludności 30 września 1921 r. Od końca r. 1922 przyjmowano także pracowników godzinowych czyli czasowo zajętych dla opracowania jednorazowego spisu dla wielkiej własności rolnej, statystyki urzędników tudzież dla opracowania zaległości w statystyce handlu zagranicznego.

Ze względu na stosunki wojenne zatrudniano w Urzędzie jako siły pomocnicze w pierwszych latach niemal wyłącznie kobiety, dopiero gdy po zawarciu pokoju Ryskiego 18 marca 1921 r. młodzież męska mogła wrócić z pola bitwy do zajęć cywilnych, rozpoczęto oprócz kobiet zatrudniać coraz to więcej mężczyzn. Bardzo znaczna część pracowników obojga płci rekrutuje się z młodzieży uniwersyteckiej lub politechnicznej, względnie słuchaczów innych wyższych zakładów naukowych. Brak odpowiednich sił męskich dał się początkowo tak bardzo we znaki, iż na stanowiska kontrolerów i służby podreferendarskiej powoływano bardzo często pracownice. Dopiero w nowszych czasach stało się możliwem powoływanie na te stanowiska pracowników męskich.

Liczba pracowników godzinowych w poszczególnych okresach wahała się dość silnie w zależności od prac jednorazowych oraz możności budżetowych Głównego Urzędu Statystycznego, przyczem dążono do przenoszenia najlepszych urzędników godzinowych na pracowników stałych, wówczas gdy budżet przewidywał nowe etaty. Pracownicy godzinowi stanowili rezerwuar, z którego czerpano przedewszystkiem przy rozszerzaniu liczby stałych pracowników Urzędu, gdyż pracownicy ci wyrabiali się przy pracach godzinowych.

Znaczną przeszkodą w normalnym rozwoju liczby pracowników Głównego Urzędu Statystycznego były bardzo często uchwalane redukcje urzędników państwowych, które miały na celu zmniejszenie wydatków Skarbu Państwa. Z takich redukcyj możemy wspomnieć uchwałę Rady Ministrów z dnia 8. X 1920 r., w myśl której należało zmniejszyć liczbę urzędników o 30%, następnie uchwałę z dn. 22. VI 1922 r. o zmniejszeniu liczby pracowników państwowych o 20%, dalej uchwałę Rady Ministrów z 26 października 1923 r., która przewidywała daleko idące zmniejszenie liczby pracowników państwowych. Ostatnia redukcja była zarządzona w r. 1925. Wszystkie te redukcje wywoływały wśród pracowników państwowych znaczny niepokój, co nie mogło nie wpłynąć ujemnie na wydajność pracy. Należy jednak przytem zaznaczyć, że redukcje te nie były z reguły przeprowadzane w takim stopniu, jak pierwotnie zamierzano. Główny Urząd Statystyczny ucierpiał najwięcej przy redukcji przeprowadzonej z końcem 1923 r., przyczem redukcja ta bardzo silnie odbiła się na wydziale spisu ludności i przedłużyła pracę tego wydziału poza przewidziany termin, gdyż mniejsza liczba pracowników nie mogła wykonać na czas planu ustalonego, wychodząc z założenia zatrudnienia większej liczby pracowników.

§ 21. Egzaminy przewidziane dla urzędników

W myśl ustępu 3 art. 116 ustawy z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej[1], ustalenie w służbie może władza

[1] Dz. U. R. P. № 21, poz. 164

uczynić zależnem od spełnienia przez urzędnika lub funkcjonarjusza niższego pewnych warunków jako to: odbycia służby próbnej, ukończenia specjalnych kursów, poddania się egzaminom praktycznym i t. p., które określi rozporządzenie Rady Ministrów na wniosek interesowanej władzy naczelnej.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 czerwca 1924 w wykonaniu ustępu 3 art. 116 ustawy o państwowej służbie cywilnej [1] postanawia (art. 1), że urzędników, pozostających wówczas w państwowej służbie cywilnej w rozumieniu ustawy o państwowej służbie cywilnej z dnia 17 lutego 1922 roku, może właściwa władza ustalić w służbie państwowej pod warunkiem złożenia z pomyślnym wynikiem egzaminu praktycznego przepisanego niniejszem rozporządzeniem.

W myśl art. 2, z pośród zakwalifikowanych przez właściwą władzę do ustalenia zwolnieni są od składania egzaminu praktycznego:

a) urzędnicy, którzy w służbie Państwa Polskiego złożyli z pomyślnym skutkiem egzamin praktyczny na podstawie poprzednio obowiązujących przepisów;

b) urzędnicy IV, V i VI stopnia służbowego, którzy posiadają wykształcenie wyższe zakończone przepisanemi egzaminami, pozostają bez przerwy przynajmniej od dwóch lat na służbie państwowej cywilnej, licząc wstecz od dnia 1 kwietnia 1924 r. i mają dobrą kwalifikację, stwierdzoną o ile chodzi o urzędników VI st. sł. przez Komisję Kwalifikacyjną, o ile zaś chodzi o urzędników IV i V st. sł. przez właściwą władzę przełożoną;

c) urzędnicy IV, V i VI st. sł., którzy pozostają bez przerwy przynajmniej od lat dwóch w państwowej służbie cywilnej, licząc wstecz od dnia 1 kwietnia 1924 r., i mają conajmniej dobrą kwalifikację, stwierdzoną w sposób wskazany w ustępie b), a zajmując stanowiska samodzielne i kierownicze kategorji I, posiadają conajmniej ukończone ogólnokształcące lub zawodowe wykształcenie średnie;

d) urzędnicy od IV do VIII st. sł., którzy pozostając od lat 5-ciu w państwowej służbie cywilnej, licząc wstecz od dnia 1 kwietnia 1924 r. i mają conajmniej dobrą kwalifikację stwierdzoną, o ile chodzi o urzędników od VI do VIII st. sł. przez Komisję Kwalifikacyjną, o ile zaś chodzi o urzędników IV i V st. sł. przez właściwą władzę przełożoną, a zajmując stanowiska I kat., posiadają ukończone ogólnokształcące lub zawodowe wykształcenie średnie;

e) wszyscy urzędnicy zajmujący stanowiska II kategorji, którzy pozostają bez przerwy od lat 3 w państwowej służbie cywilnej, licząc wstecz od dnia 1 kwietnia 1924 r. i posiadają conajmniej dobrą kwalifikację;

f) wszyscy urzędnicy, zajmujący stanowiska kategorji III, o ile pozostają bez przerwy w służbie państwowej cywilnej od lat 3, licząc wstecz od dnia 1 kwietnia 1924 r., i posiadają conajmniej dobrą kwalifikację.

W wyjątkowych wypadkach Rada Ministrów może indywidualnie, na umotywowany wniosek właściwego ministra, zwolnić od obowiązku składania egzaminu niektórych urzędników zajmujących stanowiska kategorji I i II, do których nie stosują się postanowienia punktów a) do f).

Zgodnie z par. 4 urzędnicy, niezwolnieni od egzaminu na zasadzie § 2, składają egzamin pisemny i ustny z wyjątkiem urzędników służby rachunkowo-kasowej II kat. i urzędników III kategorji, którzy składają egzamin tylko ustny.

Egzamin ustny winien odbyć się najpóźniej w terminie 3 dniowym po egzaminie pisemnym.

W urzędach specjalnych może być zarządzony dodatkowy egzamin praktyczny.

Zgodnie z § 5 egzamin pisemny polega na wypracowaniu tematów wybranych przez Komisję Egzaminacyjną na wniosek poszczególnych egzaminatorów.

Przedmiotem wypracowania ma być rozstrzygnięcie jednej lub dwóch spraw administracyjnych z działu służby egzaminowanego urzędnika na podstawie aktów oraz opracowanie sprawozdania do władz wyższych.

Przy wyborze przedmiotu winna Komisja baczyć na to, aby kandydat o średniem uzdolnieniu mógł wypracować zadanie w przeciągu 6-ciu godzin. Wypracowanie zadania nie może w każdym razie trwać dłużej niż 8 godzin.

Egzamin pisemny odbywa się w lokalu urzędowym pod nadzorem 1 z członków Komisji lub innego urzędnika. Kandydat winien mieć możność korzystania ze zbioru ustaw i rozporządzeń; wszelka inna pomoc, w szczególności porozumiewanie się kandydatów

1 Dz. U. R. P. № 64, poz. 630.

między sobą, lub z innemi osobami jest niedopuszczalne.

Kandydat po ukończeniu wypracowania przed opuszczeniem lokalu urzędowego oddaje je urzędnikowi, sprawującemu nadzór, który stwierdza na wypracowaniu czas rozpoczęcia i ukończenia wypracowania i zabezpiecza wypracowanie przez opieczętowanie.

Egzamin pisemny może się odbywać równocześnie z kilku kandydatami.

Zgodnie z art. 6 egzamin ustny odbywa się z każdym kandydatem zosobna i nie może trwać dłużej niż dwie godziny.

Przedmiotem egzaminu ustnego jest:

1) Dla urzędników zajmujących stanowiska I kategorji: znajomość ustawy konstytucyjnej, ustrój i zakres działania władz i urzędów państwowych i samorządowych, przepisy o państwowej służbie cywilnej, ogólne zasady kancelaryjno-manipulacyjne, szczególna znajomość ustaw, przepisów i instrukcyj tego działu administracji państwowej, w którym urzędnik pełni służbę.

Prócz tego winien kandydat przy egzaminie ustnym objaśnić załatwienie tematu egzaminu pisemnego.

Ponadto kandydaci, którzy nie posiadają wykształcenia prawniczego, zakończonego przepisanemi egzaminami, podlegają egzaminowi z przepisów prawa cywilnego i karnego, których znajomość potrzebna jest w pełnieniu służby w dziale, gdzie są zatrudnieni.

2) Dla urzędników zajmujących stanowiska II kategorji ogólna znajomość zasad ustawy konstytucyjnej, ustroju i zakresu działania władz i urzędów państwowych i samorządowych, przepisów o państwowej służbie cywilnej, przepisów kancelaryjno-manipulacyjnych, tudzież znajomość ustaw, przepisów i instrukcyj tego działu administracji państwowej, w którym urzędnik pełni służbę.

Prócz tego winien kandydat przy egzaminie ustnym objaśnić załatwienie tematu egzaminu pisemnego.

3) Dla urzędników zajmujących stanowiska III kategorji:

a) dla wszystkich urzędników: ogólna znajomość ustroju władz i urzędów państwowych oraz przepisów o państwowej służbie cywilnej, ponadto

b) dla urzędników kancelaryjnych dokładna znajomość przepisów kancelaryjno-manipulacyjnych tudzież ogólna znajomość przepisów o opłatach stemplowych;

c) dla urzędników fachowych: znajomość fachowych przepisów administracyjnych tego działu, w którym kandydat pełni służbę.

Przepisy artykułu niniejszego stosują się analogicznie przy ewentualnem egzaminowaniu funkcjonarjuszów policji państwowej, straży celnej i t. p.

Wyniki egzaminów Komisja ocenia jako zadawalniające lub niezadawalniające. Termin, do którego winny być złożone przewidziane w powyższym terminie egzamina, został ustalony na 1.II 1925 r. rozporządzeniem Rady Ministrów z dn. 16.I 1925 r.[1] Termin ten został przedłużony do 15.III 1925 r.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 marca 1925 r.[2] przedłuża termin ten do 31 marca 1925 r., rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 marca 1925 r.[3], do dnia 30 czerwca 1925 r., a rozporządzenieRady Ministrów z dnia 3 czerwca 1925 r.[4] do 31 października 1925 r.

Na podstawie przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 czerwca 1924 r. w Głównym Urzędzie Statystycznym część urzędników została zwolniona w myśl przepisów tego rozporządzenia od egzaminów, część zaś została poddana egzaminom przewidzianym w powyższem rozporządzeniu.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 stycznia 1925 r. o służbie przygotowawczej i egzaminach kandydatów na stanowiska I kat. państwowej służby administracyjnej[5] normuje zasadnicze kwestje, dotyczące służby przygotowawczej i egzaminów urzędników administracyjnych. Wobec specjalnych wymagań stawianych urzędnikom Głównego Urzędu Statystycznego powyższe rozporządzenie posłużyło jedynie za podstawę do wydania specjalnego rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 11.VII 1927 r. o służbie przygotowawczej i egzaminach kandydatów na stanowiska urzędników statystycznych I kat. w Głównym Urzędzie Statystycznym [6]. Nie omawiając szczegółowo przepisów formalnych, które nie różnią się od przepisów dla innych ministerstw,wskażemy tylko, że w myśl art. 6 powyższego rozporządzenia dla odbywania egzaminów statystycznych ustanawia się Komisję Egzaminacyjną przy Głównym Urzędzie Statystycznym.

Komisja Egzaminacyjna składa sią z przewodniczącego i dwóch komisarzy.

1 Dz. U. R. P. № 7, poz. 51. 2 Dz. U. R. P. Nr. 26, poz. 179. 3. Dz. U. R. P. Nr. 32, poz. 229. 4. Dz. U. R. P. Nr. 60, poz. 426
5. Dz. U. R. P. Nr. 6, poz. 48. 6. Dz. U. R. P. Nr. 67, poz. 594.

Przewodniczącego oraz listę komisarzy egzaminacyjnych ustanawia Minister Spraw Wewnętrznych na wniosek Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego na okres 2 lat kalendarzowych z grona urzędników Głównego Urzędu Statystycznego o wyższem wykształceniu oraz profesorów szkół akademickich, za zgodą senatu danej uczelni.

Przewodniczący Komisji Egzaminacyjnej winien posiadać ukończone studja prawnicze, zakończone przepisanemi egzaminami.

Przewodniczącemu służy prawo egzaminowania.

Kolejność egzaminowania oznacza przewodniczący.

Egzamin jest pisemny i ustny.

Egzamin ustny winien się odbyć najpóźniej w terminie trzydniowym po egzaminie pisemnym.

W myśl § 8 omawianego rozporządzenia egzamin pisemny polega na wypracowaniu jednego lub dwóch tematów z dziedziny statystyki, wybranych przez Komisję Egzaminacyjną na wniosek poszczególnych egzaminatorów.

Przy wyborze tematu winna Komisja baczyć na to, aby kandydat o średniem uzdolnieniu mógł opracować zadanie w przeciągu 6 godzin. Egzamin nie może trwać dłużej niż 8 godzin.

Egzamin pisemny odbywa się w lokalu urzędowym pod nadzorem jednego z członków Komisji lub innego urzędnika wyznaczonego przez Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego. Kandydat winien mieć możność korzystania ze zbiorów ustaw i rozporządzeń oraz udzielonych przez Komisję materjałów statystycznych; wszelka inna pomoc, w szczególności porozumiewanie się kandydatów między sobą lub z innemi osobami jest niedopuszczalne.

Kandydat po ukończeniu wypracowania, przed opuszczeniem lokalu urzędowego oddaje je urzędnikowi sprawującemu nadzór, który stwierdza na wypracowaniu czas rozpoczęcia i ukończenia wypracowania i zabezpiecza wypracowanie przez opieczętowanie. Egzamin pisemny może się odbywać równocześnie z kilku kandydatami.

Zgodnie z art. 9 przedmiotem egzaminu ustnego jest:

A. a) znajomość ustawy konstytucyjnej,
   b) znajomość przepisów o państwowej służbie cywilnej,
   c) ogólna znajomość ustroju i zakresu działania władz państwowych i samorządowych,
   d) dokładna znajomość ustaw i rozporządzeń w sprawach statystycznych oraz instrukcyj służbowych,
   e) ogólne zasady kancelaryjno-manipulacyjne.

B. a) teorja statystyki,
   b) znajomość metody badań statystycznych i techniki opracowania materjałów statystycznych,
   c) znajomość zakresu i sposobu badań statystycznych w Polsce.

Prócz tego winien kandydat przy egzaminie ustnym uzasadnić załatwienie tematów egzaminu pisemnego.

Egzamin ustny odbywa się z każdym z kandydatów zosobna i nie może trwać dłużej niż 2 godziny.

Jako program dla kwestyj prawniczych służy w Głównym Urzędzie Statystycznym zmieniony program ustalony w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych.

Program statystycznego egzaminu został ustalony jak następuje:

Część II-ga

PROGRAM EGZAMINU

dla urzędników I kategorji Głównego Urzędu Statystycznego

I. Organizacja statystyki administracyjnej w Polsce

1. Zasada centralizacji dochodzeń statystycznych.

2. Prawo nakładania obowiązku zeznań.

3. Stosunek do władz i urzędów państwowych i samorządowych przy dochodzeniach statystycznych.

4. Obowiązek tajemnicy w stosunku do zeznań indywidualnych.

5. Dochodzenia statystyczne prowadzone poza Głównym Urzędem Statystycznym.

6. Kompetencje, skład i sposób powoływania członków Głównej Rady Statystycznej.

7. Statut organiczny Głównego Urzędu Statystycznego.

8. Opłaty statystyczne i kary.

Ustawa z dn. 21. X 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej (Dz. U. № 85, poz. 464) z nowelą z dn. 1. VI 1923 r. (Dz. U. R. P. № 60, poz. 436), sprostowaną obwieszczeniem z dnia 25. VI 1923 r. (Dz. U.

R. P. № 71, poz. 558). Okólniki Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 18. X 1923 r. № 120 i z dnia 8. VII 1925 r. № 65.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 21. XII 1922 r. w przedmiocie rozciągnięcia na obszar Ziemi Wileńskiej mocy obowiązującej ustawy i rozporządzeń normujących sprawy związane ze statystyką (Dz. U. R. P. № 116, 1055). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 6. IX 1923 r. w przedmiocie rozciągnięcia na Kresy Wschodnie oraz na Spisz i Orawę ustaw i rozporządzeń normujących sprawy związane ze statystyką (Dz. U. R. P. Nr. 92, poz. 727 i 730).

Statut Głównej Rady Statystycznej (Monitor Polski № 19 z 1920 roku).

Statut organiczny Głównego Urzędu Statystycznego (Monitor Polski z dn. 1. IV 1921 r. № 74).

II. Spisy ludności

1. Terminy powszechnych spisów ludności w Polsce.
2. Organizacja i zakres pierwszego powszechnego spisu ludności.
3. Opracowanie spisu. Organizacja. Maszyny. Zakres.
4. Publikacje danych spisu.

Ustawa z dnia 13. V 1921 r. w przedmiocie zmiany niektórych postanowień ustawy z dnia 21. X 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej (Dz. U. R. P. № 43, poz. 262). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 9. VI 1921 r. w sprawie przeprowadzenia powszechnego spisu ludności (Dz. U. R. P. № 58, poz. 368).

Instrukcja dla władz i urzędów państwowych w sprawie przeprowadzenia powszechnego spisu ludności.

III. Statystyka ruchu ludności

1. Zakres. Sposób zbierania danych.
2. Publikacje.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 18. X 1920 r. w sprawie organizacji statystyki ruchu naturalnego ludności (Dz. U. R. P. № 108, poz. 710). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 1. IV 1925 r. w sprawie organizacji statystyki ruchu naturalnego ludności (Dz. U. R. P. № 40, poz. 273). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 29. VII 1925 r. o zmianie § 10 rozporządzenia Rady Ministrów z dn. 1. IV 1925 r. w sprawie organizacji statystyki ruchu naturalnego ludności (Dz. U. R. P. № 78, poz. 546). Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 1. II 1927 r. o statystyce ruchu naturalnego ludności (Dz. U. R. P. № 10, poz. 76).

IV. Ogólny zakres statystyki zdrowotności publicznej

V. Ogólny zakres statystyki szkolnej i sposób zbierania danych

VI. Statystyka kryminalna

1. Zakres i sposób zbierania.
2. Publikacje.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 10. I 1923 r. (Dz. U. Min. Spr. № 3, poz. 10). Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 20. II 1925 r. (Dz. Urz. Min. Spr. № 6, poz. 3).

VIII. Statystyka rolnicza

1. Spisy rolne.
   - A) Spis gospodarstw rolnych i leśnych i inwentarza z 1921 r.
     - a) zakres i sposób zbierania.
     - b) publikacje.
   - B) Spis gospodarstw rolnych i leśnych wielkiej własności ziemskiej z 1920 r.
     - a) zakres i sposób zbierania.
     - b) publikacje.
2. Statystyka zasiewów i zbiorów.
   - A) Zakres i sposób zbierania danych.
   - B) Publikacje.
3. Statystyka uboju zwierząt.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 9. VI 1921 r. w sprawie przeprowadzenia powszechnego spisu ludności (Dz. U. R. P. № 58, poz. 368). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 20. IX 1920 r. w przedmiocie spisu gospodarstw rolnych i leśnych powyżej 50 *ha* ogólnego obszaru (Dz. U. R. P. № 101, poz. 668). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 22. III 1923 r. w przedmiocie spisu gospodarstw rolnych i leśnych powyżej 50 *ha* ogólnego obszaru w górnośląskiej części woj. śląskiego (Dz. U. R. P. № 36, poz. 237). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 20. V 1927 r. o statystyce uboju zwierząt (Dz. U. R. P. № 49, poz. 441).

IX. Statystyka przemysłowa

1. Statystyka stanu zatrudnienia w przemyśle.
   - a) zakres i sposób zbierania.
   - b) publikacje.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 18. X 1920 r. w przedmiocie stanu zatrudnienia w przemyśle (Dz. U. R. P. № 115, poz. 759). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 6. II 1922 r. w przedmiocie statystyki stanu zatrudnienia w przemyśle (Dz. U. R. P. № 12, poz. 108) ze zmianą rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7. VI 1922 r. (Dz. U. R. P. № 48, poz. 427). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 22. III 1923 r. w przedmiocie

statystyki stanu zatrudnienia w przemyśle w górnośląskiej części woj. śląskiego (Dz. U. R. P. № 36, poz. 235).

2. Statystyka produkcji górniczej i hutniczej.
   a) zakres i sposób zbierania.
   b) publikacje.
3. Statystyka produkcji w pozostałych działach przemysłu.
   a) zakres i sposób zbierania.
   b) publikacje.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14.VI 1927 r. (Dz. U. R. P. № 63, poz. 558).

X. Statystyka transportowa i komunikacyjna

1. Statystyka przewozów kolejowych.
   a) zakres i sposób zbierania.
   b) publikacje.
2. Statystyka pocztowa, telegraficzna i telefoniczna.
   a) zakres i sposób zbierania.
   b) publikacje.

XI. Statystyka handlu zagranicznego

1. Zakres i sposób zbierania.
2. Zasady klasyfikacji towarów.
3. Publikacje.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 10.XI 1921 r. w sprawie statystyki celnej (Dz. U.R.P. № 107, poz. 783) ze zmianami i uzupełnieniami wprowadzonemi rozporządzeniem Rady Ministrów z dn. 13.IX 1923 r. (Dz. U. R. P. № 94, poz. 748). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 17.XII 1924 r. (Dz. U. R. P. № 113, poz. 1003) i rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7.I 1925 r. (Dz. U. R. P. № 4, poz. 36). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 17.XII 1924 r. w sprawie znaczków statystycznych (Dz. U. R. P. № 112, poz. 995).

XII. Ogólny zakres statystyki kredytowej

(statystyka obiegu pieniężnego, statystyka giełdowa, statystyka instytucyj kredytowych).

1. Statystyka instytucyj kredytowych.
   a) zakres i sposób zbierania.
   b) publikacje.

XIII. Statystyka cen i kosztów utrzymania

1. Zakres i sposób zbierania oraz sposób obliczania wskaźników.
2. Publikacje.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 17.I 1921 r. w przedmiocie statystyki cen artykułów pierwszej potrzeby (Dz. U. R. P. № 14, poz. 82). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 22.III 1923 r. w przedmiocie statystyki cen artykułów pierwszej potrzeby w górnośląskiej części woj. śląskiego (Dz. U. R. P. № 36, poz. 234).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 27 maja 1920 r. w sprawie powołania Komisji do badania wzrostu kosztów utrzymania rodzin pracowniczych zatrudnionych w przemyśle i handlu (Mon. Polski № 149) ze zmianami rozporządzenia Rady Ministrów z dn. 3.II 1922 r. (Mon. Polski № 43) i rozporządzenia Rady Ministrów z dn. 24.I 1925 r. (Mon. Polski № 26).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów i Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 14.IX 1920 r. w sprawie powołania komisyj lokalnych do badania wzrostu kosztów utrzymania rodzin pracowniczych (Mon. Polski № 231 z r. 1920).

XIV. Statystyka pracy i ubezpieczeń społecznych

1. Statystyka bezrobocia i państwowego pośrednictwa pracy.
   a) zakres i sposób zbierania.
   b) publikacje.
2. Statystyka strajków i lokautów.
   a) zakres i sposób zbierania.
   b) publikacje.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 8.II 1921 r. w przedmiocie statystyki strajków i lokautów (Dz. U. R. P. № 16, poz. 94). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 22.III 1922 r. w przedmiocie statystyki strajków i lokautów w górnośląskiej części woj. śląskiego (Dz. U. R. P. № 32, poz. 207).

3. Ogólne wiadomości ze statystyki płac i zarobków i statystyki umów zbiorowych.
4. Ogólne wiadomości ze statystyki kas chorych.

XV. Statystyka spółdzielni

1. Zakres i sposób zbierania.
2. Publikacje.

XVI. Statystyka skarbowa

1. Ogólne wiadomości o statystyce finansów państwowych.
   a) publikacje.
2. Statystyka finansów samorządowych.
   a) zakres i sposób zbierania.
   b) publikacje.

Część III-cia

PROGRAM EGZAMINU

dla urzędników I kategorji Głównego Urzędu Statystycznego

1. Najważniejsze fakty z historji statystyki:

Zbieranie danych liczbowych (statystyka administracyjna).

Początki opracowania naukowego (arytmetycy polityczni, szkoła klasyczna, Quetelet, Süssmilch i t. d.).

2. Najważniejsze istniejące określenia statystyki i poglądy na jej zakres.

3. Znaczenie statystyki dla administracji wogóle i administracji państwowej w szczególności. Organizacja statystyki państwowej — zasady ogólne: statystyka wydzielona i niewydzielona; centralizacja i decentralizacja; przymus statystyczny. Organizacja jej w Polsce i w typowych państwach obcych, ze szczególnem uwzględnieniem państw zaborczych. Statystyka komunalna.

4. Organizacje międzynarodowe w zakresie statystyki. Konwencje międzynarodowe, dotyczące statystyki.

5. Wydawnictwa statystyczne (zbiory międzynarodowe materjałów poszczególnych państw; najważniejsze publikacje naukowe).

6. Dochodzenia statystyczne (zbieranie materjału surowego). Materjał wtórny i pierwotny; warunki, jakim powinien odpowiadać. Spisy; rejestracja bieżąca. Badanie częściowe; metoda reprezentacyjna; szacowanie na podstawie innych cech.

7. Opracowanie materjału: zasady układu tablic, technika opracowania (system kreskowy, kartkowy, ręczny, maszynowy, nalepkowy i t. p., przykłady zastosowania każdego z nich). Technika stosowana w Głównym Urzędzie Statystycznym.

8. Mechaniczne środki pomocnicze: liczydła, maszyny piszące do dodawania, arytmometry, suwaki rachunkowe — ogólna znajomość ich działania i zastosowanie. Pojęcie o segregatorach i tabulatorach oraz o układzie karty maszynowej, o ile to się wiąże z p. 7, t. j. wpływa na takie czy inne opracowanie materjału.

9. Wartość przybliżona. Błędy możliwe liczenia i pomiaru. Sposoby ich przedstawiania. Przerachowanie wartości przybliżonej na wartość zaokrągloną przy zachowaniu największej możliwej dokładności. Działania wartościami przybliżonemi.

10. Interpolacja. Pojęcie i warunki stosowania. Metody graficzne i pojęcie o metodzie analitycznej (wzór Newtona). Wyrównywanie. Pojęcie i warunki stosowania. Metoda graficzna mechaniczna (średnia ruchoma) i pojęcie o metodzie analitycznej (wzór Newtona).

11. Klasyfikacja. Masa statystyczna (zbiorowość). Cechy jakościowe i ilościowe. Liczebność. Klasyfikacja według cech jakościowych. Przedstawienie graficzne. Klasyfikacja według cech ilościowych. Przedział klasy. Szereg rozdzielczy. Histogram i wielobok liczebności. Krzywa liczebności i jej główne formy. Krzywe o kilku maximach i ich pochodzenie.

12. Przeciętne. Cel. Wymagania statystyki. Przeciętne klasyczne (średnia arytmetyczna, średnia geometryczna i średnia harmoniczna). Definicje, własności i stosowanie. Przeciętna ważona. Średnie pozycyjne (wartość środkowa i modalna). Definicje, własności i stosowanie.

13. Pojęcie dyspersji. Miary (odchylenie średnie, przeciętne i ćwiartkowe). Dyspersja względna (spółczynnik zmienności).

14. Zastosowanie 13 i 14 do szeregów sklasyfikowanych, w szczególności do szeregów rozdzielczych. Metody wyliczenia skrócone. Położenie przeciętnych w krzywej liczebności. Stosunek miar dyspersji do wielkości obszaru zmiennej.

15. Liczby stosunkowe i ich znaczenie w statystyce. Spółczynniki. Wymagania co do struktury mas porównywanych. Wskaźniki liczbowe (index numbers). Wskaźniki proste. Własności. Zmiana podstawy. Wskaźniki ogólne. Sposób wyliczania. Wskaźniki kluczowe.

16. Szereg rozwojowy. Zmienność zjawisk. Graficzne przedstawienie. Najważniejsze ruchy składowe. Tendencja rozwojowa (długookresowa). Ustalanie trendu (metody średniej ruchomej i metody najmniejszych kwadratów). Ruch sezonowy. Ustalanie wskaźników sezonowych (metoda Instytutu Harvarda). Przedstawienie szeregu oswobodzonego od trendu i sezonowości (ruchy cykliczne i przypadkowe).

17. Zależności statystyczne. Ich charakter i znaczenie. Badanie zależności przy cechach jakościowych. Metoda różnicy. Zbieżność, rozbieżność i niezależność. Wartość liczebności przy niezależności. Spółczynnik zbieżności. Spółczynnik zależności. Pojęcie o zależności częściowej.

18. Metoda zmian spółtowarzyszących (korelacja). Równania regresji przy dwóch zmien-

nych. Graficzne przedstawienie. Spółczynnik korelacji. Pojęcie o korelacji dwóch szeregów rozwojowych (następstwo w czasie). Spółczynnik korelacji przy trzech zmiennych (tylko wzór).

19. Prawdopodobieństwa statystyczne i matematyczne (à posteriori i à priori). Różnice i analogje. Definicja. Zastosowanie: Tablica śmiertelności. Wyliczenie metodą Bekera. Prawdopodobna i średnia długość życia.

20. Próba prosta. Wartość teoretyczna średniej i średniego odchylenia (średni błąd) dla N prób po n zdarzeń. Średni błąd różnicy. Zastosowanie przy badaniu znaczenia różnicy w teorji zbieżności.

21. Średni błąd średniej arytmetycznej i wartości środkowej. Badanie znaczenia różnicy średnich arytmetycznych i wartości środkowych.

Uwaga. Punkty 9, 16, 19, 20 i 21 niniejszego programu narazie nie obowiązują aż do specjalnego w tej sprawie zarządzenia Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego.

LITERATURA

1) G. Udny Yule — Wstęp do teorji statystyki—Wstęp, Rozdz. I, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XII (tylko wzór spółczynnika korelacji dla trzech zmiennych). XIII, XV, XVII, (tylko dla 21).

2) Westergaard. Theorie der statistik (dla 10).

3) Bowley. An elementary manuel of statistics (dla 9).

4) Mills. Statistical Methods (dla 16).

5) Danielewicz. Arytmetyka polityczna. Rozdział V.

W myśl art. 10 jeżeli Komisja Egzaminacyjna uzna wypracowanie pisemne jednomyślnie za nieudatne, uważa się egzamin za niezłożony i bez egzaminu ustnego oddala się kandydata ze stopniem „niedostatecznie".

W przeciwnym razie po odbyciu egzaminu ustnego stwierdza się wynik z równomiernem uwzględnieniem pisemnego i ustnego egzaminu. Wynik egzaminu oznacza się stopniami:

1) „bardzo dobry", jeżeli kandydat wykazał wybitną i bardzo dokładną znajomość przedmiotów egzaminacyjnych,
2) „dobry", jeżeli kandydat wykazał dokładną znajomość,
3) „dostateczny", jeżeli wiadomości kandydata są wystarczające,
4) „niedostateczny", jeżeli wiadomości kandydata są niewystarczające.

W razie niedostatecznego wyniku egzaminu Komisja oznacza termin powtórzenia egzaminu. Termin ten nie może być krótszy niż 3 miesiące, nie dłuższy zaś niż rok.

W razie ponownego niedostatecznego wyniku, egzaminu powtarzać nie wolno i należy kandydata zwolnić ze służby.

Uchwały Komisji Egzaminacyjnej zapadają większością głosów i są ostateczne. Ostatni głos daje przewodniczący.

Należy naogół stwierdzić, że egzamina przewidziane w powyższem rozporządzeniu należy uznać za celowe, gdyż kandydaci w celu złożenia egzaminu z pomyślnym wynikiem powinni znacznie pogłębić swe studja teoretyczne, jak również zapoznać się z pracami wszystkich wydziałów Głównego Urzędu Statystycznego, co jest bezwzględnie bardzo pożądanem, gdyż rozszerza horyzont urzędnika naukowego, który pracuje zwykle w jakimś ściśle określonym dziale i nie ma sposobności w toku pracy urzędowej zapoznać się z innemi działami.

Dla urzędników II kategorji obowiązuje rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 kwietnia 1925 roku o służbie przygotowawczej i egzaminach kandydatów na stanowisko II kategorji w państwowej służbie administracyjnej [1].

Rozporządzenie to zostało zastosowane dla urzędników II kategorji również w Głównym Urzędzie Statystycznym.

Program egzaminów w dziale prawniczym został sporządzony, opierając się na programie dla Urzędników Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, w dziale zaś statystycznym został ustalony jak niżej:

Część II-ga

PROGRAM EGZAMINU

dla urzędników II kategorji Głównego Urzędu Statystycznego

I. Organizacja statystyki administracyjnej w Polsce

1. Zasada centralizacji dochodzeń statystycznych.

2. Prawo nakładania obowiązku zeznań

3. Stosunek do władz i urzędów państwowych i samorządowych przy dochodzeniach statystycznych.

1 Dz. U. R. P. № 16, poz. 103.

4. Obowiązek tajemnicy w stosunku do zeznań indywidualnych.

5. Dochodzenia statystyczne prowadzone poza Głównym Urzędem Statystycznym.

6. Kompetencje, skład i sposób powoływania członków Głównej Rady Statystycznej.

7. Statut organizacyjny Głównego Urzędu Statystycznego.

Ustawa z dn. 21.X 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej (Dz. U. № 85, poz. 464) z nowelą z dn. 1.VI 1923 r. (Dz. U. R. P. № 60, poz. 436), sprostowaną obwieszczeniem z dnia 25.VI 1923 r. (Dz. U. R. P. № 71, poz. 558).

Statut organizacyjny Głównego Urzędu Statystycznego (Monitor Polski z dn. 1.IV 1921 r. № 74).

II. Spisy ludności

1. Terminy powszechnych spisów ludności w Polsce.

2. Zakres pierwszego powszechnego spisu.

3. Publikacje danych spisu.

Ustawa z dnia 13.V 1921 r. w przedmiocie zmiany niektórych postanowień ustawy z dnia 21.X 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej (Dz. U. R. P. № 43, poz. 262). Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 9.VI 1921 r. w sprawie przeprowadzenia powszechnego spisu ludności (Dz. U. R. P. № 58, poz. 368).

III. Ogólny zakres statystyki ruchu naturalnego ludności

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 1.II 1927 r. o statystyce ruchu naturalnego ludności (Dz. U. R. P. № 10, poz. 76).

IV. Ogólny zakres statystyki zasiewów i zbiorów

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 marca 1928 r. o statystyce produkcji rolnej (Dz. U. № 29, poz. 276).

V. Statystyka przemysłowa

1. Ogólny zarys statystyki stanu zatrudnienia w przemyśle (Rozp. Rady Ministrów z 6.II 1922 (Dz. U. R. P. № 12, poz. 108) i nowela z 7.VI 1922 r. (Dz. U. R. P. № 48, poz. 427).

2. Ogólny zarys statystyki produkcji.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 17 czerwca 1927 r. o statystyce przemysłowej (Dz. U. R. P. № 63, poz. 558).

VI. Ogólny zakres statystyki handlu zagranicznego

Główne przepisy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10.XI 1921 r. w sprawie statystyki celnej.

VII. Ogólny zakres statystyki cen i kosztów utrzymania

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 27 maja 1920 r. w sprawie powołania Komisji do badania wzrostu kosztów utrzymania rodzin pracowniczych zatrudnionych w przemyśle i handlu (Monitor Polski № 149) ze zmianami rozp. Rady Ministrów z dn. 3.II 1922 r. (Monitor Polski № 43) i rozp. Rady Ministrów z dn. 24.I 1925 r. (Monitor Polski № 26).

Część III-cia

PROGRAM EGZAMINU

dla urzędników II kategorji Głównego Urzędu Statystycznego

1) Znaczenie statystyki dla administracji wogóle i administracji państwowej w szczególności. Organizacja statystyki państwowej—zasady ogólne: statystyka wydzielona i niewydzielona; centralizacja i decentralizacja; przymus statystyczny.

2) Dochodzenie statystyczne (zbieranie materjału surowego). Materjał wtórny i pierwotny; warunki, jakim powinien odpowiadać. Spisy; rejestracja bieżąca. Badanie częściowe; metoda reprezentacyjna.

3) Opracowanie materjału: zasady układu tablic, technika opracowania (system kreskowy, kartkowy, ręczny i maszynowy).

4) Mechaniczne środki pomocnicze: liczydła, maszyny do dodawania, arytmometry, ogólna znajomość ich działania i zastosowanie.

5) Wykresy i kartogramy—ich różne rodzaje (zastosowanie).

6) Liczby względne: wskaźniki, stosunki procentowe.

7) Pojęcie o średnich: średnia arytmetyczna, medjana (wartość środkowa), wartość modalna, średnia geometryczna.

Literatura: Odpowiednie ustępy statystyki Bleichera, którego egzemplarz znajduje się w sekretarjacie.

Kwestję służby przygotowawczej i egzaminów dla urzędników III kategorji normuje rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13.V 1925 roku o służbie przygotowawczej i egzaminach kandydatów na stanowisko III kategorji w państwowej służbie administracyjnej [1]. Również i dla tej kategorji urzędników nie zaszła potrzeba wydawania specjalnego rozporządzenia dla urzędników Głównego Urzędu Statystycznego, jedynie przy egzaminie ustnym egzamin jest przeprowadzony również z punktu widzenia potrzeb Głównego Urzędu Statystycznego według następującego programu.

1 Dz. U. R. P. № 60, poz. 424.

PROGRAM EGZAMINU PRAKTYCZNEGO

dla urzędników III kategorji w Głównym Urzędzie Statystycznym

1) Umiejętność sprawdzania tablic statystycznych, roboczych i publikacyjnych,

2) Znajomość obchodzenia się z maszynami rachunkowemi (liczydła, arytmometry, maszyny do dodawania),

3) Znajomość techniki systemów rachunkowych, kartkowego i kreskowego,

4) Znajomość ustawy o statystyce administracyjnej,

5) Znajomość ogólnej organizacji Głównego Urzędu Statystycznego (podział na wydziały),

6) Znajomość organizacji wydziału, w którym dany urzędnik pracuje.

§ 22. Pogląd na rozwój ogólny liczby urzędników i na ich stosunki służbowe

Aby przedstawić rozwój ogólnej liczby urzędników od dnia 1 listopada 1918 roku po dzień 1 listopada 1928 r. podajemy następujące zestawienie:

Lista funkcjonarjuszów Głównego Urzędu Statystycznego

Stopień służbowy	Dnia 1. XI 1918	Dnia 1 stycznia									Dnia 1. XI 1928
		1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	
I. Urzędnicy stale zajęci [a]											
III i IV	1	1	1	2	2	2	1	1	2	2	2
V i VI	2	6	8	8	7	7	8	11	10	10	12
VII	1	2	2	3	6	8	10	10	13	16	15
VIII	—	3	8	7	10	18	30	26	29	27	35
IX	—	10	26	36	47	58	52	56	60	64	84
X	3	18	28	55	54	74	68	63	67	82	112
XI	7	23	45	41	47	40	39	63	62	61	87
XII	—	—	—	7	38	—	—	—	1	—	10
Razem . .	14	63	118	159	211	207	208	230	244	262	357
II. Funkcjonarjusze niżsi stale zajęci											
Razem . .	2	4	8	9	12	12	12	30	30	30	32
III. Urzędnicy i służba zajęci przejściowo											
Spis ludności . .	—	—	—	104	633	384	219	141	47	10	—
Inne prace przejściowe	—	—	—	22	80	166	35	15	72	78	26
Razem I, II i III											
Cały personel .	16	67	126	294	936	769	474	416	393	380	415

a Łącznie z urzędnikami stałymi Wydziału Spisu Ludności.

Z tego to zestawienia wynika, iż rozwój liczby urzędników stale zajętych odbywał się do 1 stycznia 1923 r. dosyć równomiernie, co roku powiększała się liczba urzędników przeciętnie o 50. Początkowo, gdy aparat państwowy nie był należycie rozwinięty, było rzeczą wskazaną ograniczać działalność statystyczną do możliwego minimum, dopiero po skrzepnięciu budowy administracji państwowej można było myśleć o obciążeniu aparatu administracyjnego pracami statystycznemi. Odtąd też stało się koniecznem powiększać stosownie do rozrostu agend liczbę urzędników.

W dniu 1 stycznia 1924 r. liczba stałych urzędników Głównego Urzędu Statystycznego jest nieco niższa—o 4 osoby, niż w dniu 1 stycznia 1923 r. W dniu 1. I 1925 r.—tylko o 1 osobę wyższa niż w dniu 1. I 1924 r., a więc o 3 osoby niższa niż w dniu 1. I 1923 r. W tych dwóch latach nastąpiło więc zahamowanie wzrostu stałych urzędników Głównego Urzędu Statystycznego, co należy tłumaczyć nie przyczynami wynikającemi z rozwoju statystyki administracyjnej, lecz przyczynami budżetowemi. W latach tych znaczne kwoty, jak to przekonamy się w części omawiającej wydatki Głównego Urzędu Statystycznego, były przeznaczone na prace przejściowe, szczególnie na prace związane z opracowaniem spisu ludności z uszczerbkiem nawet dla rozwoju stałych prac Urzędu, gdyż warunki finansowe Państwa nie pozwoliły na dalsze rozszerzenie budżetu Głównego Urzędu Statystycznego.

Poczynając od 1. I 1926 r. liczba stałych pracowników rośnie, jednakże przyrost jest znacznie mniejszy niż w latach do 1. I 1923 r.; bardzo silny przyrost możemy stwierdzić w liczbie urzędników jedynie w dniu 1. XI 1928 r. w porównaniu z 1. I 1928 r., a mianowicie liczba urzędników wzrosła o 95 osób. Zjawisko to należy tłumaczyć 1-o tem, że prace nad wykończeniem spisu ludności zostały już ukończone i znaczniejsze środki mogły być przydzielone dla stałych prac Urzędu, 2-o poprawą sytuacji finansowej Państwa. Faktyczny jednak wzrost liczby urzędników zatrudnionych przy stałych pracach był mniejszy, gdyż część urzędników podanych w grupie urzędników przejściowych rzeczywiście była zatrudniona przy pracach, które stały się stałemi.

Dla bardziej przejrzystego ujęcia urzędników stałych Głównego Urzędu Statystycznego według stopni płac dzielimy ich na trzy grupy: urzędników wyższych do VI st. płac włącznie; w Głównym Urzędzie Statystycznym są to wyłącznie pracownicy naukowi, kierujący pracami, do drugiej kategorji zaliczamy VII i VIII st. płac—są to też w znacznej mierze pracownicy naukowi, częściowo zaś podreferendarscy, do trzeciej zaś zali-

czamy IX do XII st. płac—jest to zazwyczaj personel podreferendarski i kancelaryjny pomocniczy.

Zestawienie liczby urzędników według tych grup podajemy poniżej:

Stopień służbowy	Dnia 1. XI 1918	Dnia 1 stycznia 1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	Dnia 1. XI 1928
III-VI	3	7	9	10	9	9	9	12	12	12	14
VII-VIII	1	5	10	10	16	26	40	36	42	43	50
IX-XII	10	51	99	139	186	172	159	182	190	207	293
Razem .	**14**	**63**	**118**	**159**	**211**	**207**	**208**	**230**	**244**	**262**	**357**
					% %						
III-VI	21,4	11,1	7,6	6,3	4,3	4,3	4,3	5,2	4,9	4,6	3,9
VII-VIII	7,2	7,9	8,5	6,3	7,6	12,6	19,2	15,7	17,2	16,4	14,0
IX-XII	71,4	81,0	83,9	87,4	88,1	83,1	76,5	79,1	77,9	79,0	82,1

Odsetek wyższych urzędników III do VI st. sł. jest specjalnie wysoki w dniu 1. XI 1918 r., gdy wynosi 21,4%. Następnie odsetek ten wykazuje z jednym wyjątkiem w dniu 1. I 1926 r. stały spadek, dochodzący w dniu 1. XI 1928 r. do 3,9%.

Odsetek urzędników należących do VII i VIII kategorji wzrasta z pewnem załamaniem się do 1. I 1925 r., następnie maleje również z załamaniem się aż do dnia 1. XI 1928 r., w którym jednakże jest prawie dwa razy wyższy niż w dniu 1. XI 1918 r. i wyższy niż we wszystkich latach do 1. I 1924 r. włącznie.

Odsetek pracowników od IX do XII kategorji wzrasta do 1. I 1923 r., następnie maleje do 1. I 1925 r., dalej wzrasta aż do 1. XI 1928 r., gdy wynosi 82,1%. Możemy więc powiedzieć, że przeważająca liczba urzędników Głównego Urzędu Statystycznego są to urzędnicy najniższej kategorji od IX do XII st. sł. Przewaga ich jest bardzo znaczna, gdyż przekracza $^4/_5$ ogólnej liczby urzędników; szczególnie małym jest odsetek urzędników z wyższem wynagrodzeniem od III do VI stopnia służbowego.

Skład urzędników Głównego Urzędu Statystycznego pod względem uposażenia odbiega więc zasadniczo od ich składu w innych władzach centralnych, tak naprzykład według danych umieszczonych w preliminarzu budżetowym Rzeczypospolitej na rok 1928/29 odsetek urzędników od II do VI kategorji w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych wynosił 33,2%, urzędników od VII do VIII—29,7% i urzędników od IX do XII—37,1%.

W Ministerstwie Skarbu według tychże danych odsetek urzędników od II do VI kategorji wynosił 34,4%, od VII do VIII kategorji—32,2% i od IX do XII—33,4%. W Ministerstwie Skarbu najliczniejszą więc była grupa najwyżej płatnych urzędników.

Tak ogromna różnica pomiędzy Głównym Urzędem Statystycznym a ministerstwami w znacznej mierze tłumaczy się charakterem prac Głównego Urzędu Statystycznego, przy których zatrudnia się znaczny odsetek personelu rachunkowego, w części jednak upośledzeniem urzędników Głównego Urzędu Statystycznego pod względem wynagrodzenia, co powoduje bardzo częste przechodzenie urzędników Głównego Urzędu Statystycznego do innych ministerstw i instytucyj, o czem już wyżej wspomnieliśmy.

Liczba urzędników i służby zajętej przejściowo waha się bardzo znacznie, maksymum przypada na dzień 1. I 1923 r., następnie liczba ich maleje. Na tenże dzień 1. I 1923 r. przypada największa liczba urzędników na Wydział Spisu Ludności, natomiast największa liczba urzędników, zajętych innemi pracami przejściowemi, przypada w dniu 1. I 1924 r. W dniu 1. XI 1928 r. w spisie ludności nie ma już wcale urzędników zajętych przejściowo, przy innych pracach liczba przejściowo zatrudnionych jest niewielka.

W wykonaniu przepisów ustawy o państwowej służbie cywilnej podzielono wszystkie posady na trzy kategorje, t. j. na posady referendarskie czyli naukowe, które w przyszłości mogą być obsadzane tylko osobami, które ukończyły wyższy zakład naukowy i zdały wszystkie przepisane egzamina. Do drugiej kategorji zaliczają się posady podreferendarskie, urzędnicy nasi tej kategorji są bezpośrednimi pomocnikami urzędników naukowych, załatwiają korespondencję w sprawach dających się załatwić stereotypowo, nadzorują personel podrzędny, albo też wykonywują pracę rachunkową szczególnie skomplikowaną i wymagającą dużo samodzielności. Drugą kategorję posad stanowią również posady przeznaczone dla specjalnych urzędników rachunkowych t. j. dla urzędników zajętych w kasowości i buchalterji i w służbie gospodarczej, w Głównym Urzędzie Statystycznym urzędnicy ci nie mają większego znaczenia i odgrywają rolę personelu pomocniczego. Warunkiem przyjęcia na posady podreferendarskie i rachunkowe jest ukończenie szkoły średniej. Trzecią kategorją posad są posady kancelaryjne, zalicza się do nich oprócz pracy kancelaryjnej wszelkie prace obliczeniowe, więcej mechaniczne, niewymagające większej samodzielności. Warunkiem przyjęcia na te-

go rodzaju posadę jest ukończenie 4-ch klas szkoły średniej.

Czytelnik zauważył, iż rozróżniamy cztery rodzaje urzędników, i podział ten odpowiada w zupełności podziałowi wymaganemu przez teorje statystyczne i stosowanemu także w większości zagranicznych urzędów. W następującem zestawieniu podajemy wykaz stale zajętych urzędników (bez urzędników przejściowo zajętych w Wydziale Spisu Ludności i w innych wydziałach) w dniu 1. I 1925 r. tylko dla urzędników etatowych i w dniu 1. I 1926, 1927, 1928 oraz w dniu 1. XI 1928 r. dla pracowników etatowych i kontraktowych łącznie, wobec czego dane dla 1. I 1925 r. nie są porównywalne z danemi lat następnych:

Kategorja urzędników	Dnia 1 stycznia				Dnia 1 listopada 1928
	1925	1926	1927	1928	
Referendarscy .	20	28	28	27	25
Podreferendarscy i rachunkowi .	45	52	61	84	89
Kancelaryjni . .	54	150	155	151	243
Razem . . .	119[a]	230	244	262	357

[a] Wyłącznie etatowi.

Liczba urzędników referendarskich jest najwyższa w dniu 1. I 1926 r. i 1927 r. Następnie maleje i w dniu 1. XI 1928 r. jest niższa niż w dniu 1. I 1926 r. i 1927 r. o trzy osoby. Zmniejszenie to nie zostało spowodowane zmniejszeniem zapotrzebowania w Głównym Urzędzie Statystycznym na pracowników referendarskich, które na odwrót wzrosło, lecz wskutek trudności związanych z pozyskaniem względnie utrzymaniem w Urzędzie wyrobionych pracowników referendarskich; normalnie liczba pracowników referendarskich powinna była się nawet zwiększyć w związku ze zwiększeniem zakresu prac Głównego Urzędu Statystycznego. Niedostatek urzędników referendarskich jest pokrywany urzędnikami podreferendarskimi, którzy czasem tylko ze względów formalnych, z braku ukończonego wykształcenia wyższego nie mogą być zaliczeni do urzędników referendarskich, naogół jednak poziom pracowników podreferendarskich jest niższy niż urzędników referendarskich, dlatego też zastępowanie urzędników referendarskich urzędnikami podreferendarskimi nie jest z reguły wskazane. Liczba urzędników podreferendarskich stale rośnie, poczynając od dnia 1. I 1926 r. i w dniu 1. XI 1928 r. wynosi ich liczba 89 osób. Liczba pracowników kancelaryjnych zwiększa się szczególnie licznie w dniu 1. XI 1928 r. w porównaniu z dniem 1. I 1928 r., co tłumaczy się wzrostem ogólnej liczby urzędników Głównego Urzędu Statystycznego w tym dniu.

Podział urzędników poszczególnych kategoryj według stopnia służbowego podajemy poniżej:

Stopień służbowy	Dnia 1 listopada 1928 r.		
	I kategorja	II kategorja	III kategorja
III i IV	2	—	—
V i VI	12	—	—
VII	5	10	—
VIII	3	30	2
IX	—	32	52
X	3	13	96
XI	—	4	83
XII	—	—	10
Razem	25	89	243

Większość urzędników I kategorji pod względem uposażenia wchodzi do grupy od III do VI st. płac, względnie dość znaczna liczba znajduje się w VII st. sł., mniejsza już w VIII i nieznaczna w X, są to praktykanci. Ostatnią liczbę można byłoby uznać za szczególnie niską, o ileby urzędnicy referendarscy byli rekrutowani wyłącznie z urzędników próbnych; jednakże dość częstem w Głównym Urzędzie Statystycznym jest odbywanie służby próbnej podczas studjów na wyższych uczelniach na stanowiskach II kategorji, dlatego też faktyczny zarybek urzędników naukowych jest wyższy, niż można byłoby sądzić z tej liczby. W każdym razie tak nieznaczna ilość urzędników próbnych I kategorji wskazuje na to, że osoby z wyższem wykształceniem już ukończonem niezbyt chętnie przyjmują posady w X st. sł.

Urzędnicy II kategorji są najliczniejsi w IX st. sł., zbliżoną liczbę można stwierdzić również w VIII st. sł., daleko już mniejszą w VII. Charakterystycznem jest, że również w XI st. sł. znajdujemy 4 osoby.

Dla urzędników III kategorji najliczniejszą jest grupa w X st. sł., nieco niższa w XI, jednakże pewną ich liczbę znajdujemy i w XII st. sł., jak również i w VIII.

§ 23. Liczba pracowników według ważniejszych działów pracy i wydziałów

Dla zaznajomienia się z rozwojem liczby pracowników w Głównym Urzędzie Statystycznym zatrzymamy się jeszcze nad zestawieniem, w którem wszyscy pracownicy Urzędu zostali rozbici z jednej strony na urzędników i na innych pracowników, do których zaliczamy woźnych, mechaników i robotników, następnie zaś urzędnicy zostali rozbici na urzędników wykonywających ścisłe prace statystyczne, przyczem z ich liczby wyodrębniono pracowników spisu ludności, których liczba zmieniała się w zależności od terminu spisu, pracowników handlu zagranicznego, którzy stanowią znaczny odsetek

pracowników stałych Głównego Urzędu Statystycznego, pracowników oddziału maszyn, których charakter jest nieco inny niż pozostałych pracowników oraz pracowników zajętych innemi pracami statystycznemi. Poza tem wyodrębniliśmy jako specjalny typ pracowników bibljoteki i archiwum oraz pracowników administracyjnych, do których zaliczono naczelnika wydziału prezydjalnego, sekretarjat, referat personalny, oddział rachunkowy, kancelarję główną, intendenturę, administrację wydawnictw, administrację znaczków statystycznych i t. p.

Zestawienie na pierwszy dzień każdego kwartału, poczynając od 1. XI 1918 roku aż do 1. X 1928 roku podajemy poniżej.

Pracownicy Głównego Urzędu Statystycznego według ważniejszych działów

Data	Ogółem	Urzędnicy							Inni pracownicy			
		Razem	Wydz. Handlu Zagr.	Wydz. Spisu Ludności	Oddział maszyn	Inne prace statystyczne	Bibljoteka i archiwum	Administracyjni a	Razem	Woźni i gońcy	Mechanicy	Robotnicy
1918 1.XI	16	14	—	—	—	9	2	3	2	2	—	—
1919 1.I	18	16	—	—	—	11	2	3	2	2	—	—
1.IV	27	24	—	—	—	19	2	3	3	3	—	—
1.VII	35	32	—	—	—	28	2	2	3	3	—	—
1.X	53	50	4	—	—	41	2	3	3	3	—	—
1920 1.I	67	63	9	—	—	43	3	8	4	4	—	—
1.IV	85	80	20	—	—	48	3	9	5	5	—	—
1.VII	99	92	29	—	—	51	3	9	7	7	—	—
1.X	117	109	39	—	—	55	3	12	8	8	—	—
1921 1.I	126	118	43	1	—	59	4	11	8	8	—	—
1.IV	132	124	45	1	—	64	3	11	8	8	—	—
1.VII	166	154	55	19	—	65	3	12	12	12	—	—
1.X	193	180	56	35	—	70	4	15	13	13	—	—
1922 1.I	294	272	77	91	—	71	4	29	22	17	—	5
1.IV	444	422	94	210	—	84	5	29	22	17	—	5
1.VII	547	520	118	273	—	94	5	30	27	22	—	5
1.X	723	698	119	441	3	95	4	36	25	25	—	—
1923 1.I	936	909	128	579	39	122	4	37	27	27	—	—
1.IV	1 239	1 207	229	688	86	157	4	43	32	32	—	—
1.VII	1 311	1 275	230	690	144	166	4	41	36	36	—	—
1.X	1 316	1 279	238	678	156	158	4	45	37	37	—	—
1924 1.I	769	728	203	290	90	102	4	39	41	34	7	—
1.IV	709	668	149	290	99	90	4	36	41	34	7	—
1.VII	693	654	141	272	119	85	4	33	39	32	7	—
1.X	684	645	141	253	132	83	4	32	39	32	7	—
1925 1.I	474	444	122	79	124	82	4	33	30	23	7	—
1.IV	484	449	126	81	132	81	4	25	35	24	7	4
1.VII	481	446	124	78	131	88	4	21	35	24	7	4
1.X	453	419	94	79	138	83	4	21	34	23	7	4
1926 1.I	416	384	99	72	93	94	4	22	32	21	7	4
1.IV	428	396	92	66	87	128	4	19	32	22	7	3
1.VII	407	377	95	68	45	143	4	22	30	21	6	3
1.X	391	361	83	64	44	144	4	22	30	21	6	3
1927 1.I	393	363	82	52	40	158	5	26	30	21	6	3
1.IV	384	354	82	37	43	162	5	25	30	21	6	3
1.VII	386	356	80	30	46	170	5	25	30	21	6	3
1.X	371	341	78	17	46	169	6	25	30	21	6	3
1928 1.I	380	348	77	12	48	179	6	26	32	23	6	3
1.IV	421	389	81	12	65	196	6	29	32	23	6	3
1.VII	415	383	81	12	65	191	6	28	32	23	6	3
1.X	415	383	82	11	64	192	6	28	32	23	6	3

a Do kategorji urzędników administracyjnych zaliczono: naczelnika wydziału prezydjalnego, sekretarjat, referat personalny, oddz. rachunkowy, kancelarję główną, intendenturę, administrację wydawnictw, administrację znaczków statyst., pracowników kancelaryjnych wydziału III i t. p.

Ogólna liczba pracowników szczególnie silnie wzrasta, względnie w stosunku do liczby pracowników z kwartału poprzedniego, w pierwszych latach do roku 1923. Charakterystycznem przytem jest, że liczba pracowników wzrasta w ciągu wszystkich kwartałów, co wskazuje, że etaty, które były przyznawane w poszczególnych okresach budżetowych, nie były wykorzystywane odrazu, lecz w miarę rzeczywistej potrzeby na skutek stopniowego rozwoju prac Urzędu.

Maksymum liczby urzędników w Głównym Urzędzie Statystycznym przypada na 1.X. 1923 r., gdy Główny Urząd Statystyczny zatrudniał 1316 pracowników, po tym okresie następuje odrazu znaczna zniżka liczby pracowników, już w kwartał później ich liczba wynosi 769; zniżka, jednak znacznie łagodniejsza, da się zaobserwować aż do 1.IV 1925 roku, w którym mamy zwyżkę, coprawda nieznaczną, potem następuje dalsza zniżka przerwana w dniu 1. VII 1927 r. W dniu 1.X 1927 r. mamy znowu zniżkę, od tego czasu zwyżkę, która zatrzymuje się w dniu I.IV 1928 r., w następnych dwóch kwartałach mamy nieznaczną zniżkę. W dniu 1.X 1928 r. ogólna liczba pracowników Głównego Urzędu Statystycznego wynosiła 415; była więc przeszło trzy razy mniejsza od maksymalnej liczby w dniu I.X 1923 roku.

Wahania liczby pracowników zostały od 1921 r. w głównej mierze spowodowane wahaniem liczby pracowników zatrudnionych przy spisie ludności, gdyż poza spisem ludności liczba pracowników Urzędu wykazywała naogół z małemi wyjątkami tendencję zwyżkową, co jest zupełnie zrozumiałe, jeżeli weźmiemy pod uwagę stale zwiększający się zakres prac Głównego Urzędu Statystycznego.

Liczba urzędników ogółem zmienia się mniej więcej w taki sam sposób jak ogólna liczba pracowników Urzędu, gdyż urzędnicy stanowią przeważającą część pracowników Głównego Urzędu Statystycznego, ponieważ tylko na początku istnienia Urzędu 1 listopada 1918 roku i 1.I 1919 r. liczba innych pracowników przewyższa o 10% ogólnej liczbę pracowników Urzędu, w pozostałym okresie jest znacznie niższa, w niektórych okresach spadając poniżej 3%.

W Wydziale Spisu Ludności do 1.IV 1921 r. mamy tylko 1 pracownika. W związku z pracami przygotowawczemi do spisu ludności, który odbył się 30.IX 1921 roku, liczba pracowników tego wydziału rośnie w dniu 1.VII 1921 r. do 19, w dn. 1.X, t. j. w okresie przeprowadzania spisu ludności wynosi 35, dalej szybko rośnie aż do 1.VII 1923 r., następnie maleje, chwilowo zwyżkując nieznacznie tylko w dniu 1.IV i 1.X 1925 r. oraz 1.VII 1926 r. W dniu 1.X 1928 r. liczba pracowników spisu ludności jest już nieznaczna—11 osób, zajętych ostatecznem wykończaniem wyników spisu ludności.

Korzystając z liczby pracowników Wydziału Spisu Ludności, należy jednak pamiętać, że aż do kwietnia 1924 r. statystyka handlu zagranicznego była opracowywana ręcznie, a więc pracownicy Oddziału Maszyn całkowicie byli zatrudnieni przy opracowaniu spisu ludności; od maja 1924 roku już tylko część pracowników Oddziału Maszyn była zatrudniona przy opracowaniu danych spisu aż do maja 1926 roku, gdy zupełnie zlikwidowano wszelkie prace maszyn związane ze spisem ludności.

Liczba pracowników Wydziału Handlu Zagranicznego wzrasta stale aż do 1.X 1923 r., jest szczególnie wysoka w tym roku, co zostało spowodowane koniecznością wyrównania zaległości powstałych z okresu poprzedniego. Od tego czasu liczba pracowników maleje z chwilowemi przerwami aż do 1.I 1927 r. W latach 1927 i 1928 utrzymuje się mniej więcej na tym samym poziomie. Porównywując liczbę pracowników zajętych w statystyce handlu zagranicznego, należy pamiętać o tem, że od maja 1924 roku zaczęto maszynowe opracowanie statystyki handlu zagranicznego, wobec czego część pracowników związanych ze statystyka handlu zagranicznego znajduje się w Oddziale Maszyn.

Liczba pracowników Oddziału Maszyn poraz pierwszy została uwidoczniona w dniu 1.X 1922 r., następnie szybko rośnie, zmniejsza się znacznie w pierwszem półroczu 1924 roku, znajduje się na znacznie wyższym poziomie w drugiem półroczu 1924 r. i w 1925 r., dalej maleje aż do 1.I 1927 r., od tego czasu stale zwiększa się, wobec przekazania do opracowania maszynowego nowych działów statystyki.

Ogólna liczba pracowników zajętych „innemi pracami statystycznemi“ stale rośnie aż do 1.I 1924 r., kiedy zaczyna maleć w związku z polityką oszczędnościową rządu i wykończeniem prac nad statystyką urzędników, która została zaliczona również do tych „innych prac“; od 1.IV 1925 r. rośnie z chwilowemi przerwami aż do 1928 roku.

Liczba pracowników w bibljotece i archiwum silnie względnie wzrosła, jest jednakże w roku 1928 nieznaczna—6 pracowników.

Liczba pracowników administracyjnych wykazuje tendencję zwyżkową aż do 1923 roku, następnie możemy stwierdzić zniżkę aż do roku 1927, gdy wskutek utworzenia specjalnych biur związanych z Wydziałem Prezydjalnym liczba ich wzrosła.

Dla ogólnego scharakteryzowania prac w poszczególnych wydziałach służy nam poniższe zestawienie, w którem liczba pracowników Głównego Urzędu Statystycznego została podana według wydziałów.

Pracownicy Głównego Urzędu Statystycznego według wydziałów

Data	Ogółem	I Prezydjalny			II Wydawnictw i Pomocy Nauk.	III Spisu Ludności	IV Ruchu Ludności	V Statystyki Szkolnej	VI Statystyki Rolnej	VII Stat. Pracy i Przemysłu	VIII Handlu Zagr.	IX Finansów i Samorządu	Woźni i mechanicy
		Administracyjni, oddział drukarski biuro tłumaczeń	Oddział maszyn a	Oddz. Stat. Kryminalnej									
1918 1.XI	16	6	—	—	4	—	3	—	—	1	—	—	2
1919 1.I	18	6	—	—	7	—	3	—	—	—	—	—	2
1.IV	27	8	—	—	9	—	3	—	4	—	—	—	3
1.VII	35	8	—	—	12	—	3	2	7	—	—	—	3
1.X	53	10	—	—	12	—	7	7	9	—	4	1	3
1920 1.I	67	14	—	—	14	—	8	8	6	—	9	4	4
1.IV	85	16	—	—	14	—	9	8	7	1	20	5	5
1.VII	99	16	—	—	13	—	10	7	7	2	29	8	7
1.X	117	17	—	—	15	—	11	7	7	3	39	10	8
1921 1.I	126	15	—	—	15	1	11	6	11	6	43	10	8
1.IV	132	15	—	—	17	1	12	4	11	11	45	8	8
1.VII	166	16	—	—	13	19	16	5	10	12	55	8	12
1.X	193	13	—	—	16	40	16	5	12	15	56	7	13
1922 1.I	294	12	—	—	16	110	18	5	12	13	77	9	22
1.IV	444	13	—	—	17	228	18	5	18	18	94	11	22
1.VII	547	12	—	—	15	294	17	5	23	22	118	14	27
1.X	723	12	3	—	14	468	17	7	23	20	119	15	25
1923 1.I	936	14	39	—	14	605	17	7	28	24	128	33	27
1.IV	1 239	16	86	—	15	718	15	8	28	25	229	67	32
1.VII	1 311	15	144	—	16	719	14	8	26	26	230	77	36
1.X	1 316	15	156	—	14	711	11	8	25	27	238	74	37
1924 1.I	769	18	90	—	11	313	11	7	21	24	203	30	41
1.IV	709	17	99	—	10	310	10	7	20	25	149	21	41
1.VII	693	17	119	—	10	289	10	7	19	22	141	20	39
1.X	684	16	132	—	9	270	8	7	18	22	141	22	39
1925 1.I	474	21	124	—	12	92	6	7	19	21	122	20	30
1.IV	484	20	132	—	12	81	6	7	20	22	126	23	35
1.VII	481	20	131	—	12	80	7	6	19	23	124	24	35
1.X	453	22	138	—	11	79	6	6	19	22	94	22	34
1926 1.I	416	23	93	4	13	72	5	9	21	20	99	25	32
1.IV	428	31	87	6	14	66	6	16	24	28	92	26	32
1.VII	407	41	45	6	10	68	9	20	23	31	95	29	30
1.X	391	39	44	9	9	64	10	20	25	29	83	29	30
1927 1.I	393	52	40	12	10	52	13	15	25	33	82	29	30
1.IV	384	48	43	14	13	37	13	13	25	37	82	29	30
1.VII	386	50	46	14	12	30	13	12	29	38	80	32	30
1.X	371	50	46	12	10	17	17	11	30	39	78	31	30
1928 1.I	380	48	48	13	10	12	24	13	28	44	77	31	32
1.IV	421	52	65	17	12	12	25	11	34	50	81	30	32
1.VII	415	49	65	17	13	12	22	11	34	49	81	30	32
1.X	415	45	64	18	11	11	19	11	35	52	82	35	32

a Łącznie z urzędnikami wydziału spisu ludności przydzielonymi do oddziału maszyn.

Liczba pracowników Wydziału Prezydjalnego wskutek włączenia do tego wydziału Oddziału Maszyn i nowopowstałego Oddziału Statystyki Kryminalnej w ostatnich latach wynosi znaczny odsetek ogólnej liczby pracowników, wykazując bardzo silny wzrost, maksymalny w roku 1925. Od tego czasu liczba pracowników naogół jest mniejsza. Liczba pracowników Wydziału Prezydjalnego bez Oddziału Maszyn i Oddziału Statystyki Kryminalnej (urzędnicy administracyjni łącznie z innemi działami, jak oddział drukarski, biuro tłumaczeń) wzrasta naogół aż do roku 1927, a w 1928 nieco maleje.

O przebiegu liczby pracowników zatrudnionych w Oddziale Maszyn mówiliśmy już wyżej.

W Oddziale Statystyki Kryminalnej liczba pracowników stale naogół wzrasta.

Wahania liczby pracowników w Wydziale Wydawnictw i Pomocy Naukowych są dość niejednolite, w każdym razie liczba pracowników w 1928 r. jest nieco niższa, niż w roku 1920, co zostało spowodowane zmniejszoną kompetencją tego wydziału.

Liczby podane dla Wydziału Spisu Ludności obejmują również pracowników administracyjnych tego wydziału, którzy w poprzedniem zestawieniu byli podani łącznie z urzędnikami administracyjnymi całego Urzędu Statystycznego, dlatego też w niektórych okresach istnieją różnice pomiędzy danemi tablicy obecnej i tablicy poprzedniej, a mianowicie od 1.X 1921 r. do 1.VII 1925 r., gdy Wydział Spisu Ludności przestał posiadać osobnych urzędników administracyjnych, jednakże dołączenie urzędników administracyjnych wpłynęło nieznacznie na rodzaj wahań urzędników Wydziału Spisu Ludności, nie będziemy więc powtarzali naszych uwag.

Liczba pracowników Wydziału Ruchu Ludności wzrasta aż do roku 1922, następnie maleje i zaczyna znów wzrastać dopiero w roku 1926, przyczem faktyczny wzrost jest wyższy, wobec tego że opracowanie danych statystyki ruchu naturalnego ludności było dokonywane w Oddziale Maszyn.

Wydział Statystyki Szkolnej utrzymuje mniej więcej tę samą liczbę pracowników aż do roku 1926, w którym liczba pracowników znacznie wzrasta, co zostało spowodowane jednorazowemi pracami, następnie maleje, jednakże pozostaje wyższa i to dość znacznie od liczby pracowników w roku 1925.

Liczba pracowników Wydziału Statystyki Rolnej wzrasta aż do 1923, następnie maleje i dopiero w 1926 roku zaczyna znowu wzrastać, szczególnie znacznie w roku 1928.

Wydział Statystyki Przemysłu i Pracy wykazuje naogół, nie licząc załamania się w roku 1924, tendencję zwyżkową, która przejawia się powtórnie od roku 1926.

O pracownikach Wydziału Handlu Zagranicznego mówiliśmy już, nie będziemy więc powtarzali naszych rozważań.

Wydział Statystyki Finansów i Samorządu wykazuje naogół tendencję zwyżkową i to dość silną, która jednakże załamuje się przejściowo w roku 1921; nadzwyczajny wzrost w roku 1923 tłumaczy się przydzieleniem do Wydziału Statystyki Finansów i Samorządu opracowania statystyki urzędników, której wykończenia powoduje zmniejszenie liczby pracowników wydziału w roku 1924 i 1925. W dalszych latach mamy wzrost, coprawda niezbyt silny.

§ 24. Dane szczegółowe o urzędnikach

Dnia 1 stycznia 1923 r. przeprowadził Główny Urząd Statystyczny statystykę wszystkich urzędników państwowych. Statystyką tą byli objęci oczywiście także urzędnicy Głównego Urzędu Statystycznego. Poniżej przytoczymy najważniejsze wyniki tego spisu urzędników.

Z 212 urzędników stałych (bez godzinowych) Głównego Urzędu Statystycznego bez wydziału spisu ludności było: dnia 1 stycznia 1923 r. 66 mężczyzn (31,1%), 146 kobiet (68,9%), natomiast z 641 urzędników wydziału spisu ludności było 317 mężczyzn (49,5%), 324 kobiety (50,5%). Urzędnicy spisu ludności zostali zaangażowani w drugiej połowie 1921 i 1922 r., a więc po ukończeniu wojny bolszewickiej, wskutek tego można było zaangażować do spisu ludności prawie połowę sił męskich; tak samo angażowano w ciągu drugiej połowy r. 1921 oraz w r. 1922 i w innych wydziałach Głównego Urzędu Statystycznego przeważnie mężczyzn, podczas gdy dawniej tylko urzędnicy naukowi byli płci męskiej, a siłami pomocniczemi były niemal wyłącznie kobiety. Dlatego to przeważały na wyższych stopniach służbowych od VII kat. w górę i na najniższym stopniu służbowym (XII) stanowczo mężczyźni, na średnich stopniach służbowych a zwłaszcza w IX i X st. przeważały kobiety.

Największa część urzędników Głównego Urzędu Statystycznego (bez wydziału spisu ludności) pochodziła z byłego zaboru rosyjskiego, bo 135 (63,7%), z byłego zaboru austrjackiego było tylko 5, z b. zaboru pru-

skiego nie było ani jednego, reszta, to jest 72 urodziła się zagranicą, z bardzo małemi wyjątkami, przeważnie w Rosji. Z tego wynika, iż $^1/_3$ część urzędników stanowią reemigranci z Rosji względnie z tych części dawnej Polski, które na mocy traktatu Ryskiego pozostały przy Rosji.

Wśród urzędników stale zajętych było płci męskiej 51 w wieku niżej lat 30, w wieku powyżej 30 lat—zaś tylko 15. Wśród kobiet było w wieku niżej 30 lat—84 osoby, w wieku od 30—40 lat—28 osób, od 40—50 lat—25 osób, wyżej 50 lat—9 osób.

Według wyznania było wśród urzędników stale zajętych 192 katolików, 17 ewangelików, 2 prawosławnych i 1 żyd. Co do narodowości było 211 polaków a 1 białorusin.

Co do stopnia wykształcenia zaznaczamy, iż tylko 11 urzędników (5,2%) w tem 1 kobieta ukończyło szkoły wyższe i zdało przepisane egzamina. Z tego posiadało wszystkie egzamina z wydziału prawniczego tylko 4, z wydziału ekonomicznego także 4, nie licząc przytem zajętych tylko przejściowo urzędników wydziału spisu. Bez egzaminów uniwersyteckich było więc w Urzędzie Statystycznym urzędników stale zajętych 201 z tego 55 mężczyzn a 146 kobiet, z tych posiadało:

Rodzaj wykształcenia	Mężczyźni	Kobiety	Razem
absolutorjum szkoly wyższej . .	3	3	6
wykształcenie wyższe nieukończone	51	30	81
wykształcenie średnie ukończone	1	35	36
wykształcenie „ 6 klas . .	—	40	40
wykształcenie „ 4 klas . .	—	22	22
wykształcenie niższe ludowe . .	—	2	2
wykształcenie domowe	—	14	14

Z zestawienia tego wynika, w jak wysokim stopniu wśród urzędników mężczyzn przeważała młodzież uczęszczająca do szkół wyższych.

Z ogólnej liczby 212 urzędników, 157 pracowało w urzędach państwowych od 0—2 lat, t. j. 74,1%, widzimy więc, że przeważająca część urzędników Głównego Urzędu Statystycznego w dniu 1. I 1923 r. była praktycznie względnie bardzo słabo wyrobiona, gdyż służyła stosunkowo nieznaczny okres czasu. Liczba pracowników, która pracowała od 3—5 lat, wynosiła 35 osób, t. j. 16,5%, powyżej 5 lat 20 osób, t. j. 9,4%, w tem, ma się rozumieć, część służby państwowej była wykonywana poza Głównym Urzędem Statystycznym w państwach zaborczych. W wydziale spisu ludności przewaga osób pracujących od 0—2 lat jest jeszcze bez porównania większa, gdyż z ogólnej liczby 641 osób tylko 1 pracowała od 3—5 lat, pozostałe zaś od 0—2 lat.

Dla porównania obecnego stanu Urzędu ze stanem w dniu 1. I 1923 r. przeprowadziliśmy taki sam jak dla wszystkich urzędników w 1923 r. spis urzędników Głównego Urzędu Statystycznego w dniu 1. XI 1928 r., przyczem wobec tego, że w spisie ludności pozostała tylko nieznaczna liczba urzędników, których można uważać za stałych pracowników Urzędu, zestawienia będą dotyczyły wszystkich pracowników Głównego Urzędu Statystycznego w omawianym okresie.

Na 383 urzędników Główny Urząd Statystyczny liczył mężczyzn 142, t. j. 37,1%, kobiet 241, t. j. 62,9%. Jak widzimy, przewaga kobiet jest znaczna i w dniu 1. XI 1928 r., chociaż odsetek mężczyzn jest znacznie wyższy niż w dniu 1. I 1923 r. Tłumaczy się to tem, że dla prac rachunkowych kobiety mogą być również dobrze używane.

Największa ilość urzędników, jak i w okresie poprzednim, przypada na urodzonych w b. zaborze rosyjskim—263 osób, t. j. 68,7%, poważne miejsce zajmują również osoby urodzone poza granicami obecnego Państwa Polskiego. Ta kategorja wynosi 105 osób, t. j. 27,4%. Są to przeważnie osoby urodzone w Rosji. Osoby urodzone w b. zaborze austrjackim stanowią względnie nieznaczny odsetek—13 osób, t. j. 3,4%. Jeszcze mniejsza jest liczba urodzonych w b. zaborze niemieckim—2, t. j. 0,5%.

Pod względem wieku zmniejszyła się względnie dość znacznie grupa najmłodsza od 16—20 lat; mężczyzn tej grupy mieliśmy 2 i kobiet 2, co stanowi odpowiednio 1,4% i 0,8%. Zmniejszyła się względnie znacznie grupa od 21—30 lat; mężczyzn było w tej grupie 73 osoby, t. j. 51,4%, kobiet 139 osób, t. j. 57,7%. Jednakże do tej grupy zalicza się w dalszym ciągu względnie największa ilość urzędników Głównego Urzędu Statystycznego. W wieku od 31—40 lat było 47 mężczyzn, t. j. 33,1% i 53 kobiet, t. j. 22,0%, razem 100 urzędników, t. j. 26,1%. W wieku od 41—50 lat było 14 mężczyzn, t. j. 9% i 25 kobiet, t. j. 10,4%, razem 39 osób, t. j. 10,2%. W wieku od 51—60 było 2 mężczyzn, t. j. 1,4% i 20 kobiet, t. j. 8,3%, razem 22 osoby czyli 5,7%. W wieku 61 i wyżej było 4 mężczyzn, t. j. 2,8% i 2 kobiety, t. j. 0,8%, razem 6 osób, t. j. 1,6%.

Dane dla podziału urzędników według wyznań przedstawiają się, jak następuje:

Wyznanie	Liczba			%		
	Mężczyźni	Kobiety	Razem	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Rzym.-katolickie .	120	219	339	84,5	90,9	88,5
Ewang.-augsbursk.	12	14	26	8,5	5,8	6,8
Prawosławne . .	5	4	9	3,5	1,7	2,3
Mojżeszowe . . .	3	3	6	2,1	1,2	1,6
Inne	2	1	3	1,4	0,4	0,8

Jak widzimy, przeważają urzędnicy wyznania rzymsko-katolickiego, drugie miejsce zajmuje wyznanie ewangelickie, dalej prawosławne, mojżeszowe i inni.

Z ogólnej liczby 383 urzędników tylko 2 należy do narodowości białoruskiej, reszta do narodowości polskiej.

Według stanu cywilnego skład urzędników przedstawiał się, jak następuje:

Stan cywilny	Liczba			%		
	Mężczyźni	Kobiety	Razem	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Samotni, samotne	65	141	206	45,8	58,5	53,8
Żonaci, zamężne .	75	68	143	52,8	28,2	37,3
Wdowcy, wdowy	1	25	26	0,7	10,4	6,8
Rozwiedzeni . .	1	7	8	0,7	2,9	2,1

Znaczna przewaga jest w grupie samotnych, co tłumaczy się względnie niskim wiekiem przeważającej liczby urzędników.

Co do wykształcenia, to ogólna liczba osób z ukończonem całkowicie wykształceniem wyższem wynosi 31 osób, t. j. 8,1%, (w 1923 r.—5,2%) z tego 26 mężczyzn, t. j. 18,3% i 5 kobiet—2,1%. Jak widzimy, ogólny procent urzędników z wyższem wykształceniem w porównaniu z r. 1923 wzrósł tak dla sumy ogólnej, jak i dla grupy kobiet dość znacznie, dla mężczyzn zaś odsetek jest prawie taki sam.

Co do rodzaju wykształcenia wyższego, to przedstawia się ono, jak następuje:

Wykształcenie wyższe ukończone	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Ogółem	26	5	31
%	*18,3*	*2,1*	*8,1*
Fakultet prawniczy . .	12	1	13
„ ekonomiczny .	7	2	9
„ filozoficzny .	1	—	1
„ matematyczny	1	—	1
„ techniczny . .	3	—	3
„ roln.-leśny . .	2	1	3
„ inny	—	1	1

Przeważają prawnicy, wówczas gdy w r. 1923 liczba prawników z wyższem wykształceniem była równą liczbie pracowników, posiadających wykształcenie ekonomiczne.

Dane o wykształceniu pozostałych urzędników przedstawia się, jak następuje:

Wykształcenie wyższe absolutorjum	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Ogółem	10	6	16
%	*7,0*	*2,5*	*4,2*
Fakultet prawniczy . .	2	—	2
„ ekonomiczny .	3	1	4
„ filozoficzny .	2	4	6
„ matematyczny	1	—	1
„ lekarski . . .	1	—	1
„ roln.-leśny . .	1	—	1
„ inny	—	1	1

Wykształcenie wyższe nieukończone	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Ogółem	63	40	103
%	*44,4*	*16,6*	*26,9*
Fakultet prawniczy . .	19	3	22
„ ekonomiczny .	14	7	21
„ filozoficzny .	7	13	20
„ matematyczny	—	4	4
„ przyrodniczy .	2	1	3
„ lekarski . . .	5	4	9
„ techniczny . .	7	2	9
„ roln.-leśny . .	2	2	4
„ sztuk pięknych	1	—	1
„ inny	6	4	10

Możemy więc i w tym okresie podkreślić znaczny odsetek osób, posiadających wykształcenie wyższe nieukończone, co powstaje głównie z tego powodu, że Główny Urząd Statystyczny zatrudnia znaczną ilość studentów i studentek wyższych uczelni w Warszawie.

Dane o urzędnikach, którzy ukończyli kursy o poziomie wyższym, przedstawiają się, jak następuje:

Wyższe kursy ukończone	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Ogółem	5	7	12
%	*3,5*	*2,9*	*3,1*
Handl. ekonomiczne	3	2	5
Techniczne	2	—	2
Inne	—	5	5

Dość znaczny więc odsetek urzędników, nie mających formalnie wykształcenia wyższego, ma jednak wykształcenie zbliżone.

Zestawienie dla urzędników, posiadających średnie wykształcenie, przedstawia się, jak następuje:

Wykształcenie średnie ukończone (8—7 kl.)	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Ogółem	16	89	105
%	*11,3*	*36,9*	*27,4*
Filologiczne	8	50	58
Realne	6	2	8
Handlowe	2	8	10
Nieznane	—	29	29

Odsetek urzędników, posiadających wykształcenie średnie, jest znacznie wyższy wśród kobiet, dla których przekracza $^1/_3$. W sumie dla obojga płci jest dość wysoki, przekraczając $^1/_4$ ogólnej liczby urzędników.

Dane o wykształceniu innych grup wykształcenia podajemy poniżej.

Wykształcenie średnie 6 klas

Rodzaj szkół	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Ogółem	15	50	65
%	*10,6*	*20,7*	*17,0*
Filologiczne	6	2	8
Realne	4	2	6
Handlowe	1	10	11
Specjalne	1	—	1
Inne	1	—	1
Nieznane	2	36	38

Wykształcenie średnie 4 klasy

Rodzaj szkół	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Ogółem	6	40	46
%	*4,2*	*16,6*	*12,0*
Filologiczne	—	1	1
Realne	—	1	1
Handlowe	—	13	13
Specjalne	3	—	3
Seminarja	2	1	3
Nieznane	1	24	25

Wykształcenie niższe ludowe

Typ szkół	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Ogółem	1	1	2
%	*0,7*	*0,4*	*0,5*
b. austrjackie	1	—	1
obecne polskie	—	1	1
Wykształcenie domowe	—	3	3
%	—	*1,2*	*0,8*

Odsetek osób, posiadających wykształcenie średnie w zakresie czterech klas i niższe— ludowe, jest stosunkowo nieznaczny, można więc naogół powiedzieć, że poziom wykształcenia urzędników Głównego Urzędu Statystycznego jest dość wysoki.

Dane o wysłudze lat urzędników podajemy poniżej:

Wysługa lat	Liczba			%		
	Mężczyźni	Kobiety	Razem	Mężczyźni	Kobiety	Razem
0— 2 lat .	27	40	67	19,0	16,6	17,5
3— 5 „ .	12	32	44	8,5	13,3	11,5
6—10 „ .	94	159	253	66,2	66,0	66,1
11—20 „ .	8	9	17	5,6	3,7	4,4
21 i więcej	1	1	2	0,7	0,4	0,5

Bardzo charakterystycznem jest, że odsetek osób, mających wysługę lat od 0—2, który wynosił w roku 1923 74,1%, w dniu 1. XI 1928 roku wynosił 17,5%. Najbardziej liczną staje się grupa mająca wysługę lat od 6 do 10 lat, do tej grupy należy 253 osób, t. j. 66,1%, możemy więc powiedzieć, że w listopadzie 1928 r. posiadał Główny Urząd Statystyczny kadry urzędników wyrobionych, gdyż prawie całkowicie ilość wysłużonych lat obejmowała pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym, pod tym względem więc Główny Urząd Statystyczny w 1928 r. był zupełnie w odmiennych warunkach niż nawet w r. 1923, nie biorąc pod uwagę lat wcześniejszych.

Rozdział IV. Wydatki i dochody Głównego Urzędu Statystycznego

A. Wydatki i dochody Głównego Urzędu Statystycznego do dn. 1. XI 1919 r.

§ 25. Uwagi ogólne

Rozpatrując finanse Głównego Urzędu Statystycznego w pierwszych 16 miesiącach jego istnienia, winniśmy sobie uprzytomnić, iż owe czasy różniły się pod względem finansowym od czasów naszych w kilku kierunkach, z których najważniejsze są następujące:

1) Podstawą prawną finansów Urzędu był, jak obecnie, budżet Urzędu, stanowiący część budżetów państwowych. Budżet ten nie był jednak ustalany przez Parlament Państwa jak obecnie, ale przez Radę Ministrów na wniosek Ministra Skarbu. Wprawdzie stanowił już art. 24 ustawy z 4 lutego 1918 roku o Radzie Stanu Królestwa Polskiego, iż Rada Stanu uchwala budżet administracji państwowej przekazany polskim władzom pań-

stwowym. Gdy zaś skończyła się wraz z rządami okupacyjnemi ta namiastka Sejmu Polskiego, a dekretem o zwołanie Sejmu Ustawodawczego z dnia 5 lutego 1919 roku[1] Sejm Ustawodawczy został zwołany do miasta Warszawy na dzień 9 lutego 1919 roku, należało uchwalenie budżetu państwowego a tem samem i budżetu Urzędu do najważniejszych obowiązków tegoż Sejmu suwerennego. Niestety nie troszczył się Sejm ówczesny o unormowanie budżetu państwowego, pozostawiając tę sprawę zupełnie Ministrowi Finansów i Radzie Ministrów. Układanie budżetu państwowego wymagało wówczas, gdy się tworzyły urzędy państwowe polskie i gdy z trzech części powstawało Państwo Polskie, mozołu nadzwyczajnego, a Sejm nie czuł się na siłach sprostać tej pracy. Ze względu na nadzwyczajne trudności połączone z układaniem budżetu nie uchwalała też ówczesna Rada Ministrów budżetu na cały rok budżetowy, ale na krótsze jego części. I tak naprzykład posiadamy dla epoki, o której mowa tylko budżety półroczne, dopiero z dniem 1 lipca 1919 roku rozpoczął obowiązywać budżet ustalony na przeciąg 9 miesięcy, a więc obowiązujący po dzień 31 marca 1920 roku.

2) W epoce, o której mowa, nie wykazywał Główny Urząd Statystyczny żadnych dochodów własnych. W czasach owych nie była jeszcze zorganizowana statystyka handlu zagranicznego, dostarczająca największą część dochodów Urzędowi Statystycznemu. Urząd nie posiadał też jeszcze dostatecznej liczby publikacyj, których sprzedaż przynosiłaby dochód, nareszcie nie posiadał Urząd jeszcze własnego gmachu, któryby mógł przynosić dochód, jak widzieliśmy bowiem mieścił się Urząd wówczas w gmachu czynszowym prywatnym. Z tego powodu wykazuje Urząd na początku swego istnienia tylko wydatki.

3) Największa część wydatków Urzędu była uskuteczniana w Warszawie, następowała więc w obowiązującej każdocześnie walucie, a więc wówczas w markach polskich. Całe południe Rzeczypospolitej, a mianowicie b. zabór austrjacki i b. okupacja austrjacka miała jednak wówczas walutę inną — koronową i Urząd musiał uskuteczniać niektóre wypłaty uiszczane na południu naszego Państwa w koronach. Waluta koronowa przetrwała do pierwszej połowy 1920 roku, jednak straciła znaczenie dla Urzędu wcześniej na skutek ustawy z dnia 15 stycznia 1920 roku[2], ustanawiającej markę polską prawnym środkiem płatniczym na całym obszarze Rzeczypospolitej. W tych dzielnicach Rzeczypospolitej, w których dotychczas prawnym środkiem płatniczym była korona austrjacko-węgierska, mogły być wszelkie wypłaty w koronach dokonywane bądź w koronach, bądź w markach polskich w stosunku 70 marek polskich za 100 koron. Od tego czasu uskuteczniał więc Urząd wszystkie swoje wypłaty jedynie w markach. Zresztą istniała korona na południu Państwa tylko jeszcze kilka miesięcy, bowiem ustawą z dnia 24 marca 1920 roku postanowiono, iż banknoty emitowane przez Bank Austrjacko-węgierski do dnia 27 października 1918 roku włącznie, a więc do rozpadnięcia się Austrji podlegają wymianie na obszarach b. zaboru i b. okupacji austro-węgierskiej na marki polskie według kursu 70 marek polskich za 100 koron. Wypłacone z budżetu w pierwszej połowie 1919 roku w koronach kwoty przerachujemy więc na marki nie według wspomnianego urzędowego kursu, ale według kursu rzeczywiście wówczas obowiązującego[3].

4) Ustalanie budżetu państwowego napotykało także ogromne przeszkody ze względu na chwiejność naszej waluty. Jak powyżej zaznaczono, obowiązywała w Warszawie marka polska, wartość tej marki była w ciągu całego roku 1918 identyczną z marką niemiecką, marka ta zaś ulegała w ciągu drugiej połowy 1918 roku względnie nieznacznym wahaniom. Marka niemiecka notowała wówczas w Zurychu w trzecim kwartale 0,678 franków, w czwartym kwartale zaś przeciętnie 0,676 franków. Ze względu, iż jedna marka niemiecka złota równa się 1,23457 franków złotych, dewaluacja marki niemieckiej nie wynosiła wówczas, w drugiej połowie 1918 r., więcej, jak 44—45%. Markę polską winniśmy oczywiście przerachować na złote, złotych zaś posiadaliśmy dwa, mianowicie złoty z roku 1924 i złoty z roku 1927. Złoty z roku 1924 równał się frankowi złotemu. Podstawą prawną tego złotego było rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 roku w przedmiocie systemu monetarnego[4] stanowiące, iż jednostką monetarną Rzeczypospolitej Polskiej jest złoty, zawierający 9/31 części grama czystego złota. Na 1 dolar północno-amerykański przypada takich złotych 5,18262. Podstawą

1 Dziennik Praw Państwa Polskiego № , poz. 217.
2 Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej Nr. 5, poz. 26.
3 Ob. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej rok wydania 1-szy, część 2-ga, str. 248.
4 Dziennik Ustaw Nr. 7, poz. 65.

prawną drugiego złotego jest rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 13 października 1927 roku o stabilizacji złotego[1]. W myśl tego rozporządzenia wybija się obecnie z jednego kilograma czystego złota 5 924,44 złotych, na 1 dolar przypada więc obecnie złotych 8,91410. Złoty według relacji 1 dolar = 5,18262 nazywamy tutaj złotym starym, złoty według relacji 1 dolar = 8,91410 — nazywamy złotym nowym. Stary złoty równa się 1,72 nowego złotego. Kurs marek polskich w Zurychu wynosił więc:

	Marek polskich Za złoty w złocie stary	nowy
Kwartał III-ci 1918 roku	1,47	0,85
„ IV-ty „	1,48	0,86

W roku 1919 wykazuje marka polska bardzo duże wahania. Jako miarę tych wahań bierzemy stosunek dolara do marki polskiej na giełdzie warszawskiej. Wtenczas nie był jeszcze dolar u nas tak wprowadzony jak obecnie i wskutek tego nie był przedmiotem codziennych notowań na naszej giełdzie. Zamiast notowań warszawskich musieliśmy więc dla pierwszego kwartału roku 1919 a następnie dla lipca i października tego roku brać notowania giełdy krakowskiej oraz niektórych giełd zagranicznych. Główny Urząd Statystyczny ustalał wówczas miesięczny kurs walut zagranicznych, a więc miesięczny kurs dolara, jako przeciętną notowań z ostatnich siedmiu zebrań giełdowych w danym miesiącu. Z tem zastrzeżeniem liczymy jako kurs dolara w Warszawie marek polskich:

w styczniu	9,80
„ lutym	10,60
„ marcu	11,65
„ kwietniu	15,21
„ maju	15,50
„ czerwcu	16,65
„ lipcu	19,45
„ sierpniu	31,60
„ wrześniu	35,63
„ październiku	47,89

Kurs dolara jest więc z końcem października 1919 roku blisko cztery razy wyższy, niż z końcem stycznia tegoż roku.

Ze względu na szybki spadek marki polskiej, począwszy od roku 1919 nie nadaje się dla nas kurs przeciętny, obliczony według notowań ostatnich siedmiu zebrań giełdowych w miesiącu. Lepiej nadaje się dla obliczenia wydatków Urzędu w pewnym miesiącu kurs przeciętny, obliczony jako średnia arytmetyczna kursu z końca danego miesiąca i miesiąca poprzedzającego. W ten sposób możemy obliczyć po raz pierwszy kurs przeciętny za miesiąc luty, jako średnią arytmetyczną między kursem z końca stycznia i kursem z końca lutego 1919 roku.

Obliczając we wszystkich następnych miesiącach analogiczny kurs przeciętny, otrzymujemy, iż kurs przeciętny złotego w złocie wynosił w r. 1919:

	marek polskich za złoty w złocie stary	nowy
Styczeń	1,89	1,10
Luty	1,97	1,15
Marzec	2,15	1,25
Kwiecień	2,59	1,51
Maj	2,96	1,73
Czerwiec	3,10	1,82
Lipiec	3,48	2,03
Sierpień	4,93	2,86
Wrzesień	6,48	3,77
Październik	8,05	4,69

Cyfr właśnie co przytoczonych używamy, przeliczając miesięczne wydatki Urzędu na złote w złocie stare i nowe.

§ 26 Wydatki Głównego Urzędu Statystycznego w porównaniu z budżetem Urzędu do czerwca 1919 roku włącznie

Nawiązując do tego cośmy powiedzieli w paragrafie poprzednim, przedstawimy w tym paragrafie budżet i wydatki Urzędu za dwa okresy budżetowe, mianowicie:

1) za czas od 1 lipca 1918 roku do 31 grudnia 1918 roku.

2) za czas od 1 stycznia 1919 roku do 30 czerwca 1919 roku.

Zaznaczamy, iż budżet pierwszy został jeszcze ustanowiony w czasie, gdy budżet Urzędu był częścią budżetu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, kredyt na Urząd wyeliminowano z budżetu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych podług pisma Ministerstwa Skarbu z dnia 11 sierpnia 1918 roku L. 3972. Do wydatków okresu zaliczamy także wydatki okresu ulgowego. Wydatki Urzędu według obu budżetów są obliczone w markach; w koronach austrjackich preliminowano tylko w budżecie na pierwsze półrocze 1919 roku kwotę 58 100 koron, z pozycji tej wydatkowano w kwietniu 1919 roku 47 600 koron, a to tytułem subwencji na zebranie materjałów statystycznych, dotyczących zasiewów i zbiorów. Z kwoty tej otrzymało Towarzystwo Rolnicze w Krakowie 27 500 koron, Towarzystwo Gospodarskie we Lwowie zaś 20 100 koron. Ponieważ w kwietniu 1919 roku na giełdzie warszawskiej płacono za 100 koron 45,51 marek (kurs koron stał

1 Dziennik Ustaw R. P. Nr. 88, poz 790.

wówczas nadzwyczajnie nisko) równa się kwota wypłacona kwocie 21 663 marek. Tak w budżecie na drugie półrocze 1918 roku, jak w budżecie na pierwsze półrocze 1919 roku preliminowano tylko wydatki zwyczajne. W obu budżetach ostateczna suma kredytu przyznanego równa się sumie kredytu pierwotnego; w ciągu czasokresu budżetowego nie zmieniono więc wcale kredytu pierwotnego. Sumę kredytów i wydatków Urzędu podajemy przedewszystkiem w walucie oryginalnej, ponieważ jednak sumy oznaczone w markach nie dają właściwego obrazu, podajemy sumę wydatków czasokresu budżetowego także w złotych i to tak w złotych starych jak i w złotych nowych.

Po tych uwagach podajemy teraz budżety za obydwa czasokresy i wydatki w nich uskutecznione.

Wyszczególnienie	II półrocze 1918 r.		I półrocze 1919 r.	
	Kredyty przyznane	Wydatki uskutecznione	Kredyty przyznane	Wydatki uskutecznione
W markach polskich				
Płace etatowych urzędników	37 300	23 933	66 600	63 550
Płace etatowych woźnych i gońców . . .	1 300	1 600	4 065	4 065
Płace urzędników nieetatowych i djetarjuszów	450	2 000	50 000	21 715
Płace woźnych i gońców nieetatowych	—	—	—	—
Zapomogi i remuneracje	1 880	—	2 000	1 582
Umundurowanie woźnych i gońców . . .	—	—	2 000	1 764
Nadzwyczajne dodatki drożyźniane	5 000	4 317	—	—
Komorne	3 254	6 250	12 500	12 500
Opał, światło i utrzymanie porządku	873	397	900	448
Instalacje i reperacje . .	900	769	900	186
Zakup i reperacja inwentarza	9 380	4 849	17 335	17 105
Maszyny do pisania . .	5 450	5 355	9 500	6 015
Materjały piśmienne . .	1 273	1 191	3 000	2 067
Druki	4 300	3 846	14 750	3 786
Książki, mapy i pisma .	5 034	3 087	15 000	9 709
Telefony, telegrafy i porto	960	15	900	300
Drobne wydatki	550	500	550	753
Koszty podróży i djety .	850	156	1 000	350
Stypendja i zapomogi .	—	—	—	—
Wydawnictwa	6 000	3 000	15 000	—
Prace organizacyjne . .	—	—	12 000	6 600
Inne wydatki w markach	500	290	2 200	1 650
Inne wydatki w koronach	—	—	58 100	47 600
Razem w markach . .	85 254	61 555	230 200	154 145
„ w koronach . .			58 100	47 600
„ w złotych dawnych	—	41 658	—	71 921
„ w złotych nowych	—	71 774	—	123 365

Z cyfr powyższej tablicy wynika, iż w obu czasokresach budżetowych wydatki Urzędu są znacznie mniejsze od kredytów. W budżecie Urzędu na drugie półrocze 1918 roku występuje to (by pominąć milczeniem mniejsze pozycje) zwłaszcza przy pozycji płac urzędników etatowych, przy zakupie i reperacji inwentarza, przy wydatkach na bibljotekę i przy wydawnictwach. W budżecie na I-sze półrocze 1919 roku spotykamy to samo zjawisko przy płacach urzędników nieetatowych i djetarjuszach, przy kupnie maszyn do pisania i materjałach piśmiennych a zwłaszcza przy wydatkach na druki i na bibljotekę i na prace organizacyjne. Na wydawnictwa w półroczu tem żadnych wydatków nie poczyniono. Cyfry te rzucają światło bardzo charakterystyczne na ówczesne prace Głównego Urzędu Statystycznego. Aparat administracyjny Państwa był w epoce tej w stanie tworzenia, Urząd nie mógł więc ze względu na ten aparat podejmować niektórych prac zamierzonych, wskutek tego musiały pozostać niewyzyskane, przyznane na prace te fundusze. Używanie tych funduszów byłoby sprzeczne z nakazami gospodarki przezornej i ostrożnej.

Cyfry wykazujące wydatki w złotych dają nam obraz faktycznych wydatków Urzędu w pierwszym roku jego istnienia, to jest od 1 lipca 1918 roku do 30 czerwca 1919 roku. Razem wydano w ciągu całego tego roku złotych franków 113 579, licząc zaś w złotych nowych 195 139 złotych. Ponieważ ludność Polski w obecnych jej granicach wynosiła wówczas okrągło 26 227 000, wynika z tych cyfr, iż Państwo wydawało na jednego mieszkańca na swój Urząd Statystyczny w pierwszym roku istnienia 0,43 złotych centimów czyli 0,74 obecnych groszy, a więc nawet mniej niż $^3/_4$ obecnego grosza. Przytem należy pamiętać, iż działalność Urzędu ograniczała się wówczas do granic znacznie szczuplejszych, jak o tem mówiliśmy w rozdziale II-im.

§ 27. Wydatki Głównego Urzędu Statystycznego miesiącami w markach, kwartałami w złotych

Ze względu na spadającą wartość marki polskiej nie dają powyższe cyfry budżetowe zwłaszcza dla pierwszego półrocza 1919 roku ścisłego wyobrażenia o wydatkach Urzędu. Obraz wyrazistszy w tym kierunku dadzą miesięczne wydatki w markach. Oczywiście nie możemy tutaj dać wszystkich wydatków Urzędu miesiącami, rozróżniamy przytem tylko kategorje wydatków osobowych, wydatków na wydawnictwa Urzędu, dalej inne

wydatki zwyczajne rzeczowe i wydatki nadzwyczajne Urzędu. Do wydatków osobowych nie zaliczamy tutaj wydatków na zapomogi i remuneracje, tudzież wydatków na umundurowanie woźnych i gońców, a w latach późniejszych także wydatków na Kasę Chorych i inne ubezpieczenia. Te wydatki zostały zaliczone do innych wydatków zwyczajnych rzeczowych. Do wydatków nadzwyczajnych zaliczono w następujących zestawieniach (bez względu na kwalifikowanie tych wydatków w samym budżecie) wydatki na kupno domu, na kupno mebli, subwencję na zebranie danych o zasiewach i zbiorach i t. p.

Wydatki w koronach podano po przeliczeniu na marki.

Z temi zastrzeżeniami wynosiły wydatki Urzędu w markach:

Miesiące	Wydatki osobowe	Wydawnictwa	Inne rzeczowe wydatki zwyczajne	Wydatki nadzwyczajne	Razem wszystkie wydatki Urzędu
W markach polskich					
1918—III kwartał	7 701	—	6 782	—	14 483
Październik	6 500	—	7 156	—	13 656
Listopad .	8 540	—	1 382	—	9 922
Grudzień .	9 109	3 000	11 385	—	23 494
1919 Styczeń . .	11 160	—	7 579	4535	23 274
Luty . . .	12 560	—	1 075	1867	15 502
Marzec . .	14 876	—	10 974	2920	28 770
Kwiecień .	16 945	—	7 953	23463	48 361
Maj	15 445	—	5 084	3140	23 669
Czerwiec .	18 345	—	16 638	1250	36 233
Lipiec . .	28 295	11 113	33 768	2500000	2 573 176
Sierpień .	54 902	2 246	13 358	—	70 506
Wrzesień .	28 125	—	4 342	—	32 467
Październik	59 681	—	21 825	3736	85 242

Największa część wyszczególnionych wydatków, bo kwota 2 540 911 marek przypada na wydatki nadzwyczajne, z tego należy przedewszystkiem wymienić kwotę na kupno gmachu obecnego Urzędu w Alejach Jerozolimskich № 32—2 500 000 marek, czyli według kursu ówczesnego 718 391 franków złotych, albo też 1 234 568 złotych obecnych. Reszta wypada na wyszczególnione już na stronicy 73 wydatki w koronach, co licząc według kursu ówczesnego wynosi 21 663 marek, oraz 19 258 marek na kupno mebli dla urządzającego się wówczas Urzędu, która to suma była wypłacona w różnych miesiącach. Bardzo sporadycznemi były wówczas jeszcze wydatki na wydawnictwa, uskuteczniano je bowiem tylko w grudniu 1918 roku, tudzież w lipcu i sierpniu 1919 roku.

Regularnie powtarzają się oczywista inne wydatki, to jest wydatki osobowe i inne wydatki rzeczowe zwyczajne, mają one częścią wskutek spadku waluty, częścią wskutek rozrostu Urzędu tendencję zwyżkową. Ile z tego należy przypisać spadkowi waluty, ile zaś rozrostowi Urzędu, cyfry te nie wyjaśniają, tak samo jak nie wyjaśniają tej kwestji także wydatki Urzędu przerachowane czy to na złote dawne, czy też na złote obecne t. j. wogóle na złoto. Wogóle można powiedzieć, iż w owym czasie za spadkiem waluty postępowała drożyzna w pewnym odstępie czasu a za drożyzną postępowały w dużym odstępie wydatki Urzędu, zwłaszcza zaś wydatki osobowe. Z tego też powodu daje przerachowanie na złoto obraz tak dalece niedokładny, iż rezygnujemy zupełnie z miesięcznego przerachowania wydatków na złoto, przerachowania zaś według kwartałów podajemy ze wszystkiemi zastrzeżeniami, wynikającemi z powyższych uwag.

Rok i kwartały	Wydatki osobowe	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe	Wydatki nadzwyczajne	Razem wydatki Urzędu
Wydatki w złotych dawnych					
1918—III kwartał	5 239	—	4 613	—	9 852
IV „	16 317	2 027	13 461	—	31 805
1919— I „	19 199	—	9 660	4 705	33 564
II „	17 678	—	10 155	10 523	38 356
III „	23 607	3 649	13 083	718 391	758 730
Październik . .	7 414	—	2 711	464	10 589
Razem . . .	**89 454**	**5 676**	**53 683**	**734 083**	**882 896**
Wydatki w złotych nowych					
1918—III kwartał	9 060	—	7 979	—	17 039
IV „	28 080	3 489	23 166	—	54 735
1919— I „	32 968	—	16 604	8082	57 654
II „	30 283	—	17 381	18047	65 711
III „	40 630	6 273	22 498	1234568	1 303 969
Październik . .	12 739	—	4 659	797	18 195
Razem . .	**153 760**	**9 762**	**92 287**	**1261494**	**1 517 303**

Największa część wydatków wypada więc na kupno domu urzędowego, a dopiero po odliczeniu wydatków na ten cel otrzymujemy mniej więcej normalne wydatki Urzędu. Wynosiły one w omawianym okresie 16 miesięcy 164 505 franków złotych, czyli 282 735 złotych obecnych. Z wymienionej kwoty w złotych obecnych 282 735 przypada:

	Złotych	%
1) na wydatki osobowe	153 760	*54,4*
2) na wydawnictwa	9 762	*3,4*
3) inne wydatki	119 213	*42,2*
Razem	**282 735**	*100,0*

Na wydatki osobowe wypada więc mniej więcej 54,4% normalnych wydatków Urzędu w tej epoce, na wydawnictwa tylko 3,4%, na

inne wydatki rzeczowe wraz z wydatkami na umeblowanie i na wypłacenie subwencji wspomnianym towarzystwom rolniczym 42,2%. Już w tym okresie organizowania się Urzędu przeważają więc wydatki osobowe, a przewaga ta byłaby jeszcze większą, gdyby spadek waluty nie wpływał obniżająco na wysokość płac. Wyłącznie temu czynnikowi należy przypisać, iż kwoty wypłacone w złotych na pobory w roku 1919 pozostają, jeżeli uwzględnić wzrost Urzędu, w stosunku do kwot wypłaconych w roku 1918 bardzo niskie.

B. Wydatki i dochody Głównego Urzędu Statystycznego od 1.XI 1919 r. do 1.VI 1923 r.

§ 28. Uwagi ogólne

Cechą całej omawianej tutaj epoki jest postępujący dalej spadek waluty. Już w ciągu 1919 roku nastąpiło w pierwszym czasokresie istnienia Urzędu więcej niż dwukrotne podwojenie się ceny dolara, a więc spadek wartości marki polskiej o połowę. Przypominamy tutaj na podstawie cyfr zawartych na str. 647, iż przeciętna z notowań ostatnich siedmiu zebrań giełdowych wynosiła w styczniu 1919 roku 9,80, natomiast w lipcu tego roku już 19,45, we wrześniu tego roku 35,63, a w październiku nawet 47,89. Silny ten spadek marki polskiej trwał nadal w ciągu całej omawianej epoki, pewne cofnięcie się kursu dolara notujemy tylko przejściowo, a to na czas krótszy w czerwcu i lipcu 1920 roku a potem znów w początku 1921 r., na czas dłuższy zaś od października 1921 roku niemal aż do czerwca 1922 roku. Szczegóły tego przebiegu daje następujące zestawienie, w którem podajemy wartość dolara na giełdzie warszawskiej dla końca roku 1919, 1920 i 1921 na podstawie notowań ostatnich siedmiu zebrań giełdowych w miesiącu.

1919

Listopad	67,96	Grudzień	110,67

1920

Styczeń	141,89	Lipiec	185,23
Luty	157,18	Sierpień	214,00
Marzec	158,13	Wrzesień	267,86
Kwiecień	192,70	Październik	292,90
Maj	195,35	Listopad	483,57
Czerwiec	140,35	Grudzień	579,28

1921

Styczeń	769,97	Lipiec	2 035,00
Luty	839,75	Sierpień	2 800,00
Marzec	756,75	Wrzesień	6 300,00
Kwiecień	822,44	Październik	3 890,50
Maj	982,75	Listopad	3 756,25
Czerwiec	2 075,00	Grudzień	2 950,00

Metodę obliczenia zmieniono począwszy od 1 stycznia 1922 r., a więc w okresie względnego spokoju kursu marki w ten sposób, iż odtąd podajemy dla kursu dolara prawdziwe przeciętne miesięczne.

Od początku 1922 roku wraz ze zmianą metody obliczenia opuszczano także z powodu bardzo już znacznego spadku marki ułamki. Kurs dolara na giełdzie warszawskiej przedstawia się w przecięciu całego miesiąca następująco:

1922

Styczeń	3 058,00	Lipiec	5 639,00
Luty	3 574,00	Sierpień	7 660,00
Marzec	4 145,00	Wrzesień	7 788,00
Kwiecień	3 854,00	Październik	11 191,00
Maj	4 031,00	Listopad	15 976,00
Czerwiec	4 263,00	Grudzień	17 741,00

1923

Styczeń	25 354,00	Kwiecień	44 698,00
Luty	41 580,00	Maj	49 000,00
Marzec	42 697,00		

Wartość marki polskiej obniżyła się więc w ciągu okresu, o którym mowa, t. j. w ciągu 43 miesięcy przeszło tysiąckrotnie, kurs dolara wynosił bowiem z końcem października 1919 roku blisko 48, zaś w przecięciu maja 1923 roku 49 000. Po raz pierwszy obniżyła się wartość marki dziesięciokrotnie w czasie 13 miesięcy, a mianowicie od października 1919 r. do listopada 1920 roku, kurs dolara wzrósł bowiem od końca października 1919 r. do końca listopada 1920 r. z 48 do 484. Po raz wtóry straciła marka polska dziewięćdziesiąt procent swej wartości od końca listopada 1920 r. do końca czerwca 1922 r. a więc w ciągu 19 miesięcy, w czasokresie tym bowiem wzrósł kurs dolara do okrągło 4 800. Przytem nie uwzględniamy, iż już we wrześniu 1921 r. podskoczył kurs dolara nagle na 6 300, podczas gdy w miesiąc wcześniej notowano dolara przeciętnie na 2 800, po wrześniu 1921 r. nastała bowiem wraz z powołaniem Ministra Skarbu Michalskiego zwyżka marki, której kurs z końcem grudnia 1921 r. wynosił 2,950 za dolara, by w ciągu pierwszego półrocza 1922 r. wzróść znowu do 4 263 w przeciągu czerwca i 5 639 w przeciągu lipca. Najkrócej, bo tylko 11 miesięcy

trwał trzeci czasokres dziesięciokrotnego obniżenia się marki polskiej, okres ten trwał od końca czerwca do maja 1923 r., w przeciągu tego miesiąca wynosił bowiem kurs dolara już 49000 marek. Z tego wynika, iż całą tę epokę 1919—1923 cechuje katastrofalny spadek wartości marki. Co do szczegółów tego spadku waluty odsyłamy czytelnika do samej tabelki. Tutaj należy nam tylko zwrócić uwagę na skutki tego katastrofalnego wypadku dla budżetu państwowego a tem samem dla Urzędu Statystycznego. Oprócz tego należy nam tutaj jeszcze podać tabelkę, przedstawiającą przeciętny kurs złotego w złocie w owej epoce.

Tabelki tej używamy przy przerachowaniach marek polskich na złote.

Przeciętny kurs złotego w złocie obliczony w sposób podany na str. 646 wynosił:

		marek polskich za złoty w złocie	
		stary	nowy
1919	Listopad . . .	11,17	6,50
	Grudzień . .	17,24	10,02
1920	Styczeń . . .	24,37	14,17
	Luty	28,85	16,78
	Marzec . . .	30,42	17,69
	Kwiecień . .	33,84	19,68
	Maj	37,43	21,77
	Czerwiec . . .	32,38	18,83
	Lipiec	31,41	18,26
	Sierpień . . .	38,51	22,40
	Wrzesień . .	46,48	27,03
	Październik .	54,10	31,46
	Listopad . . .	74,92	43,56
	Grudzień . . .	102,54	59,62
1921	Styczeń . . .	130,17	75,69
	Luty	155,30	90,24
	Marzec . . .	154,03	89,55
	Kwiecień . .	152,35	88,58
	Maj	174,16	101,26
	Czerwiec . . .	295,00	171,52
	Lipiec	396,52	230,54
	Sierpień . . .	466,47	271,20
	Wrzesień . .	877,94	510,43
	Październik .	983,15	571,60
	Listopad . . .	737,73	428,92
	Grudzień . .	646,99	376,17

Od 1 stycznia 1922 roku podajemy przeciętny kurs miesięczny złotego obliczony według kursów z całego miesiąca.

		marek polskich za złoty w złocie	
		stary	nowy
1922	Styczeń . . .	590	343
	Luty	690	401
	Marzec	800	465
	Kwiecień . . .	744	432
	Maj	778	452
	Czerwiec . . .	823	478
	Lipiec	1,088	633
	Sierpień . . .	1,478	859
	Wrzesień . .	1,503	874
	Październik .	2,159	1,255
	Listopad . . .	3,083	1,792
	Grudzień . . .	3,423	1,990
1923	Styczeń . . .	4,892	2,844
	Luty	8,023	4,665
	Marzec . . .	8,239	4,790
	Kwiecień . . .	8,625	5,014
	Maj	9,455	5,497

Spadek waluty wywierał wpływ na całe życie gospodarcze, a więc także na budżet państwowy i na wydatki Urzędu za pomocą swojego wpływu na ceny w kraju płacone. Ceny te były z początku znacznie niższe, aniżeli wynikałoby ze spadku waluty; począwszy od roku 1922 poczęły ceny prędzej nadążać za spadkiem waluty, aż do marca 1923 roku pozostawał jednak spadek cen poza spadkiem waluty, dopiero od marca 1923 roku rozpoczęły ceny wyprzedzać spadek waluty, ceny spadały prędzej aniżeli waluta, oczywiście spadek waluty rozpoczął wtenczas mieć szczególne katastrofalne wyniki dla całego życia gospodarczego.

Wpływ spadku waluty na ceny rozpoczęto w Urzędzie Statystycznym badać systematycznie od czasu systematycznego zbierania cen hurtowych i obliczania indeksu tych cen, a więc od września 1921 roku. Na ostatni tydzień każdego miesiąca obliczano ceny hurtowe kilkudziesięciu artykułów i porównywano je z cenami przedwojennemi, uważając te ceny jako jeden. Samą metodę obliczania cen hurtowych kilkakrotnie zmieniano. O metodzie tej znajdzie czytelnik dane szczegółowe w *Miesięczniku Statystycznym* za rok 1922 tom 5 str. 73—76, tudzież w szczegółowej pracy Edwarda Szturm de Sztrema, zawartej w *Kwartalniku Statystycznym* za rok 1927 str. 161 i następne, p. t. *Nowy wskaźnik cen hurtowych Głównego Urzędu Statystycznego.* W pracy tej znajdujemy także na str. 194 wskaźnik złoty cen hurtowych, obliczony według tej nowej metody

wstecz aż do stycznia 1922 roku. By uwidocznić spadek waluty obrachujemy wskaźnik kursu dolara, uważając parytet przedwojenny za jeden, tak, że obliczenie wskaźnika kursu dolara następuje na ostatni tydzień każdego miesiąca. Na tej podstawie podajemy następującą tablicę, poczynając od stycznia 1922 roku:

Rok i miesiące	Wskaźnik kursu dolara parytet=1	Złoty wskaźnik cen hurtowych styczeń 1914=1
1922—Styczeń	814	0,815
Luty	945	0,769
Marzec	951	0,867
Kwiecień	934	0,937
Maj	963	0,958
Czerwiec	1 082	0,955
Lipiec	1 422	0,826
Sierpień	2 104	0,737
Wrzesień	2 054	0,840
Październik	3 200	0,713
Listopad	3 969	0,781
Grudzień	4 242	0,940
1923—Styczeń	7 804	0,907
Luty	11 494	0,936
Marzec	10 051	1,148
Kwiecień	11 100	1,129
Maj	12 563	1,083

§ 29. Wydatki Głównego Urzędu Statystycznego w porównaniu z budżetem Urzędu do czerwca 1923 roku

Bezpośredniem następstwem spadku waluty polskiej była niemożliwość racjonalnej gospodarki budżetowej, niskie wyposażenie urzędników i nadzwyczaj niskie wydatki państwowe. Co się tyczy gospodarki budżetowej to zaznaczamy, iż w okresie tym przedkładali już ministrowie skarbu Sejmowi projekty ustaw skarbowych. Projekty te były składane w ciągu roku budżetowego, nie były jednak przez Sejm uchwalane. Gospodarka budżetowa poszczególnych urzędów odbywała się więc w istocie na podstawie projektów budżetowych, zatwierdzonych przez Ministra Skarbu, a ciągle uzupełnianych w ciągu roku budżetowego. Dopiero pod koniec okresu uzyskuje gospodarka skarbowa podstawę inną ustawową. Od początku roku 1923 uchwala bowiem Sejm na podstawie wniosku Ministra Skarbu prowizorja budżetowe, które stanowią potem podstawę gospodarki państwowej.

Przechodząc teraz do poszczególnych budżetów, zaznaczamy, iż pierwszym budżetem miarodajnym dla Urzędu w omawianym okresie był budżet na czasokres od 1 lipca 1919 r. do 31 marca 1920 roku, przedłożony przez Ministra Skarbu Grabskiego Sejmowi w dniu 12 marca 1920 roku, a więc w ostatnim miesiącu czasokresu budżetowego. Budżet ten ustala ogólną sumę wydatków państwowych w wymienionym okresie 9 miesięcy na obszarze b. zaboru rosyjskiego i b. zaboru austrjackiego na sumę 14 828 667 879 marek, sumę wydatków na obszarze b. zaboru pruskiego zaś dla 6 miesięcy (od 1 października 1919 roku do 31 marca 1920 roku) na kwotę 361 011 192 marek. Wszystkie wydatki Państwa wynoszą więc 15 189 679 071 marek. Z tego przypada na Główny Urząd Statystyczny 3 427 494 marek, z czego jednak 2 500 000 wypada na kupno gmachu, uskutecznione, jak wyżej wskazano, w lipcu 1919 roku. Na właściwe wydatki Urzędu pozostawała więc tylko kwota 927 494 marki. Z tego wynika, iż z 1 000 marek wydatków państwowych wypada na Urząd tylko 0,23 marek, czyli mniej, niż 1/4 marki, a bez wydatku na kupno gmachu nawet tylko 0,06 marek. Łatwy stąd wniosek, iż Główny Urząd Statystyczny stanowił wówczas w obrębie całej administracji państwowej jednostkę zupełnie znikomą.

W myśl artykułu 2 projektu ustawy wolno było przekroczyć kredyty ustawą tą przyzwolone o najwyżej 25% (w wyjątkowych, nagłych i rzeczowo uzasadnionych wypadkach) pod odpowiedzialnością kompetentnego ministra i za zgodą Ministra Skarbu. Na tej podstawie przyznano także Głównemu Urzędowi Statystycznemu kredyt dodatkowy. Suma kredytów Urzędu, ostatecznie przez Ministerstwo Skarbu w epoce tej przyznana, wynosi kwotę 3 705 548 marek. Natomiast suma wydatków w epoce tej faktycznie poczynionych wynosi 3 454 689. Faktyczne wydatki tego czasokresu 9-ciu miesięcy były więc o 250 859 marek niższe od kredytów ostatecznie przyznanych.

Według art. 3 projektu ustawy miała tylko mała część preliminowanych wydatków być pokryta przez realne dochody budżetowe. Dochody te miały bowiem wynosić wraz z dochodami b. dzielnicy pruskiej 3 127 625 051 marek, a więc trochę więcej, niż 1/5 preliminowanych wydatków, reszta miała być pokryta przez operacje kredytowe, to jest przez dalsze pożyczki Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, a więc przez druk dalszych marek. Co do tego udzielał art. 3 projektu Ministrowi Skarbu nieograniczonych pełnomocnictw. W tych warunkach nie należy się dziwić, iż spadek waluty był tak gwałtowny, iż czynił iluzoryczne wszelkie dalsze przepisy ustawy, dotyczące budżetu na czas od 1 kwietnia 1920 roku do 31 grudnia 1920 roku, a więc

także na okres dalszych 9-ciu miesięcy. Przyczyniła się do tego niemało także wojna z państwem bolszewickiem, dochodząca właśnie w tej epoce do swojego punktu kulminacyjnego. Swoją drogą należy zaznaczyć, iż spadek waluty okazał się szczególnie wielkim za czasów naszego zwycięstwa, to jest od września 1920 roku, a zwłaszcza od czasów podpisania umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie między Polską a Rosyjską Republiką Rad podpisaną w Rydze dnia 12 października 1920 roku a ratyfikowaną na mocy ustawy z dnia 22 października 1920 roku (Dziennik Ustaw poz. 667).

Po tych wstępnych wyjaśnieniach podajemy teraz budżety i rzeczywiste wydatki Urzędu naszego w obu dziewięciomiesięcznych czasokresach budżetowych. Przytem podajemy kredyty pierwotnie na Urząd przyznane i kredyty ostateczne.

Wydatki Urzędu od 1.VII 1919—31.III 1920 i od 1.IV—31.XII 1920

Pozycje budżetowe	Czasokres od 1 lipca 1919 r. do 31 marca 1920 roku			Czasokres od 1 kwietnia 1920 r. do 31 grudnia 1920 roku		
	Kredyty przyznane		Wydatki rzeczywiście poczynione	Kredyty przyznane		Wydatki rzeczywiście poczynione
	pierwotnie	ostatecznie		pierwotnie	ostatecznie	
W markach polskich						
Urzędnicy etatowi	323 613	323 615	335 582	1 507 213	1 769 687	2 506 339
Woźni etatowi i gońcy	11 790	11 790	12 243	28 774	41 306	102 901
Urzędnicy nieetatowi	112 860	127 860	177 320	349 671	480 709	1 439 730
Woźni i gońcy nieetatowi	975	975	1 104	6 300	8 865	32 588
Zapomogi i remuneracje	8 979	8 978	8 548	8 978	16 395	15 738
Umundurowanie woźnych	600	600	—	600	14 585	14 585
Komorne	27 000	27 000	27 000	27 000	4 344	—
Opał, światło i utrzymanie porządku	1 350	1 350	2 380	9 001	15 198	15 197
Instalacje i reperacja lokalu	1 350	9 750	6 516	26 350	6 025	6 024
Zakup i reperacja inwentarza biurowego	50 280	51 580	55 744	195 300	219 168	219 329
Maszyny do pisania i rachunków	10 750	10 750	6 560	47 000	36 839	36 838
Materjały piśmienne	4 500	4 500	5 685	4 500	51 049	51 049
Druki kancelaryjne i formularze	50 000	50 000	21 664	290 000	305 223	305 225
Książki i pisma	15 000	15 000	14 316	90 000	112 500	111 714
Telefony, porto i depesze	2 850	2 850	2 724	9 000	24 238	24 238
Drobne wydatki	1 500	1 500	1 037	2 000	889	728
Koszty podróży i djety	15 000	15 000	732	45 000	36 050	34 060
Subwencje i zapomogi	—	—	—	20 000	7 021	7 020
Wydawnictwa	100 000	350 000	140 522	2 440 000	2 430 358	2 429 960
Administracja wydawnictw	—	—	—	16 500	—	—
Inne wydatki	14 500	14 500	9 614	16 000	12 298	12 298
Badania statystyczne	105 668	105 667	8 620	105 662	117 767	105 648
Kupno gmachu	2 500 000	2 500 000	2 500 000	—	—	—
Utrzymanie gmachu	68 929	72 283	116 778	117 357	345 611	345 613
Małopolska Ekspozytura Urzędu w Krakowie	—	—	—	100 000	100 000	100 000
Razem w markach	3 427 494	3 705 548	3 454 689	5 462 206	6 156 125	7 916 822
Razem w złotych dawnych } **bez okresu**	—	—	799 168	—	—	144 349
Razem w złotych nowych } **ulgowego**	—	—	1 373 500	—	—	248 260

Tablica podaje wydatki Urzędu wraz z okresem ulgowym. Dane za 9 miesięcy od kwietnia—grudnia 1920 roku obejmują więc także wydatki uskutecznione w styczniu 1921 roku. Tablica zawierająca przerachowania na złote zalicza natomiast wszystkie wydatki do miesiąca, w którym wydatki te były poczynione. Z tego powodu niema między niniejszą tablicą a tablicą na str. 658 zupełnej zgodności, niema też zupełnej zgodności między wydatkami w markach a sumą wydatków w złotych, podającą wydatki uskutecznione w okresie budżetowym bez okresu ulgowego. Zaznaczamy, że budżet 9-ciomiesięczny na czasokres od 1 lipca 1919 roku do 31 marca 1920 roku podaje także wydatek na kupno gmachu Urzędu. Bez tego wydatku wynosiły wszystkie wydatki Urzędu w pierwszych 9 miesiącach 80 777 franków złotych, w drugich 9 miesiącach zaś 144 349 franków złotych.

W złotych obecnych czyni to w pierwszym czasokresie budżetowym 138 932 złote, w drugim czasokresie 248 260 złotych. W czasokresie drugim wydano więc o 109 328 złotych nowych więcej, niż w czasokresie pierwszym, a kwota ta przedstawia w cyfrach mniej więcej rozwój Urzędu w tym czasie.

Rozwój Urzędu we wspomnianym czasokresie wynika też z porównania wydatków uskutecznionych z kredytami przyznanemi. W obu czasokresach notujemy znaczne przekroczenie kredytów osobowych. Już we wspomnianych czasokresach przeszkadzają więc względy budżetowe dalszemu rozwojowi Urzędu pod względem personalnym. Z kredytów rzeczowych nie zostały wyczerpane w pierwszym czasokresie budżetowym wydatki przyznane na wydawnictwa, na badania statystyczne i na druki kancelaryjne i formularze. W drugim natomiast czasokresie zostały także te kredyty w zupełności wyczerpane, zresztą należy zaznaczyć, iż ustalenie ostatecznych kredytów przyznanych na czasokres od kwietnia do grudnia 1920 roku nastąpiło na krótko przed zamknięciem okresu budżetowego. Wskutek tego zostały w tym czasokresie przekroczone bardzo znacznie tylko kredyty osobowe.

Dnia 25 lipca 1921 roku wniósł Minister Skarbu Steczkowski do Sejmu budżet na rok 1921. Według tego budżetu ogólna suma wydatków państwowych za rok 1921 miała wynosić 208 961 184 895 marek. Wydatki Głównego Urzędu Statystycznego były preliminowane na 91 613 522 marki, wynosiły więc 0,44 pro mille wszystkich wydatków państwowych. W rzeczywistości wynosiły wszelkie wydatki Państwa naszego w roku 1921— 267 559 000 000 marek. Wydatki Głównego Urzędu Statystycznego wynosiły 128 823 795 marek, stanowiły więc 0,49 pro mille wszystkich wydatków. Zwraca uwagę, iż wydatki państwowe na Urząd nasz były w przedłożonym Sejmowi preliminarzu wyższe, aniżeli w preliminarzu faktycznie przez Ministerstwo Skarbu otwartym. Budżet ten wykazywał tylko 89 206 810 marek, był więc o 2 406 712 marek niższy od budżetu Sejmowi przedłożonemu. Różnica ta dotyczy wyłącznie kredytów osobowych.

Jak budżety poprzednie wykazywał i budżet państwowy na rok 1921 wielki deficyt, pokryty drukiem marek. Z ogółu wydatków państwowych pokryto tylko niecałych 105 miljardów marek dochodami rzeczywistemi, deficyt wynosił więc blisko 163 000 000 000 marek. Faktycznie też wzrosła w ciągu roku 1921 liczba not Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, będących w obiegu, według sprawozdania Najwyższej Izby Kontroli o 181 967 000 000 marek. Nie dziw, iż wskutek tego marka polska wykazywała dalszy szybki spadek, który zatrzymał się dopiero na przeciąg kilku miesięcy po objęciu Ministerstwa Skarbu przez p. Michalskiego. Minister Michalski przedłożył dnia 9 marca 1922 roku nowy budżet państwowy, określający sumę wydatków państwowych na 591 633 909 594 marek, z tego wypadało na wydatki Głównego Urzędu Statystycznego 827 941 334 marki, czyli 1,4 promille całej sumy wydatków państwowych. Należy dodać, iż Ministerstwo Skarbu oznaczyło kredyty w budżecie Urzędowi przyznane bez dodatkowych kredytów na kwotę wyższą, niż powyżej wykazano a mianowicie na kwotę 1 105 216 066 marek a więc o 277 274 732 marek. W szczególności wynosi kredyt przyznany w pierwotnym budżecie Urzędu przez Ministerstwo Skarbu w porównaniu z budżetem drukowanym w pozycji więcej o marek:

Spis ludności	274 715 913
Remuneracje i zapomogi ogólne .	1 500 000
Książki	1 000 000
Podatki	58 819

Z tego wynika, iż Ministerstwo Skarbu poprawiło budżet Urzędu przedstawiony Sejmowi, dodając zwłaszcza duże sumy na spis ludności, mniejsze sumy zaś na remuneracje i zapomogi, na bibljotekę i na podatki.

Doświadczenie wykazało, że i Minister Skarbu Michalski nie był w stanie powstrzymać dalszego wzrostu wydatków państwowych i dalszego spadku marki. Faktyczne wydatki w r. 1922 wynosiły 968 409 000 000 marek, z tego było pokrytych dochodami Państwa 498 290 000 000 marek, faktyczny deficyt wynosił więc 470 119 000 000. Z faktycznych wydatków Państwa w ciągu roku 1922 przypada kwota 1 252 352 699 marek na Główny Urząd Statystyczny. Wydatki Głównego Urzędu Statystycznego stanowiły więc w tej epoce, 1,29 promille wszystkich wydatków państwowych. Z powodów wyłuszczonych wyżej nie można jednak wnioskować, iż w r. 1922 był już Urząd dość blisko normalnego udziału w wydatkach państwowych.

Szczegóły wydatków Urzędu w r. 1921 i w r. 1922 daje następujące zestawienie:

Wydatki Urzędu w latach 1921 i 1922

Rodzaje wydatków	Rok 1921 — Kredyty przyznane — pierwotnie	Rok 1921 — Kredyty przyznane — ostatecznie	Rok 1921 — Wydatki faktycznie poczynione	Rok 1922 — Kredyty przyznane — pierwotnie	Rok 1922 — Kredyty przyznane — ostatecznie	Rok 1922 — Wydatki faktycznie poczynione
			W markach polskich			
Urzędnicy etatowi						
a) płace	2 087 146	2 115 476	1 744 395	2 794 533	2 817 562	2 329 274
b) dodatki drożyźniane	13 836 538	14 373 642	29 734 029	79 346 460	80 228 859	97 183 012
c) zasiłki doraźne	—	—	—	2 412 426	3 371 708	112 260 992
Woźni etatowi						
a) płace	26 840	26 840	22 200	40 302	40 302	28 850
b) dodatki drożyźniane	435 130	435 130	983 104	2 583 864	2 583 864	3 032 993
c) zasiłki doraźne	—	—	—	64 726	64 726	3 262 174
Funkcjonarjusze niżsi nieetatowi						
a) płace	57 600	57 600	242 775	438 720	442 375	398 455
b) dodatki drożyźniane	—	—	—	—	—	69 092
c) zasiłki doraźne	—	—	—	15 151	51 341	602 159
Dodatki reprezentacyjne i za kierownictwo	126 000	132 666	603 242	1 931 124	1 937 923	1 822 304
Remuneracje i zapomogi ogólne	130 294	130 294	127 900	2 150 000	3 150 000	3 122 500
Zasiłki na opłaty szkolne	30 000	30 000	22 275	600 000	397 000	397 000
Umundurowanie	5 272	7 922	4 274	412 240	324 600	324 600
Opłaty do Kas Chorych	1 000	6 086	6 086	16 643	50 135	50 134
Lokal						
a) opał, światło i utrzymanie porządku	443 150	719 020	716 596	2 468 400	5 767 229	5 546 261
b) konserwacja i drobny remont	140 200	905 882	905 881	947 800	1 096 029	1 096 029
Wydatki biurowe						
a) zakup i reperacja inwentarza	636 200	1 593 476	1 587 594	3 436 300	29 789 382	29 789 382
b) materjały pisarskie	180 000	350 901	350 642	686 400	1 788 860	1 782 858
c) druki i formularze	1 000 000	252 647	247 851	21 792 000	27 207 202	27 186 943
d) książki i pisma	450 000	450 000	456 928	2 500 000	4 145 392	4 135 392
e) telefony i porto pocztowe	136 000	334 701	329 848	1 318 600	3 353 496	3 353 271
f) drobne wydatki	24 000	64 000	63 835	280 000	324 226	324 226
Podróże służbowe	315 000	315 000	15 892	3 663 200	687 097	687 097
Przesiedlenia	50 000	50 000	5 070	100 000	—	—
Miesięcznik Statystyczny	7 500 000	17 756 238	17 717 840	92 480 000 (razem z Inne wydawnictwa)	67 134 917 (razem z Inne wydawnictwa)	67 134 915 (razem z Inne wydawnictwa)
Inne wydawnictwa	5 312 500	5 312 500	5 308 187			
Opakowanie i wysyłka	87 500	87 500	79 555	3 699 200	227 400	227 400
Podatki				66 215	66 215	—
Inne wydatki administracji domu	69 440 (razem z Podatki)	239 667 (razem z Podatki)	237 780 (razem z Podatki)	345 600	1 095 600	858 135
Remont kapitalny	—	—	—	—	3 528 020	3 527 824
Badania statystyczne i remuneracje za roboty pozabiurowe	2 430 000	2 430 320	2 410 928	10 000 000	26 588 214	26 588 214
Powszechny spis ludności	53 697 000	88 100 096	63 463 098	868 626 162	842 556 831	855 231 213
Sumy depozytowe	—	990	990	—	—	—
Udział Polski w Międzynarodowym Instytucie Rolniczym	—	1 435 000	1 435 000	—	—	—
Suma wszystkich wydatków	**89 206 810**	**137 713 594**	**128 823 795**	**1 105 216 066**	**1 110 816 505**	**1 252 352 699**

Przy interpretowaniu cyfr w przytoczonej tablicy należy pamiętać, iż w roku 1922 ustalano kredyt ostateczny tuż przed zamknięciem budżetu, wskutek czego kredyt ten w bardzo wielu pozycjach zgadza się z wydatkami faktycznemi. Inaczej jest w roku 1921, gdzie dostrzegamy ogromne przekroczenie wydatków na dodatki drożyźniane dla urzędników, woźnych i gońców, tudzież wydatków na dodatki reprezentacyjne i za kierownictwo. Jak zresztą Urząd postępował w wydatkowaniu ostrożnie i oszczędnie, dowodzą oszczędności, poczynione przez Urząd w drobnych pozycjach—podróże służbowe i przesiedlenia—tudzież oszczędności, poczynione przy pozycji, zajmującej przeszło połowę budżetu na rok

1921, to jest przy pozycji—powszechny spis ludności. W samej tej pozycji oszczędzono przeszło 20% i wyłącznie tym oszczędnościom należy przypisywać, iż w 1921 wydatki faktyczne były mniejsze od sumy faktycznie przyznanych kredytów.

W roku 1922 spostrzegamy ogromne przekroczenie na poborach urzędników etatowych. Przekroczenie wynosiło tutaj, licząc razem płace, dodatki drożyźniane i zasiłki doraźne, przeszło 127 000 000 marek. Tak samo przekroczono kredyty przyznane na pobory dla woźnych etatowych. W ogólności wynosiły przekroczenia na pobory służbowe wszelkich kategoryj kwotę 129 566 264 marki. Dalsze przekroczenie procentowo niewielkie, w cyfrach absolutnych jednak bardzo znaczne, wykazuje pozycja—spis ludności—przekroczenie to wynosiło 12 674 382 marki. Obydwa przytoczone przekroczenia wystarczają w zupełności, by uzasadnić przekroczenie w ogólnej sumie wydatków, wynoszące 141 536 195 złotych.

Badając absolutną wysokość wydatków uskutecznionych w roku 1921 i 1922, zauważyliśmy przedewszystkiem niesłychane znaczenie wydatków na powszechny spis ludności, przeprowadzony dnia 30 września 1921 roku. Z wydatków roku 1921 przypada niemal połowa na spis ludności, z wydatków roku 1922 zaś więcej niż $^2/_3$. W szczególności wynoszą:

	Rok 1921	Rok 1922
Wszystkie wydatki Urzędu	128 823 795	1 252 352 699
Wydatki na spis ludności	63 463 098	855 231 213
Pozostałe wydatki . . .	65 360 697	397 121 486

Z cyfr tych wynika, iż promille wszystkich wydatków państwowych przypada na wydatki Urzędu

	Wszystkie wydatki	Wydatki bez wydatków na spis ludności
w roku 1921	0,49	0,25
„ 1922	1,29	0,41

Z tablicy tej wynika, iż wydatki na sam Urząd były w obu latach daleko niższe od wydatków normalnych. Udział wydatków na sam Urząd bez spisu ludności wynosił bowiem w roku 1921 tylko 0,25 promille wszystkich wydatków Skarbu Państwa, w roku 1922 wzrosł ten udział do 0,41 promille, był jednak zawsze jeszcze trzy do czterech razy niższy od udziału normalnego. Mimo to w roku 1922 dawały się coraz to częściej słychać od nieświadomych rzeczy głosy, iż Urząd ma zbyt wysokie wydatki i zatrudnia zbyt dużo urzędników i t. p. Nikt nie chciał uwzględnić, iż w rzeczywistości ma się rzecz wprost odwrotnie, iż wydatków na spis ludności nie wypada doliczać do wydatków Urzędu, ponieważ spis ludności jest z natury swojej czemś przejściowem i że dopiero z wydatkami na spis ludności, stanowiącemi $^2/_3$ wydatków Urzędu, zbliża się Urząd do normalnego udziału w wydatkach państwowych.

Dnia 30 kwietnia 1923 roku przedłożył Minister Skarbu Grabski Sejmowi budżet na rok 1923. Budżet ten wykazuje poraz pierwszy układ zbliżony w zupełności do obecnie obowiązującego budżetu. Dzieli on wydatki Państwa na trzy części, a mianowicie na: a) administrację, b) przedsiębiorstwa, c) monopole i wykazuje wszystkie wydatki państwowe tylko w grupie pierwszej — administracja—podczas, gdy w grupie drugiej i trzeciej—przedsiębiorstwa i monopole—wykazuje zwykle tylko przewyżkę dochodów nad wydatkami, względnie przewyżkę wydatków nad dochodami. Pozatem zaś umieszcza w kategorji tej zwykle tylko wydatki inwestycyjne przedsiębiorstw i monopoli jako wydatki nadzwyczajne ogólnego budżetu państwowego. Budżet na r. 1923 podaje dochody i wydatki Państwa w tysiącach marek. Dochody i wydatki poszczególnych części budżetu są podane także w tysiącach złotych. Według art. 1 ustawy skarbowej wynoszą wszystkie wydatki państwowe w roku 1923 6 121 452 617 000 marek, czyli 1 700 400 000 złotych.

Wydatki na Główny Urząd Statystyczny są preliminowane na 8 836 577 000 marek, a mianowicie:

	Marek	to jest *promille*
Na spis ludności	5 635 822 000	0,92
Na wszystkie inne wydatki Urzędu	3 200 755 000	0,52
Razem	**8 836 577 000**	**1,44**

Na 1 000 marek ogólnych wydatków przypada więc na wydatki Głównego Urzędu Statystycznego 1,44, z tego jednak na spis ludności 0,92, na wszystkie inne wydatki Urzędu zaś 0,52. Widzimy z tego, iż i w tym roku wydatki Urzędu wraz z wydatkami na spis ludności dadzą dopiero taki udział Urzędu w ogólnych wydatkach państwowych, któryby śmy mogli uważać za mniej więcej normalny.

Jak i inne projekty budżetu pozostał także właśnie co wspomniany projekt bez prak-

tycznego znaczenia, nie był bowiem przez Sejm załatwiony. Natomiast uchwalił w tym roku Sejm poraz pierwszy w swej historji prowizorja budżetowe, które następnie stanowiły podstawę wydatkowania wszystkich urzędów państwowych. Prowizorja te były bardzo ogólnikowe, ponadto były wnoszone do Sejmu bardzo często w środku czasokresu, na który były przeznaczone, czasem nawet blisko upływu tego czasokresu. Wpływ prowizorjum na ukształtowanie budżetu państwowego był więc bardzo nieznaczny, zawsze jednak cyfry prowizorjum nakreślały pewne granice Ministerstwu Skarbu, a granic tych ministerstwo to nie mogło przekroczyć. Okresu, o którym mowa, dotyczą tylko prowizorja budżetowe na pierwszy i drugi kwartał 1923 roku. Z tego powodu omówimy tutaj tylko te prowizorja.

Prowizorjum budżetowe na I-szy kwartał 1923 roku zostało uchwalone ustawą o prowizorjum budżetowem z 15 lutego 1923 r. [1]. Ustawa ta ustanawia ogólną sumę kredytów dla wszystkich wydatków państwowych w tym kwartale na kwotę 1 159 062 473 065 marek. Wydatki rzeczowe Państwa rozdziela przytem prowizorjum budżetowe na poszczególne ministerstwa, wydatki osobowe są natomiast podane w jednej globalnej sumie dla wszystkich ministerstw.

Już z tego wynika, iż przepisy tego prowizorjum ograniczały Ministerstwo Skarbu bardzo niewiele. W praktyce okazały się wydatki państwowe większe od przyzwolonych w tem prowizorjum, dlatego rozszerzają granicę tych kredytów bardzo znacznie uzupełnienia późniejsze do prowizorjum budżetowego na 1-szy kwartał 1923 roku, a mianowicie: ustawa z dnia 24 marca 1923 roku [2] o pierwszem dodatkowem prowizorjum budżetowem za pierwszy kwartał 1923 roku, tudzież ustawa z 15 czerwca 1923 [3] roku o drugiem dodatkowem prowizorjum budżetowem za ten kwartał.

Ustawą z 15 czerwca 1923 roku o prowizorjum budżetowem na drugi kwartał 1923 roku [4] określono sumę wydatków państwowych na kwoty ustanowione w prowizorjum budżetowem i w dwóch ustawach dodatkowych za pierwszy kwartał 1923 roku, przyczem jednak przekroczenia tych kredytów mogły następować wskutek dalszego wzrostu drożyzny w granicach zwykle 100% tych kredytów, w szeregu wypadków oznaczonych tą ustawą w granicach daleko obszerniejszych. O wykonaniu przepisów tych prowizorjów budżetowych, tudzież prowizorjum na trzeci i czwarty kwartał 1923 roku pomówimy później, podając faktyczne wydatki Urzędu na cały rok 1923. Tutaj musimy się ograniczyć do podania faktycznych wydatków Urzędu w pierwszych pięciu miesiącach 1923 roku, należących jedynie do epoki omawianej.

§ 30. Wydatki Głównego Urzędu Statystycznego miesiącami w markach, kwartałami w złotych

Przystępując teraz do przedstawienia wydatków Głównego Urzędu Statystycznego miesiącami musimy przedewszystkiem zaznaczyć, iż odnośne cyfry różnią się trochę od cyfr, przedstawiających wydatki Urzędu w każdym okresie budżetowym. Przyczyną tego zjawiska jest w części sprawa kredytów w miesiącu ulgowym, które wchodzą zawsze do budżetu, do którego należą, podczas gdy wypłacone zostały faktycznie w miesiącu lub miesiącach, należących do innego czasokresu budżetowego. Wielkie znaczenie posiada też rozróżnianie kredytów budżetowych brutto od kredytów budżetowych netto. Wydatki Urzędu w pewnym okresie budżetowym są wydatkami netto, zostały więc obliczone po potrąceniu wypłat nieuskutecznionych. Natomiast są wydatki miesięczne niekiedy wydatkami brutto zwłaszcza dawniej, muszą więc być cokolwiek wyższe, aniżeli wydatki netto. Z tem zastrzeżeniem podajemy tutaj wydatki miesięczne Urzędu od listopada 1919 roku do maja 1923 roku, rozróżniając przytem wydatki osobowe Urzędu, wydatki na wydawnictwa, inne rzeczowe wydatki zwyczajne i wydatki nadzwyczajne. Pojęcie każdego rodzaju wydatków jest przytem to samo co w tabeli, podanej na str. 74. Do wyszcze-

1 Dziennik Ustaw P. Nr. 22, poz. 138.
2 Dziennik Ustaw P. Nr. 38, poz. 253.
3 Dziennik Ustaw Nr. 66, poz. 510.
4 Dziennik Ustaw Nr. 66, poz. 511.

gólnionych czterech rodzajów wydatków Urzędu przychodzą od roku 1921 jeszcze dwa inne, mianowicie wydatki osobowe i wydatki rzeczowe spisu ludności. Z tego powodu podajemy odrębnie wydatki począwszy od roku 1921.

Wydatki Urzędu od listopada 1919 do maja 1923 r. miesiącami w markach

Rok i miesiące	Wydatki osobowe	Wydawnictwa	Inne rzeczowe wydatki zwyczajne	Wydatki nadzwyczajne	Razem wszystkie wydatki Urzędu
1919—Listopad . . .	43 135	—	15 325	3 200	61 660
Grudzień . . .	47 525	—	17 778	—	65 303
Razem	**90 660**	—	**33 103**	**3 200**	**126 963**
1920—Styczeń . . .	59 677	112 390	43 871	—	215 938
Luty	90 429	—	63 569	21 400	175 398
Marzec	113 477	14 773	42 042	—	170 292
Kwiecień . .	120 233	27 641	39 102	—	186 976
Maj	238 305	149 279	61 578	—	449 162
Czerwiec . .	189 884	220 952	159 021	—	569 857
Lipiec	508 000	86 617	140 894	—	735 511
Sierpień . . .	963 238	213 662	79 194	—	1 256 094
Wrzesień . .	233 291	87 383	37 091	100 000	457 765
Październik .	206 626	235 574	58 260	—	500 460
Listopad . . .	401 056	260 350	214 179	41 300	916 885
Grudzień . . .	620 348	1 148 502	472 045	—	2 240 895
Razem	**3 744 564**	**2 557 123**	**1 410 846**	**162 700**	**7 875 233**

Rok i miesiące	Wydatki osobowe centrali	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe centrali	Wydatki nadzwyczajne	Wydatki osobowe spisu	Wydatki rzeczowe spisu	Razem wszystkie wydatki Urzędu
1921—Styczeń . . .	1 680 721	31 487	40 506	—	—	—	1 752 714
Luty	643 958	322 227	48 955	—	—	—	1 015 140
Marzec	1 111 265	1 004 442	506 418	—	—	—	2 622 125
Kwiecień . .	2 816 151	1 045 009	798 851	—	—	—	4 660 011
Maj	1 506 509	437 050	410 664	—	44 913	—	2 399 136
Czerwiec . .	312 496	1 731 623	254 760	—	110 735	3 476 350	5 885 964
Lipiec	2 623 030	1 242 903	326 250	—	280 912	6 150 189	10 623 284
Sierpień . . .	2 613 573	1 450 779	217 284	—	600 719	9 003 850	13 886 205
Wrzesień . .	3 693 000	1 939 285	537 672	—	989 571	14 376 673	21 536 201
Październik .	5 445 279	4 299 433	392 860	—	3 127 681	3 939 674	17 204 927
Listopad . . .	4 163 276	2 527 357	376 351	—	2 196 389	1 620 913	10 884 286
Grudzień . . .	6 064 891	6 984 432	5 696 690	—	2 778 533	14 632 254	36 156 800
Razem	**32 674 149**	**23 016 027**	**9 607 261**	—	**10 129 453**	**53 199 903**	**128 626 793**
1922—Styczeń . . .	4 888 000	—	515 000	—	3 347 000	—	8 750 000
Luty	8 112 000	1 319 000	963 000	—	6 836 000	444 000	17 674 000
Marzec	8 106 000	2 548 000	4 905 000	—	10 042 000	394 000	25 995 000
Kwiecień . . .	8 573 000	3 885 000	1 851 000	—	9 749 000	1 109 000	25 167 000
Maj	10 044 000	5 427 000	2 838 000	—	10 081 000	1 578 000	29 968 000
Czerwiec . .	11 051 000	3 793 000	3 085 000	—	3 784 000	12 038 000	33 751 000
Lipiec	13 150 000	6 482 000	3 148 000	206 380 000	21 702 000	33 505 000	284 367 000
Sierpień . . .	15 183 000	2 980 000	6 488 000	34 327 000	29 644 000	6 117 000	94 739 000
Wrzesień . .	38 392 000	6 440 000	6 110 000	—	78 274 000	7 071 000	136 287 000
Październik .	34 474 000	5 470 000	9 727 000	—	70 607 000	11 738 000	132 016 000
Listopad . . .	4 059 000	11 313 000	8 530 000	3 446 000	12 841 000	30 712 000	70 901 000
Grudzień . . .	49 745 000	17 479 000	62 996 000	24 854 000	135 577 000	62 092 000	352 743 000
Razem	**205 777 000**	**67 136 000**	**111 156 000**	**269 007 000**	**392 484 000**	**166 798 000**	**1 212 358 000**
1923—Styczeń . . .	71 048 000	29 592 000	8 582 000	95 000 000	179 368 000	9 127 000	392 717 000
Luty	80 611 000	27 066 000	64 789 000	—	199 097 000	63 969 000	435 532 000
Marzec	265 547 000	90 394 000	97 184 000	—	669 511 000	280 949 000	1 403 585 000
Kwiecień . .	219 960 000	70 758 000	152 652 000	—	545 810 000	222 021 000	1 211 201 000
Maj	18 965 000	38 708 000	127 124 000	—	65 369 000	306 982 000	557 148 000
Razem	**656 131 000**	**256 518 000**	**450 331 000**	**95 000 000**	**1 659 155 000**	**883 048 000**	**4 000 183 000**

Spis ludności odbył się 30 września 1921 roku. Już przed tą datą jednak odbywały się wydatki na przygotowanie spisu, a to zwłaszcza wydatki na druk formularzy spisowych, tudzież wydatki na utrzymanie osób, przygotujących spis a osobno w tym celu zaangażowanych. Wydatki te rozpoczynają się w maju i czerwcu 1921 roku. Po przeprowadzeniu spisu wzrastają wydatki osobowe, jednak w roku 1921 są większe wydatki rzeczowe, wśród nich wybijają się na pierwszy plan wydatki na wynagrodzenie komisarzy spisowych. Począwszy od roku 1922 przeważają stanowczo wydatki osobowe, chociaż w niektórych miesiącach wydatki rzeczowe są jeszcze wyższe. Wśród wydatków rzeczowych spisu należy wymienić koszta sprowadzenia 10 miljonów kart maszynowych, które spowodowały wydatek 31 691 000 marek w lipcu, 10 868 000 marek w listopadzie i wreszcie 21 438 000 marek w grudniu, w całości więc wydano na ten cel w drugiej połowie 1922 roku 64 007 000 marek. Zaznaczyć należy, że także wydatki nadzwyczajne wykazane dla roku 1922 w sumie 269 007 000 marek są w istocie rzeczy wydatkami na spis ludności, chodzi tutaj głównie o zakup jednego tabulatora, 10 segregatorów i 20 dziurkarek łącznie z kosztami transportu, ubezpieczenia, opłatą celną i zmontowaniem maszyn, co wymagało kwoty 47 081 dolarów amerykańskich, 10 855 koron czeskich i 1 000 koron austrjackich. Wydatek ten uskuteczniono głównie w lipcu 1922 roku. Użycie maszyn systemu Powers'a dla opracowania spisu ludności nastąpiło dopiero z końcem 1922 roku. W styczniu 1923 roku zakupiono dalszych 27 dziurkarek, 9 segregatorów i 1 tabulator a to za kwotę 95 000 000 marek, które wykazano powyżej w wydatkach nadzwyczajnych. W wydatkach właściwych spisu przeważają w tym roku stanowczo wydatki osobowe, w wydatkach rzeczowych zaś spisu stanowią najpoważniejszą pozycję wydatki na druki, w czem przypada około $^3/_4$ na karty maszynowe oraz opracowanie *Skorowidza Miejscowości*. Od stycznia do maja 1923 roku wydano na same druki kwotę 318 974 000 marek, na opracowanie *Skorowidza Miejscowości* zaś 325 109 000 marek na oba wspomniane cele wydano więc z wydatków rzeczowych spisu, wynoszących w tych 5 miesięcach 883 048 000 marek, nie mniej niż 644 083 000 marek.

Podczas gdy więc wydatki nadzwyczajne roku 1922 i 1923 są przeznaczone na potrzeby spisu ludności, użyto wydatków nadzwyczajnych w listopadzie 1919 roku, tudzież w roku 1920 na potrzeby Głównego Urzędu Statystycznego. Największą pozycję stanowi tutaj wydatek 100 000 marek wyasygnowanych w miesiącu wrześniu 1920 roku na Ekspozyturę Głównego Urzędu Statystycznego w Krakowie, inne wydatki nadzwyczajne tego czasokresu wypłacono na umeblowanie Głównego Urzędu Statystycznego. Wobec wzrostu liczby urzędników w tym okresie wydatki na ten cel są naturalne.

Wśród wydatków zwyczajnych Urzędu wybijają się na pierwszy plan aż do początku spisu ludności wydatki osobowe. Bardzo znaczną rolę odgrywają także wydatki na wydawnictwa, uskuteczniane w styczniu 1920 roku i potem regularnie od marca tego roku. W roku 1920 i 1921 są nawet wydatki na wydawnictwa większe, aniżeli inne wydatki rzeczowe centrali. Wśród wydatków rzeczowych są umieszczone także wydatki na bibljotekę, stanowiące w 9 miesiącach od 1 lipca 1919 roku do 31 marca 1920 roku 14 316 marek, a w następnych 9 miesiącach 1920 roku 111 714 marek, w roku 1921—456 928 marek w roku 1922—4 135 392 marek. W porównaniu z innemi wydatkami rzeczowemi Urzędu kwoty te są dość nieznaczne.

Dla odpowiedniego wytłumaczenia podanych w tablicy cyfr zaznaczamy jeszcze, że wydatki w grudniu 1922 roku są tak znaczne, ponieważ zawierają oprócz wydatków w grudniu uskutecznionych, także wydatki okresu ulgowego, uskutecznione w styczniu 1923 roku w ogromnej kwocie 90 886 248 marek, z czego największa część, bo 68 914 932 mk. przypadała na powszechny spis ludności, 4 061 538 marek na wydawnictwa, reszta zaś na wydatki rzeczowe centrali Urzędu.

Wydatki Urzędu podane w walucie markowej dają obraz mocno zamglony. Wyraźnie przemawiają do nas powyższe cyfry dopiero po przerachowaniu wydatków każdego miesiąca na złote. Poniżej podajemy według kwartałów wydatki Urzędu Statystycznego najprzód w złotych frankach (złote stare), następnie zaś w złotych nowych.

Wydatki Urzędu od listopada 1919 r. do maja 1923 r. kwartałami w złotych

Data	Wydatki osobowe centrali	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe centrali	Wydatki nadzwyczajne	Wydatki osobowe spisu	Wydatki rzeczowe spisu	Wydatki razem
W złotych starych							
1919 Listopad i grudzień	6 619	—	2 403	286	—	—	9 308
1920 I kwartał . .	9 314	5 097	5 385	742	—	—	20 538
II „ . .	15 782	11 629	7 711	—	—	—	35 122
III „ . .	46 199	10 185	7 340	2 151	—	—	65 875
IV „ . .	15 222	19 029	8 539	551	—	—	43 342
Razem	**86 517**	**45 940**	**28 975**	**3 444**	—	—	**164 877**
1921 I kwartał . .	24 273	8 839	3 914	—	—	—	37 026
II „ . .	28 195	15 238	8 465	—	634	11 784	64 316
III „ . .	16 425	8 453	1 901	—	3 124	51 188	81 091
IV „ . .	20 555	18 594	9 714	—	10 453	28 820	88 136
Razem	**89 448**	**51 124**	**23 994**	—	**14 211**	**91 792**	**270 569**
1922 I kwartał . .	30 182	5 099	8 402	—	28 141	1 136	72 960
II „ . .	37 877	16 813	9 889	—	30 671	18 155	113 404
III „ . .	47 907	12 259	11 348	212 902	92 091	39 637	416 144
IV „ . .	31 813	11 309	25 674	8 378	76 470	33 537	187 183
Razem	**147 779**	**45 480**	**55 313**	**221 280**	**227 373**	**92 465**	**789 691**
1923 I kwartał . .	56 803	20 394	21 626	19 419	142 746	43 941	304 929
Kwiecień i maj	27 509	12 298	31 145	—	70 199	58 212	199 363
Razem 5 miesięcy	**84 312**	**32 692**	**52 771**	**19 419**	**212 945**	**102 153**	**504 292**
W złotych nowych							
1919 Listopad i grudzień	11 384,27	—	4 133,76	492,69	—	—	16 010,73
1920 I kwartał . .	16 020,—	8 767,—	9 263,—	1 276,—	—	—	35 326,—
II „ . .	27 145,—	20 001,—	13 263,—	—	—	—	60 409,—
III „ . .	79 462,—	17 518,—	12 624,—	3 700,—	—	—	113 304,—
IV „ . .	26 182,—	32 730,—	14 687,—	948,—	—	—	74 547,—
Razem	**148 809,—**	**79 016,—**	**49 837,—**	**5 924,—**	—	—	**283 586,—**
1921 I kwartał . .	41 749,—	15 202,—	6 732,—	—	—	—	63 683,—
II „ . .	48 494,—	26 210,—	14 560,—	—	1 090,—	20 268,—	110 622,—
III „ . .	28 251,—	14 539,—	3 269,—	—	5 373,—	88 044,—	139 476,—
IV „ . .	35 355,—	31 981,—	16 708,—	—	17 980,—	49 569,—	151 593,—
Razem	**153 849,—**	**87 932,—**	**41 269,—**	—	**24 443,—**	**157 881,—**	**465 374,—**
1922 I kwartał . .	51 912,—	8 770,—	14 452,—	—	48 402,—	1 954,—	125 490,—
II „ . .	65 148,—	28 918,—	17 008,—	—	52 754,—	31 226,—	195 054,—
III „ . .	82 399,—	21 086,—	19 519,—	366 188,—	158 395,—	68 175,—	715 762,—
IV „ . .	54 719,—	19 451,—	44 158,—	14 411,—	131 527,—	57 684,—	321 951,—
Razem	**254 178,—**	**78 225,—**	**95 137,—**	**380 599,—**	**391 078,—**	**159 039,—**	**1 358 257,—**
1923 I kwartał . .	97 700,—	35 078,—	37 196,—	33 400,—	245 521,—	75 578,—	524 473,—
Kwiecień i maj	47 316,—	21 153,—	53 569,—	—	120 741,—	100 123,—	342 902,—
Razem 5 miesięcy	**145 016,—**	**56 231,—**	**90 765,—**	**33 400,—**	**366 262,—**	**175 701,—**	**867 375,—**

Z zestawienia powyższego wynika, iż wydatki osobowe centrali wzrosły z 16 020 złotych nowych w pierwszym kwartale 1920 roku do 97 700 złotych nowych w pierwszym kwartale 1923 r., a więc trochę więcej niż sześciokrotnie. Wzrost ten należy przypisać przedewszystkiem wzrostowi liczby urzędników Urzędu w tym okresie. Wystarczy zaznaczyć, że liczba urzędników, woźnych i gońców Urzędu bez spisu ludności wynosiła 1 stycznia 1920 r. — 67, a 1 kwietnia 1920 r. — 85, natomiast dnia 1 stycznia 1923 roku — 319, a dnia 1 kwietnia 1923 roku wraz z pracownikami nadzwyczajnymi w handlu zagranicznym i w finansach 509 (bez spisu ludności). Oprócz liczby urzędników odgrywa przy wysokości wydatków na pobory urzędników rolę decydującą sama wysokość ich poborów, ta zaś wahała się nadzwyczajnie, zależnie od tego, w jaki sposób odbywał się spadek marki i w jaki sposób reagowała na to Rada Ministrów, ustalająca wysokość pensji urzędników. Od początku 1921 roku ustala Główny Urząd Statystyczny pobory urzędników państwowych w Warszawie. Odnośne cyfry za rok 1921 i 1922 zostały opublikowane w *Roczniku Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej* tom 1, część 2-ga, str. 327; cyfry zaś za rok 1923 w tomie II-im Rocznika na str. 134. Przeliczając cyfry podane tam w markach na złote nowe okazuje się, iż pobory miesięczne urzędnika XI stopnia służbowego wynosiły we wrześniu 1921 r. tylko 40 złotych, w marcu 1921 i 1922 roku natomiast 107 złotych, we wrześniu 1922 roku 172 złote, w marcu 1923 roku 202 złote. Pobory bynajmniej nie miały z biegiem czasu tendencji wzrostu, jakby to wynikało z zestawienia wyżej podanego, ale zależały od wahań waluty, dowodzi tego fakt, iż naprzykład w lutym 1923 r. wynosiły pobory urzędników Urzędu XI stopnia służbowego tylko 54 złote, to znaczy blisko cztery razy mniej, niż w marcu tegoż roku. By oświetlić bliżej wywody nasze o poborach urzędników zamieszczamy poniżej tabelkę, podającą według *Statystyki Polski* pobory urzędników państwowych ze średnią rodziną w Warszawie, wyszczególniając przytem stopnie służbowe: III (dyrektor), V (naczelnik wydziału) VII (najlepiej płatny urzędnik podreferendarski), IX (najlepiej płatny urzędnik kancelaryjny) i XI (płaca początkowa urzędnika podreferendarskiego i znacznej większości urzędników kancelaryjnych).

Stopień służbowy	Marzec 1921	Wrzesień 1921	Marzec 1922	Wrzesień 1922	Marzec 1923
	w markach				
III[a]	30 425	76 299	181 439	432 000	2 737 000
V[a]	22 290	50 800	121 208	303 000	1 937 000
VII	16 195	34 034	81 637	218 000	1 407 000
IX	12 994	27 592	66 444	185 000	1 197 000
XI	9 630	20 667	49 963	150 000	969 000
	w złotych nowych				
III	339,56	149,49	390,19	494,45	571,41
V	248,77	99,53	260,66	346,80	404,39
VII	180,75	66,68	175,56	249,51	293,74
IX	145,02	54,56	142,89	211,74	249,90
XI	107,48	40,49	107,45	171,68	202,30

a Z dodatkiem na kierownictwo i reprezentację.

Płace urzędników Głównego Urzędu Statystycznego można ustalić także w ten sposób, iż ustala się faktyczne pobory tychże urzędników i przeciwstawia się je liczbie urzędników danej kategorji. Obliczenie to dokonano dla urzędników, woźnych i gońców centrali Głównego Urzędu Statystycznego dla miesiąca lutego 1923 roku. Wyniki tego obliczenia daje następujące zestawienie:

Stopień służbowy	Liczba urzędników	Pobory w markach: w lutym 1923	Pobory w markach: przeciętnie na jednego	Pobory w złotych nowych: w lutym 1923	Pobory w złotych nowych: przeciętnie na jednego
III	2	3 618 943	1 809 471	775,83	387,92
V	7	7 057 624	1 008 232	1 513,02	216,15
VII	6	3 942 458	657 076	845,19	140,86
VIII	11	5 461 894	496 535	1 170,92	106,45
IX	51	21 240 681	416 483	4 553,59	89,28
X	59	19 055 962	322 982	4 085,23	69,24
XI	58	14 598 645	251 700	3 129,67	53,96
XII	11	2 433 541	221 231	521,70	47,43
Razem .	**205**	**77 409 748**	**377 608,52**	**16 595,15**	**80,95**

Stopień służbowy	Liczba woźnych	Pobory w markach: w lutym 1923	Pobory w markach: przeciętnie na jednego	Pobory w złotych nowych: w lutym 1923	Pobory w złotych nowych: przeciętnie na jednego
3	1	305 818	305 818	65,56	65,56
2	1	364 017	364 017	78,04	78,04
1	7	1 992 818	284 688	427,22	61,03
Razem . .	**9**	**2 662 653**	**295 850,33**	**570,82**	**63,42**
St. gońcy	2	238 050	119 025	51,03	25,51
Mł. gońcy	1	79 314	79 314	17,00	17,00
Razem . .	**3**	**317 364**	**105 788**	**68,03**	**22,68**

Między cyframi tej tablicy i tablicy poprzedniej istnieją więc liczne różnice, które wynikają przedewszystkiem stąd, iż napięcie

między poborami najwyższemi a najniższemi było w rzeczywistości w Urzędzie znacznie większe, niżby wynikało z abstrakcyjnych cyfr tablicy pierwszej. Poza tem jednak nie należy zapominać o daleko posuniętej zmienności poborów służbowych zależnie od każdoczesnego stanu waluty. Jak daleko sięgała ta zmienność, wynika naprzykład z okoliczności, iż na pobory służbowe urzędników centrali wydano w roku 1920 — 148 809 złotych nowych, w roku 1921 natomiast 153 849. Według tych cyfr zdawałoby się winna cyfra urzędników w roku 1921 być tą samą niemal, co w roku 1920, a przecież wynosiła cyfra wszystkich pracowników Urzędu bez pracowników spisu ludności dnia 1 stycznia 1920 roku 67, dnia 1 stycznia 1921 roku—126, dnia 31 grudnia 1921 r. wreszcie—174. Ponieważ wzrost liczby urzędników odbywał się w ciągu tych dwóch lat dość regularnie, możemy w tem upatrywać oczywisty dowód, iż pobory przeciętne były w roku 1921 daleko niższe, aniżeli w r. 1920. To samo zjawisko dotyczy zresztą wydatków na wydawnictwa i innych wydatków rzeczowych.

Bardzo wysokie są zwłaszcza w roku 1920 i 1921 także wydatki na wydawnictwa, które zresztą także w roku 1922 pozostają na poprzedniej wysokości. Wydatki te wynoszą w 1920 roku 79 016 złotych nowych, a w roku 1921—87 932 złote, w roku 1922 nareszcie 78 225 złotych. Wobec tego, iż wydatki na wydawnictwa pozostały od r. 1920 niemal niezmiennemi, wydatki zaś Urzędu w międzyczasie zwłaszcza wobec przybycia wydatków na spis ludności się rozwijały, spada bardzo znacznie procentowy udział wydatków na wydawnictwa w wydatkach Urzędu. Udział ten wynosił w roku 1920 28%, w roku 1921—już tylko 19%, a w r. 1922 nawet tylko 6%.

Od roku 1921, to jest od czasu pojawienia się wydatków na spis ludności, stanowią te wydatki najpoważniejszą część naszego budżetu. Wraz z wydatkami nadzwyczajnemi, które czyniono w tej epoce wyłącznie dla spisu ludności, stanowiły wydatki spisu w 1921 roku 39% wszystkich wydatków Urzędu, w roku 1922 już 68,5%, a w pierwszych pięciu miesiącach 1923 roku 66,3%. Począwszy od roku 1922 stanowiły więc wydatki na spis okrągło $^2/_3$ wydatków Urzędu. Z początku przeważały przytem z natury rzeczy wydatki rzeczowe na spis, później przeważały coraz to więcej wydatki osobowe.

Pod wpływem wydatków na spis ludności stanowią oczywiście normalne wydatki Urzędu procent względnie niski. Bliższe co do tego pojęcie daje następująca tablica, przedstawiająca udział poszczególnych grup wydatków we wszystkich wydatkach Urzędu.

Na 1 000 wszystkich wydatków Urzędu przypada na wydatki:

Rok	Wydatki osobowe centrali	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe centrali	Wydatki nadzwyczajne	Wydatki osobowe spisu	Wydatki rzeczowe spisu	Razem wydatki
1920	524,7	278,6	175,8	20,9	—	—	1 000
1921	330,6	188,9	88,7	—	52,5	339,3	1 000
1922	187,2	57,6	70,1	280,2	287,9	117,0	1 000
1923 (5 miesięcy)	167,1	64,9	104,7	38,5	422,2	202,6	1 000

Ze względu na ogromny udział wydatków spisu w ogólnych wydatkach Urzędu, należy nam przy porównaniu wydatków Urzędu z liczbą ludności naszego Państwa wyodrębniać z jednej strony wydatki spisu ludności, z drugiej zaś wszystkie inne wydatki. Przy porównaniu tem posługujemy się cyframi ludności całego Państwa, ustalonemi w *Roczniku Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej* z roku 1928, str. 5, na początek danego roku. Odnośna tablica daje cyfry następujące:

Rok	Wydatki Urzędu w złotych nowych			Wydatki Urzędu na jednego mieszkańca groszy nowych		
	Wszystkie wydatki	z tego wydatki spisu	inne wydatki	Wszystkie wydatki	z tego wydatki spisu	Inne wydatki
1920	283 586	—	283 586	1,07	—	1,07
1921	465 374	182 324	283 050	1,74	0,68	1,06
1922	1 358 257	930 716	427 541	4,94	3,38	1,56

Wydatki na sam Urząd bez wydatków spisu wynosiły więc na jednego mieszkańca w 1920 roku 1,07 groszy (nowych), w 1921 r. 1,06 groszy, w roku 1922 nareszcie 1,56 groszy. Wydatki w roku 1921 były więc mimo wzrostu liczby urzędników i wzrostu agend Urzędu te same, co w roku 1920, wydatki te podniosły się dopiero wobec dalszego rozrostu Urzędu i prawdopodobnie także wskutek podwyżki cen w r. 1922. Wydatki samego spisu ludności wynosiły w roku 1921, gdy spis rozpoczęto, 0,68 grosza na jednego mieszkańca, w roku 1922 natomiast już pięć razy więcej, a mianowicie 3,38 grosza.

§ 31. Dochody Głównego Urzędu Statystycznego

Dochody Urzędu naszego wynikają w części bezpośrednio z jego działalności, w części zaś jest ten związek mniej widoczny, a sam dochód więcej przypadkowy, jak to ma miejsce naprzykład przy dochodach z gmachu

urzędowego, przy dochodach ze sprzedaży makulatury i t. p. Jest rzeczą b. charakterystyczną, że dochody Urzędu, rozpoczynające się dopiero od listopada 1919 roku, rozpoczynają się właśnie od tych dochodów natury przypadkowej, a zwłaszcza od dochodu z gmachu urzędowego. Natomiast dochody, wynikające normalnie z działalności Urzędu, a więc dochody ze sprzedaży wydawnictw, dochody ze znaczków statystycznych i ze sprzedaży formularzy statystyki handlu zagranicznego mogły powstać dopiero po rozwinięciu przez Urząd odpowiedniej działalności, a więc po wydaniu własnych publikacyj i po unormowaniu statystyki handlu zagranicznego. Jest rzeczą charakterystyczną, iż najpierw pojawił się dochód z wydawnictw, mianowicie sporadycznie w kwietniu i lipcu 1920 roku, stale zaś od października 1920 roku. Dochód z opłat statystycznych rozpoczął się pojawiać dopiero od stycznia 1921 r. Dość regularnie wpływały dochody z tego źródła dopiero od lutego 1922 roku. Bliższe co do tego dane znajdzie czytelnik w następującej tablicy, w której czynsze z gmachu urzędowego i dochód ze sprzedaży formularzy handlu zagranicznego zostały wykazane łącznie jako inne dochody.

Dochody Urzędu miesiącami w markach

Miesiące		Opłaty statystyczne	Wydawnictwa	Inne dochody	Dochody razem
1919	**Listopad**	—	—	**21 092**	**21 092**
1920	Styczeń	—	—	14 512	14 512
	Kwiecień	—	292	13 339	13 631
	Maj	—	—	1 904	1 904
	Lipiec	—	381	4 311	4 692
	Wrzesień	—	—	1 392	1 392
	Październik	—	6 556	12 866	19 422
	Listopad	—	102	6 906	7 008
	Grudzień	—	8 739	16 487	25 226
	Razem	—	**16 070**	**71 717**	**87 787**
1921	Styczeń	631	4 896	—	5 527
	Luty	82	5 555	3 232	8 869
	Marzec	303	5 828	13 034	19 165
	Kwiecień	85	8 387	9 957	18 429
	Maj	136	82 063	150 822	233 021
	Czerwiec	—	14 663	5 466	20 129
	Lipiec	—	22 691	5 449	28 140
	Sierpień	—	22 000	50 958	72 958
	Wrzesień	—	31 982	11 442	43 424
	Październik	—	110 339	15 727	126 066
	Listopad	13	58 470	60 068	118 551
	Grudzień	—	335 094	135 412	470 506
	Razem	**1 250**	**701 968**	**461 567**	**1 164 785**
1922	Styczeń	—	175 000	—	175 000
	Luty	52 000	247 000	313 000	612 000
	Marzec	31 000	147 000	166 000	344 000
	Kwiecień	1 031 000	261 000	146 000	1 438 000
	Maj	5 512 000	265 000	829 000	6 606 000
	Czerwiec	16 065 000	304 000	7 000	16 376 000
	Lipiec	88 000	157 000	1 307 000	1 552 000
	Sierpień	8 236 000	267 000	3 181 000	11 684 000
	Wrzesień	—	—	—	—
	Październik	—	114 000	131 000	245 000
	Listopad	52 620 000	64 000	844 000	53 528 000
	Grudzień	51 048 000	701 000	1 721 000	53 470 000
	Razem	**134 683 000**	**2 702 000**	**8 645 000**	**146 030 000**
1923	Styczeń	70 942 000	571 000	1 699 000	73 212 000
	Luty	170 105 000	1 517 000	4 493 000	176 115 000
	Marzec	263 315 000	505 000	7 239 000	271 059 000
	Kwiecień	129 622 000	5 000	18 969 000	148 596 000
	Maj	662 654 000	4 036 000	4 393 000	671 083 000
	Razem	**1 296 638 000**	**6 634 000**	**36 793 000**	**1 340 065 000**

W zestawieniu powyższem nie wykazano tych miesięcy 1919 i 1920 roku, w których brak było jakichkolwiek dochodów.

Począwszy od budżetu za kwiecień — grudzień 1920 r. obejmują zamknięcia budżetowe także dochody Urzędu, oczywiście niema tu okresów ulgowych, dochody są zarachowane w miesiącu, w którym faktycznie nastąpiły. Z tego powodu wykazują zamknięcia budżetowe te same cyfry co zestawienia miesięczne. W następującem zestawieniu podajemy dochody Głównego Urzędu Statystycznego według zamknięć budżetowych:

Rok	Dochód z opłat statystycznych	Dochód z wydawnictw	Czynsz z gmachu urzędowego	Dochód ze sprzedaży druku	Razem wszystkie dochody
	w markach polskich				
1920 (IV—XII)	—	16 070	57 205	—	73 275
1921	1 250	701 967	454 988	6 580	1 164 785
1922	134682814	2 702 449	4 119 005	4 525 916	146030184

Osądzanie dochodów Głównego Urzędu Statystycznego jest niezmiernie utrudnione zmiennością waluty markowej. Z tego powodu przerachowaliśmy odnośne dochody miesięczne na złote dawne i nowe i podajemy je kwartałami w następującem zestawieniu:

Rok i kwartały	Opłaty statystyczne	Wydawnictwa	Inne dochody	Razem wszystkie dochody
W złotych dawnych (dolar à 5,18 złotych)				
1919 **Listopad i grudzień**	—	—	**1 887**	**1 887**
1920 I kwartał	—	—	595	595
II „	—	9	444	453
III „	—	12	167	179
IV „	—	207	491	698
Razem	—	**228**	**1 697**	**1 925**
1921 I kwartał	8	111	105	224
II „	1	576	950	1 527
III „	—	141	136	277
IV „	—	709	307	1 016
Razem	**9**	**1 537**	**1 498**	**3 044**
1922 I kwartał	114	838	661	1 613
II „	27 989	1 061	1 270	30 320
III „	5 650	325	3 352	9 327
IV „	31 966	278	837	33 081
Razem	**65 719**	**2 502**	**6 120**	**74 341**
1923 I kwartał	67 628	367	1 785	69 780
Kwiecień i Maj .	85 116	427	2 664	88 207
Razem	**152 744**	**794**	**4 449**	**157 987**

Rok i kwartały	Opłaty statystyczne	Wydawnictwa	Inne dochody	Razem wszystkie dochody
W złotych nowych (dolar à 8,914 złotych)				
1919 **Listopad i grudzień**	—	—	**3 247**	**3 247**
1920 I kwartał	—	—	1 024	1 024
II „	—	15	765	780
III „	—	21	287	308
IV „	—	357	845	1 202
Razem	—	**393**	**2 921**	**3 314**
1921 I kwartał	13	191	181	385
II „	2	991	1 634	2 627
III „	—	242	234	476
IV „	—	1 220	528	1 748
Razem	**15**	**2 644**	**2 577**	**5 236**
1922 I kwartał	197	1 442	1 137	2 776
II „	48 166	1 826	2 186	52 178
III „	9 723	559	5 768	16 050
IV „	55 009	479	1 440	56 928
Razem	**113 095**	**4 306**	**10 531**	**127 932**
1923 I kwartał	116 380	631	3 071	120 082
Kwiecień i Maj .	146 400	735	4 582	151 717
Razem	**262 780**	**1 366**	**7 653**	**271 799**

Najstarszym dochodem Urzędu są więc dochody z najmu domu, nabytego przez Urząd w lipcu 1919 roku. Wówczas obowiązywała ustawa o ochronie lokatorów z dnia 28 czerwca 1919 roku, stanowiąca, iż ochrona lokatorów nie stosuje się do budynków, które nabył na własność Skarb Państwa Polskiego. Wszystkie umowy najmu dzierżawy, odnoszące się do takich budynków i ich przynależności, rozwiązują się z mocy prawa z dniem zawarcia umowy, a biorący w najem winni są za poprzedniem ustawowem wypowiedzeniem przedmiot najmu dzierżawy opróżnić. Przytoczone przepisy art. 11 ustawy nie mogły być w całej pełni zastosowane do gmachu nabytego przez Urząd, a to głównie z tej przyczyny, ponieważ Urząd nie potrzebował wówczas ani w czasie najbliższym największej części lokali, znajdujących się w tym domu. Opuszczając z końcem stycznia 1920 roku swój dotychczasowy lokal przy ulicy Jasnej, zajął Urząd w gmachu swoim przy ulicy Aleje Jerozolimskie lokale potrzebne na jego pomieszczenie, niektóre inne lokale zaś miały być opuszczone na żądanie Urzędu, gdy normalny rozwój Urzędu zażąda nowych lokali. W ten sposób pragnął Urząd zapewnić dla swych prac rozwój normalny. Niestety, rozwój ten został wstrzymany ustawą z dnia 18 grudnia 1920 r. o ochronie lokatorów, która w art. 8 przepisuje, iż biorący w najem części budynków, nabytych na własność Skarbu Państwa Pol-

skiego, powinni przedmiot najmu względnie dzierżawy opróżnić po uprzedniem ustanowionem wypowiedzeniu i po dostarczeniu im mieszkań przez gminę, która w tym celu może korzystać z postanowień ustawy o obowiązku zarządów gmin miejskich dostarczania pomieszczeń. Ponieważ dostarczenie mieszkania przez gminę okazało się zupełnie iluzorycznem, Urząd nie mógł od tej chwili pozbyć się lokatorów, którzyby dobrowolnie lokalu Urzędu nie opuścili. Dodajemy, iż stan ten został utrzymany także przez następną ustawę o ochronie lokatorów z dnia 11 kwietnia 1924 roku.

Należy zaznaczyć, iż przez cały czas używania gmachu urzędowego pobierał Urząd od lokatorów czynsz odpowiadający przepisom ustawy o ochronie lokatorów. W ten sposób odpowiada suma dochodu, osiągniętego z tego tytułu, ścisłym przepisom ustawy.

By ocenić należycie dochód ze sprzedaży wydawnictw przeciwstawia się zwykle wydatki na wydawnictwa dochodom osiągniętym z tego źródła. Z wyjątkiem państw, które wogóle zrezygnowały z dochodu z tego źródła, bardzo nieznaczny procent wydatków Urzędu na publikacje przypada na dochód z tego źródła.

Rok	Wydatki na wydawnictwa	Dochody z wydawnictw	Dochody stanowią procent wydatków
	w złotych nowych		
1920	79 016	393	0,5
1921	87 932	2 644	3,0
1922	78 225	4 306	5,5
1923 (5 miesięcy)	56 231	1 366	2,4

Z tego wynika, iż w roku 1920, gdy się rozwijała dopiero czynność wydawnicza Urzędu, wynosił dochód z wydawnictw tylko 0,5% wydatków na ten cel uskutecznionych. Procent ten wzrósł do 3,0 w roku 1921 i do 5,5 w roku 1922. Cyfra za pięć miesięcy roku 1923 jest zupełnie niemiarodajną, ponieważ wówczas cały nakład oddano na sprzedaż jednej firmie księgarskiej.

Przy ocenianiu tych cyfr należy pamiętać, iż dochody Urzędu są księgowane dopiero po otrzymaniu zawiadomienia z Centralnej Kasy Państwowej a więc często z kilkomiesięcznem opóźnieniem. Oznacza to w czasach gwałtownego spadku waluty bardzo dużo. Przy wzroście drożyzny spowodowanego spadkiem waluty wzrastają koszta i wydatki daleko wcześniej, aniżeli dochody. Dotyczy to zwłaszcza lat dawniejszych, gdy ceny wydawnictw po ich wydaniu prawie nie były podwyższane.

Nareszcie należy pamiętać, że firmy księgarskie często zalegały z wpłatą należności, deprecjonując w ten sposób kwoty ze sprzedaży uzyskane. Niestety, zarzut ten należy postawić także firmie E. Wende i S-ka, której Urząd powierzył administrację swych wydawnictw. Firma ta sprzedała wydawnictw od 1 stycznia do 15 czerwca 1923 roku na sumę 21 500 000 marek w przybliżeniu, z tej należności wpłaciła firma tylko 4 000 000 marek, nie licząc oczywiście sum, należnych z poprzedniego roku. Należy zaznaczyć z naciskiem, iż zawiadomienie o wpłacie wymienionych powyżej 4 000 000 marek nie wpłynęło do Urzędu aż pod koniec miesiąca czerwca, tak, iż w dochodach Urzędu za pierwszych pięć miesięcy 1923 roku z kwoty tej 21 500 000 nic nie wykazano, a przecież sama ta kwota daje 6,2% wydatków faktycznych, uskutecznionych do 15 czerwca 1923 r. w kwocie 346 920 000 marek.

Z omówionych właśnie co powodów wprowadzono w epoce następnej własną administrację wydawnictw, ponadto zaś oznaczano dla każdego wydawnictwa Urzędu cenę zasadniczą dzieła, stosując przy sprzedaży mnożniki wzrastające wraz z upadkiem waluty. Dla przykładu podajemy, iż pierwszy numer *Wiadomości Statystycznych*, wydany dnia 18 października 1923 roku kosztował 0,20 zł. Cena zasadnicza części drugiej I-go wydania *Rocznika Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej* wynosiła 10 zł. i t. p.

Jak zaznaczono powyżej pozostają dochody z opłat statystycznych i ze sprzedaży formularzy statystyki handlu zagranicznego w jak najściślejszym związku z rozwojem naszej statystyki handlu zagranicznego, w szczególności należy w historji opłat statystycznych u nas rozróżniać następujące trzy epoki.

W epoce pierwszej, trwającej do dnia 15 kwietnia 1920 roku, pobierano na komorach celnych dawniej austrjackich austrjacką opłatę statystyczną, wprowadzoną rozporządzeniem austrjackiego Ministra Handlu z dnia 10 lutego 1907 roku, a wynoszącą od każdej deklaracji, zawierającej towary w jednym gatunku, 12 halerzy (od zgłoszeń ustnych tylko 4 halerzy). Jeżeli deklaracja opiewała na towary różnych gatunków, wynosiła opłata 12 halerzy od każdego gatunku.

Na komorach dawniej niemieckich pobierano opłaty statystyczne, ustanowione ustawą niemiecką z dnia 7 lutego 1906 roku, a wynoszące od każdych 100 kilogramów towarów opakowanych 1 fenig, od każdych 100 kilogramów towarów nieopakowanych—$^1/_2$ fe-

niga, od każdych 100 kilogramów węgla, zboża, kartofli, rud i innych specjalnie wyszczególnionych surowców—$^1/_{10}$ feniga, od każdego nareszcie konia, krowy, świni, kozy i owcy—1 fenig. Na komorach dawnych rosyjskich nareszcie opłat statystycznych nie pobierano.

Opłaty powyższe zarachowywały urzędy celne początkowo na rachunek Ministerstwa Skarbu. Okólnikiem z dnia 11 grudnia 1919 roku L. 91 669/5 242/19 poleciło Ministerstwo Skarbu w myśl artykułu 2-go ustawy z dnia 21 października 1919 roku o organizacji statystyki administracyjnej zarachowywać opłaty statystyczne na rzecz Głównego Urzędu Statystycznego. Faktycznie z opłat tych dawnych austrjackich i niemieckich Główny Urząd Statystyczny żadnego dochodu nie wykazał.

By uchylić niewłaściwy stan rzeczy, polegający na używaniu zaborczych marek statystycznych, postanowiło rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 marca 1920 roku w przedmiocie wprowadzenia polskich marek statystycznych [1], iż począwszy od dnia 15 kwietnia 1920 roku należy zamiast marek statystycznych austrjackich i niemieckich używać wyłącznie polskich marek statystycznych. Równocześnie podniesiono opłaty te na komorach dawnych niemieckich do 30 fenigów, na komorach dawnych austrjackich do 10 a względnie 30 fenigów. Pozatem miały pozostać w mocy przepisy dotychczasowe, to znaczy opłaty na komorach dawnych rosyjskich nie miały być pobierane, dopiero od roku 1921 pobierano opłaty te także na komorach dawnych rosyjskich. Od 1 stycznia 1921 roku rozpoczęto dochody z tego źródła notować na konto Głównego Urzędu Statystycznego. Przez cały rok 1921 dochody z tego źródła były niesłychanie nikłe.

Przedstawiony właśnie co stan rzeczy obowiązywał aż do dnia 1 lutego 1922 roku, to jest aż do chwili wejścia w życie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 listopada 1921 roku w sprawie statystyki celnej. Rozporządzenie to normuje jednolicie dla wszystkich komór celnych Rzeczypospolitej statystykę handlu zagranicznego i opłaty statystyczne; tablice nasze wykazują też, iż począwszy od lutego 1922 roku wpływają opłaty statystyczne poraz pierwszy obficiej do kasy Urzędu. Co do wysokości tych opłat należy zaznaczyć, iż opłaty wprowadzone tem rozporządzeniem zostały aż do końca epoki, o której mowa, dwukrotnie podwyższone, a to najpierw rozporządzeniem z 4 stycznia 1923 r., następnie zaś rozporządzeniem z 13 kwietnia 1923 roku. Wysokość opłaty statystycznej przedstawia się na podstawie powołanych trzech rozporządzeń Rady Ministrów następująco:

Wysokość opłaty statystycznej w markach polskich

Wyszczególnienie	Na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z 10.XI 1921, z mocą obowiązującą od dnia 1.II 1922	4.I 1923, od dnia 28.I 1923	13.IV 1923, od dnia 15.V 1923	Opłata statystyczna przedwojenna w Niemczech w fenigach
Wymiar najmniejszej opłaty od jednego zgłoszenia	5	5	50	5
Od każdych 100 kg towarów nieopak.	$2^1/_2$	$12^1/_2$	100	$^1/_2$
Od każdych 100 kg towarów opakow.	5	50	400	1
Od węgla, koksu, torfu, brykietów od 100 kg	$2^1/_2$	$2^1/_2$	25	$^1/_{10}$
Konie i bydło rogate od sztuki	20	200	2 000	1
Owce i świnie od sztuki	10	100	1 000	1
Wszelkie ptactwo od sztuki	$2^1/_2$	25	200	—
Inne zwierz. żywe od sztuki	5	50	400	—
Wskaźnik cen hurtowych	586	5447	10 589	1
Wskaźnik cen złota (kurs dolara) . . . w miesiącu uchwalenia rozp.	895	6037	10 640	1

W porównaniu z opłatą statystyczną, pobieraną przed wojną w Niemczech, są opłaty nasze pobierane od 15 maja 1923 roku naogół znacznie wyższe. Tylko wymiar najniższy opłaty od 1 zgłoszenia wynosi obecnie w złocie $^1/_{10}$ odpowiedniego wymiaru przed wojną, wszystkie inne stawki obecne są natomiast wyższe. Naogół można twierdzić, iż od węgla pobieramy od maja 1923 roku 2,5 razy wyższą opłatę statystyczną, aniżeli przed wojną pobierali Niemcy, natomiast pobieramy od towarów nieopakowanych dwa razy wyższą opłatę, od towarów opakowanych nawet 4 razy wyższą [2]. Zaznaczamy, iż rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 kwietnia 1923 roku upoważnia Ministra Skarbu w porozumieniu z Dyrektorem Głównego Urzędu Statystycznego zmieniać opłaty sta-

1 Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej Nr. 25, poz. 155.

2 Mimo to są opłaty rozporządzenia Rady Ministrów z 13 kwietnia 1923 roku znacznie niższe od opłat pobieranych przed wojną we Francji. We Francji opłacano aż do roku 1910—10 centimów, od każdej przesyłki opakowanej, natomiast od każdych 100 kilogramów towarów nieopakowanych lub też od każdej sztuki bydła pobierano 1 centime, przyczem jednak najniższy wymiar opłaty wynosił 10 centimów.

Dochód Francji z opłat statystycznych wynosił w roku 1909 — 9 732 367 franków a po podwyższeniu opłaty wynosił w roku 1913 — 15 887 694 franki.

tystyczne, ustanowione tem rozporządzeniem w zależności od zmian wkaźnika cen hurtowych. W razie dalszego wzrostu drożyzny mógł więc Minister Skarbu na wniosek Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego podwyższyć stosownie opłatę statystyczną, ustanowioną powołanem rozporządzeniem. Z postanowienia tego w epoce, o której mowa, a więc do 1 czerwca 1923 roku nie korzystano.

Co się tyczy dochodu naszego Urzędu z opłat statystycznych, to są one w rzeczywistości znacznie wyższe, niżby wynikało z cyfr podanych w tablicach powyższych. Niedokładności wynikają ze sposobu zarachowania tych opłat. Urząd nasz przesyła urzędom celnym znaczki statystyczne i formularze statystyczne. Urzędy celne ściągają od stron odpowiednie należności, nie przesyłają jednak wpływów ze sprzedawania znaczków i formularzy bezpośrednio do Głównego Urzędu Statystycznego. Dawniej powinny były urzędy celne przesyłać te wpływy na konto czekowe Urzędu. Od 1 stycznia 1923 roku używają urzędy celne wpływów tych w ten sam sposób jak inne swoje wpływy, winny jednak zarachować wpływ za znaczki i formularze w Centralnej Księgowości Państwowej na konto Głównego Urzędu Statystycznego. Jak te przepisy były wykonywane, wynika stąd, iż w roku 1922 wysłał Urząd urzędom celnym znaczków statystycznych na kwotę 507 206 150 marek, natomiast wpłaciły urzędy celne na konto Głównego Urzędu Statystycznego tylko kwotę 134 683 000 złotych. W ciągu pierwszych pięciu miesięcy roku 1923 wysłano z Głównego Urzędu Statystycznego urzędom celnym znaczków statystycznych na sumę 2 079 602 850 marek, formularzy statystycznych zaś na kwotę 36 358 400 marek, tymczasem wpłaciły komory celne w tych pierwszych pięciu miesiącach na dochód Urzędu za znaczki statystyczne 1 296 638 000 marek, za formularze statystyczne zaś — 22 728 300 marek. Z tego wynika, iż ze względu na rachunkowość komor celnych nie jesteśmy w stanie podać dokładnie naszych dochodów, osiągniętych w pewnym czasokresie faktycznie z opłat statystycznych i ze sprzedaży formularzy statystyki handlu zagranicznego. Dochody nasze są wykazywane przez urzędy celne w czasokresie późniejszym, aniżeli wysłanie przez Urząd danych znaczków statystycznych, względnie formularzy. Należy to uwzględnić porównywając dochody Głównego Urzędu Statystycznego z jego wydatkami.

Uważając za dochody Urzędu tylko dochody zaksięgowane przez powołane władze w myśl obowiązujących przepisów i wykazywane przez rachunkowość państwową, otrzymujemy następujące zestawienie porównawcze wydatków Urzędu z jego dochodami. Jako wydatki Urzędu stawiamy w rachunek wszystkie wydatki Urzędu z wyjątkiem wydatków na spis ludności i wydatków na zakupienie domu Urzędu, uważamy bowiem, iż dla porównania obu cyfr wydatki te winny być bezwarunkowo wyeliminowane. Z tem zastrzeżeniem wynoszą w złotych nowych.

Rok	Wydatki Urzędu wyżej wymienione	Wszystkie dochody Urzędu	Przewaga wydatków (—)	
			w złotych nowych	w procentach wydatków
1918 (II półrocze)	71 774	—	— 71 774	—100,0
1919	226 972	3 247	— 223 725	— 98,6
1920	283 586	3 314	— 280 272	— 98,8
1921	283 050	5 236	— 277 814	— 98,2
1922	427 541	127 932	— 299 609	— 70,1
1923 (5 miesięcy)	292 012	271 799	— 20 213	— 6,9
Razem	**1 584 935**	**411 528**	**—1 173 407**	— **74,0**

Za cały blisko 5-letni czas istnienia Urzędu od 1 lipca 1918 roku do 31 maja 1923 roku wynosiły więc wszystkie wydatki Urzędu bez wydatku na kupno domu i bez wydatków spisu ludności 1 584 935 złotych, dochody Urzędu wynosiły 411 528 złotych, dopłata Skarbu Państwa wynosiła więc w tym czasie kwotę 1 173 407. Przeglądając dochody Urzędu, spostrzegamy, iż do roku 1921 włącznie były dochody Urzędu zupełnie nieznaczne, natomiast stanowiły one w roku 1922 już 30% wydatków a w pięciu miesiącach 1923 roku nawet przeszło 93% wydatków. W ten sposób zbliżał się Urząd jeszcze ku końcowi epoki, o której mowa, mimo ogromnej deprecjacji marki do urzeczywistnienia zasady samowystarczalności Urzędu.

C. Wydatki i dochody Głównego Urzędu Statystycznego od 1. VI 1923 r.

§ 32. Uwagi ogólne

Jak już zaznaczono na innem miejscu, zdążyła w epoce tej polityka wydatkowa Urzędu do jak najśpieszniejszego ukończenia spisu ludności, by móc następnie, po ukończeniu spisu, część środków materjalnych, poświęconych na opracowanie spisu, przeznaczyć na rozszerzenie stałych agend Urzędu, a tem samem postawić Urząd na poziomie zachodnio-europejskich urzędów. Oprócz

tej polityki wywarł stan waluty polskiej decydujący wpływ na ukształtowanie się budżetu Urzędu. Nie ulega wątpliwości, iż polityka wydatkowa Urzędu uwzględniała już trudne położenie finansowe Państwa, niestety usiłowania odnośne Urzędu zostały uznane za niewystarczające, zażądano od Urzędu dalszych ofiar dla uzdrowienia finansów państwowych. Z tego powodu wymagała polityka finansowa Urzędu znacznie więcej czasu dla rozwoju prac, niż Urząd projektował i doprowadziła do pomyślnego skutku dopiero z końcem epoki, gdy dzięki polityce ekonomicznej Rządu obecnego zostały oparte finanse Państwa naszego i losy naszej waluty na niezniszczalnych podstawach.

Uwzględniając sam stan waluty polskiej w omawianym czasokresie, dzielimy go na trzy okresy, a mianowicie:

1) okres waluty markowej,

2) okres dawnej waluty złotowej,

3) okres nowej waluty złotowej opierającej się na rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 października 1927 roku. Okres waluty markowej trwał do końca stycznia 1924 roku i miał przebieg uwidoczniony w następującem zestawieniu:

Miesiące	Kurs dolara w przecięciu miesięcznem w markach	Złoty w złocie: stary	Złoty w złocie: nowy	Wskaźnik dolara parytet=1	Wskaźnik złoty cen hurtowych styczeń 1914=1
		w markach polskich			
1923 VI	86 055	16 605	9 654	24 167	0,859
VII	127 731	24 646	14 329	40 000	0,886
VIII	237 041	45 738	26 592	59 206	0,967
IX	282 507	54 511	31 693	75 873	1,048
X	1 033 784	199 472	115 973	401 224	0,748
XI	2 297 859	443 380	257 781	812 897	0,834
XII	5 078 269	979 869	569 696	1 502 976	1,037
1924 I	9 241 975	1 783 270	1 036 793	2 267 064	1,220
II	9 283 150	1 791 215	1 041 412	2 220 089	1,256
III	9 325 000	1 799 290	1 046 107	2 220 238	1,234
IV	9 321 159	1 798 549	1 045 676	2 220 238	1,212

Przypominamy, iż w maju 1923 roku kosztował dolar na giełdzie warszawskiej w przecięciu miesięcznem 49 000 marek. Już czerwiec 1923 roku wykazuje w przecięciu cyfrę niemal dwa razy wyższą, wrzesień zaś 1923 roku cyfrę niemal sześć razy wyższą, przeciętnie bowiem we wrześniu 1923 roku płacono na giełdzie warszawskiej za dolar 282 507 marek. Po tym katastrofalnym spadku marki nastąpił jednak daleko szybszy dalszy spadek, któryby niewtajemniczony mógł uważać za zupełnie niemożliwy, mianowicie już w przecięciu października kosztował dolar 1 033 784 marek, a cztery miesiące później bo w przecięciu stycznia 1924 r. kosztował dolar przeciętnie aż 9 241 975 marek, w styczniu 1924 roku kosztował więc przeciętnie dolar więcej niż 100 razy tyle, niż w czerwcu 1923 roku. W ciągu pół roku spadła więc wartość marki przeszło stokrotnie. W tej sytuacji niesłychanego wprost spadku wartości marki polskiej, wydano dwa zarządzenia, które na dłuższy okres czasu zadecydowały o finansach Głównego Urzędu Statystycznego. Pierwszem zarządzeniem jest ustawa z 9 października 1923 roku o uposażeniu funkcjonarjuszów państwowych i wojska [1]. Ustawa ta oznacza wysokość uposażenia funkcjonarjuszów państwowych w punktach, których wartość zależy od każdoczesnej mnożnej. Pierwsza mnożna ustalająca jeden punkt na kwotę 11 600 marek odpowiada kosztom utrzymania w pierwszej połowie września 1923 roku. Rada Ministrów została na mocy art. 5 ustawy zobowiązaną ustalać miesięcznie każdorazowo mnożną, biorąc pod uwagę zmiany wysokości kosztów utrzymania w okresie od dnia 15 ubiegłego miesiąca do dnia 15 bieżącego miesiąca, oznaczenie to mnożnej miało nastąpić najpóźniej 20 każdego miesiąca. W razie wzrostu kosztów utrzymania w drugiej połowie miesiąca, przekraczającego 15%, winna była zarządzić Rada Ministrów, by wypłacono dnia 16 tytułem dopłaty na pobory tegoż miesiąca kwotę, o którą należałoby powiększyć uposażenie, biorąc pod uwagę wzrost kosztów utrzymania w drugiej połowie ubiegłego miesiąca.

Jednem słowem, wysokość poborów służbowych zależała odtąd od wysokości kosztów utrzymania, ustalanych dla miasta Warszawy przez Główny Urząd Statystyczny. W ten sposób stało się uposażenie służbowe do pewnego stopnia niezależnem od spadku waluty i od wzrostu cen. Z drugiej strony nie ulega wątpliwości, iż ustawa ta nie mogła w żaden sposób przeciwdziałać dalszej deprecjacji waluty, wprost przeciwnie wśród pewnych warunków mogła się przyczynić do jej powiększenia się.

Jedyną drogą prowadzącą do stabilizacji waluty było zrównoważenie wydatków państwowych z dochodami, to jest przedewszystkiem zmniejszenie wydatków państwowych. By zmniejszyć wydatki poczyniła Rada Ministrów szereg zarządzeń, a niektóre z nich

1 Dz. Ust. R. P. Nr. 116, poz. 924.

dotyczyły wprost Urzędu Statystycznego. O finansach Urzędu zadecydowała Uchwała Rady Ministrów z dnia 26 października 1923 roku zarządzająca daleko idące redukcje w Głównym Urzędzie Statystycznym. Redukcjami temi został dotknięty przedewszystkiem spis ludności. Według budżetu na rok 1923 miał wynosić stan pracowników Wydziału Spisu Ludności w tymże roku 909 urzędników i 38 funkcjonarjuszów niższych. Faktycznie nie wyzyskano w zupełności cyfr budżetowych, a to głównie ze względów lokalowych. Dnia 30 czerwca 1923 roku liczył Wydział Spisu Ludności oprócz woźnych, gońców i robotników 863 urzędników.

Z tego obejmował:

Referat osobowy	10	urzędn.
„ gospodarczo - administracyjny	19	„
Opracowanie *Skorowidza Miejscowości*	195	„
Wyznaczanie demograficzne	133	„
„ zawodowe .	91	„
Opracowanie spisu rolnego	149	„
„ „ budynków	36	„
„ „ sierot . .	22	„
Oddział maszyn	144	„
Kontrola materjałów spisowych	64	„
Razem urzędników	**863**	„

Według rozkazu trzeba było redukować przeszło połowę pracowników, po dokonaniu redukcji winno było pozostać 400 urzędników, 6 mechaników, 25 woźnych i gońców. Redukcję należało przeprowadzić z dniem 30 listopada. W dniu tym też należało wypłacić zwolnionym pracownikom przysługującą im odprawę. W okólniku z dnia 16 listopada 1923 roku Nr. 4345/DB/I zawiadomiło Ministerstwo Skarbu Główny Urząd Statystyczny, iż według uchwały Rady Ministrów z dnia 26 października 1923 roku redukcja winna objąć przedewszystkiem funkcjonarjuszów, którzy nie mają jeszcze praw do emerytury, w szczególności zaś takich, którzy nie mają jeszcze pięciu lat służby, przyczem podlegać redukcji winny w pierwszym rzędzie żony i dzieci funkcjonarjuszów państwowych, prowadzących wspólne gospodarstwo domowe, pełniących służbę w instytucjach państwowych. Po przeprowadzeniu redukcji składał się Wydział Spisu Ludności w dniu 31 grudnia 1923 roku oprócz mechaników i robotników z 425 pracowników, w tem 25 woźnych i gońców. Z 400 urzędników przypadało na poszczególne działy pracy:

Referat osobowy	7	urzędników
„ gospodarczo - administracyjny	16	„
Opracowanie *Skorowidza Miejscowości*	39	„
Wyznaczanie demograficzne	96	„
„ zawodowe . .	86	„
Opracowanie spisu rolnego	15	„
„ „ budynków	28	„
Referat maszyn	90	„
Kontrolowanie materjałów spisowych	23	„
Razem urzędników	**400**	„

Skutki tej redukcji dały się Urzędowi odczuwać bardzo silnie. Gdyby nie było redukcji, a etat spisu ludności wynosiłby w roku 1924 około 700 pracowników, byłby spis skończony z końcem roku 1924 i Urząd mógłby już w roku 1925 poświęcić swe zasoby materjalne normalnym zadaniom Urzędu. Wskutek redukcji i następującego potem sukcesywnego obniżania liczby pracowników przetrwał Wydział Spisu Ludności aż do 31 marca 1928 roku. W szczególności wynosił etat budżetowy Wydziału Spisu Ludności:

Rok	Urzędnicy	Woźni i gońcy
1923	909	38
1924	400	25
1925 I półr.	200	} 12
„ II „	139	
1926 I „	124[a]	—
„ II „	66	—
1927/28 I półr.	33	—
„ „ II „	16	—

a Z tego 61 pracowników oddziału maszyn.

O tablicy powyższej pomówimy jeszcze poniżej. Tutaj zaznaczymy, iż samej centrali Urzędu dotyczyła wspomniana redukcja w bardzo szczupłym zakresie; bolesnem było w tej dziedzinie tylko zredukowanie Wydziału Statystyki Pracy wraz z jego naczelnikiem i podział dotychczasowych agend tego wydziału w ten sposób, iż Wydział Statystyki Rolnej przejął referat statystyki cen hurtowych, detalicznych, kosztów utrzymania i przewodnictwo komisji wzrostu kosztów utrzymania w razie nieobecności dyrektora a względnie wicedyrektora. Wydział Statystyki Przemysłowej objął wszystkie inne referaty Wydziału Statystyki Pracy. Podział ten nastąpił, poczynając od

dnia 1 listopada 1923 r. i przetrwał po dzień dzisiejszy [1].

Oszczędności, poczynione w budżecie Głównego Urzędu Statystycznego wskutek zarządzeń Rady Ministrów z 26 października 1923 roku, dotyczyły, oprócz spisu ludności, szczególnie w wysokim stopniu także wydawnictw Urzędu. O tem będzie mowa na innem miejscu. Tutaj wystarczy zaznaczyć, iż oszczędności te nie mogły wstrzymać dalszego spadku marki polskiej, a katastrofa stąd wynikająca była tem większa, iż także wskaźnik złoty cen hurtowych począł się gwałtownie podnosić i przekroczył parytet stycznia 1914 roku poraz pierwszy przejściowo we wrześniu 1923 roku, następnie zaś na stałe, począwszy od grudnia 1923 roku. Dopiero gabinetowi Ministra Władysława Grabskiego udało się w styczniu 1924 roku ustabilizować markę polską. Odtąd kosztował 1 dolar od 9 240 000 do 9 325 000 marek, czyli 1 frank złoty kosztował zaś 1 783 000 do 1 799 000 marek. Wskaźnik złoty cen hurtowych, który w styczniu 1924 roku podskoczył na 1,220, a w lutym na 1,256, obniżył się w kwietniu do 1,212. Faktycznemu ustabilizowaniu marki polskiej odpowiadała działalność ustawodawcza, zmierzająca do stałej reformy waluty polskiej. Przedewszystkiem przepisano ustawą z 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej [2], iż postanawia się ustalenie i wprowadzenie nowego systemu pieniężnego, opartego na monametaliźmie złotym, a w szczególności nowej polskiej jednostki monetarnej, a następnie „ustalenie relacji marek polskich do nowej jednostki monetarnej". Wykonanie tych postanowień mogło być do dnia 30 czerwca 1923 roku przeprowadzone drogą rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej, wydawanych na podstawie uchwał Rady Ministrów. Na tej podstawie wprowadziło rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 20 stycznia 1924 r. [3] nowy system monetarny. Podstawą waluty polskiej miał być złoty, zawierający $^{9}/_{31}$ części grama czystego złota. Według rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 14 kwietnia 1924 r. miało się 1 800 000 marek polskich równać 1 złotemu. Z tego wynika, iż kurs zamiany marek polskich na złote równał się w zaokrągleniu faktycznemu kursowi marki polskiej. Począwszy od 1 lipca 1924 roku przestała być marka polska środkiem płatniczym. Już wcześniej, a mianowicie od dnia rozpoczęcia czynności przez Bank Polski, to jest od dnia 28 kwietnia 1924 roku, marka polska nie jest nadal puszczana w obieg. Obieg nasyca się więc stopniowo nową walutą złotową, a z dniem 1 maja 1924 roku rozpoczyna Skarb Państwa prowadzić wszystkie swoje rachunki w walucie złotowej. Także nasz Urząd prowadzi od tego dnia wszelkie swoje rachunki w złotych, równających się co do swej wartości dokładnie złotemu frankowi.

Następujące zestawienie podaje przeciętny w każdym miesiącu kurs dolara w złotych starych na giełdzie warszawskiej, a dalej także w przecięciu miesiąca kurs starego i nowego złotego w złocie, następnie zaś w ostatnim tygodniu miesiąca wskaźnik dolara i wskaźnik złoty cen hurtowych.

Rok i miesiące	Kurs dolara w przecięciu miesięcznem w złotych starych	Kurs złotego w złocie: starego (w złotych starych)	Kurs złotego w złocie: nowego (w złotych starych)	Wskaźnik dolara Parytet=1	Wskaźnik złoty cen hurtowych styczeń 1914=1
1924 Maj	5,1837	1,00	1,72	1,0002	1,142
Czerwiec	5,1847	1,00	1,72	1,0004	1,182
Lipiec	5,1836	1,00	1,72	1,0003	1,115
Sierpień	5,1844	1,00	1,72	1,0003	1,231
Wrzesień	5,1844	1,00	1,72	1,0002	1,248
Październik	5,1838	1,00	1,72	1,0002	1,291
Listopad	5,1840	1,00	1,72	1,0003	1,270
Grudzień	5,1843	1,00	1,72	1,0002	1,282
1925 Styczeń	5,1845	1,00	1,72	1,0005	1,349
Luty	5,1847	1,00	1,72	1,0003	1,386
Marzec	5,1848	1,00	1,72	1,0004	1,401
Kwiecień	5,1850	1,00	1,72	1,0005	1,365
Maj	5,1850	1,00	1,72	1,0005	1,346
Czerwiec	5,1850	1,00	1,72	1,0005	1,346
Lipiec	5,1850	1,00	1,72	1,0005	1,330
Sierpień	5,2463	1,01	1,70	1,0332	1,187
Wrzesień	5,8417	1,13	1,53	1,1539	1,153
Październik	5,9800	1,15	1,49	1,1539	1,124
Listopad	6,5080	1,26	1,37	1,3378	1,035
Grudzień	9,0987	1,76	0,98	1,6308	0,987
1926 Styczeń	7,5530	1,46	1,18	1,4574	1,090
Luty	7,5037	1,45	1,19	1,4479	1,053
Marzec	7,8042	1,51	1,14	1,5058	1,038
Kwiecień	9,0135	1,74	0,99	1,7392	0,953
Maj	10,5507	2,04	0,84	2,0358	0,928
Czerwiec	10,0920	1,95	0,88	1,9473	1,018
Lipiec	9,1954	1,77	0,97	1,7743	1,036
Sierpień	9,0553	1,75	0,98	1,7473	1,081
Wrzesień	9,0000	1,74	0,99	1,7366	1,089
Październik	9,0000	1,74	0,99	1,7366	1,100
Listopad	9,0000	1,74	0,99	1,7366	1,112
Grudzień	9,0000	1,74	0,99	1,7366	1,120

1 Obecnie statystykę pracy prowadzi zorganizowany na podstawie nowego statutu Urzędu (Ob. wyżej str. 616 Wydział Statystyki Społecznej.

2 Dz. Ust. R. P. № 4, poz. 28.

3 Dz. Ust. R. P. № 7, poz. 65.

(dok. — fin)

Rok i miesiące	Kurs dolara w przeciętnu miesięcznem w złotych starych	Kurs złotego w złocie starego	nowego	Wskaźnik dolara Parytet=1	Wskaźnik złoty cen hurtowych styczeń 1914=1
		w złotych starych			
1927 Styczeń	8,99	1,73	0,99	1,7306	1,128
Luty	8,95	1,73	1,00	1,7269	1,141
Marzec	8,95	1,73	1,00	1,7200	1,158
Kwiecień	8,93	1,72	1,00	1,7200	1,194
Maj	8,93	1,72	1,00	1,7200	1,205
Czerwiec	8,93	1,72	1,00	1,7200	1 202
Lipiec	8,93	1,72	1,00	1,7200	1,216
Sierpień	8,93	1,72	1,00	1,7200	1,201
Wrzesień	8,93	1,72	1,00	1,7200	1,193

Aż do lipca 1925 roku utrzymała się więc waluta złota w całej pełni. Kurs starego złotego w złocie równał się w tym czasie w porównaniu z dolarem cyfrze 5,18, w porównaniu zaś do złotego nowego przypadało 1,72 nowych złotych na złoty stary. Tylko ceny hurtowe towarów doszły w tym czasokresie do wysokości nigdy przedtem i później nie notowanej, wynosząc w marcu 1925 roku 1,401, począwszy od stycznia aż do lipca 1925 roku wynosił wskaźnik złoty cen hurtowych wyżej 1,3. Decydującą rolę odegrało jednak zachwianie się równowagi budżetowej. W roku 1924, gdy wprowadzano nową walutę złotą, miał Skarb Państwa łącznie z wprowadzeniem waluty złotej znaczne dochody nadzwyczajne. Gdy dochodów tych w roku 1925 zabrakło, przystąpił ówczesny minister Skarbu do wydawania coraz to większej ilości biletów zdawkowych i bilonu. Podczas, gdy dnia 31 marca 1925 roku w obiegu było tylko 189 917 000 złotych biletów zdawkowych i bilonu, powiększyła się cyfra ta do końca roku 1925 do ogromnej cyfry 433 552 000 złotych. Równocześnie zmniejszała się cyfra biletów Banku Polskiego będących w obiegu, tak iż z końcem 1925 roku przeważały w obiegu bilon i bilety zdawkowe. Jeszcze dnia 30 czerwca 1926 roku było w obiegu obok 448 013 000 biletów Banku Polskiego 459 768 000 biletów zdawkowych i bilonu. Na nową tę inflację zareagował rynek zniżką złotego, począwszy od sierpnia 1925 roku; już we wrześniu kosztował jeden złoty w złocie w przeciętnu miesięcznem 1,13 złotych papierowych, a jeden dolar kosztował 5,84 złotego. Ta deprecjacja złotego osiągnęła pierwszy swój szczyt w grudniu 1925 roku, wówczas kosztował w przeciętnu miesięcznem dolar 9,10 złotego. Złoty wykazywał wtenczas poraz pierwszy wartość niższą od wartości obecnej. Owczesny gabinet Skrzyńskiego usiłował ratować sytuację zapomocą przywrócenia nadwyrężonej równowagi budżetowej, Sejm zaś wydał ustawę z dnia 22 grudnia 1925 roku [1] o środkach zapewnienia równowagi budżetowej. Na finanse Urzędu naszego wpłynęły z postanowień tej ustawy przedewszystkiem przepisy art. 1 i następnych, stanowiące, iż pobory urzędnicze będą obliczane według zasad obowiązujących w dniu 1 grudnia 1925 r., przy zastosowaniu jednak pewnych zmian, wprowadzonych dalszemi postanowieniami ustawy. Urzędników Głównego Urzędu Statystycznego dotyczy zwłaszcza przepis zmniejszający uposażenia do VIII st. włącznie o 6%, uposażenia wypłacane według grupy IX—XI o 5%, uposażenia nareszcie grupy XII—XIV o 4,5%, zmniejszenie powyższe miało obowiązywać od 1 stycznia do 31 marca 1926 r. włącznie. Ustawa ta poprawiła wprawdzie znacznie kurs złotego w pierwszym kwartale 1926 r., w kwietniu jednak rozpoczął się nowy spadek złotego, któremu położył dopiero kres gabinet wytworzony wskutek znanych wypadków majowych. Dzięki polityce gospodarczej Rządu zmniejsza się od czerwca 1926 r. kurs dolara na giełdzie polskiej i wynosi od września do grudnia 1926 r. okrągło 9 złotych i obniża się potem w ciągu I kwartału 1927 do 8,93 złotego, by ustabilizować się na tym kursie faktycznie aż do prawnej stabilizacji złotego. Równocześnie poprawia się bardzo znacznie położenie Skarbu Państwa. Z poprawy tej korzysta oczywiście także Urząd Statystyczny, a zwłaszcza pobory urzędnicze. Już z końcem czerwca 1926 r. przestaje obowiązywać owo zmniejszenie poborów urzędniczych o 4,5—6% (utrzymane w życiu prowizorjami budżetowemi na kwiecień, maj i czerwiec 1926 r.) i od 1 lipca 1926 r. wypłaca się urzędnikom uposażenie obliczone na dzień 1 grudnia 1925 r. (mnożna 43 gr., dodatek regulacyjny 60 p. i dodatek mieszkaniowy obowiązujący w grudniu 1925 r.). Dalsze poprawy uposażeń urzędniczych następują przez wypłacanie jednorazowych zasiłków, z których pierwszy wymierzono już na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 4 listopada 1926 r. [2]. Nareszcie, by pozostać tylko w obrębie roku 1926, należy zaznaczyć z naciskiem, iż ustawa z 18 grudnia 1926 r. [3] podwyższa w artykule 8 na stałe uposażenia

1 Dz. Ust. R. P. Nr. 129, poz. 918. 2 Dz. Ust. R. P. Nr. 110, poz. 642. 3 Dz. Ust. R. P. Nr. 135, poz 725.

urzędników o 10%, a to poczynając od 1 stycznia 1927.

Po dokonaniu faktycznej stabilizacji złotego przez szereg miesięcy następuje stabilizacja prawna. Rozporządzenie Przezydenta Rzeczypospolitej z 13 października 1927 r. o stabilizacji złotego, wprowadza nową walutę, której podstawę stanowi nowy złoty. Od dnia ogłoszenia tego rozporządzenia miano z jednego kilograma czystego złota wybijać 5 924,44 złotych. Jeden złoty nowy równał się więc 8,91410 dolara. Wszelkie zobowiązania w złotych były odtąd płatne w tym nowym złotym. Ponieważ polityka Rządu przestrzega niezmiennie zasady równowagi budżetowej a dochody państwowe przewyższają już od drugiej połowy 1926 roku znacznie wydatki Skarbu Państwa, należy uważać stabilizację złotego za fakt dokonany. Kurs dolara w Warszawie równa się więc w zupełności parytetowi ustawowemu a wskaźnik tego kursu równa się od października 1927 roku zawsze 1,0. Pewnym zmianom ulega odtąd z elementów uwzględnionych wyżej w podanej tabeli tylko wskaźnik złoty cen hurtowych, ale i tutaj wahania nie są zbyt duże. Najniższy wskaźnik cen hurtowych wykazuje bowiem luty 1928 roku (1,174), najwyższy zaś kwiecień tego roku (1,241). Bliższe dane zawiera następujące zestawienie, podające wahanie się wskaźnika cen hurtowych od października 1927 roku.

Rok i miesiące	Wskaźnik złoty cen hurtowych 1914 = 1
1927 Październik	1,193
Listopad	1,204
Grudzień	1,196
1928 Styczeń	1,181
Luty	1,174
Marzec	1,210
Kwiecień	1,241
Maj	1,225
Czerwiec	1,215
Lipiec	1,208
Sierpień	1,184
Wrzesień	1,181
Październik	1,184

Poprawa położenia finansowego Skarbu Państwa, zaznaczająca się już od 1926 r., uwydatnia się także dalszą podwyżką płac urzędniczych. Zwłaszcza należy tutaj wymienić przepisy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 sierpnia 1927 r., z dnia 13 września 1927 i 17 grudnia 1927 r.[1] o jednorazowym zasiłku dla wyrównania zaległości dodatku mieszkaniowego, rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 stycznia 1928 r.[2] i ustawy z dnia 31 marca 1928 r. o prowizorjum budżetowem na II kwartał 1928 r.[3], które przyznały 45% dodatek jednorazowy oraz ustawy skarbowej z dnia 22 czerwca 1928 r.[4], która przyznała 15% miesięczny dodatek.

W ciągu całego czasokresu, o którym mowa, wpływał na ukształtowanie się budżetu Urzędu także budżetowy sposób traktowania wydatków na opracowanie pierwszego powszechnego spisu ludności. Z tego powodu poświęcamy kilka uwag dla przedstawienia tego sposobu.

Począwszy od 1 stycznia 1922 roku wszystkie kredyty na opracowanie spisu ludności koncentrowano w jednym paragrafie, obejmującym nietylko uposażenie urzędników, woźnych, gońców, mechaników i robotników, ale także wydatki na lokal, na zakup kart statystycznych, na ekspedycję materjału spisowego, na wydawnictwa spisu, na konserwację maszyn, oraz koszta zużycia prądu i t. p. Budżet spisu ludności wykazywał wówczas niemal wszystkie te rubryki, które wykazywał budżet samej centrali Urzędu z wyjątkiem chyba wydatków na bibljotekę, na remont kapitalny i badania statystyczne, których brakowało w budżecie spisu ludności, natomiast budżet ten wykazywał rubrykę dla zakupu i dla konserwacji maszyn elektrycznych i t. p. Czytelnik zaobserwuje ten stosunek także w zamknięciach rachunkowych za rok 1923 w markach polskich. Ten sposób budżetowania wydatków spisu ludności odpowiada administracyjnemu wyodrębnieniu wydatków spisu, które wyrobiło się faktycznie w ciągu lat 1922/1923 i zostało usankcjonowane zarządzeniem z dnia 28 września 1923 roku. Wskutek tego wyodrębnienia utrzymywał Wydział Spisu Ludności osobne referaty: osobowy, kasowy, intendentury, budżetowy, korektorski, wydawnictw i t. p. a liczba osób zajętych w referatach osobowym i gospodarczo-administracyjnym była dość pokaźna, wynosiła bowiem 30 czerwca 1923 roku 29 osób, po redukcji zaś wynosiła w dniu 31 grudnia 1923 roku 23 urzędników. Pierwszy wyłom w tym stanie rzeczy wykazuje już budżet na

1 Dz. Ust. Ust. R. P. Nr. 73, poz. 632, Nr. 81, poz. 699 i Nr. 112, poz. 948.
2 Dz. Ust. R. P. Nr. 7, poz. 41.
3 Dz. Ust. R. P. Nr. 43, poz. 419.
4 Dz. Ust. R. P. Nr. 67, poz. 622.

rok 1924. Wśród wydatków spisu ludności nie figuruje już wydatek na wydawnictwa; wydatek ten uskutecznia się już wyłącznie z budżetu centrali. Wszelkie odrębności administracyjne Wydziału Spisu Ludności znoszą zarządzenia z 4 maja i z 27 maja 1925 roku. Referaty: osobowy i gospodarczo-administracyjny spisu ludności zostają przekazane centrali Głównego Urzędu Statystycznego. Odnośni pracownicy spisu zostają zaś przeniesieni do innych referatów spisu.

Po tym kroku przygotowawczym nastąpiło z końcem roku 1925 ostateczne zlikwidowanie odrębnego etatu Wydziału Spisu Ludności. Budżety na rok 1926 i na rok 1927/28 przewidywały aż do 31 marca 1928 roku tylko ogromnie zmniejszone kredyty na wynagrodzenie pracowników, „zatrudnionych przy ostatecznej kontroli wyników powszechnego spisu ludności i przygotowaniu materjału publikacyjnego". Od 1 stycznia 1926 roku są więc wszystkie wydatki rzeczowe spisu, tudzież wydatki na woźnych i gońców, robotników i mechaników opłacane z etatu centrali Urzędu, na etat ten przechodzi od dnia 1 kwietnia 1928 roku także tych kilku pracowników Urzędu, którzy są zajęci wydaniem ostatnich publikacyj spisowych, względnie przygotowaniem nowego spisu ludności.

§ 33 Wydatki Głównego Urzędu Statystycznego w porównaniu z budżetami Urzędu od czerwca 1923 roku do października 1928 roku

W epoce tej stanowią podstawę prawną budżetu Urzędu ustawy skarbowo-budżetowe, uchwalone przez Sejm i Senat a obowiązujące oczywiście także dla Ministerstwa Skarbu. Odpowiada to w zupełności ustabilizowaniu się waluty polskiej od stycznia 1924 roku. Tylko wydatki za rok 1923, za rok 1926 i pierwszy kwartał 1927 roku opierają się nie o ustawy skarbowo-budżetowe ale o ustawy o prowizorjach budżetowych. Ustawy te obowiązują wogóle wrazie braku ustawy skarbowo-budżetowej a więc także w tych latach, na które uchwalono ustawy skarbowo-budżetowe, o ile uchwalenie nastąpiło w ciągu roku budżetowego; przed uchwaleniem ustawy skarbowo-budżetowej obowiązuje właśnie prowizorjum budżetowe na dany czasokres uchwalone. Zwykłe w razie obowiązywania prowizorjum budżetowego wolno czynić wydatki *prorata temporis* przewidziane w ustawie skarbowo-budżetowej na rok poprzedni, jednakże prowizorja budżetowe na I i II kwartał roku 1924, tudzież prowizorjum budżetowe na czas od 1 kwietnia do 30 czerwca 1928 roku upoważniały Ministra Skarbu do otwierania kredytów do $1/4$ kwot, ustalonych w preliminarzu budżetowym danego roku, znajdującym się jeszcze w stadjum obrad sejmowych. Wszystkie ustawy skarbowo-budżetowe i ustawy o prowizorjum budżetowem upoważniają Ministra Skarbu do otwierania kredytów drogą miesięcznego ustalania ich wysokości. Chodzi tu o to, by Minister Skarbu mógł tem łatwiej utrzymać równowagę budżetu. Dodajemy, iż w miarę poprawy położenia finansowego Państwa a więc zwłaszcza od maja 1926 roku otwieranie kredytów ze strony Ministerstwa Skarbu nie doznaje żadnych utrudnień, o ile kredyt jest oczywiście utrzymany w ramach obowiązującego każdocześnie prowizorjum budżetowego, względnie ustawy skarbowo-budżetowej. Na mocy ustawy z dnia 18 grudnia 1926 roku[1] o prowizorjum budżetowem na czas od 1 stycznia do 31 marca 1927 roku przechodzi Państwo z okresów budżetowych równających się rokowi kalendarzowemu na okresy budżetowe, poczynające się dnia 1 kwietnia a kończące się dnia 31 marca następnego roku. Art. 7 tej ustawy stanowi, iż dochody i wydatki państwowe w czasie od 1 stycznia 1926 roku do 31 marca 1927 roku ujęte zostaną w zamknięciach rachunkowych, obejmujących dwa okresy — jeden od stycznia do 31 marca 1926 roku, drugi zaś od 1 kwietnia 1926 roku do 31 marca 1927 roku. Pierwsze zamknięcia rachunkowe za czas od 1 maja do 31 marca jest więc sporządzane za rok 1926/1927 i odtąd operujemy rokiem budżetowym, rozpoczynającym się pierwszego kwietnia a kończącym się 31 marca.

Porównywając podane poniżej tablice wydatków Urzędu według rocznych zamknięć rachunkowych z wydatkami Urzędu miesięcznemi, konstatujemy zupełną zgodność odnośnych cyfr rocznych. Pochodzi to stąd, iż w obydwu rachunkach, począwszy od grudnia roku 1923 doliczamy wydatki roku ulgowego do danego roku budżetowego. Zresztą dotyczy rok ulgowy Głównego Urzędu Statystycznego tylko w styczniu 1924 roku i w styczniu 1925 roku, później wszystkie wydatki Urzędu winny były być uskutecznione w ciągu odnośnego roku budżetowego.

1 Dz. Ust. R. P. № 125, poz. 725.

Po tych ogólnych uwagach przechodzimy teraz do części szczegółowej i przedstawiamy najprzód zamknięcia rachunkowe za rok 1923. W markach polskich wynosiły wydatki netto tego roku wraz z okresem ulgowym ogromną kwotę 235 119 322 112 marek, z tego wypada na sam okres ulgowy 115 240 456 611, w okresie budżetowym wydano więc mkp. 120 604 616 130.

Wydatki okresu ulgowego są więc w markach polskich niewiele co niższe od wydatków, uskutecznionych w okresie budżetowym, są to skutki owej straszliwej inflacji z końcem roku 1923 i z początkiem roku 1924. Nie potrzeba dodawać, iż w okresie ulgowym uskuteczniano tak wydatki osobowe jak i rzeczowe spisu ludności i samej centrali Urzędu.

Bliższe szczegóły o wydatkach Urzędu w tej epoce w markach polskich i złotych polskich dają następujące dwa zestawienia:

Wydatki Urzędu w 1923 r.

Pozycje budżetu	Wydatki netto w r. 1923 wraz z okresem ulgowym w markach polskich		
	Główny Urząd Statystyczny	Spis Ludności	Razem
Płace urzędników	3 150 573	5 708 066	8 858 639
Dodatki drożyźniane urzędnikom	18 978 913 235	34 496 041 850	53 474 955 085
Uzupełnienie uposażenia z powodu wykonania ustawy z 9.X 1923	3 868 956 171	17 352 832 189	21 221 788 360
Płace funkcjonarjuszów niższych	393 550	71 075	464 625
Dodatki drożyźniane niższych funkcjonarjuszów	683 742 756	1 089 500 905	1 773 243 661
Uzupełnienie uposażenia z powodu wykonania ustawy z 9.X 1923	—	178 391 149	178 391 149
Uposażenie razem	**23 535 156 285**	**53 122 545 234**	**76 657 701 519**
Remuneracje i zapomogi	465 400 000	2 716 921 325	3 182 321 325
Zasiłki na opłaty szkolne	72 220 000	251 520 000	323 740 000
Umundurowanie	49 700 000	—	49 700 000
Opłaty do Kasy Chorych	251 734 865	2 999 439 367	3 251 174 232
Inne wydatki osobowe razem	**839 054 865**	**5 967 880 692**	**6 806 935 557**
Lokal	28 008 170	39 448 000	67 456 170
Opał, światło, utrzymanie porządku	204 178 185	569 096 108	773 274 293
Konserwacja i instalacja	59 933 185	126 871 294	186 804 479
Pomieszczenie razem	**292 119 540**	**735 415 402**	**1 027 534 942**
Inwentarz	610 176 405	109 927 605	720 104 010
Materjały pisarskie	199 829 080	203 131 469	402 960 549
Druki	36 274 233 743	79 241 120 179	115 515 353 922
Książki i pisma	1 321 610 810	—	1 321 610 810
Telefony, telegramy i porto	349 052 615	78 504 850	427 557 465
Wydatki biurowe razem	**38 754 902 653**	**79 632 684 103**	**118 387 586 756**
Podróże służbowe	**43 166 227**	**6 544 920**	**49 711 147**
Wydawnictwa	**6 200 238 780**	**2 934 826 702**	**9 135 065 482**
Inne wydatki	**30 670 392**	**40 139 959**	**70 810 351**
Remont kapitalny	**100 079 500**	—	**100 079 500**
Badania statystyczne	**12 082 054 993**	—	**12 082 054 993**
1. Zakup i dzierżawa maszyn elektr.	—	202 063 007	202 063 007
2. Zakup i dzierżawa maszyn elektr.	—	228 029 487	228 029 487
Maszyny elektryczne razem	—	**430 092 494**	**430 092 494**
Ekspedycja materjałów spisowych	—	**576 936 113**	**576 936 113**
Opracowanie Skorowidza Miejscowości	—	**9 794 813 046**	**9 794 813 046**
Główny Urząd Statystyczny i Powszechny Spis Ludności razem	**81 877 443 235**	**153 241 878 665**	**235 119 321 900**

Pozycje budżetu	Kwota preliminowana w złotych polskich	Faktyczne wydatki wraz z okresem ulgowym w złotych polskich
Uposażenie urzędników i funkcjonarjuszów niższych	302 043	290 461
Inne wydatki osobowe	9 855	2 840
Lokal	51	40
Opał, światło i utrzymanie porządku	6 906	4 422
Konserwacja i instalacja	2 382	838
Pomieszczenie razem	9 339	5 300
Inwentarz	24 371	14 067
Materjały pisarskie i rysunkowe	5 143	2 698
Druki	191 850	44 169
Książki i pisma	20 250	5 656
Telefony, telegramy i porto	7 488	3 647
Wydatki biurowe razem	249 102	70 237
Podróże służbowe	2 500	1 623
Wydawnictwa Gł. U. S.	205 890	70 408
Inne wydatki	700	559
Remont kapitalny	6 908	557
Badania statystyczne	102 761	106 219
Główny Urząd Statystyczny ogółem	889 098	548 204
Powszechny Spis Ludności	1 565 506	1 152 172
Główny Urząd Statystyczny i Powszechny Spis Ludności razem	2 454 604	1 700 376

Prawną podstawą wydatków, uskutecznionych w ciągu roku 1923, stanowiły, jak już wyżej zaznaczono, prowizorja budżetowe. Odnośne ustawy za kwartał I i II wyszczególniono już na str. 657, na III kwartał obowiązywała ustawa o prowizorjum budżetowem z 8 sierpnia 1923 roku[1], na IV kwartał zaś ustawa o prowizorjum budżetowem z 25 października 1923 roku[2]. Wskutek ogromnej dewaluacji marki nie wystarczyły oczywiście kredyty, przyzwolone powyższemi ustawami, wskutek tego musiano uchwalać za każdy kwartał po jego ukończeniu kredyty dodatkowe. I tak naprzykład zawiera prowizorjum budżetowe na IV kwartał także dodatkowe prowizorjum na kwartał III. Prowizorjum dodatkowe na IV kwartał jest zawarte w osobnej ustawie z 10 stycznia 1924 roku[3]. Treść tych ustaw nie naruszała prowizorjum budżetowego na I-szy kwartał 1923 roku, to też były dla Urzędu osobno preliminowane tylko wydatki rzeczowe. Ze wszystkich wydatków netto Urzędu wraz ze spisem ludności w kwocie 235 119 322 112, przypada:

na wydatki osobowe . . . . . 76 657 701 519 marek
na wydatki rzeczowe . . . . 158 461 620 593 „

tymczasem ustawami o prowizorjach budżetowych przyznano na wydatki rzeczowe Urzędu i spisu ludności tylko 131 521 385 682, przekroczenie przyznanych kredytów rzeczowych wynosi więc razem 26 940 234 911 marek. W szczegółach należy zaznaczyć, iż przekroczenie to na wydatkach rzeczowych w samej centrali było znacznie większe, wynosiło bowiem kwotę 39 804 567 102 marki, natomiast nie wyzyskał Urząd wszystkich kredytów przyznanych na spis ludności, zaoszczędzenie kredytów na rzeczowe wydatki spisu wynosi kwotę 12 864 332 191 marek.

Wszystkie te cyfry mówią niewiele z powodu ogromnej inflacji, jaką wówczas przeżywaliśmy. Bardziej miarodajne są natomiast cyfry, przedstawiające nasze wydatki w złotych polskich. Kurs, według którego marki zostały przerachowane na złote polskie, zależał od Ministerstwa Skarbu, z tego powodu wydatki w złotych polskich pozostają także pod silnym wpływem Ministerstwa Skarbu. Z temi zastrzeżeniami zaznaczamy, iż na uposażenie urzędników i funkcjonarjuszów niższych wydano faktycznie niemal dokładnie kwotę preliminowaną. Natomiast poczyniono ogromne oszczędności we wszystkich wydatkach rzeczowych centrali, z wyjątkiem badań statystycznych, gdzie faktyczne wydatki przekroczyły trochę kwotę preliminowaną. Dla przykładu przyta-

1 Dz. Ust. R. P. Nr. 89, poz. 698. 2 Dz. Ust. R. P. Nr. 112, poz. 892. 3 Dz. Ust. R. P. Nr. 4, poz. 26.

czamy, iż na wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego preliminowano 205 890 złotych polskich, wydano zaś faktycznie 70 408 złotych. Jeszcze większe oszczędności poczyniono na drukach Urzędu, na cel ten preliminowano bowiem kwotę 191 850 złotych, wydano zaś tylko 44 169. Tak samo na bibljotekę preliminowano 20 250 złotych, wydano zaś tylko 5 656, na remont kapitalny nareszcie preliminowano 6 908 złotych, wydano zaś tylko 557 złotych. Cyfry te możnaby uzupełnić jeszcze innemi cyframi, przedstawiającemi wydatki rzeczowe Urzędu preliminowane i faktyczne. Wynika z nich, iż Ministerstwo Skarbu pragnęło przyczynić się do równowagi budżetowej, hamując zwłaszcza rzeczowe wydatki Urzędu. Jeszcze dnia 26 października 1923 roku wniósł do Sejmu ówczesny Minister Skarbu Kucharski projekt budżetu na rok 1924. Budżet ten preliminował dochody i wydatki Skarbu Państwa w dziesiątkach tysięcy marek. W razie dalszego wzrostu drożyzny miał przytem Minister Skarbu prawo uzupełniać kredyty budżetem ustalonym, nieprzekraczalną przytem granicą była „określona według skróconego wskaźnika cen hurtowych siła nabywcza, jaką kwoty w budżecie preliminowane przedstawiały w czasie od 1 do 7 czerwca 1923 roku“, zaznaczamy przytem, że budżet był ustalany na podstawie cen hurtowych w czasie od 1 do 7 czerwca 1923 roku. Z tem zastrzeżeniem podajemy, iż wszystkie wydatki Państwa budżetem tym przewidziane wynosiły:

	dziesiątków tysięcy marek
Ogólne wydatki Państwa	1 088 589 616
z tego wydatki Głównego Urzędu Statystycznego	1 321 938
w tem spis ludności	749 330
centrala Urzędu	572 608

Zaznaczamy z naciskiem, iż budżet ten przewidywał już wszystkie redukcje, uskutecznione potem z końcem października 1923 r. I tak, przewidywał budżet ten w centrali 208 urzędników (budżet na rok 1923 natomiast 266), w spisie ludności zaś 400 urzędników, podczas gdy na 1923 rok budżet ten przewidywał 909 urzędników. Bardzo dotkliwie odbiła się wreszcie na losach Urzędu redukcja wydatków na wydawnictwa. Budżet na rok 1924 nie przewiduje już w spisie ludności żadnego wydatku na wydawnictwa, wszystkie wydatki na ten cel są wykazane w budżecie centrali i wynoszą tylko 61 411 dziesiątków tysięcy marek lub 61 411 złotych. Objaśnienia dodają, iż w roku 1924 zamiast *Miesięcznika Statystycznego* wychodzić będzie Kwartalnik — „prócz tego aktualne wiadomości będą się ukazywać raz lub dwa razy na miesiąc, zależnie od potrzeby, co najwyżej na 8 stronach, w Kwartalniku drukowane będą również wiadomości, które dotąd ukazywały się oddzielnie w *Statystyce Pracy*“ — oznacza to, iż także *Statystyka Pracy* winna była przestać wychodzić. Poza tem mówią objaśnienia „z wydawnictw perjodycznych wychodzić będzie *Statystyka Handlu Zagranicznego* objętości 12 arkuszy rocznie“. Objętość wszystkich wydawnictw przewidują objaśnienia na 48 arkuszy rocznie. Mimo tych jak najdalej idących oszczędności stanowiły wydatki Urzędu na 1 000 marek wydatków ogólnych Państwa — 1,22 marki

z tego wydatki spisu ludności . .	0,69 „
wydatki centrali	0,53 „

Projekt ten został w całej pełni urzeczywistniony, o ile chodzi o oszczędności w Głównym Urzędzie Statystycznym. Poza tem stał się jednak projekt ten niemiarodajny wskutek dalszego rozwoju wypadków, które przyniosły nam nową walutę złotą. Sejm i Senat przerobiły na podstawie tej waluty cały budżet i uchwaliły pierwszy szczegółowy budżet roczny Rzeczypospolitej, stanowiący podstawę wydatkowania wszystkich urzędów państwowych. Ustawą budżetową na rok 1924 jest ustawa z dnia 29 lipca 1924 roku[1]. Ustawa ta ustala:

Ogólne wydatki Państwa . . .	1 592 307 293 złote
z tego wydatki Głównego Urzędu Statystycznego	1 975 034 „
w tem spis ludności	939 295 „
centrala Urzędu	1 035 739 „

Na 1000 złotych wszystkich wydatków państwowych wypada:

na wydatki Głównego Urzędu Statystycznego	1,24 złotych
z tego na powszechny spis ludności	0,59 „
na centralę	0,65 „

Z zestawień tych wynika, iż w ustawie skarbowej na rok 1924 przeważają poraz pierwszy wydatki centrali, wydatki spisu ludności są zaś trochę niższe; w porównaniu z budżetem Ministra Kucharskiego zwiększyły się wydatki centrali z 0,53 promille na 0,65 promille, natomiast spadły wydatki spisu ludności z 0,69 promille na 0,59 promille. Ogólny udział Urzędu w wydatkach państwowych podwyższył się zpełnieu nieznacznie z 1,22 promille w budżecie Kucharskiego na

1 Dz. Ust. R. P. Nr. 76, poz. 747.

1,24 promille w omawianej ustawie skarbowej.

Według ustawy skarbowej na rok 1924 otwiera Minister Skarbu, jak zresztą we wszystkich późniejszych ustawach skarbowych, kredyty na wszystkie wydatki państwowe. Minister Skarbu nie może przytem przekroczyć kwot preliminowanych w poszczególnych paragrafach ustawy skarbowej, wyjątkowo może Minister Skarbu przenosić kredyty z jednego paragrafu na drugi, o ile chodzi o paragrafy tak zwane rzeczowe, czyli paragrafy 2—7 każdego działu budżetu. O ileby Minister Skarbu nie mógł dotrzymać ścisłe przepisów ustawy skarbowej, winien wyjednać u ciał ustawodawczych nową ustawę, która zwie się zwykle ustawą skarbową dodatkową. I tak okazało się w dalszym przebiegu roku 1924, iż naogół kredyty przyzwolone na Główny Urząd Statystyczny ustawą skarbową z 29 lipca 1924 roku wystarczają, nie wystarczają li-tylko kredyty przyznane w paragrafie 1 i 11 na uposażenie urzędników etatem Urzędu przyznanych. Niema w tem nic dziwnego, jeżeli zważymy, iż płace były wtenczas ruchome, trudno zaś było zgóry przewidzieć, jakich kredytów będzie potrzeba, by wypłacić te płace ruchome. Dalej zaznaczamy, że chodzi tu o kwotę względnie nieznaczną 68 000 złotych. Ten kredyt dodatkowy przyznano ustawą skarbową dodatkową z dnia 19 grudnia 1924 roku[1]; kredyt był, jak z odnośnej ustawy wynika, przeznaczony na uzupełnienie wszystkich kredytów osobowych Urzędu, a więc tak paragrafu 1, jak i paragrafu 11. Z temi zastrzeżeniami podajemy tutaj zamknięcia rachunkowe Urzędu za rok 1924, podane w paragrafach z uwidocznieniem kredytów, wyznaczonych w ustawie skarbowej, kredytów ostatecznie przyznanych i wydatków netto faktycznie poczynionych.

Pozycje budżetu	Kredyt wyznaczony w ustawie skarbowej	Kredyt po dokonaniu zmian	Wydatki faktyczne netto
	w złotych starych		
Uposażenie	493 322	561 322	532 036
Inne wydatki osobowe	7 370	50 870	49 559
Pomieszczenie	15 067	14 417	12 716
Wydatki biurowe . . .	68 839	209 714	206 220
Koszty podróży, djety i środki lokomocji . .	3 022	2 522	1 502
Wydawnictwa	350 000	143 775	119 288
Inne wydatki	351	651	567
Badania statystyczne .	97 768	105 468	105 354
Powszechny spis ludności	939 295	954 295	982 949
Razem	1 975 034	2 043 034	2 010 191

1 Dz. Ust. R. P. z 1925 roku Nr. 10, poz. 75.

Suma kredytów przyzwolonych przez główną i dodatkową ustawę skarbową wynosi więc razem 2 043 034 złote, z tego wynosi kredyt na uposażenie i na powszechny spis ludności a więc na § 1 i 11 po włączeniu 15 000 złotych, przeniesionych w drodze *virement* z paragrafów rzeczowych, 1 515 617 złotych. Wydatki netto Urzędu na obydwa paragrafy wynoszą 1 514 985, z tego wynika, iż o ile chodzi o wydatki osobowe kredyt przyzwolony zgadza się w zupełności z sumą wydatków netto. To samo dotyczy kredytów rzeczowych, wziętych jako całość, co się jednak tyczy poszczególnych wydatków rzeczowych, to musimy zanotować bardzo znaczne różnice między przewidywaniami budżetu a faktycznemi wydatkami. Różnice te łagodzi poniekąd Ministerstwo Skarbu, które było uprawnione w drodze *virement* przenosić kredyty z jednego paragrafu rzeczowego na inny. Największą różnicę między budżetem a faktycznemi wydatkami wykazuje paragraf wydawnictw Urzędu. Na wydawnictwa przeznacza ustawa skarbowa 350 000 złotych a budżet ostatecznie po przeniesieniach Ministerstwa Skarbu ustalonych kwotę 143 775 złotych. Faktyczne wydatki wynosiły tymczasem tylko 119 288 złotych, były więc o 230 712 złotych niższe od postanowień ustawy skarbowej, natomiast były wydatki biurowe i wydatki z § 2—inne wydatki osobowe—daleko wyższe, aniżeli ustawa skarbowa preliminowała. I tak przewidywała ustawa skarbowa na wydatki biurowe 68 839 złotych. Ministerstwo Skarbu w drodze *virement* podniosło tę kwotę na sumę 209,714 złotych, wydano faktycznie 206 220 złotych, na inne wydatki osobowe (wydatki na Kasę Chorych, na remuneracje, na umundurowanie woźnych i t. p.) wyznaczała ustawa budżetowa tylko 7 370 złotych, Ministerstwo Skarbu w drodze *virement* powiększyło tę kwotę do sumy 50 870 złotych, faktyczny wydatek na te cele wynosił 49 559 złotych. Wogóle należy zaznaczyć, iż między cyfrą ostatecznie ustalonego kredytu a cyfrą faktycznego wydatku niema już większych różnic. Suma faktycznie uskutecznionego wydatku wynosiła bowiem 2 010 191 złotych, to jest tylko o 32 843 złote mniej, aniżeli wynosiła kwota przyzwolona przez ustawę skarbową główną i dodatkową. Należy zaznaczyć, iż małą część tych wydatków, bo kwotę 66 459 złotych wydatków brutto uskuteczniono w okresie ulgowym, a więc w styczniu 1925 roku.

Dnia 18 października 1924 roku wniósł Minister Skarbu i Prezes Ministrów Grab-

ski do Sejmu budżet państwowy na rok 1925, z którego wypada na:

Ogólne wydatki Państwa	1 981 592 844 zł.	
wydatki Głównego Urzędu Statystycznego	1 728 192 „	czyli 0,88 promille
w tem powszechny spis ludności	618 923 „	„ 0,32 „
centrala Urzędu . . .	1 109 269 „	„ 0,56 „

W porównaniu z budżetem na rok 1924 notujemy więc bardzo znaczny wzrost wydatków państwowych, natomiast znaczne cofnięcie się wydatków Głównego Urzędu Statystycznego. Cofnięcie to należy przypisać naturalnemu cofnięciu się wydatków na spis ludności; wydatki na samą centralę co do cyfry absolutnej wzrosły, co do udziału w ogólnej sumie wydatków państwowych natomiast się cofnęły. Projekt tego budżetu należy więc dla Urzędu zaliczyć do niepomyślnych.

Nie orientując się zupełnie w sytuacji finansowej Państwa, podwyższył Sejm dość znacznie wydatki ogólne Państwa. Na mocy ustawy skarbowej z 30 czerwca 1925 roku na rok 1925 [1] wynosiły:

Ogólne wydatki Państwa	2 165 900 221 zł.	
z tego wydatki Głównego Urzędu Statystycznego .	1 875 579 „	czyli 0,87 promille
w tem powszechny spis ludności . .	654 552 „	„ 0,30 „
spis na Górnym Śląsku i w Wileńszczyźnie	45 930 „	„ 0,02 „
centrala Urzędu . .	1 175 097 „	„ 0,55 „

Ustawa skarbowa z roku 1925 oznacza więc pewne podniesienie kredytów na Urząd. Udział procentowy Urzędu w ogólnych wydatkach Państwa wykazuje jednak dalsze zmniejszenie się w stosunku do poprzedniego budżetu. Ponieważ i w tej epoce uposażenia były aż do listopada włącznie zmienne, nie wystarczała kwota przeznaczona w ustawie skarbowej na uposażenia. Na ten cel zwiększyło ministerstwo kredyt Urzędu o 41 650 złotych. W faktycznem wykonaniu budżetu okazała się kwota faktycznie potrzebna trochę niższa, ustawą skarbową z 13 lipca 1927 r. o zmianach w budżecie na rok 1925 podwyższono więc kredyty potrzebne na uposażenia w Głównym Urzędzie Statystycznym o 36 629 złotych, a to na uposażenia centrali 34 719, na powszechny spis ludności 1 910 złotych.

Następujące zestawienie podaje w pierwszej rubryce kredyt wyznaczony w ustawie skarbowej na r. 1925, w drugiej rubryce kredyty definitywnie przez Ministerstwo Skarbu przyznane, w trzeciej rubryce zaś wydatki faktycznie w ciągu roku dokonane:

Pozycje budżetu	Kredyt wyznaczony w ustawie skarbowej na r. 1925	Kredyty po dokonaniu zmian przez Min. Skarbu	Wydatki faktyczne netto
	w złotych ówczesnych		
Uposażenie	622 799	657 449	657 509
Różne wydatki osobowe	24 135	24 135	21 855
Podróże służbowe i przesiedlenia	5 000	5 000	4 021
Pomieszczenie	15 092	15 092	13 680
Wydatki biurowe . . .	131 092	132 350	129 908
Wydawnictwa	225 712	225 712	222 542
Inne wydatki	4 100	4 100	1 149
Badania statystyczne .	120 951	120 951	120 599
Zakup, konserwacja i instalacja maszyn do liczenia	26 166	24 908	19 597
Powszechny spis ludności	654 552	661 552	655 147
Spis ludności na Górnym Śląsku i Wileńszczyźnie	45 980	45 980	45 874
Razem	1 875 579	1 917 229	1 891 881

Z zestawienia tego wynika, iż wydatki Urzędu w ciągu 1925 r. równały się prawie we wszystkich rubrykach przyzwolonym kredytom niemal dokładnie. Wydatki na wydawnictwa wynosiły 222 542 złote, podczas gdy ustawa skarbowa przewidywała na ten cel wydatek 225 712 złotych. Podobny stosunek spotykamy we wszystkich innych paragrafach.

Dnia 17 września 1925 roku, a więc już podczas deprecjacji złotego wniósł Minister Grabski do Sejmu swój budżet na rok 1926. Budżet ten obniża stosownie do poczynionych doświadczeń ogólne wydatki Państwa, powiększa natomiast wydatki Głównego Urzędu Statystycznego. Wydatki te miały wynosić w roku 1926:

Ogólne wydatki Państwa	1 887 945 049 zł.	
z tego wydatki Głównego Urzędu Statystycznego .	2 283 847 „	czyli 1,21 promille
w tem powszechny spis ludności . .	198 231 „	„ 0,10 „
spis na Górnym Śląsku i w Wileńszczyźnie . . .	184 774 „	„ 0,10 „
centrala Urzędu .	1 900 842 „	„ 1,01 „

1 Dz. Ust. R. P. № 66, poz. 465.

Z tego wynika, iż wydatki na samą centralę Urzędu miały wynosić w 1926 roku 1 900 842, czyli 1,01 promille wszystkich wydatków państwowych. W ten sposób wydatki na centralę Urzędu przekroczyły poraz pierwszy 1 promille. Wydatki na spis ludności równały się niemal wydatkom na opracowanie spisu ludności na Górnym Śląsku i w Wileńszczyźnie, na który to cel wstawiono na druk formularzy i inne przygotowania spisowe już pewną kwotę w budżecie na rok 1925. Spis na Górnym Śląsku, który się miał odbyć z końcem roku 1925, został odwołany, a tem samem cała kwota, przeznaczona na spis ten w budżecie 1926 roku, została zaoszczędzona. Ważniejszem daleko zdarzeniem dla Urzędu było małe bardzo znaczenie budżetu na rok 1926, który nie doprowadził do wydania ustawy skarbowej i o tyle pozostał martwą literą. Wydatki państwowe w ciągu roku 1926 były uskuteczniane przez cały rok 1926 i przez pierwszy kwartał 1927 roku na mocy prowizorjum budżetowego. Pierwszem z nich jest prowizorjum budżetowe na pierwszy kwartał 1926 r., nadane ustawą z dnia 22 grudnia 1925 roku [1]. Prowizorjum to, wydane równocześnie z ustawą o środkach zapewnienia równowagi budżetowej, ogranicza bardzo znacznie sumę wydatków państwowych, chodziło bowiem o przywrócenie równowagi budżetowej, domagającej się redukcji wydatków. Prowizorjum to określa ogólną sumę wydatków państwowych w pierwszym kwartale 1926 r. na kwotę 406 481 236 złotych, z tego winno przypadać na Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 40 473 417 złotych, co później podwyższono o kwotę 1 162 000 złotych. Tymczasem przewidywał projekt budżetu wniesiony przez Ministra Grabskiego na rok 1926 dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych kwotę 190 222 584 złotych, czyli na jeden kwartał kwotę 47 555 646 złotych. Z tego wynika, iż wydatki Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zostały, uwzględniając już późniejszą podwyżkę, zmniejszone na jeden kwartał 1926 roku o kwotę 5 920 229 złotych, czyli o 12,4%. Nie należy się zupełnie dziwić, iż w tych warunkach doznał znacznej redukcji także budżet Głównego Urzędu Statystycznego. Ówczesny Minister Skarbu Zdziechowski oznaczył wydatki Urzędu na kwotę 1 932 501 złotych, czyli o 351 346 zł., czyli 15,4% niżej, aniżeli wynosił budżet Grabskiego na rok 1926. To też pracował Urząd w ciągu roku 1926 z budżetem bardzo zredukowanym.

Oprócz redukcji kredytów okazało się dla Urzędu niekorzystnem postanowienie prowizorjów budżetowych, iż z wyjątkiem kredytów osobowych nie mogą kredyty przekraczać *prorata temporis* sumy zawartej w paragrafach budżetu na rok 1925. Faktyczne wydatki roku 1926 były więc, o ile chodzi o wydatki rzeczowe, zależne od budżetu na rok 1925. Tę zależność od budżetu na r. 1925 utrzymały wszystkie prowizorja budżetowe na rok 1926. Natomiast niema tej zależności w prowizorjum budżetowem na I kwartał 1927 roku. Pozostaje to oczywiście w ścisłym związku z bardzo znaczną poprawą budżetu państwowego, które nastąpiło po wypadkach majowych roku 1926. Już w drugiej połowie roku 1926 dochody Państwa przewyższają znacznie wydatki skarbowe, a nadwyżki stają się z ubiegiem czasu coraz to większe. Fakt ten umożliwia Ministrowi Skarbu Czechowiczowi powiększenie wydatków państwowych, co objawia się w prowizorjach budżetowych powiększeniem sumy wydatków, przyzwolonych dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. I tak określa prowizorjum budżetowe na III kwartał 1926 r., uchwalone ustawą z 1 lipca 1926 r. [2], wydatki te na kwotę 47 517 826 złotych, a kwota ta utrzymuje się na tej wysokości także w następnych kwartałach. Normalną konsekwencją tego stanu rzeczy jest także wzrost wydatków Głównego Urzędu Statystycznego. Wydatki te wynoszą według załączonej tablicy w I kwartale 1926 r. 400 055 złotych, natomiast od 1 kwietnia 1926 roku do 31 marca 1927 r. kwotę 1 995 052 złote. Kwota wydatków w czterech kwartałach 1926/1927 r. jest więc blisko pięć razy większa, aniżeli kwota wydatków w pierwszym kwartale 1926 roku. Dalsze szczegóły zawiera dołączone zestawienie, ułożone według przepisów ustawy o prowizorjum budżetowem na I-szy kwartał 1927 r. — art. 7 ustawy z dnia 18 grudnia 1926 roku [3].

1 Dz. Ust. R. P. № 129, poz. 917.
2 Dz. Ust. R. P. № 63, poz. 376.
3 Dz. Ust. R. P. № 125, poz. 725, art. 7.

Wydatki w I kwartale 1926 r. i w 1926/27 r.

Pozycje budżetu	Kredyty otwarte przez Ministerstwo Skarbu od 1 stycznia 1926 do 31 marca 1927 r.	Wydatki faktyczne netto		
		W I kwartale 1926 r.	Od 1 kwietnia 1926 r. do 31 marca 1927 r.	Razem za 15 miesięcy
	W złotych			
Uposażenie urzędników	892 482	163 566	728 916	892 482
Uposażenie pracowników akordowych i czasowych	317 507	69 313	248 194	317 507
Różne wydatki osobowe	69 656	4 774	64 882	69 656
Podróże służbowe i przesiedlenia	4 754	153	4 601	4 754
Pomieszczenie	38 524	7 040	31 484	38 524
Wydatki biurowe	276 440	36 534	239 906	276 440
Wydawnictwa	468 280	55 287	412 993	468 280
Inne wydatki	10 748	2 211	8 537	10 748
Remont i konserwacja budowli	13 124	2 546	10 578	13 124
Badania statystyczne	25 802	7 676	18 126	25 802
Zakup, konserwacja i instalacja maszyn do liczenia	45 779	5 107	40 672	45 779
Zakup maszyn	7 704	5 136	2 568	7 704
Powszechny spis ludności	224 318	40 712	183 605	224 318
Razem	**2 395 118**	**400 055**	**1 995 062**	**2 395 118**

Kredyty otwarte przez Ministerstwo Skarbu na okres 15 miesięcy w mowie będących równają się więc zupełnie wydatkom faktycznym tego okresu. Zresztą wynika z cyfr powyższej tablicy, iż w lepszej sytuacji finansowej Państwa mógł Urząd zaspokoić wiele potrzeb, oddawna z powodu braku kredytów niezaspakajanych. I tak, wynosiły wydatki na wydawnictwa w okresie roku budżetowego 1926/1927 412993 złote, to jest przeszło siedem razy więcej, niż w pierwszym kwartale 1926 roku. W tym samym czasie wydano na wydatki biurowe 239906 złotych, to znaczy blisko siedem razy więcej, niż w I-szym kwartale 1926 roku. Wogóle należy stwierdzić, iż lepsze położenie Skarbu Państwa przyczyniło się znakomicie do intensyfikacji prac Urzędu i do powiększenia usług oddawanych Państwu i społeczeństwu.

Dnia 12 października 1926 roku przedłożył Minister Skarbu Czechowicz projekt ustawy skarbowej na rok 1927/1928. Budżet przedłożony tą ustawą został ułożony ze szczególną ostrożnością. Wydatki państwowe są w budżecie ustalane nisko, by mogły być uskutecznione wśród każdych warunków. Ponieważ wskutek tego zwykle Skarb Państwa wykazuje przewyżkę dochodów, Ministerstwo Skarbu nie skąpi z uzyskanej nadwyżki na cele gospodarstwa społecznego i inne cele państwowe. Dowodzi tego także rozwój Głównego Urzędu Statystycznego. W budżecie na rok 1927/1928 wszystkie wydatki Państwa oznaczone są kwotą 1 898 679 975 zł.,

z tego przypada na Główny Urząd Statystyczny	1 931 684 zł.	czyli 1,02	promille
w tem powszechny spis ludności	74 019 „	„ 0,04	„
centrala Urzędu	1 857 665 „	„ 0,98	„

Z tego wynika, iż wydatki powszechnego spisu ludności są już bardzo niskie. Wydatki na centralę Urzędu zaś dosięgają niemal wydatków projektu budżetu na rok 1926. Wydatki te zostały stosownie jeszcze powiększone przy uchwalaniu ustawy skarbowej. Odnośna ustawa z 22 marca 1927 roku[1] ustala wszystkie wydatki Państwa na rok 1927/28 na kwotę 1 988 268 410 zł.

z tego przypada na Główny Urząd Statystyczny	2 041 529 zł.	czyli 1,03	promille
w tem powszechny spis ludności	81 421 „	„ 0,04	„
centrala Urzędu	1 960 108 „	„ 0,99	„

Wymieniona powyżej kwota kredytów nie wystarczyła dla zaspokojenia potrzeb Urzędu, z drugiej strony świetny stan finansów państwowych umożliwił zaspokojenie potrzeb szczególnie pilnych. W ciągu roku budżetowego podwyższyło Ministerstwo Skarbu kredyty przyznane ustawą o kwotę 489 188 złotych, czyli o 24%. Podwyżka ta bardzo znaczna nastąpiła zwłaszcza na trzy cele, a to:

1 Dz. Ust. R. P. Nr. 30, poz. 254.

1) na przeprowadzenie spisu zwierząt gospodarskich, przeznaczono kwotę . . 222 278 złotych
2) kredyt na wydawnictwa Urzędu podwyższono o 130 000 „
3) kredyt na wydatki osobowe § 1 i § 1a doznał nareszcie powiększenia o 122 442 „

Spis zwierząt gospodarskich stanowił oddawna pilną potrzebę naszej statystyki a sfery rolnicze domagały się natarczywie przeprowadzenia tego spisu, na co w czasach dawniejszych brak kredytów niezbędnych nie pozwalał. Wydatki na wydawnictwa Urzędu, wynoszące już w poprzednim roku budżetowym 412 993 złote, podniosły się w roku 1927/1928 na niemal 463 000 złotych. Ponieważ na ten cel preliminowano tylko 333 000 złotych, należało kredyt na wydawnictwa podnieść o kwotę 130 000 złotych. Co dotyczy wreszcie wydatków osobowych, to należy zaznaczyć, iż uposażenia urzędników zostały w roku budżetowym podwyższone przez wypłacenie czterech jednorazowych zasiłków. Przedewszystkiem został wypłacony wszystkim pracownikom państwowym jednorazowy zasiłek na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 17 sierpnia 1927 roku[1], zmienionego rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z 13 września 1927 roku[2] i rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 17 grudnia 1927 roku[3]. Na mocy tych rozporządzeń wypłacono w dwóch równych ratach, a mianowicie dnia 1 października i 1 grudnia 1927 r. pracownikom państwowym jednorazowy zasiłek, w wysokości, odpowiadającej różnicy między kwotą dodatku na mieszkanie, wypłaconego w myśl obowiązujących przepisów prawnych w czasie od 1 stycznia 1926 roku do 31 grudnia 1927 roku a kwotą, która przypadałaby do wypłaty w czasie od 1 stycznia 1926 roku do 31 grudnia 1927 roku w razie podwyższenia w tym czasie stawek dodatku na mieszkanie w stosunku do wzrostu komornego w domach podlegających ustawie o ochronie lokatorów. Ważnym specjalnie dla Urzędu jest przepis, iż zasiłek ten jednorazowy został przyznany również pracownikom kontraktowym, pobierającym wynagrodzenie według grup uposażenia funkcjonarjuszów państwowych. Dalszy zasiłek jednorazowy przyznano funkcjonarjuszom państwowym wraz z funkcjonarjuszami kontraktowymi na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 23 stycznia 1928 roku[4]. Zasiłek ten wynosił 45% uposażenia miesięcznego tych funkcjonarjuszów, uwzględniając przytem podwyżkę poborów o 10%, zarządzoną ustawą z 18 grudnia 1926 roku o prowizorjum budżetowem na I-szy kwartał 1927 roku[5]. Zasiłek ten został wypłacony w dwóch równych ratach dnia 25 stycznia i dnia 9 marca 1928 r.

By porównać teraz wydatki faktycznie uskutecznione w ciągu roku budżetowego 1927/1928 z kredytami przyzwolonemi, czy to w ustawie skarbowej, czy kredytami ustalonemi definitywnie, podajemy następujące zestawienie, uwzględniające także poszczególne pozycje wydatków.

Wydatki Urzędu w 1927/28 r.

Pozycje budżetu	Kredyty oznaczone w ustawie skarbowej	Kredyty dodatkowe wzgl. przeniesienia na kredyty ostateczne	Wydatki faktyczne netto od 1 kwietnia 1927 do 31 marca 1928
W złotych			
Urzędnicy	804 582	891 665	870 442
Funkcjonarjusze niżsi	38 243	44 308	46 299
Uposażenie razem	**842 825**	**935 973**	**916 741**
Oddział Maszyn	133 842	149 090	153 139
Pracownicy godzinowi	177 221	191 267	187 106
Uposażenie pracowników akord. i czasowych	**311 063**	**340 357**	**340 245**
Nagrody pieniężne i zapomogi	10 760	10 760	11 478
Umundurowanie	810	810	810
Opłata do Kasy Chorych	30 500	35 500	34 782
Inne wydatki osobowe razem	**42 070**	**47 070**	**47 070**

1 Dz. Ust. R. P. Nr. 73, poz. 632. 2 Dz. Ust. R. P. Nr. 81, poz. 699. 3 Dz. Ust. R. P. Nr. 112, poz. 948. 4 Dz. Ust. R. P. Nr. 7, poz. 41. 5 Dz. Ust. R. P. Nr. 125, poz. 725.

(dok. — fin)

Pozycje budżetu	Kredyty oznaczone w ustawie skarbowej	Kredyty dodatkowe wzgl. przeniesienia na kredyty ostateczne	Wydatki faktyczne netto od 1 kwietnia 1927 do 31 marca 1928
Podróże służbowe	**7 000**	**14 500**	**12 301**
Lokal	15 290	15 290	13 476
Opał, światło i utrzymanie porządku	18 700	18 700	20 506
Pomieszczenie razem	**33 990**	**33 990**	**33 982**
Inwentarz	9 850	9 850	14 183
Materjały pisarskie	13 100	13 100	14 056
Druki	114 250	106 750	105 247
Książki i pisma	15 000	15 000	14 312
Telefony, telegramy i porto	29 800	29 800	25 935
Wydatki biurowe razem	**182 000**	**174 500**	**173 733**
Wydawnictwa	**333 000**	**463 000**	**462 964**
Inne wydatki różne	8 000	8 000	4 567
Ekspedycja materjałów statystycznych	6 260	6 458	7 218
Inne wydatki razem	**14 260**	**14 458**	**11 785**
Remont i konserwacja budowli	**10 900**	**10 900**	**10 817**
Badania statystyczne	**63 000**	**63 000**	**51 373**
Zakup maszyn i tabulatorów	80 300	80 300	95 692
Instalacja i konserwacja	11 000	11 000	3 214
Obsługa techniczna i zużycie prądu	28 700	31 394	22 668
Zakup i konserwacja maszyn razem	**120 000**	**122 694**	**121 574**
Powszechny spis ludności	**81 421**	**87 997**	**86 070**
Wydatki zwyczajne	**2 041 529**	**2 308 439**	**2 268 655**
Wydatki nadzwyczajne (Spis zwierząt gospodarczych)	—	**222 278**	**209 982**
Główny Urząd Statystyczny ogółem	**2 041 529**	**2 530 717**	**2 478 637**

Z tablicy tej wynika, iż wydatki faktyczne Urzędu wynosiły w tym roku 2 478 637 złotych, a więc o 52 080 złotych mniej, aniżeli ostateczne kredyty, wydatki były więc o 2% niższe, niż ostatecznie ustalono. Oszczędności dotyczą zwłaszcza § 1 uposażenia służbowe, § 3 — podróże służbowe, § 10 — badania statystyczne i § 14 — spis zwierząt gospodarskich, w innych paragrafach wydano niemal dokładnie tyle, ile preliminowano.

W marcu 1928 roku odbyły się wybory do Sejmu i Senatu, wskutek tego został budżet na rok budżetowy 1928/29 uchwalony dopiero w czerwcu 1928 roku. Budżet ten jest ustalony ustawą skarbową z dnia 22 czerwca 1928 roku[1]. Przed uchwaleniem tego budżetu obowiązywało prowizorjum budżetowe, ustalone ustawą z dnia 31 marca 1928 r.[2] Prowizorjum to upoważnia Ministra Skarbu do otwierania kredytów na wydatki państwowe w drugim kwartale 1928 roku do wysokości $^1/_4$ kwot, ustalonych w poszczególnych częściach, działach i paragrafach preliminarza budżetowego na rok 1928/29. Prowizorjum tem przyznano dalej funkcjonarjuszom państwowym wraz z funkcjonarjuszami kontraktowymi jednorazowy zasiłek w wysokości 45% uposażenia, płatny dnia 20 kwietnia i 20 maja 1928 roku w dwóch równych ratach. Przepis ten równa się zupełnie powołanemu wyżej rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 25 stycznia 1928 roku. Przepis ten, przyznający urzędnikom państwowym podwyższenie uposażenia o 15% w stosunku miesięcznym, został następnie przejęty samą ustawą skarbową od 22 czerwca 1928 roku. Ustawa ta przeznacza mianowicie do dyspozycji Ministra Skarbu kredyt 130 000 000 zł. na wypłatę funkcjonarjuszom państwowym wraz z funkcjonarjuszami kontraktowymi 15% dodatków miesięcznych do uposażenia. Odtąd wypłaca się urzędnikom regularnie co mie-

1 Dz. Ust. R. P. Nr. 67, poz. 622. 2 Dz. Ust. R. P. Nr. 43, poz. 419.

siąc 15% dodatku, podczas gdy przedtem przez pół roku wypłacano w dwóch ratach na kwartał po 45%.

Projekt ustawy skarbowej na rok 1928/29 został ustalony dnia 21 stycznia 1928 roku przez Ministra Skarbu Czechowicza. Według tego projektu budżetu wynosiły:

Wszystkie wydatki Państwa	2 478 370 242 zł.	
z tego Główny Urząd Statystyczny	2 881 731	czyli 1,16 promille
w tem przygotowania do spisu rolnego . . .	200 000	„ 0,08 „
wydatki normalne Urzędu	2 681 731	„ 1,08 „

Z tego wynika, iż wydatki normalne Urzędu przekroczyły poraz pierwszy $^1/_{1000}$ wszystkich wydatków państwowych. Stosunek ten został utrzymany także w samej ustawie skarbowej na okres od 1 kwietnia 1928 roku do 31 marca 1929 roku. Ustawa ta z 22 czerwca 1928 roku[1] ustala ogólne wydatki państwowe na kwotę o blisko 50 miljonów wyższą, aniżeli projekt budżetu. Oprócz tego upoważnia art. 5 ustawy Ministra Skarbu do otwierania kredytów w wysokości 130 000 000 marek na wypłatę 15% dodatków miesięcznych do uposażenia funkcjonarjuszów państwowych. Dodatek ten jest więc wspólny dla wszystkich resortów, nie licząc tego dodatku wydatki wynoszą:

Wszystkie wydatki Państwa	2 528 247 509 zł.	
z tego Główny Urząd Statystyczny	2 881 731 „	czyli 1,14 promille
w tem przygotowania do spisu rolnego	200 000 „	„ 0,08 „
wydatki normalne Urzędu	2 681 731 „	„ 1,06 „

Udział Urzędu w ostatecznym budżecie na rok 1928/29 jest więc o 0,02 promille wszystkich wydatków państwowych niższy, aniżeli według projektu przedłożonego Sejmowi.

Z końcem października 1928 roku został przedstawiony Sejmowi pismem Pana Ministra Skarbu Czechowicza z dnia 10 października 1928 roku projekt ustawy skarbowej na okres od 1 kwietnia 1929 roku do 31 marca 1930 roku. W myśl art. 4 tego projektu przeznacza się z nadwyżki budżetowej kwotę 130 000 000 złotych na wypłatę w roku budżetowym 1929/30 funkcjonarjuszom państwowym 15% dodatków miesięcznych do uposażenia. Kwota ta nie jest wliczona ani do ogólnych wydatków Państwa, ani też oczywiście do wydatków poszczególnych resortów. Z tem zastrzeżeniem podajemy, iż według tego projektu miały wynosić:

Wszystkie wydatki Państwa	2 656 986 482	
z tego Główny Urząd Statystyczny	3 591 330	czyli 1,35 promille
w tem przygotowania do spisu rolnego	430 000	„ 0,16 „
wydatki normalne Urzędu	3 161 330	„ 1,19 „

Udział Urzędu w wydatkach państwowych doznaje według projektu dalszego podwyższenia do kwoty 1,19 promille, przyczem nie wliczamy oczywiście wydatków na prace przygotowawcze do powszechnego spisu rolnego. Z cyfr tych wynika, iż w przyszłym roku budżetowym Urząd nie dosięgnął wprawdzie jeszcze tego udziału w wydatkach państwowych, jaki jest charakterystyczny w porównaniu z zagranicznemi urzędami statystycznemi, w każdym razie jednak Urząd bardzo znacznie do tego udziału się zbliżył.

Dotychczas porównywaliśmy na podstawie każdorocznych budżetów stosunek wydatków Urzędu do ogólnych wydatków państwowych, obecnie należy nam to porównanie powtórzyć na podstawie faktycznych wydatków, uskutecznionych w ciągu roku budżetowego. Przedewszystkiem uskuteczniamy takie porównanie dla roku 1923. W roku 1923 wynosiły wszystkie wydatki Państwa bez kolei państwowych 86 090 miljardów marek, dopłata do kolei państwowych wynosiła 58 545 miljardów marek, razem wydatki państwowe wynosiły więc okrągło 144 635 miljardów marek, z czego tylko kwotę 49 620 miljardów marek pokryto z dochodów państwowych, podczas gdy deficyt wynosił 95 015 miljardów marek.

Wspomnianym ogólnym wydatkom Państwa w sumie 144 635 miljardów należy przeciwstawić:

Wydatki Głównego Urzędu Statystycznego	235 119 322 112	czyli 1,63 promille
z tego Wydział Spisu Ludności . .	153 241 878 666	„ 1,06 „
centrala Urzędu . .	81 877 443 446	„ 0,57 „

Wydatki na spis ludności stanowiły więc w 1923 roku 1,06 promille wszystkich wydatków państwowych, natomiast wydatki na samą centralę tylko 0,57.

W latach następnych najbliższych, mianowicie w roku 1924/25 wydatki stosunkowe centrali Urzędu bardzo mało co wzrosły, podczas gdy wydatki spisu ludności szybko malały. Już w roku 1924 były wydatki spisu ludności

1 Dz. Ust. R. P. Nr. 67, poz. 622.

trochę mniejsze, niż wydatki centrali Urzędu, w latach następnych zaś udział spisu ludności szybko malał. Od 1 kwietnia 1928 r. wstępuje w miejsce powszechnego spisu ludności powszechny spis rolny, który jednak dotychczas wymagał tylko środków na przygotowanie spisu. Z temi zastrzeżeniami dajemy następujące zestawienie, przedstawiające w rubryce 1-ej wydatki ogólne Skarbu Państwa według tymczasowych zamknięć rocznych Departamentu Kasowego Ministerstwa Skarbu, w rubrykach dalszych zaś wydatki Głównego Urzędu Statystycznego. Dla roku 1928/29 przedstawiamy oczywiście wydatki Skarbu preliminowane w ustawie skarbowej z 22 czerwca 1928 roku, dla roku 1929/30 nareszcie podajemy projekt budżetu, ustalony pismem Ministra Skarbu z 10 października 1928 roku.

Rok	Faktyczne wydatki netto w złotych każdoczesnych w roku				Na 1000 złotych wydatków państwowych wogóle przypadało na Główny Urząd Statystyczny		
	Wydatki Skarbu Państwa ogółem	Wydatki Głównego Urzędu Statystycznego					
		ogółem	wydatki centrali urzędu	wydatki spisu ludności wzgl. spisu rolnego	ogółem	wydatki centrala urzędu	wydatki spisu ludności wzgl. spisu rolnego
1924	1 662 714 000	2 010 191	1 027 242	982 949	1,21	0,62	0,59
1925	1 883 991 000	1 891 881	1 190 860	701 021	1,00	0,63	0,37
1926/27	1 971 828 000	1 995 062	1 811 457	183 605	1,01	0,92	0,09
1927/28	2 554 024 000	2 478 637	2 392 567	86 070	0,97	0,94	0,03
1928/29[a]	2 528 247 500	2 881 731	2 681 734	200 000[c]	1,14	1,06	0,08
1929/30[b]	2 656 986 482	3 591 330	3 161 330	430 000[c]	1,35	1,19	0,16

a Ustawa skarbowa z dnia 22. VI 1928 r. (Dz. Ust. R. P. № 67, poz. 622).
b Według nieostatecznego projektu budżetu.
c Przygotowania do spisu rolnego.

Udział Głównego Urzędu Statystycznego bez Wydziału Spisu Ludności, a od 1 kwietnia 1928 r. bez przygotowań do powszechnego spisu rolnego w wydatkach ogólnych Skarbu Państwa wynosił więc w 1923 roku 0,57 promille, w 1924 r. — 0,62 promille, w 1925 r. — 0,63 promille. Udział ten wzrósł w roku następnym 1926/27 do 0,92, a w roku 1927/28 do 0,94 promille. Jeszcze większym jest ten udział według budżetów za rok 1928/29 i 1929/30, wynosi bowiem 1,06, względnie 1,19 promille.

§ 34. Wydatki Głównego Urzędu Statystycznego miesiącami i kwartałami

Wydatki okresu ulgowego wlicza się, poczynając od wydatków uskutecznionych w styczniu 1924 roku, do wydatków z grudnia przeszłego roku; od tego czasu są także wydatki miesięczne wydatkami netto, wskutek tego zgadzają się cyfry roczne wydatków miesięcznych jak najzupełniej z cyfrą wydatków w każdym okresie budżetowym, a to poczynając od roku 1924. Następujące zestawienie podaje wydatki miesięczne Urzędu, rozróżniając przytem wydatki osobowe centrali, wydatki na wydawnictwa, inne wydatki rzeczowe centrali, wydatki nadzwyczajne i wydatki spisu osobowe i rzeczowe. Zamiast wydatków na spis ludności wstępują od 1 kwietnia 1928 r. wydatki na prace przygotowawcze na powszechny spis rolny. Wydatki spisu w Wileńszczyźnie i na Górnym Śląsku, wynoszące 45 874 złote, wliczono do wydatków rzeczowych spisu ludności, a mianowicie: 12 488 złotych we wrześniu 1925 r., resztę zaś w IV kwartale 1925 r. Chodzi tutaj o koszta druku formularzy spisowych i o koszta przypadające ze Skarbu Państwa władzom spisowym. Jak wiadomo, spis został ze względów budżetowych w ostatniej chwili odwołany, nie odbył się więc niezależnie od woli Urzędu.

Wydatki netto od czerwca 1923 r. do kwietnia 1924 r. miesiącami w markach

Miesiące	Wydatki osobowe centrali	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe centrali	Wydatki nadzwyczajne	Wydatki osobowe spisu ludności	Wydatki rzeczowe spisu ludności	Wydatki Główn. Urzędu Statystycznego ogółem
1923 VI	502 856 000	168 332 000	306 087 000	—	1 276 031 000	371 230 000	2 624 536 000
VII	113 971 000	16 409 000	129 070 000	—	282 599 000	489 367 000	1 031 416 000
VIII	737 138 000	97 985 000	512 673 000	—	1 787 166 000	838 347 000	3 973 309 000
IX	1 240 414 000	130 324 000	675 411 000	—	2 815 963 000	4 470 242 000	9 332 354 000
X	4 671 883 000	525 964 000	1 435 288 000	—	10 202 051 000	3 189 834 000	20 025 020 000

(c. d. — suite)

Miesiące	Wydatki osobowe centrali	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe centrali	Wydatki nadzwyczajne	Wydatki osobowe spisu ludności	Wydatki rzeczowe spisu ludności	Wydatki Główn. Urzędu Statystycznego ogółem
XI	2 889 601 000	690 786 000	3 320 113 000	—	12 820 992 000	4 056 227 000	23 777 719 000
XII	13 959 626 000	1 042 826 000	9 354 270 000	—	25 334 071 000	10 307 743 000	59 998 536 000
termin ulgowy	68 833 000	3 278 093 000	35 995 397 000	—	16 790 000	79 024 197 000	118 383 310 000
Razem 7 m. i okres ulgowy	**24 184 322 000**	**5 950 719 000**	**51 728 309 000**	—	**54 535 663 000**	**102 747 187 000**	**239 146 200 000**
Razem 1923 r.	**24 840 453 000**	**6 207 237 000**	**52 178 640 000**	**95 000 000**	**56 194 818 000**	**103 630 235 000**	**243 146 383 000**
1924 I	52 563 167 000	50 000 000	3 744 689 000	—	53 906 973 000	7 363 057 000	117 627 886 000
II	101 089 034 000	7 011 578 000	12 842 755 000	—	135 339 153 000	11 275 184 000	267 557 704 000
III	95 027 540 000	4 133 210 000	7 827 530 000	—	131 690 760 000	17 851 466 000	256 530 506 000
IV	91 014 370 000	12 574 680 000	17 887 477 000	—	125 681 820 000	13 789 752 000	260 948 099 000
Razem 4 m. 1924 roku	**339 694 111 000**	**23 769 468 000**	**42 302 451 000**	—	**446 618 706 000**	**50 279 459 000**	**902 664 195 000**

Wydatki netto od maja 1924 r. do października 1928 r. miesiącami w złotych każdoczesnych

Rok i miesiące	Wydatki osobowe centrali	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe centrali	Wydatki nadzwyczajne	Wydatki osobowe spisu ludności wzgl. od kwietnia 1928 r. spisu rolnego	Wydatki rzeczowe spisu ludności wzgl. od kwietnia 1928 r. spisu rolnego	Wydatki Gł. Urzędu Statystycznego ogółem
1924 Styczeń do kwietn.	195 682	13 227	21 015	—	249 517	27 996	507 437
Maj	48 023	1 867	19 600	—	72 961	18 205	160 656
Czerwiec	48 007	1 806	8 151	—	73 029	13 391	144 384
Lipiec	52 289	8 391	22 452	—	68 509	10 251	161 892
Sierpień	47 772	11 992	8 163	—	69 668	14 207	151 802
Wrzesień	46 489	5 283	8 494	—	69 246	11 598	141 110
Październik . . .	51 628	1 260	10 865	—	71 234	14 830	149 817
Listopad	52 384	4 848	9 106	111 328	73 943	13 682	265 291
Grudzień	86 248	51 561	38 611	—	75 294	13 197	264 911
Termin ulgowy .	927	19 052	12 679	8 040	2 837	19 355	62 890
Razem maj do grudnia	433 767	106 060	138 121	119 368	576 721	128 716	1 502 753
1924 ogółem . . .	**629 449**	**119 287**	**159 136**	**119 368**	**826 238**	**156 712**	**2 010 190**
1925 Styczeń	59 946	4 214	19 976	—	42 675	29 847	156 658
Luty	64 333	15 566	6 609	—	44 495	7 567	138 570
Marzec	64 196	13 344	10 361	—	42 977	9 527	140 405
Kwiecień	75 054	14 536	12 549	—	44 465	15 387	161 991
Maj	61 803	21 946	14 153	—	42 170	10 748	150 820
Czerwiec	61 378	33 239	8 232	—	43 252	11 611	157 712
Lipiec	67 207	27 369	14 941	—	41 242	15 332	166 091
Sierpień	68 202	17 886	12 982	—	39 446	7 281	145 797
Wrzesień	60 183	19 606	10 884	—	37 835	23 449	151 957
Październik . . .	66 650	19 114	13 984	4 165	37 757	10 983	152 653
Listopad	62 083	20 905	24 837	10 400	38 084	14 640	170 949
Grudzień	66 416	14 817	26 792	—	36 079	54 174	198 278
1925 ogółem . . .	**777 451**	**222 542**	**176 300**	**14 565**	**490 477**	**210 546**	**1 891 881**
1926 Styczeń	76 576	14 913	19 083	5 136	13 858	—	129 566
Luty	78 763	26 983	16 560	—	13 637	—	135 943
Marzec	79 002	13 391	35 198	—	13 604	—	141 195
Kwiecień	79 023	35 860	35 652	—	13 382	—	163 917
Maj	77 043	31 597	14 599	—	13 011	—	136 250
Czerwiec	78 988	3 728	14 149	—	13 542	—	110 407
Lipiec	78 649	40 786	35 222	817	15 148	—	170 622
Sierpień	73 332	8 143	11 197	—	14 702	—	107 374
Wrzesień	78 900	40 606	27 717	—	15 490	—	162 713
Październik . . .	79 097	42 587	23 502	144	15 696	—	161 026
Listopad	83 576	56 405	17 409	1 606	16 337	—	175 333
Grudzień	83 385	64 428	55 939	—	16 084	—	219 836
1926 ogółem . . .	**946 334**	**379 427**	**306 227**	**7 703**	**174 491**	—	**1 814 182**

(dok. — fin)

Rok i miesiące	Wydatki osobowe centrali	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe centrali	Wydatki nadzwyczajne	Wydatki osobowe spisu ludności wzgl. od kwietnia 1928 r. spisu rolnego	Wydatki rzeczowe spisu ludności wzgl. od kwietnia 1928 r. spisu rolnego	Wydatki Gł. Urzędu Statystycznego ogółem
1927 Styczeń	86 758	30 242	88 051	—	16 395	—	221 446
Luty	85 731	24 502	38 075	—	16 521	—	164 829
Marzec	91 165	34 111	52 475	—	16 910	—	194 661
Kwiecień	93 751	35 000	17 632	—	9 103	—	155 486
Maj	94 779	38 264	22 570	—	9 559	—	165 172
Czerwiec	95 033	41 635	16 567	—	8 650	—	161 885
Lipiec	97 626	39 922	22 224	—	8 604	—	168 376
Sierpień	89 378	37 090	28 964	—	8 382	—	163 814
Wrzesień	93 865	34 521	15 379	—	8 650	—	152 415
Październik	140 613	40 149	19 069	—	7 039	—	206 870
Listopad	94 761	33 536	43 989	16 083	4 487	—	192 856
Grudzień	133 920	32 882	35 082	40 277	6 512	—	248 673
1927 ogółem	**1 197 380**	**421 854**	**400 077**	**56 360**	**120 812**	—	**2 196 483**
1928 Styczeń	110 874	30 765	32 767	55 795	5 210	—	235 411
Luty	94 456	26 927	22 714	15 661	4 517	—	164 275
Marzec	117 929	72 276	185 680	82 166	5 356	—	463 407
Kwiecień	124 067	8 101	17 093	—	—	—	149 261
Maj	123 845	11 659	44 445	—	771	—	180 720
Czerwiec	107 857	34 619	37 086	—	3 633	1 686	184 881
Lipiec	120 152	52 556	91 957	—	6 245	3 738	274 648
Sierpień	120 737	37 576	72 084	—	4 827	—	235 224
Wrzesień	117 273	31 652	51 684	—	2 996	3 227	206 832
Październik	118 927	38 076	47 772	—	3 753	114	208 642
10 miesięcy 1928 r. ogółem	**1 056 190**	**344 207**	**603 282**	**153 622**	**37 308**	**8 766**	**2 303 302**

Do wydatków nadzwyczajnych zaliczono w 1924 r. zakup i koszty przewozu siedmiu segregatorów, które kosztowały Urząd 119 368 złotych, w roku 1925 i 1926 zaliczono do wydatków nadzwyczajnych koszty zakupna i sprowadzenia maszyny do cięcia kart łącznie z kosztami mechanika, sprowadzonego z Czechosłowacji na sześć tygodni, celem wyćwiczenia pracowników Urzędu w cięciu kart, w roku 1927, tudzież w I-szym kwartale 1928 r. zaliczono nareszcie do wydatków nadzwyczajnych koszta przeprowadzenia i opracowania spisu zwierząt gospodarskich, co razem kosztowało Urząd 209 982 złote. Ponieważ segregatory pierwotnie sprowadzone dla przyśpieszenia opracowania spisu ludności służą obecnie innym wydziałom, możemy wszystkie te wydatki nadzwyczajne policzyć do wydatków centrali Urzędu. Z temi zastrzeżeniami podajemy obecnie tablicę, która wykazuje wydatki Urzędu kwartałami, najpierw w złotych każdoczesnych, następnie zaś w złotych nowych.

Wydatki od czerwca 1923 r. do października 1928 r. kwartałami w złotych

Rok i kwartały	Wydatki osobowe centrali	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe centrali	Wydatki nadzwyczajne	Wydatki osobowe spisu ludności	Wydatki rzeczowe spisu ludności	Wydatki Gł. Urz. Stat. ogółem
a. W złotych każdoczesnych							
1923 Czerwiec	30 283	10 137	18 433	—	76 846	22 357	158 057
III kwartał	43 496	5 199	28 836	—	102 199	120 191	299 921
IV „ i okres ulgowy	44 223	7 097	44 414	—	105 926	79 973	281 635
Razem 7 miesięcy 1923 r.	**118 002**	**22 433**	**91 683**	—	**284 971**	**222 521**	**739 613**
Razem 1923 rok	**202 314**	**55 125**	**144 454**	**19 419**	**497 916**	**324 674**	**1 243 905**

(c. d. — suite)

Rok i kwartały		Wydatki osobowe centrali	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe centrali	Wydatki nadzwyczajne	Wydatki osobowe spisu ludności	Wydatki rzeczowe spisu ludności	Wydatki Gł. Urz. Stat. ogółem
1924	I kwartał	143 774	6 241	14 864	—	179 331	21 798	366 008
	II „	147 939	10 659	33 903	—	216 177	37 794	446 471
	III „	146 549	25 666	39 108	—	207 423	36 056	454 802
	IV „	191 188	76 721	71 261	119 368	223 307	61 064	742 910
	Razem	**629 450**	**119 287**	**159 136**	**119 368**	**826 238**	**156 712**	**2 010 191**
1925	I kwartał	188 475	33 124	36 946	—	130 147	46 941	435 633
	II „	198 235	69 721	34 934	—	129 887	37 746	470 523
	III „	195 592	64 861	38 807	—	118 523	46 062	463 845
	IV „	195 149	54 836	65 613	14 565	111 920	74 797	521 880
	Razem	**777 451**	**222 542**	**176 300**	**14 565**	**490 477**	**210 546**	**1 891 881**
1926	I kwartał	234 341	55 287	70 841	5 136	41 099	—	406 704
	II „	235 054	71 185	64 400	—	39 935	—	410 574
	III „	230 881	89 535	74 136	817	45 340	—	440 709
	IV „	246 058	163 420	96 850	1 750	48 117	—	556 195
	Razem	**946 334**	**379 427**	**306 227**	**7 703**	**174 491**	—	**1 814 182**
1927	I kwartał	263 654	88 855	178 601	—	49 826	—	580 936
	II „	283 563	114 899	56 769	—	27 312	—	482 543
	III „	270 869	111 533	66 567	—	25 636	—	484 605
	IV „	369 294	106 567	98 140	56 360	18 038	—	648 399
	Razem	**1 197 380**	**421 854**	**400 077**	**56 360**	**120 812**	—	**2 196 483**
1928	I kwartał	323 259	129 968	241 161	153 622	15 083	—	863 093
	II „	355 769	54 379	98 624	—	4 404	1 686	514 862
	III „	358 162	121 784	215 725	—	14 069	6 964	716 704
	październik . . .	118 927	38 076	47 772	—	3 753	114	208 642
	Razem 10 miesięcy 1928	**1 156 117**	**344 207**	**603 282**	**153 622**	**37 309**	**8 764**	**2 303 301**
	b. W złotych według relacji 1 dolar=8,914 złotych							
1923	Czerwiec	52 087	17 436	31 705	—	132 175	38 454	271 858
	III kwartał . . .	74 813	8 942	49 598	—	175 782	206 729	515 864
	IV „ . . .	76 064	12 207	76 392	—	182 193	137 554	484 412
	Razem 7 miesięcy 1923	**202 964**	**38 585**	**157 695**	—	**490 150**	**382 737**	**1 272 134**
	Razem 1923 rok .	**347 980**	**94 816**	**248 460**	**33 400**	**856 412**	**558 438**	**2 139 509**
1924	I kwartał	247 291	10 735	25 566	—	308 449	37 493	629 534
	II „	254 455	18 333	58 313	—	371 824	65 006	767 930
	III „	252 064	44 146	67 266	—	356 768	62 016	782 259
	IV „	328 843	131 960	122 569	205 313	384 088	105 030	1 277 805
	Razem	**1 082 653**	**205 174**	**273 714**	**205 313**	**1 421 129**	**269 545**	**3 457 528**
1925	I kwartał	324 177	56 973	63 547	—	223 853	80 739	749 289
	II „	340 964	119 920	60 086	—	223 406	64 923	809 300
	III „	323 619	107 478	64 421	—	195 882	74 626	766 026
	IV „	249 451	71 641	81 119	20 454	143 790	89 513	655 965
	Razem	**1 238 211**	**356 012**	**269 173**	**20 454**	**786 931**	**309 801**	**2 980 580**
1926	I kwartał	274 150	64 973	82 350	6 060	48 089	—	475 622
	II „	212 458	65 323	60 009	—	36 094	—	373 886
	III „	226 266	87 743	72 578	792	44 437	—	431 816
	IV „	243 597	161 786	95 882	1 733	47 636	—	550 634
	Razem	**956 471**	**379 825**	**310 819**	**8 585**	**176 256**	—	**1 831 958**
1927	I kwartał	262 786	88 553	177 720	—	49 662	—	578 722
	II „	283 563	114 899	56 769	—	27 312	—	482 543
	III „	270 869	121 533	66 567	—	25 636	—	484 605
	IV „	369 294	106 567	98 140	56 360	18 038	—	648 399
	Razem	**1 186 512**	**431 552**	**399 196**	**56 360**	**120 648**	—	**2 194 269**

(dok. — fin)

Rok i kwartały	Wydatki osobowe centrali	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe centrali	Wydatki nadzwyczajne	Wydatki osobowe spisu ludności	Wydatki rzeczowe spisu ludności	Wydatki Gł. Urz. Stat. ogółem
1928 I kwartał	323 259	129 968	241 161	153 622	15 083	—	863 093
II „	355 769	54 379	98 624	—	4 404	1 686	514 862
III „	358 162	121 784	215 725	—	14 069	6 964	716 704
październik . . .	118 927	38 076	47 772	—	3 753	114	208 642
Razem 10 miesięcy 1928	**1 156 117**	**344 207**	**603 282**	**153 622**	**37 309**	**8 764**	**2 303 301**

Przeglądając powyższe zestawienie, spostrzegamy, iż wydatki rzeczowe spisu ludności maleją szybko w roku 1924 i 1925, by ustać zupełnie w latach następnych. W r. 1924 i po odjęciu wydatków na spis ludności w Wileńszczyźnie i na Górnym Śląsku także w roku 1925 wynoszą mniej więcej połowę wydatków z roku 1923. Począwszy od r. 1923, przechodzą te wydatki na centralę Urzędu. Co do wydatków osobowych spisu ludności to wydatki te wynoszą w roku 1924 znacznie więcej niż w 1923; w roku 1925 zaś zapłacono tytułem wydatków osobowych w tym wydziale niemal taką samą sumę co w roku 1923, a przecież przypominamy, iż na rok 1923 preliminowano w spisie ludności 909 urzędników kontraktowych i 38 woźnych i gońców, w r. 1924 zaś 400 urzędników kontraktowych i 25 woźnych i gońców, w 1925 nareszcie w pierwszem półroczu 200, a w drugiem 139 urzędników kontraktowych i 12 woźnych i gońców. Z cyfr tych można wywnioskować, jak niesłychanie niskie w złocie były pobory służbowe w roku 1923. By powiększyć te pobory, trzeba było czekać ustalenia waluty polskiej. Po r. 1925 maleją bardzo znacznie wydatki osobowe spisu ludności, pozostaje to w ścisłym związku ze zmniejszającym się coraz to więcej etatem spisu ludności.

Zwracając się teraz do zbadania wydatków centrali, zauważymy przedewszystkiem stały wzrost wydatków na wydawnictwa Urzędu. W złotych każdoczesnych, względnie w r. 1923 i 1924 w złotych frankach wynosił wydatek Urzędu na wydawnictwa w roku 1923 tylko 55 125 złotych. Już w r. 1924 był wydatek ten przeszło dwa razy większy, wynosił bowiem 119 287 złotych, w roku 1925 wzrósł wydatek ten do 222 542 złotych, w roku 1926 do 379 427 złotych, w r. 1927 wreszcie do 421 854 złotych. Co się tyczy innych wydatków rzeczowych centrali, to są one w roku 1923 jeszcze przeszło dwa razy niższe, niż wydatki rzeczowe spisu ludności. W roku 1924 i 1925 równają się wydatki rzeczowe centrali mniej więcej wydatkom rzeczowym spisu. Ponieważ począwszy od roku 1926 centrala przejęła wszystkie wydatki rzeczowe spisu, a dalej ponieważ spadek waluty w drugiej połowie 1925 roku pociągnął za sobą zwyżkę cen, która się wyraziła bezpośrednio w wydatkach rzeczowych Urzędu, podniosły się w roku 1926 wydatki rzeczowe Urzędu na 306 227 złotych. W roku 1927 notujemy dalsze podwyższenie się wydatków do kwoty 400 077 złotych. Zwłaszcza w wzroście 1927 r. a dalej 1928 r. uwidocznia się rozszerzony zakres działalności Urzędu. Z wydatków rzeczowych Urzędu wzrosły bowiem zwłaszcza wydatki na druki, tudzież wydatki na zakup i konserwację maszyn. Co się tyczy wydatków na bibljotekę Urzędu, to wydatki te były z natury rzeczy skromne i wynosiły:

w r. 1924 . . . . 9 740 zł.
w r. 1925 . . . . 12 374 zł.
w r. 1926—I-szy kwartał 3 752 zł.
w r. 1926/27 . . . . . . 14 978 zł.
w r. 1927/28 . . . . . . 14 312 zł.
od 1 kwietnia do 31 października 1928 r. . . 8 879 zł.

Dopiero począwszy od roku budżetowego 1926/27 wynoszą wydatki Urzędu na bibljotekę skromną kwotę 14 000—15 000 złotych.

Zwracając się teraz do zbadania wydatków osobowych centrali, należy zaznaczyć, iż wydatki te w złotych obiegowych, począwszy od roku 1924, co roku rosły, wynosząc w 1924 r. 629 450 złotych, w 1925 r. 777 451 zł., w 1926 r. 946 334 zł., w 1927 r. 1 197 380 zł., w pierwszych dziesięciu miesiącach roku 1928 nareszcie 1 156 592 złote. Inaczej ma się rzecz, jeżeli obliczymy wydatek ten w złotych nowych, najwyższym będzie wtenczas wydatek w r. 1925, wynosząc 1 238 211 złotych. Wydatek ten jest jeszcze wyższym od wydatków z roku 1927, wynoszących 1 186 512 zł. i będzie dopiero przekroczony w bieżącym roku kalendarzo-

wym. Zjawisko to pozostaje w ścisłym związku z rozwojem płac urzędników i ze spadkiem waluty z końcem 1925 i z początkiem 1926 roku. Co się tyczy liczby urzędników, to liczba ta rozwijała się w Urzędzie bez spisu ludności następująco:

Na § 1 uposażenia, zawierającego pobory urzędników i funkcjonarjuszów niższych stale zajętych w Urzędzie, pozostawało w 1924 roku 208 urzędników i 12 woźnych i gońców, nie licząc oczywiście pracowników godzinowych, opłacanych wówczas z paragrafu pod nazwą — badania statystyczne. W budżecie na rok 1925 utrzymuje się w zupełności stan z roku 1924. Wielkie natomiast zmiany wykazuje budżet na rok 1926, przedewszystkiem utworzono oprócz § 1-go 1-a wykazujący uposażenie pracowników akordowych i czasowych, odtąd nie zawiera § pod tytułem badania statystyczne żadnych już wydatków osobowych Urzędu. Dalej umieszczono wszystkich woźnych i gońców, a więc także tych, którzy byli zajęci faktycznie w spisie ludności, w budżecie centrali, a mianowicie w § 1 poz. 2. W wydatkach rzeczowych centrali pozostają li tylko wydatki na mechaników w § 11 i wydatki na robotników, zajętych przy ekspedycji materjałów statystycznych § 8, poz. 2. Z § 1 i 1-a było więc płatnych:

Urzędników stale zajętych . .	208
Woźnych i gońców	21
Oddział maszyn centrali . . .	38
Pracowników godzinowych .	54
Razem	321

Cyfry budżetu z roku 1926 obowiązywały po dzień 31 marca 1927 roku. Budżet na okres od 1 kwietnia 1927 roku do 31 marca 1928 roku przewiduje cyfry następujące:

Urzędnicy stali Urzędu	215
Woźni i gońcy	21
Pracownicy akordowi (oddz. maszyn)	49
Pracownicy godzinowi przeciętnie	56
Razem	341

Ze względu na bardzo rozszerzony zakres prac Urzędu powiększa się także bardzo znacznie liczba pracowników Urzędu w roku budżetowym 1928/29. Według tego budżetu wynosi liczba płatnych z § 1 i 1-a funkcjonarjuszów Urzędu:

1) Urzędnicy	293
2) Woźni i gońcy	23
3) Pracownicy akordowi	64
4) Pracownicy czasowi (godzinowi)	30
Razem	410

W budżecie wydatków rzeczowych pozostaje jeszcze 6 mechaników i trzech robotników, zatrudnionych w magazynie Urzędu.

Co się teraz tyczy wysokości poborów urzędniczych, to omówiliśmy sprawę wyczerpująco w paragrafie poprzednim. Od dnia 1 października 1923 roku podstawą prawną normującą pobory urzędnicze była ustawa z 9 października 1923 r. [1]. Do 1 grudnia 1925 roku obowiązywała w myśl tej ustawy ruchoma skala płac. Pobory służbowe zależały więc od każdoczesnego wskaźnika drożyźnianego, to jest od każdoczesnej wysokości kosztów utrzymania. Wskutek spadku waluty z końcem roku 1925 i z początkiem roku 1926 powiększyły się koszta te znacznie. Płace urzędników pozostały jednak wskutek przepisów ustawy sanacyjnej z grudnia 1925 roku na tym samym poziomie, doznały zaś stopniowo podwyżek w sposób powyżej wskazany. By przekonać się, w jakiej progresji wzrosły koszty utrzymania a w jakiej pobory urzędowe, zaznaczamy, iż złoty wskaźnik kosztów utrzymania wynosił u nas:

w roku 1924	130,7
„ „ 1925	136,1
„ „ 1926	106,5
„ „ 1927	118,0
w pierwszych 10 miesiącach 1928	121,2

W maju 1924 roku wynosił wskaźnik złoty kosztów utrzymania u nas 122,6 [2], to jest niemal zupełnie tyle, co obecnie (wskaźnik złoty kosztów utrzymania wynosił u nas w sierpniu i wrześniu 1928 r. 122,1, a w październiku 1928 r. 123,2). Siła nabywcza uposażenia urzędniczego byłaby więc u nas ta sama, gdyby uposażenie z maja 1924 roku równało się w złocie uposażeniu z września i października 1928 r. By porównać siłę nabywczą uposażenia urzędniczego w obu czasokresach podajemy następujące zestawienie, wykazujące pobory początkowego szczebla dla urzędników państwowych w Warszawie, utrzymujących trzy osoby. Zestawienie to podaje dodatki: regulacyjny, ekonomiczny, stołeczny (20%) i mieszkaniowy, a w r. 1928 także dodatki 10% i 15% i dotyczy urzędników etatowych, tylko urzędnicy etatowi otrzymują bowiem dodatek mieszkaniowy. W maju 1924 r. wynosiła mnożna 36 groszy, dodatek regulacyjny wynosił 70 punktów, dodatek ekonomiczny zaś po 45 punktów na osobę, w drugiem półroczu 1928 r. wynosiła mnożna 43 grosze, dodatek regulacyj-

1 Dz. Ust. R. P. № 116, poz. 924.
2 Licząc metodą obecnie stosowaną.

ny wynosił 60 punktów, dodatek ekonomiczny zaś po 44 punkty od osoby.

Stopień służbowy	Pobory z maja 1924 r. złotych ówczesnych	Pobory z maja 1924 r. złotych nowych	Pobory miesięczne w III i IV kwartale 1928 r. złotych nowych	Pobory w roku 1928 są więc mniejsze o złotych	czyli w procentach mniej o
III	980,30	1 686,12	1 368,49	317,67	*18,8*
V	642,99	1 105,94	922,35	183,59	*16,6*
VII	388,36	667,98	557,35	110,63	*16,6*
IX	282,24	485,45	404,87	80,58	*16,6*
XI	230,40	396,29	326,55	69,74	*17,6*

Z tego wynika, iż spadek waluty i zniesienie płac ruchomych spowodowało obniżenie płac urzędniczych, które jednak obecnie jest po największej części wyrównane. Różnica między poborami w maju 1924 roku, wyrażonemi w złotych nowych, a poborami, obecnie przez urzędników otrzymanemi, wynosi bowiem już tylko 16% — 18%.

Z powyżej podanemi poborami szematycznemi różnią się dość znacznie pobory faktycznie wypłacone, przedewszystkiem jest wielka ilość urzędników etatowych zaszeregowana nie do szczebla *a*, ale do szczebli wyższych. Jeżeli z tego powodu urzędnik otrzymuje wyższą pensję, niż powyżej wyszczególniono, to z drugiej strony wpływa na umniejszenie poborów fakt, iż bardzo dużo urzędników jest samotnych, albo ma do wyżywienia mniejszą liczbę osób, aniżeli trzy. Wzgląd ten ma szczególne znaczenie w Urzędzie, zatrudniającym bardzo dużo kobiet niezamężnych, wreszcie większość urzędników pracuje za kontraktem, nie otrzymuje więc dodatku na mieszkanie i pracuje zawsze niemal na szczeblu *a*. By uwidocznić, jakie były rzeczywiste pobory funkcjonarjuszów Urzędu, podajemy naprzód pobory wypłacone za kwiecień 1924 r. bez pracowników godzinowych i robotników, tudzież według poszczególnych paragrafów i pozycyj pobory wypłacone za miesiąc październik 1928 roku wraz z podatkiem trzyprocentowym, odliczeniem emerytalnem i wszelkiemi innemi potrąceniami.

I. Pobory pracowników Głównego Urzędu Statystycznego w kwietniu 1924 r.

Nazwa	Liczba pracowników 1 kwietnia 1924 r.	Kwota wypłaconych poborów w dniu 1 kwietnia 1924 r. w markach polskich	Kwota wypłaconych poborów w dniu 1 kwietnia 1924 r. w złotych nowych	Przeciętne pobory pracownika w złotych nowych
Urzędnicy centrali	207	75 060 701 000	71 782	346,77
Niżsi funkcjonarjusze centrali .	12	2 471 611 000	2 364	197,00
Razem centrala . .	**219**	**77 532 312 000**	**74 146**	**338,57**
Urzędnicy spisu ludności	398	116 550 864 000	111 460	280,05
Mechanicy . . .	6	2 108 909 000	2 017	336,17
Niżsi funkcjonarjusze	22	4 130 570 000	3 950	179,55
Razem spis ludności	**426**	**122 790 343 000**	**117 427**	**275,65**
Razem cały Urząd[a]	**645**	**200 322 655 000**	**191 572**	**297,01**

[a] Bez pracowników godzinowych i robotników.

II. Pobory pracowników Głównego Urzędu Statystycznego w październiku 1928 r.

A. Urzędnicy płatni z § 1, poz. 1

Stopień służbowy	Liczba urzędników	Ogólne pobory tychże urzędników	Przeciętne pobory jednego urzędnika
III	1	1 552,89	1 552,89
IV	1	1 190,07	1 190,07
V	5	4 938,10	987,62
VI	6	4 083,19	680,53
VII	16	7 827,11	489,19
VIII	33	12 786,50	387,47
IX	80	25 658,24	320,73
X	104	27 594,73	265,33
XI	36	8 064.08	224,00
XII	10	2 015,86	201,58
Ogółem	**292**	**95 710,77**	**327,78**

B. Urzędnicy akordowi płatni z § 1a, poz. 1 (bez premji)

VIII	1	410,14	410,14
IX	5	1 612,80	322,56
X	8	2 135,50	266,94
XI	50	10 828,16	216,56
Ogółem	**64**	**14 986,60**	**234,17**

C. Urzędnicy godzinowi płatni z § 1a, poz. 2

VIII	1	352,47	352,47
IX	2	587,46	293,73
X	2	509,12	254,56
XI	23	4 954,43	215,41
Ogółem	**28**	**6 403,48**	**228,70**

(dok. — fin)

Stopień służbowy	Liczba urzędników	Ogólne pobory tychże urzędników	Przeciętne pobory jednego urzędnika
D. Mechanicy płatni z § 11, poz. 3			
VIII	1	410,14	410,14
IX	2	702,78	351,39
X	1	312,22	312,22
XI	1	215,41	215,41
XV	1	223,02	223,02
Ogółem	**6**	**1 863,57**	**310,59**
E. Woźni płatni z § 1, poz. 2			
XV	7	1 489,45	212,78
XVI	16	2 976,03	186,00
Ogółem	**23**	**4 465,48**	**194,15**
F. Robotnicy płatni z § 8, poz. 2			
XV	2	506,43	253,21
I ryczałtowo	1	195,50	195,50
Ogółem	**3**	**701,93**	**233,98**

Rekapitulując powyższe dane, otrzymujemy dla stale zatrudnionych pracowników Urzędu w październiku 1928 r. następujące dane:

Charakter urzędowy	Liczba pracowników	Ogólne pobory tychże pracowników	Przeciętne pobory jednego pracownika
1. Urzędnicy etatowi i kontraktowi	292	95 710,77	327,78
2. Urzędnicy akordowi	64	14 986,60	234,17
3. Urzędnicy godzinowi	28	6 403,48	228,70
4. Mechanicy	6	1 863,57	310,59
5. Woźni	23	4 465,48	194,15
6. Robotnicy	3	701,93	233,98
Razem stale zatrudnieni pracownicy	**416**	**124 131,83**	**298,39**

Do tych pracowników stale w Urzędzie zajętych należy doliczyć jeszcze pracowników godzinowych, zajętych tymczasowo przy przygotowaniach do powszechnego spisu rolnego. W październiku 1928 roku miał Urząd 14 takich pracowników zajętych po godzinach urzędowych, wszyscy byli płatni z § 14, zawierającego wydatki na powszechny spis rolny. Pobory tych pracowników podaje następujące zestawienie:

Stopień służbowy	Liczba pracowników godzinowych	Ogólne pobory tychże pracowników	Przeciętne pobory na 1-go pracownika
XI	13	2 800,33	215,41
XVI	1	267,63	267,63
Ogółem	**14**	**3 067,96**	**219,14**

Z cyfr powyżej podanych należy wyłączyć jako nieporównalne cyfry, podające urzędników i woźnych spisu ludności. Natomiast są zupełnie porównalne oprócz cyfr podanych dla mechaników cyfry dla urzędników i niższych funkcjonarjuszów centrali Urzędu. Pobory przeciętne służbowe tych pracowników wynosiły:

Charakter urzędowy	W kwietniu 1924	W październiku 1928	Różnica wynosi	
	złotych nowych			procentów
Urzędnicy etatowi i kontraktowi .	346,77	327,78	— 18,99	— 5,5
Woźni i gońcy centrali	197,00	194,15	— 2,85	— 1,3
Mechanicy . . .	336,17	310,59	— 25,58	— 7,6

Na mocy tego zestawienia są więc różnice między poborami faktycznemi z kwietnia 1924 r. i z października 1928 r. minimalne, wynoszą bowiem dla niższych funkcjonarjuszów tylko 1,3% in minus, dla urzędników centrali zaś, stanowiących główną masę zatrudnionych, tylko 5,5% in minus. Zmniejszenie się poborów dla poszczególnych stopni służbowych zostało więc w znacznej części wyrównane przez poprawienie stosunków awansowych.

Na podstawie tablicy podanej na stronicy 686 obliczono dalej dla każdego roku kalendarzowego, jaki procent wydatków Urzędu przypada na wydatki osobowe centrali i spisu, na wydawnictwa, na wydatki nadzwyczajne i na inne wydatki rzeczowe centrali i spisu. Z tego zestawienia wynika, iż 66,13% wydatków roku 1923 przypada na spis ludności, 1,56% na wydatki nadzwyczajne, a 32,31% na wydatki centrali. Zaliczając w następnych latach wydatki nadzwyczajne do wydatków centrali, okazuje się, iż w roku 1924 przypada na wydatki spisu ludności już tylko 48,90%, w roku 1925 zaś 36,79%, po roku 1925 cyfra ta topnieje bardzo szybko. Same wydatki personalne spisu ludności, wynoszące zawsze największą część wydatków spisu wynoszą w roku 1926 9,62%, w roku 1927 — 5,50%. W porównaniu z ludnością całego Państwa wynosiły wydatki spisu ludności na jednego mieszkańca w 1923 roku 5,0 groszy nowych, wydatek ten wzrósł w roku 1924 na 5,9 groszy, w latach następnych spadł znacznie i wynosił w 1925 roku 3,8 groszy, a w roku 1926 i 1927, licząc tylko wydatki osobowe, 0,6, względnie 0,4 groszy nowych. W miarę cofania się wydatków spisu ludności rosły wydatki centrali i tak: wydatek na wydawnictwa Urzędu wynosił w 1923 roku tylko

4,4% wszystkich wydatków Urzędu, w 1924 r. 5,9%, w roku 1925 wzrósł wydatek ten na 11,95%, od roku 1926 począwszy zaś wynosi wydatek na wydawnictwa blisko 1/5 wszystkich wydatków Urzędu. Bardzo znacznie wzrosły wydatki osobowe centrali, w roku 1923 stanowiły one bowiem 16,3%, natomiast w 1927 r. 54,1%, wszystkie wydatki centrali stanowiły na głowę ludności w roku 1923 tylko 2,6 groszy nowych. Wydatek ten wzrósł w roku 1924 na 6,2 grosze nowych, w roku 1925 na 6,5 groszy nowych. W obu latach daje obliczenie w groszach nowych cyfry szczególnie wysokie, dlatego wykazują następne lata tylko niewielkie zwiększenie, a nawet w roku najbliższym zmniejszenie wydatków, i tak wynoszą wydatki Urzędu na jednego mieszkańca Państwa w 1926 roku 5,6 groszy, w 1927 roku—7,0 groszy, w roku 1928 zaś 7,9. Bliższe dane daje następujące zestawienie.

Na 1 000 wszystkich wydatków Urzędu przypada na

Rok	Wydatki osobowe centrali	Wydawnictwa	Inne wydatki rzeczowe centrali	Wydatki nadzwyczajne	Wydatki spisu: osobowe	Wydatki spisu: rzeczowe	Razem wydatki
1923	162,7	44,3	116,1	15,6	400,3	261,0	1 000
1924	313,1	59,3	79,2	59,4	411,0	78,0	1 000
1925	415,4	119,5	90,3	6,9	264,0	103,9	1 000
1926	522,1	207,3	169,7	4,7	96,2	—	1 000
1927	540,7	196,7	181,9	25,7	55,0	—	1 000
1928 (10 mies.)	—	—	—	—	—	—	1 000

Wydatki Urzędu w złotych nowych

Rok	Wydatki Gł. Urz. St. w złotych nowych: wszystkie wydatki urzędu	z tego wydatki spisu a	wszystkie inne wydatki	Wydatki Urzędu na jednego mieszkańca groszy nowych: wszystkie wydatki urzędu	wydatki spisu a	wszystkie inne wydatki	Ludność
1923	2 139 506	1 414 850	724 656	7,0	5,0	2,6	28 162 429
1924	3 457 528	1 690 674	1 766 857	12,1	5,9	6,2	28 594 784
1925	2 980 580	1 096 732	1 883 848	10,3	3,8	6,5	29 029 070
1926	1 831 958	176 256	1 655 702	6,2	0,6	5,6	29 511 095
1927	2 194 269	120 648	2 073 621	7,4	0,4	7,0	29 853 061
1928 (10 mies.)	2 303 301	46 073	2 257 228	8,1 b	0,2 b	7,9 b	30 212 962

a Wydatki spisu ludności wzgl. spisu rolnego.
b W stosunku rocznym na podstawie wydatków 10 miesięcy.

§ 35. Dochody Głównego Urzędu Statystycznego

W ciągu lat 1923 do 1928 zaszły niektóre zmiany w sposobie zaliczania dochodu Głównego Urzędu Statystycznego. Najważniejsze z tych zmian są następujące:

1) W budżecie Urzędu na r. 1923 nie są już wyszczególniane dochody z gmachu Głównego Urzędu Statystycznego. Dochody te są bowiem wykazywane od początku 1923 r. w budżecie Ministerstwa Robót Publicznych, tam bowiem wykazuje się dochód od r. 1923 wszystkich gmachów państwowych.

2) W budżecie za r. 1926/27 pojawia się nowa pozycja dochodów Głównego Urzędu Statystycznego pod tytułem „różne dochody osobowe". Chodzi tutaj o opłaty funkcjonarjuszów niższych za umundurowanie. Na podstawie art. 19 ustawy z dnia 9 października 1923 r. o uposażeniu funkcjonarjuszów państwowych i wojska[1] mieli stali funkcjonarjusze niżsi otrzymywać umundurowanie za opłatą 25% jego wartości. Na mocy art. 3 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r.[2], przepis ten ma być zastosowany nie tylko do stałych ale i innych funkcjonarjuszów niższych. Aż do początku r. 1926 wpisywano dochód z tego źródła na konto wydatków Urzędu, by w ten sposób powiększyć stosownie sumę będącą do dyspozycji na umundurowanie woźnych.

1 Dz. Ust. R. P. Nr. 116, poz. 924.
2 Dz. Ust. R. P. Nr. 38, poz. 370.

W roku budżetowym 1926/27 otworzono wskutek polecenia Ministerstwa Skarbu w dochodach Urzędu nową rubrykę pod tytułem „umundurowanie woźnych albo inne dochody osobowe“, do której to rubryki wpisywano odtąd odnośne dochody.

3) Od 1 października 1927 r. nastąpiła zmiana zasadnicza w systemie książkowania wszystkich dochodów Głównego Urzędu Statystycznego. Aż do tego czasu Dyrekcja Ceł, na podstawie miesięcznych sprawozdań rachunkowo-kasowych urzędów celnych, po upływie miesiąca przesyłała sprawozdania z osiągniętych wpływów z ubiegłego miesiąca wprost do Głównego Urzędu Statystycznego, a odpis sprawozdań do Centralnej Księgowości Państwowej. Na podstawie tych sprawozdań Dyrekcji Ceł książkowano w Głównym Urzędzie Statystycznym wpływy ze sprzedaży formularzy zgłoszeń i opłat, a później uzgadniano z Centralną Księgowością. Od miesiąca października 1927 r. Dyrekcja Ceł przesyła sprawozdania wprost do Departamentu Kasowego Ministerstwa Skarbu, a po ich sprawdzeniu przez Centralną Księgowość otrzymuje Urząd od tej ostatniej zawiadomienie o wpisaniu dochodów na rzecz Głównego Urzędu Statystycznego. Wskutek tego opóźnia się dość znacznie wpisanie dochodów z opłat statystycznych, ze sprzedaży formularzy i z niektórych innych opłat na konto Urzędu. Rezultat tego spóźniania się był ten, iż z dochodów Urzędu za czas od 1 kwietnia do 30 września 1927 r. odpisano z dniem 1 października 1927 roku nie mniej niż 1 444 245 złotych. Jako dochód Urzędu za cały ten 6-ciomiesięczny okres pozostała w dniu 1 października 1927 r. tylko kwota 202 086 złotych. Odpisana z dniem 1 października 1927 r. kwota 1 444 245 złotych wpłynęła w czasie od 1 października do 31 grudnia, oprócz tego wpłynęło do kasy Urzędu w tym kwartale bardzo mało dochodu a mianowicie: w październiku 1927 r. tylko 104 194 złotych, w listopadzie tylko 4 278 złotych, w grudniu zaś tylko 120 295 złotych. Dopiero w styczniu i w następnych miesiącach 1928 r. wzrosły dochody na okrągło 267 000 miesięcznie. Bliższe dane co do skutków wprowadzenia nowego systemu kontowania dochodów Urzędu daje następujące zestawienie, przedstawiające dochody Urzędu w roku budżetowym 1927/28.

Pozycje budżetowe	Dochody za I półrocze od 1 kwietnia do 30 września 1927 r.	Odpisanie z dochodów I półrocza 1927/28 wskutek reorganizacji księgowania wpływów	Zaksięgowany w Centralnej Kasie dochód Gł. U. St. za okres od 1 kwietnia do 30 września	III kwartał od 1 października do 31 grudnia 1927 r.	IV kwartał od 1 stycznia do 31 marca 1928 r.	Caloroczny dochód roku budżetowego od 1 kwietnia 1927 r. do 31 marca 1928 r.
Różne dochody osobowe . .	115,75	—	115,75	—	99,00	214,75
Sprzedaż druków	10 465,51	7 183,19	3 282,32	8 745,95	4 784,00	16 812,27
Sprzedaż wydawnictw . . .	15 856,44	—	15 856,44	14 066,03	16 136,07	46 058,54
Inne dochody	4 207,00	295,00	3 912,00	616,70	178,50	4 707,20
Opłaty statystyczne	1 615 685,73	1 436 766,65	178 919,08	1 649 582,45	881 380,70	2 709 882,23
Główny Urząd Statystyczny razem	**1 646 330,43**	**1 444 244,84**	**202 085,59**	**1 673 011,13**	**902 578,27**	**2 777 674,99**

Wskutek zmiany systemu kontowania dochodów Głównego Urzędu Statystycznego z dniem 1 października 1927 r. należy nam inaczej obliczać dochody roku kalendarzowego 1927 r. a inaczej dochody roku budżetowego 1927/28. Jako dochody roku kalendarzowego 1927 r. liczymy dochody 9 pierwszych miesięcy roku 1927 kontowane według starej metody, dodając do tej sumy z dochodów Urzędu za 3 ostatnie miesiące 1927 r. tylko te dochody, które w ciągu tych 3 miesięcy po raz pierwszy wpłynęły do kasy Urzędu. W ten sposób wynoszą dochody roku kalendarzowego 1927—2 631 062 złote. Zupełnie inaczej obliczamy dochody roku budżetowego 1927/28 r. Z dochodów za pierwsze 6 miesięcy tego roku, a więc za czas od 1 kwietnia do 30 września 1927 r. podajemy tylko kwotę 2 086 złotych, do tego doliczamy wszystkie wpływy ćwierćrocza od pierwszego października do 31 grudnia 1927 r., a więc kwotę 1 673 011 złotych i wszystkie wpływy ćwierćrocza od 1 stycznia do 31 marca 1928 r. w kwocie 902 578 złotych, w ten sposób otrzymujemy jako dochód caloroczny roku budżetowego 1927/28 kwotę 2 777 675 złotych.

Po tych wyjaśnieniach wstępnych dajemy przedewszystkiem tablicę, przedstawiającą dochody Urzędu w poszczególnych latach budżetowych.

Rok budżetowy	Opłaty statystyczne	Sprzedaż druków	Wydawnictwa: wydawnictwa wydziału spisu	Wydawnictwa: wszystkie inne	Sprzedaż makulatury	Kary administracyjne	Umundurowanie woźnych	Suma dochodów Urzędu
1923 w markach . . .	63 269 303 147	211 978 108	7 524	58 108 893		157 606		63 539 555 278
„ w złotych polskich	740 015	7 303	1	1 949		5		749 273
1924 w złotych starych	1 948 725	9 975	12 578		—	1 127	—	1 972 409
1925 w złotych każdoczesnych	2 306 948	12 398	25 245		2 662	13 369	—	2 360 622
1926 kwartał I.	500 544	2 099	8 463		199	2 557	—	513 862
1926/27	2 875 504	18 422	33 656		5 363	12 064	160	2 945 169
1927/28	2 709 882	16 812	46 059		4 332	375	215	2 777 675
Kwiecień do paźdz. 1928	1 729 627	13 146	22 561		1 712	5	149	1 767 200

Wśród dochodów Głównego Urzędu Statystycznego przeważa w całym tym czasokresie jak najbardziej dochód z opłat statystycznych, potem zaś idą dochody z wydawnictw Urzędu i ze sprzedaży druków w handlu zagranicznym. Dochody z tych źródeł przedstawiamy poniżej w przebiegu miesięcznym i kwartalnym. Tutaj należy więc nam omówić tylko te dochody Urzędu, które w zestawieniach miesięcznych i kwartalnych figurują w jednej łącznie rubryce jako inne dochody, są to dochody z grzywien administracyjnych, ze sprzedaży makulatury i umundurowania woźnych.

Z dochodów tych należy nam omówić bliżej tylko dochody z kar administracyjnych. Chodzi tutaj głównie o kary wymierzane za nieprzestrzeganie przepisów zgłoszenia w handlu zagranicznym, w statystyce stanu zatrudnienia i w statystyce produkcji przemysłowej. Poza tem jednak zaznaczamy, że każde niemal rozporządzenie statystyczne zawiera § karny grożący karami tym, którzy przepisy tego rozporządzenia przekraczają; aż do roku 1926/27 włącznie przeważały dochody z kar administracyjnych w pozycji „inne dochody“. Od wiosny 1927 r. są natomiast dochody z kar administracyjnych względnie niewielkie, w czasokresie tym wysuwają się na pierwszy plan dochody ze sprzedaży makulatury. Rozumie się samo przez się, iż dochody te są zależne od zapasów makulatury przez Urząd posiadanych.

Przechodząc teraz do wykazywania miesięcznych dochodów statystycznych Urzędu, podajemy przedewszystkiem następujące zestawienie dochodów Urzędu w czasokresie od czerwca 1923 r. do kwietnia 1924 r. w markach, a począwszy od maja 1924 r. w złotych każdoczesnych.

Dochody Urzędu miesiącami od czerwca 1923 r. do kwietnia 1924 r. w markach, a od maja 1924 r. do października 1928 r. w złotych każdoczesnych

Rok i miesiące	Opłaty statystyczne	Druki	Wydawnictwa	Inne dochody	Razem
			a) W markach polskich		
1923 Czerwiec	1 822 346 000	4 435 000	116 000	—	1 826 897 000
Lipiec	2 281 637 000	13 371 000	10 151 000	—	2 305 159 000
Sierpień	2 916 345 000	9 659 000	—	—	2 926 004 000
Wrzesień	5 345 114 000	15 093 000	24 155 000	—	5 384 362 000
Październik . . .	4 967 377 000	24 851 000	17 203 000	—	5 009 431 000
Listopad	16 060 070 000	78 063 000	—	—	16 138 133 000
Grudzień	28 579 775 000	29 742 000	—		28 609 517 000
7 mies. roku 1923					
Razem r. 1923 . .	**63 269 302 000**	**211 978 000**	**58 259 000**	**212 007 000**	**63 539 568 000**
1924 Styczeń	165 351 632 210	193 943 614	2 500 000	—	165 548 075 824
Luty	250 247 016 260	649 664 700	666 260 000	—	251 562 940 960
Marzec	287 349 428 140	584 610 000	1 203 375 000	1 014 940 730	290 152 353 870
Kwiecień	306 614 320 980	1 925 906 000	1 773 455 000	690 071 887	311 003 753 867
za 4 mies. 1924 r. w markach . . .	**1 009 562 397 590**	**3 354 124 314**	**3 645 590 000**	**1 705 012 617**	**1 018 267 124 521**

dok. — fin)

Rok i miesiące	Opłaty statystyczne	Druki	Wydawnictwa	Inne dochody	Razem
	b) W złotych każdoczesnych				
1924 Maj	189 656,51	342,40	395,32	1,11	190 395,34
Czerwiec	146 812,52	804,27	614,88	61,35	148 293,02
Lipiec	141 440,46	1 245,51	981,72	—	143 667,69
Sierpień	114 276,32	725,84	686,09	—	115 688,25
Wrzesień . . .	164 732,03	1 190,22	2 499,46	115,50	168 537,21
Październik . . .	206 730,58	698,49	1 428,71	—	208 857,78
Listopad	207 019,52	1 395,34	1 380,25	2,50	209 797,61
Grudzień	213 080,08	1 707,28	2 588,13	—	217 375,49
za 8 mies. 1924 r. w złotych . . .	1 383 748,02	8 109,35	10 574,56	180,46	1 402 612,39
Razem r. 1924 . .	**1 946 360,09**	**9 976,53**	**12 602,78**	**1 128,22**	**1 970 067,62**
1925 Styczeń	232 074,12	1 794,00	2 963,48	1 095,46	237 927,06
Luty	153 244,70	821,56	1 769,94	772,17	156 608,37
Marzec	196 916,15	1 097,26	2 177,92	882,00	201 073,33
Kwiecień	185 651,95	1 293,97	2 750,74	1 001,55	190 698,21
Maj	209 114,47	1 413,62	2 975,45	1 147,50	214 651,04
Czerwiec	201 431,55	502,24	1 395,18	3 153,04	206 482,01
Lipiec	207 050,60	802,25	1 315,20	2 831,56	211 999,61
Sierpień	158 158,90	548,71	1 174,60	208,00	160 090,21
Wrzesień	173 837,35	396,45	1 386,28	874,35	176 494,43
Październik . . .	191 662,81	1 020,35	2 801,56	2 177,49	197 662,21
Listopad	195 435,95	1 001,36	2 282,03	1 201,30	199 920,64
Grudzień	202 359,12	1 716,04	2 253,00	687,10	207 015,26
Ogółem	**2 306 937,67**	**12 407,81**	**25 245,38**	**16 031,52**	**2 360 622,38**
1926 Styczeń	160 201,00	761,77	3 288,69	727,80	164 979,26
Luty	153 943,01	824,21	2 744,48	1 236,57	158 748,27
Marzec	186 399,80	512,70	2 430,13	792,20	190 134,83
Kwiecień	171 250,58	1 685,06	2 705,90	4 157,15	179 798,69
Maj	203 053,90	770,26	2 874,67	1 726,53	208 425,36
Czerwiec	240 318,17	1 528,73	2 313,73	1 707,35	245 867,98
Lipiec	265 258,85	1 357,83	2 546,67	1 106,55	270 269,90
Sierpień	273 078,98	1 902,09	3 517,97	1 532,15	280 031,19
Wrzesień	259 717,25	1 567,60	1 018,23	820,05	263 123,13
Październik . . .	243 036,05	3 102,66	4 085,21	975,50	251 199,42
Listopad	239 813,35	1 439,95	2 816,43	3 176,55	247 246,28
Grudzień	238 137,50	1 621,84	2 595,97	886,70	243 242,01
Ogółem	**2 634 208,44**	**17 074,70**	**32 938,08**	**18 845,10**	**2 703 066,32**
1927 Styczeń	217 600,19	1 032,78	1 595,28	228,55	220 456,80
Luty	264 014,53	1 474,51	4 467,03	238,10	270 194,17
Marzec	260 225,00	938,19	3 118,73	1 032,50	265 314,42
Kwiecień	221 650,65	1 624,09	2 414,53	2 477,00	228 166,27
Maj	242 599,10	960,48	2 719,28	1 582,00	247 860,86
Czerwiec	240 198,00	964,81	2 984,41	43,75	244 190,97
Lipiec	311 661,47	2 753,39	3 029,63	10,00	317 454,49
Sierpień	341 559,98	2 506,36	2 262,77	100,00	346 429,11
Wrzesień	258 016,53	1 656,38	2 445,82	110,00	262 228,73
Październik . . .	100 159,10	264,64	3 719,08	50,70	104 193,52
Listopad	—	—	4 278,15	—	4 278,15
Grudzień	112 656,70	1 298,12	6 068,80	271,00	120 294,62
Ogółem	**2 570 341,25**	**15 473,75**	**39 103,51**	**6 143,60**	**2 631 062,11**
1928 Styczeń	450 478,95	2 249,51	5 417,91	—	458 146,37
Luty	206 040,25	1 587,53	4 923,44	49,50	212 600,72
Marzec	224 861,50	946,96	5 794,72	228,00	231 831,18
Kwiecień	216 705,85	1 496,08	2 778,78	54,50	221 035,21
Maj	125 140,55	727,16	4 098,01	49,50	130 015,22
Czerwiec	310 908,10	3 010,61	2 213,79	49,50	316 182,00
Lipiec	242 933,78	1 405,42	3 357,64	1 711,82	249 408,66
Sierpień	334 866,90	3 162,13	1 963,11	—	339 992,14
Wrzesień	245 079,65	1 958,02	4 671,16	—	251 708,83
Październik . . .	253 991,80	1 386,96	3 478,90	—	258 857,66
Ogółem 10 mies. .	**2 611 007,33**	**17 930,38**	**38 697,46**	**2 142,82**	**2 669 777,99**

Przebieg miesięczny dochodów Urzędu wykazuje więc wielkie nieregularności, jednak nie trudno dla poszczególnych rodzajów dochodów odgadnąć ogólną linję, wykazującą aż do r. 1927 i 1928 wzrost dochodów. I tak wynoszą dochody z wydawnictw do sierpnia 1924 r. mniej niż 1 000 złotych miesięcznie. Od sierpnia 1924 r. sprzedaje Urząd wydawnictw swych więcej niż za 1 000 złotych. Miesięczne dochody z tego źródła wynoszą z końcem r. 1924 i 1925 od tysiąca do trzech tysięcy złotych. W październiku 1926 r. osiągają poraz pierwszy 4 085 złotych, a w grudniu 1927 r. wynoszą nawet kwotę 6 069 złotych. W roku 1928 wynosi dochód ten przeciętnie miesięcznie 3 870 złotych. Wzrost dochodu z wydawnictw trwa więc przez cały czas od 1924 r. do r. 1928.

Podobnie jak dochód z wydawnictw wykazuje także dochód miesięczny z opłat statystycznych wielkie wahania. W ogólności wzrasta aż do r. 1927 dochód Urzędu z tego źródła. W r. 1928 utrzymuje się zaś na wysokości z r. 1927. W szczególności wynosił dochód z tego źródła w 1924 r. 1 946 360 złotych, w 1925 roku 2 306 938 złotych, w r. 1926 zaś 2 644 208 złotych. Z przyczyn omówionych wyżej możemy z cyframi temi porównywać tylko dochód za pierwszych 9 miesięcy 1927 r. Dochód ten wynosił miesięcznie 261 941 złotych w stosunku rocznym, daje to za cały rok 1927 około 3 143 000 dochodu.

Dochód z r. 1927 jest więc znacznie wyższy od dochodu z r. 1926. W roku 1928 wynosił dochód za pierwszych 10 miesięcy 2 611 007 złotych. Miesięczny dochód wynosił więc 261 101 złotych, a więc niemal dokładnie tyle co w roku 1927.

By uwydatnić wahania w dochodach miesięcznych z opłat statystycznych wskazujemy, iż dochód za styczeń 1928 r. wynosił 450 479, natomiast dochód za maj 1928 r. tylko 125 141. Dochód za styczeń jest więc przeszło trzy razy wyższy, aniżeli dochód za maj 1928 r. Ponieważ dochód z opłat statystycznych stanowi przeszło 96% dochodu Urzędu, wykazuje ogólny dochód Urzędu takie same wahania co dochód z opłat statystycznych. Dane powyższej tablicy po przeliczeniu danych w markach za czerwiec 1923 do kwietnia 1924 r. zostały zsumowane kwartałami. W ten sposób zostało uzyskane następujące zestawienie:

Dochody Urzędu kwartałami od czerwca 1923 r. do października 1928 r. w złotych każdoczesnych (w okresie markowym w złotych starych)

Kwartały		Opłaty statystyczne	Druki	Wydawnictwa	Inne dochody *a*	Razem
1923	Czerwiec	109 746,82	267,09	6,98	—	110 020,89
	III kwartał	254 394,02	1 030,58	854,99	—	256 279,59
	IV „	90 291,45	330,99	86,24	—	90 708,68
	Razem 7 mies. 1923	**454 432,29**	**1 628,66**	**948,21**	—	**457 009,16**
	Razem 1923 r.					
1924	I kwartał	392 133,36	796,37	1 042,17	564,08	394 535,98
	II „	506 947,74	2 217,48	1 996,25	446,14	511 607,61
	III „	420 448,81	3 161,57	4 167,27	115,50	427 893,15
	IV „	626 830,18	3 801,11	5 397,09	2,50	636 030,88
	Razem	**1 946 360,09**	**9 976,53**	**12 602,78**	**1 128,22**	**1 970 067,62**
1925	I kwartał	582 234,97	3 712,82	6 911,34	2 749,63	595 608,76
	II „	596 197,97	3 209,83	7 121,37	5 302,09	611 831,26
	III „	539 046,85	1 747,41	3 876,08	3 913,91	548 584,25
	IV „	589 457,88	3 737,75	7 336,59	4 065,89	604 598,11
	Razem	**2 306 937,67**	**12 407,81**	**25 245,38**	**16 031,52**	**2 360 622,38**
1926	I kwartał	500 543,81	2 098,68	8 463,30	2 756,57	513 862,36
	II „	614 622,65	3 984,05	7 894,30	7 591,03	634 092,03
	III „	798 055,08	4 827,52	7 082,87	3 458,75	813 424,22
	IV „	720 986,90	6 164,45	9 497,61	5 038,75	741 687,71
	Razem	**2 634 208,44**	**17 074,70**	**32 938,08**	**18 845,10**	**2 703 066,32**

a „Inne dochody" za rok 1923 r. wykazano w rubryce „druki".

(dok. — fin)

Kwartrły	Opłaty statystyczne	Druki	Wydawnictwa	Inne dochody a	Razem
1927 I kwartał	741 839,72	3 445,48	9 181,04	1 499,15	755 965,39
II „	704 447,75	3 549,38	8 118,22	4 102,75	720 218,10
III „	911 237,98	6 916,13	7 738,22	220,00	926 112,33
IV „	212 815,80	1 562,76	14 066,03	321,70	228 766,29
Razem	**2 570 341,25**	**15 473,75**	**39 103,51**	**6 143,60**	**2 631 062,11**
1928 I kwartał	881 380,70	4 784,00	16 136,07	277,50	902 578,27
II „	652 754,50	5 233,85	9 090,58	153,50	667 232,43
III „	822 880,33	6 525,57	9 991,91	1 711,82	841 109,63
Październik	253 991,80	1 386,96	3 478,90	—	258 857,66
Razem 10 mies. 1928 r.	**2 611 007,33**	**17 930,38**	**38 697,46**	**2 142,82**	**2 669 777,99**

Dane powyższej tablicy przerachowano na złote nowe i otrzymano następujące zestawienie:

Dochody kwartałami od czerwca 1923 r. do października 1928 r. w złotych nowych (dolar=8,914 zł.)

Kwartały	Opłaty statystyczne	Druki	Wydawnictwa	Inne dochody a	Razem
1923 Czerwiec	188 764,53	459,39	12,01	—	189 235,93
III kwartał	437 557,71	1 772,60	1 470,58	—	440 800,89
IV „	155 301,29	569,30	148,33	—	156 018,93
Razem 7 mies. 1923 . .	**781 623,54**	**2 801,30**	**1 630,92**	—	**786 055,76**
1924 I kwartał	674 469,38	1 369,76	1 792,53	970,22	678 601,89
II „	871 950,11	3 814,07	3 433,55	767,36	879 965,09
III „	723 171,95	5 437,90	7 167,70	198,66	735 976,22
IV „	1 078 147,91	6 537,91	9 282,99	4,30	1 093 973,11
Razem	**3 347 739,35**	**17 159,63**	**21 676,78**	**1 940,54**	**3 388 516,31**
1925 I kwartał	1 001 444,15	6 386,05	11 887,50	4 729,36	1 024 447,07
II „	1 025 460,51	5 520,91	12 248,76	9 119,59	1 052 349,77
III „	890 968,31	2 919,25	6 379,97	6 561,64	906 829,17
IV „	751 636,78	4 573,90	9 508,64	5 563,60	771 282,92
Razem	**3 669 509,75**	**19 400,11**	**40 024,87**	**25 974,19**	**3 754 908,93**
1926 I kwartał	584 725,13	2 464,18	9 916,93	3 233,43	600 339,68
II „	551 583,34	3 660,51	7 129,64	7 068,34	569 441,82
III „	782 038,56	4 733,07	6 925,93	3 386,71	797 084,27
IV „	713 777,04	6 102,80	9 402,64	4 988,36	734 270,84
Razem	**2 632 124,07**	**16 960,56**	**33 375,14**	**18 676,84**	**2 701 136,61**
1927 I kwartał	739 663,72	3 435,15	9 165,09	1 496,86	753 760,82
II „	704 447,75	3 549,38	8 118,22	4 102,75	720 218,10
III „	911 237,98	6 916,13	7 738,22	220,00	926 112,33
IV „	212 815,80	1 562,76	14 066,03	321,70	228 766,29
Razem	**2 568 165,25**	**15 463,42**	**39 087,56**	**6 141,31**	**2 628 857,54**
1928 I kwartał	881 380,70	4 784,00	16 136,07	277,50	902 578,27
II „	652 754,50	5 233,85	9 090,58	153,50	667 232,43
III „	822 880,33	6 525,57	9 991,91	1 711,82	841 109,63
Październik	253 991,80	1 386,96	3 478,90	—	258 857,66
Razem 10 mies. 1928 . .	**2 611 007,33**	**17 930,38**	**38 697,46**	**2 142,82**	**2 669 777,99**

a „Inne dochody" za rok 1923 wykazano w rubryce „druki".

Rozdział V

Ocena Głównego Urzędu Statystycznego i porównanie z urzędami statystycznemi Niemiec i Czechosłowacji

§ 36. Uwagi ogólne

By ocenić należycie prace Głównego Urzędu Statystycznego, można stosować metody różne, jednak metodą szczególnie często używaną jest porównanie go z innemi urzędami statystycznemi. Chodzi o to, by zdać sobie dokładnie sprawę z tego, co Urząd robi, a co robić powinien, czego dokonywa, a jakie prace zaniedbuje, a dalej należy się zastanowić nad jakością pracy Urzędu, a więc zwłaszcza nad kwestją, jaki jest stopień dokładności i wiarogodności cyfr przezeń wyprodukowanych, czy działalność publikacyjna Urzędu odpowiada nowożytnym wymogom, jaką jest jego czynność informacyjna i t. p. Odpowiadając na te pytania, należy zwrócić baczną uwagę między innemi na kwalifikację urzędników, także na finanse Urzędu, na wyposażenie jego pracowników i potrzeby rzeczowe tychże. Porównanie naszego Urzędu z innemi urzędami statystycznemi jest pod tym względem szczególnie pouczające. Nie możemy na tem miejscu oczywiście porównywać naszego Urzędu z urzędami państw odległych[1]; wystarczy, jeżeli nasz Urząd porównamy z urzędami państw przylegających do Polski, a więc najbezpośredniej z nami konkurujących. Przytem musimy oczywiście zrezygnować z przedstawienia rosyjskiego urzędu statystycznego, bowiem zadania statystyki w państwie sowieckiem są bez porównania większe, niż u nas, to też musi urząd statystyczny sowiecki operować cyframi budżetu zupełnie w swej wysokości nieporównalnemi. Tak samo nie przytaczamy cyfr budżetów urzędu statystycznego Łotwy. Opublikowaliśmy i omówiliśmy ten budżet w pracy wspomnianej wyżej. Wynika z niej bezpośrednio, iż przy równych wymaganiach musi być budżet urzędu statystycznego państwa mniejszego stosunkowo znacznie większy, niż budżet państwa większego. Niektóre działalności statystyczne są bowiem dla małych państw te same, co dla państw wielkich. Z tych powodów wystarczy tutaj porównać wydatki naszego Urzędu Statystynego z urzędami statystycznemi Niemiec i Czechosłowacji, przytem musimy pamiętać, iż ustrój Państwa Niemieckiego jest po dziś dzień federalistyczny. Nasz Urząd Statystyczny musi więc wykonywać te same prace, które w Niemczech dzielą się między urzędem statystycznym Rzeszy Niemieckiej a pruskim urzędem statystycznym, względnie urzędami statystycznemi innych krajów. Pod względem czasu ograniczamy nasze porównanie do ostatniego roku budżetowego, a więc do budżetu roku 1928 dla Czechosłowacji oraz do budżetu roku budżetowego 1928/29, rozpoczynającego się dnia 1 kwietnia 1928 r., dla Niemiec, Prus i dla Polski. Przytem musimy oczywista nie uwzględniać wydatków spisu ludności i innych tego rodzaju spisów wielkich, powtarzanych z reguły w czasokresach stałych w ustawie oznaczonych. Natomiast należy nam uwzględniać inne wydatki nadzwyczajne. Wydatki te idą bowiem z reguły na dokonanie prac statystycznych, w każdym niemal roku wprawdzie innych, ale mimo to powtarzających się z roku na rok, względnie z dość znaczną regularnością.

§ 37. Budżet Niemieckiego Urzędu Statystycznego

Od czasu powstania Rzeszy Niemieckiej, szczególnie jednak od czasu wielkiej wojny europejskiej, wzmaga się znaczenie niemieckiego urzędu statystycznego coraz to bardziej, natomiast schodzi w cień coraz to bardziej pruski urząd statystyczny. Obecnie góruje niemiecki urząd statystyczny daleko nad urzędem pruskim, z tego powodu omawiamy przedewszystkiem niemiecki urząd statystyczny, marki przerachujemy ,przytem na złote według kursu 100 marek = 212,80 zł.

Wydatki Niemieckiego Urzędu Statystycznego w roku 1928/29 wynosiły

Rodzaj wydatków	Marki	Złote
Ogólna suma wydatków .	**10 845 150**	**23 078 479**
Wydatki zwyczajne . . .	8 683 750	18 479 020
Wydatki nadzwyczajne .	2 161 400	4 599 459
W wydatkach zwyczajnych stanowiły:		
Wydatki osobowe	7 389 000	15 723 792
Wydatki rzeczowe	1 294 750	2 755 228
Z wydatków rzeczowych wypada na:		
Publikacje urzędu	440 100	936 533
Międzynarodowy Instytut Statystyczny w Hadze .	3 000	6 384
Biuro Międzynarodowe Handlu Zagranicznego w Brukseli	600	1 277

[1] Ob. Dr. Józef Buzek *Zakres działania i budżety państwowych urzędów statystycznych przed wojną i obecnie. Kwartalnik Statystyczny*, rok 1925, zeszyt 3, str. 347—410.

(dok. — fin)

Rodzaj wydatków	Marki	Złote
Instytut Badania Konjunktury	100 000	212 800
Zapotrzebowania biurowe	412 900	878 651
Utrzymanie i uzupełnianie przyrządów w biurach .	36 700	78 098
Bibljoteka	40 000	85 120
Opłaty pocztowe, telegraficzne i telefoniczne . .	71 650	152 471
Konserwacja budynków służbowych	27 900	59 371
Inne wydatki na budynki służbowe	112 300	238 974
Koszta podróży	18 000	38 304
Wynagrodzenie rzeczoznawców	14 000	29 792
Koszta przesiedlenia . . .	15 000	31 920
Różne wydatki	2 600	5 533

Wśród wydatków rzeczowych zwraca swą wysokością uwagę wydatek na publikacje urzędu, na ten cel bowiem przeznaczono nie mniej niż 936 533 zł. Bardzo wysokie są także wydatki na zapotrzebowania biurowe, wśród wydatków tych znajduje się także wydatek na druk najróżnorodniejszych formularzy statystycznych. Wielką sumę wynosi także subwencja wypłacana Instytutowi Konjunktury Gospodarczej. Instytut ten pozostaje w najściślejszej łączności z urzędem statystycznym Rzeszy, zachowuje jednak swoją samodzielność formalną, utrzymywany bowiem jest przez osobną spółkę, w której korporacje gospodarcze Rzeszy mają stanowczą przewagę. Instytut mieści się w lokalach urzędu statystycznego Rzeszy, wspólnymi są także kierujący urzędnicy, prezesem Instytutu jest prezydent urzędu statystycznego Rzeszy. Uwagę zwraca nareszcie wydatek na bibljotekę, wynosi on 85 120 zł. Oczywiście są to tylko wydatki rzeczowe bibljoteki. Wydatki personalne są bowiem zawarte w wydatkach osobowych urzędu.

Przechodząc teraz do wydatków nadzwyczajnych urzędu statystycznego Rzeszy, zaznaczamy, iż brak wśród nich zupełnie wydatków na opracowanie spisu ludności i spisu zawodowego z 16 czerwca 1925 r., spis ten bowiem został już w całości opracowany. Tak samo niema w wydatkach nadzwyczajnych sum na inne spisy. Natomiast mieszczą wydatki nadzwyczajne następujące rubryki:

	marki	złote
1) statystyka finansów komunalnych 3-cia rata	1 500 000	3 192 000
2) nowa statystyka budżetów rodzinnych	270 000	574 560
3) przeprowadzenie rozszerzonej statystyki produkcji .	360 000	766 080
4) przeprowadzenie nowych dochodzeń statystyki rolniczej	31 400	66 819
razem wydatki nadzwyczajne	**2 161 400**	**4 599 459**

W wydatkach nadzwyczajnych mieszczą się więc wyłącznie wydatki na dochodzenia statystyczne nadzwyczajne, które rozmiarami swemi nie sięgają wprawdzie do nowożytnych spisów, przekraczają natomiast możliwości budżetu zwyczajnego urzędu i powtarzają się z roku na rok, aczkolwiek zwykle z roku na rok są inne. Ostatnie nie dotyczy wielkiej statystyki finansów komunalnych, która powtarza się w ostatnich czasach z roku na rok. Oczywiście wymagają te nadzwyczajne dochodzenia statystyczne pracowników zatrudnianych celem wykończenia odnośnych robót, w szczególności wymagały w przecięciu rocznem pracowników:

1) statystyka finansów komunalnych	350
2) nowa statystyka budżetów rodzinnych	75
3) rozszerzona statystyka produkcji	80
4) nowe dochodzenia statystyki rolniczej	4
razem dla dokonania robót nadzwyczajnych	**509**

Z tego przypada:

na referentów i osoby w służbie ekspedycyjnej	94
na osoby w służbie biurowej i rejestracyjnej	391
na osoby w służbie kancelaryjnej	6
na woźnych i robotników . .	18

Dla zupełności przytaczamy jeszcze odnośne cyfry za rok budżetowy 1927/28. W roku tym przewidywano w wydatkach nadzwyczajnych zatrudnienie 649 pracowników w przecięciu rocznem, z tego przypadało:

1) na spis ludności i spis zawodowy	65
2) na statystykę finansów komunalnych	496
3) na statystykę mieszkaniową	33
4) na statystykę budżetów rodzinnych	18
5) na statystykę przestępczości za lata 1918/22	37

Jeżeli więc pominiemy spis ludności i spis zawodowy, otrzymujemy w budżecie nadzwyczajnym urzędu 584 pracowników, to znaczy o 75 więcej, niż w bieżącym roku budżetowym.

By obliczyć teraz wszystkie wydatki osobowe urzędu w roku budżetowym 1928/29, należy do wydatków osobowych budżetu

zwyczajnego dodać wydatki osobowe budżetu nadzwyczajnego, w szczególności wynoszą wydatki osobowe:

	marki	złote
1) w budżecie zwyczajnym .	7 389 000	15 723 792
2) w statystyce finansów komunalnych	1 196 500	2 546 152
3) w statystyce budżetów rodzinnych	231 500	492 632
4) w statystyce rozszerzonej produkcji	285 000	606 480
5) w statystyce rolniczej . .	13 950	29 686
razem osobowe	**9 115 950**	**19 398 742**

Wydatki osobowe urzędu statystycznego Rzeszy wynoszą więc przeszło 19 000 000 zł., nie mniej niż 84% wszystkich wydatków Rzeszy przypada na pobory służbowe. W budżecie zwyczajnym stanowią nawet wydatki osobowe nie mniej niż 85,1% wszystkich wydatków.

Zachodzi teraz pytanie, ile osób zatrudnia urząd statystyczny Rzeszy. Co do roku bieżącego trudno na na to dać odpowiedź, o ile chodzi o budżet zwyczajny. Cyfry odnośnie do osób zajętych przy pracach nadzwyczajnych urzędu podaliśmy wyżej. Natomiast brak w budżecie niemieckim wykazu osób opłacanych z budżetu zwyczajnego, z tego powodu podajemy cyfry budżetu przeszłorocznego na r. 1927/28, podając pobory tychże osób w markach i złotych:

W budżecie stałym wydawano:	marki	złote
1) dla 582 urzędników systemizowanych	2 776 400	5 908 179
2) dla 56 urzędników pomocniczych z tego 3-ch w grupie IV i II reszta w grupie V—X	192 000	408 576
3) dla 1 003 pracowników z tego 89 robotników, 3-ch pracowników referendarskich, reszta urzędnicy średni	2 792 400	5 942 227
4) wsparcia dla 20 urzędników w służbie przygotowawczej	44 200	94 058
Razem dla 1661 pracowników	**5 805 000**	**12 353 040**

Porównywając cyfry przytoczone z wydatkami osobowemi w budżecie zwyczajnym na rok bieżący, okazuje się, iż w roku bieżącym wydano na wydatki osobowe więcej o 1 584 000 marek czyli więcej o 3 370 752 złotych. Oznacza to podwyższenie wydatków osobistych o przeszło 27%, podwyższenie to jest w pierwszej linji wynikiem powiększenia poborów, które w jesieni 1927 r. zostały uchwalone.

W każdym razie jest obecnie liczba urzędników płatnych z budżetu zwyczajnego nie mniejsza niż w r. 1927/28. W ten sposób określamy, iż liczba pracowników urzędu statystycznego Rzeszy, która wynosiła w przeszłym roku budżetowym 2 310 osób, wynosi w obecnym roku budżetowym co najmniej 2 170, a to w budżecie zwyczajnym co najmniej 1 661, w budżecie nadzwyczajnym zaś 509. Cyfrę tę należy przeciwstawić ludności Niemiec, która wraz z obszarem Saary wynosiła w chwili spisu ludności, t. j. 16 czerwca 1925 r. 63 362 575 osób obecnych, po doliczeniu zaś przewyżki urodzonych wynosiła w dniu 1 stycznia 1928 r. około 64 578 000. Na 100 000 mieszkańców państwa przypada więc 3,4 pracowników, z tego pracowników w budżecie zwyczajnym 2,6.

Porównywając obecnie pobory służbowe pracowników z ich liczbą, okazuje się, iż w budżecie zwyczajnym przeszłego roku, a więc jeszcze przed ostatnią podwyżką płac na jednego pracownika przypadało 7 437 złotych a więc okrągło 627 złotych miesięcznie. W budżecie nadzwyczajnym przypadało w roku bieżącym na jednego pracownika 7 220 złotych, a więc trochę więcej niż 600 złotych miesięcznie. Z cyfr tych wynika, iż pobory służbowe są w Niemczech znacznie wyższe niż w państwach tutaj porównywanych. Najwyższe są oczywiście pobory urzędników systemizowanych, pobory te wynosiły w roku przeszłym a więc przed ostatnią podwyżką przeciętnie 10 151 złotych, a więc miesięcznie przeciętnie 846 zł.

Ze względu na wielkie znaczenie urzędników systemizowanych dla każdego urzędu statystycznego przytaczamy poniżej wykaz urzędników systemizowanych urzędu Rzeszy w przeszłym roku budżetowym. Ogółem było wśród 582 urzędników systemizowanych:

urzędników referendarskich	36
„ średnich	532
pracowników niższych (woźnych) .	14

Z urzędników referendarskich było:

prezydent	1	w randze B²
dyrektorowie	4	„ „ A-XIII
starsi radcy rządu .	8	„ „ A-XII
radcy rządu jako członkowie	18	„ „ A-XI
radcy rządu	5	„ „ A-X

Do tych urzędników referendarskich należy jeszcze doliczyć praktykantów referendarskich tudzież nielicznych zresztą pracowników referendarskich w grupie urzędników pomocniczych i w grupie pracowników w budżecie zwyczajnym i w budżecie nadzwy-

czajnym, a okaże się, iż liczba urzędników referendarskich urzędu Rzeszy przekraczała znacznie 40.

Urzędnikom średnim urzędu statystycznego Rzeszy odpowiadają nasi urzędnicy podreferendarscy, rachunkowi i kancelaryjni, w szczególności liczono wśród 532 systemizowanych urzędników średnich urzędu Rzeszy:

	w randze
starostowie administracyjni	4—A-X
naczelnik biura	1—A-IX
starsi inspektorowie rządowi	43—A-IX
inspektorowie rządowi	96—A-VIII
naczelnik rejestratury	1—A-VIII
starsi sekretarze rządowi	144—A-VII
starszy sekretarz bibljoteczny	1—A-VII
starszy rejestrator	1—A-VII
starszy sekretarz kancelaryjny	1—A-VII
sekretarze rządowi	89—A-VI
rejestratorowie	3—A-VI
sekretarz kancelaryjny	1—A-VI
asystenci administracyjni	127—A-V
„ rejestratury	9—A-V
sekretarze kancelaryjni	2—A-V
asystenci kancelaryjni	9—A-V

Z wymienionych urzędników należy co najmniej do stopnia służbowego A-VIII zaliczać do urzędników podreferendarskich.

Co się nareszcie tyczy woźnych, to budżet na przeszły rok zawiera 14 tego rodzaju posad a to:

	w randze
1) starszy mistrz przesyłek (oberbotenmeister)	1—A-IV
2) starsi woźni pomocniczy	5—A-III
3) kasztelan	1—A-III
4) woźni pomocniczy	6—A-II
5) odźwierny	1—A-II

Nie potrzebujemy chyba dodawać, że główna masa woźnych pomieszczona jest w głównych kategorjach.

Badając teraz ogół wydatków urzędu statystycznego Rzeszy, a więc sumę 23 078 479 zł., przeciwstawiamy je przedewszystkiem ogólnej liczbie mieszkańców Rzeszy Niemieckiej (wraz z obszarem Saary na dzień 1 stycznia 1928 r.). Okazuje się, iż przeciętne wydatki urzędu na mieszkańca wynoszą 35,7 grosza; ogólne dochody skarbu Rzeszy wynoszą 9 502 766 781 marek i to w budżecie zwyczajnym i w budżecie nadzwyczajnym (wynosi on 146 295 410 marek). Z tego wynika, iż z ogółu wszelkich dochodów państwa idzie na urząd statystyczny Rzeszy 1,16‰.

Porównywając nareszcie wydatki urzędu statystycznego Rzeszy z jego dochodami, okazuje się, iż dochody urzędu wynoszą tylko 3 094 000 marek czyli 6 584 032 złotych, dochody więc stanowią tylko 28,5% wydatków urzędu, nie mniej jak 71,5% dopłaca skarb państwa do wydatków urzędu. W szczególności należy policzyć jako dochody urzędu:

	marki	złote
1) Dochód z należytości statystycznych	3 000 000	6 384 000
2) Zwrot przez Państwo Pruskie kosztów opracowania statystyki żeglugi wewnętrz.	65 000	138 320
3) Dochód z domu i z mieszkań urzędowych	11 700	24 898
4) Dochód ze sprzedaży rzeczy, które się stały bezużyteczne makulatura, stare sprzęty i t. d.	7 000	14 896
5) Dochód z publikacyj	300	638
6) Różne dochody	10 000	21 280
Razem	**3 094 000**	**6 584 032**

Najważniejszą częścią dochodów są, tak jak we wszystkich urzędach statystycznych, dochody z należytości statystycznej pobieranej w handlu zagranicznym, wszystkie inne dochody urzędu są bardzo nieznaczne. Zwraca uwagę zwłaszcza zupełnie nikły dochód z publikacyj statystycznych, tłumaczy się to tem, iż urząd wysyła swe publikacje z reguły bezpłatnie, a poza tem współdziałaniem z prywatnemi firmami księgarskiemi, które we własnym nakładzie wydają część prac urzędu. Na jednego mieszkańca wynosi dochód urzędu 10,2 grosza, dopłata skarbu państwa do kosztów urzędu wynosiła więc w roku bieżącym na jednego mieszkańca 25,5% grosza.

§ 38. Budżet Pruskiego Urzędu Statystycznego

Prusy są największem państwem związkowem Rzeszy.

Według spisu ludności z 16 czerwca 1925 roku wynosiła ludność Prus (wraz z obszarem Saary) 38 877 792, w dniu 1 stycznia 1928 roku należy ludność tę, doliczając przyrost naturalny, obliczać na około 39 640 000. Mimo tej tak znacznej liczby ludności Prus jest urząd statystyczny pruski obecnie w stosunku do urzędu statystycznego Rzeszy bardzo skromny. Największą część prac statystycznych opracowuje bowiem urząd Rzeszy. Oceniając cyfry budżetu biura pruskiego podane niżej, należy zwrócić uwagę na następujące trzy punkty:

1) W budżecie pruskiego urzędu statystycznego mieści się ostatnia rata na opracowanie materjału spisu ludności z roku 1925. Rata ta wynosi 80 tysięcy marek, czyli 170 240 złotych. Ponieważ nie uwzględniamy

zupełnie środków materjalnych, przeznaczonych na opracowanie spisów wielkich jak spis ludności, lub spis przedsiębiorstw rolniczych i przemysłowych, nie bierzemy tej sumy w następnych obliczeniach pod uwagę.

2) Budżet pruski nie podaje liczby urzędników i innych pracowników z dostateczną dokładnością, w szczególności przewiduje budżet pruski uposażenie dla 101 urzędników i dla 12 urzędników pomocniczych, w całości więc dla 113 urzędników. Oprócz tego przewiduje budżet pruski 94 pracowników nieurzędników i szereg innych urzędników płatnych ze specjalnych funduszów nie uwidocznionych w budżecie urzędu. Budżet ten przewiduje tylko wsparcia dla 244 funkcjonarjuszów i robotników i dla 400 częściowo zatrudnionych fukcjonarjuszów i robotników. Bardzo znaczną część robót urzędu dokonywa urząd przez wydawanie pracy pracownikom pracującym u siebie w domu na akord. Jak zapewniał Prezydent urzędu w rozmowie z niżej podpisanym, opracowuje się w tej formie nawet tablice, dotyczące ruchu naturalnego ludności. Poniżej nie bierzemy w rachubę zupełnie 400 częściowo zatrudnionych funkcjonarjuszów i robotników. Do liczby zatrudnionych zaś w całości 244 funkcjonarjuszów i robotników zaliczamy 94 pracowników nieurzędników, płatnych z budżetu zwyczajnego. W ten sposób oznaczamy liczbę pracowników urzędu na 357.

3) Budżet pruski nie podaje nareszcie dokładnie wydatków urzędu. Znaczna część wydatków mieści się bowiem w wydatkach innych ministerstw, dla których urząd prace swe uskutecznia. Z wydatków tych przytaczamy tylko takie, które w budżecie są wyraźnie dla urzędu pruskiego statystycznego przeznaczone. Dotyczy to przedewszystkiem kosztów „statystyk administracji rolniczej, wykonywanych przez Pruski Statystyczny Urząd Krajowy". Chodzi tutaj o sumę 177 tysięcy marek (w 1927 roku 101 tysięcy marek), wstawioną do budżetu zwyczajnego Ministerstwa Rolnictwa.

Na sumę tę składają się następujące koszta:

	marek
1) Statystyka stanu zasiewów i stanu winnic	63 800
2) Statystyka obszarów upraw i obszaru żniw	11 500
3) Statystyka rolniczych i leśnych użytków gruntowych z roku 1927	22 000
4) Statystyka oględzin bydła rzeźnego i mięsa	48 000
5) Przymusowe licytacje gruntów rolniczych i leśnych	1 700
6) Statystyka ruchu hipotecznego	11 200
7) Ustalenie sumy hipotek przewartościowanych	10 800
8) Wyniki osadnictwa	8 000
Razem	**177 000**

W budżecie nadzwyczajnym Ministerstwa Rolnictwa znajdujemy dalej środki na przeprowadzenie corocznego spisu bydła. Spis ten przeprowadzony w grudniu 1928 roku jest dokonywany na zlecenie Rzeszy. Na spis ten przeznaczono 90 tysięcy marek (budżet za rok przeszły przeznaczał na tenże sam cel również 90 tysięcy marek). Suma ta odpowiada sumie rzeczywistych wydatków na płace i materjały.

Nareszcie znajdujemy na str. 42 budżetu Ministerstwa Handlu i Przemysłu wydatek 18 tysięcy marek na statystykę kolejek. Chodzi tutaj wyłącznie o koszta wydrukowania tej statystyki.

W całości otrzymujemy więc kwotę 285 tysięcy marek, o którą należy zwiększyć budżet pruskiego urzędu statystycznego. Ponieważ kwota ta lub bliska tej kwocie suma powtarza się z roku na rok, możemy ją doliczyć do wydatków urzędu wykazanych w budżecie. Wydatki te dotyczą wyłącznie wydatków zwyczajnych pruskiego urzędu statystycznego i są następujące:

	marki	złote
Wszystkie wydatki zwyczajne urzędu	1 230 711	2 618 953
wydatki osobowe	1 073 161	2 283 687
wydatki rzeczowe	157 550	335 264

Do sumy tej należy jeszcze doliczyć wspomniane wyżej sumy, znajdujące się w innych budżetach, zwłaszcza zaś wykazaną wyżej sumę 285 tysięcy marek, czyli 606 480 złotych. W ten sposób otrzymujemy jako cały budżet pruskiego urzędu statystycznego (bez wydatków na spis) kwotę 1 515 711 marek, czyli 3 225 433 złote. Na jednego mieszkańca daje to 8,2 groszy wydatku państwa na urząd statystyczny. Jest to kwota przeszło cztery razy mniejsza od przeciętnego wydatku w Rzeszy Niemieckiej na swój urząd statystyczny.

Wydatek ten należy porównywać nietylko z sumą ludności, ale także z sumą ogólnych przychodów budżetu pruskiego. Oczywiście mogą to być tylko przychody realne. Z całej sumy wykazywanej jako dochód, t. j. z budżetu pruskiego należy potrącić wszystkie pozycje przejściowe tudzież wszelkie podatki Rzeszy Niemieckiej przekazane Prusom. Ta ostatnia suma była bowiem liczona już w budżecie Rzeszy Niemieckiej. W ten sposób

należy obliczyć, iż dochody Państwa Pruskiego w bieżącym budżecie wynosiły 1 298 miljonów 300 tysięcy marek, w szczególności wynosiły dochody skarbu pruskiego:

	marki	złote
1) Dochody z pruskich podatków	570 400 000	1 213 811 000
2) Dochody z przedsiębiorstw	244 500 000	520 296 000
3) Dochody administracyjne administracji zwierzchnościowej .	483 400 000	1 028 675 000
Razem	1 298 300 000	2 762 782 000

Przeciwstawiając wykazanej sumie ogólnych dochodów skarbu pruskiego sumę wydatków na urząd statystyczny okazuje się, iż 1,17 promille wszystkich dochodów skarbu pruskiego było przeznaczonych na urząd. Jest to niemal zupełnie dokładnie taż sama suma dochodów Rzeszy Niemieckiej przeznaczona na Urząd Statystyczny Rzeszy.

Takież same podobieństwo między obu urzędami spostrzegamy, obliczając procent, jaki stanowią pobory w budżecie zwyczajnym urzędu. Powyżej podaliśmy, iż wydatki osobowe w budżecie zwyczajnym wynoszą 1 073 161 marek. Cały budżet zwyczajny zaś urzędu (bez kwot umieszczonych w innych budżetach) wynosi 1 230 711 marek. Wskutek tego nietrudno obliczyć, iż niemniej jak 87,2% budżetu zwyczajnego idzie na wydatki osobowe. Wskazuje to oczywiście na fakt, iż pobory służbowe nie są naogół w urzędzie pruskim niższe, niż w urzędzie niemieckim. By przekonać się o tem bliżej podajemy odnośne cyfry w budżecie osobowym Pruskiego Urzędu Statystycznego:

	Marki	Złote
Uposażenia 101 urzędników .	642 725	1 367 719
Płace 12 urzędników pomocniczych	51 244	109 047
Płace 94 pracowników nieurzędników	365 114	776 963
Wsparcia dla 113 urzędników	2 825	6 012
Wsparcia nadzwyczajne dla 113 urzędników	5 085	10 821
Wsparcia dla 244 funkcjonarjuszów i robotników i dla 400 częściowo zatrudnionych funkcjonarjuszów i robotników	5 328	11 338
Remuneracje dla prowadzących wybory	840	1 788
Razem wydatki osobowe .	1 073 161	2 283 688

W wydatkach osobowych mieszczą się więc także wydatki, wynikające stąd, iż prezydent Pruskiego Urzędu Statystycznego jest równocześnie przewodniczącym państwowej komisji wyborczej dla Prus, tudzież wydatki na wsparcia dla funkcjonarjuszów i robotników niepłatnych po największej części z budżetu urzędu. Ograniczając się wyłącznie do wydatków osobowych na 208 urzędników stałych otrzymujemy kwotę 1 066 993 marek wydatków, co pozwala nam obliczyć, iż przeciętnie pobiera każdy z 208 urzędników urzędu, płatnych z jego budżetu, przeciętnie 10 916 złotych rocznie. Przeciętne pobory miesięczne urzędników Pruskiego Urzędu Statystycznego (licząc tylko urzędników płatnych z budżetu tegoż urzędu) wynosiły więc w roku 1928 (a więc już po podwyżce z roku 1927) — 910 złotych. Jeszcze wyższe były oczywiście pobory 101 urzędników na posadach systemizowanych, wynosiły one bowiem 13 542 złotych rocznie, albo 1 128 zł. miesięcznie.

By ustalić teraz ilość pracowników Pruskiego Urzędu Statystycznego, przypadającą na 100 tysięcy mieszkańców, zaznaczamy, iż w roku bieżącym budżet

przewiduje	101	urzędników systemizowanych
	12	„ pomocniczych
	1	„ pomocniczego w zawodzie ubocznym
	94	pracowników nieurzędników
Razem więc	208	pracowników, płatnych z budżetu zwyczajnego.

Z 94 pracowników nieurzędników powyżej przewidzianych było 69 funkcjonarjuszów pełnozatrudnionych, dalej 14 pełnozatrudnionych robotników, a nareszcie 11 częściowo zatrudnionych robotników. Należy zaznaczyć i tutaj, iż wykazana powyżej liczba 208 osób nie wyczerpuje wszystkich pracowników urzędu. Należy bowiem do niej doliczyć wszystkich tych pracowników, którzy są płatni z innych funduszów. W roku bieżącym było takich pracowników stale zajętych 150. W ten sposób obliczamy liczbę pracowników stale pracujących w urzędzie pruskim na 358, co stanowi — 0,9 pracowników na 100 tysięcy mieszkańców. Ponieważ Urząd Statystyczny Rzeszy Niemieckiej zatrudnia stale na 100 tysięcy mieszkańców 3,4 pracowników, można obliczyć, iż oba urzędy zatrudniają stale na 100 tysięcy mieszkańców 4,3 pracowników.

Oprócz danych przytoczonych zawiera budżet pruski na bieżący rok budżetowy także bliższe wyszczególnienie posad urzęd-

ników systemizowanych, w szczególności należy nam przytoczyć następujące posady:

		Grupa uposażeniowa
Prezydent	1	II
Wice-prezydent	1	A 13
Starszy radca rządowy	3	A 12
Radcy rządu i radcy gospodarstwa narodowego	7	A 11
Radca bibljoteczny	1	A 11
Razem urzędnicy naukowi	13	
Starosta administracyjny	1	A 10
Starsi inspektorowie administracyjni	11	A 9
Inspektorowie administracyjni	20	A 8
Starsi sekretarze administracyjni	22	A 7
Sekretarze administracyjni	29	A 6
Razem urzędnicy średni	83	
Inspektor kancelaryjny	1	A 6
Mistrz przesyłek	1	A 4
Woźny pomocniczy	1	A 3
Woźny pomocniczy	2	A 2
Razem woźni	5	

Nie należy zapominać, że liczba tak urzędników referendarskich jak urzędników średnich i woźnych jest w całym urzędzie znacznie wyższa, niż powyżej wykazana, i tak naprzykład do woźnych należy zaliczyć z pracowników nie urzędników, płatnych atoli z budżetu zwyczajnego urzędu, 14 pełnozatrudnionych robotników i 11 częściowo zatrudnionych robotników.

Jak w innych biurach statystycznych przypada i w pruskiem biurze z wydatków rzeczowych największa część na publikacje urzędu i na zapotrzebowania biurowe, zwłaszcza zaś na druki i formularze, także wydatek na bibljotekę urzędu jest względnie bardzo wysoki, w szczególności należy wymienić następujące wydatki rzeczowe:

	marki	złote
Publikacje i koszta księgarni	61 000	129 808
Zapotrzebowania biurowe	61 000	130 021
Bibljoteka (potrzeby rzeczowe)	14 000	29 792
Należności pocztowe, telegraficzne i telefoniczne	19 400	41 283
Koszta podróży	2 000	4 256
Koszta ubezpieczeń od wypadku	50	106
Razem wydatki rzeczowe	**157 550**	**335 266**

Wydatkom wymienionym należy przeciwstawić dochody urzędu, są one bardzo szczupłe. Największe dochody czerpie Pruski Urząd Statystyczny z prowadzonej oddawna księgarni urzędu. Dochody te wynoszą 45 000 marek. Natomiast z wszelkich innych źródeł, a więc z wydawnictw urzędu, ze sprzedaży makulatury, z dochodów gmachu urzędu i t. p. ma urząd dochodów tylko 4 077 marek, w szczególności przytaczamy według projektu budżetu następujące dochody:

	marki	złote
Dochód z księgarni urzędu	45 000	95 760
Należność za mieszkania służbowe	1 177	2 505
Inne dochody	2 900	6 171
Razem wszystkie dochody	**49 077**	**104 436**

Na głowę ludności wynoszą dochody urzędu tylko 0,26 groszy. Ponieważ wydatki urzędu wyżej wykazane wynoszą na głowę ludności 8,2 groszy, dopłaca skarb państwa do swojego urzędu statystycznego na jednego mieszkańca 7,9 groszy. Przypominamy, iż dopłata skarbu państwa do Urzędu Statystycznego Rzeszy wynosi na jednego mieszkańca przeciętnie 25,5 groszy. Dopłata do obu urzędów statystycznych razem wynosi więc na jednego mieszkańca 33,4 groszy.

§ 39. Budżet Czeskosłowackiego Urzędu Statystycznego

Ludność Czechosłowacji wynosi według spisu ludności z 15 lutego 1921 r. 13 613 172. Według szacunku dokonanego na dzień 1 stycznia 1928 roku wzrosła ludność ta do cyfry około 14 480 000. Urząd czeskosłowacki dokonywa, licząc zgrubsza, tych samych prac co Urząd Statystyczny Rzeszy Niemieckiej i Urząd Statystyczny Pruski razem wzięte. Centralizacja prac statystycznych idzie wprawdzie w Czeskosłowackim Urzędzie Statystycznym dalej, niż w Prusach i Niemczech, z drugiej jednak strony należy pamiętać, iż Czechosłowacja jest państwem jednolitem, Niemcy państwem związkowem, wskutek tego oszczędza Czechosłowacja niektóre koszta, wynikające w Niemczech wskutek związkowego charakteru państwa. W całości należy więc liczyć, iż urząd czeskosłowacki winien kosztować państwo na jednego mieszkańca to samo, co kosztują urzędy niemiecki i pruski razem wzięte, o ile oczywiście będziemy stali na stanowisku, iż świadczenia urzędu czeskosłowackiego winny być takie same co w Niemczech i w Prusach. Oczekiwanie to znajduje swoje pełne potwierdzenie, o ile chodzi o liczbę urzędników, nie znajduje natomiast potwierdzenia, jeżeli chodzi o koszta łożone z budżetu państwowego. Koszta te są w Czechosłowacji niestosunkowo niższe, niż w Niemczech i Prusach. Pochodzi to stąd, iż pobory urzędników w Czechosłowacji są niestosunkowo niższe, aniżeli w Niemczech i Prusach. W szczególności przytaczamy naprzód cyfry

co do ogólnych kosztów urzędu czeskosłowackiego:

	Korony czeskosłowackie	Złote
Ogólna suma wydatków urzędu	**15 832 105**	**4 181 258**
Wydatki zwyczajne	15 629 105	4 127 646
w tem zwyczajne osobowe	10 396 905	2 745 821
zwyczajne rzeczowe	5 232 200	1 381 824
Wydatki nadzwyczajne . . .	203 000	53 612

Czeskosłowacki Urząd Statystyczny wykazuje więc bardzo nikłe wydatki nadzwyczajne. Wydatki te są przeznaczone wyłącznie na urządzenie urzędu. Wliczając te wydatki do ogólnych wydatków urzędu, otrzymujemy cyfrę 4 181 258 złotych. Porównywając cyfrę tę z ludnością Czechosłowacji, okazuje się, iż wydatki na Państwowy Urząd Statystyczny wynoszą na jednego mieszkańca 28,6 groszy. Ponieważ wydatki niemieckiego i pruskiego urzędu statystycznego na jednego mieszkańca wynoszą razem 43,9 groszy, wynika stąd, iż wydatki na urząd czeskosłowacki są o 15,3 groszy niższe, aniżeli w Niemczech. Czyni to przeszło połowę kosztów Czeskosłowackiego Urzędu Statystycznego. Ale też i pobory urzędników czeskich są, okrągło licząc, przeszło dwa razy niższe od poborów urzędników niemieckich.

Porównywając teraz ogólny wydatek na Czeskosłowacki Urząd Statystyczny z ogólnemi dochodami państwa, przypominamy, iż do dochodów państwowych wyliczonych w budżecie czeskosłowackim należy dodać jeszcze zysk z monopoli i przedsiębiorstw państwowych, inaczej bowiem otrzymalibyśmy cyfry z naszym budżetem nieporównalne. Otóż dochód Państwa Czeskosłowackiego wynosił według budżetu 9 562 270 422 koron. Dodając do tego zysk z monopoli i przedsiębiorstw państwowych w kwocie 1 302 494 406 koron, otrzymujemy ogólny dochód państwowy w kwocie 10 864 764 828 koron. Przeciwstawiając temu dochodowi ogólny wydatek państwa na urząd statystyczny w kwocie 15 832 105 koron, okazuje się, iż 1,46 promille wszystkich dochodów państwa idzie na Państwowy Urząd Statystyczny. Przypominamy, iż w Rzeszy Niemieckiej idzie na ten sam cel 1,16 promille dochodów państwowych, a w Prusach 1,17 promille. Z tego okazuje się, iż Czechosłowacja poświęca większe promille swoich dochodów na Państwowy Urząd Statystyczny. Dążąc do wytrzymania konkurencji z niemieckiemi urzędami statystycznemi, pragnie Czechosłowacja urząd swój postawić na poziomie zagranicznym, a ponieważ jest państwem mniejszem, a oprócz tego dochody państwa na głowę ludności są niższe od niemieckich, musi Czechosłowacja pomimo znacznie gorszych uposażeń urzędniczych poświęcić na ten sam cel znaczniejszy procent swych dochodów. Do tego należy dodać, iż dochód Czeskosłowackiego Urzędu Statystycznego z opłaty statystycznej jest znacznie wyższy, niż w Niemczech. Dochód ten jest—jak zobaczymy—tak wysoki, iż przewyższa nawet wydatki urzędu.

Przechodząc teraz do wydatków osobowych, przytaczamy na wstępie, iż urząd czeskosłowacki wykazuje następujące wydatki osobowe:

	Korony czeskosłowackie	Złote
Pobory 696 pracowników . .	9 764 283	2 578 751
Płace kontraktowych pracowników	99 559	26 304
Remuneracje i zapomogi . .	400 000	105 640
Ubezpieczenie od choroby . .	116 000	30 656
Ubranie służbowe woźnych .	13 923	3 671
Inne ubezpieczenia	3 140	829
Razem wydatki osobowe .	**10 396 905**	**2 745 821**

Czeskosłowacki Urząd Statystyczny zatrudnia więc dwojakiego rodzaju pracowników, t. j. pracowników wyszczególnionych w pozycji 1-ej i pracowników kontraktowych. Liczby tych ostatnich projekt budżetu nie podaje, w każdym razie nie jest liczba ich zbyt wielka, wydatki na ich płace stanowią bowiem tylko jeden procent wydatku na płace pracowników pierwszej kategorji. Do pracowników tej pierwszej kategorji zalicza projekt budżetu następujących pracowników:

	Liczba	Klasa służbowa
Urzędnicy konceptowi	16	I b.
Urzędnicy techniczni	1	I b.
Urzędnicy bibljoteczni	1	I b.
Urzędnicy fachowi statystyczni . .	29	I c.
Urzędnicy rachunkowi	9	II
Urzędnicy służby statystycznej . .	69	II
Korektorzy	3	II
Urzędnicy kancelaryjni	14	IV
Przydzieleni urzędnicy konceptowi	5	I b.
Razem urzędnicy pragmatyczni . .	**147**	—
Do tego:		
Oficjanci kancelaryjni	503	—
Pomocnicy kancelaryjni	22	—
Razem urzędnicy	**672**	—
Do tego:		
Woźni	17	—
Woźni pomocniczy	7	—
Razem pracownicy płatni z poz. 1	**696**	—

Do urzędników pragmatycznych należą urzędnicy stabilizowani, sprawujący zwykle wyższe funkcje urzędowe. Pracownicy ci są przydzieleni do poszczególnych klas służbowych wyżej wykazanych i do kategoryj służbowych. Prezydent urzędu nie należy do żadnej kategorji służbowej, zresztą odróżnia się siedem klas służbowych, z których w Urzędzie Statystycznym znajdują się kategorje od III—VII. Do żadnej kategorji służbowej nie należą praktykanci. W szczególności należy dla urzędników pragmatycznych podać następujące zestawienie:

Wyszczególnienie kategorji płac	Wszyscy urzędnicy pragmatyczni	Urzędnicy konceptowi	Fachowi urzędnicy statystyczni	Urzędnicy podreferendarscy	Urzędnicy kancelaryjni
Poza kategorjami	1	1	—	—	—
Kategorja płac:					
III	3	3	—	—	—
IV	9	5	2	2	—
V	20	5	10	3	2
VI	33	8	16	5	4
VII	72	1	—	63	8
Praktykanci .	9	—	1	8	—
Razem urzędników	**147**	**23**	**29**	**81**	**14**

Do urzędników konceptowych zaliczono oczywiście także przydzielonych do urzędu urzędników konceptowych. Urzędnicy ci są po największej części płatni z IV—VI kategorji płac. Urzędnicy ci dochodzą jednak do kategorji III-ej, pomijając prezydenta, który jest poza kategorjami. Urzędnicy fachowo-statystyczni są po największej części w V i VI kategorji płac, dochodzą jednak do kategorji IV-ej. Urzędnicy fachowej służby statystycznej, do których zaliczano także urzędników rachunkowych i korektorów, odpowiadają mniej więcej naszym urzędnikom podreferendarskim. Urzędnicy ci pobierają z reguły płace VII-ej kategorji płac, dochodzą jednak do kategorji IV-ej. Urzędnicy kancelaryjni nareszcie pobierają z reguły pobory VII-ej kategorji płac, dochodzą jednak do kategorji V-ej. Zresztą liczba ich jest niewielka. Największa część naszych kancelaryjnych pracowników należy bowiem w urzędzie czeskosłowackim do kategorji oficjantów kancelaryjnych i pomocników kancelaryjnych. Liczba ogólna wszystkich urzędników i woźnych, atoli bez kontraktowych wynosi 696, wraz z kontraktowymi liczba ta przekroczy z pewnością cyfrę 710. Biorąc jednak pod uwagę tylko wyszczególnionych 696 pracowników, okazuje się, iż na 100 000 mieszkańców liczy urząd statystyczny 4,8 pracowników. Jak powyżej wykazano, liczy Urząd Statystyczny Rzeszy i Urząd Statystyczny Pruski razem na 100 000 mieszkańców 4,3 pracowników. Według normy niemiecko-pruskiej winienby więc Czeskosłowacki Urząd Statystyczny liczyć 623 urzędników. Tymczasem liczy on bez kontraktowych 696 pracowników, a więc o 73 więcej, co należy przypisać zarówno większej centralizacji prac, jak i mniejszej kilkakrotnie liczbie ludności, w każdym razie, o ile chodzi o liczbę pracowników nie pozostaje Czeskosłowacki Urząd Statystyczny w tyle poza urzędami niemieckiemi.

Tem większe różnice występują na jaw co do poborów urzędników. Przeciętne pobory urzędników Czeskosłowackiego Urzędu Statystycznego wynoszą bowiem bez pracowników kontraktowych 3 908 złotych, czyli 325 złotych miesięcznie. Jest to przeszło dwa razy mniej, aniżeli pobierają urzędnicy niemieccy i pruscy po reformie płac drugiej połowy 1927 r.

Wskutek niskiego uposażenia pracowników urzędu czeskosłowackiego przypada z ogólnych wydatków urzędu tylko 65,7%, z budżetu zwyczajnego tegoż urzędu zaś 66,5% na wydatki osobowe. Na wydatki rzeczowe przypada więc w Czechosłowacji znacznie wyższy procent, bo 33,5% budżetu zwyczajnego, aniżeli w Rzeszy (14,9% budżetu zwyczajnego) i w Prusach (12,8%). Pochodzi to stąd, iż wydatki rzeczowe nie mogą ulegać tak silnej redukcji co pobory służbowe. Wystarczy rzucić okiem na wydatki rzeczowe urzędu czeskosłowackiego. Budżet ten zalicza tutaj następujące wydatki:

	Korony czeskosłowackie	Złote
Publikacje	3 000 000	792 300
Druki i formularze statystyczne	1 055 000	278 626
Powiększenie bibljoteki . . .	25 000	6 603
Opał, oświetlenie i utrzymanie porządku	430 000	113 563
Czynsze dzierżawne	254 200	67 134
Opłaty pocztowe, telegraficzne i telefoniczne	100 000	26 410
Utrzymanie maszyn	90 000	23 769
Koszta podróży i przesiedlenia	65 000	17 167
Remuneracje za opinje naukowe i za przekłady . . .	48 000	12 677
Wydatki rzeczowe na wystawy i odczyty	5 000	1 320
Zwrot kosztów dochodów statystycznych, poczynionych przez organa niepaństwowe	65 000	17 166
Inne wydatki	95 000	25 089
Razem wydatki rzeczowe	**5 232 200**	**1 381 824**

Na jednego mieszkańca wynoszą wydatki rzeczowe w Czechosłowacji 9,5 groszy, w Urzędzie Statystycznym Rzeszy Niemieckiej tylko 4,3 groszy. Pochodzi to głównie stąd, iż wśród wydatków rzeczowych góruje wydatek na publikacje urzędu. Wydatek ten nie zależy zaś z natury swojej od liczby mieszkańców. Rzeczą bardzo charakterystyczną jest, iż budżet Niemieckiego Urzędu Statystycznego przeznacza na ten cel 936 533 złote. Natomiast budżet Czeskosłowackiego Urzędu Statystycznego 792 300 złotych. Niestosunkowo małe są wydatki urzędu na powiększenie bibljoteki, wynoszą bowiem tylko 6 603 złote, podczas gdy urząd niemiecki łoży na swą bibljotekę 85 120 złotych, urząd pruski zaś 29 792 złote. Oprócz wydatków na wydawnictwa największe są we wszystkich urzędach wydatki na druki i formularze statystyczne. Na cel ten przeznacza urząd czeskosłowacki 278 626 złotych.

Przechodząc teraz do dochodów, Czeskosłowackiego Urzędu Statystycznego, zaznaczamy, iż największy dochód urzędu pochodzi oczywiście ze sprzedaży znaczków statystycznych handlu zagranicznego. W szczególności wykazywał budżet na rok 1928 następujące dochody urzędu:

	Korony czeskosłowackie	Złote
Znaczki statystyczne	18 600 000	4 912 260
Opłaty statystyczne w handlu zagranicznym, opłacane gotówką	260 000	68 666
Kary ze statystyki handlu zagranicznego	35 000	9 244
Sprzedaż publikacyj	180 000	47 538
Inne dochody zwyczajne	5 000	1 321
Dochody nadzwyczajne	5 000	1 321
Razem wszystkie dochody	19 085 000	5 040 350

Oprócz dochodu z opłat statystycznych i innych dochodów w handlu zagranicznym ma urząd tylko jeden większy dochód, mianowicie dochód ze sprzedaży publikacyj. Jak wiadomo, dochód ten w urzędach niemieckich nie odgrywa niemal żadnej roli. Przeciętnie na jednego mieszkańca wynosi dochód urzędu bardzo znaczną sumę 34,8 groszy. Ponieważ urząd kosztuje skarb państwa na jednego mieszkańca tylko 28,6 groszy, wynika stąd, iż urząd przynosi państwu czysty zysk, a mianowicie 6,2 groszy na jednego mieszkańca.

§ 40 Budżet naszego Głównego Urzędu Statystycznego

By umożliwić teraz porównanie naszego Urzędu z urzędami zagranicznemi, podajemy tutaj budżet naszego Urzędu na bieżący rok 1928/29, więc na ten sam czas, na jaki opiewał budżet niemieckiego i pruskiego urzędu. Budżet Czeskosłowackiego Urzędu Statystycznego dotyczył natomiast roku kalendarzowego 1928 roku. Budżet nasz podajemy według cyfr ustalonych ustawą skarbową z dnia 22 czerwca 1928 roku[1]. Budżet ten jest, o ile chodzi o Urząd ten sam co projekt budżetu, przedłożonego przez rząd Sejmowi.

Przy ocenie cyfr budżetu naszego Urzędu nie należy zapominać, iż Państwo nasze ma do dyspozycji, licząc na głowę ludności, daleko mniejsze środki materjalne, niż Niemcy i Prusy a nawet, aniżeli Czechosłowacja. Wydajność podatków i bogactwo ludności jest u nas znacznie mniejsze, aniżeli u naszych sąsiadów z zachodu i południa. Z tego wynika, iż należy nam porównywać nietylko wydatki różnych urzędów statystycznych w porównaniu z liczbą ludności, ale także wydatki te w porównaniu z ogólnemi dochodami Państwa; z tem zastrzeżeniem podajemy nasamprzód cyfry ogólne budżetu naszego Urzędu:

	złote
Ogólna suma wydatków Urzędu	2 881 731
z tego wydatki zwyczajne	2 681 731
w tem zwyczajne osobowe	1 622 611
„ zwyczajne rzeczowe	1 059 120
wydatki nadzwyczajne	200 000

Wydatki nadzwyczajne Urzędu wynosiły więc 200 000 złotych. Suma ta jest przeznaczona wyłącznie na prace przygotowawcze do powszechnego spisu rolnego. Ponieważ spisu rolnego, jak i wszelkich innych wielkich spisów w porównaniu naszem nie uwzględniamy, pozostaje kwota ta bez uwzględnienia, uważamy więc jako wydatki Urzędu tylko kwotę kredytów zwyczajnych. Kwotę tę przeciwstawiamy przedewszystkiem liczbie ludności, która na dzień 1 stycznia 1928 roku wynosi okrągło 30 210 000. Okazuje się, iż wydatki naszego Urzędu wynoszą na jednego mieszkańca tylko 8,9 groszy, a więc mniej, niż $^1/_3$ wydatków Urzędu Czeskosłowackiego, a trochę więcej, niż $^1/_5$ wydatków niemieckiego i pruskiego urzędów statystycznych. A przecież jest zakres działania naszego Urzędu naogół ten sam, co zakres urzędów niemieckiego i pruskiego, a tylko nie wiele mniejszy, aniżeli zakres urzędu czeskosłowackiego.

Przechodząc teraz do porównania budżetu naszego Urzędu z ogólnemi dochodami państwowemi, zaznaczamy, iż wszystkie dochody naszego Państwa według art. 3 ustawy skarbowej z dnia 22 czerwca 1928 roku wynosiły

1 Dz. Ust. R. P. № 67, poz. 622.

2 655 009 715 złotych. Wydatki naszego Urzędu stanowią więc 1,01 promille wszystkich wydatków państwowych. Stosując się do ogólnego prawa, iż wydatki mniejszych biur winny być stosunkowo większe, niż wydatki urzędów większych, powinny być wydatki na nasz Urząd stosunkowo większe, niż wydatki w niemieckim, względnie pruskim urzędach statystycznych (1,16, względnie 1,17 promille), a mniejsze, aniżeli w urzędzie czeskim (1,46 promille). Ponieważ Polska jest przeszło dwa razy większa niż Państwo Czeskosłowackie, a przeszło dwa razy mniej ludna, aniżeli Rzesza Niemiecka, winienby nasz budżet stanowić conajmniej 1,31 promille wszystkich dochodów państwowych. Innemi słowy, przy dochodach państwowych preliminowanych w budżecie na rok bieżący miałyby wydatki naszego Urzędu, pomijając wydatki na spis rolny, wynosić około 3 500 000 złotych. Jak zaznaczyliśmy, preliminuje się te wydatki na kwotę 2 681 731 zł., czyli o kwotę okrągło 800 000 niższą.

Niestosunkowo niskie wydatki naszego Urzędu znajdują swoje wyjaśnienie przedewszystkiem w znacznie niższej liczbie pracowników naszego Urzędu, a w stosunku do urzędu niemieckiego i pruskiego także niestosunkowo niskim poziomem płac pracowników. W ten sposób też należy tłumaczyć, dlaczego wydatki osobowe naszego Urzędu stanowią 60,5% całego budżetu zwyczajnego Urzędu, podczas gdy w Czechosłowacji stanowi cyfra ta 66,5%, w Rzeszy 85,1%, w Prusach zaś 87,2%.

Do wydatków osobowych naszego Urzędu należy zaliczyć następujące wydatki:

	złote
Uposażenie urzędników	1 187 114
Wynagrodzenie pracowników akordowych	193 834
Wynagrodzenie pracowników czasowych (godzinowych)	84 134
Wynagrodzenie mechaników	19 900
Uposażenie niższych funkcjonarjuszów . .	47 655
Wynagrodzenie robotników przy ekspedycji materjałów statystycznych . . .	6 480
Nagrody i zapomogi	15 120
Umundurowanie woźnych	2 590
Opłaty do Kasy Chorych	34 000
Opłata na fundusz ubezpieczenia urzędn.	31 784
Razem wydatki osobowe	**1 622 611**

Wyszczególnione pobory pobiera 419 pracowników Urzędu. Pracownicy ci dzielą się według naszego budżetu na następujące kategorje:

Urzędnicy etatowi i kontraktowi .	293
Pracownicy oddziału maszyn . . .	64
Pracownicy godzinowi	30
Mechanicy	6
Woźni etatowi i kontraktowi . . .	23
Robotnicy przy ekspedycji materjałów	3
Razem pracowników	**419**

Przeciwstawiając liczbę pracowników Urzędu liczbie ludności, okazuje się, iż licząc wszystkich pracowników tak płatnych z paragrafów osobowych, jak i z paragrafów rzeczowych, przypada na 100 000 mieszkańców 1,4 pracowników Urzędu, natomiast w Niemczech i Prusach 4,3, w Czechosłowacji nawet 4,8. Z tego wynika, iż liczba personelu w naszym Urzędzie Statystycznym jest trzy razy niższa, aniżeli według normy niemiecko-pruskiej, a nawet $3^1/_2$ razy niższa od cyfry pracowników urzędu czeskosłowackiego.

Według normy niemiecko-pruskiej winienby Urząd nasz zatrudniać około 1 300 pracowników, według normy czeskosłowackiej nawet 1 450 pracowników, a biorąc średnią arytmetyczną 1 375.

Jak we wszystkich urzędach statystycznych państwowych zależy i u nas poziom płac urzędników Głównego Urzędu Statystycznego od poziomu płac urzędników wogóle. Poziom ten jest według budżetu naogół tak samo niski, jak i w Czechosłowacji. Należy jednak dodać, iż od 1 lipca r. b. urzędnicy nasi pobierają regularnie co miesiąc do swych poborów dodatek 15%. Przeciwstawiając cyfrze 419 pracowników wykazaną powyżej sumę poborów i wszelkich innych wydatków osobowych, okazuje się, iż przeciętne pobory pracownika Głównego Urzędu Statystycznego wynoszą 3 897 złotych rocznie, czyli miesięcznie niecałych 325 złotych. Wraz z dodatkiem 15-procentowym czyni to rocznie 4 482 złote, a miesięcznie 373 złote. Dla porównania dodajemy, iż według budżetu na rok bieżący wynoszą pobory urzędników czeskosłowackiego urzędu przeciętnie 325 złotych miesięcznie, natomiast pobory urzędu pruskiego wynoszą w budżecie zwyczajnym 910 złotych miesięcznie, a pobory pracowników urzędu niemieckiego w budżecie nadzwyczajnym 602 złote miesięcznie. Porównanie więcej szczegółowe jest możliwe na podstawie odnośnych ustaw uposażeniowych i dodanego do budżetu wykazu pracowników według kategorji służbowej. W tym celu podajemy dla naszego Urzędu jeszcze następujące zestawienie:

Stopień służbowy	Urzędnicy etatowi					Urzędnicy kontraktowi	Pracownicy oddz. maszyn	Pracownicy godzinowi	Mechanicy	Ogółem urzędnicy
	referendarscy	rachunkowi	podreferendarscy	kancelaryjni	razem					
III	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1
IV	2	—	—	—	2	—	—	—	—	2
V	8	—	—	—	8	—	—	—	—	8
VI	7	—	—	—	7	—	—	—	—	7
VII	8	1	12	1	22	—	—	—	—	22
VIII	7	4	21	1	33	3	1	—	1	38
IX	—	3	40	19	62	24	7	1	2	96
X	4	1	19	26	50	39	10	11	2	112
XI	—	—	6	14	20	12	46	11	—	89
XII	—	—	—	10	10	—	—	7	—	17
XV	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Razem	37	9	98	71	215	78	64	30	6	393

Z tego wynika, iż liczba pracowników o charakterze urzędniczym wynosi 393. Największa część tych pracowników jest w stopniu służbowym X, a następnie IX i XI. Na stopień VII i wyższe wypada tylko 40 pracowników. Co do funkcjonarjuszów niższych, podajemy następujące zestawienie:

Stopień służbowy	Woźni etatowi	Woźni kontraktowi	Robotnicy	Razem
XIV	2	—	—	2
XV	6	4	—	10
XVI	7	4	3	14
Razem . . .	15	8	3	26

Liczba woźnych i robotników wynosi więc w naszym Urzędzie 26 osób. Przypominamy, iż w urzędzie czeskosłowackim liczymy bez pracowników kontraktowych 24 woźnych, w urzędzie niemieckim zaś liczymy płatnych z budżetu zwyczajnego 14 woźnych i 89 robotników, razem 103 funkcjonarjuszów niższych. Z budżetu zwyczajnego urzędu pruskiego jest nareszcie płatnych oprócz 5 woźnych 14 pełnozatrudnionych robotników i 11 częściowo zatrudnionych robotników.

Podobnie, jak wydatki osobowe są i wydatki rzeczowe Urzędu naszego znacznie niższe, niż w Niemczech, a zwłaszcza w Czechosłowacji. I tak przypada na jednego mieszkańca 3,5 groszy wydatków rzeczowych naszego Urzędu, natomiast w Niemieckim Urzędzie Statystycznym 4,3 groszy, Czeskosłowackim Urzędzie Statystycznym nawet 9,5 groszy, licząc wszędzie oczywiście tylko wydatki rzeczowe budżetu zwyczajnego. W szczególności należy do rzeczowych zaliczyć w naszym budżecie zwyczajnym następujące wydatki.

	złote
Wydawnictwa	519 000
Druki i formularze statystyczne	190 000
Książki i pisma (bibljoteka)	20 000
Telefony, telegramy i porto	47 000
Materjały pisarskie i rysunkowe	20 000
Inwentarz biurowy	31 000
Zakup maszyn	45 500
Instalacje, konserwacja i zużycie prądu elektrycznego	14 600
Lokal i świadczenia uboczne za lokal . .	20 000
Opał, światło i utrzymanie porządku . .	20 000
Remont i konserwacja budowli	12 000
Zwrot kosztów urzędnikom stanu cywilnego	63 000
Premje dla korespondentów rolnych . .	32 000
Ekspedycja materjałów statystycznych .	2 020
Podróże służbowe i przesiedlenia	12 000
Zwrot opłat statystycznych	1 000
Różne drobne wydatki	10 000
Razem wydatki rzeczowe	1 059 120

Największa część wydatków rzeczowych naszego Urzędu, bo blisko połowa, idzie na wydawnictwa. Na cel ten przeznaczono 519 000 złotych, przyczem przypominamy, że czeskosłowacki urząd wydatkuje na ten sam cel 792 300 złotych, urząd niemiecki nawet 936 533 złote. Cały niemal ten wydatek idzie na papier i koszta druku, przyczem należy pamiętać, iż papier jest u nas droższy, niż w Niemczech i w Czechach, a pobory zecerów są u nas mniej więcej te same co w Niemczech a znacznie wyższe aniżeli w Czechosłowacji. I tak wynosiła tygodniowa płaca zecera maszynowego w lipcu 1928 roku w Warszawie 153,30 złotych za 46 godzin pracy, natomiast w Berlinie za 48 godzin pracy 67,20 marek, czyli 142,5 złotych, w Pradze zaś za 48 godzin pracy 285 koron, czyli po kursie 100 koron = 26,41 złotego — 75,27 złotych. Zecer ręczny otrzymywał w tym samym

czasie w Warszawie za 46 godzin pracy 109,50 złotych, w Berlinie natomiast za 48 godzin pracy 56 marek, czyli 119,17 złotych.

Bezpośrednio od zakresu pracy, od kosztów papieru i druku zależy wydatek na druk formularzy statystycznych. Na cel ten przeznacza urząd czeskosłowacki 278 626 złotych, nasz zaś Urząd tylko 190 000 złotych. Należy zaznaczyć, iż bardzo znaczną część formularzy drukuje się dla zaoszczędzenia kosztów u nas w samym Urzędzie. Tak samo wyrabia się u nas na własnej maszynie karty do dziurkowania i liczenia na maszynach systemu Powers'a. Wskutek tego można było wydatki na druki i formularze statystyczne obniżyć u nas do wskazanej cyfry wydatków. Bardzo charakterystycznym jest dalej wydatek na bibljotekę, t. j. na książki i pisma, wydatki na personel bibljoteki mieszczą się bowiem wszędzie w wydatkach osobowych. Nasz Urząd przeznacza na swą bibljotekę w roku bieżącym 20 000 złotych, natomiast urząd niemiecki kwotę przeszło cztery razy większą, bo 85 120 złotych, urząd pruski kwotę o połowę większą, bo 29 792 złote, natomiast urząd czeskosłowacki poświęca na cel ten tylko 6 603 złote. Ponieważ Urząd nasz ma ze wszystkich budżet najszczuplejszy, poświęcenie więc na bibljotekę kwoty 20 tysięcy złotych oznacza z naszej strony duży wysiłek, by odpowiadać według możności wymogom nowoczesnym.

Z innych wydatków rzeczowych zwraca jeszcze uwagę wydatek na zwrot kosztów urzędnikom stanu cywilnego, na zakup maszyn i na wydatki na telefony, telegramy i porto listowe. Natomiast są wszystkie inne wydatki rzeczowe stosunkowo nieznaczne.

Przechodząc do dochodów Urzędu, podajemy następujące zestawienie, przedstawiające dochody według preliminarza na rok 1928/29:

	złote
Opłaty statystyczne	3 000 000
Sprzedaż druków statystycznych	18 000
Dochód z wydawnictw	34 000
Zwroty za umundurowanie woźnych . .	650
Sprzedaż makulatury, kary i t. p.	49 000
Razem wszystkie dochody	3 101 650

Największe dochody ma więc Urząd, jak większość zagranicznych urzędów statystycznych, z handlu zagranicznego, to jest przedewszystkiem z opłat statystycznych, mniejsze sumy także ze sprzedaży druków i z kar wymierzonych w statystyce handlu zagranicznego. Należy zaznaczyć, iż dochody naszego Urzędu z opłat statystycznych są stosunkowo bardzo wysokie. Rzesza Niemiecka przestrzega bardzo zasady, by opłaty statystyczne nie obciążały zbytnio handlu zagranicznego, pobiera więc opłaty kilkakrotnie niższe od naszych i tak w roku 1927 przywóz i wywóz Rzeszy Niemieckiej miał wartość 51 549 miljonów złotych, dochód z opłat statystycznych zaś wynosił według budżetu na rok 1928/29 6 884 000 złotych. Na 1 000 złotych obrotu w handlu zagranicznym przypada więc tylko 13 groszy dochodu z opłat statystycznych. W Czechosłowacji jest cyfra ta już blisko cztery razy większa. Czechosłowacja ma handel zagraniczny blisko dwa razy większy, niż Polska, przywóz i wywóz do Czechosłowacji wynosił bowiem w 1927 r. 10 057 miljonów złotych, dochód z opłat statystycznych wynosił okrągło 4 981 000 złotych. Na 1 000 złotych obrotu w handlu zagranicznym przypada więc 50 groszy dochodu z opłat statystycznych. Jeszcze znaczniejszy jest dochód z opłat statystycznych w Polsce. Nasz przywóz i wywóz wynosił bowiem w roku 1927 okrągło 5 407 000 000 złotych, na dochód z opłat statystycznych zaś przypada 3 000 000 złotych. Przytem należy pamiętać, iż bardzo znaczna część towarów z Polski i do Polski idzie przez Gdańsk i komory gdańskie, towary te opłacają znaczki statystyczne według ustawy gdańskiej, a odnośny dochód idzie do skarbu gdańskiego. Z tego powodu należy nam od powyższej sumy naszego obrotu handlowego zagranicą potrącić sumę wywozu i przywozu przez Wolne miasto Gdańsk. Suma ta wynosiła w roku 1927 1 401 000 000 zł. Na obrót nasz zagranicą, odbywający się poza drogą gdańską, przypada więc 4 006 000 000. Z tego okazuje się, iż na 1 000 złotych naszego obrotu handlowego zagranicą pobieramy 74,9 groszy opłat statystycznych. Obciążenie polskiego handlu zagranicznego opłatą statystyczną jest więc większe, niż w Czechosłowacji o blisko 50%, od obciążenia zaś niemieckiego nawet niemal sześć razy większe. Z tych to powodów Główny Urząd Statystyczny przestrzega skrupulatnie zasady, by nie podnosić dalej naszych opłat statystycznych, wprost przeciwnie obniżono szereg stawek opłaty, zwłaszcza w tych towarach i przy tych drogach, gdzie konkurencja z zagranicą szczególnie daje się we znaki.

Wobec dochodu z opłat statystycznych są wszystkie inne dochody Urzędu względnie nieznaczne. Na plan pierwszy wybija się w latach normalnych dochód z wydawnictw Urzędu. Dochód ten wynosi w Czechosłowacji 47 538 złotych, czyli dokładnie 6% wy-

datków Urzędu na publikacje, w Niemczech jest dochód ten zupełnie nieznaczny. Nasz Urząd musi oczywiście w interesie rozejścia się swoich publikacyj, zwłaszcza o ile chodzi o egzemplarze przeznaczone dla wymiany lub dla niezamożnych z reguły ludzi nauki, wydawnictwa swe rozsyłać w wielkich ilościach bezpłatnie. Mimo to stanowi dochód Urzędu z wydawnictw u nas trochę większy procent, niż w Czechosłowacji. Dochód z tego źródła wynosił bowiem 34 000, co stanowi 6,55% całego naszego wydatku na publikacje.

Co się tyczy różnych dochodów, to zaznaczamy, iż dochód z tego źródła jest w roku bieżącym anormalnie wielki, na sprzedaż są bowiem przeznaczone druki spisu ludności z 1921 roku. Dochód z tego źródła jest więc dochodem jednorazowym.

Przeciwstawiając teraz dochodom Urzędu cyfrę ludności Państwa, okazuje się, że dochód Urzędu na jednego mieszkańca wynosi u nas 10,27 groszy. Dochód Urzędu przewyższa więc wszystkie jego wydatki (oprócz wydatków na spis rolny) na jednego mieszkańca o 1,39 groszy.

Wraz z wydatkami na spis rolny przewyższa dochód Urzędu według budżetu bieżącego wszystkie jego wydatki o 219 919 złotych, a stwierdziliśmy wyżej, iż już szereg lat wydatki Urzędu są znacznie niższe od jego dochodów.

§ 41. Konkluzje

Z przeglądu budżetu urzędów statystycznych Niemiec, Prus, Czechosłowacji i Polski wynika z całą wyrazistością, iż Państwo nasze nie świadczy tyle i nie może świadczyć tyle co inne państwa na rzecz swojego urzędu statystycznego. Siła finansowa naszego Państwa jest znacznie niższa od siły finansowej naszych sąsiadów z zachodu i południa. Wynika to także bezpośrednio z cyfr budżetu państwowego odnośnych krajów, co więcej już od samego powstania naszego Państwa nie mogło być dla nas rzeczą tajną, iż nie potrafimy co do naszej siły finansowej konkurować z wymienionemi innemi państwami. Z tego powodu powinniśmy przy ustalaniu naszego budżetu państwowego postępować ze szczególną ostrożnością. W druku dał autor niniejszej rozprawy temu swemu przekonaniu wyraz w pracy drukowanej pod tytułem *Problemat równowagi budżetu państwowego w świetle statystyki finansowej*[1]. Najważniejsze wyniki tej rozprawy podajemy tutaj dla zilustrowania naszej siły budżetowej.

Zapotrzebowanie finansowe naszego Państwa szacowaliśmy na str. 25 naszej rozprawy na conajmniej 1 150 miljonów marek przedwojennych. Marka przedwojenna równa się w złocie 2,12 zł., co do wartości swojej jest marka przedwojenna jednak znacznie wyższa. W porównaniu z 1914 r. wynoszą bowiem nasze ceny hurtowe w ciągu ostatniego roku od 117,4, do 124,1, innemi słowy marka przedwojenna ma o okrągło 20% wyższą siłę kupna, niżby wynikało z jej zawartości złota, równa się więc mniej więcej 2,56 złotych. Wskutek tego jest kwota 1 150 milj. marek przedwojennych równa 2 439 milj. złotych w złocie, a co do wartości równa mniej więcej 2926 milj. złotych. Abstrahując zupełnie od wyższej wartości co do siły kupna, obliczaliśmy z końcem roku 1922 nasze zapotrzebowanie budżetowe po przerachowaniu marek przedwojennych na złote w złocie w sposób następujący:

	milj. zł.
Oprocentowanie i amortyzacja długu państwowego	182
Armja i marynarka	694
Na cele cywilne	1 563
Razem wszystkie wydatki	**2 439**

Porównajmy te cyfry z końcem roku 1922 z wydatkami rzeczywistemi naszego budżetu na rok bieżący 1928/29.

Okazuje się, iż faktycznie wydatki nasze w roku bieżącym preliminowano:

	milj. zł.
Oprocentowanie i amortyzacja długu państwowego	231
Armja i marynarka	755
Na cele cywilne	1 542
Razem wszystkie wydatki	**2 528**

Porównywając zapotrzebowanie budżetowe obliczone w roku 1922 z faktycznemi cyframi budżetu na rok 1928/29, okazuje się przedewszystkiem, iż zapotrzebowanie to minimalne obliczyliśmy w roku 1922, licząc marki wartości przedwojennej o blisko 400 miljonów wyżej, niż to miało rzeczywiście miejsce w roku 1928/29. Przeliczając marki przedwojenne na złote według zawartości złota, okazuje się, iż zapotrzebowanie budżetowe obliczaliśmy w roku 1922 na 2 439 miljonów złotych, zapotrzebowanie faktyczne wynosi zaś 2 528 miljonów, a więc o 89 miljonów więcej, przyczem na oprocentowanie i amortyzację długu państwowego przypada o 49 miljonów więcej, na armję o 61 miljonów więcej, natomiast na cele cywilne o 21 miljonów mniej. Minimalne zapotrzebowanie na cele cywilne obliczyliśmy w ten sposób, iż liczyliśmy, iż w całej Rzeczypospolitej będzie się łożyło na cele cywilne przynajmniej tyle, ile się łożyło na te cele w Galicji przed wojną. Z tego wynika więc, iż obliczając wydatek państwowy na cele cywilne według przed-

[1] Ob. *Miesięcznik Statystyczny* r. 1923 tom VI zesz. 1.

wojennej normy małopolskiej, otrzymujemy cyfry nawet co do zawartości złota trochę wyższe, niż cyfra w budżecie bieżącym na te cele przewidziana. Gdybyśmy natomiast obliczali zapotrzebowanie na cele cywilne, uwzględniając spadek wartości złota, to okazałoby się, iż wydatki na cele cywilne według przedwojennej normy małopolskiej wymagałyby według naszych obliczeń z roku 1922 kwoty 1 875 tysięcy złotych, a więc o 333 tysięcy więcej, niż wynosi budżet nasz cywilny (bez wydatków na oprocentowanie i amortyzację długu państwowego) w roku bieżącym. Z powyższego wynika, iż cyfry naszego obliczenia zapotrzebowania minimalnego Skarbu Państwa są nawet wyższe od cyfr wydatków obecnego budżetu, dowodzi to bardzo wielkiej szczupłości naszych dochodów państwowych.

Według źródeł przedwojennych wynosiły wszystkie dochody państw zaborczych z obszaru obecnego Rzeczypospolitej, licząc podług zawartości kruszca—2 005 miljonów złotych, a licząc według siły kupna—2 406 miljonów złotych. Z tego wypada na dochód z podatków i opłat według zawartości kruszcu 1 532 miljonów złotych, według siły kupna zaś 1 838 miljonów złotych, na dochód z przedsiębiorstw państwowych wypada przed wojną 344 miljonów złotych według zawartości kruszca, a 413 miljonów według siły kupna. Na dochody administracyjne przypada według naszego obliczenia przed wojną 129 miljonów złotych według zawartości kruszca, a 155 miljonów według siły kupna.

Porównajmy cyfry te z dochodami faktycznemi Państwa według bieżącego budżetu. Budżet ten przewiduje dochody w kwocie 2655 miljonów złotych, z czego przypada:

na dochody z podatków i opłat . . .	2 052	milj. zł.
na dochody z przedsiębiorstw państwowych	200	" "
na dochody administracyjne zaś . . .	403	" "
Razem	2 655	" "

Z tego porównania bezpośrednio wynika, iż tylko dochód czysty Państwa z przedsiębiorstw państwowych jest obecnie znacznie niższy, niż przed wojną, natomiast są obecnie dochody administracyjne znacznie wyższe, niż przed wojną, a także nasz system podatkowy przynosi, przedewszystkiem dzięki rozwojowi naszych monopoli, o 214 milj. złotych więcej, licząc według ceny kupna, niż przed wojną. Budżet nasz jest w dość wysokim stopniu aktywny, ale gdybyśmy nawet całą przewyżkę dochodów doliczyli do wydatków państwowych, to okazałoby się, iż mimo to, licząc według siły kupna, wydatki nasze na cele cywilne nie wystarczą, by zapewnić wszystkim częściom Rzeczypospolitej wydatki państwowe chociażby tylko według normy małopolskiej. Z tego stanu rzeczy wynikała oczywiście dla kierownictwa Głównego Urzędu Statystycznego konieczność jak najskrupulatniejszego gospodarowania środkami finansowemi Urzędu. Oszczędność w szafowaniu wszelkiemi środkami biura znajduje swój wyraz we wszystkich sprawach Urzędu. Oszczędność ta skierowała Urząd poczęści na drogi, które w innych urzędach nie są w tej mierze stosowane. I tak naprzykład Urząd nasz stosuje szeroko system maszynowego opracowania dat statystycznych, a osobnemi zarządzeniami troszczy się o to, by obliczenia maszynowe powodowały jak najmniejsze koszta. Wiele państw stosuje zupełnie inną politykę, tak naprzykład zatrudnia urząd węgierski w pracy ręcznej możliwie dużo osób i nie zna zupełnie maszynowego opracowania, wychodząc z tego założenia, iż Węgry obecne mają zbyt dużo inteligencji niepracującej, tak że urząd powinien przedewszystkiem dążyć do tego, by dać zatrudnienie tym bezrobotnym pracownikom. Nasz Urząd musiał przestrzegać zasad wprost odwrotnych, jeżeli chciał mimo bardzo ograniczonych środków myśleć o współzawodnictwie z zagranicznemi urzędami statystycznemi. Z tego to powodu wprowadzono system akordowy przy obliczaniu maszynowem, z tego powodu zaspakaja się w Urzędzie potrzeby różnych druków środkami domowemi, unikając według możliwości wydawania robót przedsiębiorstwom prywatnym i t. p.

Stosując wszystkie te i inne środki oszczędności wyliczone w dalszych rozdziałach, nie mogliśmy oczywiście w zupełności dorównać urzędom statystycznym niemieckiemu i czeskosłowackiemu, przewyższającym nasz Urząd tak znacznie środkami finansowemi, w każdym razie możemy powiedzieć, iż w wielu bardzo dziedzinach statystyki wytrzymujemy konkurencję tamtych urzędów. Świadczenia naszego Urzędu są jakościowo i ilościowo nie mniejsze od świadczeń urzędów zagranicznych, co więcej w niektórych dziedzinach świadczy nasz Urząd nawet więcej. Oczywiście, iż nie brak także dziedzin, gdzie pozostajemy w tyle poza wymienionemi urzędami. Nie pochodzi to stąd, iż byśmy o różnicach tych nie wiedzieli, albo różnice te zaniedbywali, ale pochodzi to stąd, iż środki naszego Urzędu są tak dalece niższe, iż nie możemy myśleć o skutecznej konkurencji w tych dziedzinach. Prosimy Szanownego Czytelnika, by oceniając działalność naszego Urzędu na podstawie szczegółowych danych, nie zapominał o tych przyczynach, wynikających z niższości naszego budżetu.

Dr. JOSEPH BUZEK

La première période décennale de l'existence de l'Office Central de Statistique[1]

Résumé

L'Office Central de Statistique s'est constitué en juillet 1918, en vertu du décret du Conseil de Régence du 13 juillet 1918 sur la constitution et l'organisation de l'Office Central de Statistique. Toutefois, l'activité de l'Office ne date qu'à partir du moment où le pays a recouvré sa pleine indépendance, c. à d. du 11 novembre 1918. Donc, en 1928 dix ans se sont écoulés depuis le début de l'existence de l'Office Central de Statistique, et il nous semble utile de présenter un aperçu historique de son activité pendant ces dix ans écoulés, de tracer les étapes successives de son développement et d'exposer sa situation actuelle—son organisation et les cadres de son activité.

L'utilité de la présente publication est motivée directement par les buts qu'elle se propose. Il s'agit en premier lieu, que tous ceux qui s'intéressent à la statistique et qui se servent de chiffres publiés par l'Office puissent se rendre compte, comment et de quelle manière ces chiffres sont-ils établis et quel est, par conséquent, le degré de leur authenticité. Ce n'est qu'en connaissant l'origine et la nature des chiffres, qu'on peut les utiliser d'une façon juste et convenable; donc, l'intérêt de l'Office même exige que la connaissance des méthodes et des procédés de la production des chiffres statistiques soit autant que possible répandue. La présentation de la situation de fait est toujours suivie d'une appréciation critique résultant de la connaissance de ce qui devrait être.

La connaissance de l'histoire de notre Office est, à notre avis la condition indispensable de toute réforme ayant pour but le perfectionnement des méthodes de l'organisation de recherches et de la production de chiffres. Ceci a été constaté au cours de la préparation de la série d'aperçus historiques que nous avons l'intention de publier. Sans doute, les travaux respectifs ont pris beaucoup de temps aux chefs de sections qui étaient obligés d'exposer non seulement l'histoire, mais aussi l'état actuel des travaux respectifs et d'en présenter une analyse critique; cependant, il faut constater que ces travaux ont déjà contribué à prendre l'initiative de plus d'une réforme.

La tâche de l'Office Central de Statistique peut être résumée en quatre points essentiels, qui sont communs, d'ailleurs, à tous les bureaux statistiques. Ce sont: 1°—production de chiffres statistiques; 2°—utilisation de chiffres statistiques élaborés par d'autres bureaux de statistique, du pays et de l'étranger; 3°—publication de données statistiques; 4°—service de renseignements sur tous les phénomènes étant l'objet de la statistique.

L'activité de l'Office Central de Statistique sera exposée dans toute une série d'articles: ce sera tout d'abord la partie générale insérée dans le tome ci-présent et embrassant l'ensemble de l'activité de l'Office, ainsi que les travaux de ses services auxiliaires; ensuite ce seront les comptes-rendus des différentes sections de statistique, faisant l'objet du second et du troisième tome.

Les services auxiliaires de l'Office embrassent: la Bibliothèque et les Archives, la Rédaction des publications, le Bureau de Cartographie, le Service de dépouillement mécanique (machines électriques), le Bureau

[1] Pour les raisons d'économie, notre publication sera imprimée par parties qui seront insérées successivement dans la Revue Trimestrielle de Statistique et paraitront aussi sous forme d'extraits tirés à part.

de travaux d'impression et de correction, le Bureau de traductions, l'Administration de publications et le Bureau d'informations.

La partie détaillée de la présente publication (tomes II et III) embrassera les comptes-rendus des différentes sections de l'Office. Outre deux sections de caractère général, notamment celle des Affaires Générales et celle des Publications, il y a à l'Office sept sections de statistiques spéciales; ce sont:

1) III-e Section—du Recensement de la Population
2) IV-e Section—du Mouvement Naturel de la Population,
3) V-e Section—de la Statistique de l'Enseignement,
4) VI-e Section—de la Statistique Agricole et des Prix,
5) VII-e Section—de la Statistique Industrielle et du Travail,
6) VIII-e Section—de la Statistique du Commerce Extérieur,
7) IX-e Section—de la Statistique des Finances d'Etat et Communales.

En outre, il existe à part, auprès de la Section des Affaires Générales, un service de la Statistique Criminelle, embrassant aussi la statistique de l'administration judiciaire et la statistique pénitentiaire.

La partie détaillée de notre publication comprend donc huit comptes-rendus, présentés par les chefs des sections respectives et par le chef du service de la Statistique Criminelle.

La division ci-dessus restait en vigueur jusqu'au 26. XI 1929. Actuellement la Section des Publications n'existe plus; par contre, on a constitué la Section de la Statistique Judiciaire; en outre, la Section de la Statistique Industrielle et du Travail a été divisée en deux sections indépendantes: celle de la Statistique Industrielle et celle de la Statistique Sociale; cette dernière comprend aussi la Statistique des Prix, faisant autrefois partie de la Section de la Statistique Agricole.

STEFAN SZULC

Wydawnictwa w pierwszych latach istnienia Głównego Urzędu Statystycznego

Poniżej mowa będzie o działalności wydawniczej Głównego Urzędu Statystycznego w okresie poprzedzającym utworzenie Komitetu Redakcyjnego, Oddziału Drukarskiego i Administracji Wydawnictw.

Zgodnie ze statutem organizacyjnym Urzędu, obowiązującym aż do listopada r. 1928, „ogłaszaniem prac statystycznych" miał się zajmować Wydział Wydawnictw i Pomocy Naukowych. Należały tu zarówno właściwe czynności redakcyjne, zwłaszcza dotyczące wydawnictw perjodycznych, jak i techniczno-wydawnicze i administracyjne.

Redakcja Rocznika Statystyki, podobnie jak Miesięcznika Statystycznego i innych wydawnictw perjodycznych, w początkach istnienia Głównego Urzędu Statystycznego musiała nosić zupełnie odmienny charakter, aniżeli obecnie. W Urzędzie nie było jeszcze zorganizowanych wydziałów, któreby mogły wziąć na siebie pełną odpowiedzialność za treść dostarczonych tablic. Nawet i później, gdy te wydziały zostały utworzone, często nie posiadały początkowo pracowników dostatecznie wyrobionych, aby potrafili nadać odpowiednią formę zestawieniom przeznaczonym do publikacji. To też przez dość długi czas znaczną część tablic ogłaszanych opracowywano w redakcji, bądź z obszerniejszych zestawień dostarczanych przez wydziały lub z poza Urzędu, bądź nawet z materjału źródłowego.

Ale przedewszystkiem pamiętać należy, że w tym najpierwszym okresie prawie nie było i nie mogło być polskiej współczesnej statystyki. To też, gdy w początku r. 1919 przystąpiono do opracowania pierwszego wydania *Rocznika Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej*, zadaniem było nie zgromadzenie dorobku polskiej statystyki państwowej, lecz zebranie ze wszystkich dostępnych źródeł danych liczbowych, opartych głównie na dochodzeniach, podejmowanych przez państwa zaborcze, tak aby dać możliwie pełną charakterystykę ziem Polski Odrodzonej w okresie przedwojennym. Nie było to zadaniem łatwem. Już samo zebranie odpowiednich wydawnictw nastręczało trudności, często nieprzezwyciężone. Uzgodnienie wiadomości statystycznych, zbieranych według różnych metod i ogłaszanych w odmiennej postaci, wymagało wielkiej uwagi i często znacznej pracy rachunkowej. Dla niektórych dzielnic poszczególnych informacyj wogóle nie było, albo też istniały, lecz na tyle mało wiarogodne, że nie nadawały się do publikacji (dotyczy to zwłaszcza b. dzielnicy rosyjskiej). Ogromnej pracy wymagało przystosowanie istniejących danych do granic państwa polskiego. Było to możliwe w zasadzie tylko tam, gdzie materjał źródłowy był ogłoszony powiatami, i oczywiście dopiero od chwili, kiedy granice Polski zostały ustalone przynajmniej w ogólnych zarysach, t. j. nie prędzej jak po zawarciu traktatu ryskiego, choć i wtedy nieustalone były formalnie losy okręgu wileńskiego i Górnego Śląska.

Niemal jeszcze trudniejsze było zebranie tych początkowo bardzo nielicznych materjałów statystyki wtórnej, które ujawniały się jako wynik działalności polskich władz administracyjnych. Nie tylko trzeba było szukać po najróżnorodniejszych urzędach, co właściwie mogłoby nadawać się do ogłoszenia, ale często kontrolować otrzymane liczby, czasem nastręczające bardzo poważne wątpliwości, a nawet opracowywać siłami Głównego Urzędu Statystycznego surowe materjały, gdy właściwe urzędy nie rozporządzały odpowiednim personelem.

Nic dziwnego, że w tych warunkach personel redakcyjny był dość liczny, wynosił w

niektórych okresach kilkanaście osób, zwłaszcza, gdy prócz rocznika wypadło przygotowywać do druku inne wydawnictwa perjodyczne, a także pilnować samej techniki druku (ob. niżej).

Rocznik Statystyki, którego wydanie z natury rzeczy uważane było za jedno z głównych zadań od chwili powstania Głównego Urzędu Statystycznego, nie był jednak pierwszem chronologicznie wydawnictwem Urzędu. Najwcześniej ustalona została serja p. t. *Przyczynki do statystyki byłego Królestwa Polskiego wydawane przez Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*. Miała ona w szeregu luźnych tomów objąć cenniejsze materjały statystyczne dotyczące b. Królestwa Kongresowego, pozostałe po władzach rosyjskich (głównie po b. Warszawskim Komitecie Statystycznym), bądź ocenę krytyczną tych materjałów, opartą przedewszystkiem na dokumentach z archiwum, pozostałego po Komitecie[1]. Z tej serji pierwszy chronologicznie wydany był tom II; ukazał się on w roku 1918, jeszcze za czasów okupacji, wobec czego tytuł serji brzmi nieco inaczej (przed wyrazami Królestwa Polskiego opuszczono „byłego", a w nazwie Głównego Urzędu Statystycznego czytamy „Państwa Polskiego" zamiast „Rzeczypospolitej Polskiej". Tom zawiera *Serwituty w r. 1912*, opracowane przez L. Krzywickiego. W r. 1920 ukazał się tom I, opracowany przez Stefana Szulca (również jeszcze w r. 1918), p. t. *Wartość materjałów statystycznych, dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego* oraz jako odbitka z tomu I Miesięcznika Statystycznego D-ra Benedykta Bornsteina *Analiza krytyczna danych statystycznych, dotyczących ruchu naturalnego ludności b. Królestwa Polskiego.*

Po tych trzech tomach wydawnictwo jako takie zwinięto. Co do treści, do tej samej serji należą jednak niektóre prace, drukowane później w Miesięczniku Statystycznym jak np. Jana Rutkowskiego *Uwagi krytyczne o badaniach Warszawskiego Komitetu Statystycznego nad własnością ziemską w Królestwie Polskiem.*

Drugiem zkolei wydawnictwem, którego pierwsze tomy ukazały się jeszcze przed wydaniem pierwszego Rocznika Statystyki, była *Statystyka Polski* (in 4°), obejmująca opracowania źródłowe wszelkich dochodzeń statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego, a częściowo także innych władz państwowych. Pierwszy tom tej serji ukazał się w roku 1919 p. t. *Stan szkolnictwa powszechnego w grudniu 1917 r. na terytorjum obu byłych jeneralnych gubernatorstw: Warszawskiego i Lubelskiego.* Tom ten był opracowany w wydziale statystycznym Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego jeszcze przed objęciem statystyki szkolnej przez Główny Urząd Statystyczny. Podobnie i tom II, *Zasiewy i zbiory w r. 1918*, ograniczał się do publikacji tablic, otrzymanych w postaci gotowej z poza Urzędu. Dopiero tom III (r. 1921) obejmował dane o *ruchu naturalnym ludności* w b. Królestwie Kongresowem w latach 1909 — 1918, w całości opracowane i w przeważnej części zebrane przez Główny Urząd Statystyczny. Dalsze tomy zawierają opracowania całkowicie pochodzące z Głównego Urzędu Statystycznego. Weszły tu m. in. w dwudziestu kilku tomach wyniki pierwszego powszechnego spisu Rzeczypospolitej Polskiej z 30.IX 1921.

Innem wydawnictwem, opartem na wynikach spisu, a niewchodzącem do normalnych wydawnictw seryjnych Urzędu, jest *Skorowidz Miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej* (15 tomów).

Statystyka Polski i Skorowidz Miejscowości, zarówno jak poprzednio wymienione Przyczynki do statystyki b. Królestwa Polskiego były wydawane bez bezpośredniego udziału wydziału wydawnictw. Natomiast *Rocznik Statystyki* był redagowany w tym wydziale aż do r. 1925/26, a początkowo, jak już wspomniano wyżej, w znacznej części tamże opracowywany.

Wydanie pierwsze Rocznika Statystyki podzielone jest na dwie części, z których pierwsza ukazała się w połowie r. 1921, druga—niemal dwa lata później (przedmowy datowane są z czerwca 1921 r. i z maja 1923 r.). Przygotowanie do druku rozpoczęto w początku r. 1919. Tak długi okres od chwili rozpoczęcia opracowania do ukazania się książki stanie się zrozumiałym, skoro uprzytomnimy sobie warunki pracy, o których wyżej była mowa, oraz uwzględnimy nieprzystosowanie ówczesnych drukarń krajowych do śpiesznego wykonywania tego rodzaju wielkich prac tabelarycznych. Niewątpliwemi skutkami ujemnemi są niejednolitość układu i częsta nieaktualność ogłaszanych materjałów.

Pierwsza część wydania I Rocznika zawiera trzy działy: I Meteorologja, II Podział administracyjny, ludność, III Ruch ludności.

1 Ob. przedmowę do tomu I *Przyczynków* str. III i IV.

Była ona opracowywana i drukowana w czasie, kiedy polskie dane statystyczne z odnośnych dziedzin właściwie nie istniały, granice i podział administracyjny Państwa nie były ustalone. To też trzeba było ograniczyć się do ogłoszenia zestawień, zaczerpniętych z opracowań statystycznych państw zaborczych i to według przedwojennego podziału administracyjnego. Chodziło jednak o to, aby dać na podstawie tych materjałów możliwie wszechstronny i o ile to było wykonalne jednolicie przedstawiony obraz ziem polskich w okresie przedwojennym, obraz uwzględniający również cechy i kombinacje cech, częściowo tylko uwzględnione w poprzednio już ogłoszonych wydawnictwach prywatnych [1]. Najobszerniejszy w tej części I jest dział drugi, dotyczący ludności (str. 18—285); udało się przytem ogłosić szereg informacyj ze źródeł archiwalnych, jako to z archiwum Biura Statystycznego przy b. Generał-Gubernatorstwie Lubelskiem okupacyjnem — (wyniki spisu ludności z r. 1916) i materjałów pruskich (wyniki spisu ludności z r. 1917 dla prowincji poznańskiej, nigdzie pozatem nie ogłoszone). Dopiero w uzupełnieniach w końcu książki można było przedstawić dane o powierzchni i ludności w granicach i według podziału administracyjnego z czerwca 1921, oczywiście głównie według źródeł przedwojennych (r. 1910). Podano również niektóre wyniki spisu ludności, przeprowadzonego w r. 1919 przez ówczesny Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich.

Zupełnie inny charakter ma już część druga Rocznika. I tu jeszcze podano — celowo zresztą — szereg informacyj ze źródeł przedwojennych, zwłaszcza obszernie w dziale rolnictwa. Można było przytem uwzględnić częściowo granice Państwa Polskiego a nawet ówczesny podział administracyjny. W ten sposób przerachowano według województw i powiatów dane o użytkowaniu ziemi i o produkcji rolniczej w latach 1909—1913, co dało podstawę do porównań z danemi powojennemi. Pozatem jednak ta druga część Rocznika zawiera w przeważnej części już dane polskie, aktualne. Był to przecie okres, kiedy polska statystyka państwowa znajdowała się wprawdzie jeszcze w zaczątkach, ale obejmowała już dość szeroki zakres różnorodnych informacyj.

Za pierwsze normalne wydanie Rocznika Statystyki można uważać wydanie II za r. 1923. Ustalono wtedy podział na 25 działów [2] ustalono zasadniczy typ i treść tablic oraz format wydawnictwa. O ile ostatnie wydania Rocznika znacznie odbiegają od wydania z r. 1923, to jest to raczej wynikiem stopniowej ewolucji, aniżeli zmian zasadniczych.

Począwszy od wydania V Rocznika za r. 1927 redakcję objął Komitet Redakcyjny, o którego działalności mowa jest na innem miejscu.

Praca redakcyjna w tym czasie stopniowo zmienia zasadniczo swój charakter. Redakcja przestaje opracowywać tablice, całkowita praca i odpowiedzialność w tym względzie przechodzi na wydziały, które też coraz bardziej przejmują inicjatywę co do treści i układu tablic. Stopniowo następowała również poprawa w sprawie dotrzymywania przez poszczególne wydziały terminów dostarczania tablic — co początkowo nastręczało redakcji dużo kłopotów.

Z początkiem r. 1920 powstało jeszcze jedno wydawnictwo perjodyczne, również redagowane w Wydziale Wydawnictw i Pomocy Naukowych: *Miesięcznik Statystyczny*. Zgodnie z zapowiedzią ogłoszoną w pierwszym zeszycie Miesięcznika, na treść wydawnictwa składają się: 1) prace teoretyczne z zakresu statystyki, 2) rozbiory krytyczne materjałów statystycznych, zarówno zebranych przez Główny Urząd Statystyczny, jak i innych, 3) źródłowe materjały statystyczne, 4) kronika statystyczna, 5) bibljografja statystyczna, 6) kronika działalności Głównego Urzędu Statystycznego. Trzy ostatnie punkty programu uległy w następstwie znacznym ograniczeniom, zarówno z braku środków na druk Miesięcznika w dostatecznie szerokich rozmiarach, jak i z innych powodów. Natomiast szeroko rozwinęły się dwa pierwsze działy, i nie ulega wątpliwości, że począwszy od r. 1920 ogromna większość poważniejszych prac statystycznych, ogłaszanych w polskich wydawnictwach perjodycznych, ogłaszana była właśnie w Miesięczniku i w Kwartalniku Statystycznym, który stanowi dalszy ciąg Miesięcznika.

Co do „źródłowych materjałów statystycznych" (p. 3 programu) to w Miesięczniku miały być ogłaszane takie opracowania jednorazowe i roczne, które ze względu na swój charakter i niewielkie rozmiary nie nadawały się do Statystyki Polski, ponadto zaś sprawozdania miesięczne i kwartalne oraz przeglądy międzynarodowe. Część Miesięcz-

1 A. Krzyżanowski i K. Kumaniecki *Statystyka Polski*. Kraków 1915. E. Romer i I. Weinfeld. *Rocznik Polski*. Tablice Statystyczne. Kraków 1917.

2 Podział ten uległ pewnym zmianom dopiero w r. 1927.

nika Statystycznego, zawierająca tego rodzaju zestawienia liczbowe bez tekstu lub z krótkiemi tylko notatkami wyjaśniającemi, była wyodrębniona jako *Biuletyn Statystyczny* z osobną numeracją stron. Biuletyn początkowo zawierał informacje dość luźne, ogłaszane w miarę napływu materjału, stopniowo jednak wyodrębniały się pewne stałe działy, dzięki czemu Biuletyn nabierał charakteru regularnej kroniki statystycznej, zwłaszcza od czasu, gdy udało się unormować również i mniej lub więcej terminowe ukazywanie się poszczególnych zeszytów.

Wreszcie w końcu roku 1923 sprawa dojrzała o tyle, że można było aktualne informacje statystyczne wyodrębnić w osobne wydawnictwo: dn. 18 października 1923 r. ukazał się pierwszy numer *Wiadomości Statystycznych*, które odtąd wychodzą regularnie dwa razy na miesiąc. Jednocześnie dotychczasowy Miesięcznik przekształcono na Kwartalnik. Przy tej zmianie liczono się m. in. ze względami oszczędnościowemi: ciężkie położenie Skarbu Państwa wymagało redukcji objętości wydawnictw; ale i rzeczowo, wobec usunięcia części aktualnej, kwartalnik lepiej odpowiadał charakterowi wydawnictwa. Program zresztą pozostał zasadniczo bez zmiany. *Kwartalnik Statystyczny* ogłasza prace teoretyczne i metodyczne z zakresu statystyki, rozbiór materjałów liczbowych oraz takie opracowania źródłowe, które z tych czy innych względów nie ukazują się w Statystyce Polski i w innych wydawnictwach Urzędu—przeważnie jednocześnie z analizą wyników. Stałą rubrykę stanowią ustawy i rozporządzenia polskich władz państwowych, dotyczące statystyki — ogłaszane co rok in extenso w pierwszym zeszycie Kwartalnika.

Wcześniej jeszcze, aniżeli Wiadomości Statystyczne, wyodrębnione zostały z Miesięcznika dwa inne wydawnictwa o charakterze specjalnym. Początkowo bowiem wszystkie dane statystyczne poza przeznaczonemi do Statystyki Polski i do Rocznika Statystyki, miały być ogłaszane w Miesięczniku. Stosownie do tego w ciągu roku 1920 ogłaszane były w Biuletynie również informacje dotyczące statystyki pracy i cen, t. j. zagadnienia, stanowiące przedmiot dochodzeń wydziału statystyki pracy i cen. Z początkiem r. 1921 cały kompleks odnośnych spraw był wyodrębniony w osobne wydawnictwo, *Miesięcznik Pracy*, redagowany w wydziale statystyki pracy. Miesięcznik Pracy ukazywał się początkowo jako załącznik do Miesięcznika Statystycznego, zupełnie oddzielony został począwszy od Nr. 7 1921 r.; począwszy od stycznia 1922 r. tytuł zmieniono na *Statystyka Pracy*.

Sprawozdania Miesięczne z Handlu Zagranicznego od początku, t. j. od r. 1920[1], umieszczane były w oddzielnych zeszytach, dołączanych do Miesięcznika Statystycznego; zupełnie oddzielne wydawnictwo stanowią od września 1921 r.

Z biegiem czasu wydawnictwa Urzędu tak się roszerzyły zarówno co do ilości, jak i do jakości i różnorodności, że w końcu roku 1926 Dyrektor Urzędu uznał za stosowne utworzenie ciała zbiorowego — Komitetu Redakcyjnego — które łatwiej mogło podołać mnożącym się obowiązkom.

Do obowiązków Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych prócz właściwych spraw redakcyjnych należały czynności techniczne, związane z drukiem wydawnictw oraz administracja wydawnictw.

Wspomniano już, jakie trudności powodowało nieprzystosowanie drukarń polskich do wydawnictw tego typu. Brak było dostatecznej liczby czcionek i innego materjału drukarskiego, a brak ten był dopiero stopniowo uzupełniany w toku współpracy poszczególnych drukarń z Głównym Urzędem Statystycznym. Ani zecerzy, ani kierownictwo drukarń nie miało wprawy w masowym składzie tabelarycznym, stąd częste poprawki i przeróbki. Skład dużej ilości tekstów francuskich powodował nieprawdopodobne ilości błędów. Do tego wszystkiego dochodziła nieumiejętność zorganizowania terminowego wykonania zamówień. To ze strony zakładów drukarskich. A ze strony Urzędu nieterminowe dostarczanie rękopisów do druku i to często dostarczanie ich w postaci niedostatecznie przemyślanej, z lukami lub błędami, które ujawniały się dopiero w korekcie; w związku z tem oraz w związku z brakiem pracowników — przetrzymywanie korekt ponad przewidziane terminy, przyczem zdarzało się, że tablice ulegały zupełnemu przerobieniu. Nic dziwnego, że lata upłynęły, zanim doprowadzono do tego, iż wydawnictwa ukazywać się mogły w terminach zgóry

1 Pierwszy numer *Sprawozdań* obejmował przywóz do Polski w listopadzie i grudniu r. 1919 i był dołączony do zesz. 1-3 tom I Miesięcznika Statystycznego z r. 1920.

przewidzianych. O opóźnieniach w pierwszych wydaniach Rocznika Statystyki mowa była wyżej; w wydawnictwach perjodycznych stałą bolączką było łączne wydawanie po parę numerów, co oczywiście było bezpośrednim skutkiem opóźnień (dotyczy to np. Miesięcznika Statystycznego i Statystyki Pracy).

W tych warunkach wypadło tworzyć formy wewnętrzne wydawnictw, nadawać im kształty możliwie najodpowiedniejsze. Praca szła opornie, ale wydała bodaj wyniki nienajgorsze, o czem świadczyć może np. porównanie układu pierwszych wydań Rocznika, a bardziej jeszcze może Miesięcznika Statystycznego z późniejszemi wydawnictwami.

Rozrost prac wydawniczych oraz inne względy doprowadziły do całkowitego wyodrębnienia czynności technicznych, związanych z drukiem i utworzenia specjalnego Oddziału Drukarskiego przy Wydziale Prezydjalnym.

Podobnie jak sprawy techniczno-drukarskie, tak i administracja wydawnictw rozrosła się bardzo, co pociągnęło za sobą wyodrębnienie jej w osobny dział, który ze względu na charakter czynności został przydzielony do Wydziału Prezydjalnego. (ob. niżej).

EDWARD SZTURM DE SZTREM

Komitet Redakcyjny

W miarę jak wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego rozrastały się ilościowo i objętościowo oraz komplikowały się pod względem treści, poprzednia organizacja, kierująca działalnością wydawniczą Głównego Urzędu Statystycznego i zamykająca się w ramach Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych, stała się niewystarczająca. Stopniowo tworzyły się wyodrębnione jednostki administracyjne, jako to: Administracja Wydawnictw, Biuro Tłumaczeń, Oddział Drukarski. Każda z tych jednostek przejmowała pewne ściśle określone funkcje, które dawniej przy mniejszej ilości wydawnictw były zespolone w ręku kilku pracowników wymienionego wyżej Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych. Pozostawała jedynie bez zmiany zasadnicza praca redakcyjna w ręku naczelnika tego wydziału. Stało się to w końcu ponad siły jednej osoby i dzięki temu, poszczególne wydziały Głównego Urzędu Statystycznego, że tak powiem, więcej siłą faktu niż siłą uprawnienia brały udział w tej pracy redakcyjnej. W ten sposób praca redakcyjna robiła się coraz bardziej rozproszoną, nieskoordynowaną, na czem cierpiały wydawnictwa i pod względem treści i terminowości. Należy przytem zaznaczyć, że kompetencji naczelnika Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych nie podlegały Statystyka Handlu Zagranicznego, Statystyka Pracy i wydawnictwa nieperjodyczne, wychodzące w Statystyce Polski. Taki stan rzeczy wymagał reformy.

Zarządzeniem wewnętrznem Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 17 grudnia 1926 roku został powołany Komitet Redakcyjny, do którego należało kierownictwo i redakcja wszystkich wydawnictw oprócz Statystyki Handlu Zagranicznego i Statystyki Polski. Jednocześnie został wydany regulamin, określający kompetencje Komitetu Redakcyjnego i jego stosunek do Oddziału Drukarskiego, Biura Tłumaczeń oraz poszczególnych wydziałów Głównego Urzędu Statystycznego. Należy przytem zaznaczyć, że wprawdzie niektóre wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego początkowo były wyjęte z kompetencji Komitetu Redakcyjnego, jednakże faktycznie kompetencja ta sięgała dalej poza formalne granice, gdyż nawet art. 15 regulaminu wydawnictw nadawał Komitetowi Redakcyjnemu prawa ustalania formy zewnętrznej i ogólnej terminologji we wszystkich wydawnictwach Głównego Urzędu Statystycznego. Ze względu na konieczność regulowania tych rzeczy stopniowo, faktyczne kompetencje Komitetu Redakcyjnego znacznie się rozszerzyły. Regulamin wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego przedewszystkiem określa nazwy i treść wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego, które dzieli na perjodyczne i nieperjodyczne. Do perjodycznych zostały zaliczone *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej*, *Rocznik Handlu Zagranicznego, Kwartalnik Statystyczny, Statystyka Pracy, Handel Zagraniczny Polski* (*przegląd miesięczny*) i *Wiadomości Statystyczne*. Do nieperjodycznych zostały zaliczone *Statystyka Polski, Skorowidz Miejscowości* i inne wydawnictwa w miarę potrzeby. Jednocześnie regulamin wydawnictw określa, że w ostatnich oprócz wyników prac Głównego Urzędu Statystycznego i innych urzędów państwowych (zgodnie z art. 3 Statutu Głównego Urzędu Statystycznego) umieszczane są również prace prywatne, dotyczące badań statystycznych, przeprowadzanych przez Główny Urząd Statystyczny, inne instytucje i urzędy państwowe, instytucje i organizacje społeczne i osoby prywatne, a także prace teoretyczne z dziedziny statystycznej i statystyczno-ekonomicznej. W dalszym ciągu regulamin określa zawartość poszczególnych wydawnictw, język ich oraz terminy wychodzenia. Skład

Komitetu Redakcyjnego jest określony w liczbie 3-ch członków wyznaczanych przez Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego z pośród naczelników wydziałów lub innych urzędników Urzędu. Przy redagowaniu *Statystyki Pracy* do redakcji wchodzi naczelnik Wydziału Statystyki Pracy i Przemysłu, o ileby on nie był członkiem Komitetu. Jednego z członków Komitetu Redakcyjnego Dyrektor wyznacza przewodniczącym, który też kieruje sprawami administracyjnemi Komitetu oraz reprezentuje go na zewnątrz. Dalej jest określona odpowiedzialność redakcji i wydziałów za rękopisy, terminy składania rękopisów, ogólny ich wygląd i inne drobniejsze rzeczy.

Komitet Redakcyjny niezwłocznie zabrał się do pracy. Przedewszystkiem zostały rozwinięte w specjalnych okólnikach ogólne przepisy regulaminu wydawnictw w formie drobiazgowych przepisów, dotyczących przygotowania rękopisów, terminów ich dostarczania, korekt i t. p.

Pierwszy rok pracy Komitetu Redakcyjnego był poświęcony reorganizacji wydawnictwa *Wiadomości Statystyczne*, które uległy znacznemu rozszerzeniu, zmianom w układzie i ulepszeniu zewnętrznej szaty wydawnictwa, oraz rozszerzeniu treści i ulepszeniu układu *Rocznika Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej*. *Statystyka Pracy* została przekształcona z wydawnictwa miesięcznego na kwartalne, jednocześnie w *Wiadomościach Statystycznych* został wprowadzony dział aktualnych zestawień z dziedziny statystyki pracy, zaś w kwartalniku *Statystyka Pracy* rozpoczęto umieszczać obszerniejsze analityczne opracowania. Poza tem terminowość wychodzenia perjodycznych wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego została doprowadzona do precyzji. W końcu 1927 r. Komitet Redakcyjny rozpoczął wstępne prace, dotyczące *Atlasu Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej*, wydanie którego było wówczas projektowane na początek 1929 r.

W ciągu roku 1928 poza rozszerzeniem i ulepszeniem wydawnictw zostały dokonane następujące ważniejsze zmiany: od początku roku rozpoczęto druk nowego wydawnictwa kwartalnego *Statystyka Uboju Bydła*, oraz w drugiej połowie roku *Statystyka Handlu Zagranicznego* (zarówno miesięcznik jak i rocznik) została podporządkowana Komitetowi Redakcyjnemu. Nadto w ciągu całego roku trwały prace przy *Atlasie Statystycznym*. Prace te okazały się trudniejsze, niż początkowo przewidywał Komitet Redakcyjny i ze względów metodycznych i ze względów trudności zestawienia materjału statystycznego, wobec czego dopiero ku końcowi roku przystąpiono do technicznego wykonywania map i wykresów i stało się jasnem, że projektowany termin dotrzymany być nie może.

W ciągu roku 1929 większa część uwagi i pracy Komitetu Redakcyjnego była poświęcona *Atlasowi Statystycznemu*. Już od początku roku rozwinęły się w całej pełni prace techniczne: kartograficzne i wykonywanie wykresów. Jednocześnie postępowało zbieranie, uzupełnianie i poprawianie materjału statystycznego. Od miesiąca maja rozpoczęły się już prace w Zakładzie Graficznym K. Główczewskiego i wówczas, kiedy zaczęły napływać pierwsze korekty Komitet Redakcyjny zetknął się z olbrzymiemi trudnościami technicznemi. Ciągle powstawały kwestje technicznej możliwości wykonania tych lub innych kartogramów i diagramów, doboru koloru oraz trudności druku na papierze, którego nawet najlepsze gatunki wyciągały się w czasie druku i dość często psuły wymaganą precyzję rysunku. Praca ta była trudna jeszcze z tego względu, że podobna impreza była wykonywana w Polsce dopiero pierwszy raz. Poza tem przeszkadzały w pracy niektóre czysto przypadkowe zewnętrzne okoliczności, jako to wilgotne lato, długi strajk w Zakładzie Graficznym i nakoniec tragiczna śmierć właściciela Zakładu. Dzięki temu drugi wyznaczony termin dla ukazania się *Atlasu*, początek sierpnia 1929 roku, nie mógł być dotrzymany i dopiero ku końcowi 1929 roku pierwsze zeszyty *Atlasu Statystycznego* poszły do introligatorni. W całokształcie wydawnictw Komitet Redakcyjny w roku 1929 dokonał tylko jednej zmiany, wyodrębniając statystykę cen w osobne miesięczne wydawnictwo. Praca Komitetu Redakcyjnego w ciągu roku 1929 była bardzo trudna nietylko ze względu na kłopoty przy wykonaniu *Atlasu Statystycznego*, ale również i ze względu na odbytą w sierpniu tegoż roku Sesję Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Warszawie, która przez kilka miesięcy ją poprzedzających, odrywała od właściwej pracy przy wydawnictwach Głównego Urzędu Statystycznego siły Oddziału Drukarskiego, Biura Tłumaczeń, Sekretarjatu Komitetu Redakcyjnego, a również i samych członków Komitetu. Dzięki temu w ciągu roku 1929 nie mogło być wykonane drugie zamierzenie Komitetu Redakcyjnego, a mianowicie wy-

danie skróconego *Rocznika Statystycznego*, który ze względu na uproszczoną treść, format i t. d. miał służyć popularyzacji wiedzy statystycznej w społeczeństwie polskiem oraz jako wydawnictwo propagandowe dla zagranicy. Zamierzenie to zostało odroczone do następnego 1930 roku.

W ten sposób można uważać wydanie *Atlasu Statystycznego*, zbiegające się z końcem 1929 roku, jako zamknięcie pierwszego trzyletniego okresu działalności Komitetu Redakcyjnego, poświęconego rozszerzeniu wydawnictw statystycznych, technicznemu ich ulepszeniu, szczególnie pod względem terminowości oraz przygotowaniu wydawnictwa, przedstawiającego ogólne rezultaty pracy Urzędu Statystycznego w formie graficznej. Dalsze prace Komitetu Redakcyjnego w okresie następnym muszą iść w kierunku pogłębienia treści wydawnictw oraz udostępnienia niektórych z nich szerszym kołom społeczeństwa polskiego.

J. SKRZETUSKA

Prace Biura Tłumaczeń, dokonane w okresie od chwili utworzenia Głównego Urzędu Statystycznego do końca roku 1928

Niemal że od pierwszej chwili istnienia Głównego Urzędu Statystycznego ujawniła się potrzeba nawiązania kontaktu z analogicznemi instytucjami zagranicą. Konieczność dostarczania zagranicy wiarogodnych i pochodzących z pierwszego źródła informacyj o nowopowstałem państwie, z drugiej zaś strony—konieczność bacznego śledzenia przez pracowników Urzędu prac i badań statystycznych, przeprowadzanych w innych państwach, motywowały w dostatecznym stopniu tę potrzebę. Nawiązanie kontaktu z zagranicą musiało więc iść rownolegle w dwóch kierunkach: 1-o w kierunku udzielania bezpośrednich informacyj statystycznych poszczególnym instytucjom, zwłaszcza o charakterze międzynarodowym, bądź za pomocą stałej korespondencji, bądź za pomocą sporadycznych komunikatów, oświetlających poszczególne zagadnienia, i 2-o w kierunku zorganizowania wymiany wydawnictw pomiędzy Urzędem a analogicznemi instytucjami zagranicą, co pociągało za sobą konieczność dokonywania przekładów publikowanych tablic i artykułów na język zrozumiały dla większości statystyków zagranicznych; za taki uznano język francuski, jako najbardziej rozpowszechniony w stosunkach międzynarodowych.

Wszelkie prace publikacyjne, bibljoteczne i informacyjne były początkowo ześrodkowane w Wydziale Wydawnictw i Pomocy Naukowych, który ukonstytuował się w początkach 1919 r. Do kompetencji tego Wydziału należało również dokonywanie wszelkich przekładów na język francuski (lub odwrotnie) zarówno w celach publikacyjnych, jak i informacyjnych.

Prace te prowadzone z początku w minimalnym zakresie, uwarunkowanym szczupłością rozporządzalnych materjałów, w ciągu pierwszych trzech lat istnienia Urzędu nie stanowiły odrębnego referatu i były dokonywane w miarę potrzeby i niejako dorywczo przez sekretarkę redakcyjną Wydziału Wydawnictw. W tym okresie, prócz licznej korespondencji, mającej na celu nawiązanie stosunków z zagranicznemi biurami statystycznemi, ustalono teksty francuskie dla całego szeregu tablic opublikowanych w pierwszym Roczniku Statystycznym Rzeczypospolitej Polskiej, w poszczególnych zeszytach Miesięcznika Statystycznego i Miesięcznika Pracy oraz w pierwszych tomach Statystyki Polski. Teksty te, opracowane na podstawie analogicznych wydawnictw francuskich, belgijskich i szwajcarskich, przez szereg lat stanowiły niejako punkt wyjścia dla wszystkich późniejszych przekładów z dziedziny statystyki.

Przeprowadzone w ciągu roku 1921 spisy, a mianowicie powszechny spis ludności i równolegle z nim spis gospodarstw rolnych oraz—nieco wcześniej—spis wielkiej własności ziemskiej, dostarczyły masę nowego materjału do opracowań statystycznych; to też począwszy od r. 1922 zaznacza się b. szybki wzrost wydawnictw Urzędu, zarówno ilościowy, jak pod względem zakresu badań. Jednocześnie wszystkie perjodyczne wydawnictwa Urzędu, dotychczas w części tabelarycznej dwujęzyczne, zaczęły wychodzić w dwóch odrębnych wydaniach: polskiem i francuskiem. W tem ostatniem, prócz tekstów i objaśnień do tablic podawanych wyłącznie w języku francuskim, zamieszczano również streszczenia francuskie ważniejszych artykułów. Wyłoniła się wówczas konieczność utworzenia odrębnego referatu przekładów i wydawnictw francuskich, referatu, który byłby odpowiedzialny nietylko za poprawność języka, lecz również za ścisłość i jednolitość używanej terminologji oraz za dokładność korekty, a nawet za zewnętrzny wygląd

(dobór czcionek, układ i t. p.) francuskich wydań. Wszystkie prace referatu były powierzone zasadniczo jednej osobie, i tylko w wyjątkowych wypadkach, w razie potrzeby dokonania prac przekładowych zakrojonych na szerszą skalę i wychodzących poza ramy zwykłych wydawnictw Urzędu, przydzielano do referatu czasową pomoc z pomiędzy pracowników Urzędu. W tym okresie, który trwał mniej więcej od początku 1922 r. do końca 1925 r., prócz zwykłych przekładów do wydawnictw perjodycznych (streszczenia artykułów, teksty do tablic) dokonano przekładu na język francuski następujących większych opracowań specjalnych:

1) Ustawa z 21 października 1919 roku o organizacji statystyki administracyjnej, Statut Głównego Urzędu Statystycznego oraz Statut Głównej Rady Statystycznej (p. Miesięcznik Statystyczny 1923, t. VI, zesz. 1, wyd. franc.);
2) Statystyka rolna (wielka własność ziemska, reforma rolna i t. p. — p. Statystyka Polski i wydawnictwa perjodyczne);
3) Statystyka finansów państwowych i komunalnych (p. Statystyka Polski i wydawnictwa perjodyczne);
4) Statystyka pocztowa, telegraficzna i telefoniczna (p. Kwartalnik Statystyczny, r. 1924 i następne);
5) Statystyka przestępczości (p. Kwart. Stat., r. 1924 i następne);
6) Statystyka Wyborów do Sejmu i Senatu (p. Stat. Polski i wyd. perjod.);
7) Wykaz Statystyczny towarów dla statystyki przywozu i wywozu (p. Rocznik Stat. Handlu Zagranicznego, rok 1924—25 i nast.);
8) Przekłady z zakresu prac spisowych (Mies. Stat. 1922, t. V, zesz. 5 i 6, Mies. Stat. 1923, t. VI, zesz. 7, Wiadomości Stat., 1924, 1925).

Pod koniec tego okresu, w związku z ogólną reorganizacją różnych wydziałów Urzędu Statystycznego oraz na skutek wielkiej ilości i różnorodności w coraz to szybszem tempie napływających prac publikacyjnych, zarządzeniem p. Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 18 stycznia 1926 r. № 6 zostało utworzone specjalne Biuro Tłumaczeń, jako odrębna jednostka przy Wydziale Prezydjalnym, której kompetencje i zakres działania zostały ściśle określone w regulaminie ustalonym w dniu 23 stycznia 1926 r. Regulamin ten, w części dotyczącej zadań i obowiązków Biura Tłumaczeń, właściwie stwierdzał tylko i sankcjonował faktycznie istniejący stan rzeczy, natomiast w części dotyczącej organizacji Biura oraz jego stosunku do innych wydziałów zaprowadzał zmiany w porównaniu do okresu poprzedniego. Personel Biura, prócz kierowniczki, składał się początkowo z dwóch, a następnie z czterech osób. Ilość wydawnictw, do których w tym okresie Biuro dostarczało teksty francuskie i dokonywało korekty tych tekstów, znacznie się powiększyła; były to wydawnictwa następujące: 1) Rocznik Statystyki Rz. P., 2) Kwartalnik Statystyczny, 3) Statystyka Pracy (do końca 1926 r. miesięcznik od 1927 r. kwartalnik), 4) Wiadomości Statystyczne (dwa razy na miesiąc), 5) Statystyka Handlu Zagranicznego — rocznik i kwartalnik (potem miesięcznik), 6) Statystyka Polski — szczegółowe opracowanie rezultatów spisu (tomy od XI do XXXVI włącznie). W okresie tym powrócono znów do systemu wydawnictw dwujęzycznych (jedno wspólne wydanie w 2-ch językach), z wyjątkiem jedynie wydawnictw spisu powszechnego w Statystyce Polski, gdzie nie dało się tego przeprowadzić ze względów technicznych. W ciągu pierwszego roku istnienia Biura Tłumaczeń, jako odrębnej jednostki, dokonano, prócz zwykłych prac bieżących, następujących większych opracowań specjalnych, które stały się potem podstawą dla wszelkich tekstów francuskich w zakresie danych działów statystycznych:

1) Klasyfikacja zawodów według działów i gałęzi przemysłu i według zawodu subjektywnego oraz inne opracowania z zakresu prac spisowych (budynki, mieszkania, ludność, gospodarstwa wiejskie);
2) Rewizja wykazu statystycznego towarów (p. wyżej) i ostateczne ustalenie tekstów pozycyj towarów przywożonych i wywożonych, według szematu przyjętego dla Miesięcznika Handlu Zagranicznego;
3) Klasyfikacja przestępstw według kodeksów obowiązujących we wszystkich trzech zaborach;
4) Statystyka czynności sądowych sądów cywilnych i karnych według procedur obowiązujących we wszystkich trzech zaborach;
oraz następujące większe artykuły (prócz zwykłych streszczeń);

5) Krytyka projektu międzynarodowego spisu rolnego i projekt formularza dla Polski;
6) Rezultaty ankiety Głównego Urzędu Statystycznego w sprawie zmian wydajności pracy;
7) Porównalność międzynarodowych danych statystyki handlu zagranicznego (Kwart. Stat. 1926);
8) Nowy wskaźnik cen hurtowych (Kwart. Stat. 1927);
9) Okręgi gospodarcze Polski (Kwart. Stat. 1927—obszerne streszczenie);
10) Bilans płatniczy Polski (sporządzony według szematu i na żądanie Ligi Narodów).

Wielka ilość jednocześnie drukujących się tomów, gdzie, zwłaszcza w wydawnictwach spisowych, teksty tablic oparte były na szemacie stale się powtarzającym, spowodowała, że Biuro Tłumaczeń, poza swą pracą zasadniczą, t. j. poza dokonywaniem przekładów, było przeciążone pracami czysto technicznemi, związanemi z korektą każdego wychodzącego tomu. Były to prace bardzo żmudne i uciążliwe, gdyż teksty francuskie, składane przez nieznających języka zecerów, nadsyłano do korekty pełne błędów, a często zupełnie zniekształcone. Zarządzeniem wewnętrznem Dyrektora z dn. 3 lutego 1927 r. № 11 korekty wszystkich tekstów francuskich przeszły całkowicie na odpowiedzialność Oddziału Drukarskiego i wydziału dostarczającego odnośne tablice lub artykuły. Wkrótce potem, na zasadzie zarządzenia № 21 z dn. 28 marca 1927 r., Biuro Tłumaczeń zostało podzielone na dwie sekcje: Sekcję francuską i Sekcję języków innych, z których każda składała się z dwóch osób: kierownika i zastępcy. Było to umotywowane potrzebą dokonywania również sporadycznych przekładów na języki niemiecki i angielski.

Kompletny rozdział prac korektorskich od prac przekładowych okazał się jednak w praktyce niemożliwym do przeprowadzenia, a to ze względu na niedostateczną znajomość języka u osób dokonywujących korekty oraz ze względu na liczne zmiany wprowadzane do tekstów w czasie druku. To też już w trzy miesiące później, zarządzenie № 25 z dn. 7 maja 1927 r. postanawiało, że korekty tekstów francuskich „mogą być“ przekazywane w miarę potrzeby do Biura Tłumaczeń, i od tej chwili wszystkie korekty (z wyjątkiem wydawnictw spisowych i Wiadomości Statystycznych) były znów dokonywane w Biurze Tłumaczeń. W rok później, zarządzeniem z dn. 13 lutego 1928 r. № 3 skasowano oddzielną sekcję „języków innych“ i powrócono całkowicie do organizacji Biura Tłumaczeń, przewidzianej w regulaminie z dnia 23 stycznia 1926 r.

Z pośród większych przekładów dokonanych w ostatnim roku omawianego dziesięciolecia, t. j. w roku 1928, należy wymienić artykuł o Powszechnym Spisie rolnym (p. Kwart. Stat. 1928, t. V, zesz. 4).

Na zakończenie należałoby wspomnieć o samej technice pracy przekładowej i o trudnościach z nią związanych. Trudności te wynikały w pierwszym rzędzie z braku wszelkich polsko-francuskich słowników o charakterze technicznym lub encyklopedycznym. Przy ustalaniu terminologji tłumacz zmuszony był posługiwać się jedynie analogicznemi wydawnictwami statystyki francuskiej, belgijskiej lub szwajcarskiej, których zakres i układ często bardzo daleko odbiegały od sposobu ujęcia analogicznych zagadnień w statystyce polskiej; często też specyficzne warunki polskie wysuwały konieczność statystycznego ujmowania zagadnień, które w zachodnich państwach wcale nie podlegały badaniu statystycznemu lub też w których sam przedmiot badania przedstawiał charakter wręcz odmienny. Tego rodzaju trudności dawały się odczuć najsilniej przy opracowaniach, dotyczących kwestji agrarnej (serwituty, szachownica, grunty wspólne, różne kategorje osadnictwa, różne kategorje robotników rolnych i t. d.), zagadnień samorządowych i administracyjnych (miasta wydzielone i niewydzielone, związki celowe, różne typy związków publiczno-prawnych i t. p.) oraz statystyki sądowniczej, gdzie klasyfikacja czynności sądów opierała się na 3-ch różnych procedurach, obowiązujących na terytorjach byłych zaborów, i gdzie ustalenie mniej więcej ścisłej terminologji na podstawie odpowiednich opracowań w statystykach francuskich było prawie niemożliwością wobec rozbieżnych interpretacyj, nadawanych poszczególnym pozycjom przez samych prawników. Trudności te były tem większe, że konieczność dotrzymywania terminów, przeważnie bardzo krótkich, uniemożliwiała gruntowne przestudjowanie przedmiotu.

Z drugiej znów strony, często wysuwały się trudności spowodowane niezupełnem jeszcze ustaleniem właściwej terminologji polskiej w zakresie różnych działów technicznych, co dawało się silnie odczuć zwłasz-

cza w statystyce zatrudnienia (specjalne kategorje robotników, np. przędzalniczych, tkackich i t. d., mających różne nazwy w różnych okręgach przemysłowych) oraz przy ustalaniu wielu terminów technicznych dla produktów i półproduktów przemysłowych wyszczególnionych w Wykazie Statystycznym Towarów. Liczne wątpliwości, które z tego powodu wynikały, trzeba było często rozstrzygać w drodze otrzymywania prywatnych wyjaśnień od specjalistów.

Wreszcie zaznaczyć należy, że zwłaszcza dla początkującego tłumacza, wielką trudnością było zachowanie w tekście francuskim poprawności stylu i pewnych specyficznych właściwości języka przy jednoczesnem zachowaniu niemal dosłowności przekładu, a w każdym bądź razie absolutnej jego ścisłości.

Reasumując wyniki dziesięcioletniej pracy Biura Tłumaczeń, należy stwierdzić, że przekłady w tym czasie dokonane, mimo wszelkich braków i usterek (które zresztą najczęściej są wynikiem niedokładnej korekty lub innych przyczyn od tłumacza niezależnych) ułatwią w znacznej mierze zadanie przyszłych tłumaczy w zakresie wszystkich zagadnień, objętych polską statystyką. Niektóre z tych przekładów, jak np. wykaz statystyczny towarów i inne, podając bogatą kolekcję terminów technicznych i wyrażeń fachowych z różnych dziedzin przemysłu, jakich nie spotyka się dotąd, niestety, w żadnym z istniejących słowników polsko-francuskich.

HENRYK JAN PIENIĄŻKIEWICZ

Oddział drukarski

Główny Urząd Statystyczny w zakresie prac drukarskich posiada dwa zadania. Pierwsze z nich to druk formularzy, ankiet, blankietów i t. p. druków pomocniczych, stanowiących po wypełnieniu przez urzędy, instytucje lub osoby prywatne właściwy materjał statystyczny, podlegający opracowaniu w referatach i wydziałach Urzędu.

Drugie zadanie to druk publikacyj, obejmujących już w formie opracowanej, przystosowanej do wymagań i potrzeb czytelnika tych danych, które wpłynęły do Urzędu na pojedyńczych formularzach jako sprawozdania lub odpowiedzi odnośnych ankiet oraz wszelkiego rodzaju artykuły, wchodzące w zakres działalności Urzędu.

Publikacje Urzędu Statystycznego można podzielić na dwa rodzaje: jedne z nich obejmują wydawnictwa perjodyczne, drugie—wydawnictwa nieperjodyczne, obejmujące w swych tomach specjalne badania na większą skalę, o specjalnym charakterze.

W pierwszych latach istnienia Głównego Urzędu Statystycznego publikacje Urzędu sprowadzały się do kilku wydawnictw o b. szczupłych rozmiarach. I tak wówczas były publikowane Rocznik Statystyki, Miesięcznik Statystyczny, Miesięcznik Pracy oraz poszczególne tomy Statystyki Polski, które mogły być redagowane przez jedną osobę dzięki swej niewielkiej objętości. Jednak w miarę rozwoju prac Urzędu siłą rzeczy nastąpiło powiększenie objętości dotychczasowych wydawnictw oraz powstały nowe wydawnictwa jak Wiadomości Statystyczne, Miesięcznik Handlu Zagranicznego, wreszcie druk prac i wyników pierwszego powszechnego spisu ludności, który objął kilkanaście tomów Statystyki Polski oraz specjalne wydawnictwo Skorowidz Miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Ten szybki rozwój publikacyj zmusił Urząd do podziału redakcji poszczególnych wydawnictw pomiędzy te wydziały, które dostarczały zasadniczy materjał publikacyjny. I tak, Miesięcznik Handlu Zagranicznego przeszedł do Wydziału Handlu, Statystyka Pracy do Wydziału Statystyki Pracy i Przemysłu, publikacje obejmujące wyniki spisu do Wydziału Spisu Ludności, zaś pozostałe publikacje jak Wiadomości Statystyczne, Kwartalnik Statystyczny, Rocznik Statystyki pozostały w Wydziale Wydawnictw i Pomocy Naukowych. Poszczególne tomy wydawnictw nieperjodycznych były opracowane w tych wydziałach, które były autorami zagadnienia publikowanego w tym lub innym tomie. Jednocześnie z podziałem czynności redakcyjnych przeszły do poszczególnych wydziałów również i czynności techniczne związane z drukiem.

Dla ilustracji rozwoju wydawnictw Urzędu podaję dane objętości stron poszczególnych wydawnictw perjodycznych w pierwszym roku publikacji, w roku 1926, t. j. w roku utworzenia Oddziału Drukarskiego i w roku 1929.

Nazwa wydawnictwa	Pierwszy rok publikacji	1926	1929
Miesięcznik Statystyczny . . (Kwartalnik Statystyczny)	534 (1920 r.)	721	1 713
Miesięcznik Pracy . . . . . (Statystyka Pracy)	422 (1921 r.)	250	412
Miesięcznik Handlu Zagr. . .	238 (1919/20)	800	1 178
Rocznik Statystyki	318 (1920 r.)	589	718
Wiadomości Statystyczne . .	190 (1924 r.)	456	968
Rocznik Handlu Zagranicznego	70 (1922 r.)	300	278

Ten sposób decentralizacji prac redakcyjnych nad rękopisem i korektą przy wydawnictwach Urzędu okazał się niedogodnym, jak to wykazała praktyka dwuletnia: skutkiem tej decentralizacji był brak jednolitości tak w układzie wydawnictw jak i w ich zewnętrznej szacie.

Drugą złą stroną było to, że każdy wydział z chwilą rozpoczęcia pracy przy danej publikacji musiał wewnątrz swej organizacji stwarzać specjalny aparat, przeznaczony tylko do pracy związanej z wykonaniem drukiem tej publikacji.

I z tą właśnie chwilą rozpoczynała się dopiero praktyka tych kilku osób przeznaczonych do tej pracy, praktyka poznawania sposobu robienia korekty, oznajmiania się z pewnemi przyjętemi już w drukarstwie sposobami pracy. Nie trzeba chyba dowodzić, że ten sposób nie odrazu dawał dodatnie wyniki. Dopiero po kilkunastu przeczytanych kolumnach korekt, układał się w głowie takiego pracownika pewien sposób pracy, dopiero wtedy zaczynał on widzieć te braki, których dotychczas nie zauważył lub odwrotnie stwierdzał, że to, co poczytywał za błąd, nie jest błędem, lecz wynika z techniki pracy drukarskiej.

Również rękopisy, przygotowywane przez poszczególne wydziały, a przekazywane do druku w bardzo wielu wypadkach nie odpowiadały wymogom techniki drukarskiej, co oczywiście ujemnie wpływało na przebieg pracy tak w Urzędzie jak i w drukarniach, powodując przeróbki, opóźnienia terminu wykonania i t. p. włącznie do zwiększenia kosztów.

Usterki w przygotowywanych przez wydziały rękopisach wynikały z przyczyn naturalnych, albowiem trudno było wymagać od poszczególnych urzędników, nie mających nic wspólnego z drukarstwem, bliższej znajomości techniki drukarskiej, a więc przybliżonego nawet obliczenia ilości kolumn, które zajmie sporządzony rękopis, względnie ile rubryk pionowych i poziomych może zmieścić kolumna danego druku czy wydawnictwa.

Dzięki temu wydział (a właściwie urzędnik) otrzymujący korektę (rękopis już złożony) z drukarni stawał przed faktem dokonanym, a jednocześnie stwierdzał, że rękopis zajął więcej kolumn, niż planowano np. $1^1/_2$ zamiast 1 kol., lub że kolumna jest zanadto wydłużona względnie za szeroka.

Wówczas dopiero następowało dopasowywanie rękopisu do rozmiarów kolumny, w gorszym wypadku godzono się ze stanem faktycznym, aprobując np. zbytnio wydłużoną kolumnę.

Podobny sposób wykonywania druków odbijał się ujemnie nie tylko na samej pracy, lecz również na wyglądzie estetycznym samego wydawnictwa.

Oczywistem jest, że niemiłe wrażenie robią nawet na przeciętnego czytelnika, spotykane w wydawnictwie co kilka stron, kolumny zbytnio wydłużone względnie szerokie.

Otóż chcąc tym brakom zaradzić można było znaleźć jedynie wyjście w centralizacji prac techniki druku wydawnictw, pozostawiając nadal w rękach poszczególnych wydziałów stronę redakcyjną samej publikacji. Centralizacja ta została dokonana w dn. 16 stycznia 1926 roku przez stworzenie specjalnego organu przeznaczonego tylko w celu ujednostajnienia techniki prac drukarskich przy druku formularzy i wydawnictw.

Stworzony w ten sposób wewnątrz Wydziału Prezydjalnego Oddział Drukarski Głównego Urzędu Statystycznego otrzymał poniżej zamieszczony regulamin.

REGULAMIN ODDZIAŁU DRUKARSKIEGO

art. 1

W celu ścisłego ujednostajnienia techniki prac drukarskich Głównego Urzędu Statystycznego oraz dla scentralizowania prac wchodzących w zakres drukarstwa tworzy się w Wydziale Prezydjalnym Oddział Drukarski.

art. 2

Zakres pracy Oddziału Drukarskiego obejmuje wszystkie wydawnictwa perjodyczne i nieperjodyczne Urzędu oraz druki (formularze, sprawozdania). Zatem należeć tu będą: Wiadomości Statystyczne, Statystyka Pracy, Kwartalnik Statystyczny, Rocznik Statystyki, Statystyka Polski, Skorowidz Miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, Kwartalnik Handlu Zagranicznego, Rocznik Handlu Zagranicznego oraz wszelkie inne wydawnictwa i druki.

art. 3

Skład osobowy Oddziału Drukarskiego stanowią: Kierownik i korektorzy stali i czasowo przydzieleni.

art. 4

Do kompetencji Oddziału Drukarskiego należy:

1) Przyjmowanie z wydziałów wszystkich rękopisów przeznaczonych do druku, które

należy składać Kierownikowi Oddziału Drukarskiego.

2) Przygotowanie techniczne rękopisów.

3) Przeprowadzanie korekty.

4) Podpisywanie do druku gotowych korekt.

5) Wyznaczanie gatunku i ilości papieru potrzebnego na dane wydawnictwo.

6) Określanie w umowach z drukarniami artykułów, omawiających normalny i terminowy bieg korekt i druku.

7) Korekta formularzy i druków.

8) Sprawdzanie ostateczne wykonania druków i wydawnictw.

9) Faktyczne sprawdzanie rachunków za wykonane prace drukarskie.

10) Przeprowadzanie kalkulacji poniesionych kosztów przy druku wydawnictw.

art. 5

Oddział Drukarski winien otrzymywać rękopisy aprobowane do druku z podpisem Naczelnika Wydziału, w którym tablice zostały sporządzone i tak przygotowane, by wymagały tylko technicznego opracowania. Wszelkie poprawki autorskie w korektach (powstałe wskutek niedokładności opracowania rękopisów) nie są dopuszczalne i mogą być tylko wyjątkowo wprowadzane, a o ile chodzi o poprawki powodujące zmianę układu za zgodą Dyrektora. Uzupełnianie tablic do Wiadomości Statystycznych bieżącemi danemi jest dozwolone. Każdy Wydział przed przystąpieniem do opracowania rękopisów do jakiegokolwiek wydawnictwa musi się porozumieć z Kierownikiem Oddziału Drukarskiego, czy projektowany przez Wydział rozmiar tablicy jest dogodny pod względem drukarskim. Oddział Drukarski jest obowiązany przyjąć tylko tę tablicę, której układ pod względem drukarskim został opracowany wspólnie z Kierownikiem Oddziału Drukarskiego. Nie dotyczy to tych tablic, które już były drukowane, lub które należą do tablic perjodycznych.

art. 6

Rękopisy do wydawnictw winny być sporządzane czysto, czytelnie, napisane na maszynie lub atramentem (nie kopjowym). Wszelkie poprawki w rękopisie winny być wprowadzane atramentem czerwonym. Rękopisy podlegające tłumaczeniu przez Biuro Tłumaczeń winny mieć zostawione w tym celu miejsce.

art. 7

Z chwilą doręczenia przez Wydział rękopisu Kierownikowi Oddziału Drukarskiego, techniczne opracowanie jego i estetyczne ułożenie treści oraz wszelkie obowiązki wydania drukiem wydawnictwa należą do kompetencji Oddziału Drukarskiego.

art. 8

Pod pojęciem „techniczne opracowanie dostarczonych przez Wydział rękopisów“ rozumie się oznaczanie dla drukarni formatu, rodzaju pism, miejsca na kolumnie, numeracji stron, treści paginy i t. p. wskazówki dla drukarza. Ewentualne zmiany układu tablic, dokonanie których byłoby niezbędne przy technicznem opracowaniu rękopisu lub zmiany przy łamaniu należą do Oddziału Drukarskiego w porozumieniu z Naczelnikiem odnośnego wydziału. Jednak obowiązkiem Wydziału dostarczającego rękopisu jest dostarczanie rękopisu, w którymby zasady przyjęte przy druku wydawnictw Urzędu były uwzględnione.

art. 9

Kierownik Oddziału Drukarskiego przekazuje rękopis do Biura Tłumaczeń celem dokonania potrzebnych tłumaczeń tudzież celem czytania korekt w językach obcych. Za punktualne wykonanie tych prac jest odpowiedzialny kierownik Biura Tłumaczeń. W razie zachodzących wątpliwości, która z prac oddanych Biuru Tłumaczeń jest najpilniejsza decyduje Naczelnik Wydziału Prezydjalnego.

art. 10

Wszelkie niezbędne poprawki Wydziału, winny być przeprowadzone jedynie w pierwszej korekcie. W tym celu poszczególnym wydziałom będzie dostarczona pierwsza korekta dla poczynienia na niej poprawek oraz podania ewentualnych zmian redakcyjnych w myśl art. 5. Dla sprawdzenia poczynionych poprawek Naczelnik odnośnego Wydziału otrzymuje drugą korektę.

art. 11

Oddział Drukarski jest całkowicie odpowiedzialny za zgodność korekty podpisanej do druku z treścią rękopisu i poprawek uskutecznionych w myśl art. 10. Jednak Oddział Drukarski jest obowiązany do sumowania i sprawdzania zgodności sum znajdujących się w danym rękopisie. O ile by własne siły Oddziału względnie Wydziału Prezydjalnego nie wystarczały, porozumie się

Naczelnik Wydziału Prezydjalnego z Naczelnikiem odnośnego Wydziału o przydzielenie odpowiednich sił.

art. 12

Oddział Drukarski przedstawia po porozumieniu z kompetentnym wydziałem do aprobaty Pana Dyrektora terminy składania rękopisów oraz korekt. Terminy dla wydawnictw perjodycznych zostaną określone osobnem rozporządzeniem wewnętrznem.

Celem terminowego ukazywania się wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego Panowie Naczelnicy Wydziałów mają polecone ścisłe przestrzeganie terminów dostarczania rękopisów do poszczególnych wydawnictw. Rękopisy spóźnione będą przyjmowane jedynie za uprzedniem uzyskaniem zgody Dyrektora.

art. 13

Terminy dostarczania rękopisów wszelkich wydawnictw i korekt przez Oddział Drukarski do drukarni jako też i z drukarni ustala Kierownik Oddziału Drukarskiego, w ten sposób aby terminy ukazywania się wydawnictw były ściśle dotrzymywane.

art. 14

Kierownik Oddziału Drukarskiego jest odpowiedzialny za wykonywanie postanowień niniejszego regulaminu i za sprawne wykonywanie wszelkich robót drukarskich.

art. 15

Wszelkie uprzednie zarządzenia wydane w tej mierze zostaną z chwilą wejścia w życie niniejszego regulaminu skasowane.

art. 16

Z chwilą wejścia w życie niniejszego regulaminu wszystkie prace drukarskie Urzędu oddane do druku, a jeszcze niewykończone przechodzą do kompetencji Oddziału Drukarskiego. Ewentualne wyjątki ustali Dyrektor na wniosek Naczelnika Wydziału Prezydjalnego.

art. 17

Regulamin niniejszy wchodzi w życie z dniem 16 stycznia 1926 r.

Warszawa dnia 16 stycznia 1926 r.

Scentralizowanie trzech prac, wchodzących w zakres drukarstwa, a więc 1) przygotowanie rękopisów, 2) poprawianie korekty, 3) podpisanie do druku gotowych korekt dla wszystkich bez wyjątku wydawnictw w Oddziale Drukarskim dało możność ujednostajnienia formy i nadania jednolitego charakteru wydawnictwom Urzędu. Z tą chwilą został ostatecznie ustalony format wydawnictw, faktycznie stosowany już poprzednio, w dwóch rozmiarach, jeden dla wydawnictw perjodycznych w wymiarze 21×27 cm. i drugi większy dla tomów Statystyki Polski w wymiarze 25×34 cm.

Z wyżej podanego regulaminu Oddziału Drukarskiego widzimy, że obowiązki Oddziału Drukarskiego można określić w ten sposób: „Zadaniem Oddziału Drukarskiego jest możliwie najszybciej, najestetyczniej, w formie najprzystępniejszej dla czytelnika opublikować materjał dostarczony przez wydziały a pozatem przeczytać korekty i zbilansować tablice celem stwierdzenia obliczeń i sum podanych w tablicach".

Chcąc to wykonać, potrzeba tylko personelu wyszkolonego w czytaniu korekt. Cała trudność w czytaniu korekt układu tabelarycznego, a ten przeważa w publikacjach Urzędu polega na b. łatwem przepuszczeniu błędów składu, gdyż liczba jest pojęciem zupełnie oderwanem, nie wiążącem się zupełnie z sąsiednią liczbą, a zatem i kontrola samego siebie jest b. trudna. Przy czytaniu tekstu te trudności są niewielkie, albowiem słowa wiążą się w pewną całość i wtedy, nawet nie posiłkując się rękopisem, łatwo usunąć błąd.

Drugiem zadaniem korekty jest zbilansowanie tabel, celem uzgodnienia poszczególnych cyfr i sprawdzenia sum ogólnych. To zadanie jest wykonywane przez personel Oddziału Drukarskiego, który w najwyższym stopniu rozwoju posiadał 17 korektorów i jednego wyjątkowo uzdolnionego bilansistę.

Samą technikę przeprowadzania prac przy druku publikacyj Głównego Urzędu Statystycznego dzielimy na poszczególne etapy: 1. przygotowanie rękopisu, 2. czytanie korekty, 3. podpisywanie do druku, 4. sprawdzanie już opublikowanych prac.

Przygotowanie rękopisu. To pojęcie obejmuje takie prace jak wyznaczenie rodzaju druku dla poszczególnych tabel, układ tabeli, rozmieszczenie poszczególnych wierszy i t. p. wskazówki dla zecera.

Należyte przygotowanie rękopisu stanowi połowę pracy przy druku wydawnictwa, od tego zależy, czy w dalszych etapach tej pracy będziemy mieli już tylko pracę korektorską, czy będziemy musieli zająć się usuwaniem tych usterek, które w samym rękopisie nie były usunięte. Celowość skrupulatnego prze-

patrzenia rękopisu nie da się zaprzeczyć choćby dlatego, że zmniejsza to koszta druku, a ułatwia niepomiernie samą pracę korektorską.

To też na przygotowanie rękopisów należy kłaść bardzo mocny nacisk i starać się je przesyłać do drukarni w takiej formie, by później w korekcie nie przeprowadzać zmian zasadniczych.

Drugim etapem jest czytanie korekty, ta właściwa praca korektora, bardzo mozolna i pozostająca czasami bez możliwości kontroli. Chcąc doprowadzić czytanie korekty do perfekcji, zasadą przyjętą przez Oddział Drukarski jest dwuosobowa korekta, t. j. że jeden korektor czyta głośno z rękopisu, gdy drugi korektor sprawdza odbitkę drukarską. Ten system posiada tę przewagę nad systemem jednoosobowym, że wyklucza autosugestję, gdyż przy czytaniu przez jedną osobę i rękopisu i korekty zachodzi ten wypadek, że w świadomości korektora pozostaje ta cyfra, którą widział ostatnią i ją uznaje za słuszną, a ponieważ ostatnie wrażenie wzrokowe jest najsilniejsze, ulega korektor złudzeniu i przyjmuje liczbę za zgodną z rękopisem.

Te możliwości są usunięte przy dwuosobowem czytaniu korekty, a mianowicie w momencie przejmowania wrażenia wzrokowego słyszy on powtórzenie tego słowa lub liczby przez głos czytającego rękopis, w ten sposób otrzymuje potwierdzenie swego wrażenia wzrokowego; możliwość błędu jest jedyna, że korektor się przesłyszy w podanej cyfrze, wówczas błąd nie będzie wykryty. By i tę ewentualność usunąć, Oddział Drukarski wprowadza ponowne czytanie z rękopisem egzemplarza drugiej korekty przez innych korektorów, niż ci co czytali pierwszą korektę. Ten sposób czytania korekty daje maximum gwarancji bezbłędnego drukowania tabel w porównaniu z rękopisem.

Należy także nadmienić, że wydział (ew. autor), który sporządzał rękopisy, otrzymuje również do czytania pierwszą i drugą korektę. Praca wydziału w tym wypadku ogranicza się do kontroli logicznej, zaś mechaniczne dopilnowanie zgodności rękopisu z korektą, jak wynika z powyższego, należy do Oddziału Drukarskiego, gdyż on rozporządza do tego przeznaczonym personelem.

Poza tem ogólną kontrolę nad całą pracę sprawuje Komitet Redakcyjny.

Po przeprowadzeniu drugiej korekty następuje trzeci stopień kontroli—bilansowanie, który w większości wypadków jest już kontrolą zgodności rękopisu co do sum podanych, gdyż bilansowanie może wykryć albo błąd korekty, co przy dwukrotnem czytaniu z rękopisem jest b. rzadkim błędem, albo błąd w rękopisie, który należy już do sprostowań poszczególnych wydziałów.

Tak wykonana korekta wraca ponownie do drukarni w celu wniesienia tych zmian na formy i powraca do Oddziału Drukarskiego dla sprawdzenia i poczynienia ostatecznych zmian lub uzupełnień. Dopiero wówczas następuje aprobata do druku, po uprzedniem pozostawieniu w Oddziale Drukarskim kopji odbitki z poczynionemi zmianami, a to w celu sprawdzenia w wydanej publikacji, czy zmiany polecone drukarni były właściwie wykonane, w przeciwnym razie by móc dokonać sprostowania.

Byłby to w zarysie plan pracy korektora Oddziału Drukarskiego. Celem ułatwienia pracy przy poszczególnych wydawnictwach i korektach, korekty są stemplowane odpowiedniemi stemplami i wciągane do kontrolek, które dają obraz przebiegu pracy przy danem wydawnictwie, co szczególnie jest pożądane przy terminowości wydawnictw, gdyż daje możność śledzenia całokształtu pracy tak w drukarni jak i wewnątrz Oddziału Drukarskiego.

Ważnem zadaniem Oddziału Drukarskiego, które nie może być pominięte milczeniem, jest terminowe wykonanie publikacyj. Terminy oddawania rękopisów do druku jak również ukazywania się poszczególnych wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego zostały ustalone w szeregu zarządzeń. Wewnętrzna organizacja Oddziału Drukarskiego została tak nastawiona, że, przy dostarczeniu w terminie rękopisu, oczywiście w określonej już z zgóry ilości kolumn, a także przy terminowem zwracaniu w czasie druku korekt przez wydziały (względnie autorów), ukazanie się publikacji nie może ulec opóźnieniu.

Osiągnięcie tego, ażeby terminy przesyłania do Oddziału Drukarskiego rękopisów i korekt autorskich były ściśle przestrzegane, nie należało do zadań łatwych, albowiem, szczególnie zwrot korekt, bardzo często ze względów niezależnych od wydziałów (lub autorów) ulegał zwłoce. Dla tego też Oddział Drukarski w celu sharmonizowania tej pracy siłą rzeczy musiał nawiązać bardzo ścisły kontakt z Sekretarjatem Komitetu Redakcyjnego, w kierunku bardzo drobiazgowego informowania go, że każdy przekazany w terminie spóźnionym rękopis, a szczególnie korekty autorskie, niezależnie od przyśpie-

szonej pracy w Oddziale Drukarskim, przekreślają termin ukazania się wydawnictwa, gdyż drukarnia nie będzie mogła nadrobić straconego przez opóźnienie czasu.

Ten punkt pracy Oddziału Drukarskiego był bardzo trudny do wykonania choćby dlatego, że termin pozostawiony na samą pracę korektorską był nieraz tak krótki, że najmniejsze opóźnienie w korekcie pociągało za sobą opóźnienie całości publikacji. Z drugiej strony chcąc zapewnić dla każdego wydawnictwa termin ukazania się, należało w ten sposób ułożyć kalendarz terminów, by takowe nie pokrywały się z sobą;w przeciwnym razie trzeba byłoby albo rezygnować z poszczególnych terminów albo posiadać tak wielki personel korektorski, który mógłby w każdej chwili dokonać korekty. Jednak byłoby to niemożliwe z tych względów, że w pewnych okresach nie byłoby co do roboty, gdy w następnym okresie nastąpiłoby przeciążenie personelu, co znów ujemnie odbiłoby się na wartości czytanej korekty.

Ilustracją sprawności Oddziału Drukarskiego niech będzie ten fakt, że uprzednio przed reorganizacją na opublikowanie danych zawartych na 12—16 kolumnach Wiadomości Statystycznych potrzeba było 8 dni roboczych, gdy dziś na opublikowanie 48 kolumn tychże Wiadomości Statystycznych — tylko 10 dni roboczych. Sam fakt mówi za siebie. Na dokonanie tych prac Oddział Drukarski poświęcił rok pracy i można powiedzieć, że dopiero pod koniec 1927 roku organizacja Oddziału Drukarskiego tak wewnątrz (korektorzy) jak i zewnątrz (odpowiednio dobrane i wyszkolone drukarnie) była przygotowana do tych potrzeb, jakie jej zakreślił regulamin.

Po dokonaniu tych prac w dziedzinie organizacji korekty wyłonił się projekt wykonywania druku publikacyj Urzędu we własnym zakresie.

Miało to na celu doprowadzenie do doskonałości samej formy zewnętrznej wydawnictw jak również i terminowości przez możność bezpośredniego oddziaływania na oba czynniki przy druku wydawnictw t. j. na drukarnię i korektę.

Jednak warunki miejscowe jak brak lokalu i trudności prawne stworzenia takiej placówki zmusiły Urząd do poniechania planu zakrojonego na szeroką skalę.

Jak zaznaczyłem na wstępie, oprócz druku publikacyj Urząd musiał przeprowadzić druk i korektę formularzy i ankiet, potrzebnych przy badaniach prowadzonych przez Urząd.

Dotychczasowe zapotrzebowanie na druki i formularze Urzędu było pokrywane przez zamówienia w drukarniach prywatnych i, jak praktyka wykazała, trzeba się było uciekać nieraz do drukarń prowincjonalnych (Piotrków — Toruń) aby móc sprostać zadaniu. Wykonywanie formularzy Urzędu w drukarniach prywatnych miało tę stronę ujemną, że nieraz trzeba było godzić się na opóźnienie terminu, jak i liczenie się z odległym transportem, który obciążał wydatki na druk. Poza tem samo wykonanie formularzy było bardzo niejednolite, gdyż w wypadku szybkiego zapotrzebania formularzy Urząd musiał uciekać się do zaangażowania kilku drukarń, a wówczas już nie mogło być mowy o jednolitym układzie tabel i jednakowym doborze czcionek.

To też i w tym względzie Urząd poszedł po linji centralizacji i z momentem utworzenia Oddziału Drukarskiego i prace przy druku formularzy zostały objęte regulaminem.

Dało to tę dogodność, że w jednych rękach pozostały wszystkie etapy pracy przy formularzu od momentu przesłania rękopisu do drukarni aż do potwierdzenia faktu wykonania roboty.

Jak już zaznaczyłem, trudność przy druku formularzy nasuwała się w tym wypadku, gdy szło o wybór drukarni, któraby wykonała druk czysto i możliwie najidealniej pod względem układu.

Trudność ta została usunięta przez stworzenie wewnątrz Oddziału Drukarskiego własnego zakładu drukarskiego, wyposażonego w niezbędne maszyny do wykonania wszelkich zamówień Urzędu z dziedziny druku formularzy i blankietów.

W tym celu został nabyty komplet maszyn drukarskich i odpowiednio zaopatrzona zecernia w czcionki, i z tą chwilą wszelkie zamówienia na druki Urząd pokrywa we własnym zakresie.

Daje to oprócz korzyści materjalnych i tę dogodność, że usuwa zbędną w tym wypadku procedurę wewnętrzno—biurową przy zamawianiu formularzy, szybsze wykonanie i ułatwienie w biurowości (zbędne jest ogłaszanie przetargów, konkursy).

Od chwili uruchomienia tego warsztatu praca Oddziału Drukarskiego dzieli się na dwa zasadnicze działy, korektę i wykonywanie formularzy, prowadzone niezależnie od siebie.

DR. TADEUSZ SAS-JAWORSKI

Administracja Wydawnictw

Administracja Wydawnictw, która pierwotnie wchodziła w skład Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych i jako taka posiadała własny regulamin z r. 1920, rozpoczęła swą działalność jako samodzielny referat, podlegający Wydziałowi Prezydjalnemu, od stycznia 1924 r.

Regulamin Administracji Wydawnictw jako jednostki samodzielnej po wyrażeniu nań zgody ze strony Ministerstwa Skarbu w dn. 18 grudnia 1926 r. i po zatwierdzeniu go przez Ministra Spraw Wewnętrznych zaczął obowiązywać z dniem 21 stycznia 1927 r. (obacz załącznik).

Regulamin określa działalność kierownika Administracji Wydawnictw pod względem księgowości, wysyłki wymiennej i bezpłatnej oraz sprzedaży wydawnictw. Księgowość podlega kontroli oddziału rachunkowego Wydziału Prezydjalnego. Regulamin zawiera ponadto upoważnienie Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego do przeprowadzania kalkulacji cen we własnym zakresie, co dotąd podlegało kompetencji Min. Skarbu i przez to znacznie opóźniało sprzedaż wydawnictw. Od chwili wprowadzenia w życie regulaminu z dn. 21 stycznia 1927 r. kalkulację przeprowadza się w ten sposób, że ogólne koszty nakładu po doliczeniu do nich honorarjów autorskich dzieli się przez liczbę egzemplarzy nakładu i po otrzymaniu tym sposobem kosztów własnych dolicza się 33 procent na wyrównanie rabatu księgarskiego. Cenę sprzedażną ustala Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego, który na mocy regulaminu może ją obniżyć do 50 procent, o ile uważa to za wskazane w interesie zbytu wydawnictwa. W wyjątkowych wypadkach może Minister Spraw Wewnętrznych cenę tę obniżyć o dalsze 25 proc. Po ustaleniu cen stałych i prenumeraty na większość wydawnictw, ten system kalkulacji ogranicza się obecnie do Rocznika Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej i Rocznika Handlu Zagranicznego, do wydawnictw nieperjodycznych oraz odbitek z niektórych wydawnictw.

Głównem zadaniem Administracji Wydawnictw jest dostarczanie publikacyj Głównego Urzędu Statystycznego według ustalonego z góry przez Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego rozdzielnika, który przewiduje wysyłkę w kraju i zagranicę, dzieląc ją na urzędową, wymienną wzamian za wydawnictwa innych instytucyj i bezpłatną, oraz na przesyłaniu wydawnictw w ciągu roku w miarę zatwierdzenia przez Dyrektora właściwych wniosków. Pozatem rozporządza Dyrektor określoną przez regulamin liczbą egzemplarzy dyspozycyjnych wszystkich wydawnictw, które według swego uznania przydziela instytucjom i jednostkom w kraju i zagranicą. Wreszcie otrzymują najważniejsze i fachowe czasopisma egzemplarze recenzyjne bądź to wszystkich, bądź niektórych wydawnictw z odpowiednio zredagowaną wzmianką reklamową i prośbą o jej umieszczenie. Urzędy państwowe i samorządowe, instytucje i jednostki naukowe i społeczne, w kraju i zagranicą, załatwiane są wprost przez pocztę za opłatą ryczałtową względnie jednostkową, a placówki polskie zagranicą i urzędy oraz instytucje państw obcych przez Min. Spraw Zagranicznych.

Sprzedaż i prenumerata publikacyj załatwiana jest bądź to w Administracji Wydawnictw bądź przez księgarnie i biura zarówno za gotówkę jak i komisowo. Działalność ta do r. 1926 napotykała na trudności dwojakiego rodzaju: uzależnienia cen, a zwłaszcza ich obniżania od zgody Min. Skarbu, co opóźniało oddawanie wydawnictw do użytku publicznego i pozbawiało je aktualności, oraz brak dokładnych terminów ukazywania się w druku wydawnictw perjodycznych. Niedomagania te zostały w ciągu

r. 1926 usunięte, co umożliwiło w następstwie informowanie zainteresowanych bezpośrednio lub pośrednio przez komunikaty w prasie.

Ważnem zagadnieniem, które jeszcze czeka swego pełnego rozwiązania, jest sprawa przekonania szerszego ogółu o potrzebie statystyki i jej znaczeniu dla życia publicznego i prywatnego, a przez to zyskania większego zbytu wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego. Publiczność uważa badania i zestawienia Głównego Urzędu Statystycznego za pracę czysto naukową i teoretyczną, a więc z punktu widzenia praktycznego będącą bez znaczenia. Uświadomienie społeczeństwa o wartości statystyki na wszystkich polach pracy, rozwoju i przedsiębiorczości możliwe jest na razie tylko przez umieszczanie odpowiednich artykułów popularyzacyjnych w prasie, lecz i tu często natrafia się na brak zrozumienia jej doniosłości. Może pożytecznem byłoby wydawanie biuletynu, któryby w skrótach popularnych i plastycznych pouczał publiczność o potrzebie statystyki w życiu codziennem i uczył ją czytać tablice statystyczne. Podczas trwania Powszechnej Wystawy Krajowej, na której rozwój państwa i samorządów oraz niektórych gałęzi produkcji uplastyczniony był metodą statystyki poglądowej, stwierdzono wielkie zainteresowanie się wykresami i obrazami statystycznemi. Biuletyn statystyczny byłby niejako kontynuatorem tej pracy. Czytanie go i komentowanie w szkołach, instytucjach wychowawczych i społecznych, urzędach i stowarzyszeniach, czytelniach i bibjotekach publicznych, ewentualnie przy odpowiedniem użyciu obrazów świetlnych przyczyniłby się niewątpliwie do spopularyzowania statystyki i wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego.

O rozwoju Administracji Wydawnictw świadczy najlepiej skład jej pracowników i ich funkcyj. Do r. 1924 zatrudniony był 1 urzędnik, od 1924 r. do połowy 1925 r.—2, od połowy 1925 r. do końca 1926 r.—3, a w chwili obecnej—4. Zadaniem kierownika jest ogólny nadzór, załatwianie korespondencyj, udzielanie informacyj, redagowanie komunikatów prasowych i spisu wydawnictw na okładkach wydawnictw. Rachmistrz prowadzi księgę główną, pobraniową, komisową i opłat stemplowych, dziennik podawczy, teki przychodową i rozchodową oraz dział przekazowy i kredytowy, wreszcie sprzedaż odręczną. Sekretarz zajmuje się kartoteką, skorowidzami i wykazami przesyłek, przygotowaniem adresów oraz działem przekazowym i kredytowym. Magazynier—ekspedytor czuwa nad składem podręcznym wydawnictw, prowadzi ich ewidencję i zajmuje się wysyłką wszystkich publikacyj Głównego Urzędu Statystycznego. Godziny służbowe na spełnienie tych zadań przez 4 pracowników przeważnie nie wystarczają, zwłaszcza że ustawiczny ruch w sprzedaży utrudnia bieg normalny służby.

Załączone tablice w kolejności swej najlepiej obrazują działalność i rozwój Administracji Wydawnictw.

Nakład i rozchód wydawnictw na dzień 1.IV 1926 r.

1920—1.IV 1926

Nazwa wydawnictwa	Rok wydania	Nakład egz.	Rozchód	
			Wymiana i bezpłatnie	Sprzedaż i komis
I. Wydawnictwa polskie				
Miesięcznik Statystyczny, t. I—VI	1920	1 600—750	15—90	12—40
Rocznik Statystyki R. P., t. I—III	1921—24	8 000—1 500	47—367	91—448
Miesięcznik Pracy, zeszytów 12	1921	700—1 800	13—14	4—6
Statystyka Pracy, zeszytów 41	1922—26	700—1 000	12—592	12—100
Rocznik Handlu Zagranicznego, t. I	1922/23	800	304	307
Statystyka Polski, t. I, II, III, V, XXII	1921	po 1 000	7—268	6—182
Wiadomości Statystyczne, zeszytów 59	1923—26	2 000—9 000 a	42—7 548	58—2 162
Kwartalnik Statystyczny, t. I—II, zeszytów 7	1924—25	800—1 000	332—548	71—176
Skorowidz Miejscowości, t. I—V, VII—IX, XII—XV	1923	2 000	148—321	745—940
Kwartalnik Handlu Zagranicznego, zeszytów 4	1924	700	280—466	96—162
Miesięcznik Handlu Zagranicznego, zeszytów 6	1925	1 000	479—573	67—163
Spis ludności i zwierząt gospodar., t. 1	1923	2 000	6	43
Inne odbitki i jednorazowe, t. 13	1920—26	120—900	0—37	4—43

a od N-ru 2 r. 1926 ustalony na 7 200.

(dok.)

Nazwa wydawnictwa	Rok wydania	Nakład egz.	Rozchód	
			Wymiana i bezpłatnie	Sprzedaż i komis
II. Wydawnictwa francuskie				
Statystyka Pracy, zeszytów 26	1922—24	200—300	13—184	0—4
Rocznik Handlu Zagr., 1922/23	1924	350	262	49
Miesięcznik Statystyczny, t. V—VI, zeszytów 24	1922—23	po 500	9—32	3—10
Rocznik Statystyki, t. 2	1923—24	po 500	337—399	3—6
Spis ludności i zwierząt gospodar.	1923	770	11	2
Handel Zagraniczny Polski 1922	1923	380	5	1
Kwartalnik Handlu Zagranicznego, zeszytów 4	1924	po 300	187—192	13—26
Kwartalnik Statystyczny, zeszytów 5	1924—25	po 300	231—243	8—19
Wiadomości Statystyczne, zeszytów 19	1924/25	130—300	41—226	
Statystyka Polski, t. V	1925	300	161	5

Nakład i rozchód wydawnictw w r. 1926

1926

Nazwa wydawnictwa	Ilość tomów wzgl. zeszytów od r. 1920	Saldo wzgl. nakład egz.	Rozchód		
			Wymiana i bezpłatnie	Sprzedaż	Komis
Ogółem tomów wzgl. zeszytów od r. 1920	**293**	**355 694**	**149 168**	**59 798**	**2 223**
Rocznik Statystyki R. P.	4	14 095	40	490	19
„ „ wydanie francuskie	2	586	442	37	2
Rocznik Handlu Zagran. 1922/23	1	258	7	59	11
„ „ „ wydanie francuskie	1	39	10	1	—
Skorowidz Miejscowości	15	21 823	1 184	2 560	398
Statystyka Polski	11	7 060	1 498	99	38
„ „ wydanie francuskie	5	1 256	522	2	—
Kwartalnik Handlu Zagr. t. II.	15	8 385	3 154	1 120	88
„ „ „ wydanie francuskie	4	348	45	3	—
Kwartalnik Statystyczny	9	5 478	2 345	432	63
„ „ wyd. francuskie	4	225	24	16	—
Miesięcznik Statystyczny	31	27 282	82	291	—
„ „ wyd. francuskie	20	3 986	62	—	—
Miesięcznik Pracy	7	8 032	51	44	—
Statystyka Pracy	37	26 860	7 533	1 021	174
„ „ wydanie francuskie	14	2 946	37	15	—
Wiadomości Statystyczne	76	216 513	131 957	53 126	1 340
„ „ wyd. francuskie	18	1 798	30	1	—
Odbitki z Kwart. Statystycz. i inne	17	7 967	141	481	90
„ „ „ wyd. francuskie	2	757	4	—	—

Rozchód egzemplarzy i dochód ze sprzedaży wszystkich wydawnictw w latach 1924—1926

1924—1926

Rok	Rozchód w egz.	Dochód w zł.	Rok	Rozchód w egz.	Dochód w zł.	Rok	Rozchód w egz.	Dochód w zł.
1924	102 976	12 580	1925	201 548	25 245	1926	211 166	32 968

Wysyłka wydawnictw zagranicę w r. 1926 tytułem wymiany wzgl. bezpłatnie

1926

Liczba krajów zagranicznych ogółem	Ogólna liczba instytucyj w krajach zagran. otrzymujących wydawnictwa		Z tych instytucyj zagranicznych otrzymywały			
			wszystkie wydawnictwa		poszczególne wydawnictwa	
	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie
36	209	27	91	10	118	17

Nakład i rozchód wydawnictw w r. 1927

1927

Nazwa wydawnictwa	Stan w magazynie		Rozchód					Saldo na 1. I 1928
	Saldo	Nakład egz.	Sprzedaż bez rabatu	Sprzedaż z rabatem	Wymiana	Bezpłatnie	Ogółem	
Rocznik Statystyki R. P. 1920—24	13 567	—	21	68	15	17	121	13 446
Rocznik Statystyki R. P. 1925/26	—	2 000	74	160	292	772	1 298	702
Rocznik Statystyki R. P. 1927	—	2 500	69	131	295	794	1 289	1 211
Rocznik Handlu Zagr. 1922/23	192	—	8	17	3	6	34	158
Rocznik Handlu Zagr. 1924/25	—	1 006	46	30	210	390	676	330
Kwartalnik Handlu Zagr. 1922—26 (Mies. Handlu Zagr. 1925 zesz. 1—10)	5 111	—	390	243	271	544	1 448	3 663
Wiadomości Stat. 1923—1926	38 739	—	886	657	448	520	2 511	36 228
Wiadomości Stat. 1927, zesz. 1—24	—	186 000	29 806	22 485	6 719	117 749	176 759	9 241
Mies. Hand. Zagr. 1927, zesz. 1—10	—	10 000	1 239	358	2 136	4 233	7 966	2 034
Kwartalnik Statystyczny 1924	724	—	9	15	9	12	45	679
„ „ 1925	1 351	—	10	18	24	27	79	1 272
„ „ 1926	2 423	—	92	96	611	650	1 449	974
„ „ 1927	—	4 025	133	123	1 067	1 264	2 587	757
„ „ franc. 1927	—	185	1	—	1	1	3	182
Statystyka Pracy 1927, zesz. 1—4	—	3 006	110	64	730	1 312	2 216	790
Ankieta Stat. Pracy 1927 t. 1	—	1 000	46	12	240	389	687	313
Wykaz Stat. Towarów	1 311	—	28	20	—	115	301	1 010
Wykaz Alfab. Towarów	1 978	—	80	51	—	383	713	1 265

W r. 1927, zwłaszcza zaś w kwartale IV wraz z wyjściem w druku Rocznika Statystyki wzmogło się znacznie zainteresowanie wydawnictwami, jak wykazuje to zestawienie dochodu zarówno z powyżej wymienionych wydawnictw jak i Statystyki Polski oraz odbitek z Kwartalnika Statystycznego i innych.

Dochód ze sprzedaży wydawnictw w r. 1927

Kwartał I	zł.	8 479,94
„ II	„	8 933,86
„ III	„	8 643,32
„ IV	„	16 072,43
Razem	„	**42 129,55**

Poza normalną pracą przeprowadzono w kwartale IV r. 1927 remanent magazynu oraz obrachunek sprzedaży komisowej.

Nakład i rozchód wydawnictw w r. 1928

1928

Nazwa wydawnictwa	Stan w magazynie		Rozchód					Saldo na 1.I 1929
	Saldo i zwrot komisów	Nakład egz.	Sprzedaż bez rabatu	Sprzedaż z rabatem	Wymiana	Bezpłatnie	Ogółem	
Rocznik Statystyczny R. P. 1920—27	15 385	—	120	351	36	223	730	14 655
„ „ „ 1928	—	2 500	71	171	342	843	1 427	1 073
Rocznik Handlu Zagranicznego 1922—25	496	—	38	29	6	31	104	392
„ „ „ 1926/27	—	1 000	113	34	246	415	808	192
Kwartalnik Handlu Zagranicznego 1924—26 (Miesięcznik Handlu Zagranicznego 1925, zesz. 1—6)	3 693	—	48	74	21	179	322	3 369
Miesięcznik Handlu Zagr. 1927, zesz. 1—12	4 104	—	637	256	507	1 075	2 475	1 649
Miesięcznik Handlu Zagr. 1928, zesz. 1—12	—	12 144	2 018	526	2 950	5 164	10 658	1 486
Kwartalnik Statystyczny 1924—27	4 415	—	69	172	161	656	1 058	3 357
„ „ 1928, zesz. 1—4	—	3 315	145	148	1 036	1 454	2 783	532
Statystyka Pracy 1927, zesz. 1—4	793	—	32	39	7	48	126	667
„ „ 1928, zesz. 1—4	—	4 019	161	92	1 048	1 779	3 080	339
Ankieta Statystyki Pracy 1927	313	—	2	12	1	14	29	289
Rocznik Statystyki Miast 1928	—	1 009	4	11	310	520	845	164
6 Odbitek z Kwart. Statyst., t. V, zesz. 1	—	823	200	21	5	187	433	390
11 „ „ „ „ zesz. 2	—	1 559	75	586	94	357	1 112	447
6 „ „ „ „ zesz. 3	—	2 270	23	1 466	58	350	1 897	373
5 „ „ „ „ zesz. 4	—	891	20	94	44	296	454	437

Dochód ze sprzedaży wydawnictw w r. 1928

1928

Kwartały	Sprzedaż na miejscu	Kredyt i P. K. O.	Pobranie pocztowe	Komis	Razem
	w złotych				
I	7 200,72	6 580,35	982,50	1 081,25	15 844,82
II	4 437,75	3 468,26	550,85	—	8 456,86
III	4 659,64	5 544,06	738,98	85,50	11 028,18
IV	6 234,08	3 174,35	165,04	—	10 573,47
	22 532,19	18 767,02	3 437,37	1 166,75	45 903,35

Z dziennika podawczego Wydziału Prezydjalnego wpłynęło w r. 1928 do Administracji Wydawnictw pism 1 895, paczek wysłano 33 805.

Nakład i rozchód wydawnictw w r. 1929

1929

Nazwa wydawnictwa	Stan w magazynie: Saldo i zwrot komisów	Stan w magazynie: Nakład egz.	Rozchód: Sprzedaż bez rabatu	Rozchód: Sprzedaż z rabatem	Rozchód: Wymiana	Rozchód: Bezpłatnie	Rozchód: Ogółem	Saldo na 1. I 1930
Rocznik Statystyczny 1920—28	15 732	—	117	353	17	250	737	14 995
„ „ 1929	—	2 500	67	177	319	893	1 456	1 044
Rocznik Handlu Zagr. 1922—1927	1 587	—	92	84	254	499	935	652
„ „ „ 1928	—	1 000	86	42	235	501	864	136
Kwartalnik Handlu Zagr. 1924—1926 . . . . (1925 zesz. 1—6 mies.)	3 379	—	5	61	—	102	168	3 211
Miesięcznik Handlu Zagr. zesz. 1—12, 1927 . .	1 648	—	9	158	—	88	235	1 413
„ „ „ „ 1—12, 1928 . .	3 399	—	600	318	510	1 023	2 451	948
„ „ „ „ 1—11, 1929 . .	—	11 800	1 745	569	2 651	4 945	9 910	1 890
Wiadomości Statystyczne zesz. 1—24, 1928 . .	5 192	—	421	581	52	232	1 286	3 906
„ „ „ 1—24, 1929 . .	—	125 400	5 656	65 582	7 573	40 001	118 812	6 588
Kwartalnik Statystyczny 1924—28	3 897	—	53	304	29	163	549	3 352
„ „ 1929 zeszytów 4 . . .	—	3 625	123	186	946	1 730	2 985	640
Statystyka Pracy 1927 zesz. 1—4	669	—	6	16	3	27	52	617
„ „ 1928	—	941	15	53	13	259	340	601
Ankieta Statyst. Pracy 1927	284	—	—	—	—	6	6	278
Stat. Uboju Bydła t. I. zeszytów 4, t. II. zeszytów 2	—	6 095	42	51	1 501	3 563	5 157	938
Statystyka Cen, zeszytów 10	—	11 077	258	186	2 527	6 629	9 600	1 477
Rocznik Statyst. Miast 1928	164	—	43	36	2	10	91	73
Odbitek 6 Kwart. Statyst. 1928, V zesz. 1 . . .	389	—	18	86	3	42	149	240
„ 11 „ „ 1928, V zesz. 2 . . .	448	—	44	64	2	32	142	306
„ 6 „ „ 1928, V zesz. 3 . . .	376	—	11	37	1	27	76	300
„ 5 „ „ 1928, V zesz. 4 . . .	437	—	18	37	1	18	74	363
„ 6 „ „ 1929, VI zesz. 1 . . .	—	795	16	76	41	270	403	392
„ 6 „ „ 1929, VI zesz. 2 . . .	—	1 425	32	47	40	638	757	668
„ 5 „ „ 1929, VI zesz. 3 . . .	—	2 400	96	365	11	152	624	1 832
„ 9 „ „ 1929, VI zesz. 4 . . .	—	1 720	—	370	—	195	565	1 155
Odbitek 2 Statyst. Pracy 1929, VIII zesz. 4 . .	—	200	4	—	—	55	59	141
Mapa Rzplitej Polskiej. Podział Administracyjny Stan na 1. I 1929 (skala 1—2 000 000)	—	25 000	619	20 302	—	639	21 560	3 400

Nakład i rozchód Statystyki Polski i Skorowidza Miejscowości w latach 1921—1929

Nazwa wydawnictwa	Saldo i nakład egz.	Rozchód: Sprzedaż z rabatem	Rozchód: Sprzedaż bez rabatu	Rozchód: Wymiana	Rozchód: Bezpłatnie	Rozchód: Ogółem	Saldo
Statystyka Polski 1921—14. V 1924 t. I, II, III, V, VI, XXII	4 463	145		96	715	956	na 1. IV 1926 3 507
Statystyka Polski 1.I 1926—31.XII 1926 t. I, II, III, V, VI, VIII, XI, XIV, XXII, XXIII, XXVI	7 060	99		160	1 338	1 597	na 1. I 1927 5 463

(dok.)

Nazwa wydawnictwa	Saldo i nakład egz.	Rozchód					Saldo
		Sprzedaż		Wymiana	Bezpłatnie	Ogółem	
		z rabatem	bez rabatu				
Statystyka Polski 1. I 1927 — 31. XII 1929 t. I — VIII, XI — XXXI, XXXVI, XXXVII . .	23 645	217	743	1 600	9 192	11 752	na 1. I 1930 11 893
Statystyka Polski — franc. 1. I 1927 — 31. XII 1929 t. I, V, VI, VII, VIII, XI, XIII, XIV, XVII, XIX — XXIII, XXVI — XXIX . .	5 832	3	6	2 283	634	2 926	na 1. I 1930 2 906
Skorowidz Miejscowości 1923—14. V 1924 t. I—V, VII—IX, XII—XV	23 495	3 749		188	2 818	6 767	na 1. IV 1926 16 728
Skorowidz Miejscowości 1. I 1926 — 31. XII 1926 t. I—V, VII — XV	21 823	2 560		117	1 067	3 744	na 1. I 1927 18 079
Skorowidz Miejscowości 1. I 1927 — 31. XII 1929 t. I — V, VII — XV	18 113	392	3 626	87	106	5 166	na 1. I 1930 12 947

Dochód ze sprzedaży wydawnictw w r. 1929

1929

Kwartały	Sprzedaż na miejscu	Pobranie pocztowe	Kredyt i P. K. O.	Komis	Razem
	w złotych				
I	6 335,05	1 250,60	12 445,06	—	20 030,71
II	4 624,91	348,88	3 818,25	2 693,09	11 485,13
III	3 253,87	899,80	2 478,65	1 404,45	8 036,77
IV	5 819,35	1 012,59	4 458,57	256,80	11 547,31
Razem . . .	**20 033,18**	**3 511,87**	**23 200,53**	**4 354,34**	**51 099,92**

Wysyłka wydawnictw zagranicę w r. 1929 tytułem wymiany wzgl. bezpłatnie

1929

Kraje Liczba krajów ogółem 38 i 1 Wolne Miasto	Ogólna liczba instytucyj otrzymujących wydawnictwa		Z tego otrzymały							
			Rocznik Statystyczny		Wiadomości Statystyczne		Wszystkie wydawnictwa		Inne poszczególne	
	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie
Anglja	17	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	7	—	5	—	4	—	14	—
„ prywatne . . .	—	—	3	1	3	2	1	—	3	—
„ międzynarodowe	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—
Argentyna	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	—	—	1	—	—	—	3	—
Australja	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—
„ prywatne . . .	—	—	—	—	2	—	—	—	6	—
Austrja	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	3	—	1	—	—	—	12	—
„ prywatne . . .	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
„ komunalne . .	—	—	1	—	1	—	—	—	3	—
Belgja	6	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	—	—	1	—	2	—	3	—
„ prywatne . . .	—	—	1	—	1	1	1	—	—	—
„ międzynarodowe	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Brazylja	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—
„ prywatne . . .	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
„ komunalne . .	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—

(c. d.)

Kraje Liczba krajów ogółem 38 i 1 Wolne Miasto	Ogólna liczba instytucyj otrzymujących wydawnictwa		Z tego otrzymały							
			Rocznik Statystyczny		Wiadomości Statystyczne		Wszystkie wydawnictwa		Inne poszczególne	
	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie
Bułgarja	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
„ prywatne	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—
Czechosłowacja	3	4	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	—	2	—	2	1	—	1	7
„ prywatne	—	—	—	1	—	—	—	—	—	3
Danja	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	1	1	—	—	1	—	5	—
„ prywatne	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Egipt	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Estonja	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	—	1	—	—	1	—	—	5
„ komunalne	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—
Ekwador	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje prywatne	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Finlandja	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
„ komunalne	—	—	1	—	1	—	1	—	2	—
„ prywatne	—	—	—	1	—	1	—	—	—	4
Francja	14	4	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	1	—	1	—	5	—	2	—
„ prywatne	—	—	5	1	4	1	1	1	10	2
„ międzynarodowe	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—
W. m. Gdańsk	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
„ prywatne	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—
„ międzynarodowe	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Grecja	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Hiszpanja	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Holandja	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	3	—	1	—	1	—	5	—
„ komunalne	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—
„ prywatne	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
„ międzynarodowe	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—
Honduras	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Indje Brytyjskie	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Japonja	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Jugosławja	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	1	—	1	—	—	—	4	—
„ komunalne	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—
Kanada	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—
Łotwa	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe	—	—	1	—	1	—	—	—	4	—
„ komunalne	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—

(dok.)

Kraje Liczba krajów ogółem 38 i 1 Wolne Miasto	Ogólna liczba instytucyj otrzymujących wydawnictwa		Z tego otrzymały							
			Rocznik Statystyczny		Wiadomości Statystyczne		Wszystkie wydawnictwa		Inne poszczególne	
	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie	tytułem wymiany	bezpłatnie
Niemcy	30	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	6	—	5	—	9	—	13	—
„ komunalne . .	—	—	2	—	2	—	4	—	6	—
„ prywatne . . .	—	—	6	1	3	1	2	—	9	2
Norwegja	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
„ komunalne . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nowa Zelandja	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Palestyna	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—
„ prywatne . . .	—	—	—	—	1	—	—	—	3	—
Portugalja	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	—	—	1	—	—	—	4	—
„ prywatne . . .	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Persja	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Peru	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Rosja sowiecka	14	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	8	—	6	—	4	—	15	—
„ prywatne . . .	—	—	—	1	—	1	—	—	1	2
Rumunja	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	2	—	2	—	4	—	4	—
„ prywatne . . .	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Stany Zjednoczone	18	6	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	5	2	4	1	—	—	12	6
„ prywatne . . .	—	—	3	2	4	3	1	—	12	5
Szwajcarja	15	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	2	—	2	—	2	2	5	—
„ komunalne . .	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—
„ prywatne . . .	—	—	3	—	2	—	—	—	8	—
„ międzynarodowe	—	—	2	—	1	—	3	—	3	—
Szwecja	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	2	—	2	—	1	—	5	—
„ komunalne . .	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—
„ prywatne . . .	—	—	—	1	2	—	—	—	—	2
Turcja	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Węgry	7	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
„ komunalne . .	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
„ prywatne . . .	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—
Włochy	18	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Instytucje państwowe . .	—	—	4	—	4	—	1	—	9	—
„ komunalne . .	—	—	1	—	1	—	2	—	3	—
„ prywatne . . .	—	—	4	—	6	—	2	1	13	—
„ międzynarodowe	—	—	—	—	2	—	1	—	1	—
Poselstwa państw obcych	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
w Warszawie	—	—	—	1	—	8	—	—	—	4

Z dziennika podawczego Wydziału Prezydjalnego wpłynęło w r. 1929 do Administracji Wydawnictw pism 2 187, paczek i druków wysłano 40 281, rachunków wypisano 2 874.

Liczba prenumeratorów w ciągu r. 1929

Prenumerata wpłacona za:	1929 I kwartał	II kwartał	III kwartał	IV kwartał
Wiadomości Statystyczne	298	344	338	363
Mies. Handel Zagraniczny	131	168	180	189
Kwart. Statystyka Pracy	36	48	49	50
Kwart. Statystyka Uboju Bydła	5	9	11	12
Kwartalnik Statystyczny	46	58	66	68
Mies. Statystyka Cen	—	25	37	41

REGULAMIN

Administracji Wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego

Zatwierdzony przez Pana Ministra Spraw Wewnętrznych 27.I 1927 r.

1. Administrację Wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego prowadzi wyznaczony przez dyrektora pracownik jako administrator. Administrator oraz przydzielone mu ewentualnie siły pomocnicze wchodzą w skład oddziału rachunkowego i podlegają służbowo naczelnikowi Wydziału Prezydjalnego.

2. Administrator odpowiedzialny jest za całość i porządek wydawnictw powierzonych jego pieczy, tudzież za ścisłe przestrzeganie postanowień niniejszego regulaminu i wszelkich zarządzeń, wydanych przez Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego w zakresie administracji wydawnictw, oraz za dokładne wykonywanie zleceń otrzymanych od władzy przełożonej.

3. Do zakresu działania Administracji Wydawnictw należy:

a) prowadzenie i utrzymywanie w porządku magazynu wydawnictw,

b) prowadzenie ksiąg rachunkowych,

c) wysyłka egzemplarzy sprzedanych, abonamentowych, wydawanych w komis, wysłanych na wymianę i bezpłatnych,

d) sprzedaż detaliczna w Urzędzie,

e) kalkulacja ceny sprzedażnej,

f) wszelkie inne czynności przekazane Administracji Wydawnictw zarządzeniami Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego.

4. Po otrzymaniu przez Główny Urząd Statystyczny nakładu danego wydawnictwa administrator sprawdza ilość otrzymanych egzemplarzy i potwierdza ich odbiór, a następnie wciąga do ksiąg. Egzemplarze nakładu, pozostałe po uskutecznieniu wysyłki, administrator przechowuje w magazynie.

5. Administrator odpowiada za utrzymanie magazynu w należytym porządku. Stan magazynu winien być sprawdzany przynajmniej raz na rok przez Komisję, w której oprócz naczelnika Wydziału Prezydjalnego, lub w jego zastępstwie kierownika oddziału rachunkowego, jako przewodniczącego, bierze udział przynajmniej dwóch urzędników, wyznaczonych przez Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego. O wynikach kontroli magazynu Komisja sporządza protokół.

6. Administracja Wydawnictw obowiązaną jest prowadzić następujące księgi rachunkowe:

a) księgę główną przychodu i rozchodu wydawnictw,

b) księgę sprzedaży komisowych,

c) księgę kontroli wpłat,

d) księgę kontroli wysyłki,

e) ewidencję prenumeratorów,

f) ewidencję instytucyj otrzymujących wydawnictwa Urzędu w drodze wymiany, bezpłatnie lub egzemplarze recenzyjne. Administracja Wydawnictw podlega stałej kontroli kierownika oddziału rachunkowego. Niezależnie od tego naczelnik Wydziału Prezydjalnego przynajmniej raz na rok, w okresie pomiędzy 1-szym a 15-tym grudnia, poleci kierowni-

kowi oddziału rachunkowego i skarbnikowi Urzędu zbadanie prawidłowości prowadzenia ksiąg Administracji Wydawnictw. Kontrolerzy podpisują księgi sprawdzone i mają prawo przedstawiania wniosków, dotyczących systemu prowadzenia księgowości Administracji Wydawnictw.

7. Bibljoteka Głównego Urzędu Statystycznego otrzymuje z każdego wydawnictwa ilość egzemplarzy oznaczoną zarządzeniem dyrektora na wniosek naczelnika Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych.

Egzemplarze dla bibljoteki winny być przez Administrację Wydawnictw wydawane bezzwłocznie po otrzymaniu pierwszej partji nakładu.

8. Wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego mogą być wymieniane na inne wydawnictwa urzędowe i prywatne, krajowe lub zagraniczne. Naczelnik Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych przedstawia przed końcem każdego roku projekt listy wydawnictw wymiennych na rok następny i po zatwierdzeniu przez dyrektora przesyła go do Administracji Wydawnictw do wykonania. W tej samej drodze uskuteczniane są zmiany listy zachodzące w ciągu roku.

9. Bezpłatnie otrzymują wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego:

a) władze i urzędy państwowe i samorządowe według listy obowiązującej w chwili wejścia w życie niniejszego regulaminu; zmiany tej listy zatwierdza Minister Spraw Wewnętrznych na wniosek Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego;
b) bibljoteka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w ilości 3-ch egzemplarzy;
c) kluby poselskie po 1-ym egzemplarzu;
d) wielkie bibljoteki publiczne krajowe po 1-ym egzemplarzu;
e) członkowie Głównej Rady Statystycznej po 1-ym egzemplarzu;
f) autorowie prac naukowych, drukowanych w wydawnictwach Urzędu, w ilości 10 egzemplarzy wydawnictwa, w którem praca danego autora została wydrukowana, przyczem na specjalne żądanie ilość ta może być podwyższona do 20-tu.

10. Niezależnie od egzemplarzy bezpłatnych, wydawanych na zasadzie art. 9, pozostawia się 50 egzemplarzy każdego wydawnictwa do dyspozycji Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego, który wydaje je bezpłatnie seminarjum wyższych uczelni, bibljotekom publicznym zagranicznym, posłom i senatorom, oraz osobom pracującym na polu naukowem. W razie zgłoszenia szczególnie zasługujących na uwzględnienie zapotrzebowań ze strony wyżej wymienionych instytucyj i osób po wyczerpaniu kontyngentu 50 egzemplarzy, Minister Spraw Wewnętrznych może dla każdego wydawnictwa oddzielnie kontyngent ten podnieść.

11. W wypadkach reklamacji z racji nieotrzymania wydawnictw oraz w sprawach uzupełnienia kompletów decyduje na wniosek administratora odnośnie art. 7, 9 i 10 Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego, odnośnie art. 8 naczelnik Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych.

12. Korespondenci rolni Głównego Urzędu Statystycznego z tytułu swej honorowej współpracy z Urzędem, otrzymują po jednym egzemplarzu Wiadomości Statystycznych; Minister Spraw Wewnętrznych może na wniosek Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego zarządzić bezpłatne wydawanie poszczególnych wydawnictw także i innym honorowym współpracownikom Urzędu.

13. Wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego sprzedawane są po cenie oznaczonej według kalkulacji wskazanej w art. 16. Księgarnie otrzymują od tej ceny do 25% rabatu. Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego może zatwierdzić wniosek na udzielanie wyższego rabatu w razie zmiany kalkulacji księgarskiej. Ten sam rabat mogą otrzymywać instytucje państwowe i samorządowe oraz urzędnicy Głównego Urzędu Statystycznego, nabywający wydawnictwa dla własnych potrzeb.

14. Władze państwowe i samorządowe, które opracowywały zestawienia statystyczne, drukowane w wydawnictwach Głównego Urzędu Statystycznego, oraz autorowie prac naukowych mogą ze swych zestawień i prac otrzymać dowolną ilość odbitek, za zwrotem kosztów. Odbitki te mogą być puszczane w obieg księgarski.

15. Poważne księgarnie mogą otrzymywać wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego w komis; listę księgarń, otrzymujących wydawnictwa w komis ustala naczelnik Wydziału Prezydjalnego na wniosek administratora i kierownika oddziału rachunkowego. Rozrachunki z księgarniami, otrzymującemi wydawnictwa w komis, winny być przeprowadzone tak często, by uchronić

Urząd od strat, przynajmniej jednak dwa razy na rok: na dzień 1 stycznia i 1 lipca.

16. Administrator Wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego przeprowadza kalkulację ceny sprzedażnej poszczególnych wydawnictw w myśl następujących zasad: ogólne koszta nakładu, wliczając w to honorarjum autorskie, dzieli się przez liczbę egzemplarzy nakładu, i do otrzymanych w ten sposób kosztów własnych egzemplarza dolicza się odpowiedni procent na wyrównanie rabatu księgarskiego. Administrator przedstawia przeprowadzoną w ten sposób kalkulację naczelnikowi Wydziału Prezydjalnego.

17. Cenę sprzedażną, wyprowadzoną na zasadzie powyższej kalkulacji, może Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego obniżyć do 50%, o ile obniżenie jest konieczne w interesie zbytu wydawnictwa; w wyjątkowych wypadkach, jeżeli zniżka ta okaże się niewystarczającą, Minister Spraw Wewnętrznych może na wniosek Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego obniżyć cenę sprzedażną do 25%. Dla wydawnictw, których nakład przekracza 5000 egzemplarzy, Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego może cenę sprzedażną, wyprowadzoną na zasadzie kalkulacji, odpowiednio zwiększyć.

W razie, gdy nie zachodzi potrzeba zastosowania zwyżki lub zniżki, cenę sprzedażną zatwierdza naczelnik Wydziału Prezydjalnego.

18. Na wydawnictwa perjodyczne może być ustalona prenumerata. Warunki prenumeraty ustala Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego na wniosek naczelnika Wydziału Prezydjalnego przy uwzględnianiu postanowień art. 15 i 16 oraz preliminowanej na dany okres ilości arkuszy wydawnictwa.

19. Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego ustala na wniosek naczelnika Wydziału Prezydjalnego ilość egzemplarzy recenzyjnych dla każdego wydawnictwa w ilości nieprzekraczającej 50 egzemplarzy dla wydawnictw perjodycznych, Rocznika Statystyki i Rocznika Handlu Zagranicznego, oraz 30 egzemplarzy dla innych wydawnictw. Listę redakcji otrzymujących egzemplarze recenzyjne ustala naczelnik Wydziału Prezydjalnego w porozumieniu z naczelnikiem Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych.

20. Z każdego wydawnictwa Administracja pozostawia 50 egzemplarzy jako rezerwę, przeznaczoną na zaspokojenie niezbędnych potrzeb w chwili, gdy nakład zbliżać się będzie do wyczerpania, a w szczególności dla umożliwienia w przyszłości instytucjom państwowym, samorządowym, społecznym i naukowym, otrzymywania kompletów wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego. Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego może na wniosek naczelnika Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych podnieść dla poszczególnych wydawnictw wysokość rezerwy. Administrator Wydawnictw może wydawać egzemplarze z rezerwy tylko na pisemne zlecenie Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego, względnie naczelnika Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych.

21. Po upływie przynajmniej dwu lat od chwili wydania dla wydawnictw perjodycznych, a 5-ciu lat dla wydawnictw nieperjodycznych, Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego może uznać dane wydawnictwo za nieaktualne. Dla pozostałości nakładu wydawnictw takich może Dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego obniżyć cenę sprzedażną aż do 25%, zarządzić wydanie bezpłatne poszczególnych egzemplarzy instytucjom rządowym, samorządowym, społecznym i naukowym, które nie otrzymały bezpłatnie wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego na zasadzie art. 9 i 10 oraz wyznaczyć nie więcej jak 30 egzemplarzy z każdego wydawnictwa do dyspozycji naczelnika Wydziału Prezydjalnego jako egzemplarze okazowe i reklamowe.

22. Ilość nakładu poszczególnych wydawnictw ustala raz na rok z końcem listopada dyrektor na wniosek naczelnika Wydziału Prezydjalnego co kwartał do 10-go następnego miesiąca.

23. Co kwartał do 10-go następnego miesiąca przedstawia administrator Wydawnictw za pośrednictwem naczelnika Wydziału Prezydjalnego szczegółowe sprawozdanie ze swej czynności. W sprawozdaniu tem należy dla każdego wydawnictwa podać według formularza zaakceptowanego przez dyrektora liczbę egzemplarzy w ciągu ubiegłego kwartału (roku) sprzedanych, wymiennych, przesłanych bezpłatnie, tudzież zapas z początkiem i końcem (roku) kwartału.

STEFAN SZULC

Biuro Kartograficzne

Za datę powstania Biura Kartograficznego Głównego Urzędu Statystycznego można uważać dzień 1 stycznia 1925, gdy do ówczesnego Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych został przydzielony specjalny urzędnik, którego zadaniem miało być wykonywanie prac kartograficznych i diagramów. Wkrótce zakres prac zwiększył się o tyle, że wypadło zorganizować specjalne biuro, które obecnie stale zatrudnia 4 osoby, przyczem liczba pracowników w miarę potrzeby ulega czasowemu zwiększeniu dla wykonania prac specjalnych [1].

Jedną z pierwszych prac było zgromadzenie materjałów kartograficznych w postaci map, opracowanych przeważnie przez państwa zaborcze: Niemcy, Austrję i Rosję oraz polskich map, wydanych przez Wojskowy Instytut Geograficzny w Warszawie. Szczególną uwagę zwrócono przytem na mapy, zawierające granice administracyjne. Na mapach sztabowych państw zaborczych, w skali 1 : 100 000, 1 : 300 000, 1 : 84 000 i 1 : 126 000 są wyznaczone granice powiatów, na planach zaś 1 : 25 000 (Niemcy i Austrja)—nawet granice gmin. Wojskowy Instytut Geograficzny na nowych polskich mapach w skali 1 : 25 000 i 1 : 100 000, starannie opracowanych, granic gmin i powiatów niestety nie podaje, co tłumaczy się brakiem odpowiednich materjałów.

Podział administracyjny, uwidoczniony na mapach, dał przedewszystkiem punkt wyjścia do ustalenia podziału na powiaty w chwili bieżącej. Źródłami pomocniczemi były dane Skorowidza Miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej (łącznie z bardzo obfitym materjałem źródłowym, zebranym w związku z opracowaniem Skorowidza) oraz materjał bieżący, gromadzony przez oddział ewidencji zmian w podziale administracyjnym Państwa. Wszystkie zmiany są uwidoczniane na mapie w skali 1 : 100 000. Nastręczają się przytem często duże trudności, gdy np. ujawniają się sprzeczności, które trzeba wyjaśniać, albo gdy w rozporządzeniu o zmianie granic podano, że takie, czy inne gminy lub miejscowości przechodzą z powiatu do powiatu, lecz nie uwidoczniono, jak przebiega nowa granica.

W tych warunkach dane o granicach powiatów, znajdujące się w posiadaniu Biura Kartograficznego, nie mogą być uważane za bezwzględnie ścisłe, ale przedstawiają zapewne maximum dokładności, którą w obecnych warunkach można osiągnąć.

Prace przy podstawowej mapie administracyjnej rozpoczęto od obliczenia współrzędnych geograficznych, które odwzorowano w rzucie stożkowym normalnym Ptolomeusza. Położenie środku rzutu przyjęto w punkcie: $\varphi = 52^0$ i $\lambda = 22^0$ na wschód od Greenwich. Siatkę geograficzną nakreślono w skali 1 : 1 000 000 i wrysowano pantografem administrację Państwa.

Z materjału, zebranego w powyższy sposób, korzysta się przedewszystkiem do potrzeb bieżących Urzędu, a więc przy kreśleniu map konturowych w różnych skalach, do wykresów lub do innych celów, oraz przy obliczaniu powierzchni jednostek administracyjnych tam, gdzie to nie może być uskuteczniane na podstawie materjału katastralnego [2].

Ponadto na opisanej wyżej mapie podstawowej oparto szereg poważniejszych prac kartograficznych, a więc przedewszystkiem mapę administracyjną w skali 1 : 2 000 000, umieszczoną jako tabl. 1 *w Rzeczypospolitej Polskiej—Atlasie Statystycznym* oraz mapę w skali 1 : 1000 000, wydaną w r. 1929 nakła-

1 Po skasowaniu Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych Biuro zostało przyłączone do Wydziału Statystyki Ruchu Ludności.

2 O obliczaniu powierzchni powiatów ob. *Kwartalnik Statystyczny* r. 1924 str. 87 i nast.

dem komisji dla usprawnienia administracji publicznej przy Prezesie Rady Ministrów. Mapy te uwzględniają prócz granic województw i powiatów ważniejsze rzeki i kanały, koleje, drogi bite państwowe i wojewódzkie, miasta (mapa w skali 1 : 1 000 000 wszystkie miasta, mapa w Atlasie—miasta powyżej 10 000 mieszkańców) oraz ważniejsze (węzłowe, krańcowe i graniczne) stacje kolejowe [1].

Na zlecenie komisarjatu wystawy rządowej na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu Biuro Kartograficzne sporządziło kontury powiatowe Rzeczypospolitej w skali 1:1000 000, 1 : 750 000 i 1 : 500 000. Z konturów tych korzystały wszystkie ministerstwa, rysując swe kartogramy na wystawę [2].

Zaznaczyć wreszcie należy, że z bogatych materjałów o podziale administracyjnym, znajdujących się w rozporządzeniu Biura Kartograficznego, korzystał i stale korzysta szereg instytucyj i osób pracujących na polu naukowem. Dotyczy to zresztą nietylko granic powiatów, ale i granic gmin.

W zakresie podziału na gminy—dla Małopolski istnieje przedwojenna mapa konturowa; brak jest takiej mapy dla województw zachodnich, chociaż istnieje materjał kartograficzny na planach w skali 1 : 25 000 (ob. wyżej). Najgorzej przedstawia się sytuacja pod tym względem w województwach centralnych i wschodnich, gdzie kontury przedwojenne, o ile istnieją, są niedokładne, a ponadto przeważnie nie odpowiadają obecnemu stanowi rzeczy wobec niezmiernie licznych w tej dzielnicy zmian administracyjnych.

Biuro Kartograficzne przystąpiło przedewszystkiem do sporządzenia konturu gminnego województw zachodnich na podstawie wspomnianych już planów. Praca ta, wobec ogromnej ilości gmin i niewyraźnego często ich oznaczenia na mapie, jest bardzo żmudna i wymaga ogromnego napięcia uwagi; nie jest ona jeszcze ukończona.

Ważniejsze i trudniejsze jest zadanie w stosunku do województw centralnych i wschodnich. Można tu było oprzeć się na materjale zebranym w roku 1927 przez referat podziału administracyjnego Państwa w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w postaci map w skali 1 : 100 000, na których władze miejscowe nakreśliły granice powiatów i gmin. Ponieważ jednak starostwa i gminy przeważnie nie posiadały ścisłych danych o przebiegu granic w postaci np. planów, mapy nadesłane pozostawiają często wiele do życzenia. Zdarza się niejednokrotnie, że poszczególne miejscowości są zaliczone do innej jednostki administracyjnej niż ta, do której faktycznie należą, często linja graniczna kreślona jest „na oko", w przybliżeniu, skutkiem czego przebiega w sposób najwidoczniej sprzeczny z warunkami topograficznemi, a nawet przechodzi środkiem miejscowości zamieszkałej i t. p.

Niektóre z tych wątpliwości można było odrazu wyjaśnić na podstawie innych materjałów, znajdujących się w Głównym Urzędzie Statystycznym oraz na podstawie danych, udzielonych przez Wojskowy Instytut Geograficzny; wyjaśnienie innych będzie wymagało przeprowadzenia szczegółowej korespondencji. Należy jednak zaznaczyć, że dokładne ustalenie granic gmin wymagałoby przedewszystkiem wyznaczenia tych granic w terenie i wniesienia ich na miejscu na mapy—lub też oparcia się na istniejących dawniejszych planach poszczególnych gmin czy wsi—te plany jednak trzebaby najpierw skompletować, uzupełnić i zaktualizować. Jedno i drugie jest na razie niewykonalne, przynajmniej jeżeli chodzi o całość powiatów b. dzielnicy rosyjskiej. Mimo to możliwe jest bardzo znaczne ulepszenie materjału, który w tej chwili jest w rozporządzeniu Urzędu, drogą szczegółowej kontroli przez władze lokalne.

I w tym jednak stanie, w jakim materjał się znajduje obecnie, przedstawia on dużą wartość jako jedyne w tej chwili źródło, dotyczące podziału na gminy. Oparto na niem między innemi pomiary planimetryczne powierzchni poszczególnych gmin. Wyników otrzymanych, jako w wielu razach niepewnych, nie opublikowano, oddały one jednak duże usługi np. przy kontroli rejestracji zasiewów.

W zakresie prac graficznych do Biura należy wykonywanie wykresów wszelkiego rodzaju—diagramów i kartogramów—przeznaczonych do wydawnictw Urzędu. Należą tu wykresy, stale umieszczane w *Wiadomościach Statystycznych*, mapy w *Roczniku Statystyki* oraz rozmaitego typu wykresy, ilustrujące analizy wyników dochodzeń statystycznych, przeznaczone do *Kwartalnika Statystycznego*, *Statystyki Pracy i Statystyki Polski*. Danych liczbowych do wykresów dostarczają właś-

1 Przygotowano obecnie nowe, poprawione i rozszerzone wydanie mapy administracyjnej, przyczem zastosowano rzut Roussilhe'a.
2 Kartogramy i wykresy, które Główny Urząd Statystyczny wystawił na P. W. K., nie były wykonane w Biurze Kartograficznem.

ciwe wydziały lub autorowie prac analitycznych, którzy również w porozumieniu z Komitetem Redakcyjnym ustalają typ wykresu. Biuro Kartograficzne odpowiada za najwłaściwszą formę i sposób wykonania, za ścisłą zgodność wykresu z materjałem liczbowym, wreszcie za terminowość wykonania.

Z większych prac specjalnych, wykonanych przez Biuro, wymienić należy przedewszystkiem dwie:

W 1927 r. w związku z IV Międzynarodowym Kongresem Medycyny i Farmacji Wojskowej opracowano szereg kartogramów i diagramów z dziedziny statystyki demograficznej i mieszkaniowej na Międzynarodową Wystawę Sanitarno-Higjeniczną w Warszawie, na której Urząd posiadał własne stoisko. Za wystawione prace Komitet Wystawy na podstawie opinji Jury przyznał Głównemu Urzędowi Statystycznemu złoty medal.

Bardzo poważnym dorobkiem graficznym Biura jest *Rzeczpospolita Polska—Atlas Statystyczny*, wykonany w r. 1929. Zawiera on na 42 tablicach dużego formatu blisko 300 wykresów typu bardzo różnorodnego, niektóre—zarówno kartogramy, jak diagramy—bardzo skomplikowane. Atlas zyskał powszechne uznanie, zarówno w Polsce jak i zagranicą, nietylko ze względu na treść, ale i na wzorową formę.

E. JANKOWSKA

Sprawozdanie z działalności Biura Informacyjnego w latach 1925—1928

Potrzeba utworzenia biura informacyjnego powstała w miarę rozwoju statystyki i zainteresowania się instytucyj i osób danemi opracowanemi w Głównym Urzędzie Statystycznym.

W pierwszych latach dawały się słyszeć często pytania: „co wy tam w Urzędzie Statystycznym robicie", „czy kto waszemi pracami się interesuje" lub też „komu ta statystyka jest potrzebna, chyba tylko uczonym?".

Wobec takich pytań zdawało się nieraz, że przeprowadzone badania istotnie przynoszą mały pożytek a są zbyt kosztowne, gdyż na początku istnienia Głównego Urzędu Statystycznego tylko profesorowie, instytucje międzynarodowe lub konsulaty państw zagranicznych interesowały się wynikami prac statystycznych.

W ciągu jednak ubiegłego dziesięciolecia można było zaobserwować stały wzrost zainteresowania szerszych kół wynikami prac statystycznych.

Z biegiem czasu, gdy życie gospodarcze zaczęło się odbudowywać, jak również z chwilą rozpoczęcia normalnych studjów na naszych uczelniach, wzrosło zapotrzebowanie na dane statystyczne. Wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego zaspakajają największą część tych zapotrzebowań, jednak dużo pracy pozostaje dla działu informacyjnego. Powstała wobec tego potrzeba ułatwienia korzystania z prac statystycznych osobom, zainteresowanym w otrzymywaniu danych.

Rozwój działalności informacyjnej przedstawia się w chronologicznym porządku następująco.

Pierwsze zarządzenie Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego z 1923 roku, normujące udzielanie danych statystycznych, dotyczyło międzynarodowych instytucyj. W myśl tego zarządzenia zostało przydzielone załatwienie spraw informacyjnych Wydziałowi Wydawnictw i Pomocy Naukowych, a informacje ściśle związane z wydziałami—poszczególnym wydziałom zależnie od prac przez nie prowadzonych. Najważniejsze punkty tego zarządzenia podajemy poniżej:

„1) Cała korespondencja z Międzynarodowym Instytutem Rolnictwa w Rzymie ześrodkowuje się w Wydziale Statystyki Rolnictwa.

2) Takaż korespondencja z Międzynarodowem Biurem Pracy w Wydziale Statystyki Pracy i Przemysłu.

3) Korespondencja ze wszystkiemi pozostałemi urzędami i instytucjami zagranicznemi, jak Liga Narodów, Międzynarodowy Instytut Statystyczny w Hadze, oraz innemi w Wydziale Wydawnictw i Pomocy Naukowych.

Naczelnicy wymienionych wydziałów otrzymują, w myśl tego zarządzenia, dla wszystkich sprawozdań od poszczególnych wydziałów odpowiednio przygotowany materjał. Perjodyczne komunikaty do prasy i inne wewnątrz kraju, po uzyskaniu przy wysyłaniu poraz pierwszy aprobaty dyrektora, są wysyłane przez Wydział Wydawnictw i Pomocy Naukowych".

Wyżej cytowane zarządzenie nie rozstrzygało kwestji udzielania danych statystycznych urzędom, instytucjom oraz osobom prywatnym wewnątrz kraju. Dotychczasowa praktyka w tych wypadkach polegała na przesyłaniu pisma lub interesanta do poszczególnych wydziałów, opracowywujących żądane dane. Jeśli pismo lub interesant potrzebował danych z kilku działów statystyki, zaczynała się wtedy wędrówka, niejednokrotnie, po wszystkich wydziałach, a w końcu nie wiadomo było, jaki wydział ma pismo ostatecznie załatwić.

W celu odciążenia wydziałom pracy, nieprzewidzianej programem prac, oraz ułatwienia i przyspieszenia korzystania z danych

statystycznych, Dyrektor wydał w 1925 roku nowe zarządzenie, które koncentrowało pisma o udzielenie danych statystycznych w Wydziale Prezydjalnym. W myśl tego zarządzenia:

„1) Wszystkie zgłoszenia o udzielenie danych statystycznych i informacyj winny być przez Kancelarję Główną kierowane do naczelnika Wydziału Prezydjalnego, korespondencja ta będzie zaciągana do specjalnego dziennika, prowadzonego przez sekretarza.

2) Naczelnik Wydziału Prezydjalnego przedstawiać będzie rzeczy ważniejsze Dyrektorowi, celem wyznaczenia referenta i wskazania ewentualnego załatwienia, pozostałą korespondencję kierować będzie bezpośrednio do pp. naczelników właściwych wydziałów do załatwienia.

3) W razie niewyznaczenia specjalnego terminu korespondencja w sprawie danych statystycznych powinna być załatwiona w ciągu tygodnia. Odpowiedź przechodzić winna zawsze przez specjalny dziennik prowadzony przez sekretarkę.

4) Sekretarka winna otrzymywać kopję wszystkich udzielonych informacyj celem prowadzenia ścisłej ewidencji".

W ten sposób właściwie powstało już biuro informacyj statystycznych, a właściwie została załatwiona kwestja udzielania informacyj pisemnych.

Korespondencja z roku na rok wzrastała, jak również liczba osób zgłaszających się po dane statystyczne osobiście oraz liczba telefonicznych zapytań.

Wobec potrzeby uregulowania zgłoszeń osobistych i telefonicznych Dyrektor zarządzeniem wewnętrznem z dn. 6.V 1926 roku utworzył Biuro Informacyjne jako referat Wydziału Prezydjalnego.

Do obowiązków kierownika biura w myśl tego zarządzenia należy załatwianie korespondencji, udzielanie informacyj statystycznych ustnych i telefonicznych, oraz opracowywanie do wydawnictw międzynarodowych działu statystycznego o Polsce, a także wysyłanie sprawozdań miesięcznych do Ligi Narodów, Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Hadze, Międzynarodowego Biura Pracy etc. Naczelnicy wydziałów otrzymali polecenie okazywania kierownikowi biura pomocy, a w wypadkach przekraczających przygotowanie kierownika udzielenia pisemnej odpowiedzi lub przejrzenia napisanego projektu.

W Biurze Informacyjnem nie jest prowadzona ewidencja osobistych zgłoszeń o dane statystyczne, aczkolwiek liczba ich wielokrotnie przekracza liczbę pisemnych zapytań.

Do biura zgłasza się dziennie od 10—15 interesantów, telefonicznie od 5—10; ewidencja pism rozpoczyna się dopiero od marca 1925 r. i dlatego dane dla tego roku nie są kompletne.

Działy statystyki, o które najwięcej jest zapytań obrazuje następująca tablica:

Zestawienie pisemnych informacyj udzielonych w latach

Wyszczególnienie	1925[a]	1926	1927	1928
Ogółem	61	325	646	688
w tem dla zagranicy .	19	92	152	180
ze stat. handlu zagranicznego	20	74	104	120
ze stat. cen	—	27	173	138
„ spisu ludności .	6	29	35	25
„ produkcji . . .	3	24	27	34
„ skarbowości i finansów komunalnych	6	11	17	30
ze stat. rolnej	4	11	24	28
z kilku działów statystyki	12	56	113	132
z innych działów statystyki	10	93	153	181

a Dane niekompletne.

Jeśli zanalizujemy ostatni rok, to największe zainteresowanie przypada na statystykę cen, jednak musimy tu zastrzec, że do tego działu wchodzą też zaświadczenia o zmianach kosztów utrzymania, stosowane w umowach przy obliczaniu płac robotniczych, drugie miejsce zajmują zapytania z kilku działów statystyki, trzecie ze statystyki handlu zagranicznego.

Pod tytułem „z innych działów statystyki" są pytania z zakresu naturalnego ruchu ludności, emigracji, płac, parcelacji, komunikacji i t. p., również zapytania nie mające nic wspólnego ze statystyką, jak np. prośba o wyszukanie podług ostatnich dat statystycznych pana X, lub też o wskazanie szpitala, skargi na władze przełożone z powodu nie udzielenia zezwolenia na ożenek i t. p.

Każde prawie pismo informacyjne lub też ustne zapytanie wymaga dużego nakładu pracy, gdyż interesantom chodzi zwykle o dane porównawcze dla dłuższego okresu, a także o zestawienia zagadnień ściśle wiążących się ze sobą; taki charakter mają prawie wszystkie zagraniczne pisma.

Z wydawnictw zagranicznych, do których opracowuje Biuro Informacyjne całokształt działu o Polsce są następujące: Statesman's Year Book, Europa Year Book, Almanach Gotajski, Annuaire Général, The World Almanac i wiele innych, które nie posiadają charakteru perjodycznego lub zawierają tylko sporadyczne dane o Polsce, jak Textilwoche, Baltische Presse, wydawnictwa międzynarodowe w Tokjo i t. p.

Dane statystyczne zbiera przemysłowiec, chcąc zwiększyć lub rozszerzyć swą produkcję, prelegent—do odczytu, student—do pracy seminaryjnej i dyplomowej. Zagranica, lokująca kapitały w Polsce, zbiera skrzętnie i szczegółowo dane statystyczne.

Niejednokrotnie po informacje zgłaszają się z obszernemi kwestjonarjuszami tacy, którzy chcą przerzucić swoją pracę na Biuro Informacyjne np. wydawcy kalendarzy, osoby piszące sprawozdania konsularne, lub podręczniki geografji, uczniowie szkół średnich, którzy mają trudności w opracowaniu tematów tak poważnych jak np. „Podstawy rozwoju przemysłu farb anilinowych" „Polska współczesna" „Kolejnictwo w Polsce" i t. p.

IRENA MORSZTYNKIEWICZOWA

Bibljoteka Głównego Urzędu Statystycznego

W roku 1915, w chwili opuszczania Warszawy przez Rosjan, zbiory Warszawskiego Komitetu Statystycznego zostały z ramienia Komitetu Obywatelskiego, zaś po rozwiązaniu tegoż z ramienia Magistratu m. st. Warszawy przechowane pod opieką profesora Ludwika Krzywickiego jako kierownika sekcji III Wydziału Statystycznego Magistratu m. st. Warszawy. Po ukonstytuowaniu się władz w odrodzonej Polsce zostały one przekazane Rządowi i z chwilą utworzenia Głównego Urzędu Statystycznego stały się jego własnością.

Księgozbiór po ewakuacji władz zaborczych rosyjskich pozostał w Warszawie we względnym porządku i bez większych braków, to zaś co pozostało, dzięki pieczołowitej i umiejętnej opiece prof. L. Krzywickiego, zostało przekazane Głównemu Urzędowi Statystycznemu w całości i we wzorowym porządku.

Ten księgozbiór, liczący około 3 000 tomów, stał się pierwszym zaczątkiem bibljoteki Urzędu. Zawierał pewną, niezbyt znaczną, liczbę prac treści teoretycznej ogólnej, monograficznej i podręcznikowej, przedewszystkiem zaś niemal w komplecie szereg wydawnictw, obejmujących materjały statystyczne, bez których praca w Urzędzie byłaby niemożliwa, jak np. (poza wydawnictwami samego Warszawskiego Komitetu Statystycznego) *Statistika Rossijskoj Impierii, Przeglądy* (*Obzory*) coroczne poszczególnych gubernij b. Królestwa Polskiego i inne.

Drugim nabytkiem, może jeszcze cenniejszym, był księgozbiór Wydziału Krajowego we Lwowie, który w swej części statystycznej prawie w całości został przekazany Głównemu Urzędowi Statystycznemu (na początku r. 1919). Zawierał on między innemi, prócz wydawnictw Krajowego Biura Statystycznego we Lwowie, prawie bez luk wydawnictwa austrjackiej statystyki państwowej, prawie całość wydawnictw statystyki pruskiej i obfity zbiór wydawnictw statystyki Rzeszy Niemieckiej, a z wydawnictw niestatystycznych kompletny zbiór wiedeńskiego *Dziennika Ustaw Państwa*, lwowskiego *Dziennika Ustaw i Rozporządzeń Krajowych* oraz druków Sejmu Krajowego.

Te nabytki, które od samego początku uczyniły Bibljotekę Głównego Urzędu Statystycznego posiadaczką szeregu podstawowych wydawnictw statystycznych i innych, były tem cenniejsze, że skompletowanie tych dzieł, bez których trudno sobie wyobrazić pracę statystyczną na terenie Polski, byłoby obecnie już nietylko niesłychanie kosztowne, ale często wręcz niemożliwe. Łatwiej już było uzupełniać stopniowo pozostałe braki. Dotyczyły one zarówno poszczególnych tomów wydawnictw seryjnych, zawierających materjały statystyczne, jak i całej prawie dawniejszej literatury statystycznej, z której prace podstawowe posiadać trzeba. Uzupełnianie braków odbywało się drogą zakupów antykwarskich, co jednak byłoby trudne do uskutecznienia, gdyż dzieła bardziej wartościowe rzadko zjawiają się na rynku antykwarskim, gdyby niemożna było korzystać z nadarzających się co pewien czas okazyj dokonywania zakupów z bibljotek specjalnych, pozostałych po zmarłych statystykach.

Dużem utrudnieniem w tych sprawach jest zbyt mały budżet, wypływający stąd ciągły brak funduszów i konieczność oszczędzania. Ponieważ produkcja naukowa w zakresie nauk społecznych, zarówno polska jak obca, zwiększa się z roku na rok, z drugiej zaś strony Bibljoteka musi jednak przedewszystkiem dbać o dopływ literatury bieżącej, jako że jest warsztatem pracy dla urzędników Głównego Urzędu Statystycznego, przeto siłą rzeczy zakupy antykwarskie schodzą na plan drugi.

Zgodnie z punktem 1 regulaminu Bibljoteki zawiera ona dzieła z zakresu prawa, ekonomji, finansów, statystyki i nauk pomocniczych. Oczywiście najliczniej reprezentowana jest statystyka.

Podział książek według treści możnaby wyrazić zgrubsza następującemi liczbami: na 68 klamer[1] katalogu działowego 53 klamry przypadają na dział „nauki społeczne", w tem 23 klamry samej statystyki. Zastrzegam się, że obliczenie takie nie może mieć pretensji do ścisłego oddania cyfrowego stosunku rozmaitej treści książek w Bibljotece Głównego Urzędu Statystycznego, lecz jedynie ma ułatwić zorjentowanie się w charakterze księgozbioru.

Przy kompletowaniu księgozbioru, które jest dokonywane naogół na zasadzie bibljografij specjalnych, brane są również pod uwagę dezyderaty poszczególnych wydziałów (składane w formie wniosków) oraz niekiedy życzenia czytelników obcych. Decyzja należy do naczelnika wydziału, który jest w ten sposób naukowym kierownikiem Bibljoteki[2].

Liczebność księgozbioru przedstawia się rozwojowo w sposób następujący:

w chwili rozpoczęcia działalności—około tomów 3 000
w dniu 1.I 1923 tomów 9 809
w dniu 1.I 1930 tomów 27 659

Przeciętny przyrost roczny w ostatnich latach wynosi 2 500 tomów. Co do pochodzenia nabytków, pojęcie o tej sprawie daje następująca tabelka, oparta na danych z r. 1929 (w tomach):

Ogółem przybyło .	**2 826**
Wymiana z zagranicą .	1 496
Wymiana w kraju . .	340
Kupno	716
Inne	274

Z tabelki tej wynika, że podstawą istnienia Bibljoteki jest wymiana, którą Urząd prowadzi z całym niemal światem cywilizowanym. Temu między innemi zawdzięczamy, że Bibljoteka rozwijając się konsekwentnie w swym specjalnym kierunku, staje się mimo szczupłych funduszów jedyną w Polsce bibljoteką fachową w swoim zakresie.

Rubryka „inne" zawiera pozycje otrzymane drogą urzędową oraz dary. Ponieważ droga urzędowa otrzymywania książek do Bibljoteki nie jest naogół prawnie unormowana i nieraz trudno odróżnić, czy dana książka jest istotnie otrzymana w drodze urzędowej, czy też przez przysłanie jej świadczą nam uprzejmość (dotyczy to między innemi książek wydanych z zasiłku ministerstw lub pod protektoratem tychże), przeto rubryki te w powyższem zestawieniu musiały być połączone, a energji bibljotekarza jest nieraz pozostawiona sprawa ściągania „drogą urzędową" potrzebnych Bibljotece książek.

Poniżej zamieszczam wykaz państw, których statystyki znajdują się w Bibljotece Głównego Urzędu Statystycznego.

Europa

Albanja
Anglja
Austrja
Belgja
Białoruś
Bułgarja
Czechosłowacja
Danja
Estonja
Finlandja
Francja
Grecja
Gruzja
Hiszpanja
Holandja
Irlandja
Jugosławja
Litwa
Łotwa
Niemcy
Norwegja
Portugalja
Rosja
Rumunja
Szkocja
Szwajcarja
Szwecja
Turcja
Ukraina
Węgry
Luxemburg
Włochy
Wolne Miasto Gdańsk

Ameryka

Argentyna
Brazylja
Chile
Equador
Honduras
Kanada
Kolumbja
Meksyk
Peru
Stany Zjedn. A. P.
Urugwaj

Azja

Chiny
Indje Wschodnie
Japonja
Palestyna
Persja

Afryka

Egipt

Oceanja

Australja Zachodnia
Nowa Zelandja
Tasmania
Związek Australijski

Wykaz ten nie obejmuje szeregu drobnych niesamodzielnych państewek (jak np. niektóre kraje mandatowe, nie posiadające własnej urzędowej statystyki, lecz których sprawozdania statystyczne składają w Lidze Narodów mandatarjusze); z drugiej strony zaznaczyć wypada, iż z kilku krajów, uwidocznionych w wykazie, posiadamy tylko pewne specjalne statystyki, z niektórych zaś

1 Katalogi bibljoteczne są pisane na kartkach unieruchomionych klamrami. Jedna pełna klamra obejmuje około 400 kartek.

2 Przynależność organizacyjna Bibljoteki uległa zmianie w związku z ogólną zmianą statutu Głównego Urzędu Statystycznego w listopadzie 1929. Do tego czasu Bibljoteka należała do Wydziału II Wydawnictw i Pomocy Naukowych, obecnie, po skasowaniu tegoż jest II sekcją Wydziału Statystyki Ruchu Naturalnego Ludności.

otrzymujemy wydawnictwa dorywczo, nie będąc z niemi w kontakcie stałym.

Mamy więc wydawnictwa z 54 państw. Prawie wszystkie są otrzymywane w drodze wymiany na wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego. Nieliczne wyjątki stanowią statystyki państw, z któremi wymiany nie prowadzimy — wydawnictwa te bądź kupujemy, bądź też otrzymujemy jako dary.

Z ogólnej liczby nabytków zaledwie trzecią część jesteśmy w stanie oprawić. Reszta czekać musi na uwzględnienie w budżecie państwowym istotnych potrzeb bibljotekarstwa.

Największem bogactwem Bibljoteki poza wymienionemi wyżej urzędowemi wydawnictwami państw zaborczych są dzisiaj czasopisma. Poniższa tabelka wykaże obecny stan liczbowy (na 1.V 1930 r.).

Wykaz liczby czasopism według części świata i krajów

Ogółem 665

Europa	**620**	**Azja**	**4**
Anglja	28	Chiny	1
Austrja	13	Gruzja	1
Belgja	9	Palestyna	2
Białoruś	2		
Bułgarja	3	**Ameryka Północna**	**22**
Czechosłowacja	14		
Danja	2	Kanada	3
Estonja	2	Stany Zjednoczone	19
Finlandja	2		
Francja	26	**Ameryka Środkowa**	**2**
Grecja	4		
Hiszpanja	4	Meksyk	2
Holandja	6		
Jugosławja	3	**Ameryka Południowa**	**8**
Litwa	1		
Łotwa	1	Argentyna	2
Niemcy	73	Brazylja	1
Norwegja	5	Ekwador	1
Portugalja	1	Peru	3
Polska	307	Urugwaj	1
Rosja	10		
Rumunja	10	**Afryka**	**6**
Szkocja	1		
Szwajcarja	27	Egipt	6
Szwecja	12		
Ukraina	6	**Oceanja**	**3**
Węgry	8		
Włochy	37	Australja	2
Gdańsk	3	Nowa Zelandja	1

Wykaz powyższy nie obejmuje około 80 tytułów polskiej prasy codziennej stołecznej i prowincjonalnej, którą się rozsyła do wydziałów Głównego Urzędu Statystycznego i po wykorzystaniu sprzedaje na makulaturę.

Następująca tabelka wykaże podział czasopism według częstości ukazywania się:

Ogółem	**665**
Kwartalniki	123
Dwumiesięczniki	19
Miesięczniki	300
Dwutygodniki	87
Tygodniki	107
Dzienniki	17
Inne (raz na półroku i t. p.)	12

W ten sposób Bibljoteka otrzymuje rocznie około 12 000 numerów (zeszytów) wydawnictw, ukazujących się raz na tydzień lub rzadziej, oraz około 6 000 numerów dzienników (nie licząc wymienionych powyżej około 80 dzienników polskich).

Cały księgozbiór jest skatalogowany, sklasyfikowany i oddany do użytku, przyczem zasadą jest, że każde wydawnictwo zostaje wcielone do księgozbioru natychmiast po otrzymaniu. Krótkotrwałe zaległości powstają od czasu do czasu przez chwilowy większy napływ książek (większe zamówienie księgarskie lub ryczałtowe kompletowanie braków). Naogół dwie osoby zajęte przy katalogowaniu i klasyfikacji mogą napływ bieżący załatwić bez reszty [1].

Bibljoteka ma dwa katalogi kartkowe: alfabetyczny i działowy. Katalog alfabetyczny układany jest według nazwisk autorów, ew. w braku autora według pierwszego rzeczownika. System katalogowania jest oparty w zasadzie na instrukcji wydanej w roku 1922 przez Związek Bibljotekarzy Polskich, z zastosowaniem pewnych drobnych zmian, których potrzeba wywołana została specjalnym charakterem księgozbioru. To ostatnie dotyczy również katalogu działowego. Klasyfikujemy książki według systemu dziesiętnego przyjętego przez Międzynarodowy Instytut Bibljograficzny w Brukseli, jednak z wyżej podanych względów wyodrębniony jest np. kompleks statystyk specjalnych. W samej statystyce specjalnej stosujemy pewien układ umówiony, np. statystyka miast jest ułożona alfabetycznie według miast, spisy ludności—chronologicznie według roku spisu, a nie roku wydania i t. p., poza tem w całym katalogu działowym jest zastosowany podział na wydawnictwa perjodyczne (czasopisma i wydawnictwa seryjne) i na wydawnictwa jednorazowe. Pierwsze ułożone są alfabetycznie, według zasady przyjętej w Bibljotece (pierwszy rzeczownik), drugie — chronologicznie według roku wydania, przyczem na początku znajdują się książki bez roku wydania. Zasadniczo uważamy, że w katalogu działowym, który ma dać czytelnikowi bibljo-

1 Co miesiąc Bibljoteka rozsyła wykaz nabytków w układzie działowym (dziesiętnym) do wszystkich wydziałów Głównego Urzędu Statystycznego oraz do niektórych bibljotek i urzędów.

grafję przedmiotu, układ chronologiczny jest dogodniejszy od układu alfabetycznego. Dla orjentacji korzystających z Bibljoteki Głównego Urzędu Statystycznego istnieje wykaz działów reprezentowanych (w księgozbiorze) oraz alfabetyczny indeks słów (w formie małego katalogu kartkowego). Obydwa te skorowidze uzupełniane są w miarę tworzenia nowych poddziałów w katalogu.

Od r. 1929 wznowione zostało katalogowanie artykułów czasopism. Praca ta została przerwana w r. 1927, tak że luka obejmuje prawie dwa lata. Obecnie jest nadzieja, że i ten brak da się usunąć, gdyż Bibljoteka otrzymała dodatkową siłę pomocniczą. Katalog artykułów czasopism (osobny, na kartkach małego formatu, obecnie 39 klamer) mamy tylko w układzie działowym (dziesiętnym), odpowiadającym układowi dużego katalogu. Katalog nie obejmuje oczywiście wszystkich czasopism, otrzymywanych przez Urząd, uwzględnia jednak wszystkie ważniejsze czasopisma naukowe i w miarę rozrostu tworzyć będzie pierwszorzędnej wartości pomoc przy pracy naukowej.

Codzienny akces czasopism jest notowany w specjalnej kartotece.

Korzystać z Bibljoteki Głównego Urzędu Statystycznego prócz pracowników Urzędu mogą również osoby postronne, pracujące naukowo. Korzystanie to ogranicza się do czytania na miejscu, gdyż wypożyczanie książek osobom prywatnym nie jest przewidziane. Jedynie mogą być wypożyczane — i to nie wszystkie dzieła — urzędom państwowym lub instytucjom o charakterze naukowym za każdorazowem piśmiennem zapotrzebowaniem. Tekst regulaminu zatwierdzony przez Dyrektora dn. 5. III 1924 r. z uwzględnieniem zmiany wprowadzonej zarządzeniem z dn. 5. XII 1929 wydrukowany jest przy końcu niniejszej pracy jako załącznik [1].

Jedną z głównych pozycyj w bilansie pracy bibljotecznej jest obsługa czytelników, a więc wypożyczanie książek do wydziałów (za rewersami) i wydawanie książek na miejscu.

Również bardzo ważną pozycją jest codzienne rozsyłanie czasopism do wydziałów. W porównaniu z r. 1928 zwiększyło się ono w dwójnasób. Wobec tego zaś, że zakresy zainteresowań poszczególnych wydziałów często zachodzą na siebie, wynika konieczność otrzymywania szeregu czasopism w kilku egzemplarzach.

Do Bibljoteki również należy rozsyłanie wydawnictw Głównego Urzędu Statystycznego do wydziałów do użytku urzędowego.

Personel Bibljoteki składa się w chwili obecnej (stan na 1. V 1930) z 6-ciu urzędników. Podział czynności jest następujący: kierownictwo 1 osoba, katalogowanie i klasyfikacja zbiorów 2 osoby (w tem 1 siła pomocnicza), czasopisma bieżące 1, konserwacja zbiorów i obsługa czytelników 1, katalogowanie artykułów z czasopism 1 osoba.

Co się tyczy statystyki bibljotecznej Bibljoteka Głównego Urzędu Statystycznego prowadzi prócz statystyki nabytków (patrz wyżej) również statystykę czytelników oraz ruchu książek. Tę ostatnią wprowadzono dopiero w r. 1929. W tym samym czasie wprowadzono również w statystyce nabytków podział na dzieła nowe i dalsze ciągi.

Miesięczną statystykę ruchu książek (wypożyczeń i zwrotów) prowadzimy zapomocą rewersów, składających się z dwóch części. Jedne z nich układane są w kartotece według numerów, drugie zaś, oddzielone i ułożone w innej kartotece według dat, służą do kontroli terminów zwrotu, a ponadto stanowią podstawę do obliczenia książek wypożyczonych w danym miesiącu. Z chwilą zwrotu książki czytelnik otrzymuje tylko jedną część, druga zaś jest przechowywana do końca miesiąca i służy za podstawę do obliczenia książek zwróconych.

Statystyka czytelnictwa (prowadzona od początku w ten sposób) obejmuje tylko czytelników obcych z wyłączeniem pracowników Urzędu, nie daje więc pełnego obrazu ruchu czytelników w bibljotece.

Od r. 1930 wprowadzona została statystyka książek czytanych na miejscu.

Poniżej podaję roczne cyfry, dotyczące Bibljoteki w r. 1929.

Przyrost książek (tomów)			Czytelnicy	Ruch książek	
Nowe	Dalsze ciągi	Razem		wypożyczono tomów	zwrócono tomów
1 053	1 773	2 826	2 190	1 477	1 049

Wydaje się, że już dojrzała sprawa ujednostajnienia rubryk statystycznych w bibljotekach ministerjalnych wogóle. Dotychczas, o ile mi wiadomo, prowadzą statystykę bibljoteczną prócz naszej bibljoteki tylko bibljoteki Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Ministerstwa Sprawiedliwości. Byłoby więc jednem z nie najmniej ważnych zadań Bibljoteki Głównego Urzędu Statystycznego opracowanie projektu statystyki bibljotecznej, którąby mogły zastosować wszystkie bibljoteki urzędów i ministerstw.

[1] Zmiana wyżej wymieniona dotyczyła skasowania dyżurów niedzielnych i świątecznych w Bibljotece z powodu znikomej frekwencji czytelników.

Załącznik.

REGULAMIN

dla osób korzystających z Bibljoteki Głównego Urzędu Statystycznego

1) Bibljoteka Głównego Urzędu Statystycznego zawiera dzieła i czasopisma z zakresu prawa, ekonomji, finansów, statystyki i nauk pomocniczych.

2) Bibljoteka jest otwarta codziennie od godz. 8 do 20.

3) Ze zbiorów bibljotecznych korzystać mogą pracownicy Głównego Urzędu Statystycznego, osoby pracujące na polu nauki, posłowie do Sejmu i Senatu, urzędnicy państwowi—po przedłożeniu legitymacji urzędniczej, słuchacze wyższych uczelni—po przedłożeniu polecenia profesora wzgl. zaświadczenia uczelni.

4) Czytelnik każdorazowo jest obowiązany wypełnić wszystkie rubryki w księdze obecności czytelników, poczem otrzymuje książki żądane wraz z kartką, na której wypisane są numery wydanych książek. Opuszczając lokal, czytelnik kartkę tę wraz z książkami zwraca bibljotekarce.

5) Książek osobom prywatnym nie wypożycza się. Urzędom państwowym wypożycza się książki na skutek każdorazowego urzędowego pisma na przeciąg dwu tygodni. Po upływie tego czasu książka musi być zwrócona lub termin wypożyczenia prolongowany. Prolongować można nie dłużej niż 6 miesięcy od pierwszej daty wypożyczenia.

Dzieła z zakresu teorji statystyki oraz materjały często potrzebne do opracowań w Głównym Urzędzie Statystycznym wypożycza się bez prawa prolongaty na czas 1 tygodnia.

6) Nie wypożycza się czasopism nieoprawnych, zbiorów ustaw, map (o ile są w 1 egz.), atlasów, ostatnich wydań roczników statystycznych oraz książek z bibljoteki podręcznej.

7) Z materjałów archiwalnych korzystać można w obrębie lokalu bibljotecznego.

8) Na żądanie czytelników mogą być sprowadzone książki z innych bibljotek. Z książek tych korzystać można tylko w lokalu czytelni.

9) Książki zagubione powinny być odkupione w ciągu miesiąca od daty zagubienia, względnie w razie zupełnej niemożności nabycia (książek wyczerpanych)—po porozumieniu z kierownikiem Bibljoteki winny być zastąpione przez inne.

Za książki wypożyczane dla wydziałów Głównego Urzędu Statystycznego odpowiada naczelnik odnośnego wydziału.

10) W razach wyjątkowych odstępstwa od p. 3 i 5 są dopuszczalne tylko za piśmiennem poleceniem kierownika Bibljoteki Głównego Urzędu Statystycznego.

(—) Dr. BUZEK
Dyrektor

Warszawa, dnia 5 marca 1924 r.

INŻ. JULJUSZ MILLER

Historja, rozwój i stan obecny maszynowego opracowania dat statystycznych w Głównym Urzędzie Statystycznym

I. Zapoczątkowanie opracowania dat statystycznych w Głównym Urzędzie Statystycznym przy pomocy specjalnych maszyn

Specjalne maszyny do opracowania dat statystycznych zostały zastosowane w Głównym Urzędzie Statystycznym po raz pierwszy przy opracowaniu danych Pierwszego Powszechnego Spisu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30.IX 1921 r.

W tym celu w Wydziale Spisu Ludności został utworzony specjalny referat, który po wyposażeniu w komplet odpowiednich maszyn statystycznych przystąpił do opracowania danych spisowych drogą mechaniczną.

Zasadniczo istnieją dwa główne systemy maszyn statystyczno-rachunkowych, a mianowicie: system „Powers'a" i system „Hollerith'a".

Referat maszyn Wydziału Spisu Ludności został wyposażony w maszyny systemu „Powers'a".

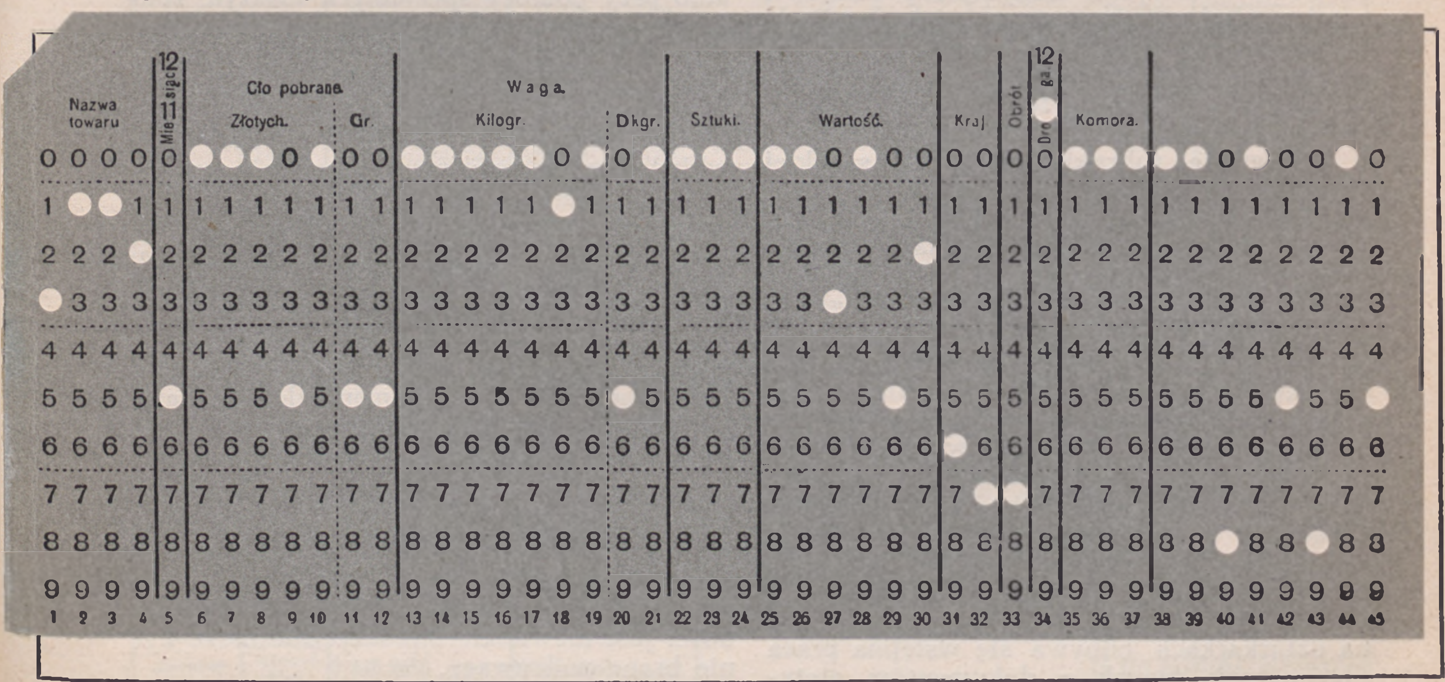
Szczegółowy opis działania tych maszyn czytelnik znajdzie w pracy pod tytułem *O dokładności opracowania dat statystycznych przy pomocy maszyn syst. „Powers'a"* [1].

W tem miejscu ograniczę się do wyjaśnienia ogólnej zasady pracy tych maszyn.

Są one trojakiego rodzaju, a mianowicie: 1) maszyny, wytłaczające dziurki w specjalnych kartach, zwące się popularnie dziurkarkami, 2) maszyny, łączące dziurkowane karty w pożądane grupy; maszyny te noszą popularnie miano segregatorów, 3) maszyny, sumujące liczby, wyrażone na kartach kompleksami dziurek w odpowiednich miejscach kart; te maszyny noszą nazwę tabulatorów.

Jak widać z powyższego, do pracy maszynowej mają zastosowanie specjalne karty. Są to czworokąty z elastycznego kartonu o następujących wymiarach: długość 187,3 m/m, szerokość 82,5 m/m, średnia grubość 0,165 m/m.

Jako przykład podaję poniżej kartę maszynową z opracowania statystyki handlu zagranicznego.

1 *Kwartalnik Statystyczny* r. 1928, tom V, zeszyt I.

Jeden z rogów karty maszynowej jest ścięty dla celów orjentacyjnych, i posiada ona nadruk cyfrowy.

Cyfry na karcie ułożone są w 10 wierszy poziomych po 45 cyfr w każdym wierszu:

w pierwszym mamy 45 zer
w drugim „ 45 jedynek,
w trzecim „ 45 dwójek
i t. d., a w dziesiątym 45 dziewiątek.

Jednocześnie leżące na karcie cyfry jedna pod drugą w sensie pionowym tworzą 45 rubryk, z których każda zawiera oczywiście cyfry od 0 do 9 włącznie.

Jak wyżej zaznaczyłem, przy pomocy maszyn—dziurkarek mogą być na karcie wytłaczane dziurki. Każda wytłoczona dziurka, zależnie od miejsca na karcie, symbolizuje sobą pewną cyfrę. Oczywiście cyfrowy nadruk karty pozwala odrazu zorjentować się, jaką cyfrę wyobraża dana dziurka. Kompleks dziurek, symbolizujących pewne cyfry, daje nam na karcie liczby.

Posługując się kompleksami dziurek jako liczbami, przenosimy przy pomocy wytłaczania dziurek na karcie dane z dokumentów statystycznych na karty maszynowe.

Z przytoczonego wzoru widzimy, że dla każdej z opracowywanych cech zarezerwowano odpowiednią ilość rubryk pionowych. Naprzykład dla oznaczenia nazwy towaru przeznaczone są rubryki od 1 do 4 włącznie.

Ponieważ wykaz statystyczny towarów zawiera około 4000 nazw, największa z liczb, symbolizujących te nazwy, będzie czterocyfrowa.

Z tego powodu dla tej cechy zarezerwowano na karcie 4 rubryki.

Wszystkie rubryki dla celów szybkiej orjentacji są u dołu karty maszynowej ponumerowane.

Maszyny—segregatory i tabulatory posiadają specjalne aparaty igłowe. Każda z kart maszynowych przechodzi przez aparat igłowy i, mówiąc językiem lapidarnym, jest jakby przezeń obmacywana. Jeśli igła napotyka dziurkę na karcie, przenika przez nią i działa na określony mechanizm.

Odpowiedni sposób nastawienia (w maszynach-segregatorach) lub ułożenia (w tabulatorach) aparatu igłowego daje możność układania kart w pożądane ugrupowania, względnie przekazywania liczb z kart do sumujących automatycznie liczników.

Z opisu zasady pracy maszyn wynika, iż na dziurkarkach odbywa się wstępna praca przenoszenia danych z dokumentów statystycznych na karty maszynowe przy pomocy wytłaczania dziurek w określonych miejscach karty.

Dane w dokumentach statystycznych mogą być wyrażone bądź liczbowo, bądź przez pewne pojęcia (np. narodowość, wyznanie, stan cywilny i t. d.). W tym drugim wypadku pojęcia bywają zamieniane przez umówione liczbowe symbole.

Jak już widzieliśmy na przykładzie karty maszynowej z opracowania statystyki handlu zagranicznego, zależnie od charakteru opracowania trzeba stosować odpowiedni układ karty maszynowej. Układ karty polega na tem, iż dla każdej z opracowywanych cech wyznacza się na karcie maszynowej pewną ilość rubryk pionowych. Ta ilość zależy od wielkości przenoszonych liczb z dokumentów na karty. Np. jeśli przypuszczamy, że pewna cecha będzie się wyrażać liczbami nie większemi niż pięcioznaczne, na karcie maszynowej rezerwujemy dla tej cechy 5 rubryk pionowych.

Po przeniesieniu danych z dokumentów na karty maszynowe należy się upewnić o prawidłowości tego przeniesienia. Osiąga się to przez tak zwaną kontrolę dziurkowania. Kontrola polega na sprawdzeniu, czy kompleksy dziurek na karcie, przedstawiające liczby, odpowiadają przenoszonym z dokumentów liczbowym danym.

Kontrola dziurkowania dokonywa się albo zwykłem wzrokowem porównywaniem danych na dokumencie i karcie maszynowej, albo przy pomocy specjalnych maszyn, zbliżonych konstruktywnie do dziurkarek. Różnica polega na tem, iż maszyny do kontrolowania nie wytłaczają dziurek w karcie. Kontrola na tych maszynach odbywa się w następujący sposób. Dziurkowana karta wkłada się do maszyny. Pracownik, mając przed oczami dokument, dane z którego przeniesiono na kartę, manipuluje tak, jak na zwykłej dziurkarce. O ile karta była nadziurkowana prawidłowo, to przy prawidłowych manipulacjach kontrolera przesuwa się ona przez maszynę bez przeszkód. O ile w danem miejscu karty istnieje błąd, lub o ile kontroler błędnie manipulował, karta zatrzymuje się automatycznie, co służy sygnałem dla kontrolującej osoby.

W jednym tylko wypadku, gdy osoba kontrolująca popełni ten sam błąd, co dziurkująca, karta przesunie się przez maszynę, i błąd nie będzie zauważony. Jednakowoż prawdopodobieństwo takiego zbiegu okoliczności jest niewielkie i praktycznie może być nie brane pod uwagę.

Kontrola przy pomocy maszyn daje prawie zupełną pewność dokładności pracy. Zwykła wzrokowa, zwana w mowie potocz-

nej ręczną, takiej pewności nie daje. Stosowanie takiej lub innej kontroli zależne jest od wymaganej dokładności.

Jak było wspomniane wyżej, dziurkowanie i kontrola dziurkowania są pracami wstępnemi przy maszynowem opracowaniu dat statystycznych. Głównemi pracami są segregacja i tabulacja. Przy pomocy maszyn segregatorów, karty dzieli się na odpowiednie grupy. Szczegółowe dane o sposobie segregacji czytelnik znajdzie we wskazanej wyżej pracy: *O dokładności opracowania dat statystycznych przy pomocy maszyn systemu „Powers'a"*. Tutaj ograniczę się do przypomnienia, iż tak zwany segregujący grzebień segregatora, składający się z szeregu ruchomych igieł, opuszcza się na wybraną rubrykę segregowanej karty. O ile w tej rubryce na jakiejś cyfrze jest dziurka, odpowiednia igła grzebienia przenika przez nią, działa na odpowiedni mechanizm, i karta zostaje automatycznie przesunięta do właściwej skrzynki. Z każdą skrzynką jest związany licznik, notujący ilość kart w skrzynce. Segregacja jest podstawową pracą przy maszynowem opracowaniu dat statystycznych.

Trzeci rodzaj maszyn—tabulatory używany jest wtedy, gdy zachodzi potrzeba sumowania w grupach kart liczbowych danych.

Ogółem referat maszyn Wydziału Spisu Ludności został wyposażony w 57 dziurkarek, 29 segregatorów i 3 tabulatory. Zainstalowane maszyny można było podzielić na dwie zasadnicze grupy starszego i nowego typu. Z 57 dziurkarek 30 było nowego typu, 27 zaś starego, przyczem te ostatnie były już używane.

Z 29 segregatorów—19 było nowego typu, 10 zaś starego, które również były zakupione jako używane. Z trzech tabulatorów—2 były nowego typu i 1 starego. 2 tabulatory (1 nowego typu i 1 starego) były kupione jako używane. Maszynowe opracowanie danych pierwszego powszechnego spisu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30.IX 1921 r., rozpoczęte w końcu 1922 roku, ciągnęło się do 1.V 1926 roku.

Ponieważ dane o tem opracowaniu szczegółowo będą traktowane w pracy o historji i rozwoju Wydziału Spisu Ludności, w tem miejscu ograniczę się do podania w tablicy № 1 zestawienia ogólnych danych o tej pracy.

Tabl. 1.

Rodzaj pracy		Dział pracy: Dziurkowanie		Kontrola		Segregacja					Tabulacja	
		Materjał wyznaczony	Materjał niewyznaczony lub częściowo wyznaczony	Materjał wyznaczony	Materjał niewyznaczony lub częściowo wyznaczony		Opracowanie powiatami: Segregacja maszynowa	Opracowanie województwami: Segregacja maszynowa	Opracowanie województwami: Segregacja ręczna	Opracowanie województwami: Ogółem	Opracowanie normalne	Korekta tabulacji
Demografja	Ilość godzin pracy	$134173\frac{1}{2}$	$14374\frac{1}{2}$	$61\,383\frac{1}{3}$	$6\,405\frac{3}{4}$	Ilość godzin pracy operatorów	$52\,396\frac{3}{4}$	$35\,899\frac{1}{2}$	$3\,435\frac{1}{2}$	39 335		
						Ilość godzin pracy starszych operatorów	30 271,25	21 529,75	—	21 529,75		
	Ilość opracowanych kart maszynowych	25664044	1251736	11097614	763 355		391768350	266253745	73355015	339608902		
	Intensywność	191	87	180	119	Intensywność maszynowa	7 477	7 417	—	8 633 (maszynowa z ręczną)		
						Intensywność grupowa	4 739	4 636	21 355	5 913 (maszynowa z ręczną)		
Statystyka gospodarstw wiejskich	Ilość godzin pracy	22 921	—	22 921	—					4 081	4 715	2 301
	Ilość opracowanych kart maszynowych	3 245 269	—	3 245 269	—					21 157 117	10847149	648297
	Intensywność	141	—	141	—					5 184	2 300	282

W zestawieniu widzimy dwa rodzaje pracy: 1) opracowanie maszynowe dat spisu ludności; 2) opracowanie maszynowe statystyki gospodarstw wiejskich. Dane zgrupowano według działów pracy. W działach—dziurkowanie i kontrola—należy wyjaśnić znaczenie rubryk, dotyczących materjału niewyznaczonego, lub częściowo wyznaczonego. Jak już wspominałem wyżej, dane w dokumentach statystycznych przed dziurkowaniem należy ujednostajnić drogą zamiany opracowanych pojęć przez symbole liczbowe. Praca ta zwie się symbolizacją lub wyznaczaniem. Zwykle oddział maszyn otrzymuje dokumenty już wyznaczone. Aby zmniejszyć koszta opracowania, czynione są próby odpowiedniego wykształcenia osób dziurkujących, aby one, znając na pamięć liczbowe symbole pojęć, opracowywały dokumenty niewyznaczone, dziurkując na kartach liczby — symbole, odpowiadające odczytywanym z dokumentów pojęciom. Z zestawienia widzimy, iż intensywność dziurkowania materjałów niewyznaczonych była znacznie niższa, a mianowicie: 87 zamiast 191. W kontroli sprawa przedstawia się nieco lepiej, a mianowicie: 119 zamiast 180.

W dziale segregacji rozróżniamy segregację maszynową i segregację ręczną. Segregację ręczną stosuje się wtedy, gdy wśród opracowanych kart przeważają karty z jednym jakimś interesującym nas symbolem. Naprzykład przy segregacji kart maszynowych, dotyczących maszynowego opracowania dat spisu ludności w Polsce według wyznania ludności, w większości wypadków przeważają karty maszynowe z symbolem, oznaczającym wyznanie rzymsko-katolickie. Zamiast przepuszczać wszystkie karty przez maszynę, rozpatrujemy je grupami pod światło, zwracając uwagę na miejsce na karcie, gdzie powinien być wydziurkowany interesujący nas symbol. Karty w tem miejscu będą przeświecać, o ile w grupie wszystkie karty są z interesującym nas symbolem. W przeciwnym wypadku dość łatwo usunąć karty bez tego symbolu, a więc przesłaniające kanał z dziurek w stosie kart, ponieważ założyliśmy, iż kart bez interesującego nas symbolu jest niewiele. Ten sposób segregacji daje w wielu wypadkach dużą oszczędność przy maszynowem opracowaniu dat statystycznych, co widocznem jest z przytoczonego zestawienia. Intensywność ręcznej segregacji wyniosło średnio 21 355 kart na godzinę pracy jednego pracownika, wtedy gdy maszynowa dała tylko 7 417 kart na godzinę. Segregacja ręczna kart maszynowych stosowana bywa najczęściej, jako praca przygotowawcza do następnych segregacyj, gdyż przy ręcznej segregacji, dzieląc karty na pożądane grupy, nie otrzymujemy ilości kart w każdej grupie.

Ilość ta wyjaśnia się dopiero przy następnej maszynowej segregacji.

W rubryce zestawienia, dotyczącej danych maszynowej segregacji, rozróżniamy intensywność, nazwaną w zestawieniu maszynową, od intensywności, określonej mianem grupowej.

Podstawa tego podziału jest następująca. Segregacja prowadzona była grupami pracowników. W grupie dwóch lub trzech pracowników (operatorzy) pracowało na maszynach, jeden zaś kierował pracą i wpisywał rezultaty do tablic roboczych segregacyjnych (starszy operator). Ponieważ każdy operator pracował na jednej maszynie, iloraz liczby opracowanych kart przez czas pracy operatorów grupy charakteryzuje wydajność maszyn w warunkach opracowania. Iloraz ten w przytoczonem zestawieniu otrzymał nazwę intensywności maszynowej. Iloraz liczby opracowanych kart przez ilość godzin pracy wszystkich pracowników w grupie (łącznie ze starszym operatorem), noszący w zestawieniu nazwę grupowej intensywności, charakteryzuje pracę grupy. Intensywność grupowa jest oczywiście mniejsza od intensywności maszynowej. W rubrykach „korekta segregacji i tabulacji" wskazano dane, dotyczące wtórnego opracowania pewnej ilości kart maszynowych na segregatorach i tabulatorach, co miało na celu zapewnienie wymaganej dokładności pracy.

II. Rozszerzenie zakresu zastosowania maszyn statystycznych do nowych opracowań w Głównym Urzędzie Statystycznym

W 1924 roku maszyny systemu Powers'a zostały wykorzystane w Głównym Urzędzie Statystycznym do maszynowego opracowania dat statystyki handlu zagranicznego.

Do tego celu przy wydziale handlu zagranicznego został powołany do życia referat maszyn. Wyposażono go początkowo (16.II 1924 roku) w 8 dziurkarek nowego typu, 2 segregatory starego typu, 1 segregator nowego typu i (4.IV i 17.IX 1924 roku) w 2 tabulatory nowego typu. Wszystkie te maszyny były wzięte z referatu maszyn wydziału spisu ludności. Skład osobowy referatu maszyn Wydziału Handlu Zagranicznego był następujący:

7 osób dziurkujących, 14 osób kontrolujących i przy pracach pomocniczych, 2 pra-

cowników na segregatorach, 1 pracownik na tabulatorze, 2 mechaników, 1 osoba—kierownictwo.

Referat maszyn Wydziału Handlu Zagranicznego rozpoczął pracę 15 marca 1924 r. Opracowywane były deklaracje statystyczne na wywożone z Polski i przywożone do Polski towary. Deklaracje opracowywane były grupami, odnoszącemi się do poszczególnych miesięcy.

Maszynowe opracowanie dat handlu zagranicznego rozpoczęto od deklaracyj statystycznych wywozowych i przywozowych za rok 1924. Ponieważ referat maszyn Wydziału Handlu Zagranicznego rozpoczął pracę dopiero w marcu 1924 roku, opracowano z początku dane statystyczne z zaległych miesięcy, to jest za styczeń, luty i marzec. Po wyrównaniu zaległości starania referatu maszyn były skierowane na to, aby opracowanie dat każdego miesiąca było możliwie najszybsze, gdyż w interesie publicznym leży, aby dane o handlu zagranicznym z każdego miesiąca możliwie najwcześniej były podane do wiadomości publicznej. Dla przykładu zauważę, iż maszynowe opracowanie danych handlu zagranicznego z miesiąca czerwca 1924 zostało zakończone 12 października 1924 roku, opracowanie zaś dat grudniowych 1924 roku już zostało ukończone 5 lutego 1925 roku.

Pod koniec roku 1925 organizacja pracy w referacie maszyn Wydziału Handlu Zagranicznego o tyle posunęła się naprzód, iż koniec opracowania dat każdego miesiąca na maszynach kończył się 14 następnego miesiąca.

W 1925 roku zakres prac referatu maszyn Wydziału Handlu Zagranicznego został rozszerzony. Mianowicie wprowadzone zostało opracowanie maszynowe dat statystyki stanu zatrudnienia i dat statystyki ruchu naturalnego ludności. Opracowanie dat statystyki stanu zatrudnienia odbywało się perjodycznie w okresach miesięcznych i polegało na dziurkowaniu i kontroli kart maszynowych, segregacji i tabulacji ich.

Opracowanie dat statystyki ruchu naturalnego ludności polegało na wydziurkowaniu kart maszynowych dla dat statystycznych, odnoszących się do urodzeń, małżeństw i zgonów w województwach zachodnich (poznańskiem, pomorskiem i na Śląsku) za rok 1923.

W cyfrach praca referatu maszyn Wydziału Handlu Zagranicznego w latach 1924 i 1925 do 30 lipca 1925 r. wyraża się następująco:

Tabl. 2. 1924 i 1925

Rodzaj opracowania	Rok pracy	Dział pracy: Dziurkowanie	Kontrola	Segregacja	Tabulacja
		Ilość opracowanych kart maszynowych			
Statystyka handlu zagranicznego	1924	2 458 619	2 458 619	13482832	3 133 835
	1925	2 541 042	2 912 516	19041800	4 458 000
Statystyka stanu zatrudnienia . .	1924	—	—	—	—
	1925	152 408	151 819	760000	183 000

Intensywność pracy wyraża się następująco:

Tabl. 3. 1924 i 1925

Rodzaj opracowania	Rok pracy	Dział pracy: Dziurkowanie	Kontrola	Segregacja	Tabulacja
		Ilość opracowanych kart maszynowych na jedną godzinę pracy			
Statystyka handlu zagranicznego	1924	193	170	3 000	1 463
	1925	200	183	3 743	1 460
Statystyka stanu zatrudnienia . .	1924	—	—	—	—
	1925	166	176	3 500	1 361

III. Organizacja oddziału maszyn

W roku 1925 zarysowała się w Głównym Urzędzie Statystycznym tendencja do zastosowania istniejących maszyn systemu Powers'a przy opracowaniu dat statystycznych z różnych dziedzin statystyki dotąd maszynowo nieopracowywanych. Jako wyraz tej tendencji było zapoczątkowanie maszynowego opracowania dat statystyki stanu zatrudnienia i ruchu naturalnego ludności. Tworzenie przy zainteresowanych wydziałach nowych referatów maszyn byłoby błędem organizacyjnym, gdyż, nie mówiąc już o wzroście kosztów opracowania, byłoby to przeszkodą w wyrobieniu jednolitej metody pracy i racjonalnem wykorzystaniu maszyn i personelu.

Dlatego zarządzeniem wewnętrznem № 56 z dn. 25 lipca 1925 r. został sformowany przy Wydziale Prezydjalnym Głównego Urzędu Statystycznego oddział maszyn, który przejął pracę referatów maszyn Wydziału Spisu Ludności i Wydziału Handlu Zagranicznego. Zadanie oddziału maszyn polega na maszynowem opracowaniu dat statystycznych w miarę potrzeby dla wszystkich wydziałów Głównego Urzędu Statystycznego.

Liczebny stan personelu oddziału maszyn w związku z ukończeniem maszynowego opracowania dat spisu ludności z 30 września 1921 roku i rozpoczęciem lub rozszerzeniem

innych opracowań podlegał dużym zmianom, które uwidocznione są w tablicy 4.

Tabl. 4

Daty	Dział pracy					
	Ogółem	Kierownictwo i administracja	Dziurkowanie, kontrola i segregacja	Tabulacja	Mechanicy	Dział sporządzania kart maszynowych
	Ilość osób					
1 sierpnia 1925 r.	154	8	135	2	9	—
1 lipca 1926 r.	47	5	32	2	6	2
31 grudnia 1927 r.	55	4	43	2	4	2
1 kwietnia 1928 r.	71	4	59	2	4	2

Do 1 maja 1926 roku oddział maszyn istniał w składzie 2 sekcyj.

Sekcja I opracowywała daty statystyki handlu zagranicznego, i zatrudniony w niej personel składał się z 41 osób. Sekcja II zajęta była wykończaniem maszynowego opracowania materjałów spisu ludności z 30 września 1921 r., statystyki stanu zatrudnienia i statystyki ruchu naturalnego ludności, i personel jej składał się ze 113 osób.

Dla utrzymania w należytej technicznej sprawności maszyn statystycznych istniał dział mechaniczny, w skład którego wchodziło 9 mechaników; 2 z nich obsługiwało sekcję I, 7—sekcję II. Duża liczba mechaników, obsługujących sekcję II, tłumaczy się pracą na dwie zmiany.

W maju 1926 roku po ukończeniu maszynowego opracowania materjałów spisu ludności, sekcja II została zlikwidowana, i wszystkie opracowania ześrodkowały się w pozostałej sekcji, przyczem wszystkie maszyny zostały skoncentrowane w jednym lokalu przy ulicy Złotej № 22.

W okresie polikwidacyjnym zajętych było w oddziale maszyn (stan na 1 lipca 1926 r.) 47 osób, w tem 6 mechaników i 2 osoby przy maszynie do cięcia i drukowania kart maszynowych, gdyż oddział maszyn zajął się od początku 1926 roku produkcją tych kart. Dział mechaniczny, który do 1926 roku konserwował i reperował wyłącznie maszyny systemu Powers'a, rozszerzył zakres działalności na wszystkie maszyny do liczenia i pisania, znajdujące się w rozporządzeniu Głównego Urzędu Statystycznego.

W roku 1926 oprócz istniejących już prac oddział maszyn opracowywał statystykę przewozów kolejowych według powiatów.

W roku 1927 nastąpiło dalsze rozszerzenie zakresu prac, mianowicie rozpoczęto maszynowe opracowanie dat statystyki poborowych. W końcu tego roku liczba pracowników oddziału maszyn zwiększyła się, i w dniu 31 grudnia 1927 roku personel składał się z 58 osób. Dzięki usystematyzowaniu prac działu mechanicznego liczba mechaników z 6 zmniejszoną została do 4.

W roku 1928 zakres prac oddziału maszyn rozszerzył się jeszcze. Opracowanie maszynowe dat statystyki ruchu naturalnego ludności, które obejmowało tylko dane z województw pomorskiego, poznańskiego i Śląska, ogarnia obecnie dane z całej Polski.

Do prac stałych oddziału maszyn włączono również opracowanie dat statystyki kryminalnej i statystyki produkcji przemysłowej.

Obecnie więc w zakresie prac oddziału maszyn znajduje się maszynowe opracowanie dat statystyki handlu zagranicznego, stanu zatrudnienia, ruchu naturalnego ludności, kryminalnej, produkcji przemysłowej i poborowych. Stan personalny uległ również dalszemu zwiększeniu i na dzień 1 kwietnia 1928 roku osiągnął liczbę 71 osób.

IV. Obecna organizacja prac oddziału maszyn

Zasadniczo praca na maszynach, jak już wyżej było wzmiankowane, składa się z pracy dziurkarek, następnie segregatorów, względnie segregatorów i tabulatorów.

Z tego punktu widzenia zdawałoby się najracjonalniejszem stworzyć stałe działy dziurkowania, kontroli dziurkowania, segregacji i tabulacji z wykwalifikowanymi dla tych działów pracownikami.

W rzeczywistości sprawa się komplikuje ze względu na charakter opracowań, na obowiązujące terminy ukończenia opracowań i prace pomocnicze. Jako przykład przytoczę opracowanie miesięczne statystyki handlu zagranicznego.

Dziurkowanie i kontrolę dziurkowania można kontynuować w ciągu około 20 dni w miesiącu, segregacja i tabulacja muszą być wykonane w przeciągu 7—8 dni. Mając do wykonania szereg opracowań z różnemi terminami, można ułożyć zrównoważony plan pracy, przy którym można dać zajęcie stałej ilości pracowników w każdym dziale. W oddziale maszyn Głównego Urzędu Statystycznego w jego okresie rozwojowym jest to

bardzo trudne do urzeczywistnienia. Z tego powodu ilość pracowników w różnych działach pracy jest wartością zmienną, zależnie od ułożonego planu pracy, przewidującego terminowość opracowań. Najliczniejszą grupę stanowi dział dziurkowania i kontroli.

Dział ten jest ogólną rezerwą oddziału maszyn, skąd czerpie się pomoc dla działu segregacji i dla prac pomocniczych w momentach zwiększania się tych prac. Dział segregacji zasadniczo składa się z 4 osób fachowo wykwalifikowanych w pracach segregacyjnych.

W razie potrzeby personel tego działu powiększa się kosztem działu dziurkowania i kontroli. Przy tym systemie w dziale dziurkowania istnieje zawsze pewna ilość osób dobrze obeznanych z pracą na segregatorach.

Dział tabulacji do pracy na maszynach posiada stałych pracowników, do prac pomocniczych przy tabulacji używa się pracowników z działu dziurkowania i kontroli.

Konserwacja tak maszyn systemu „Powers'a", jak również i wszystkich innych maszyn i mechanizmów, posiadanych przez Główny Urząd Statystyczny (maszyny do pisania, arytmometry, numeratory, powielacze i inne), jest obowiązkiem działu mechanicznego, który składa się z 3 mechaników i 1 pomocnika.

Organizacja pracy w poszczególnych działach jest następująca.

Dział dziurkowania i kontroli

Nadsyłane do opracowania dokumenty statystyczne w oddziale maszyn są przez osobę kierującą dziurkowaniem dzielone na paczki, z których każda otrzymuje swój numer.

Paczki zostają oddawane maszynistkom do dziurkowania, przyczem w odpowiednich arkuszach ewidencyjnych notuje się nazwisko maszynistki, numer paczki i datę jej wydania. Po wydziurkowaniu maszynistka zwraca dokumenty i paczkę wydziurkowanych kart maszynowych, przyczem na każdej karcie jest wydziurkowany, oprócz opracowanych dat, numer dziurkarki i numer paczki opracowanych dokumentów.

Wydziurkowane paczki kart maszynowych wraz z dokumentami wydaje się następnie kontrolerkom, które sprawdzają prawidłowość dziurkowania i jednocześnie, przy pomocy numeratorów, zaopatrują każdą kartę maszynową w kolejny numer.

Ten sam numer wystawia się i na dokumencie, z którego były przeniesione daty statystyczne na kartę. Po sprawdzeniu i przenumerowaniu kart i dokumentów kontrolerka zwraca je kierowniczce dziurkowania, która w wyżej wzmiankowanym arkuszu ewidencyjnym odnotowuje, obok nazwiska maszynistki, nazwisko kontrolerki, ilość skontrolowanych kart i ilość wykrytych błędów. Numeracja kart i dokumentów ma na celu zabezpieczenie możności powrotu w celu kontroli od karty maszynowej do dokumentu statystycznego.

Dokumenty bowiem, po ukończeniu dziurkowania, przechowują się w tych paczkach, w jakich były wydane do opracowania, zachowując swą numerację. Jeśli zachodzi potrzeba wyszukania dokumentu, odpowiadającego jakiejś karcie maszynowej, to, mając na karcie wydziurkowany numer paczki dokumentów, wyszukujemy interesującą nas paczkę dokumentów, sam zaś dokument odnajdujemy w paczce, posługując się numerem wystawionym przez kontrolerkę na karcie maszynowej i dokumencie.

Oprócz kontroli stosuje się nadkontrolę. Polega ona na tem, że pewna część już skontrolowanych kart maszynowych daje się do powtórnej kontroli. Nadkontrola ma na celu utrzymanie kontroli na wymaganym poziomie dokładności.

Dział segregacji

Po ukończonem dziurkowaniu i kontroli karty maszynowe przechodzą do działu segregacji. Zależnie od ilości materjału, a także charakteru pracy i obowiązującego terminu wyznacza się do tej segregacji odpowiednią ilość osób. Bezpośrednie kierownictwo porucza się jednemu z fachowo wykwalifikowanych pracowników na segregatorach, który otrzymuje piśmienny plan segregacji i wszystkie niezbędne wskazówki i instrukcje.

Jak było już wyżej wyjaśnione, taką grupę uzupełnia się w razie potrzeby pracownikami z działu dziurkowania i kontroli. Segregacja ma na celu podział kart maszynowych na grupy, z których każda ma pewną wspólną cechę dla wszystkich kart grupy. Ta cecha, wyrażona symbolicznie pewną liczbą, oznacza się na karcie kompleksem dziurek na odpowiednich cyfrach karty.

Dla wszystkich kart grupy kompleks tych dziurek dla cechy, charakteryzującej grupę, powinien wypaść w tem samem miejscu karty. O ile karty jednej grupy ułożymy w stos i będziemy go rozpatrywać pod

światło, to oznaczony kompleks dziurek będzie przeświecał. Podział na takie grupy jest celem segregacji. Liczniki w segregatorach wykazują ilość kart w każdej grupie, a więc ilość wypadków, ogarniętych wspólną cechą. Te liczby zwykle wpisuje do odpowiednich rubryk, tak zwanych tablic roboczych segregacyjnych, kierujący grupą segregacyjną, mający miano w oddziale maszyn starszego operatora. Jego obowiązkiem jest systematyczne sprawdzanie prawidłowości segregacji.

Starszy operator zwykle sam na segregatorze nie pracuje. W pewnych opracowaniach jak naprzykład w opracowaniu statystyki handlu zagranicznego segregacja ma na celu stworzenie określonych grup kart, przyczem ilość kart w grupie nie jest przedmiotem badania. Interesuje nas natomiast suma liczbowych danych w kartach według otrzymanych przez segregację ugrupowań. Dlatego grupy te idą do dalszego opracowania na tabulatorach, sumujących dane w obrębie każdej grupy. Naprzykład w omawianym wypadku opracowania statystyki handlu zagranicznego (normalne miesięczne opracowanie) karty maszynowe podzielone są na grupy, z których każda zawiera karty, dotyczące jednej nazwy towaru i jednego kraju (wywozu lub przywozu). Na tabulatorze w obrębie każdej grupy sumuje się wydziurkowane na kartach cło, wagę, ilość sztuk i wartość towaru, co jest celem opracowania. W tych wypadkach tablic roboczych segregacyjnych się nie prowadzi i specjalnego starszego operatora się nie wyznacza.

Dział segregacji posiada swego kierownika, który przy obecnym stanie prac zajęty jest jednocześnie w czasie wolnym od pracy administracyjnej jako zwykły lub starszy operator na segregatorze.

Dział tabulacji

Dział tabulacji posiada 2 pracowników, stale pracujących na tabulatorach. Do 1928 roku oddział maszyn posiadał dwa zdolne do pracy tabulatory: 1 pięciolicznikowy i 1 sześciolicznikowy. Okazało się jednak, że dla prac Głównego Urzędu Statystycznego dwóch tabulatorów jest stanowczo zamało.

Dlatego w 1928 r. został zakupiony trzeci tabulator siedmiolicznikowy. Jedna z charakterystycznych cech prac tabulacyjnych na posiadanych przez Główny Urząd Statystyczny tabulatorach systemu Powers'a jest niezbędność prac pomocniczych. Segregacja daje podział materjału w pożądanych grupach. Te grupy przepuszcza się przez tabulator, który opracowywane wartości z kartek maszynowych przy pomocy szeregu mechanizmów przekazuje do liczników i w obrębie grupy sumuje.

Tabulator, po przejściu kart opracowywanej grupy może być pobudzony do sumowania albo ręcznie, albo automatycznie za pomocą t. zw. total-karty. W pierwszym wypadku należy każdą grupę układać do kasety tabulatora oddzielnie i, po przejściu wszystkich kart grupy, przy pomocy specjalnej dźwigni pobudzić tabulator do sumowania.

Jeśli weźmiemy pod uwagę, iż przy normalnem miesięcznem opracowaniu statystyki handlu zagranicznego mamy do stabulowania około 20 000 grup kart i że tabulowanie odbyć się musi w przeciągu 5—6 dni, to staje się jasnem, iż ten sposób byłby za powolnym. Dlatego w oddziale maszyn stosuje się drugi sposób pobudzania tabulowania przy pomocy specjalnych total-kart.

Otóż przekładanie grup kart, przygotowanych przez segregację, specjalnemi „total-kartami" stanowi pierwszą pomocniczą pracę przy tabulacji. Dane sumowane tabulator drukuje na szerokiej wstędze papierowej w tylu rubrykach, na ilu licznikach odbywa się sumowanie. Dla normalnego miesięcznego opracowania statystyki handlu zagranicznego używa się 5 liczników (1 dla cła, 2 dla wagi, 1 dla ilości sztuk i 1 dla wartości). Otóż w tym wypadku mamy 5 rubryk pionowych. Każdy zaś wiersz poziomy wyraża dane, powstałe od sumowania opracowanych danych z jednej grupy kart. Z tego wynika, iż ile opracowano grup, tyle będzie zadrukowanych wierszy poziomych. Oczywiście każda z liczb wiersza wchodzi jednocześnie w skład odpowiedniej rubryki pionowej. Po opracowaniu pewnej ilości grup (obecnie 30), pracownik na tabulatorze obrywa wstęgę i otrzymuje, t. zw. roboczy arkusz tabulacyjny. Aby można było praktycznie wykorzystać dane z arkuszów tabulacyjnych, należy wiedzieć, do jakiej z opracowanych grup należą dane każdego wiersza poziomego.

Innemi słowy w każdym wierszu poziomym należy napisać symbol odpowiedniej grupy. Czynność ta stanowi następną pracę pomocniczą przy tabulacji.

Tutaj muszę nadmienić, iż od kwietnia 1928 roku piszącemu te słowa udało się tak przystosować tabulatory, iż obecnie symbole opracowanych grup drukowane są przez tabulatory automatycznie w każdym wierszu poziomym arkusza tabulacyjnego. Daje to roczną oszczędność około 3 000 pracownikogodzin pracy. Następną pracą przy tabulacji

jest kontrola prawidłowości tabulowania. Polega ona na tem, że pracownik, otrzymawszy arkusze tabulacyjne i stabulowane grupy kart, sprawdza, czy prawidłowo zostały wypisane, względnie wydrukowane symbole grup, odrzucając jednocześnie dzielące grupy total-karty. Jest to jednocześnie i kontrola segregacji, gdyż dla odczytania symbolu grupy pracownik, wyrównawszy ją, rozpatruje pod światło. Jak już raz było zaznaczone, kompleks dziurek na cyfrach, stanowiących symbol grupy, winien przeświecać, w przeciwnym razie mamy do czynienia albo z błędem przy układaniu grup do tabulacji, albo pomieszaniem różnych grup między sobą, lub co rzadziej się zdarza, jest to nie zauważony przedtem błąd segregacji.

Ilość pracy pomocniczej przy tabulacji nie zależy od ilości kart opracowanych, a od ilości grup. Dlatego też opracowanie, przy którem karty maszynowe są podzielone na dużą ilość grup, z których każda zawiera niewiele kart, wymaga znacznej ilości pracy pomocniczej.

Do prac pomocniczych przy tabulacji używa się pracowników z działu dziurkowania i kontroli.

Prace pomocnicze dotyczące całokształtu opracowania maszynowego

Do tych prac należą wykreślanie i przygotowywanie na powielaczach tablic roboczych segregacyjnych, ponowne dziurkowanie kart maszynowych na miejsce popsutych przy segregacji i tabulacji, poszukiwania w kartach maszynowych i dokumentach statystycznych, znajdujących się na ewidencji oddziału maszyn, na żądanie zainteresowanych wydziałów Gł. U. St. Te prace są wykonywane w miarę potrzeby przez osoby każdorazowo wyznaczone z działu dziurkowania, kontroli lub segregacji.

Ewidencja i magazynowanie opracowanych materjałów

Prawidłowa ewidencja i magazynowanie opracowanych materjałów, zarówno kart maszynowych jak i dokumentów statystycznych, stanowi bardzo poważne zadanie oddziału maszyn.

Należy bowiem odpowiednio zabezpieczać się przed zaginięciem kart maszynowych lub dokumentów, przed pomieszaniem się ich między sobą i nakoniec umożliwić łatwy powrót od karty maszynowej do dokumentów. Zadania te nie są łatwe, jeśli się zważy na to, iż liczba dokumentów i kart maszynowych liczy się na setki tysięcy i miljony i że jednocześnie prowadzi się kilka różnych opracowań. Zasadniczo ewidencje dokumentów statystycznych prowadzi osoba, kierująca działem dziurkowania. Nadzór nad prawidłowem magazynowaniem opracowanych kart i dokumentów i ekspedycją ich w należytym czasie do centralnych magazynów Gł. U. St. poruczony jest jednemu z fachowych pracowników działu segregacji, gdyż praca ta nie jest stałą, a okresową, i może być załatwiona w czasie wolnym od segregacji. W razie potrzeby do tej pracy daje się pomocnicze siły z działu dziurkowania i kontroli.

Kontrola opracowania

Zabezpieczenie możliwej dokładności opracowania maszynowego dat statystycznych należy do najważniejszych zadań kierownictwa oddziału maszyn. Szczegółowo temat ten omawiany jest w pracy *O dokładności opracowania dat statystycznych na maszynach systemu Powers'a*. W tem miejscu ograniczę się do zaznaczenia najważniejszych środków zabezpieczenia pożądanej dokładności w poszczególnych działach.

W dziale dziurkowania cel ten osiągany jest przez kontrolę i nadkontrolę.

W dziale segregacji — przez bilansowanie roboczych tablic segregacyjnych, zestawienia porównawcze tablic i wreszcie przez logiczne badanie zapisów w tablicach co do możliwości, otrzymanych z segregacji, kombinacyj cech. Oprócz tego w pewnych wypadkach robi się kontrolną segregację, polegającą na tem, że część już posegregowanego materjału poddaje się ponownej segregacji z porównaniem zapisów obydwóch segregacyj.

W dziale tabulacji kontrola pracy odbywa się częściowo przy przekładaniu tabulowanych grup total-kartami, częściowo zaś przy sprawdzaniu prawidłowości wydrukowanych przez tabulatory, względnie wypisanych ręcznie, symbolów grup.

Oprócz tego zasadniczo pewna ilość (zależnie od opracowania od 30% do 100%) stabulowanych kart maszynowych poddaje się ponownej tabulacji ze sprawdzeniem danych wydrukowanych przez tabulatory w obydwu wypadkach. W 1926 i 1927 r. kierownictwo oddziału maszyn prowadziło większą pracę w celu wyjaśnienia stopnia dokładności opracowania maszynowego statystyki handlu zagranicznego. Wyniki tego dochodzenia zo-

stały umieszczone w wzmiankowanej już powyżej pracy.

Dla zabezpieczenia możliwej dokładności stosuje się w oddziale maszyn ścisłą kontrolę pracy maszyn. Ponieważ prawidłowa praca segregatorów i tabulatorów zależy od prawidłowego dziurkowania kart maszynowych, dziurkarki są przez mechaników co $1^1/_2$ godziny sprawdzane. Prawidłowość dziurkowania kontrolowana jest przy pomocy specjalnych szablonów. Prawidłowość działania tabulatorów jest sprawdzana codziennie przed pracą, przy pomocy tabulowania, specjalnie przygotowanych do tego celu grup kart maszynowych.

Premjowy system płac

W celu podniesienia intensywności pracy i tem samem racjonalniejszego wykorzystania maszyn i personelu, w oddziale maszyn od początku 1926 r. został wprowadzony premjowy system płac. W referacie maszyn Wydziału Spisu Ludności premjowy system płac był już stosowany w dziale dziurkowania i dał dodatnie wyniki. W oddziale maszyn premjowy system stosuje się w dziale dziurkowania i segregacji, ostatnio pomocnicze prace do tabulacji zostały włączone do prac premjowych. W zasadzie system polega na tem, iż dla każdego rodzaju prac premjowych ustala się norma.

Ustalona norma jest rezultatem przeprowadzonych w tym celu doświadczeń i teoretycznych rozważań. Od pracownika, który daną pracę opanował w zupełności, wymagane jest wykonanie ustalonej normy. Za pracę w zakresie normy pracownik dostaje podstawowe stałe wynagrodzenie. Za pracę ponad normę pracownicy otrzymują dodatkowe wynagrodzenie — premję, której wielkość znajduje się w stosunku prostym do wykonanej ponad normę pracy.

W podanych niżej tablicach podane są obowiązujące obecnie normy pracy i dodatkowego wynagrodzenia.

Tabl. 5. Normy pracy

Rodzaj opracowania	Stopień służbowy	Dział pracy: Dziurkowanie	Kontrola	Segregacja
		kart maszynowych do opracowania na godzinę		
Statystyka handlu zagranicznego	XI			5 000
	X	220	190	6 000
Statystyka stanu zatrudnienia	XI			2 800
	X	220	200	3 200
Statystyka ruchu naturalnego ludności				
Urodzenia	XI	260	300	6 800
	X			8 000
Małżeństwa	XI	280	320	6 500
	X			7 600
Zgony	XI	120	170	3 200
	X			3 700
Statystyka kryminalna . . .	X	200	200	3 000
Statystyka produkcji	X	200	200	4 500

Tabl. 6. Normy dodatkowego wynagrodzenia

Rodzaj opracowania	Dział pracy: Dziurkowanie	Kontrola	Segregacja
	groszy za każdą kartę ponad normę		groszy za każde 100 kart ponad normę
Statystyka handlu zagranicznego	0,47	0,55	2,6
Statystyka stanu zatrudnienia	0,47	0,52	4
Statystyka ruchu naturalnego ludności			
Urodzenia	0,404	348	1,55
Małżeństwa	0,347	327	1,63
Zgony	0,875	0,618	3,27
Statystyka przewozów kolejowych	0,374	0,404	—
Statystyka kryminalna .	0,25	0,25	1,4
Statystyka produkcji . .	0,25	0,25	1,4

Aby utrzymać pracę na wymaganym poziomie dokładności, stosuje się pewne potrącenia z premji, zależnie od ilości wykrytych błędów przez kontrolę i nadkontrolę.

Potrącenia widoczne są z niżej podanej tablicy.

Tabl. 7.

Rodzaj opracowania	Dział pracy: Dziurkowanie — % pozycyj błędnych	Dziurkowanie — Potrącenia w % od premji	Kontrola — % pozycyj błędnych, opuszczonych przez I kontrolę	Kontrola — Potrącenia w % od premji
Statystyka handlu zagranicznego .	0,00—0,026	—	0,00—0,017	—
	0,027—0,053	5%	0,018—0,026	40%
	0,054—0,080	10%	0,027— i wyżej	100%
	0,081—0,117	30%		
	0,118— i wyżej	100%		
„ stanu zatrudnienia . . .	0,00—0,037	—	0,00—0,011	—
	0,038—0,055	10%	0,012—0,018	40%
	0,056—0,080	30%	0,019— i wyżej	100%
	0,081— i wyżej	100%		

(dok.)

Rodzaj opracowania	Dział pracy			
	Dziurkowanie		Kontrola	
	% pozycyj błędnych	Potrącenia w % od premji	% pozycyj błędnych, opuszczonych przez I kontrolę	Potrącenia w % od premji
Statystyka przewozów kolejowych	0,00—0,036	—	0,00—0,049	—
	0,037—0,074	5%	0,050— i wyżej	100%
	0,075—0,111	10%		
	0,112—0,161	30%		
	0,162— i wyżej	100%		
„ kryminalna	0,00—0,012	—	0,00—0,008	—
	0,013—0,025	5%	0,009—0,012	50%
	0,026—0,038	10%	0,013— i wyżej	100%
	0,039—0,055	30%		
	0,056—0,069	50%		
	0,070— i wyżej	100%		
„ produkcji	0,00—0,018	—	0,00—0,011	—
	0,019—0,036	5%	0,012—0,018	50%
	0,037—0,055	10%	0,019— i wyżej	100%
	0,056—0,080	30%		
	0,081—0,099	50%		
	0,10— i wyżej	100%		
„ ruchu naturalnego ludności	0,00—0,024	—	0,00—0,015	—
	0,025—0,049	5%	0,016—0,024	40%
	0,050—0,074	10%	0,025— i wyżej	100%
	0,075—0,107	30%		
	0,108—0,132	50%		
	0,133— i wyżej	100%		

W segregacji potrącenia z premji nie są stosowane. Natomiast w razie wykrycia błędów z winy pracowników, obowiązani są oni przerobić materjał, zawierający błędy, w godzinach pozabiurowych. Wszystkie podane w tablicach normy pracy, dodatkowego wynagradzania i potrąceń uważane są za prowizoryczne, gdyż zakres prac i plany opracowań podlegają częstym zmianom. W najbliższym czasie normy poddane będą szczegółowej rewizji w celu poczynienia zmian i uproszczeń, podyktowanych doświadczeniem i zmienionemi warunkami pracy.

Produkcja kart maszynowych

Główny Urząd Statystyczny do końca 1926 roku posługiwał się kartami maszynowemi, kupowanemi u przedstawiciela firmy „Powers Accounfing Machine Corporation N. S.“ w Wiedniu. Karty te były wyrabiane w Czechach. Pod względem jakości ustępowały oryginalnym amerykańskim, były jednak od nich znacznie tańsze. W drugiej połowie 1925 roku przedstawiciel wyżej wzmiankowanej firmy ustąpił Głównemu Urzędowi Statystycznemu maszynę do cięcia i drukowania kart statystycznych, która była przewieziona z Czechosłowacji do Warszawy i w grudniu 1925 roku została już zainstalowana w Gł. U. St.

Wkrótce potem zaczęła się normalna produkcja kart maszynowych. Maszyna znajduje się w rozporządzeniu oddziału maszyn, którego kierownik zarządza produkcją kart oznaczonych. Największą trudnością przy rozpoczęciu wyrobu kart było znalezienie w kraju papierni, mogącej sporządzić niezbędny do wyrobu kart elastyczny karton. Ponieważ od jakości karty zależy prawidłowa praca maszyn, karton do wyrobu kart musi odpowiadać szeregowi wymagań, bardzo trudnych do urzeczywistnienia. Po kilku próbach udało się otrzymać krajowy karton. Wyrobione z niego karty maszynowe, aczkolwiek ustępują w jakości amerykańskim, nie ustępują, a nawet przewyższają kupowane w Czechach, kalkulując się znacznie taniej.

Oddział maszyn wyrabia karty maszynowe w miarę potrzeby. W r. 1926 był jeszcze spory zapas kart sprowadzonych z Czechosłowacji, dlatego produkcja kart w oddziale maszyn była niezbyt wielką. Od r. 1927 produkcja się zwiększa, pokrywając całkowicie zapotrzebowanie oddziału maszyn. Ilościowo produkcja przedstawia się następująco:

W r. 1926 wyprodukowano kart	2 783 000
„ 1927 „ „	7 515 000
„ 1928 „ „	5 874 000
Razem	**16 172 000**

Karty drukowane są w różnych kolorach. Wskazanem bowiem jest, aby każde opracowanie robić na kartach odmiennego koloru, niż inne. Zapobiega to wypadkowemu mie-

szaniu się kart, co jest sprawą niezmiernie ważną z punktu widzenia dokładności pracy; karty posiadają omawiany wyżej nadruk cyfrowy, nazwę rodzaju opracowania i nagłówki, objaśniające znaczenie poszczególnych rubryk.

Ewidencja czasu i pracy w oddziale maszyn

Jedną z najważniejszych trosk kierownictwa od samego momentu powstania oddziału maszyn w Głównym Urzędzie Statystycznym było wprowadzenie i utrzymanie prawidłowej ewidencji czasu i ilości pracy.

Zrozumiałem jest, iż stanowi to konieczną podstawę dla racjonalnej administracji pracy i podstawowy warunek prawidłowego jej rozwoju.

Podstawy wprowadzonej i stosowanej w oddziale maszyn ewidencji czasu są następujące:

Dla każdej z osób pracujących i na każdy okres sprawozdawczy zakłada się specjalną kartę ewidencyjną czasu.

Ze względu na układ i terminaż wykonywanych prac w oddziale maszyn stosowany jest miesięczny okres sprawozdawczy od 15 każdego miesiąca do 14 następnego.

Indywidualna karta ewidencyjna czasu ma formę tablicy, składającej się z pionowych rubryk i poziomych wierszy. Rubryki pionowe służą do notowań czasu pracy według opracowań i rodzajów pracy. W każdym wierszu poziomym są notowane dane o czasie pracy w jednym dniu okresu sprawozdawczego.

Jako wzór podaję poniżej kartę ewidencyjną pracowników z działu dziurkowania i kontroli:

Tabl. 8. Wykaz godzin pracy

G. U. S.
Oddział Maszyn.

WYKAZ GODZIN PRACY
według dni miesiąca i rodzajów pracy

Miesiąc od dn. 15. X 1928 r. do dn. 14 XI 1928 r. Nazwisko i imię ____________

Data	Dziurkowanie									Kontrola												Pomoc przy segregacji	
	Stat. Handlu Zagranicznego				Stat. Ruchu Natur. Ludności					Stat Handlu Zagranicznego				Stat. Ruchu Natur. Ludności				Nadkontrola				
	Ruch. zwykły	Tranzyt	Ruch warunkowy	Statystyka Przemysłu	Urodzenia	Małżeństwa	Zgony	Statystyka Kryminalna	Dziurkowanie Stat. Handlu Zag. z arkuszy tabulacyjnych	Ruch zwykły	Tranzyt	Ruch warunkowy	Statystyka Przemysłu	Urodzenia	Małżeństwa	Zgony	Statystyka Kryminalna	Stat. Ruchu Nat. Ludności	Stat. Handlu Zagranicznego	Statystyka kryminalna	Stat. Handlu Zagranicznego	Statystyka Przemysłu
Z przenies.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	—	—	—	—	—	5¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1½	—	—	—	—
16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	—	—	—	—	5	1¾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
19	—	—	—	—	6¾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	—	—	—	—	5¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	6½	—	—	—	1¾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23	8¾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24	8¾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	7½	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27	—	—	—	—	5¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29	2	—	—	—	¼	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
30	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	6¾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	4¾	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	5¼	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	6¾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4¼	—	—	—	—
9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5¾	—	—	—	—
10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5¼	—	—	—	—
12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—	—
13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—	—	—	—	—
14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2¾	—	—	4	—	—	—	—
Razem	**64**	—	—	—	24¼	14¾	—	—	4	—	—	—	—	—	9½	—	—	27½	—	—	—	—

(dok.)

Data	Prace pomocnicze przy tabulacji												Przepisywanie kart błędnych	Inne prace pomocnicze				Zwolnienia		Urlop	Nieobecność	Ogółem			Godziny płatne pozabiurowe
	Statyst. Handlu Zagranicz.						Statystyka Przemysłu																		
	układanie do tabul.		wypisywanie arkuszy tab.		kontrola arkuszy tabul.		układanie do tabulacji		wypisywanie arkuszy tab.		kontrola arkuszy tabul.														
	Liczba godzin	Liczba paczek	Liczba godzin	Liczba arkusz.	Liczba godzin	Liczba arkusz.	Liczba godzin	Liczba paczek	Liczba godzin	Liczba arkusz.	Liczba godzin	Liczba arkusz.		Statyst. Handlu Zagranicznego	Stat. Przemysłu	Stat. Ruchu Natural. Ludności	Stat. Kryminalna	bez odpracowania	z odpracowaniem				+	—	
Z przenies.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	6¾	—	6¾	—
17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5¼	—	—	—
22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8¼	1½	—	—
23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8¾	2	—	—
24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8¾	2	—	—
25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7½	¾	—	—
26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¼	—	—	—	—	—	—	—	—	7¼	½	—	—
27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5¼	—	—	—
29	—	—	—	—	6½	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8¾	2	—	—
30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	¼	—	—
31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7¼	2	—	—
5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	6¾	—	—	—
6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
7	—	—	—	—	6¾	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2½	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	6¾	—	1	—
10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5¼	—	—	—
12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6¾	—	—	—
Razem	—	—	—	—	13¼	66	—	—	—	—	—	—	6¼	2½	—	—	—	—	7¾	—	6¾	180½	11	7¾	—

Kierownik Oddziału Maszyn.
Inżynier

Przeglądając wiersze poziome wykazu, znajdujemy w nich notatki o czasie pracy w każdym dniu według jej rodzajów i działów. W rubryce ogółem w każdym wierszu znajduje się suma godzin pracy każdego dnia.

Obowiązuje 7-godzinny dzień pracy. Ponieważ istnieje 15-minutowa przerwa śniadaniowa, faktyczny czas dziennej pracy wynosi 6¾ godziny.

Mogą być wypadki, gdy pracownik zwalnia się od pracy z obowiązkiem odpracowania. Czas zwolnienia notuje mu się w rubryce „Zwolnienia z odpracowaniem" i w rubryce bilansowej ze znakiem —.

O ile w rubryce pod tytułem „Ogółem" mamy liczbę większą ponad 6¾ godziny, to znaczy, iż pracownik odpracowywał czas zwolnień. Nadwyżka notuje się w rubryce ze znakiem +, która stanowi swego rodzaju rachunek godzin odpracowanych.

Czas pracy w godzinach pozabiurowych, płatny oddzielnie, notuje się w rubryce „Godziny płatne pozabiurowe".

Po skończeniu okresu sprawozdawczego dane o czasie pracy są podsumowywane według rubryk pionowych, i otrzymane sumy są podstawą wszelkiego rodzaju sprawozdań.

Z omówionego wynika, iż czas pracy każdego pracownika musi być zbilansowany w ciągu każdego dnia pracy i w ciągu każdego okresu sprawozdawczego.

Do ujęcia ilości wykonanej pracy służą w oddziale maszyn dokumenty innego rodzaju. Jeden z tego rodzaju dokumentów ewidencyjnych w zastosowaniu do opracowania statystyki handlu zagranicznego (dziurkowanie i kontrola) ma następujący wygląd:

Tablica Nr. 9.

G. U. S.
Oddział Maszyn.

Kontrolka materjałów statystycznych Handlu Zagranicznego

(Deklaracje statystyczne i karty maszynowe)

Rodzaj faktów Wywóz

m. Luty 1930 r.

Data przyjęcia materjału do Oddz. Maszyn.	Nr. paczki	Liczba deklar. w/g Wydziału II. Zagr.	Liczba kart według				Dziurkowanie		
			obliczenia kontrol.	oblicz. segreg.	różnica		Nazwisko maszynistki	Data	
					+	—		wydania materj. do oprac.	zwrotu mat. z opr.
18. II	101	1 179	1 169	1 169	—	—	X	18. II	19. II
„	102	434	441	441	—	—	X	„	„
„	103	607	665	665	—	—	X	„	„
„	104	1 395	1 395	1 395	—	—	X	„	„

(dok.)

Kontrola							Nadkontrola					
Nazwisko kontrolerki	Numeracja	Błędy			Data		Nazwisko kontrolerki	Błędy			Data	
		maszyn.	symbol.	maszyny	wydania materj. do oprac.	zwrotu materj. z opr.		kontroli	symbol.	maszyny	wydania materj. do opr.	zwrotu materj. z opr.
Y	260 001—261 169	6	4	9	19. II	20. II	Z	1	—	—	21. II	22. II
Y	405 203—405 643	4	5	—	„	„	Z	—	—	—	„	„
Y	3 708— 4 372	6	10	—	„	„	Z	—	—	—	„	„
Y	620 001—621 395	3	5	8	„	„	Z	—	—	—	„	„

Dokument ten ma układ tablicowy. Każdy poziomy wiersz uwidocznia przebieg opracowania w działach dziurkowania, kontroli i nadkontroli określonej paczki dokumentów.

W sensie pionowym tablica posiada 5 podstawowych rubryk, z których każda dzieli się na podrubryki. Pierwsza zasadnicza rubryka składa się z trzech podrubryk. W pierwszej z nich notuje się data otrzymania dokumentów, w drugiej—numer paczki, w trzeciej—ilość dokumentów w paczce.

Druga podstawowa rubryka poświęcona jest adnotacjom o ilości kart maszynowych, wydziurkowanych na podstawie dokumentów, zawartych w omawianej paczce. Rubryka ta posiada 4 podrubryki.

W pierwszej z nich notuje się ilość kart maszynowych na zasadzie danych z działu kontroli, gdzie, jak już raz wspomniałem, każda kontrolowana karta maszynowa i odpowiadający jej dokument otrzymuje kolejny numer przy pomocy numeratora. W drugiej podgrupie notuje się ilość kart maszynowych, dotyczących tejże paczki dokumentów, określoną przy pierwszem przepuszczeniu kartkowego materjału przez segregatory. O ile w adnotacjach, otrzymanych z działu kontroli i działu segregacji, jest rozbieżność, wielkość jej notuje się w jednej z następnych podrubryk ze znakiem + lub —, zależnie od tego, czy adnotacja segregacji daje większą liczbę czy mniejszą. Każda rozbieżność zostaje zbadana. Jak wykazała praktyka, jest to bardzo dobra metoda kontroli zupełności materjału kartkowego.

Trzecia podstawowa rubryka poświęcona jest adnotacjom z działu dziurkowania. Zawiera ona 3 podrubryki. W pierwszej z nich odnotowane jest nazwisko maszynistki, w drugiej — data otrzymania przez nią paczki dokumentów, w trzeciej — data oddania dokumentów i wydziurkowanych kart.

Czwarta zasadnicza rubryka zawiera adnotację z działu kontroli. Ta rubryka składa się z 7 podrubryk. W pierwszej z nich notuje się nazwisko kontrolerki (w działach dziurkowania i kontroli zajęte są prawie wyłącznie kobiety). W drugiej podrubryce — numery pierwszej i ostatniej kart grupy. Ponieważ karty grupy mają kolejną numerację, według oznaczonych w podrubryce

numerów można określić ilość kart w grupie. W trzeciej podrubryce notuje się ilość błędów, wykrytych przez kontrolę i zakwalifikowanych jako błędy osoby dziurkującej. W czwartej podgrupie—ilość błędów, wynikłych z wadliwej symbolizacji pojęć w dokumentach, w piątej—ilość błędów z winy wadliwego funkcjonowania maszyny (wypadki dość rzadkie), i wreszcie w 6 i 7 podgrupach — daty wydania paczki dokumentów i kart maszynowych do kontroli i oddania ich z kontroli.

Piąta zasadnicza rubryka zawiera dane o nadkontroli. Ponieważ wtórnej kontroli podlega tylko część kontrolowanych kart, zapisy w tej rubryce towarzyszą nie wszystkim paczkom dokumentów z odnoszącemi się do nich kartami, a stosunkowo niewielkiej ich ilości (10—15%). Piąta rubryka zawiera 6 podrubryk. W pierwszej z nich notuje się nazwisko osoby, która wykonała wtórną kontrolę danej paczki, w drugiej, trzeciej i czwartej podgrupach ilość błędów, nieujawnionych przez kontrolę z klasyfikacją ich według źródła pochodzenia, i wreszcie w piątej i szóstej podgrupach — daty otrzymania paczki dokumentów i kart do wtórnej kontroli i zwrotu ich. Podział dokumentów na paczki w opracowaniu statystyki handlu zagranicznego jest dość dowolny, i przeważnie podstawą jego jest tendencja równomiernego podziału materjału między pracowników i rozdawania paczek, które możnaby opracować w ciągu jednego, maximum 2 dni pracy. O ile materjał dostarczany jest w określonych ugrupowaniach naprzykład według powiatów, w których prowadzono rejestrację obserwowanych faktów (statystyka ruchu naturalnego ludności), podział na opracowywane paczki związany jest z istniejącem ugrupowaniem materjałów.

Jak już raz wzmiankowałem, numer paczki dokumentów wydziurkowany jest na wszystkich kartach maszynowych, odnoszących się do paczki, co daje możność powrotu od karty maszynowej do odpowiedniego dokumentu.

Ponieważ chodzi mi zasadniczo o zaznajomienie czytelnika z ideą ewidencji czasu i ilości pracy, nie będę tu przytaczał wszystkich stosowanych w oddziale maszyn Głównego Urzędu Statystycznego wzorów wykazów ewidencyjnych.

Również spieszę zaznaczyć, iż nie uważam tych wzorów za idealne.

Jednakowoż i w obecnym swym stanie pozwoliły one na odźwierciadlenie w liczbach przebiegu pracy maszynowego opracowania dat statystycznych, a co zatem idzie na analizę tej pracy i jej krytykę. Jest to w każdym bądź razie poważny impuls do doskonalenia metod pracy i jej rozwoju.

Intensywność i dokładność maszynowej pracy przy opracowaniu danych statystycznych

Przy zastosowaniu maszyn do opracowania danych statystycznych powstają dwa zasadnicze pytania:

1. Jaka jest intensywność pracy, gdyż to decyduje o kosztach opracowania.

2. Jaka jest możliwa dokładność, gdyż odpowiedź na to pytanie może w poszczególnych wypadkach decydować o samem zastosowaniu tych maszyn.

Oprócz tego może interesować nas pytanie, czy istnieje, a jeśli istnieje to jaka, zależność między intensywnością maszynowej pracy, a jej dokładnością. Zastanowimy się nad temi pytaniami w stosunku do poszczególnych działów pracy.

Dziurkowanie kart maszynowych

Kilkoletnie kierownictwo pracą maszynowego opracowania dat statystycznych dało mi możność doświadczalnego stwierdzenia, iż na intensywność i dokładność dziurkowania kart maszynowych mają wpływ następujące główne czynniki.

1. Układ i stan dokumentów statystycznych.

2. Dobór personelu pracującego.

3. Specjalne czynniki, działające pobudzająco na przebieg intensywności i dokładności pracy.

4. Wybór i stan maszyn do dziurkowania.

5. Ogólne warunki pracy.

Wymienione wyżej czynniki podane są w kolejności ich wpływu na intensywność i dokładność pracy.

1. Układ i stan dokumentów statystycznych

Jak już było wyżej zaznaczone, dane z dokumentów przenoszone są przy pomocy kompleksów dziurek na karty maszynowe.

Wyobraźmy sobie, iż w opracowywanych dokumentach dane są ułożone niesystematycznie, w każdym dokumencie w innym porządku, zapisy są robione niedbale, lub niewyraźnie.

Jasnem jest, iż praca w tym wypadku nie może być ani intensywną ani dokładną.

Praktyka wykazuje, iż poprawny układ i stan dokumentów mogą wielokrotnie podnieść intensywność i dokładność dziurkowania.

O ile w dokumentach istnieją do opracowania pewne cechy, wyrażające się nie liczbowo, a przez pewne pojęcia (np. narodowość, wyznanie, zawód i t. d.) to, jak już wyżej było o tem mówione, muszą te pojęcia dla przeniesienia na kartę maszynową być zamienione przez liczby według pewnego ustalonego klucza. Operacja ta zwie się potocznie symbolizacją lub wyznaczaniem.

To wyznaczanie może być załatwione na dokumencie w drodze piśmiennej, lub może być dokonane przez osobę dziurkującą z pamięci. W tym ostatnim wypadku osoba dziurkująca musi pamiętać liczbowe symbole wszystkich pojęć w dokumentach, jakie są przeznaczone do opracowania. Omawiany sposób dziurkowania zwie się bezpośrednim. Oczywiście, iż przy tym sposobie odpada część pracy na uprzednie piśmienne symbolizowanie liczbami pojęć w opracowywanych dokumentach, i zmniejszają się ogólne koszty opracowania.

Dla tego bezpośrednie dziurkowanie ma dość częste zastosowanie. Jest jednak zawsze obawa, iż obciążenie pamięci pracownika na dziurkarce może ujemnie wpłynąć na intensywność i dokładność dziurkowania.

W pewnych granicach obawy te praktycznie nie znajdują potwierdzenia. Oczywiście o stosowaniu bezpośredniego dziurkowania decyduje kalkulacja kosztów pracy i stopień wymaganej dokładności.

Aby czytelnik mógł sobie uprzytomnić, jaki może być zakres bezpośredniego dziurkowania, przytoczę w formie tablicy № 10 dane z opracowania statystyki ruchu naturalnego ludności.

Tabl. 10.

Opracowanie statystyki ruchu naturalnego ludności

Formularze urodzeń

Opracowywane cechy	Ilość klas dla cechy	Wyznaczona czy bezpośrednio dziurkowana	Ilość słupków na karcie maszynowej, zarezerwowana dla danej cechy
N. powiatu	280	wyznaczony	3
Charakter miejscowości .	4	„	1
Miesiąc urodzenia	13	bezpośredn. dziurkow.	1
Płeć	3	„	1
Wielorakość urodzeń . . .	13	„	1
Żywe—czy martwe . . .	3	„	1
Ślubne, nieślubne	3	„	1
Wyznanie dziecka	6	„	1
„ ojca	6	„	1
„ matki	6	„	1
Wiek ojca	12	„	1
„ matki	12	„	1
Rok rejestracyjny	3	„	2
Kwartał rejestracyjny . .	4	„	1
Razem	368	14	17

Ilość opracowywanych cech 14

(dok.)

Opracowywane cechy	Ilość klas dla cechy	Wyznaczona czy bezpośrednio dziurkowana	Ilość słupków na karcie maszynowej, zarezerwowana dla danej cechy
Formularze małżeństw			
N. powiatu	280	wyznaczony	3
Charakter miejscowości .	3	„	1
Miesiąc zawarcia małżeństwa	13	bezpośredn. dziurkow.	1
Wiek mężczyzny	12	„	1
„ kobiety	12	„	1
Stan cywilny	15	„	2
Rok rejestracyjny	3	„	2
Kwartał rejestracyjny . .	4	„	1
Wyznanie mężczyzny . .	6	„	1
„ kobiety	6	„	1
Razem	354	10	14
Ilość opracowywanych cech 10			
Formularze zgonów			
N. powiatu	280	wyznaczony	3
Charakter miejscowości .	4	„	1
Przyczyna zgonu	40	„	2
Miesiąc zgonu	13	bezpośredn. dziurkow.	1
Płeć	3	„	1
Wiek	119	„	2
Rok urodzenia	3	„	1
Stan cywilny	8	„	1
Wyznanie	6	„	1
Stwierdzenie przyczyny zgonu	3	„	2
Rok rejestracyjny	3	„	2
Kwartał rejestracyjny . .	4	„	1
Razem	486	12	18

Ilość opracowywanych cech 12

Uwaga. Dla cech „płeć“ i „stan prawny“ ustalono 3 klasy. Do trzeciej klasy włącza się wypadki gdy w dokumencie nie podano znaczenia cechy. (Wypadki niewiadome).

Przeglądając tablicę, widzimy, iż cechy w dokumentach statystyki ruchu naturalnego ludności są częściowo wyznaczone, częściowo zaś podlegają bezpośredniemu dziurkowaniu, to jest osoba dziurkująca z pamięci zamienia pojęcia, zawarte w dokumencie, na odpowiednie liczby.

W formularzach urodzeń na 14 opracowywanych cech—12 podlega bezpośredniemu dziurkowaniu. Osoba dziurkująca musi pamiętać 84 liczbowe symbole.

W formularzach małżeństw—na 10 opracowywanych cech—8 dziurkuje się bezpośrednio. Pracownik zapamiętać musi 71 liczbowych symbolów.

W formularzach zgonów na 12 opracowywanych cech dziurkuje się bezpośrednio 9. Pamięciowo ujmuje się 43 liczbowe symbole. Należy zaznaczyć przytem, iż przy dziurkowaniu kart maszynowych, dotyczących ruchu naturalnego ludności, pracownik oblicza wiek

na zasadzie daty urodzenia osoby i daty spełnienia się opracowywanego faktu urodzin, małżeństwa i zgonu.

Z powyższych danych czytelnik łatwo wywnioskuje, iż skala zastosowania metody bezpośredniego dziurkowania jest dość duża. Co się tyczy określenia wpływu metody bezpośredniego dziurkowania na intensywność i dokładność pracy, to jest to sprawa bardzo trudna do ujęcia. Ogólnie można na zasadzie doświadczenia twierdzić, iż gdy symbole liczbowe nie są wielocyfrowe i gdy ich jest nie nazbyt wiele, zmniejszenia intensywności lub dokładności pracy niema, lub praktycznie jest niewielkie.

Gdy symbole są skomplikowane, lub, jak w podanym przykładzie opracowania dokumentów ruchu naturalnego ludności, pracownik musi wypełniać pewne obliczenia, intensywność i dokładność pracy są mniejsze, aniżeli w wypadku wyznaczonych cech.

Praktycznie jednak w wypadku opracowania dokumentów statystyki ruchu naturalnego ludności praca przy zmniejszonej intensywności dziurkowania jednak się opłaca, pewne zaś zmniejszenie dokładności nie przedstawia żadnej groźby dla wymaganej dokładności całokształtu opracowania.

2. Dobór personelu pracującego

Dziurkowanie kart maszynowych jest tem stadjum pracy, gdzie najsilniej może się odbić indywidualność pracownika.

Dla tego dobór pracowników winien być bardzo ostrożny.

Praktyka pracy maszynowej dowiodła, iż należyta selekcja personelu może wpłynąć jednocześnie na zwiększenie intensywności i dokładności pracy. Dla przykładu pozwolę sobie przytoczyć w tablicy 11 dane o intensywności pracy dziurkowania poszczególnych pracowników z opracowania statystyki handlu zagranicznego, oraz o towarzyszącym każdej intensywności procencie błędów.

Gł. Urz. St.
rok 1928

Tabl. 11. Opracowanie statystyki handlu zagranicznego

Miesiąc	Średnie miesięczne dane indywidualnych intensywności dziurkowania i towarzyszący im % błędów											
1	Indywidualna intensywność .	423	382	343	330	329	324	320	302	285	254	238
	% błędów	*0,053*	*0,028*	*0,056*	*0,023*	*0,048*	*0,024*	*0,05*	*0,051*	*0,016*	*0,039*	*0,057*
2	Indywidualna intensywność .	454	417	404	398	390	386	382	352	327	323	319
	% błędów	*0,044*	*0,026*	*0,023*	*0,024*	*0,04*	*0,021*	*0,063*	*0,049*	*0,054*	*0,038*	*0,076*
3	Indywidualna intensywność .	451	441	426	403	396	389	368	364	348	291	245
	% błędów	*0,026*	*0,054*	*0,015*	*0,048*	*0,02*	*0,04*	*0,045*	*0,027*	*0,04*	*0,03*	*0,029*
4	Indywidualna intensywność .	580	415	408	405	390	371	364	353	320	317	290
	% błędów	*0,027*	*0,019*	*0,034*	*0,049*	*0,03*	*0,046*	*0,048*	*0,048*	*0,042*	*0,05*	*0,033*
5	Indywidualna intensywność .	415	406	388	376	372	333	320	307	306	304	304
	% błędów	—	*0,041*	*0,048*	*0,036*	*0,024*	*0,015*	*0,035*	*0,047*	*0,075*	*0,045*	*0,032*
6	Indywidualna intensywność .	449	430	422	415	401	370	365	364	352	321	293
	% błędów	*0,015*	*0,04*	*0,03*	*0,048*	*0,038*	*0,038*	*0,044*	*0,038*	*0,023*	*0,031*	*0,026*
7	Indywidualna intensywność .	475	443	437	429	389	383	339	339	306	248	231
	% błędów	*0,026*	*0,035*	*0,035*	*0,041*	*0,037*	*0,016*	*0,04*	*0,028*	*0,021*	*0,078*	*0,062*
8	Indywidualna intensywność .	467	457	379	366	348	319	312	308	299	293	284
	% błędów	*0,035*	*0,015*	*0,018*	*0,051*	*0,042*	*0,046*	*0,012*	*0,032*	*0,047*	*0,074*	*0,028*
9	Indywidualna intensywność .	475	469	417	414	394	351	329	328	321	301	288
	% błędów	*0,02*	*0,027*	*0,044*	*0,019*	*0,036*	*0,034*	*0,025*	*0,027*	*0,035*	*0,046*	*0,033*
10	Indywidualna intensywność .	448	408	373	370	365	355	332	317	315	310	305
	% błędów	*0,033*	*0,031*	*0,018*	*0,029*	*0,041*	*0,051*	*0,031*	*0,04*	*0,034*	*0,036*	*0,031*
11	Indywidualna intensywność .	447	417	365	355	352	342	327	324	272	260	240
	% błędów	*0,039*	*0,023*	*0,041*	*0,037*	*0,025*	*0,038*	*0,042*	*0,021*	*0,051*	—	—
12	Indywidualna intensywność .	457	439	409	371	344	341	341	341	336	270	238
	% błędów	*0,039*	*0,042*	*0,03*	*0,052*	*0,032*	*0,045*	*0,045*	*0,02*	*0,048*	*0,069*	*0,08*

(dok.)

Miesiąc	Średnie miesięczne dane indywidualnych intensywności dziurkowania i towarzyszący im % błędów										Średnie dane dla grupy	Uwagi
1	Indywidualna intensywność .	229	218	217	198	144	—	—	—	—	305	
	% błędów	0,029	0,034	0,13	0,015	0,13	—	—	—	—	0,043	
2	Indywidualna intensywność .	254	240	238	156	—	—	—	—	—	348	
	% błędów	0,28	0,039	0,072	0,15	—	—	—	—	—	0,043	
3	Indywidualna intensywność .	237	228	—	—	—	—	—	—	—	347	
	% błędów	0,044	0,12	—	—	—	—	—	—	—	0,055	
4	Indywidualna intensywność .	271	254	226	174	161	127	—	—	—	312	
	% błędów	0,061	0,026	0,14	0,048	0,46	0,42	—	—	—	0,075	
5	Indywidualna intensywność .	289	286	266	212	200	130	77	60	—	288	
	% błędów	0,042	0,041	0,082	0,34	0,22	0,16	0,21	1,30	—	0,071	
6	Indywidualna intensywność .	256	222	110	—	—	—	—	—	—	361	
	% błędów	0,092	0,076	0,24	—	—	—	—	—	—	0,039	
7	Indywidualna intensywność .	140	124	—	—	—	—	—	—	—	335	
	% błędów	0,28	0,13	—	—	—	—	—	—	—	0,051	
8	Indywidualna intensywność .	265	169	155	142	—	—	—	—	—	296	
	% błędów	0,051	0,19	0,16	0,09	—	—	—	—	—	0,054	
9	Indywidualna intensywność .	275	198	195	162	—	—	—	—	—	324	
	% błędów	0,053	0,092	0,083	0,092	—	—	—	—	—	0,038	
10	Indywidualna intensywność .	279	231	176	176	163	—	—	—	—	278	
	% błędów	0,095	0,026	0,19	0,084	0,18	—	—	—	—	0,068	
11	Indywidualna intensywność .	240	222	216	210	203	200	189	182	168	279	
	% błędów	—	0,045	0,11	0,09	0,11	0,15	0,13	0,036	0,14	0,056	
12	Indywidualna intensywność .	214	214	187	173	172	—	—	—	—	308	
	% błędów	0,041	0,13	0,17	0,2	0,069	—	—	—	—	0,056	

Przeglądając tablicę, widzimy, iż zawiera ona uporządkowane szeregi średnich miesięcznych indywidualnych intensywności. Każdemu szeregowi indywidualnych intensywności odpowiada szereg, zawierający dane o towarzyszącym każdej indywidualnej intensywności średnim indywidualnym procencie błędów.

W końcu każdego szeregu intensywności oznaczona jest średnia miesięczna intensywność dziurkowania dla grupy wszystkich osób, zajętych w tym dziale pracy opracowania statystyki handlu zagranicznego.

W końcu każdego szeregu danych o odsetkach błędów oznaczony jest średni miesięczny odsetek błędów dla wzmiankowanej wyżej grupy osób. Przeglądając szeregi danych o indywidualnej pracy i porównywując te dane ze średniemi dla całej grupy konstatujemy, iż w ogromnej większości wypadków osoby pracujące z większą intensywnością, niż średnia dla grupy, osiągają w pracy większą dokładność, niż średnia grupowa.

Aby tę tendencję uwypuklić, podzieliłem dane każdego szeregu intensywności na 2 grupy.

Do pierwszej grupy zaliczyłem dane o indywidualnej intensywności, większe, niż średnie dla grupy, do drugiej grupy włączyłem dane niższe, niż średnie grupowe. W szeregach, dotyczących błędów nieuporządkowanych, dane również podzieliłem na 2 grupy.

Do pierwszej grupy zaliczyłem dane o indywidualnych miesięcznych procentach błędów, towarzyszących intensywnościom wyższym, niż średnie dla wszystkich osób omawianego działu pracy i rodzaju opracowania. Do drugiej grupy dane o procentach błędów, towarzyszących indywidualnym intensywnościom mniejszym, niż średnie grupowe. Dla każdej z grup obliczyłem średnią arytmetyczną i z tych średnich wytworzyłem następującą tablicę:

Gł. Urz. St.
rok 1928

Tabl. 12. Opracowanie statystyki handlu zagranicznego

Średnie miesięczne dane o intensywności i % błędów dziurkowania		Miesiące 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Uwagi
Dla wszystkich maszynistek	Intensywność .	305	348	347	312	288	361	335	296	324	278	279	308	
	% błędów .	*0,043*	*0,043*	*0,055*	*0,075*	*0,071*	*0,039*	*0,051*	*0,054*	*0,038*	*0,068*	*0,056*	*0,056*	
Dla 1 grupy	Intensywność .	350	397	398	392	343	402	404	361	397	354	366	375	
	% błędów .	*0,04*	*0,035*	*0,035*	*0,039*	*0,039*	*0,036*	*0,033*	*0,032*	*0,029*	*0,033*	*0,032*	*0,039*	
Dla 2 grupy	Intensywność .	231	265	250	214	175	259	209	218	248	205	216	209	
	% błędów .	*0,055*	*0,1*	*0,056*	*0,17*	*0,30*	*0,081*	*0,11*	*0,098*	*0,062*	*0,11*	*0,095*	*0,1*	

W przytoczonej tablicy dane o średnich intensywności dziurkowania i % błędów ułożone są według miesięcy (pionowe rubryki) i dotyczą: 1) wszystkich osób, zajętych w 1928 roku w dziale dziurkowania opracowania statystyki handlu zagranicznego, (szeregi pierwszy i drugi), 2) grup osób, pracujących w rozpatrywanych miesiącach z intensywnością pracy dziurkowania wyższą, niż średnia dla całokształtu wszystkich osób, 3) grup osób pracujących z intensywnością niższą, niż średnia dla tegoż całokształtu.

Porównywując dane tablicy stwierdzamy, iż we wszystkich miesiącach 1928 roku grupy osób, pracujących z dużą intensywnością, osiągały dokładność znacznie wyższą, aniżeli średnią dla całkowitego zespołu, grupy zaś osób, wykazujących się mniejszą intensywnością, niż średnia dla zespołu, wykazały się dokładnością znacznie niższą, niż średnia dla tegoż zespołu. Oczywiście chodzi mi w danym wypadku nie o wykrycie jakiegoś absolutnego stosunku między intensywnością pracy, a jej dokładnością, a o uzewnętrznienie faktu, iż możliwą i celową jest selekcja pracowników, gdyż może ona dać jednocześnie w wyniku duże zwiększenie intensywności i dokładności pracy.

Muszę nadmienić, iż dla usunięcia wpływów wypadkowych w tablicy № 12 nie zostały umieszczone dane indywidualne osób w pierwszym miesiącu ich pracy, i że dobra maszynistka w drugim miesiącu pracy w omawianem opracowaniu w zupełności ogarnia technikę dziurkowania.

Do podobnego wniosku o łączności między intensywnością pracy dziurkowania i jej dokładnością doszedł też dr. Rajmund Buławski w swej pracy *Organizacja i technika opracowania pierwszego powszechnego Spisu Rzeczypospolitej Polskiej*, drukowanej również w niniejszym Kwartalniku.

Następnie pozwolę sobie przytoczyć drugi przykład z opracowania statystyki ruchu naturalnego ludności.

W sierpniu 1928 roku była zorganizowana grupa osób, przeważnie niedawno przyjętych do pracy w oddziale maszyn, do opracowania formularzy urodzeń statystyki ruchu naturalnego ludności.

Przebieg pracy tej grupy uwidocznia się w tablicy 13.

Tablica 13. Dane o dziurkowaniu kart maszynowych, dotyczących faktów urodzeń statystyki ruchu naturalnego ludności

1928

Miesiące pracy	Średnia intensywność dziurkowania dla całej grupy kart na 1 godzinę	Średni % błędów dla całej grupy
8	188	*0,189*
9	192	*0,094*
10	308	*0,034*
11	293	*0,040*
12	399	*0,017*

W przeciągu pierwszych czterech miesięcy pracy skład grupy nie ulegał większym zmianom. Przeglądając tablicę, widzimy, iż z biegiem czasu wzrastają intensywność i dokładność pracy. Trzeci miesiąc pracy (październik) jest krytycznym. Intensywność pracy i dokładność osiągają maximum. Czwarty miesiąc wykazuje pewien spadek intensywności i dokładności, nie przedstawiający jednak nic charakterystycznego, gdyż przy pewnej stabilizacji pracy nieznaczne wahania intensywności i dokładności pracy są zupełnie zrozumiałe.

Jasnem jest, iż w przeciągu 3 miesięcy grupa zasadniczo opanowała metodę pracy. Uważając trzeci miesiąc pracy za krytyczny, przytoczę z tego miesiąca dane o średniej indywidualnej intensywności pracowników grupy i średnim indywidualnym odsetku błędów.

Tabl. 14. Dane o indywidualnej intensywności i o odsetku błędów dziurkowania kart maszynowych opracowania statystyki ruchu naturalnego ludności w październiku 1928 r.

Urodzenia

Indywidualna intensywność dziurkowania .	413	390	390	370	356	340	326	320	318	313	312
% błędów . .	*0,014*	*0,016*	*0,015*	*0,016*	*0,031*	*0,035*	*0,038*	*0,009*	*0,037*	*0,011*	*0,006*

(dok.)

Indywidualna intensywność dziurkowania .	303	296	271	262	253	240	189	186	177	Średnia intensywność dla grupy	308
% błędów . .	*0,049*	*0,054*	*0,056*	*0,054*	*0,041*	*0,042*	*0,092*	*0,082*	*0,121*	Średni % błędów dla grupy	*0,034*

W przytoczonej tablicy w pierwszym poziomym wierszu umieściłem uporządkowany szereg indywidualnych średnich intensywności pracy dziurkowania. Dla wyeliminowania wpływu dłuższego wyszkolenia pracowników, w tablicy nie zostały umieszczone dane, dotyczące pracy osób, które przed organizowaniem grupy już zajęte były w dziale dziurkowania kart maszynowych, dotyczących statystyki ruchu naturalnego ludności.

W drugim wierszu tablicy umieściłem wyrazy średnich indywidualnych odsetków błędów, towarzyszących wyrażeniom średnich indywidualnych intensywności pierwszego wiersza.

W pierwszym wierszu z prawej strony uwidoczniona jest średnia intensywność dziurkowania dla całej grupy, w drugim towarzyszący jej średni odsetek błędów również dla grupy.

Przeglądając tablicę konstatujemy fakt, iż osoby pracujące z intensywnością wyższą niż średnia dla grupy, wykazują się dokładnością znacznie większą niż średnia grupowa.

Osoby pracujące z małą intensywnością wykazują się dokładnością przeważnie znacznie mniejszą niż średnia dla grupy. Z powiedzianego wyżej wynika, iż w grupie część osób w zupełności się nadaje do pracy dziurkowania, część zaś mało się nadaje do tego rodzaju pracy, stąd wniosek o niezbędności możliwie największej selekcji pracowników działu dziurkowania.

Znaczne zwiększenie wydajności i dokładności pracy w grudniu tłumaczy się tem, iż praca miała się ku końcowi, i grupa została zmniejszona do 4 osób. Ponieważ pozostali byli bardzo dobrymi pracownikami, więc w rezultacie tej selekcji średnia wydajność i dokładność pracy w grupie okazała się na bardzo wysokim poziomie.

3. Wpływ premjalnego systemu płac na kształtowanie się intensywności i dokładności pracy dziurkowania kart maszynowych

Mogą być różne sposoby pobudzania pracowników do zwiększania wydajności i dokładności pracy. Do silniejszych bezwątpienia należy stosowanie premjalnego systemu płac. Wyżej już system ten, stosowany w oddziale maszyn, został w zasadzie wyłuszczony. W tem miejscu chcę paru przykładami z praktyki oświetlić jego wpływ na przebieg pracy.

Tabl. 15.

Rok pracy	Statystyka handlu zagr.		Statystyka stanu zatrudn.		Uwagi
	Średnia roczna intensywność dziurkowania	Średni roczny % błędów	Średnia roczna intensywność dziurkowania	Średni roczny % błędów	
1925	200	0,088	166	0,095	System płac premjowy nie był stosowany
1926	248	0,070	305	0,046	System płac premjowy był stosowany
1927	295	0,045	346	0,029	„ „
1928	300	0,055	429	0,031	„ „

W tablicy przytoczono średnie roczne intensywności dziurkowania i towarzyszący im średni roczny % błędów w latach 1925—1928 dla opracowań statystyki handlu zagranicznego i statystyki stanu zatrudnienia.

Jeśli porównamy dane z roku 1925, gdy system premjalny nie był stosowany, z danemi z roku 1928 przy stosowanym systemie premjalnym, stwierdzimy ogromną różnicę. Dla opracowania statystyki handlu zagranicznego intensywność dziurkowania wzrosła ponad 50%, dokładność ponad 37%. Dla opracowania statystyki stanu zatrudnienia intensywność wzrosła więcej niż dwukrotnie, dokładność zaś trzykrotnie. Jeśli uprzytomnimy sobie, iż dla opanowania pracy dziurkowania

wystarcza w zupełności trzech miesięcy, i że opracowanie maszynowe statystyki handlu zagranicznego rozpoczęło się w pierwszej połowie 1924 roku, to stwierdzimy, iż prawie 2-letni okres był zupełnie dostatecznym, aby ujawnić maximum wydajności i dokładności, i że osiągniętą w tym kierunku dużą poprawę w latach 1926, 1927 i 1928 należy przypisać wyłącznie zastosowanemu premjalnemu systemowi płac.

Nadmienię, iż wniosek ten uwypukli się jeszcze więcej, jeśli weźmiemy pod uwagę, że od roku 1926 dziurkowanie kart maszynowych statystyki handlu zagranicznego zostało utrudnione w stosunku do lat ubiegłych przez wprowadzenie do opracowania nowych cech.

W opracowaniu statystyki stanu zatrudnienia obserwujemy jeszcze większy przyrost intensywności i dokładności. Tłumaczy się to dość prosto. Przy dziurkowaniu kart maszynowych statystyki handlu zagranicznego zajęta jest dość duża grupa pracowników (średnio 10—12 osób), i wpływ indywidualny poszczególnych pracowników na kształtowanie się średniej intensywności i średniego % błędów nie jest zbyt silny.

Dziurkowanie kart maszynowych statystyki stanu zatrudnienia zasadniczo mogłoby być wykonywane przez jedną osobę. Ze względu na okresowość i terminowość pracy zwykle w ciągu kilku dni w miesiącu wykonywuje ją grupa 3—4 pracowników. Dzięki małej liczebności grupy wpływ indywidualnych uzdolnień odbija się jaskrawo na średnich wynikach.

Oprócz tego w tym wypadku stosunkowo łatwą jest selekcja pracowników.

Na średnich intensywności i na odsetku błędów dziurkowania w opracowaniu statystyki stanu zatrudnienia odbija się jednocześnie dodatni wpływ odpowiedniego doboru pracowników i zastosowanego premjalnego systemu płac.

4. Wpływ doboru i technicznej sprawności maszyn

Na intensywność pracy dziurkowania ma wpływ wybór odpowiednich maszyn — dziurkarek oraz ich sprawność techniczna. Oczywiście, iż modele doskonalsze i dostosowane do charakteru opracowania, pozwolą na osiągnięcie większej intensywności pracy. Tak samo jasnem jest, iż większą intensywność można osiągać na maszynach utrzymanych w należytej sprawności technicznej, aniżeli na maszynach starych, zużytych lub źle utrzymywanych.

5. Wpływ ogólnych warunków pracy

Duży wpływ na kształtowania się intensywności pracy dziurkowania i jej dokładności mają ogólne warunki, w jakich praca się odbywa. Ważniejszemi z pośród tych warunków są: stan i odpowiednie przystosowanie lokalu, należyty stan oświetlenia, wentylacji i racjonalne stosowanie przerw w pracy.

Należy pamiętać, iż dziurkowanie kart maszynowych jest zajęciem monotonnem, nużącem wzrok i system nerwowy, gdyż pracownik musi odczytać dziennie nieraz kilkanaście tysięcy zapisów w dokumentach nie zawsze starannie i czytelnie wykonanych, i uwaga jego musi być stale skupioną.

Dlatego należy dążyć, aby lokal był odpowiedni, należycie oświetlony, co jest ważnem ze względu na duże wytężenie wzroku pracownika.

Przy dziurkowaniu kart powstaje pewna ilość szkodliwego dla dróg oddechowych kurzu papierowego, dlatego ważnem jest należyte rozwiązanie kwestji wentylacji lokalu i odkurzania go oraz opracowywanych materjałów. Co się tyczy określonych przerw w pracy, to praktyka oddziału maszyn i doświadczenia, czynione w tej sprawie zagranicą, dają możność twierdzenia, iż przerwy takie są bardzo pożądane ze względu na zmniejszenie przemęczenia pracowników, co wpływa na zwiększenie dokładności i intensywności pracy.

Oddział maszyn w ciągu dnia pracy stosuje 2 przerwy. Pierwszą 15 minutową po 3 godzinach pracy i drugą 10 minutową po upływie 5 godzin pracy. Obie przerwy wykorzystuje się dla dokładnej wentylacji lokalu pracy. Czas drugiej przerwy włączony jest do czasu pracy.

Intensywność i dokładność pracy w dziale kontrol dziurkowania

Kontrola dziurkowania, jak to już raz było wyżej omówione, może być wykonaną albo przy pomocy maszyn, lub też wzrokowo.

W oddziale maszyn wyłącznie stosowana była tylko ta ostatnia. W 1930 roku przewiduje się zastosowanie kilku maszyn do kontroli mechanicznej. Co się tyczy czynników, wpływających na intensywność pracy kontroli i jej dokładność, to naogół rzecz przedstawia się tak samo jak i w dziale dziurkowania.

Wpływ stanu dokumentów jest ten sam, co i przy pracy dziurkowania.

Zdolności indywidualne pracowników odbijają się na kształtowaniu intensywności i dokładności kontroli w ten sam sposób, co i na pracy dziurkowania, co potwierdza praktyka oddziału maszyn.

Stosowana w oddziale maszyn wzrokowa kontrola ma 2 zasadnicze wady, a mianowicie: 1) nie daje zupełnej pewności, iż wszystkie błędy dziurkowania zostały usunięte, 2) dla określenia stopnia jej skuteczności wymaga się stosowania tak zwanej nadkontroli, czyli wtórnej kontroli, której zwykle podlega około 10% kontrolowanych już kart. O skuteczności wzrokowej kontroli możemy wnioskować z danych tablicy 16.

Tabl. 16. Zestawienie danych o skuteczności kontroli dziurkowania w różnych opracowaniach, dokonywanych w oddziale maszyn Gł. U. St. w 1928 roku

Dane o skuteczności kontroli	Opracowanie statystyki handlu zagranicznego	Opracowanie statystyki stanu zatrudnienia	Opracowanie statystyki ruchu naturalnego ludności			Opracowanie statystyki kryminalnej
			Urodzenia	Małżeństwa	Zgony	
% błędów, ujawnionych przez kontrolę	0,055	0,031	0,085	0,096	0,166	0,048
% błędów wykrytych przez nadkontrolę w kontrolowanym materjale	0,007	0,0030	0,0066	0,014	0,017	0,008

Widzimy, że kontrola wzrokowa nie usuwa wszystkich błędów dziurkowania. Pozostała ich ilość w materjale kartkowym jest bardzo niewielka i w większości opracowań może być pominięta. Jednakże w pewnych wypadkach i drobne błędy są niedopuszczalne. Dlatego osobiście jestem zdania, iż kontrolę należy prowadzić tylko maszynową.

W wypadkach, gdy chodzi o zupełnie bezbłędny materjał kartkowy, należy stosować 100% kontrolę maszynową, w większości zaś wypadków możnaby się ograniczyć do częściowej kontroli materjału kartkowego, gdyż duża jej skuteczność byłaby gwarancją utrzymania dziurkowania materjału kartkowego na wymaganym poziomie dokładności.

Od skuteczności kontroli dziurkowania zależy dokładność całego opracowania, dlatego odpowiedni dobór pracowników działu kontroli jest rzeczą bardzo poważną.

Dodatni wpływ premjalnego systemu płac w dziale kontroli jest bardzo wyraźny. Jako przykład przytoczę zestawienie średnich rocznych danych z opracowań statystyki handlu zagranicznego i statystyki stanu zarudnienia z lat 1925—1928.

Tabl. 17. Dane o intensywności i dokładności kontroli

Rok pracy	Opracowanie statystyki handlu zagranicznego			Opracowanie statystyki stanu zatrudnienia			Uwagi
	Dane średnie roczne						
	Intensywność kontroli	% ujawnionych błędów	% opuszczonych błędów	Intensywność kontroli	% ujawnionych błędów	% opuszczonych błędów	
1925	183	0,088	—	176	0,095	—	System premjalny nie był stosowany
1926	251	0,070	0,022	245	0,046	0,020	System premjalny był stosowany
1927	310	0,045	0,015	343	0,029	0,018	„
1928	289	0,055	0,007	419	0,031	0,0030	„

Stwierdzamy, iż w latach 1926, 1927 i 1928 przy stosowanym premjalnym systemie płac intensywność kontroli i jej dokładność są znacznie wyższe, aniżeli w roku 1925, gdy ten system nie był jeszcze stosowany.

Muszę zauważyć, iż wzrost dokładności należy przypisać tym ograniczeniom przy obliczaniu premji, które są stosowane, o ile % opuszczonych błędów przekroczy dozwolone granice.

Wpływ warunków ogólnych pracy kontroli jest naogół ten sam, co i przy pracy dziurkowania. W stosunku do maszynowej kontroli można przewidywać, iż czynniki, wpływające na kształtowanie się jej intensywności, są te same, co i w dziale dziurkowania.

Oddział maszyn przeprowadził doświadczenie z maszyną (ręczną) do mechanicznego kontrolowania pracy dziurkowania. Skuteczność tej kontroli okazała się zupełną. Intensywność jej przy próbie okazała się niższą, niż stosowana normalnie wzrokowa. Jednakowoż sądzę, iż fakt ten należy tłumaczyć brakiem dostatecznej wprawy przy posługiwaniu się maszyną.

Na zasadzie omawianego doświadczenia można twierdzić, że we wszystkich wypadkach, gdy chodzi o zapewnienie pełnej dokładności pracy, należy stosować kontrolę dziurkowania tylko maszynową.

Intensywność i dokładność pracy w dziale segregacji

Segregatory w porównaniu z dziurkarkami są maszynami prawie automatycznemi. Rola pracownika polega na wkładaniu kart do maszyny, wyjmowaniu posegregowanych grup, oddzielaniu ich kartami przewodniemi i na

wpisywaniu liczb z liczników segregatora do sporządzanych tablic.

Intensywność pracy maszyny jest stosunkowo bardzo duża. Jeśli segregator pracuje bez przerwy, to może posegregować około 17 000 kart na 1 godzinę. Taką intensywność mogą rozwinąć segregatory, znajdujące się w rozporządzeniu oddziału maszyn. Z opisu pracy wynika jednak, iż maszyna musi być zatrzymywana dla zapisania do tablic liczb z liczników. Czem drobniejszy jest podział materjału, tem częściej zatrzymywana jest maszyna i tem więcej czasu straconego na robienie zapisów w tablicach. Dlatego faktyczna intensywność pracy zawsze prawie jest mniejszą od teoretycznej intensywności pracy segregatora, i różnica jest tem większa, im na drobniejsze grupy dzielony jest materjał.

Indywidualny wpływ pracownika na szybkość i dokładność pracy aczkolwiek jest mniejszy, niż w dziale dziurkowania, jednak istnieje i jest tem większy, im więcej jest skomplikowana praca.

Wystarczy uprzytomnić sobie, iż powolne manipulowanie przy czynieniu zapisów, nieuwaga przy tej pracy mogą ogromnie obniżyć intensywność i dokładność segregacji.

Z tego powodu selekcja pracowników w dziale segregacji, osobliwie kierujących pracą i prowadzących zapisy, jest sprawą pierwszej wagi.

Czynnikiem silnie działającym na wzrost intensywności i dokładności pracy okazał się premjalny system płac i związane z nim represje w stosunku do nieuważnych lub niesolidnych pracowników. Jako przykład przytoczę w tablicy 18 dane o kształtowaniu się intensywności segregacji w opracowaniach statystyki handlu zagranicznego i stanu zatrudnienia w latach 1925, 1926 i 1927.

Tabl. 18.

Rok pracy	Rodzaj opracowania: Statystyka handlu zagranicznego. Intensywność w kartach na 1 godz.	Rodzaj opracowania: Statystyka stanu zatrudnienia. Intensywność na 1 godzinę	Uwagi
1925	3 743	3 500	System premjalny nie był stosowany
1926	6 800	4 878	Premjalny system płac
1927	8 708	6 248	„ „ „
1928	7 131	7 406	„ „ „

Z przeglądu danych tablicy wpływ premjalnego systemu płac występuje dość wyraźnie. Praktyka oddziału maszyn stwierdziła, iż pod wpływem premjalnego systemu płac pracownicy przejawiają bardzo dużą inicjatywę w sprawie uproszczenia i racjonalizacji związanych z pracą czynności.

Dla utrzymania segregacji na należytym poziomie dokładności stosowana jest w oddziale maszyn kontrola. Zasadniczo może być ona bezpośrednią i pośrednią. Bezpośrednia kontrola polega na tem, iż po sporządzeniu jakiejś tablicy odbiera się ją od pracownika i zarządza się powtórne jej wykonanie. Wtórnie wykonaną tablicę następnie sprawdza się z pierwotną. Jest to bardzo dobry sprawdzian dokładności pracy.

Jednakowoż zbyt szeroko nie można go stosować, gdyż powodowałoby to duży wzrost kosztów opracowania. Stosuje się go więc dorywczo, dla utrzymania uwagi pracowników w dostatecznem napięciu. Pośrednie metody kontroli polegają na wyzyskaniu właściwości układu pracy, dającego pewną liczbową zależność między sobą poszczególnych tablic opracowania.

Brak przewidywanej zależności wskazuje na błąd segregacji. W wielu wypadkach układ zapisów ma określony charakter. Wprawne oko często z pobieżnego przeglądu tablicy wykrywa większe niedokładności. Pośrednie metody kontroli są rezultatem logicznej analizy pracy i dostępne są dla pracowników specjalnie wykwalifikowanych. Można stanowczo twierdzić, iż błędy opracowania bardzo rzadko wynikają z winy maszyn, pod warunkiem utrzymania ich w należytej technicznej sprawności. G ł ó w n e m zaś ź r ó d ł e m b ł ę d ó w jest p r a c a r ę c z n a. Dlatego im większa jest automatyzacja pracy, im mniejszy jest wpływ człowieka na jej bezpośredni przebieg, tem pewniejsze są rezultaty. Technika nowoczesna rozwiązuje w tym kierunku coraz to trudniejsze zadania.

Przykładem może posłużyć nowy model segregatora, wytwarzającego pożądaną tablicę automatycznie, z drukowanemi zapisami. Rola pracownika upraszcza się do wkładania kart do maszyny i wyjmowania ich z niej po opracowaniu.

Główny Urząd Statystyczny jeden taki segregator już zamówił. Będzie on zastosowany w oddziale maszyn jeszcze w 1930 r.

Kończąc omawianie wpływu różnych czynników na kształtowanie się intensywności i dokładności pracy segregacyjnej, dodam, iż i tutaj dużą rolę odgrywają ogólne wa-

runki pracy. A więc ciasnota lokalu, powodująca zbyt wielkie skupienie materjału kartkowego, może powodować wypadki mieszania się materjału, ginięcia poszczególnych kartek. Niedostateczne oświetlenie może powodować błędy przy wpisywaniu danych z liczników do tablic. Ponieważ segregatory są maszynami bardzo szybkobieżnemi, przy opracowywaniu kart maszynowych wytwarza się spora ilość kurzu papierowego, jak już raz wskazałem, ujemnie wpływającego na stan zdrowia pracowników. Dlatego należy dbać o należyte odkurzanie i wentylację lokalu pracy.

Reasumując dane przytoczonej analizy wpływu różnych czynników na kształtowanie się intensywności i dokładności pracy segregacyjnej, można powiedzieć, iż w pierwszym rzędzie należy stosować nowoczesne modele maszyn, następnie dbać o staranny dobór pracowników, od których wymaga się dużej sumienności i systematyczności w pracy, stosować system płac, będący pobudką do wydajnej i dokładnej pracy, oraz zapewnić jej możliwie najlepsze warunki zewnętrzne.

Intensywność i dokładność pracy w dziale tabulacji

Najbardziej zautomatyzowaną maszyną statystyczną jest bezwątpienia tabulator. Wpływ pracownika na kształtowanie się intensywności i dokładności pracy tabulatora jest niewielki. Stare modele tabulatorów wymagały pewnej pracy przygotowawczej, (przekładanie tabulowanych grup kart specjalnemi „total-kartami", ręczne wpisywanie do arkuszów tabulacyjnych symbolów opracowywanych grup). Niestety, oddział maszyn Głównego Urzędu Statystycznego aż do 1930 roku zmuszony był posługiwać się starszemi modelami tabulatorów systemu „Powers'a", co powodowało zbyteczny nakład pracy dla utrzymania należytej dokładności i było dużą przeszkodą w należytem wyzyskaniu możliwości maszynowego opracowania dat statystycznych. Nowoczesne modele tabulatorów systemu „Powers'a" zadawalająco rozwiązują problem automatyzacji pracy.

W celu poprawienia stanu rzeczy, a także, aby zapoznać się z właściwościami i możnościami różnych systemów maszyn, oddział maszyn Głównego Urzędu Statystycznego otrzymał z początkiem 1930 roku nowoczesny model tabulatora systemu „Hollerith'a", zapewniający automatyczność pracy tabulacyjnej. W historji rozwoju oddziału maszyn jest to zjawisko bardzo dodatnie, gdyż stwarza duże perspektywy możności rozszerzenia zakresu pracy.

V. Ogólne wnioski na podstawie bilansów czasu i pracy w oddziale maszyn Głównego Urzędu Statystycznego

Ustalając podstawowe dokumenty dla ewidencji czasu pracy i jej ilości w oddziale maszyn Głównego Urzędu Statystycznego, miałem na widoku oprócz korzyści doraźnych, to jest możności obliczania premji za wydajność pracy, i korzyści zasadniczej— ujęcie przebiegu pracy w zestawieniach liczbowych, co daje poważny oręż do analizy stosowanych metod pracy i jej racjonalizacji.

Podstawowe ewidencyjne dokumenty pozwalają na zestawienie bilansów czasu i pracy za dowolne okresy czasu. Dla zilustrowania przebiegu pracy w oddziale maszyn od momentu jego powstania wykonałem i przedkładam w niniejszej pracy tego rodzaju bilanse za lata 1926, 1927 i 1928. (tabl. 19, 20, 21 patrz str. 209).

Bilans każdego z oznaczonych wyżej lat zbudowany jest w formie tablicy, posiadającej rubryki, które można rozpatrywać w sensie poziomym i pionowym. Każda rubryka w sensie poziomym ogarnia pewien rodzaj opracowania. Każda rubryka pionowa odpowiada określonemu działowi pracy maszynowej lub pomocniczej.

Taki układ daje możność analizy każdego z opracowań oraz porównania opracowań między sobą. Każda rubryka pozioma, dotycząca jednego opracowania, posiada w swym składzie 3 poziome wiersze. Pierwszy wiersz zawiera dane o czasie pracy, drugi o ilości pracy, trzeci o intensywności pracy.

Za okres do bilansowania czasu i ilości pracy przyjąłem z całego szeregu względów rok kalendarzowy. Większość opracowań doskonale układa się w tym okresie czasowym. Niektóre jednak nie mogą być ogarnięte jednym rocznym okresem sprawozdawczym, co należy wziąć pod uwagę przy porównaniu danych z różnych opracowań w jednej z tablic bilansowych.

Do prac pierwszej grupy należą opracowania statystyki handlu zagranicznego, statystyki stanu zatrudnienia, statystyki produkcji i statystyki kryminalnej.

Do drugiej grupy należy włączyć opracowanie statystyki przewozów kolejowych, opracowanie statystyki ruchu naturalnego ludności i opracowanie statystyki poborowych.

Opracowanie statystyki handlu zagranicznego ma charakter perjodyczny. Opraco-

wywane są zasadniczo dokumenty z każdego kalendarzowego miesiąca oddzielnie. Czas opracowania jest tak rozplanowany, by 20 każdego miesiąca były już ogłoszone drukiem dane o statystyce handlu zagranicznego z ubiegłego każdego miesiąca. Oprócz opracowań miesięcznych w każdym roku odbywa się opracowanie danych do *Rocznika Handlu Zagranicznego* za rok ubiegły. Opracowanie statystyki stanu zatrudnienia ma również okresowy charakter. Opracowywane są dane o stanie zatrudnienia z każdego miesiąca.

Opracowanie statystyki kryminalnej w oddziale maszyn winno się dokonywać według planu pracy raz do roku. W 1928 roku opracowano dane z dwu lat, a mianowicie 1924 i 1925 i w bilansie czasu i pracy dane z tego opracowania ujęto w jednym całokształcie. Statystyka produkcji również opracowuje się raz do roku i dane z opracowania w bilansie rocznym mają zakończony charakter.

Z opracowań drugiej grupy statystyka przewozów kolejowych według powiatów nosiła epizodyczny charakter. Opracowanie jej rozpoczęte w 1926 r. zostało całkowicie ukończone w 1927 r. Dlatego dane o tej pracy z poszczególnych bilansów nie mogą służyć do szerszych wnioskowań. Opracowanie statystyki poborowych (materjały poborowe jednego rocznika) rozpoczyna się w końcu jednego roku sprawozdawczego i kończy się z następnym. Z tego powodu dane w bilansie z jednego roku nie uzewnętrzniają całokształtu opracowania i do szerszych wnioskowań też się nie nadają. Opracowanie statystyki ruchu naturalnego ludności znajduje się w stadjum rozwojowem. Początkowo opracowywano dane z województw zachodnich, następnie doszły dane z województw południowych, obecnie zakresem tej statystyki objęte są wszystkie tereny Rzeczypospolitej.

Z tego powodu dane z bilansu czasu i pracy, odźwierciedlając tylko poszczególne fragmenty tego opracowania, również nie nadają się w obecnej chwili do szerszych wnioskowań.

Przeglądając przytoczone bilanse według działów pracy, konstatujemy, iż oprócz rubryk, poświęconych danym o przebiegu dziurkowania, kontroli, segregacji i tabulacji, mamy rubryki poświęcone danym o pracach pomocniczych, kontroli opracowań, administracji i kierownictwie, chorobach, urlopach i opuszczeniach i wreszcie rubrykę pod tytułem „Praca nie dotycząca maszynowego opracowania dat statystycznych".

Rubryk pod tytułem „prace pomocnicze" jest kilka. W pierwszym rzędzie połączone są one z rubrykami, zawierającemi dane o segregacji i tabulacji. W tym wypadku stanowią one wymowne świadectwo niezupełnej automatyczności oznaczonych operacyj, i w oddziale maszyn wynikły jako rezultat posługiwania się modelami maszyn mocno przestarzałemi. W segregacji do prac pomocniczych, naprzykład, zaliczam wpisywanie danych z liczników do tablic segregacyjnych. Jak już wspominałem, Główny Urząd Statystyczny zamówił dla przeprowadzenia prób najnowszy model segregatora, dający gotowe wyniki w formie drukowanej tablicy. Przy zastosowaniu tych segregatorów jest nadzieja znacznego zwiększenia intensywności pracy przy zapewnieniu jej prawie zupełnej dokładności. Oczywiście odpowiednio przeprowadzone próby wyjaśnią zakres zastosowania tych segregatorów i ich praktyczne walory.

Co się tyczy tabulatorów, to, jak już raz o tem wspominałem, używane w oddziale maszyn ich modele wymagają oddzielania grup kart przy pomocy specjalnych „total-kart", pobudzających maszyny do sumowania, a następnie drukowania otrzymanych sum na szerokiej wstędze papierowej.

Oprócz tego symbole grup, dane których zostały sumowane i uzewnętrznione w arkuszu tabulacyjnym, wpisywane są do tego arkusza, obok wydrukowanych sum ręcznie. Z opisu prac pomocniczych przy tabulacji wynika, iż są one trojakiego rodzaju, a mianowicie: 1) układanie grup kart do tabulacji, 2) wpisywanie do arkuszy tabulacyjnych symboli grup, 3) sprawdzanie prawidłowości zapisów i usuwanie z opracowanego materjału kartkowego „total-kart". Wyszczególnione prace pomocnicze nie tylko powiększają koszt opracowania, lecz również ujemnie wpływają na dokładność pracy, co stwierdziła praktyka oddziału maszyn, poparta specjalnemi w tym celu dochodzeniami. Piszącemu te słowa udało się coprawda zmniejszyć dużą ilość tych prac pomocniczych i osiągnąć automatycznie drukowanie przez tabulatory symboli grup opracowywanych kart, co bardzo dodatnio wpłynęło na dokładność pracy.

Jednakowoż całkowitą automatyzację przy tabulowaniu można osiągnąć tylko przez zastosowanie najnowszych modelów tabulatorów. Pierwsze kroki w tym kierunku Głów-

ny Urząd Statystyczny już poczynił przez zainstalowanie w celach próbnych nowego modelu tabulatora systemu „Hollerith'a".

W zestawieniach bilansowych istnieje samodzielna rubryka, poświęcona pracom pomocniczym, niezwiązanym organicznie z żadnym z działów.

Stopniowo rozwijająca się organizacja techniki wykonania opracowań nie pozwalała początkowo na drobiazgową ewidencję czasu wszystkich czynności. W rezultacie powstała owa samodzielna rubryka „prace pomocnicze", która z biegiem czasu ulega znacznym modyfikacjom.

W rubryce tej skomasowane zostały dane o czasie zużytym na dziurkowanie i kontrolę kart maszynowych, zepsutych w trakcie segregacji i tabulacji, na przygotowanie wzorów tablic segregacyjnych, na sporządzanie czystopisów wykonanych tablic, na wyszukiwanie dokumentów na podstawie kart maszynowych, gdy przy logicznej kontroli opracowania (np. przy opracowaniu statystyki handlu zagranicznego) zachodzi potrzeba uzupełniającego sprawdzenia danych w dokumencie i karcie.

Zdawałoby się, iż np. dziurkowanie i kontrolę zepsutych kart możnaby ująć w rubrykach, przeznaczonych dla działów dziurkowania i kontroli. Jednak byłoby to niecelowe i dość trudne.

Niecelowe, gdyż dziurkowanie nowej karty na podstawie zepsutej odbywa się w innych warunkach i w innem tempie, niż normalne dziurkowanie. Trudnem dlatego, iż do tego dziurkowania wyznacza się zwykle jedną pracownicę, która wykonywa tę czynność w miarę napływania zepsutych kart dla różnych opracowań, będących na warsztacie pracy.

Napływ zepsutych kart nie jest równomierny. Zdarzają się okresy, gdy ich jest zbyt mało, by całkowicie wypełnić czas pracy jednej osoby, czasami załatwia tę czynność kilka pracownic. Z tego powodu ewidencja czasu omawianej pracy w działach dziurkowania i kontroli trafia na trudności podziału tego czasu według rodzajów opracowań. Z wymienionych wyżej powodów w bilansach z lat 1926 i 1927 znajdujemy samodzielną rubrykę „prace pomocnicze" tylko z pozycją „ogółem" dla wszystkich opracowań. W bilansie za rok 1928 na zasadzie wprowadzonych ściślejszych zapisów w podstawowych kartach ewidencyjnych zastosowania metody, dającej możność podziału czasu zużytego na dziurkowanie kart maszynowych, zamiast zepsutych, według rodzajów opracowań, w samodzielnej rubryce „prace pomocnicze" znalazł się odpowiednik dla każdego z ujętych w bilansie opracowań. W rubrykach przeznaczonych dla adnotacji o czasie, zużytym na administrację i kierownictwo, a również na urlopy, choroby i opuszczenia pracy przez pracowników, zasadniczo mówiąc, istnieje tylko pozycja „ogółem" dla wszystkich opracowań.

W bilansie za rok 1928 czas ten został uwidoczniony w każdem z opracowań. Osiągnięto to drogą obliczeniową (podział czasu pozycji „ogółem" na zasadzie stosunku całokształtu czasu, zużytego w każdem opracowaniu, do całokształtu czasu, zużytego na wszystkie opracowania). Celem tego podziału była chęć osiągnięcia zupełniejszego uwidocznienia przebiegu zużywania czasu według działów pracy w każdym z rodzajów opracowań.

Rubryka „kontrola opracowania" w bilansach z lat 1926 i 1927 ma sens następujący. W początkowym okresie rozwojowym oddziału maszyn powstało przed kierownictwem pytanie o dokładności stosowanego maszynowego opracowania i o zastosowaniu metod pracy, któreby zapewniły jej dostateczną w określonych warunkach dokładność. Dla rozwiązania tego zadania przeprowadzono dla najważniejszych w tym okresie czasu opracowań szereg dochodzeń. Rezultaty tych dochodzeń częściowo zostały ujawnione w zmiankowanej już pracy *O dokładności opracowania dat statystycznych przy pomocy maszyn systemu „Powers'a"* i dały sporo cennych wskazówek przy ustalaniu techniki wykonania pracy.

Rubryka pod tytułem „prace nie dotyczące maszynowego opracowania dat statystycznych" jest ciekawą jako ilustracja trudności równomiernego obciążenia pracą personelu, zajętego przy maszynach statystycznych. Zwrócimy uwagę, iż wykonanie jakiegoś opracowania w różnych działach pracy odbywa się nie jednocześnie, a w następujących po sobie okresach czasu.

A więc najpierw dziurkowanie, następnie jego kontrola, a potem dopiero segregacja, względnie segregacja i tabulacja. Łatwo przewidzieć, iż z tego powodu obciążenie poszczególnych działów pracą może być bardzo nierównomierne.

Przy istnieniu kilku różnych opracowań z różnemi terminami wykonania można sobie radzić odpowiednim układem prac, harmo-

nizowaniem poszczególnych działów pracy między sobą i częściowem przerzucaniem pracowników z jednych działów do drugich.

Jest to zadanie dość trudne i nie zawsze możliwe do zadawalniającego rozwiązania. Jak już raz o tem wspominałem, referat maszyn Wydziału Handlu Zagranicznego, mając zasadniczo w planie pracy jedno tylko opracowanie i nie mogąc w poszczególnych okresach czasu zatrudnić wszystkich pracowników, podjął się załatwiania czynności, nie mających nic wspólnego z maszynowem opracowaniem dat statystycznych, a będących pewnem uzupełnieniem jego czynności zasadniczych.

Po zorganizowaniu oddziału maszyn z przyczyny lokalnych warunków i stworzonego precedensu pewien czas istniał ustalony stan rzeczy. Gdy jednak okazało się z jednej strony, iż oddział maszyn może się doskonale obejść bez tej rezerwowej pracy, i że zasadniczo jest ona tutaj anomalją, wykonywanie jej przez personel, przeznaczony do maszynowego opracowania dat statystycznych, zostało skasowane.

W przytoczonych zestawieniach bilansowych w trzecim wierszu każdej rubryki, dotyczącej rodzaju opracowania, znajdujemy dane o średniej rocznej intensywności pracy. Muszę tu zauważyć, iż z pewnych względów niektóre fragmenty prac są opracowywane bez zastosowania systemu premjalnego. Dotyczy to przedewszystkiem prac nowych w początkowem stadjum badań i doświadczeń, i tych wypadków, gdy zastosowanie systemu premjalnego z pewnych względów nie jest wskazane. Praktyka oddziału maszyn dowiodła, iż takie ograniczenie systemu premjalnego nie jest pożyteczne. Było naprzykład początkowe przekonanie, iż do prac, wymagających dużej dokładności, niebezpiecznem jest stosowanie premji.

Tymczasem ostatnio przeprowadzone doświadczenie w opracowaniu statystyki handlu zagranicznego przekonało kierownictwo, iż to przeświadczenie było błędnem, co posłuży jako wskazówka do postępowania na przyszłość.

Przeglądając w bilansowych zestawieniach dane o intensywności dziurkowania w różnych rodzajach opracowań, konstatujemy bardzo duże różnice w kształtowaniu się tej intensywności. Do pewnego stopnia jest to zrozumiałe, jeśli uprzytomnimy sobie, iż każde opracowanie przedstawia inne trudności w pracy.

Jednakowoż zbyt jaskrawe różnice w intensywności nie dają się w zupełności na tej podstawie wytłumaczyć. Jeśli, naprzykład, zwrócimy uwagę na intensywność dziurkowania kart maszynowych, dotyczących statystyki poborowych, to zauważymy, iż jest ona w roku 1928 bardzo małą i niewiele się różni od intensywności z tego działu i rodzaju opracowania z roku 1927.

Przyczyna tego zjawiska leży w nienależytem dostosowaniu zapisów w dokumentach statystycznych do maszynowego opracowania. Karta indywidualna poborowego, służąca za podstawę opracowania, jest dokumentem, w którym zapisy mogą być dokonane tylko przez komisję poborową.

Dlatego jakiekolwiek bądź notatki postronne na dokumencie nie są dopuszczalne. Z tego powodu zastosowano tak zwane bezpośrednie dziurkowanie, jako nie wymagające zamiany na samym dokumencie pojęć liczbowemi symbolami.

Bezpośrednie dziurkowanie w danym wypadku mogłoby wpłynąć na pewne obniżenie intensywności, lecz przykład dziurkowania kart maszynowych, dotyczących statystyki ruchu naturalnego ludności (również bezpośrednie dziurkowanie) ze średnią roczną intensywnością z bilansu za 1928 rok, wynoszącą 218 kart na 1 godzinę, wskazuje, iż nie tu leży przyczyna zagadki.

Prawda, że praca ta odbywa się bez zastosowania systemu premjalnego. Było jednak przeprowadzone doświadczenie z doborowym personelem i pod specjalną kontrolą, które wykazało, iż w najlepszych zewnętrznych warunkach, średnia intensywność grupy podniosła się niewiele ponad 100 kart na 1 godzinę pracy 1 pracownika.

Wszystkie badania w tej sprawie wyjaśniły ostatecznie, iż przyczyna małej intensywności pracy tkwi w niedostosowaniu zapisów w dokumentach do maszynowego opracowania. Dotyczy to tylko dwu cech, a mianowicie zawodu i wykształcenia. Dane zawodowe ujęte są w opracowaniu i na karcie maszynowej w 60 grupach (klasach) dla wykształcenia w 7 grupach (klasach).

Maszynistka, mając w dokumencie w rubrykach „zawód“ względnie „wykształcenie“, zapis, charakteryzujący indywidualny wypadek, musi go pamięciowo odpowiednio zaklasyfikować w formie liczbowego symbolu (dla zawodu ich jest 60, dla wykształcenia 7) i przenieść na kartę maszynową.

Jeśli uprzytomnimy sobie ogromną różnorodność zapisów indywidualnych i wątpliwości, które mają powstać w umyśle pracownika podczas klasyfikacji, to zrozumiemy i przyczynę małej intensywności pracy i powiększonej ilości błędów.

Osobiście wydaje mi się bardziej celowem, iżby tej klasyfikacji dokonała sama komisja poborowa, posiadająca odpowiednie kwalifikacje naukowe i mogąca rozwiązać łatwo trafiające się wątpliwości, biorąc pod uwagę możność w wątpliwych wypadkach wybadania poborowego, czego oczywiście osoba, dziurkująca karty maszynowe, uczynić nie może.

Oczywiście, zapisy indywidualne powinny pozostać, tylko obok nich komisja powinnaby robić notatki klasyfikacyjne. Można z pewnością twierdzić, iż tak zmodyfikowane zapisy w dokumentach podniosłyby intensywność dziurkowania niemniej niż trzykrotnie. Koszty zaś maszynowego opracowania spadłyby conajmniej o połowę. Stopień dokładności opracowania ogromnieby na tem zyskał.

Pozwoliłem sobie tą sprawą dłużej nieco absorbować uwagę czytelnika, gdyż według mego mniemania, opartego na kilkoletniem doświadczeniu, stan i układ dokumentów statystycznych i zapisów w nich odgrywają decydującą rolę w kształtowaniu się kosztów i dokładności maszynowego opracowania dat statystycznych.

Dane o intensywności segregacji dla różnych opracowań i bilansowych zestawień wykazują dużą różnorodność. Zależy to przedewszystkiem od charakteru opracowań. Im podział materjału kartkowego na grupy jest większy, tem mniejszą staje się intensywność, gdyż zwiększa się ilość czasu na czynienie zapisów w tablicach, a podczas tej manipulacji segregator musi być zatrzymany i kart nie segreguje. Zastosowanie segregatorów, załatwiających zapisywanie wyników segregacji w tablicach automatycznie, zwiększa intensywność pracy.

W oddziale tabulacji intensywność pracy zależy prawie wyłącznie od charakteru opracowania. Im drobniejsze są grupy tabulowanych kart maszynowych, tem mniej intensywną jest praca. Zwrócę jeszcze raz uwagę, iż przy stosowaniu starszych modelów tabulatorów, intensywność pracy się zmniejsza z powodu włączenia do ogólnej masy opracowywanego materjału kart, dzielących grupy między sobą.

Przy drobnem ugrupowaniu materjału ilość tych kart może być bardzo znaczna i dochodzić do 40% ogólnej ilości opracowywanych kart. (Na każdą grupę dodaje się 2 dodatkowe karty).

Z powiedzianego wyjaśnia się niedogodność używania do pracy starszych modelów tabulatorów.

Rubryka — korekta tabulacji — jest też rezultatem używania przestarzałych maszyn, gdyż korekta, polegająca na powtórnem opracowaniu części materjału, jest rezultatem konieczności zapewnienia należytej dokładności pracy na niezbyt dobrej maszynie.

Zmniejszona średnia roczna intensywność tabulacji w roku 1928 jest rezultatem z jednej strony zmniejszenia się technicznej sprawności starych tabulatorów, z drugiej zaś zwiększenia ilości opracowywanych grup.

W 1928 roku zostało zapoczątkowane opracowanie maszynowe danych do *Rocznika Handlu Zagranicznego*. Materjał kartkowy tego opracowania ma bardzo drobny układ grup.

W tablicy 22 (str. 209) przytoczyłem bilans czasu pracy (godzin) w oddziale maszyn Głównego Urzędu Statystycznego za rok 1928 w liczbach absolutnych i względnych. Ten układ bilansu pozwala na ujawnienie kształtowania się stosunku ilości zużytego czasu w różnych działach między sobą.

Przeglądając liczby względne według działów pracy i rodzajów opracowań, zwracamy uwagę na fakt, iż prawie połowa czasu opracowania idzie na dziurkowanie i kontrolę kart maszynowych (ogółem dla wszystkich opracowań ponad 50%), następnie bardzo dużo czasu idzie na prace pomocnicze (ogółem dla całokształtu opracowań około 25%) i po odtrąceniu czasu, zużytego na administrację, kierownictwo, choroby, urlopy i opuszczenia pozostaje na prace segregacyjne i tabulacyjne, stanowiące jądro kwestji, zaledwie około 13% czasu.

Ponieważ nie wszystkie z wyszczególnionych w bilansie opracowań były rozpoczęte i ukończone w roku sprawozdawczym, nie wszystkie dane tablicy nadają się do celów porównawczych.

Do prac o charakterze zakończonym należą: statystyka handlu zagranicznego, stanu zatrudnienia, kryminalna i statystyka produkcji przemysłowej. Opracowanie maszynowe statystyki ruchu naturalnego ludności i statystyki poborowych nosiło w roku bilansowym charakter fragmentaryczny, i dlatego wzajemny stosunek czasu, zużytego

w poszczególnych działach pracy w tym wypadku, nie może dać nam prawidłowego pojęcia o przebiegu całokształtu opracowań.

Charakterystycznemi natomiast będą liczby względne o ilości zużytego czasu według działów pracy dla 4 pierwszych opracowań jako zakończonych.

Obliczenie wskazuje, iż na dziurkowanie kart maszynowych oznaczonej grupy opracowań zużyto 22,8% czasu, na kontrolę dziurkowania 25,06%, na segregację 8,84%, prace pomocnicze przy segregacji 5,54%, na tabulację 4,14%, na korektę tabulacji 2,55%, na prace pomocnicze przy tabulacji 12,82%, na prace pomocnicze, dotyczące całokształtu opracowań 9,25% i na administrację i kierownictwo 9%.

Widzimy więc i w tym wypadku, że na dziurkowanie kart maszynowych i na kontrolę zużyto około 50% czasu, na prace pomocnicze około 25%, na segregację i tabulację około 13%.

Liczby te jaskrawo wskazują drogę, którą należy dążyć do racjonalizacji pracy maszynowej.

Więc przedewszystkiem starać się stosować te modele maszyn, które nie wymagają prac pomocniczych ręcznych. Na przykładzie pracy tabulatorów w oddziale maszyn widzimy, iż wskutek stosowania starszych modeli maszyn zużywa się nieprodukcyjnie bardzo dużą ilość czasu i pogarsza się jakość pracy, gdyż doświadczenie i przeprowadzone próby wykazały, że dodatkowa praca ręczna jest głównem źródłem błędów.

Przeprowadzone doświadczenia w oddziale maszyn z najnowszym modelem tabulatora wykazały, iż nietylko zmniejsza się ilość czasu, zużywanego na opracowanie i zwiększa się dokładność pracy, ale powiększa się jej zakres. Naprzykład przy zastosowaniu tak zwanych kart rekapitulacyjnych (karty maszynowe dziurkowane na podstawie arkuszy tabulacyjnych), jest możność opracowywania dla pewnych dochodzeń nie wszystkich kart maszynowych, wydziurkowanych na zasadzie pierwotnego materjału, a stosunkowo niewielkiej ich ilości, ponieważ zawierają one dane sumaryczne.

Zastosowanie kart rekapitulacyjnych jest najdogodniejsze na nowoczesnych tabulatorach. W oddziale maszyn w obecnej chwili znalazły one zastosowanie przy maszynowem opracowaniu statystyki handlu zagranicznego.

Na zasadzie deklaracyj statystycznych dziurkuje się miesięcznie około 300 000 kart maszynowych. Pierwsze opracowanie ich na tabulatorach według nazwy towaru i kraju, skąd towar przywieziono, lub dokąd wywieziono, daje na arkuszach tabulacyjnych około 15 000 pozycyj towarowo-krajowych.

Te 15 000 pozycyj służą podstawą dla wydziurkowania takiej samej ilości kart rekapitulacyjnych. Następnie wszystkie dane o przebiegu handlu zagranicznego otrzymuje się opracowaniem na segregatorach kart rekapitulacyjnych. Opracowania dokonywa się szybko, gdyż na to pozwala stosunkowo niewielka ilość kart rekapitulacyjnych. Te karty następnie służą do opracowania wyników rocznych. Ilustracją pożytku tej metody pracy jest fakt, iż do opracowań rocznych zamiast prawie 4 000 000 kart mamy do czynienia z liczbą ich nie przewyższającą 200 000.

Drugą wskazówką, którą otrzymujemy przy analizie względnych liczb bilansu, jest wyjaśnienie wagi dziurkowania i kontroli kart maszynowych w zużyciu czasu na całokształt maszynowego opracowania.

W poprzednich rozdziałach niniejszej pracy zwracałem już uwagę czytelnika na konieczność wyszukiwania dróg, prowadzących do zmniejszenia zużycia czasu na te przygotowawcze prace i wskazywałem na znaczenie stanu dokumentów i na niezbędność dostosowania stopnia kontroli do wymaganego stopnia dokładności pracy.

Niewielki stosunkowo % czasu, zużywanego na prace zasadnicze (segregację i tabulację), mówi o tem, iż należy możliwie najdalej wyzyskiwać materjał kartkowy do maszynowego opracowania, gdyż w ten sposób racjonalnie zostaną wykorzystane prace przygotowawcze (dziurkowanie i kontrola).

Obecnie wykorzystanie materjału kartkowego w działach segregacji i tabulacji jest różne dla różnych opracowań.

A więc dla opracowania statystyki handlu zagranicznego czas zajęty w tych działach wynosi zgodnie z bilansem 13,87% od całokształtu czasu opracowania, dla opracowania statystyki stanu zatrudnienia 21,26%, dla opracowania statystyki kryminalnej 17,75% i opracowania statystyki produkcji przemysłowej 14,23%. W wymienionych wyżej liczbach procentowo został ujęty czas na tak zwaną korektę tabulacji (wtórne opracowanie części materjału dla kontroli dokładności).

Należy przypuszczać, iż w związku z zastosowaniem nowoczesnych modeli maszyn i rozszerzeniem zakresu opracowań stan ten musi się bardzo polepszyć.

Należy również oczekiwać znacznego spadku ilości czasu na prace pomocnicze, dotyczące całokształtu opracowań w związku z ulepszeniem metod pracy i wzrostem doświadczenia.

Głównym celem stosowania maszyn przy opracowaniu dochodzeń statystycznych jest kwestja zmniejszenia kosztów i skrócenia czasu pracy, co powoduje szybsze otrzymanie wyników.

Oprócz tego zastosowanie maszyn pozwala na przeprowadzanie bardzo skomplikowanych opracowań, uskutecznienie których metodą pracy ręcznej byłoby ogromnie utrudnione.

Powstaje jednak pytanie, czy maszynowe opracowanie może konkurować pod względem dokładności z ręcznem.

Osobiste doświadczenie i przeprowadzane w różnych wypadkach dochodzenia dla wyjaśnienia tej kwestji pozwalają mi twierdzić, iż metoda maszynowej pracy nietylko że może dorównać ręcznej pod względem dokładności, ale może ją nawet przewyższyć.

W niniejszej pracy niejednokrotnie podkreślałem, iż głównem źródłem błędów maszynowego opracowania są ręczne prace pomocnicze.

Mając do czynienia z materjałem ludzkim, musimy godzić się z faktem, że dokładność pracy zależy od doboru pracowników, od stanu ich wyszkolenia, stanu zdrowia, zmęczenia, podenerwowania i t. d. Są to czynniki dość liczne, o charakterze niezbyt określonym i dość przypadkowym, dlatego walka z ich ujemnym wpływem na dokładność pracy jest trudną.

Wyobraźmy sobie, iż pewne opracowanie odbywa się równorzędnie metodą pracy ręcznej z zajęciem przy niej określonej grupy osób i metodą maszynową. W pierwszym wypadku wyniki pracy będą narażone na dość niewiadomy i nieokreślony wpływ czynników, zależnych od indywidualności zajętych przy pracy osób.

Przy odpowiednim doborze personelu pracującego, sprzyjających warunkach zewnętrznych i zastosowaniu skomplikowanych metod kontroli mogą być osiągnięte dobre rezultaty, lecz praktyka wskazuje, iż w wypadkach prac skomplikowanych utrzymanie wszystkich wyliczonych podstawowych warunków, zabezpieczających zupełną dokładność pracy, jest trudne, często niemożliwe, a zawsze prawie bardzo kosztowne.

Zobaczymy, jak się ta sprawa przedstawia przy maszynowem opracowaniu? Przedewszystkiem i prawie jedynie wpływ indywidualności pracowników ogranicza się do działu dziurkowania. Przy pomocy maszynowej kontroli wpływ ten można zupełnie wyeliminować lub ograniczyć zależnie od wymaganej dokładności.

Następnie segregacja i tabulacja przy zastosowaniu nowoczesnych automatycznych maszyn unika w zupełności wpływu indywidualności pracownika na rezultaty opracowania. Ktoś może zauważyć, iż i do automatycznych maszyn karty są wkładane ręką ludzką, lecz jest to czynność tak prosta, iż z tej strony obawy zajścia komplikacji są bardzo nikłe. Zresztą automatyczne opracowanie posiada dostateczne środki kontroli i nawet umyślne powikłanie kart lub częściowe ich zniszczenie nie może być niezauważonem.

Dowodem licznych i wciąż wzrastających zalet metody pracy maszynowej jest coraz większe zastosowanie maszyn statystycznych nietylko w urzędach opracowujących dane statystyczne, lecz także w handlu, przemyśle i bankowości.

Na zasadzie wyżej omówionego można przewidzieć, iż w stosunku do opracowywania danych dochodzeń statystycznych zastosowanie maszyn-automatów ma dużą przyszłość. Dlatego należy dbać o możliwie największą racjonalizację maszynowego opracowania materjałów dochodzeń statystycznych, gdyż to wpływa na zmniejszenie kosztów, zwiększenie dokładności i szybkości pracy, co razem wziąwszy ma ogromne znaczenie w dalszym rozwoju zasięgu statystyki.

Tabl. 19. Bilans czasu i ilości pracy w oddziale maszyn Głównego Urzędu Statystycznego według rodzajów opracowań i działów pracy

1926

Rodzaj opracowań		Dziurkowanie	Kontrola dziurkowania	Segregacja: Segregacja	Segregacja: Pomoc przy segregacji	Tabulacja: Tabulacja	Tabulacja: Korekta	Tabulacja: Układanie paczek do tabulacji	Tabulacja: Wypisywanie symboli tabulac. grup.	Tabulacja: Kontrola arkuszy tabulacyjnych	Kontrola opracowania	Prace pomocnicze	Sumowanie tablic	Prace niedotyczące maszynowego oprac. dat statystyczn.	Administracja i kierownictwo	Opuszczenia, choroby i urlopy	Ogółem	Rodzaj opracowań
Statystyka handlu zagranicznego	Godzin pracy	10 761	11 117	2 792	1 450	2 488	566	2 009	3 976	2 872	1 574	—	—	—	—	—	39 605	Godzin pracy
	Opracowanych kart maszynowych	2 667 424	2 797 826	19 005 606	—	4 399 091	882 960	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Opracowanych kart maszynowych
	Intensywność na godzinę	*248*	*251*	*6 800*	—	*1 768*	*1 560*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Intensywność na godzinę
Statystyka stanu zatrudnienia	Godzin pracy	1 046	1 318	421	—	273	19	236	604	363	—	—	—	—	—	—	4 280	Godzin pracy
	Opracowanych kart maszynowych	319 572	323 712	2 053 469	—	460 497	28 500	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Opracowanych kart maszynowych
	Intensywność na godzinę	*305*	*245*	*4 878*	—	*1 700*	*1 500*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Intensywność na godzinę
Statystyka ruchu naturalnego ludności	Godzin pracy	806	702	349	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 857	Godzin pracy
	Opracowanych kart maszynowych	235 060	251 393	2 299 627	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Opracowanych kart maszynowych
	Intensywność na godzinę	*292*	*358*	*6 590*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Intensywność na godzinę
Statystyka przewozów kolejowych według okręgów gospodarczych	Godzin pracy	436	479	156	99	69	17	62	300	123	433	—	—	—	—	—	2 174	Godzin pracy
	Opracowanych kart maszynowych	123 517	124 043	827 070	—	123 517	29 284	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Opracowanych kart maszynowych
	Intensywność na godzinę	*283*	*260*	*5 302*	—	*1 790*	*1 722*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Intensywność na godzinę
Demografja	Godzin pracy	—	—	11 473	—	—	—	—	—	—	—	—	4 710	—	—	—	16 183	Godzin pracy
	Opracowanych kart maszynowych	—	—	104 752 457	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Opracowanych kart maszynowych
	Intensywność na godzinę	—	—	*9 130*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Intensywność na godzinę
Załatwianie korespondencji dla Wydziału Rolnego	Godzin pracy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3 981	—	—	3 981	Godzin pracy
Prace dotyczące całokształtu działalności oddz. maszyn	Godzin pracy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17 032	—	—	11 378	11 338	39 748	Godzin pracy
Ogółem	**Godzin pracy**	**13 049**	**13 616**	**15 191**	**1 549**	**2 830**	**602**	**2 307**	**4 880**	**3 358**	**2 007**	**17 032**	**4 710**	**3 981**	**11 378**	**11 338**	**107 828**	**Godzin pracy**
	Opracowanych kart maszynowych	**3 345 573**	**3 496 974**	**128 938 229**	—	**4 983 105**	**940 744**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**Opracowanych kart maszynowych**
	Intensywność na godzinę	**256**	**257**	**8 488**	—	**1 760**	**1 563**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**Intensywność na godzinę**

Tabl. 20. Bilans czasu i ilości pracy w oddziale maszyn Głównego Urzędu Statystycznego według rodzajów opracowań i działów pracy

1927

Rodzaj opracowań		Dział pracy															Rodzaj opracowań
		Dziurkowanie	Kontrola dziurkowania	Segregacja		Tabulacja					Kontrola opracowania	Prace pomocnicze	Prace niedotyczące maszynowego opracow. dat statystycznych	Administracja i kierownictwo	Opuszczenia, choroby i urlopy	Ogółem	
				Segregacja	Pomoc przy segregacji	Tabulacja	Korekta	Układ paczek do tabulacji	Wypisywanie symboli tabulac. grup.	Kontrola arkuszy tabulacyjnych							
Statystyka handlu zagranicznego	Godzin pracy	9 553	9 805	2 970	1 536	2 576	1 066	1 716	3 421	2 443	2 503	—	—	—	—	37 589	Statystyka handlu zagranicznego
	Opracowanych kart maszynowych	2 817 838	3 037 087	25 882 248	—	5 386 444	1 956 625	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	*295*	*310*	*8 708*	—	*2 090*	*1 835*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Statystyka stanu zatrudnienia	Godzin pracy	655	669	320	—	237	203	205	524	314	—	—	—	—	—	3 127	Statystyka stanu zatrudnienia
	Opracowanych kart maszynowych . . .	224 410	229 484	1 999 480	—	483 116	381 455	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	*346*	*343*	*6 248*	—	*2 038*	*1 878*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Statystyka ruchu naturalnego ludności	Godzin pracy	668	514	127	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 309	Statystyka ruchu naturalnego ludności
	Opracowanych kart maszynowych . . .	166 353	168 644	1 336 285	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	*249*	*328*	*10 522*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Statystyka przewozów kolej według okręg. gospod.	Godzin pracy	608	544	522	134	343	234	329	815	360	345	—	—	—	—	4 234	Statystyka przewozów kolej. według okręg. gospod.
	Opracowanych kart maszynowych . . .	185 224	152 760	2 136 713	—	615 232	402 585	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	*304*	*280*	*4 093*	—	*2 166*	*1 720*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Statystyka poborowych	Godzin pracy	3 189	1 002	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4 191	Statystyka poborowych
	Opracowanych kart maszynowych . . .	237 080	70 902	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	*74*	*70*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Załatwienie korespondencji dla Wydziału Rolnego	Godzin pracy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5 311	—	—	5 311	Załatwienie korespondencji dla Wydziału Rolnego
Prace dotyczące całokształtu działalności oddz. maszyn	Godzin pracy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5 072	—	8 989	11 235	25 296	Prace dotyczące całokształtu działalności oddz. maszyn
Ogółem	**Godzin pracy . . . . .**	14 673	12 534	3 939	1 670	3 156	1 503	2 250	4 760	3 117	2 848	5 072	5 311	8 989	11 235	81 057	**Ogółem**
	Opracowanych kart maszynowych	3 630 905	3 658 877	31 354 726	—	6 484 792	2 740 665	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	248	292	7 960	—	2 054	1 823	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

Tabl. 21. Bilans czasu i ilości pracy w oddziale maszyn Głównego Urzędu Statystycznego według rodzajów opracowań i działów pracy

1928

Rodzaj opracowań		Dział pracy: Dziurkowanie	Kontrola dziurkowania	Segregacja: Segregacja	Segregacja: Prace pomocnicze przy segregacji	Tabulacja: Tabulacja	Tabulacja: Korekta tabulacji	Tabulacja: Układanie paczek do tabulac.	Tabulacja: Wypisywanie symboli tabulac. grup.	Tabulacja: Kontrola arkuszy tabulacyjnych	Prace pomocnicze	Prace niedotyczące maszynowego oprac. dat statystycznych	Administracja i kierownictwo	Opuszczenia, choroby i urlopy	Ogółem	Rodzaj opracowań
Statystyka handlu zagranicznego	Godzin pracy	11 556½	12 994½	3 369¼	2 269½	2 381	1 360¼	2 930¼	1 657¾	2 898	2 722	—	4 367	6 946	55 452	Statystyka handlu zagranicznego
	Opracowanych kart maszynowych	3 472 418	3 753 047	23 091 412	—	3 879 970	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	*300*	*289*	*7 131*	—	*1 630*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Statystyka stanu zatrudnienia	Godzin pracy	565¾	593¾	268	139½	216¾	239¾	231¾	314¾	109¼	432	—	306	490	3 907¼	Statystyka stanu zatrudnienia
	Opracowanych kart maszynowych	242 759	248 536	1 984 739	—	497 174	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	*429*	*419*	*7 406*	—	*2 294*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Statystyka ruchu naturalnego ludności	Godzin pracy	6 710	9 369½	1 042	560½	—	—	—	—	—	2 958	—	2 045	3 247	25 932	Statystyka ruchu naturalnego ludności
	Opracowanych kart maszynowych	1 459 759	1 816 317	5 037 672	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	*218*	*194*	*4 835*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Statystyka kryminalna	Godzin pracy	2 222¾	2 089¼	1 979½	1 123¾	—	—	—	—	—	2 756	—	1 002	1 598	12 771¼	Statystyka kryminalna
	Opracowanych kart maszynowych	361 790	392 339	14 115 106	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	*163*	*188*	*7 131*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Statystyka poborowych	Godzin pracy	1 188	3 714½	1 914½	542	—	—	—	—	—	3 002	—	1 022	1 628	13 011	Statystyka poborowych
	Opracowanych kart maszynowych	91 643	284 617	10 666 733	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	77	77	*7 136*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Statystyka produkcji	Godzin pracy	450¾	601½	117¾	69¼	91½	47½	68	88	11¼	96	—	162	258	2 061½	Statystyka produkcji
	Opracowanych kart maszynowych	157 416	171 236	1 023 347	—	157 438	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	*349*	*285*	*8 691*	—	*1 721*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Załatwianie korespondencji Wydz. Rolnego	Godzin pracy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2 116	210	335	2 661	Załatwianie korespondencji Wydz. Rolnego
Ogółem	**Godzin pracy**	22 693¾	29 363	8 691	4 704½	2 689¼	1647½	3230	2 060½	3 018½	11 966	2 116	9 114	14 502	115 796	**Ogółem**
	Opracowanych kart maszynowych	5 785 785	6 666 092	55 919 009	—	4 534 582	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Intensywność na godzinę	255	227	6 869	—	1 686	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

Tabl. 22. Bilans czasu pracy (godzin) oddziału maszyn Głównego Urzędu Statystycznego za rok 1928

Rodzaj pracy		Dział pracy														Rodzaj pracy
		Dziurkowanie	Kontrola	Segregacja		Tabulacja					Prace pomocnicze	Prace niedotyczące maszynowego opracowania dat statystycznych	Administracja i kierownictwo	Ogółem		
				Segregacja	Pomoc przy segregacji	Tabulacja	Korekta tabulacji	Układanie paczek kart maszynowych do tabulacji	Wpisywanie symboli grup do arkuszy tabulacyjnych	Kontrola arkuszy tabulacyjnych						
Statystyka handlu zagranicznego	liczby absolutne	11 556,50	12 994,50	3 369,25	2 269,50	2 381,00	1 360,25	2 930,25	1 657,75	2 898,00	2 722,00	—	4 367,00	48 506,00	liczby absolutne	Statystyka handlu zagranicznego
	„ względne	*23,80*	*26,82*	*6,97*	*4,67*	*4,90*	*2,80*	*6,04*	*3,42*	*6,00*	*5,58*	—	*9,00*	*100,00*	„ względne	
Statystyka stanu zatrudnienia	„ absolutne	565,75	593,75	268,00	139,50	216,75	239,75	231,75	314,75	109,25	432,00	—	306,00	3 417,25	„ absolutne	Statystyka stanu zatrudnienia
	„ względne	*16,50*	*17,50*	*7,85*	*4,10*	*6,36*	*7,05*	*6,76*	*9,25*	*3,21*	*12,62*	—	*9,00*	*100,00*	„ względne	
Statystyka kryminalna	„ absolutne	2 222,75	2 089,25	1 979,50	1 123,75	—	—	—	—	—	2 756,00	—	1 002,00	11 173,25	„ absolutne	Statystyka kryminalna
	„ względne	*19,89*	*18,70*	*17,75*	*10,02*	—	—	—	—	—	*24,64*	—	*9,00*	*100,00*	„ względne	
Statystyka produkcji .	„ absolutne	450,75	601,50	117,75	69,25	91,50	47,50	68,00	88,00	11,25	96,00	—	162,00	1 803,50	„ absolutne	Statystyka produkcji
	„ względne	*25,00*	*31,35*	*6,52*	*3,84*	*5,07*	*2,64*	*3,76*	*4,86*	*0,62*	*5,34*	—	*9,00*	*100,00*	„ względne	
Statystyka ruchu naturalnego ludności . .	„ absolutne	6 710,00	9 369,50	1 042,00	560,50	—	—	—	—	—	2 958,00	—	2 045,00	22 685,00	„ absolutne	Statystyka ruchu naturalnego ludności
	„ względne	*29,55*	*41,35*	*4,60*	*2,48*	—	—	—	—	—	*13,02*	—	*9,00*	*100,00*	„ względne	
Statystyka poborowych	„ absolutne	1 188,00	3 714,50	1 914,50	542,00	—	—	—	—	—	3 002,00	—	1 022,00	11 383,00	„ absolutne	Statystyka poborowych
	„ względne	*10,40*	*32,60*	*16,82*	*4,76*	—	—	—	—	—	*26,42*	—	*9,00*	*100,00*	„ względne	
Prace dla Wydziału Rolnego Gł. Urzędu Statystycznego . . .	„ absolutne	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2 116,00	210,00	2 326,00	„ absolutne	Prace dla Wydziału Rolnego Gł. Urzędu Statystycznego
	„ względne	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*91,00*	*9,00*	*100,00*	„ względne	
Ogółem	„ **absolutne**	22 693,75	29 363,00	8 691,00	4 704,50	2 689,25	1 647,50	3 230,00	2 060,50	3 018,50	11 966,00	2 116,00	9 114,00	101294,00	„ **absolutne**	**Ogółem**
	„ **względne** .	22,40	29,00	8,58	4,65	2,66	1,63	3,19	2,00	2,98	11,82	2.09	9,00	100,00	„ **względne** .	

ROCZNIK STATYSTYKI
Rzeczypospolitej Polskiej

(rok wydawnictwa VII — 1929).

Bogaty w treść i estetyczny w formie Rocznik Statystyki, podzielony na 25 działów, zawiera niezmiernie obszerny materjał statystyczny ze wszystkich dziedzin życia ekonomiczno-społecznego i kulturalnego Polski.

Ta podręczna encyklopedja cyfrowa wszechstronnie informuje czytelnika o Polsce, pozatem zawiera krótkie dane o W. m. Gdańsku oraz przegląd porównawczy międzynarodowy.

Cena tomu w oprawie — zł. 14.00 i 15.00.

Rzeczpospolita Polska
ATLAS STATYSTYCZNY

ATLAS STATYSTYCZNY jest uplastycznieniem w kartogramach i wykresach tego, co przedstawia w liczbach Rocznik Statystyki R. P. Atlas jest zatem wraz z Rocznikiem podstawowem źródłem wiadomości o Państwie, a sam w sobie niezbędnym podręcznikiem obrazowym, pouczającym o stanie i rozwoju Polski we wszystkich przejawach naszego życia.

ATLAS STATYSTYCZNY zawiera na 42 tablicach barwnych:

Podział administracyjny (mapa).

Ludność, budynki, narodowości (mapa), stosunki zawodowe, ruch ludności, wędrówki (tabl. 2—12).

Rolnictwo, reforma rolna, lasy, zasiewy i zbiory, inwentarz żywy (tabl. 13—21).

Górnictwo, przemysł i handel (tabl. 22—28).

Komunikacja: koleje, samochody, żegluga, lotnictwo, poczta i telegraf (tabl. 29—30).

Kredyt (tabl. 31—32).

Praca, płace i strajki (tabl. 33—34).

Skarbowość i finanse (tabl. 35—38).

Szkolnictwo, czasopisma i druki nieperjodyczne (tabl. 39—41).

Zdrowotność publiczna (tabl. 42).

Cena Atlasu Statystycznego w oprawie: zł. 20.—

… INNE WYDAWNICTWA
GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO

I. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej

Złotych

Podaje w skrócie dane statystyczne, dotyczące wszelkich dziedzin życia państwowego, gospodarczego i społecznego.

Rok wydania III — 1924 . . . 10,00
„ „ IV — 1925/26 . . . 15,00
„ „ V — 1927 . . . 15,00
„ „ VI — 1928 broszurow. . . . 12,00
opraw. w półpł. . . . 14,00
„ „ płótno . . . 15,00
„ „ VII — 1929 opraw. w półpl. . . 14,00
„ „ „ „ „ „ płótno . . 15,00

II. Kwartalnik Statystyczny

Podaje artykuły i dane liczbowe, obejmujące poszczególne zagadnienia życia gospodarczego i społecznego.

Tom I. Rok 1924. Całość . . . 20,00
„ II. „ 1925. „ . . . 45,30
„ III. „ 1926. „ . . . 20,00
„ IV. „ 1927. „ . . . 32,00
„ V. „ 1928. (Bez zeszytu 1) . . . 42,00
„ VI. „ 1929. Całość . . . 56,00
„ VII. „ 1930. Zeszyt 1 . . . 24,00
Prenumerata roczna w kraju . . . 56,00
„ „ zagranicą . . . 60,00

III. Wiadomości Statystyczne

Wychodzą dwa razy na miesiąc

Każdy zeszyt zawiera aktualne informacje z zakresu statystyki gospodarczej. Pozatem zamieszczane są przeglądy międzynarodowe i wykresy, ilustrujące ważniejsze zjawiska życia gospodarczego i społecznego.

Rok wydania IV. 1926. Całość . . . 10,00
„ „ V. 1927. „ . . . 16,00
„ „ VI. 1928. (Bez zeszytu 1 i 2) . . 16,00
„ „ VII. 1929. Całość . . . 16,00
„ „ VIII. 1930. Zeszyt pojedyńczy . . 1,00
Prenumerata roczna w kraju . . . 16,00
„ „ zagranicą . . . 20,00

IV. Statystyka Pracy — Kwartalnik

Podaje artykuły i dane liczbowe, dotyczące poszczególnych zagadnień pracy, a mianowicie: stan rynku pracy, ruch emigracyjny, płace i zarobki, ubezpieczenia społeczne, strajki i lokauty, ruch zawodowy i t. p.

Rocznik I. Rok 1922 . . . 7,00
„ II. „ 1923 . . . 9,00
„ III. „ 1924 . . . 5,20
„ IV. „ 1925 . . . 26,20
„ V. „ 1926 . . . 23,40
„ VI. „ 1927 . . . 14,00
„ VII. „ 1928 . . . 14,00
„ VIII. „ 1929 . . . 14,00
„ IX. „ 1930 Zeszyt pojedyńczy . . 4,00
Prenumerata roczna w kraju . . . 14,00
„ „ zagranicą . . . 16,00

V. Handel Zagraniczny:

a) Rocznik

1922 i 1923 . . . 5,00
1924 i 1925 . . . 12,00
1926 i 1927: część I — zł. 8,00; część II . . . 8,00
1928 . . . 16,00

b) Miesięcznik

Złotych

Rok 1927. Całość . . . 32,00
„ 1928. (Bez zeszytu 1 i 4) . . . 28,00
„ 1929. (Bez zeszytu styczniowego) . . . 30,00
„ 1930. Zeszyt pojedyńczy . . . 3,00
Prenumerata roczna w kraju . . . 32,00
„ „ zagranicą . . . 36,00

VI. Statystyka Uboju Bydła

Rok I. 1928 zesz. 1—4 i 1929 zesz. 1—3 Kwartalnik. Całość . . . 6,00
Rok II. 1930. wyjdzie jako część składowa Kwartalnika Statystycznego.

VII. Statystyka Cen

Rok I. 1929. Miesięcznik. Całość . . . 16,00
Rok II. 1930. Kwartalnik . . . 12,00
„ „ „ Zeszyt pojedyńczy . . . 3,20

VIII. Statystyka Polski

Obejmuje podstawowe opracowania z różnych dziedzin. Ukazały się w druku:

Tom V. Wielka własność rolna . . . 11,00
Tom VI. Statystyka funkcjonarjuszów państwowych . . . 20,00
Tom VII. Statystyka finansów komunalnych . 21,00
Tom VIII. Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu 15,00
Tom IX. zeszyt 1—2. Statystyka kryminalna w r. 1924/25, zesz. po zł. 12.— . . . 24,00

Wyniki I spisu ludności z dnia 30. IX 1921 r.:

Gospodarstwa wiejskie (tomy XI—XII):
Tom XI. zesz. 2 woj. centralne . . . 8,00
„ „ „ 3 „ wschodnie . . . 4,00
„ „ „ 4 „ zachodnie . . . 6,00
„ „ „ 5 „ południowe . . . 8,00
Tom XII. zesz. 2 Grunty wspólne . . . 5,00

Nieruchomości i budynki:
Tom XIII zesz. 1 Analiza . . . 6,00
„ „ „ 2 Tablice . . . 8,00

Liczba mieszkań, ludności, stosunki zawodowe i t. p. (tomy XIV — XXX).
Całość tomów 17 (każdy obejmuje oddzielne województwo). . . . 250,00
Cena oddzielnego tomu — od zł. 8,00 do zł. 26,00
Tom XXXI. Mieszkania. Ludność. Tabl. państw. 30,00
Tom XXXV. Gospodarstwa domowe. — Tablice 8,00
Tom XXXVI. Miejsce urodzenia, czas pobytu (tablice). Zeszyt 2-gi . . . 10,00
Tom XXXVII. Statystyka finansów komunalnych (1925/26) zł. . . . 16,00
Tom XXXVIII. Statystyka czynności sądów 1926 3,00

IX. Skorowidz Miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej

Podaje dla każdej miejscowości liczbę budynków, ludności według płci, wyznania i narodowości oraz alfabetyczny wykaz miejscowości w województwie. Całość tomów 15 (każdy obejmuje oddzielne województwo) . . . 67,05
Cena oddzielnego tomu — od zł. 2,40 do zł. . . 10,00